

*Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*

ОСВІТА, НАУКА І КУЛЬТУРА НА ПОДІЛЛІ

Збірник наукових праць

Т. 17

**Пам'яті академіка
Петра Тимофійовича Тронька**

Кам'янець-Подільський
2011

УДК 371+001+008(477.43)(082)
ББК 74.03(4Укр-4ХМЕ)+71
О-72

Голова редакційної колегії:

доктор історичних наук, почесний професор К-ПНУ
імені Івана Огієнка,
академік НАН України, Герой України

П.Т. Тронько

Відповідальний редактор:

кандидат історичних наук, професор, ректор
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
О.М. Завальнюк

Редакційна колегія:

доктор історичних наук, професор Л.В. Баженов; доктор історичних наук,
професор В.П. Газін; доктор історичних наук, професор О.П. Григоренко;
доктор історичних наук, професор В.С. Прокопчук; доктор історичних наук,
професор В.С. Степанков; доктор історичних наук, професор С.А. Копилов;
доктор історичних наук, професор В.В. Нечитайло; доктор історичних наук,
професор В.С. Лозовий; кандидат історичних наук, професор І.В. Рибак;
кандидат історичних наук, професор А.Г. Філінюк; кандидат історичних
наук, доцент В.О. Савчук (заступник відповідального редактора); кандидат
історичних наук, доцент П.Я. Слободянюк; кандидат історичних наук,
доцент А.Ф. Суровий; кандидат історичних наук, професор
С.В. Трубчанінов (заступник відповідального редактора); кандидат
історичних наук, професор О.М. Федьков; кандидат історичних наук, доцент
О.Б. Комарницький (відповідальний секретар)

Рекомендовано до друку вченою радою

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
Протокол №9 від 28 вересня 2011 р.*

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор В.В. Марчук (м. Івано-Франківськ)
доктор історичних наук, професор П.П. Брицький (м. Чернівці)

Президією ВАК України (Постанова №2-05/1 від 19 січня 2006 р.)
збірник зареєстровано як наукове фахове видання з
історії України, археології, етнології, історіографії та джерелознавства.

ISBN 978-966-2187-35-9

О.М.Завальнюк, В.С.Прокопчук

Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька

Не стало почесного професора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академіка НАН України Петра Тимофійовича Тронька. Ця сумна звістка швидко облетіла Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка і найбільше вразила істориків-краєзнавців, учнів і вихованців Петра Тимофійовича, діяльність яких він скеровував, підтримував. У пам'яті кожного відтворювались епізоди особистих спілкувань, вражень, поставав образ ученого-історика, патріота України, життя і діяльність якого припала на радянську добу і 20 років її незалежності.

Народився Петро Тронько 12 липня 1915 року на Хуторі Побірки (тепер – село Заброди) Богодухівського повіту Харківської губернії. У Явдохи й Тимофія Троньків було троє дітей – Петро, Дмитро і Ганна. Батько помер від тифу 1920 року, а на долю старшого сина Петра випало допомагати матері ставити на ноги малих дітей й пробивати свою життєву стежку.

Закінчив сільську початкову школу, у Богодухові – неповну середню і технікум. Мріяв стати моряком, зробив невдалу спробу вступити до Севастопольської школи моряків. Щоб підтримати сім'ю, 1932 року пішов на шахту в м.Дзержинську, працював у забої.

1933 року повернувся додому, став учителем української мови і літератури та суспільствознавства неповної середньої школи с.Кленове. Однолітки обрали молодого учителя секретарем сільської комсомольської організації, а жителі – депутатом сільської ради. Річка життя пробила нове русло. Згодом отримав направлення на посаду помічника директора Лебединської школи сільськогосподарського учнівства, брав участь у ліквідації неписьменності.

Дійсну службу протягом 1936–1937 рр. проходив у Єйській школі морських льотчиків. Після повернення з армії очолив Лебединський дитячий будинок, взяв на свої юнацькі плечі турботу за утримування й виховання 200 дітей-сиріт.

Був свідком трагізму українського народу, пов'язаного з голодомором, репресіями, беззаконням. Всю увагу, турботу і любов віддавав знедоленим вихованцям дитбудинку.

1937 року був обраний до складу Лебединського райкому комсомолу, став його секретарем-завідуючим відділом шкіл. А через рік очолив Лебединську районну комсомольську організацію. 1939 року прийнятий до лав ВКП(б) й обраний секретарем Сумського обкому комсомолу.

1939 рік був наповнений тривожними подіями початку нової світової війни. У вересні 1939 року з мандатом уповноваженого ЦК ЛКСМУ по роботі серед молоді був відряджений до м.Станіслава (нині – Івано-Франківськ). У жовтні від Надвірнянського району обраний депутатом Народних зборів, які у Львові проголосили встановлення на території Західної України радянської влади та входження її до Української РСР. У грудні 1939 року очолив Станіславський обком комсомолу і був на той час наймолодшим першим секретарем обкому комсомолу в Україні. Наприкінці 1940 року на XII з'їзді ЛКСМУ обраний до складу ЦК комсомолу України. Великих організаційних зусиль потребували формування комсомольських осередків, мобілізація комсомольців і молоді Станіславщини на відродження українських шкіл, закладів культури, розбудову нового життя. Був обраний депутатом обласної ради, членом обкому КП(б)У, брав участь у створенні Станіславського вчительського інституту, школи гуцульського мистецтва в Косові, вирішенні інших важливих питань.

Велика Вітчизняна війна застала на Станіславщині, яка першою зазнала бомбових ударів. Воював у складі Південно-Західного, Південного, Сталінградського та 4-го Українського фронтів, обороняв Київ, Сталінград, визволяв Донбас. 6 листопада 1943 року в колоні автомобілів разом з маршалом Г.К.Жуковим, М.С.Хрущовим, О.Довженком, М.Бажаном, Ю.Яновським вступив у Київ, але вже як перший секретар Київського обкому та міському комсомолу.

Відкликаний з лав діючої армії майор авіації П.Т.Тронько, кавалер орденів Червоної Зірки, медалей “За бойові заслуги”, “За оборону Сталінграда”, приступив до мирної праці. Головне – мобілізація молоді на відбудову зруйнованої столиці, області, допомога фронту, вдовам, дітям-сиротам, інвалідам-фронтвикам. У цей час зароджується думка взятися за

наукову працю, дослідити і відобразити подвиг українців на фронтах і в тилу Великої Вітчизняної війни.

1947 року його направляють на навчання до Вищої партійної школи при ЦК ВКП(б). 1948-го екстерном закінчив історичний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка, вступив до аспірантури Академії суспільних наук при ЦК ВКП(б). У травні 1951 року захистив дисертацію “Комсомольське підпілля Радянської України в роки Великої Вітчизняної війни”, став кандидатом історичних наук.

1951 року, повернувшись до Києва, очолив відділ науки і вузів Київського обкому КП(б)У, 2 роки (1952–1953) читав спецкурс з історії Великої Вітчизняної війни в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка. Протягом 1952–1960 рр. працював заввідділом, секретарем Київського обкому партії, у 1960–1961 рр. – заввідділом ЦК компартії України. Саме в цей час побачили світ його монографії, книги про героїзм комсомольців і молоді в роки Великої Вітчизняної війни: “Безсмертя юних” (1957), “В боях за Вітчизну” (1959–1960), “Історія Києва” (1960), “Київ у роки Великої Вітчизняної війни” (1941–1945) (1960), “Подвиг твоїх батьків” (1968), “Безсмертя подвигу” (1985). Він керував редколегією й авторським колективом тритомника документів про участь українського народу у війні. Всі ці видання – зібрані документи і матеріали – склали підґрунтя докторської дисертації “Борьба трудящихся Украины против гитлеровских захватчиков в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.”, яку захистив 1968 року.

Його внесок у дослідження історії комсомолу, його ролі в боротьбі з нацизмом був відзначений премією Ленінського комсомолу та премією імені М.Островського.

1961 року П.Т.Тронько обійняв посаду заступника голови Ради міністрів Української РСР і виконував ці обов'язки впродовж 17 років. Вони були наповнені кропіткою роботою з розбудови гуманітарної сфери – освіти, культури, охорони здоров'я і науки. З хрущовською відлигою склалися кращі умови для діяльності науковців, творчої еліти, розпочалося національно-культурне відродження, що усвідомлював Петро Тимофійович і використовував в інтересах України. За його участі і підтримки впроваджувались Шевченкові місця – Моринці, Кирилівка, Канів, підготовлені проекти урядових постанов про “Положення про премії ім. Т.Г.Шевченка”, “Про спорудження пам'ятника Т.Г.Шевченку в Москві”.

Головною справою його життя стала робота з підготовки “Історії міст і сіл Української РСР”. Він очолював головну редколегію і більш ніж 100-

тисячний авторський колектив. Праця завершилася виданням 26-ти україномовних і 14-ти російськомовних томів, дала поштових розвитку краєзнавчого руху в Україні, який згодом й очолив. 1976 року внесок П.Т.Тронька та активних творців томів І.С.Слабеєва, О.К.Касименка, І.І.Компанійця був відзначений Державною премією СРСР в галузі науки і техніки.

1965 року П.Т.Тронько зініціював Доповідну записку до ЦК КПУ за своїм та підписом секретаря ЦК А.Д.Скаби про увічнення козацьких місць в Україні. Після тривалих роздумів і погоджень, у тому числі в ЦК КПРС, була прийнята постанова президії ЦК КПУ та рішення уряду, якими передбачалося спорудити на території України 45 гранітнихobelісків, встановлення 25 скульптурних зображень діячів козацької доби, 50 стел, 21 пам'ятного каменя і 14 мармурових меморіальних дошок. Однак задум був реалізований лише частково. З приходом на посаду секретаря ЦК з ідеологічних питань славнозвісного В.Ю.Маланчука почалися гоніння проти творчої еліти, проект був зупинений, П.Т.Тронько звинувачений у "надмірному захопленні козацтвом", заступник голови Запорізького облвиконкому М.П.Киценко звільнений з посади, після чого невдовзі той помер.

1967 року П.Т.Тронько очолив Українське товариство охорони пам'яток історії і культури і протягом 22 роки здійснив грандіозну роботу з вивчення й увічнення важливих подій української історії: організував реєстрацію і взяття під охорону пам'яток історії і культури, вивчення і популяризацію подій, увічнених ними, формування правового поля пам'яткоохоронної сфери, будівництво й реставрацію тисяч пам'ятників. Зокрема – створення Музею народної архітектури і побуту в Пирогові біля Києва, де на 150-ти гектарній площі було встановлено близько 300 унікальних будівель, які представили кожен регіон України. Під його керівництвом сформована пам'яткоохоронна структура УТОШК – обласні, районні та міські осередки, які об'єднали 18 млн. індивідуальних і колективних членів. Членські внески дали можливість виявити, зареєструвати й паспортизувати на початок діяльності Товариства 23319 пам'ятників історії, археології і мистецтва, на кінець 1976 року – 47303 й за рахунок підтримки діючих і будівництва нових згодом збільшити їх кількість вдвічі.

1978 року П.Т.Тронько завершив свою діяльність на посаді заступника голови Ради міністрів УРСР. У квітні того ж року обраний академіком, віце-президентом АН УРСР, 1979 року очолив відділ історико-краєзнавчих досліджень і, практично, – увесь краєзнавчий рух в Україні. Зважаючи на його розгортання, багаточисельні звернення окремих краєзнавців, краєзнавчих товариств, у червні 1988 року направив листа до ЦК КПУ з про-

ханням підтримати ідею відродження краєзнавчого центру. 27 березня 1990 року I Всеукраїнський з'їзд краєзнавців проголосив створення Всеукраїнської спілки краєзнавців – спадкоємиці репресованого в 30-ті роки Українського комітету краєзнавства й обрав академіка П.Т.Тронька головою правління. За короткий час під його керівництвом були створені обласні, районні, а подекуди й первинні осередки ВСК, прийнятий статут, встановлені краєзнавча премія ім. Д.І.Яворницького та звання “Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців”, 1993 року відроджено журнал “Краєзнавство”, проведено V–XI всеукраїнські конференції з історичного краєзнавства, видано збірник “Репресоване краєзнавство”, зініційовано випуск журналу “З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КДБ” та багато інших справ, які піднесли на вищий щабель краєзнавчий рух, засвідчили ріст його наукового рівня. 2008 року спілці був наданий статус Національної.

1995 року Петро Тимофійович очолив Комісію з питань відтворення видатних пам'яток історії і культури при Президентові України й відповідний фонд, який взявся за відновлення в першу чергу 56 унікальних пам'яток історії та культури. І цей проект під керівництвом академіка П.Т.Тронька почав успішно реалізовуватись – були відновлені Михайлівський Золотоверхий монастир початку XII ст., Успенський собор Києво-Печерської Лаври початку XI ст. та інші пам'ятки.

Діяльність академіка П.Т.Тронька знайшла високе визнання в Україні та за рубежом. Голова Радянського фонду культури академік Д.С.Лихачов так охарактеризував свого київського колегу: “Важко уявити собі на Україні іншу людину, яка так уміло і органічно поєднувала б в собі досвід ученого, талант організатора, невичерпну енергію молодої людини”. Цю рису підмітив і багатолітній помічник Петра Тимофійовича провідний науковий співробітник відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України Ю.З.Данилюк: “Бути молодим, коли тобі двадцять, – легко. Але бути молодим завжди, хоч скільки б сповнилось літ, вдається не кожному. Це – справжній талант, це – горіння неспокойного серця, пошук, постійне прагнення вперед – саме таку вдачу має Петро Тимофійович Тронько”. Саме це тримало його впродовж 96 років й дало можливість зробити сотні вікопомних справ.

Його перу належить понад 500 наукових праць, тематикою близьких до того історичного часу, в якому жив і творив великий патріот України. Плодотворна праця ученого, державного і громадського діяча знайшла високу оцінку з боку держави – 7 липня 2000 року Указом президента України йому присвоєно звання Героя України “за визначні особисті заслуги перед

Україною у розвитку науки, відродженні та збереженні історико-культурної спадщини українського народу”. Він нагороджений найвищими орденами СРСР – орденом Леніна (1961), чотирма орденами Трудового Червоного Прапора (1958, 1965, 1971, 1973), Дружби народів (1975), 14 медалями, Почесними грамотами Української, Естонської, Білоруської РСР, орденами незалежної Української держави – “За заслуги III ст.” (1995), Богдана Хмельницького III і II ст. (1997, 1999). Він був депутатом Верховної Ради УРСР дев’яти скликань, делегатом багатьох партійних з’їздів.

П.Т.Тронько очолював наглядову раду Харківського національного університету ім. В.Каразіна, був почесним професором, почесним доктором багатьох вищих навчальних закладів України, скеровував науково-дослідницьку працю кількох десятків кандидатів і докторів наук, таким чином залишивши себе в душі і пам’яті своїх учнів, а наукову частку – у їх працях.

15 вересня 2011 року Україна прощалася зі своїм Героєм. До клубу Кабінету міністрів України на Інститутській, 7 пролягли дороги з усіх кутків України. Без перебільшення наймасовішою делегацією була хмельницька – з Кам’янка-Подільського прибули ректор національного університету ім. Івана Огієнка професор О.М.Завальнюк, проректор В.О.Савчук, доктори історичних наук, професори Л.В.Баженов, В.С.Прокопчук, декан педагогічного факультету професор П.С.Каньоса, кандидати історичних наук А.М.Каньоса, Н.Л.Кротік, О.А.Шевчук, з Хмельницького – начальник управління освіти і науки облдержадміністрації В.І.Очеретянко, проректор Хмельницького університету управління і права, доктор історичних наук Л.Л.Місінкевич, кандидат історичних наук Н.В.Титова, М.І.Баюк, М.М.Немов, С.В.Білошицький.

Хмельниччина любила академіка П.Т.Тронька, а він завжди відповідав взаємністю й потужною підтримкою добрих починань хмельничан.

У його біографії є такий рядок: “У ніч з 2 на 3 липня 1941 року біля Залісецького лісу, що в Дунаєвецькому районі на Хмельниччині, попав під сильне вороже бомбардування, зазнав перших військових випробувань”. Це було перше знайомство з Поділлям, яке ледь не вартувало життя. Учасник Великої Вітчизняної війни П.Т.Тронько пройшов фронтовими дорогами від західного кордону до Сталінграда, а звідти – до Києва, але це перше бойове хрещення запам’ятав назавжди. 1994-го побував у Залісцях, на місці, де пролилася кров однополчан, на землі, яка і для нього могла стати межею між минулим і майбутнім.

У 1961–1978 рр. заступник голови Ради міністрів Української РСР П.Т.Тронько не раз бував у Хмельницькій, Вінницькій областях, допомагав

у вирішенні самих різноманітних справ. У санаторії Міністерства оборони, що в м.Хмільник на Вінниччині, є пам'ятна плита про заснування 1970 року санаторного парку головним лікарем Д.Т.Троньком. Лівову долю зусиль до облаштування цієї пам'ятки природи доклав і Петро Тимофійович.

Очолюючи в 1967–1988 рр. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, подав допомогу в збереженні і реставрації Кам'янецької та Меджибізької фортець, дослідженні ставки Гітлера під Вінницею і встановленні пам'ятника розстріляним полоненим, що будували її, у відкритті пам'ятників М.О.Некрасову в Немирові, В.П.Затонському – у Хмельницькому, У.Кармалюку – у Летичеві, реставрації будинку Пестеля в Тульчині.

Свого часу, у період войовничого походу проти церков і соборів, схвалив ідею збереження унікальної пам'ятки церковного зодчества – Маківської церкви на Дунаєвеччині, її реставрацію і перетворення в картинну галерею. З відкриттям галереї побував у Макові, допоміг поповнити виставочні експозиції полотнищами відомих художників. Так була врятована від знесення ще одна архітектурна пам'ятка.

Академік П.Т.Тронько брав участь в організації і відкритті Хмельницького технологічного інституту побутового обслуговування.

У книзі “Подвиг твоїх батьків” (1968) він торкнувся подій Великої Вітчизняної війни в нашому краї, становлення Проскурівського партійно-комсомольського підпілля на чолі з Миколою Храновським, боротьби проти фашистських окупантів підпільних комсомольських організацій Городоцького, Меджибізького, Сатанівського районів Кам'янець-Подільської області, Літинського – Вінницької, героїзму підпільників офіцера Порфирія Цапка з Сатанова й учителя Федора Цісаря з Турчинців, самопожертву їх матерів, які загинули, не видавши місцезнаходження синів. У монографії – розповідь про партизанське з'єднання Одухи, Кузовкова на Славутчині, участь подолян Маші Пилипчук, Івана Солодковського, Василя Порики та Василя Колесника в русі Опору у Франції, внесок комбата Івана Тоткайла у врятування Риги від зруйнування фашистами.

Велику підтримку надавав Петро Тимофійович краєзнавцям Поділля. Уважно стежив за ходом підготовки вінницького і хмельницького томів історії міст і сіл, надавав організаційну і методичну допомогу, тримав тісний контакт з головами обласних редколегій Л.Ф.Олійником, М.І.Мехедою, їх помічниками Г.А.Лютворт, Д.М.Галаєм. У своїх працях “Летопись дружби и братства”, “Шляхами народного подвигу” високо оцінив внесок подолян у видання двадцятишеститомника. На квартирі, у робо-

чому кабінеті П.Т.Тронька, є полиця томів “Історії міст і сіл Української РСР” з пам’ятними надписами. Висловлюючи вдячність голові Головної редколегії видання за постійну допомогу і підтримку, хмельничани, зокрема, написали: “Шановний Петро Тимофійович! На знак глибокої поваги даруємо Вам книгу, в якій розповідається про героїчне минуле і сучасне орденосної Хмельниччини”.

1991 року в Кам’янці-Подільському видано книгу “Репресоване краєзнавство”, в якій вміщено 6 нарисів про подільських літописців, які стали жертвами сталінських репресій. Їх готували викладачі нашого університету, а редакційну колегію цього фоліанту очолював П.Т.Тронько.

Петро Тимофійович – організатор V-ої всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства, яка восени 1991 року проходила в Кам’янці-Подільському, та XI-ої, яка 2004 року відбулася в Хмельницькому, відкривав їх, виступав з доповідями. Також брав участь у краєзнавчих конференціях “Поділля в роки Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.” (1992) та “Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій” (1997), які проходили в Дунаївцях, в установчих зборах краєзнавців Дунаєвечького району, на яких 1992 року була створена одна з перших в Україні районна організація ВСК, дав настанови, вручив посвідчення за своїм підписом першим 55 членам.

У зв’язку з 70-річчям українського краєзнавства професору Кам’янець-Подільського державного педінституту І.С.Винокуру було присвоєно звання “Почесного члена Всеукраїнської спілки краєзнавців”, ректору цього інституту професору А.О.Копилу і завідувачому Дунаєвечьким райвідділом освіти, голові районної організації ВСК В.С.Прокопчуку – заслуженого працівника народної освіти України. Відзнак удостоїлись тодішній голова Хмельницької обласної організації ВСК І.Т.Буб’яков, активісти краєзнавчої справи С.С.Олінович, В.І.Соха. Згодом почесне звання “Заслужений працівник освіти України” з подачі П.Т.Тронька було присвоєно ректору університету професору О.М.Завальнюку, “Заслужений працівник культури України” – В.О.Савчуку, премією імені Д.І.Яворницького відзначені Л.В.Баженов, О.М.Завальнюк, І.В.Рибак, В.О.Савчук.

Велику підтримку надавав академік НАН України П.Т.Тронько науково-педагогічному колективу Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, насамперед, – у підготовці наукових кадрів. За його наукового консультування науковий ступінь доктора історичних наук здобули Л.В.Баженов, В.С.Прокопчук, кандидата історичних наук – А.М.Каньоса, Н.Л.Кротік, В.О.Савчук. Він був також науковим консуль-

тантом доктора історичних наук Л.Л.Місінкевича, науковим керівником кандидатів історичних наук О.А.Шевчука, В.Й.Жезицького.

Петро Тимофійович сприяв стажуванню наших викладачів у відділі регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України, розміщенню наукових статей здобувачів та аспірантів у фахових виданнях відділу та Національної спілки краєзнавців України.

Не раз брав участь у різних наукових форумах, що проходили на базі університету, зокрема у II міжнародному конгресі українських істориків “Українська історична наука на сучасному етапі розвитку” (2003), відкритті читального залу природничо-економічного факультету (2006), очолював редакційну колегію наукового збірника “Освіта, наука і культура на Поділлі”, консультував викладачів з питань теорії і методики вузівського краєзнавства, був науковим редактором навчального посібника В.С.Прокопчука “Шкільне краєзнавство” (2011), рекомендованого Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для студентів вищих навчальних закладів. Тому 2002 року вчена рада присвоїла академіку П.Т.Троньку звання почесного професора університету. А сесія міської ради – “Почесного громадянина міста Кам’янця-Подільського”.

15 вересня 2011 року Україна віддала останні почесні своєму достойному синові. Розпорядженням Кабінету міністрів України від 14 вересня 2011 року для організації похорону була створена комісія з 13 осіб, куди увійшли Міністр освіти і науки, молоді та спорту України Д.В.Табачник (голова), Б.І.Олійник, Б.Є.Патон, П.П.Толочко та інші члени. П.Т.Тронько похований на центральній алеї Байкового кладовища.

Розвиток культурно-освітньої сфери Поділля: сторінки історії

УДК 37(477.43/44)“18”:37(470+571)

В.С.Перева

Учні церковнопарафіяльних шкіл Подільської єпархії XIX – початку XX ст.: спроба спектрального аналізу

У статті подається аналіз складу учнів церковнопарафіяльних шкіл Подільської єпархії XIX – поч. XX ст. Автор спирається на дані єпархіальної преси та неопубліковані джерела з архівів Києва і Санкт-Петербурга.

Ключові слова: Подільська єпархія, церковнопарафіяльна школа, учні церковнопарафіяльної школи, священик, шкільна революція.

Вивчення історії освіти є важливим компонентом підготовки майбутнього фахівця-педагога. Оскільки ж освітянська історія Поділля у добільшовицьку епоху мала яскраво виражений релігійний характер, то особливого значення набуває дослідження церковнопарафіяльного шкільництва, котре виразно домінувало і на Поділлі, і на Правобережжі України загалом. Історичний розвиток парафіяльного шкільництва мав чималий асортимент різних аспектів, кожен з яких ще чекає на детальне вивчення і не висвітлений належним чином у історіографії. Саме до таких питань належить дослідження учнівського складу парафіяльних шкіл. Так, всупереч поширеній думці, церковнопарафіяльні навчальні заклади Поділля не були моноконфесійними – тут навчалися вірні різних релігій та представники кількох народностей. Власне, саме цією помітною рисою церковноприходські школи Подільської єпархії відрізнялися від аналогічних навчальних закладів сусідньої Київської губернії, де школи дійсно були переважно одноконфесійними.

Вивчення подібних аспектів регіональної освітянської історії є актуальним, оскільки дає можливість помітно збагатити уявлення вітчизняних дослідників про багатство регіональної специфіки розвитку приходського шкільництва та початкової освіти загалом.

Дослідження ж таких аспектів історії парафіяльної освіти ще й на сьогоднішній день далеке від досконалості. Дореволюційні історики вивчали парафіяльне шкільництво виключно у якості малопомітної частини церковного життя¹. У радянський час об'єктивне дослідження церковної освіти було обмежене партійними настановами і це вагомо позначилося на поодиноких працях тогочасних істориків освіти². Сучасні дослідники історії шкільництва на Поділлі більшу увагу звертають на державну освіту регіону і церковнопарафіяльні школи в їх працях представлені порівняно менше³.

Порівняна бідність історіографії церковного шкільництва зумовлена маломасштабним залученням до наукового обігу свіжого джерельного матеріалу, який є надзвичайно багатим та різноплановим.

Тому головною метою нашої статті є дослідження та аналіз учнівського складу церковнопарафіяльних шкіл на основі документів з архівосховищ Києва та Санкт-Петербурга та даних церковної преси, що видавалася у імперську епоху у Подільській єпархії.

У дореформену епоху абсолютна більшість дітей подільського селянства була позбавлена можливості навчатися у організованих школах – початкове засвоєння грамоти було доступним у приватному порядку за окрему плату. Серед причин цього явища історичні документи називають панщину (коли батьки обробляли поміщицьку ниву, діти доглядали домашнє господарство і не мали можливості навчатися), відсутність матеріального забезпечення навчального процесу, брак приміщень, педагогів та підручників, небажання селян Правобережжя віддавати дітей на навчання внаслідок нібито безперспективності цього заняття⁴. Заважала й протидія поміщицьких економів, котрі в “гарячу” жнивну пору нерідко забирали учнів на толоки.

Внаслідок вищезначених причин організовані школи на Поділлі у дореформену епоху були величезною рідкістю і не могли задовольнити навіть потреби у грамотних писарях. Напередодні початку реформ Александра II в Подільській губернії налічувалося лише 5 парафіяльних училищ⁵. Варто зауважити, що парафіяльними вони були переважно лише за назвою – засновувало їх не відомство православного сповідання, а міністерство народної освіти. Ці заклади мали на меті не загальну освіту населення, а виключно підготовку писарів, в яких російська влада на Поділлі мала потребу. Оскільки педагогічних вузів в Російській імперії ще не існувало, то навчали поодиноких подільських дітей не професійні педагоги, а відставні солдати, унтер-офіцери, колишні писарі та інші непідготовлені особи, котрі

навіть чи колись чули про педагогіку. Зрозуміло, що якісного навчання у цих школах не існувало і особливою популярністю вони не користувалися. В них з усієї губернії навчалось кілька сотень хлопчиків⁶.

Ситуація зазнала змін на межі 50-60-х років XIX ст. Вже було відомим, що кріпацтво підлягає ліквідації і подільські селяни, бажаючи кращого майбутнього своїм тимчасовозобов'язаним дітям, стали задумуватися про необхідність їхньої освіти. І якщо в часи кріпацтва сільські мешканці нерідко розцінювали шкільну освіту як додаток до панщини, то в умовах скасування кріпацького стану ситуація кардинально змінилася, адже звільнений від панщизняних пут селянин міг здобувати освіту, здійснити чиновницьку чи військову кар'єру тощо. Крім того, свої вимоги диктував й технічний прогрес – виробництву потрібен був не лише грамотний писар, але й освічений пролетарій, котрий міг би прочитати інструкцію до верстата, розібратися в кресленні і т. ін.

Ці зміни зовнішніх обставин життя стали передумовами справжньої “шкільної революції”, котра розпочалася в Київській губернії⁷ і охопила все Правобережжя⁸, а згодом й інші українські терени. Школи стали масово наповнюватися і навіть переповнюватися дітьми, адже за роки відсутності масового шкільництва накопичилася величезна маса неосвічених дітей шкільного віку та й дорослих. Склад учнів церковнопарафіяльних шкіл був різним і за віковими характеристиками, і за становою ознакою, і за релігійною приналежністю. Оскільки церква була тим єдиним місцем, де православний селянин і шляхтич відчували себе рівними, то і в церковнопарафіяльних школах навчалися як діти селянського стану, так і нащадки дрібної шляхти, котрі внаслідок матеріальної скрути не мали можливості здобувати освіту в гімназіях чи реальних училищах. Тому в тогочасних списках учнів шкіл фігурують як селянські, так і шляхетські прізвища⁹. Після польського повстання в таких списках стали фігурувати однодворці – тобто, діти тих вчорашніх шляхтичів, котрі не зуміли документально довести своє шляхетне походження. Крім того, тут же навчалися й діти духовенства, а в містечках та містах цей становий асортимент доповнювався ще й міщанами.

Досить значною була вікова амплітуда школярів. Довгочасна відсутність навчальних закладів спричинила те, що в часи “шкільної революції” “перший раз у перший клас” йшли діти дуже різного віку, а подекуди навіть дорослі. Тому в архівосховищах не рідкістю є списки школярів, в яких в одному (а то й єдиному) класі значаться діти від шести до двадцяти років – тобто, від дошкільного до студентського віку¹⁰. Зрозуміло, що в таких

умовах вчителям (роль яких в перші пореформені роки виконували священники та церковнослужителі) було непросто враховувати вікові особливості всіх школярів, що могло позначатися на якості навчально-виховного процесу.

Попит на освіту зростав у геометричній прогресії – промисловий розвиток та зростання обсягів торгівлі вимагали все більшої кількості освічених робочих кадрів. І в часи “шкільної революції”, і на межі XIX – XX століть церковнопарафіяльні школи Подільської єпархії були за емоційним висловом автора офіційного звіту, “не только переполнены, но буквально битком набиты учениками”¹¹. Внаслідок напливу школярів різного віку у багатьох школах не вистачало місця для розміщення столів та лав і учні засвоювали знання стоячи.

Абсолютна більшість школярів пореформеного Поділля була чоловічої статі. У патріархальному побуті вчорашніх кріпаків вельми живучим був стереотип щодо малоперспективності навчання дівчаток. Один зі звітів про стан церковнопарафіяльних шкіл зазначає наступну обставину: “Слід зауважити, що селяни з неохотою посилають навчатися своїх доньок у змішані церковноприходські школи за виключенням тих випадків, коли учнів навчає дуже досвідчена вчителька. Але в тих селах, де існують окремі школи для дівчаток, нестачі в ученицях не буває”¹².

Але оскільки у перші пореформені десятиліття число дівочих шкіл було порівняно незначним, то й вищеописана ситуація була не особливо розповсюдженою. У ставленні до навчання дівчат панував прагматизм. Головною метою відвідування дівчинкою школи вважалося не навчання читання чи письму, а насамперед традиційне релігійне виховання та засвоєння навичок рукоділля, яке у подільських школах зазвичай викладалося попівнями. Один з авторів щорічного звіту про стан шкільництва за 1899–1900 навчальний рік вказував, що селяни посилають дівчаток до школи не так за навчанням грамоти, як за вмінням зв’язати собі кофтину чи прикрасити сукню¹³.

Втім, модернізація повільно долала і цей рубіж патріархального устрою. Відсоток дівчаток, котрі відвідували церковнопарафіяльні школи, невпинно зростав. Вже у 1898/1899 навчальному році в церковнопарафіяльних школах Подільської єпархії налічувався 81341 учнів обох статей, серед яких хлопчиками були 62224 особи, а дівчатками – 19117 осіб¹⁴. А в 1912/1913 навчальному році в школах Поділля навчалось 83233 учні, серед яких 22600 були дівчатками¹⁵. Тобто, число учениць на початку XX століття вже вагомо перевищувало чверть.

Втім, траплялися й помітні диспропорції. У Подільській єпархії діяло чимало змішаних шкіл, де на 20–30 хлопчиків припадало 1–3 дівчинки. З часом такі співвідношення стали історією і школи стали наповнюватися ученицями.

Помітно зростала кількість суто жіночих церковнопарафіяльних шкіл. На порозі ХХ ст., у 1898/1899 навчальному році їх у Подільській єпархії налічувалося 222. Це були школи різного рівня – дві серед них були двокласними (функціонували при жіночих монастирях – Браїлівському та Немирівському), дві зразковими (у Кам'янці-Подільському та Тульчині), а решта – однокласними церковнопарафіяльними школами та школами грамоти. Найбільше жіночих навчальних закладів на порозі індустріального ХХ ст. налічувалося у Балтському (38), Ольгопольському (22), Брацлавському (21) повітах, а найменше – у Гайсинському повіті, де шкіл для дівчаток функціонувало лише 4¹⁶. (Зауважимо, що амплітуда є досить широкою – число дівочих шкіл у повіті-лідері (Балтському) є майже в десять разів більшим, ніж у повіті-аутсайдері).

Зрозуміло, що зростала і загальна кількість школярів церковнопарафіяльних шкіл. У 40–50-х роках ХІХ ст. ці початкові навчальні заклади в приватному порядку стали відкривати у селах державного та удільного відомств. Але ці навчальні заклади охопили мізерну кількість школярів. Так, у 1842 р. в них навчалось 399 учнів, а в 1855 р. їх стало 1200¹⁷. Згодом ці навчальні заклади занепали і в них навчалось ще менше дітей. Ситуація кардинально змінилася після скасування кріпацтва, коли до школи стали віддавати дітей вчорашні кріпаки. Якщо в 1859 році у приходських школах Подільської єпархії навчалось 2897 учнів, то в наступному році по скасуванню кріпацтва їх було вже 23297 осіб, які навчалися у 1157 школах¹⁸. Далі розпочалися події “шкільної революції”, котрі залучали до орбіти шкільного навчання все більшу кількість дітей – як хлопчиків, так і дівчаток. Після піку початку 60-х років, коли через школи Поділля пройшли сотні тисяч дітей, у 70-х роках ХІХ ст. розпочався певний спад і число учнів дещо поменшало. Але з 1884 р., коли було опубліковано “Правила для церковноприходських шкіл”, розпочався новий і якісно вищий етап парафіяльного шкільництва. Вже того ж таки 1884 р. у подільських церковних школах здобували освіту 20026 дітей. У 1894 р. їх стало 54252¹⁹, а в 1913 р. – 83233 особи²⁰. Якщо кількість церковнопарафіяльних шкіл за даний період подвоїлася, то школярів за ці ж роки стало утричі більше.

І хоча на початку ХХ ст. такі революційні темпи зростання кількості школярів стали дещо спадати (у 1899 році їх було 81341, а в 1913 р. –

83233), тим не менше у церковнопарафіяльних школах Подільської губернії нараховувалося значно більше школярів, ніж у державних (міністерських). Цю боротьбу за розподіл учнів між школами двох вищеназваних типів однозначно виграла Церква. На межі XIX–XX століть у церковнопарафіяльних школах, підпорядкованих Подільській єпархіальній училищній раді, навчалось в три з половиною разів більше учнів, ніж у державних початкових навчальних закладах.

Але навіть при таких успіхах значно більшим був відсоток тих дітей шкільного віку, котрі взагалі не відвідували школи. Згідно звітів Подільської єпархіальної училищної ради до столиці, у 1894/1895 навчальному році на Поділлі налічувалося 1412 церковнопарафіяльних шкіл, у яких навчалось 56300 школярів обох статей. У навчальних закладах, підпорядкованих міністерству народної освіти, того ж року навчалось значно менше учнів – лише 18692. Втім, ще більше дітей шкільного віку (236538) взагалі не відвідували навчальних закладів²¹.

Один з подільських священників у 1866 р. писав до “Подільських єпархіальних відомостей”, що в його парафіяльній школі мало учнів, хоча в родинях мирян мешкає чимало дітей шкільного віку. Причиною цього негативного явища він називає ту обставину, що “батьки самоправно забирають зі школи дітей для догляду за худобою, хоча діти мають охоту навчатися... При цьому причт не має влади утримати тих селян, що забирають дітей зі школи, а також стягувати з прихожан необхідну кількість коштів, необхідних для закупівлі класних належностей”²². Крім того, не зникли в селянській свідомості і рудименти дореформеного ставлення до школи як додатку до панщини чи просто зайвого заняття. Контрасти такого різного ставлення до школи можна було побачити навіть у межах чи не кожного населеного пункту. Один зі шкільних ревізорів Подільської єпархії в середині 60-х років XIX ст. зазначав:

“В одному місці селянин проливає гіркі сльози по-перше від розчулення, що його син читає і вже пише і по-друге, від своєї неможливості, внаслідок якої він не має змоги придбати для сина книгу, яку б він читав для батьків. В іншому ж місці бачимо цілком протилежні явища: селяни, змушувані владою, нахабно вторгаються в оселю священника і, залишаючи в нього обірваних дітей, кажуть йому: “Ви вже їх годуйте, поїте, одягайте, платіть за них податки – ви самі прагнули, щоб наші діти навчалися грамоти”.

Саме такий прагматизм і практицизм у ставленні до освіти породив і досить низьку атестаційну результативність шкільного навчання. В умовах відсутності закону про обов’язковість освіти абсолютна більшість школярів

рів не здавало випускні іспити і, відповідно, не отримували шкільні атестати. Відповідно, здобуті ними знання та навички просто використовувалися для практичних потреб.

Справедливість вимагає зауважити, що з часом число атестованих школярів поступово зростало, але все-одно їхня кількість була просто мізерною порівняно з кількістю не атестованих дітей. При цьому свідоцтва певний час видавали переважно хлопчикам – дівочі атестати ще довго були екзотичним явищем²³.

Державна влада намагалася вплинути на це становище, запроваджуючи різні заохочувальні заходи. Так, після відомої військової реформи 1874 р. було видано закон, згідно якого кожен атестований випускник церковнопарафіяльної школи мав право на пільгове проходження служби в армії. Але, як не дивно, це нововведення не спричинило зливи атестованих школярів. Селяни знову ж таки з властивим їм прагматизмом вважали, що оскільки пореформена військова служба є й так недовою і порівняно неважкою, надавали перевагу саме їй, а не шкільному навчанню. Тому число атестованих випускників і надалі залишалося скромним. Так, у 1884/1885 навчальному році їх на всю Подільську губернію було лише 61, а в 1892/1893 році – 2886²⁴. Кількісний прогрес був явним, але у відносному плані це становило менше 5% учнів церковнопарафіяльних шкіл Поділля. Та навіть у 1912/1913 навчальному році пільгові атестати вручалися не більше, ніж 10% школярів²⁵. В багатьох школах Поділля навчальний процес затягувався до сезону польових робіт. Внаслідок цього абсолютна більшість дітей не мали змоги навіть здавати іспити – в багатьох школах вони просто не проводилися. Подільські преосвященні архієреї неодноразово були змушені надавати письмові пояснення на ім'я синодального обер-прокурора щодо “причин малого числа учеников, окончивших с льготой курс в церковно-приходских школах Подольской епархии”²⁶.

Не варто думати, що церковнопарафіяльні школи при православних храмах були суто одноконфесійними. Там, де православна церковнопарафіяльна школа була єдиним навчальним закладом даного населеного пункту, її відвідували й інославні (католики, старообрядці), й іновірці (їудеї). В усякому разі офіційний звіт запевняє, що в 1894–1895 навчальному році в православних школах Подільської єпархії навчалися 1695 учнів католицького віросповідання, 130 єврейських дітей-їудеїв, 18 старообрядців²⁷.

За національною ознакою, котра нерідко співпадала з конфесійною, більшість учнів церковнопарафіяльних шкіл були українцями. Школярі-католики мали зазвичай польське і рідше українське походження, а єврей-

ські школярі традиційно сповідували іудаїзм.

Тобто, школярі церковноприходських початкових навчальних закладів демонструють нам широку палітру кількісних, конфесійних та національних характеристик. Надзвичайно різним був і рівень освіти, отриманий школярами у цих школах. Переважна більшість учнів прагматично засвоювала лише ази грамотності для задоволення практичних потреб і не мала особливої схильності до документального засвідчення своїх навчальних успіхів. Ще менша частка продовжувала своє навчання у закладах вищого рівня. Поряд цим, оскільки церковнопарафіяльні школи складали абсолютну більшість шкіл Подільської губернії, то саме вони вирвали з темряви невігластва мільйони подолян.

Примітки:

1. Бунге, И. К вопросу о народном образовании в России / И. Бунге. – К., 1901. – С. 34-40; Григорьев, В. В. Исторический очерк русской школы / В. В. Григорьев. – М., 1900. – С. 532-544; История Православной Церкви в XIX веке // [Авт.тексту Н. Рункевич]. – М., 1901. – Т. 2. Славянские Церкви. – С. 645-650, 692-698; Фальборк, Г. Народное образование в России / Г. Фальборк, В. Чернулусский. – СПб., 1901. – С. 435-532.

2. Поліщук, М. С. Стан початкової народної освіти на Правобережній Україні в 60-90-х рр. XIX ст. / М. С. Поліщук // Український історичний журнал. – 1971. – № 3. – С. 69-75.

3. Качковський, О. Освіта на Поділлі у XIX ст. / О. Качковський // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський : КПДУ, 1998. – С. 83-90; Удод, О. П. Парафіяльні школи Поділля наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. / О. П. Удод // VII Подільська історико-краєзнавча конференція (Секція історії дожовтневого періоду): тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1987. – С. 49; Сесак, І. В. Освіта на Поділлі / І. В. Сесак; у 2-х частинах. – Ч. 2. – Середні навчальні заклади Поділля у другій половині XIX – на поч. XX ст. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1999. – 184 с.

4. Центральний державний історичний архів в м.Києві (далі – ЦДІАУ в м.Києві). – Ф. 127. – Оп. 998. – Спр. 7. – Арк. 3.

5. Сесак, І. В. Освітні заклади Поділля у другій третині XIX ст. / І. В. Сесак / Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 46.

6. Там само.

7. Перерва, В. С. Православне Надросся у XIX столітті / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2004. – С. 187-196.

8. Перерва, В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2008. – С. 16-31.

9. ЦДІАУ в м.Києві. – Ф. 127. – Оп. 998. – Спр. 17. – Арк. 26-27.
10. Там само. – Арк. 11-13.
11. Російський державний історичний архів у м.Санкт-Петербурзі (далі – РДІА СПб.). – Ф. 803. – Оп. 10. – Спр. 913. – Арк. 1.
12. Там само. – Арк. 5 зв.
13. Там само. – Ф. 803. – Оп. 10. – Спр. 919. – Арк. 37.
14. Из церковно-школьной жизни // Подольские епархиальные ведомости. – 1899. – Часть неофициальная. – № 31. – С. 736.
15. РДІА СПб. – Ф. 803. – Оп. 10. – Спр. 931. – Арк. 1.
16. Из церковно-школьной жизни // Подольские епархиальные ведомости. – 1899. – Часть неофициальная. – № 31. – С. 735-736.
17. Краткий очерк церковно-школьного дела в Подолии за последнее десятилетие (1884–1894 г.)// Подольские епархиальные ведомости. – Часть неофициальная. – 1894. – № 28. – С. 551.
18. Там само. – С. 552-553.
19. Там само. – С. 554.
20. РДІА СПб. – Ф. 803. – Оп. 10. – Спр. 931. – Арк. 1.
21. Троицкий, П. О действиях наблюдателей сельских школ в Подольской епархии в истекшем 1865 году / П. Троицкий // Подольские епархиальные ведомости. – 1866. – № 18. – С. 653.
22. Там само. – С. 649.
23. О выдаче свидетельств девочкам, оканчивающим курс церковноприходской школы // Подольские епархиальные ведомости. – 1888. – № 3. – С. 45.
24. Краткий очерк церковно-школьного дела в Подолии за последнее десятилетие (1884–1894 г.)// Подольские епархиальные ведомости. – Часть неофициальная. – 1894. – № 28. – С. 560.
25. РДІА СПб. – Ф. 803. – Оп. 10. – Спр. 931. – Арк. 19-21.
26. Там само. – Ф. 803. – Оп. 1. – Спр. 338. – Арк. 1-7.
27. Там само. – Ф. 803. – Оп. 10. – Спр. 913. – Арк. 5.

Summary

The article presented analysis contingent pupil's parish schools in Podilsk Eparchy in the XIX – beginning of the XX century. Author to base oneself upon facts with eparchy press and documents from the church funds with Archives in Kiev and St. Petersburg.

Key words: Podolsk Eparchy, parish school, pupil's parish schools, clergyman, schools revolution.

УДК 373.3(477.43)“19”

В.Б.Стецюк

Підготовчі школи для офіцерських дітей на Поділлі на початку ХХ століття

В статті характеризується процес створення та функціонування початкових шкіл для офіцерських дітей Меджибізького та Вінницького гарнізонів.

Ключові слова: початкова школа, діти офіцерів, Меджибіж, Вінниця.

Однією із малодосліджених сторінок історії Поділля кінця ХІХ – початку ХХ ст. є активна участь в культурному житті краю військовослужбовців. Направлені для проходження служби в регіон із нечисленною інтелігенцією та майже тотальною неграмотністю населення, офіцери та військові чиновники дислокованих на території краю частин створювали наукові осередки, займалися історичними дослідженнями, поширювали знання тощо. Одним із яскравих прикладів культурницької діяльності офіцерів на Поділлі стало створення шкіл для початкової освіти офіцерських дітей при військових частинах.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в межах Подільської губернії сформувалась мережа гарнізонів. Якщо до військових реформ 60–70-х років війська розміщувались влітку у польових таборах, а взимку на “обивательських квартирах” (в житлах представників податних станів). В пореформений період розпочалось створення в ряді населених пунктів Поділля казармених містечок, в яких зосереджувались впродовж більшої частини року військові частини. В кожному із гарнізонів дислокувались 2–3 військові частини (піхотні, кавалерійські та козачі полки, артилерійські бригади або окремі дивізіони, прикордонні та інженерні підрозділи). Зрозуміло, що обрання місць дислокації військових частин обумовлювалось насамперед військовими чинниками, внаслідок чого нерідко досить чисельні контингенти військ змушені були перебувати у невеликих містах і містечках. Із десяти населених пунктів, в яких дислокувались військові частини, один губернський центр, шість повітових центрів, два заштатних міста та одне містечко¹. Чисельність населення була наступною: Кам’янець-Подільський – 35934², Вінниця – 30563³, Проскурів – 22855⁴, Могилів-Подільський – 22315⁵, Тульчин – 19202⁶, Жмеринка – близько 11000⁷, Літин – 9420⁸, Гайсин – 9374⁹, Нова Ушиця – 6371¹⁰, Меджибіж – 5489 осіб¹¹.

Помітно розрізнялись населені пункти й за рівнем розвитку соціальної інфраструктури. Наприклад, отримати освіту в Кам'янці було можливо у двох гімназіях, духовній семінарії, низці навчальних закладів нижчого рівня – загалом у 13 закладах освіти¹². Водночас, у Новій Ушиці діяла лише двокласна міська школа¹³. Якщо взяти до уваги, що більшість військових містечок споруджувалась на околицях населених пунктів (скажімо, в Проскурові комплекс казарм та інших військових будівель знаходився практично за межами міста, в сучасному мікрорайоні Дубово¹⁴) або ділились між кількома поселеннями (наприклад, 12-й гусарський Охтирський полк, окрім Меджибожа, займав також кілька сусідніх сіл¹⁵, а деякі сотні 1-го Волзького полку Терського козачого війська, окрім Кам'янця, розміщувались також в селі Мукша Боришковецька¹⁶), зрозуміло, що навіть за умови наявності шкіл, існувала проблема добирання до них.

Нарешті, потрібно зазначити, що всупереч твердженням радянської історіографії, матеріальне становище офіцерів царської армії, особливо нижчих офіцерських чинів, було досить складним, тож навчати дітей за власні кошти могли лише деякі з них.

Відповіддю на ці труднощі стала ідея створення початкових шкіл силами офіцерських колективів полків. Першим відомим нам випадком створення такої школи на Правобережній Україні стала організація школи для дітей офіцерів і чиновників двох полків 11-ї піхотної дивізії, відкрита у 1895 р. з ініціативи та при значній фінансовій допомозі командира дивізії генерала Вейса. В складі школи діяли спершу два класи, по яких діти (як хлопчики, так і дівчатка) розподілялись відповідно до рівня знань. Розміщувалась школа в будинку офіцерського зібрання, а викладали в ній офіцери та полкові священики. Вже на другому році існування школи кількість класів збільшили до трьох, щоб більш чітко провести градацію учнів; крім того, довелось запросити двох офіцерських дружин на посади штатних викладачів, оскільки офіцери часто пропускали заняття через виконання своїх прямих посадових обов'язків¹⁷.

Відомі також факти створення подібних шкіл при інших полках. Наприклад, у 71-му Белевському та 72-му Тульському піхотних полках, які розміщувались у містечку Ново-Олександрія (Пулави) Люблінської губернії серед польського та єврейського населення. Для організації дозвілля солдат у цих полках були створені буфет з музичним апаратом, більярдна, бібліотека і читальня, а для дітей офіцерів і військових чиновників – початкова школа (спершу для обох статей, а пізніше, після відкриття в місті жіночої прогімназії, лише для хлопчиків)¹⁸.

Саме позитивний досвід роботи школи 71-го Белевського полку послужив поштовхом для офіцерського колективу 48-го піхотного Одеського полку, з 1880 року дислокованого в Меджибожі. Впродовж двох десятиліть перебування у містечку офіцери та чиновники, яких в полку за штатом було 87–88 осіб (а також полковий священник), змушені були докладати чимало зусиль та витратити значні кошти задля навчання своїх дітей. В Меджибожі діяла лише одна початкова школа, місць в якій не вистачало навіть для дітей селян¹⁹ (містечкові євреї традиційно не відправляли своїх дітей у світські навчальні заклади, надаючи перевагу школі-хедеру). Іноді підготовкою дітей з окремих предметів займалися офіцери полку, проте систематично проводити завдання вони не могли, тож батькам доводилось звертатись до репетиторів. Останні, переважно з числа місцевих євреїв, користуючись відсутністю конкуренції, встановлювали ціну на рівні 5–10 крб. в місяць (місячна платня молодого офіцера становила 50–80 крб.). Враховуючи відсутність у педагогів спеціальних знань та досвіду, «успіхи були самими плачевними і доводилось радіти, якщо впродовж року дитина вивчила хоча б абетку, не набувши шкідливих звичок і не розбалувавшись вкрай»²⁰.

Вступивши у переписку із командиром 71-го Белевського полку, командування полку уточнило різні аспекти організації роботи школи, після чого звернулось із відповідним проханням до попечителя Київського навчального округу. Внаслідок бюрократичних зволікань дозвіл було отримано лише влітку 1899 року, ще кілька місяців довелось потратити на організаційні заходи. Насамперед виділили під класи чотири кімнати в будівлях комплексу табірних будівель (влітку біля Меджибожа відбувалися літні табірні збори 12-го армійського корпусу). Також було підібрано педагогічний склад: Закон Божий погодився викладати полковий священник, а стати вчительками погодились дві офіцерські дружини, одна з яких мала диплом домашньої учительки, тож очолила школу, а інша погодилась викладати іноземні мови²¹.

15 листопада 1899 р. відбулось відкриття школи, на яке прибули чимало офіцерів та чиновників із сім'ями. Спершу полковий священник провів молебень, після якого майбутнім учням було сказане напутнє слово, а потім відбувся солодкий стіл для майбутніх учнів. З 16 листопада почалось навчання, ускладнене тим, що частина дітей мусила добиратись більше версти з різних кінців містечка. Тому уроки починались о 10 годині і продовжувались до 13-ї. Навчались в школі діти 7–9 років, навчання однієї дитини коштувало 2 крб. в місяць. Додатковим джерелом фінансових надходжень були добровільні пожертви. Загалом коштів вистачало, оскільки клю-

чові видатки покривав полк, надаючи приміщення, дрова для опалення та надсилаючи солдат для прибирання і ремонтних робіт²².

Вже в перші місяці існування школи гостро постали кілька важливих питань. Так, по досягненні дев'ятирічного віку хлопчики зазвичай вступали “на казенний кошт” до кадетських корпусів, проте для дівчат отримання подальшої освіти було доволі проблематичним, тож з'явилась думка про створення старших класів. Невирішеним залишалось питання функціонування в літній час, коли приміщення школи займали офіцери розміщених в Меджибізькому таборі полків²³.

На жаль, нам не відомо, скільки проіснувала школа Одеського полку. Можна припустити, що після переведення полку в Могилів-Подільський у 1904 р. школа припинила своє існування.

Пізніше розпочала роботу школа для дітей офіцерів 47-го піхотного Українського полку. Попри те, що цей полк дислокувався біля одного з найбільших міст Поділля, умов навчання для наймолодших школярів були досить складними – їм щодня доводилось йти кілька верст до міста, оскільки ніде ближче школи не було. Тому у вересні 1904 р. командир полку запропонував офіцерському зібранню створити при полку школу, яка б готувала дітей до вступу в молодші класи державних навчальних закладів²⁴.

Вже 1 жовтня того ж року розпочала роботу “Українська школа” в складі двох класів: підготовчого (готував учнів до вступу в перший клас) та початкового (готував до вступу в підготовчий клас гімназій, кадетських корпусів та реальних училищ). Розміщувалась школа в одній з офіцерських квартир, в ній налічувались 25 учнів, щомісячна платня за навчання кожного з них становила 1 крб. Додатковими джерелами фінансування служили добровільні внески офіцерів полку, надходження від концертів, спектаклів, пожертви від сторонніх осіб²⁵.

Обов'язки педагогів взяли на себе шість осіб. На спільних зборах офіцерів та їх дружин було обрано завідуючого школою (взяв на себе переважно організаційні та господарські функції) та виховательку (поєднувала функції завуча та класного керівника, крім того, викладала російську мову, чистописання та малювання в молодшому класі). Полковий священник погодився викладати Закон Божий та слов'янську писемність, решту предметів (арифметика, малювання в старшому класі, французька мова, танці і рукоділля) дали згоду викладати двоє офіцерів та ще одна офіцерська дружина. Всі зазначені особи заявили, що готові викладати безкоштовно, проте збори батьків вирішили призначити невелику платню для виховательки, яка практично постійно перебувала з дітьми²⁶.

Хоча школа створювалась для дітей офіцерів та чиновників полку, однак невдовзі почали надходити прохання від офіцерів інших частин гарнізону, нижніх чинів надстрокової служби (фельдфебелів, унтер-офіцерів, писарів, фельдшерів), відставних військових, які бажали, щоб їх діти навчались саме у школі при армійській частині. Було прийняте рішення розглядати кожне подібне прохання на батьківських зборах, однак реально втілити його не вдалось – в більшості випадків доводилось відмовляти через нестачу викладачів та місця для навчання²⁷.

Цікавою особливістю школи було запровадження в ній шкільної форми. Для дівчаток пошили зелені плаття з чорним (у свята – білим) фартушком, прикрашені бутоньєркою з білих стрічок із полковими ініціалами. Хлопчики носили темно-сині куртки матроського крою із погонами і кашкетами Українського полку²⁸.

Створивши школу, командування та офіцерський колектив Українського полку докладали зусиль для її офіційного визнання владними структурами, що дозволило б отримувати певну фінансову допомогу та уникнути певних бюрократичних ускладнень при вступі в кадетські корпуси та гімназії²⁹.

На жаль, нам не вдалось встановити, чи вдалось формально зареєструвати школу, невідомо також, як довго вона діяла. Врешті-решт, на сьогоднішній день залишається відкритим питання і про існування подібних шкіл в інших гарнізонах Подільської губернії. Тим не меш, навіть відомі факти дозволяють оцінити оригінальність ідеї створення шкіл при полках та винахідливість і самовідданість реалізаторів цієї ідеї.

Примітки:

1. Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. – Т. II. – СПб. : Издание А.С.Суворина, 1897. – Ствб. 1616-1646.

2. Первая всеобщая перепись населения. Издание центрального статистического комитета Министерства внутренних дел / Под ред. И. А. Тройницкого. – СПб. : Типография Санкт-Петербургского акционерного общества печатного и писчебумажного дела в России “Слово”, 1904. – С. 1.

3. Там само.

4. Там само.

5. Там само.

6. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Т. XXXIV. – СПб. : Типография акционерного общества Брокгауза-Ефрона, 1902. – С. 55.

7. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Т. Доп. ІА. – СПб. : Семеновская Типография (Ефрона), 1905. – С. 112.
8. Там само. – С. 1.
9. Там само.
10. Там само.
11. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Т. XVIIIА. – СПб. : Типография И.А.Ефрона, 1896. – С. 872.
12. Вся Россия. – Ствб. 1616.
13. Вся Россия. – Ствб. 1634.
14. Єсюнін, С. Проскурівський гарнізон у другій пол. XIX – на поч. XX ст. / С. Єсюнін // Воєнна історія Поділля та Буковини. – К. : Центральний музей Збройних Сил України, 2009. – С. 125.
15. Михайленко, А. Меджибіж – місце останньої стоянки ахтирських гусар / А. Михайленко, В. Крюкова // Науковий вісник “Межибіж”: Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції “Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України” / Під ред. О.Г.Погорільця, Л.В.Баженова, А.М.Трембiцького та ін. – Меджибіж; Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2009. – Ч. І. – С. 281.
16. Памятная книга Подольской губернии на 1911 год. Сост. В. В. Филимонов. Издание Губернского Статистического Комитета. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского Правления, 1911. – С. 50.
17. В.К. Бригадная школа для офицерских детей в г. Луцке / В.К. // Разведчик. – 1898. – № 380. – С. 77-78.
18. Корреспонденция “Разведчика”. Ново-Александрия // Разведчик. – 1899. – № 432. – С. 89-90; Корреспонденция “Разведчика” // Разведчик. – 1899. – № 435. – С. 161-162.
19. Корреспонденция “Разведчика”. Меджибож // Разведчик. – 1900. – № 488. – С. 188.
20. Там само.
21. Там само.
22. Там само.
23. Там само.
24. Корреспонденция “Разведчика”. Винница // Разведчик. – 1905. – № 746. – С. 119.
25. Там само. – С. 120.
26. Там само.
27. Там само.
28. Там само.
29. Там само.

Резюме

В статті аналізується процес створення і функціонування підготовительних шкіл для офіцерських дітей, створюваних при деяких частих російської армії на території Подольської губернії.

Ключевые слова: начальная школа, офицерские дети, Меджибож, Винница.

Одержано 11 травня 2011 року

УДК 377.8(477.43)“19”

О.П.Григоренко, С.М.Єсюнін

Проскурівське комерційне училище на початку ХХ ст.

В статті висвітлюється процес заснування та становлення на початку ХХ ст. Проскурівського комерційного училища, його фінансування, учительські кадри, учнівський контингент тощо.

Ключові слова: освіта, Поділля, Проскурів, Проскурівське комерційне училище.

Останнім часом вітчизняні історики стали приділяти все більше уваги дослідженню історії окремих учбових закладів, як важливих структурних компонентів освітньої системи. На початку ХХ ст. (1910 р.) в Подільській губернії нараховувалось 16 гімназій, з яких 14 діяли у містах, 3 реальних училища, 3 комерційних училища, технічне училище (у Кам'янці-Подільському), жіноча прогімназія (у Гайсині)¹.

Зокрема, цієї темі присвятили свої праці ряд авторів: Л.Анохіна, М.Вроліс, І.Сесак, Е.Мельник² та ін. Проте, поза увагою дослідників залишилась історія ще багатьох середніх учбових закладів Подільської губернії початку ХХ ст. Так, малодослідженою залишається історія заснування та функціонування Проскурівського комерційного училища. Лише окремі відомості про нього можна знайти в статті С.Єсюніна³.

В 1908 р. в Проскуріві було відкрите 8-ми класне комерційне училище. Комерційні училища – середні учбові заклади, що почали з'являтися в Ро-

сійській імперії наприкінці XIX ст. (в 1873 р. перше комерційне училище було відкрите в Москві, а в 1913 р. їх нараховувалося майже 250). Відкривалися вони на кошти купців та промисловців і готували учнів для торгівельно-промислової діяльності та вступу у вищі комерційні і технічні учбові заклади. Тому, в комерційних училищах крім загальноосвітніх предметів вивчалися і спеціальні дисципліни – бухгалтерія, товарознавство та інші⁴.

Проскурівське комерційне училище було засновано за ініціативою єврейської громади міста. Головною причиною було те, що в існуюче Олексіївське реальне училище прийом учнів-євреїв був обмежений 10%, і тому єврейська громада Проскурова (переважно торгівельно-промисловий її прошарок) в 1907 р. підняла питання про відкриття учбового закладу комерційного типу, де відсоток дітей-євреїв був більший за 50%⁵. Міська дума та Міністерство Народної Освіти пішли на зустріч цьому клопотанню і, в травні 1908 р. питання про відкриття комерційного училища було вирішено позитивно. До того ж міська дума виділила для потреб учбового закладу т.зв. “міський будинок” (колись він тягнувся вздовж вул. Володимирської – колишня Дворянська), а також 1,5 десятин землі для будівництва окремого приміщення⁶. Спорудження нового триповерхового учбового корпусу по вул. Дворянській, 51 почалося того ж року та було завершено наприкінці 1909 р.

Тим часом, в вересні 1908 р. відбулося відкриття Проскурівського комерційного училища. Першим директором був Єфим Гофман⁷, німець за походженням, в 1910–11 рр. директором був дійсний статський радник Лютов Матвій Матвійович⁸, в 1912–14 рр. – статський радник Кузнецький Василь Миколайович⁹. Училище мало бібліотеку, фізичну лабораторію, спеціалізовані кабінети товарознавства, хімії та природничих наук. Навчання тривало 9 років (було 8 основних та 1 підготовчий класи), викладалося 16 загальноосвітніх предметів та 5 спецпредметів. Викладачів в 1912 р. було 24. З них штатних – 3, а інші – 21 (18 чоловіків та 3 жінки) – по найму¹⁰.

Навчалоя, як правило, від 300 до 400 учнів. Так, в 1912 р. було 350 учнів, з яких євреїв – 204, православних – 75, католиків – 66, інших – 5 (1 француз, 1 татарин, 3 німця). Серед дітей з родин міщан було 237, селян – 59, купців – 14, дворян – 1. Цікаво, що 339 учнів були хлопчики й всього 11 – дівчата¹¹.

Як бачимо, училище виконувало свою функцію – надавати освіту здебільше представникам іудейської громади. Це підтверджує й статистика за інші роки (див. таблицю).

Таблиця. Кількість учнів Проскурівського комерційного училища¹²

	1909	1910	1911	1912	1914	1915
Учнів всього	346	353	348	350	376	334
В т.ч. учениць	14	16	8	9	12	10
В т.ч. учнів-євреїв	165	157	191	204	209	188

Навчання в комерційному училищі було платне, в залежності від класів – від 80 до 180 руб. на рік. Всього учбовий заклад для нормального функціонування потребував близько 30 тис. руб. на рік¹³. 80 % цієї суми надходило саме від оплати за навчання, решта збиралася, як благодійні пожертвування. Розподілом коштів річного бюджету та різноманітними проблемами училища займалася Опікунська рада, яку очолював міський голова. У 1908–1916 рр. проскурівським міським головою був Павло Дорошкевич, отож він й очолював Опікунську раду. Скарбником ради був купець Ізраїль Оксман, секретарем – Марк Дембровський¹⁴. На що йшли кошти, видно, наприклад, із звіту Опікунської ради за 1911-1912 навчальний рік¹⁵:

- надходження склали 34410 руб., з яких: оплата за навчання – 27394, пожертвування – 5045, з податків на промислові свідоцтв – 1361 та ін.;
- витрати склали 28981 руб., з яких: утримання особового складу – 24133, ремонт приміщення – 1430, поповнення хімічної лабораторії – 584, опалення – 406, утримання “потешной роты” – 201, поповнення бібліотеки – 109, освітлення – 93 та ін.

Для вирішення питань навчання учнів з родин, що не могли повністю оплатити навчання, при училищі було створено “Товариство допомоги учням комерційного училища”, в правління якого обрали дворянина Стефана Деревоеда (син власника відомої в місті аптеки Людвика Деревоеда), купців Симху Вассермана, Єфима Горенштейна, Фроїма Віллера та трьох представників учбового закладу – два викладачі та директор¹⁶.

Таким чином, комерційне училище було одним із провідних середніх навчальних закладів міста Проскурова. Наряду з реальним училищем та жіночою гімназією, воно мало значну кількість учнів та кваліфікований штат викладачів. Училище зуміло зняти потребу представників іудейської громади міста в отриманні середньої освіти – понад дві третини місць у ньому віддавалась дітям-євреям. З 1908 до 1914 р. кількість учнів постійно зростала, й лише з початком першої світової війни набір учнів був скорочений.

Під час громадянської війни (1917–1921 рр.) училище працювало не стабільно та мало назву – комерційна школа. З перших днів радянської влади заклад припинив своє існування, а в його приміщенні розташувалася школа № 3 (нині – НВО № 5). На сьогодні будівля колишнього комерційного училища по вул. Володимирській, 51 втратила свій первозданий вигляд після того, як в 1970-х роках фасад був оздоблений звичайною будівельною плиткою.

Примітки:

1. Памятная книжка Подольской губернии на 1911 год / Составил В. Филимонов. – Каменец-Подольск, 1911. – III. Отдел статистический. – С. 107-108.

2. Анохіна, Л. С. Історія Вінницького реального училища / Л. С. Анохіна // *Культура Поділля: історія і сучасність. Матеріали другої науково-практичної конференції, присвяченої 500-річчю м. Хмельницького.* – Хмельницький, 1993. – С. 304-307; Вроліс, М. Вінницька учительська семінарія (1907–1920) / М. Вроліс // *Тези доповідей 14-ї Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції.* – Вінниця, 1995; Сесак, І. В. Учителські семінарії Поділля на початку ХХ ст. (1907–1914 рр.) / І. В. Сесак // *Культура Поділля: історія і сучасність. Матеріали другої науково-практичної конференції, присвяченої 500-річчю м. Хмельницького.* – Хмельницький, 1993. – С. 283; Сесак, І. В. З історії приватних жіночих гімназій Поділля (1905–1914 рр.) / І. В. Сесак // *Поділля і південно-східна Волинь в роки Визвольної війни середини XVII ст.: Матеріали Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції.* – Стара Синява, 1998. – С. 210; Сесак, І. В. З історії Кам'янець-Подільського середнього технічного училища (1903–1919 рр.) / І. В. Сесак // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць.* – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 2. – С. 147; Мельник, Е. М. Кам'янець-Подільська жіноча гімназія С.Славутинської (1901–1921 рр.) / Е. М. Мельник // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць.* – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 3. – С. 121.

3. Єсюнін, С. М. Проскурівські реальне та комерційне училища на початку ХХ ст. / С. М. Єсюнін // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць.* – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 6. – С. 273-280.

4. Энциклопедический словарь. Издатели А. Брокгауз, И. Ефрон. Т. XXVI. – СПб., 1898. – С. 437.

5. Подолия. – 1908. – 18 апреля.

6. Подолия. – 1908. – 18 июня.

7. Державний архів Хмельницької області. – Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 35.

8. Там само. – Арк. 7-10.

9. Там само. – Ф.320. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 46.

10. Там само. – Арк. 83-85.

11. Там само. – Арк. 86.

12. Там само. – Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 13, 19, 35, 108.
13. Там само. – Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 86.
14. Там само. – Арк. 46.
15. Там само. – Арк. 1.
16. Там само. – Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 35.

Резюме

В статье рассматривается процесс открытия и становления в начале XX в. Проскуровского коммерческого училища, их финансирование, учительские кадры, ученический контингент и пр. аспекты.

Ключевые слова: образование, Подолье, Проскуров, Проскуровское коммерческое училище.

Одержано 12 травня 2011 року

УДК 94(477.43)“1906–1907”

В.С.Лозовий

Становлення та діяльність першої Подільської Просвіти (1906–1907 рр.)

Досліджується процес становлення та діяльності першої Подільської “Просвіти”.

Ключові слова: Подільська “Просвіта”, бібліотека-читальня, статут, концерт.

На початку XX століття у Російській імперії в умовах бездержавності і цілеспрямованої політики русифікації та нищення освіти і культури український народ опинився на межі повної денационалізації. Лише піднесення національної свідомості, збереження історичної пам’яті, зростання культурно-освітнього та економічного рівня українців відкривало перед ними історичну перспективу. Втілення цього величного завдання взяли на себе українські просвітні організації. Однією з таких організацій була й

Подільська “Просвіта”, 105 річниця з дня заснування якої відзначається у 2011 році.

Мета даної статті висвітити суспільно-політичні обставини становлення та діяльності Подільської “Просвіти”. Окремі аспекти становлення та розвитку просвітницького руху на Поділлі досліджували О.В.Лисенко [1], Л.І.Євселевський та С.Я.Фарина [2], О.М.Герман [3], Є.І.Сохацька [4], В.С.Прокопчук [6], В.Мацько [7], П.Мовчан [8], О.М.Цапко [9], О.В.Малюта [10], Л.В.Баженов та Г.Г.Кучеров [11].

Революція 1905 року, змусила царську владу лібералізувати свою політику щодо українського національного руху. І відразу ж почали виникати різноманітні організації та товариства, серед яких чільне місце належало “Просвітам”, що проводили значну українознавчу роботу, пробуджуючи любов до рідного слова і краю.

На початок січня 1906 р. в Кам’янці вже існувала “Просвіта”, заснована гуртком українських патріотів [22, 13 січня]. Просвітяни склали статут своєї організації, який затверджено 19 квітня 1906 року [18, арк.178]. 21 квітня того ж року місцева адміністрація зареєструвала Подільську “Просвіту” і вона розпочала свою діяльність.

Засновниками і найактивнішими діячами Подільської “Просвіти” були: лікар К.Г.Солуха, вчителі В.К.Стиранкевич та С.М.Іваницький, священник та історик Ю.И.Сіцінський, бухгалтер Г.Г.Павловський та ін. З Кам’янецькою “Просвітою” пов’язана діяльність видатних діячів українського національно-визвольного руху – В.М.Чехівського та Н.Я.Григорієва.

Значний об’єм роботи по заснуванню Подільської “Просвіти” виконали друзі і колеги С.М.Іваницький та В.К.Стиранкевич. У своїх спогадах відомий український діяч нашого краю В.Приходько писав, що “вони не цурались ніякої праці: старались, бігали, добивались”. Навіть в умовах певної революційної “відлиги” отримати дозвіл на відкриття української організації було важко. Царські чиновники-українофоби вишукували і чинили масу перешкод. Взагалі сам процес реєстрації придуманий був хитро. Для заснування товариства потрібно було хоча б 10 політично-благонадійних осіб, які стали б його фундаторами. Зрозуміло, що серед свідомих українців, які постійно потрапляли в поле зору таємної поліції, таких людей майже не було. Щоб знайти потрібну кількість так званих “батьків-засновників” треба було докласти багато зусиль і застосовувати хитрощі. Врешті потрібну кількість благонадійних осіб для заснування “Просвіти” знайшли [20, с. 155-156]. Крім відомих українських діячів К.Солухи та Ю.Сіцінського ними стали помічник лікарського інспектора Л.Білоусов,

священик І.Доронович, дворяни І.Бржосневський, М.Завойко та ін. [15, арк.74].

Перше засідання Подільської “Просвіти”, яка налічувала тоді 120 членів, відбулося 8 травня 1906 року. На ньому обговорили першочергові завдання товариства і обрали Раду “Просвіти”, що складалася з 8 осіб на чолі з відомим лікарем і поважною особою К.Г.Солухою. Тут же ухвалено тексти вітальних телеграм. Одну з них надіслано на ім’я лідера української групи у Державній Думі І.Шрага з побажанням “сил і завзяття в боротьбі за волю і щастя України”, а другу – професору В.Антоновичу з проханням бути почесним членом подільської “Просвіти”.

Всі великі справи складаються з дрібної, копіткої роботи. Для початку просвітяни мали намір відкрити кіоск для продажу часописів та книжок прогресивного змісту. Так як коштів у той час було небагато, свої послуги в утриманні такого кіоску запропонував багатий кам’янецький міщанин Бабічев. Однак, він поставив умову, що в ньому поряд з іншими виданнями буде продаватися “Киевлянин” (відверто шовіністична, антиукраїнська газета) та інші. Але просвітяни не пішли на компроміс і не згодні на цю пропозицію. Тому вирішили відкрити рундук на “Новому плані” у Кам’янці-Подільському, щоб в базарні дні продавати міщанам і селянам українську та російську пресу і літературу. У центрі міста товариство винайняло дві кімнати під канцелярію і бібліотеку “Просвіти” [22, 27 травня], які розпочали свою діяльність 1 червня 1906 р. А вже 3 червня товариство влаштувало перший український захід (тоді їх називали “гуляння”) на Новому бульварі [23, 2 июня].

Своєю головною метою члени товариства вважали “допомогу культурно-просвітницькому розвитку українського народу на Поділлі” [18. Арк.178]. Член “Просвіти” В.Приходько так характеризував суспільну ситуацію в краї: “Поділля міцно спало, вколисане царсько-жандармським режимом” [20, с. 180]. Просвітяни заходилися будити... Звичайно ж основну увагу було звернено на селянство, яке домінувало у соціальній структурі українства.

Просвітницькими центрами на селі повинні були стати бібліотеки-читальні. Просвітяни вважали, що саме через них можливо проводити значну українознавчу та культурно-освітню роботу.

У різні повіти Подільської губернії просвітяни надіслали поштові відправлення з статутами товариства і з закликами ставати до праці на користь народу, за відродження української мови і культури. Кілька тисяч примірників розіслано національно-свідомій інтелігенції, вчителям, селянам. Не-

вдовзі це дало свої результати. З різних місцевостей губернії приходили листи, в яких кам'янецьких просвітян просили допомогти заснувати бібліотеки-читальні, прислати пресу, книжки, порекомендувати українські п'єси для аматорських вистав, дати поради щодо репертуару пісень для хору та інші кам'янецькі просвітяни надавали допомогу.

По всьому краю ширилися відділи Подільської “Просвіти”, зростала кількість її членів. А робилось це так. Коли в селі збирався гурток національно-свідомих людей, які хотіли б відкрити в себе бібліотеку-читальню, то вони, обравши з-поміж себе завідувача і підшукавши відповідне приміщення, зверталися у Кам'янецьку “Просвіту” з проханням допомогти у створенні бібліотеки. Центральне Подільське товариство прислало в село літературу, передплатувало пресу, і таким чином просвітній осередок в селі починав діяти [20, с. 183]. В § 5 Статуту “Просвіти” написано: “Поza Кам'янцем складаються на Поділлі місцеві автономні товариства, котрі працюють в межах Статуту...” [18, арк. 178]. Але справа в тому, що новостворені відділи не були автономні, а формально цілком залежали від центрального Кам'янецького товариства. І ось з яких причин. Ми вже зазначали труднощі, з якими довелось зіткнутись кам'янчанам під час заснування “Просвіти”, оскільки дуже важко було знайти “благодійних осіб”, які б виступали, так би мовити, гарантами легальної діяльності товариства. Ще важче було знайти десять таких людей поза Кам'янцем-Подільським, особливо в селах. Тому вирішили піти на хитрість. Бібліотеки-читальні, які засновувались на периферії губернії, формально не були автономними установами, а безпосередньо підпорядковувалися центральному товариству. Відтак, їм не треба було шукати десять фундаторів, а лише обрати завідуючих бібліотеками, якими, як правило, були місцеві священики. Таким чином, успішно обминався пункт правил про обов'язкову участь в утворенні товариств “благодійних осіб” і набагато легше було відкрити просвітні осередки в містечках та селах [20, с. 184-185].

Значна філія Подільської “Просвіти” утворилась в місті Могилеві-Подільському. Вона досить інтенсивно проводила роботу і зразу ж заснувала вісім бібліотек-читалень у селах [14, арк. 1].

Широкого розголосу набула діяльність “Просвіти” в с.Печері Брацлавського повіту. Товариство славилось своїм аматорським гуртком, який неодмінно мав успіх і збирав велику аудиторію, користувався широкою популярністю, що дуже сприяло поширенню української мови [20, с. 188].

Кожне прохання Подільської “Просвіти” до адміністративних органів дати дозвіл на заснування у селах бібліотек-читалень розглядалось дуже

довго. На лист Кам'янецької “Просвіти” від 12 липня 1906 р. відповідь отримано лише 26 березня 1907 р. Ретельно перевірялась благонадійність осіб, які мали стати завідуючими просвітянських осередків. Поліцейські чини застерігали подільського губернатора, що “відкриття в селах та містечках бібліотек-читалень дуже не бажане, так як вони можуть служити місцем нелегальних мітингів та поширення нелегальної літератури, а тому... прохання Подільського Українського Товариства “Просвіта” треба відхилити” [12, арк. 71, 75].

На прохання дати згоду на відкриття просвітянських осередків у 4 селах Кам'янецького та Ольгопільського повітів губернська адміністрація після піврічної тяганини дозволила розпочати свою діяльність лише бібліотеці у с.Жванець Кам'янець-Подільського повіту, але й вона проіснувала недовго.

27 березня 1907 року в с.Жванець лікарем К.С.Степурою від імені Подільського товариства “Просвіта” було засновано бібліотеку-читальню, в якій також продавались українські книжки переважно прогресивного змісту. Коли приїхав на канікули син К.С.Степури студент Григорій Степура, то він збирав в бібліотеці місцеву молодь і проводив з нею відповідну проукраїнську роботу. Пізніше Г.Степура став не тільки активним членом “Просвіти”, але й відомим діячем українського національно-визвольного руху на Поділлі. У червні 1907 р. бібліотеку в Жванці після доносу в органи влади закрили [17, арк. 47].

“Просвіта” через свого члена священика Ю.Сіцінського взяла участь в дуже важливій справі – перекладі Євангелія українською мовою. В 1907 р. Євангеліє вийшло друком і вперше на Поділлі залунала Слово Боже рідною мовою. Це мало величезне значення, оскільки з священною книгою поширювався український правопис. Просвіт'яни розсилали значну кількість україномовних Євангелій по селах Поділля [20, с. 216].

Тоді ж Подільська “Просвіта” ініціювала кампанію за впровадження у двокласних школах української мови, історії, літератури, а також навчання у церковнопарафіяльних школах українською мовою [20, с. 220]. Тому свідомі українці надсилали в “Просвіту” листи, в яких виражали радість з того приводу, що “товариство має можливість взятися до виконання гарної і великої своєї мети. Може і звернуться старі часи, коли на Україні по селах мало було неписьменних людей” [2, с. 46-47].

Та все ж справа просувалась дуже важко, бо не лише царська адміністрація, але й частина шовіністично налаштованих місцевих церковників усіяло перешкождали впровадженню навчання українською мовою. І хоч священний Синод дав дозвіл на викладання української мови та літератури

у подільських школах, а “Просвіта” для цього виділяла кошти, все ж справа навчання українських дітей рідною мовою не знаходила позитивного вирішення. Просвіт'янам всюди відмовляли. Антиукраїнські настрої осіб, що стояли на чолі церковної освіти на Поділлі, добре ілюструє знущальна аргументація заборон. Вони стверджували: “В указе говорится о малороссийском языке, а “Просвита” дает деньги на украинский” і далі “что разумеет “Просвита” под украинским языком, малороссийский язык или какое-нибудь его наречие?” [21, 28 січня]. Просвіт'яни з гідністю відповіли, що під українською мовою вони розуміють українську літературну мову, ту мову, якою з дозволу священного Синоду перекладено Святе Євангеліє, ту українську мову, котрою друкуються сучасні газети, журнали, книжки, яку вживають в розмові та письмі свідомі українці.

Значну роботу проводили просвіт'яни в Кам'янці-Подільському. Передусім організовувалися заходи, на яких читалися реферати з актуальних і пекучих проблем українства. Проводилися літературні читання. Влаштувалися театральні вистави, концерти, літні гуляння на Новім бульварі. У всі ці акції залучалося багато молоді, через них пропагувалася українська ідея.

Гуляння були основним джерелом отримання грошей для підтримки діяльності “Просвіти”. Гуляння користувалися великою популярністю у публіки, і не лише української. Проходили вони цікаво: часто виступав український хор, бандурист або лірник, які співали народних пісень. Проводився конкурс на найкращий український одяг, влаштувалася ярмарка, на якій продавалися різноманітні вироби, українські книжки та газети. Тут же грав військовий оркестр, увечері публіку розважали ілюмінація, фейерверки, ракети. У Київському архіві знаходиться програма гуляння Кам'янецького товариства “Просвіта” за 6 травня 1907 р. Своєрідним гаслом цих українських заходів були зазначені в програмі слова Тараса Шевченка: “Обніміть брати мої найменшого брата”. Далі повідомляється, що відбудеться дешевий розпродаж квітів та українських книжок, а прибуток від продажу “підє на книжки селянам” [19, арк. 225].

Але навіть такі невинні заботи зустрічали спротив царської адміністрації [20, с.170]. В травні 1907 р. влада заборонила гуляння “Просвіти”, бо поліцмейстер вимагав, щоб на афіші в розділі “Співи молоді” надрукували всі пісні програми і обов'язково включили гімн “Боже царя храни”. Коли голова товариства К.Г.Солуха звернувся до губернатора з запитанням, чому заборонено “гуляння”, той відповів: “Тому, що хористи відмовлялися співати гімн” [19, арк. 223-224].

Зазначений факт – це один з багатьох епізодів постійних зачіпок, постійного знаходження приводу для заборони тієї чи іншої української акції.

Однак, не зважаючи на те, що просвітяни усіяко старались тільки легально проводити свою роботу, все ж вони весь час були під прискількивим наглядом таємної поліції.

У серпні 1906 р. і в червні 1907 р. сталися події, які боляче вдарили по громадській репутації “Просвіти” як організації, що проводить свою роботу легальними методами. Ними не забарилися скористатися царська адміністрація для заборони діяльності товариства.

Перша подія мала місце у серпні 1906 р., коли жандарми заарештували на конспіративній зустрічі у квартирі українського соціал-демократа П.Блонського деяких членів “Просвіти”, що звичайно ж кинуло підозру на діяльність всього товариства [20, с. 240]. Всіх їх відправили до в'язниці, але через деякий час відпустили, крім П.Блонського, котрий просидів ще два місяці. Після цього випадку офіційні губернські установи ставились до “Просвіти”, м'яко кажучи, з недовірою. Без будь-яких пояснень не давали дозволу відкривати бібліотеки-читальні по селах, чинили різноманітні перешкоди в її роботі.

11 червня 1907 р. за поширення нелегальної соціал-демократичної преси серед робітників було розпочато справу проти бібліотекарки “Просвіти” Є.Неселовської [16, арк. 16]. Треба зазначити, що Є.Неселовська пропагувала ідеї РСДРП і українству була зовсім чужа. Після розмови з діячами “Просвіти” вона виїхала з Кам'янця-Подільського (хоч слідство продовжувалось) [20, с. 232]. Цей випадок був використаний царською адміністрацією як підстава для припинення діяльності товариства. Рішення про закриття Подільської “Просвіти” ухвалено на засіданні губернського “присутствія” 2 липня 1907 р. [15, арк. 74]. “Просвіту” заборонили як “товариство, що по характеру своєї діяльності загрожує державному порядку та громадському спокою...” [20, с. 247]. Після цього товариство на певний час припинило культурно-освітню діяльність.

Таким чином, діяльність товариства з квітня 1906 р. по липень 1907 р. можна визначити як період діяльності першої Подільської “Просвіти”. У 1906 році, в період відносної лібералізації політики російського царизму відбулося становлення та спостерігалася активна діяльність Подільської “Просвіти”, хоча й у цей час просвітяни зазнавали утисків з боку місцевої адміністрації. У зазначений період основними напрямками просвітянської діяльності було відкриття бібліотек-читалень, поширення преси та літератури, українські концертні програми, театральні вистави тощо. Надзви-

чайно важливою подією був переклад українською мовою та видання подільськими просвітянами Євангелія. Відтак, вперше на Поділлі залунало Слово Боже рідною мовою.

У 1907 році, коли революція пішла на спад, Подільська “Просвіта” зазнає утисків з боку влади, яка використовує різні приводи для її закриття. Все ж, незважаючи на досить короткий термін існування діяльність першої Подільської “Просвіти” сприяла відрод

женню в краї українського національно-визвольного руху, зростанню національної свідомості українців.

Використані джерела:

1. Лисенко, О. В. “Просвіти” Наддніпрянської України у дожовтневий період / О. В. Лисенко. – К. : Інститут історії України НАН України, 1990. – 34 с.

2. Євселевський, Л. І. “Просвіта” в Наддніпрянській Україні. Історичний нарис / Л. І. Євселевський, С. А. Фарина. – К. : Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка, 1993. – 128 с.

3. Герман, О. М. Діяльність товариства “Просвіта” на Поділлі наприкінці XIX і в першій половині XX століття: автореф. дис. ... канд. іст. наук / О. М. Герман. – Чернівці, 1995. – 24 с.

4. Сохацька, Є. І. Олімпіада Пащенко – діячка освітнього руху поч. XX ст. / Є. І. Сохацька // Перша Могилів-Подільська краєзнавча конференція (жовтень 1996 року). – Могилів-Подільський, 1996. – С. 136-140.

5. Сохацька, Є. І. Український прорив: Подільська “Просвіта” на сторінках “Ради” (1908–1914рр.) / Є. І. Сохацька // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський : Оіном, 2005. – Т. 5. – С. 247-261.

7. Мацько, В. Ювілей подільської “Просвіти” / В. Мацько, П. Маліш // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі (до 90-річчя утворення подільської “Просвіти”): матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції 9-10 листопада 1995 р. – Хмельницький, 1995. – С. 5-8.

8. Мовчан, П. Подільська “Просвіта” у контексті Всеукраїнської / П. Мовчан // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі (до 90-річчя утворення подільської “Просвіти”): матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції 9-10 листопада 1995 року. – Хмельницький, 1995. – С. 4.

9. Цапко, О. М. Діяльність товариства “Просвіта” в Україні (1891–1914): дис. ... канд. іст. наук / О. М. Цапко. – К., 1998. – 173 с.

10. Малюта, О. В. “Просвіта” як чинник націотворення українського народу на початку XX ст. – в 20-х рр. XX ст. (на прикладі подільського товариства) / О. В. Малюта // Поділля у контексті української історії / ред. кол.: Лойко О. Г. (відповід. редактор), Григорчук П. С., Давидюк А. Т. [та ін.]. – Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет, 2001. – С. 148-152.

11. Баженов, Л. В. Основні етапи діяльності подільських “Посвіт” у 1906–1923 рр. / Л. В. Баженов, Г. Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 13. – С. 83-91.
12. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. 228. – Оп. 2. – Спр. 149.
13. ДАХО. – Ф. 281. – Оп. 1. – Спр. 8887.
14. Центральний державний історичний архів України в м.Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 274. – Оп. 1. – Т. 2. – Спр. 2792.
15. ЦДІАУК. – Ф. 301. – Оп. 1. – Спр. 1236.
16. Там само. – Ф. 301. – Оп. 2. – Спр. 23.
17. Там само. – Ф. 301. – Оп. 2. – Спр. 30.
18. Там само. – Ф. 442. – Оп. 636. – Спр. 647. – Ч. 1.
19. Там само. – Ф. 707. – Оп. 262. – Спр. 1.
20. Приходько, В. Під сонцем Поділля: Спогади / Віктор Приходько. – Вид. третє. – Мюнхен : Українська трибуна, 1948. – 159 с.
21. Рада. – 1909.
22. Рідний край. – 1906.
23. Подольський край. – 1906.

Резюме

В статіє отобразены обстоятельства становления и деятельности первой Подольской “Просвиты”.

Ключевые слова: Подольская “Просвита”, библиотека-читальня, концерт, устав.

Одержано 12 травня 2011 року

УДК 94(477.43/44)“1908/1914”

О.М.Кравчук, Н.М.Марценюк

Подільська “Просвіта” 1908–1914 рр. у спогадах В.Приходька

У статті висвітлюється діяльність “другої” Подільської “Просвіти” 1908–1914 рр., показано її роль у розвитку українського руху регіону на основі публікації спогадів В.Приходька.

Ключові слова: “Просвіта”, В.Приходько, український рух.

Просвітницький рух на Поділлі як один з чинників розвитку українського руху в регіоні викликає жваву зацікавленість науковців. Найбільший внесок в її вивчення належить Л.В.Баженову і Г.Кучерову¹, Л.Євселевському і С.Фарині², О.Малюті³, М.Мошак⁴, О.Лисенко⁵, А.Машталіру⁶, В.Лозовому і В.Нестеренку⁷, В.Черняку⁸, О.Яцюк⁹ та іншим історикам. Проте їх праці не висвітлюють всього спектру питань історії “Просвіти” і потребують доповнення на основі залучення нових джерел. До таких належить і друга частина спогадів В.Приходька “Під сонцем Поділля”, машинопис якої зберігається в архіві Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк, США). Спогади відбивають широкий спектр розвитку освіти і культури на Поділлі у 1907–1920 рр. Мета статті – на проаналізувати неопубліковані мемуари В.Приходька як джерело з вивчення історії “Просвіти” на Поділлі у 1908–1917 рр.

Важливість свідчень Віктора Кіндратовича Приходько (1886–1982)¹⁰ пояснюється тим, що він був безпосереднім свідком тих подій, спілкувався з безпосередніми творцями “Просвіти”, був її активним членом. Під час свого навчання в університетах Тарту (Дорпат) і Київському Св.Володимира (1907–1912 рр.) В.Приходько не поривав зв’язку з Кам’янцем і тому так добре обізнаний з історією “другої Просвіти”, як він її називає на відміну від “першої” часів 1905–1907 рр. Безпосередньо у Кам’янці-Подільському Віктор Кіндратович працював з 1912 р. і зумів винести з її роботи власні цінні спогади.

Виїхавши 1920 р. в еміграцію В.Приходько підготував свої спогади “Під сонцем Поділля”, які вийшли у Празі 1931 р. і охоплювали події 1895–1907 рр. Рукопис другої частини мемуарів був підготовлений у США наприкінці 1950–1960-х рр. Цитати зі спогадів подано зі збереженням їх мовних і стилістичних особливостей.

З 64 розділів другої частини “Під сонцем Поділля” історію “Просвіти”

розкриває розділ під назвою “ДРУГА ПОДІЛЬСЬКА “ПРОСВІТА” (1908–1917 Р.)”¹¹. Він налічує біля 12 тис. слів і є одним з найбільших у спогадах. Автор датував верхню межу цього розділу 1917 р. очевидно з прагненням підкреслити зв’язок діячів “Просвіти” з українським визвольним рухом часів революції 1917–1920 рр. У тексті розділу він неодноразово говорить, що “друга Просвіта” діяла у 1908–1914 рр.

На початку розділу про “другу” “Просвіту” В.Приходько згадує ініціативу врятувати товариство від закриття шляхом обрання нового голови людину “ближчу до керуючих губерніяльних кол. Таким підходящим чоловіком у Кам’янці був Михайло Степанович Завойко” – “багатий поміщик з Балтського повіту і земський діяч: той час він був членом Подільської Губерніяльної управи по справах земського господарства...”. У “земстві він завідував відділом народної освіти... За своїм вихованням, пан Завойко був російський інтелігент, але, оскільки він стикався з українцями і заходила розмова про українську справу, то заявляв, що вважає себе українцем і до української справи, а зокрема, до – “Просвіти” виявляв свої симпатії”¹². Однак, весною 1907 р. “Просвіту” було закрито. “...З українською справою на Поділля, і передовсім, у Кам’янці, стало тихо, тихо...”¹³. У цей час “користуючись правом вільного вступу до університетів, з Поділля виїхало до університетських міст дуже багато семинарської свідомої української молоді” (у Дорпат, Варшаву, Петербург, Казань)¹⁴. Серед них був і В.Приходько. У січні 1908 р. на канікули він приїхав у Кам’янець-Подільський і виступив ініціатором відродження товариства: “Цим своїм враженням я поділився з старшими кам’янецькими українцями, вказуючи на ненормальність положення і на необхідність відновити на Поділля українське життя. Але у відповідь на це почув лише зітхання, вказівки на тяжкі політичні умови і на недавнє закриття – “Просвіти”. Так, ці умови були тяжкі, видно також було, що закриття Товариства дуже приголомшило кам’янецьке українське громадянство, але, ...з другого боку, нам, кам’янецькій українській молоді здавалось, що не можна безконечно перебувати в стані повної пасивності і... в Кам’янці знову розпочалась акція по відкриттю чи, правильніше, по відновленню “Просвіти”.

Треба правду сказати, – старі кам’янецькі українці мали багато рації, коли вказували нам, молодим, на труднощі, майже на безнадійність справи. І, дійсно, яка рація і які підстави могли бути у адміністрації для відкриття тільки що закритого і політично скомпрометованого Товариства? Але, знов таки, треба правду сказати, і нас, молодих, якимось мало переконували і логічні міркування старших. Ми, попросту, хотіли, щоби у Кам’янці знову

постала “Просвіта”, хотіли всупереч всяким логічним міркуванням, і старше громадянство, без якого молодь нічого не могла б зробити уже навіть з формально юридичного моменту, мусіло стати до акції.

І що ж? Через три з половиною місяці, в березні 1908 року, в час повної реакції, коли всюди по Україні зачинали “Просвіти”, на Поділлі встало до життя “нове” Подільське Українське Товариство “Просвіта”. Товариство, яке проіснувало сім літ, – термін для тих часів і обставин надзвичайно довгий – і зробило за цей період величезну роботу. Яким же робом це сталося? На жаль, з тої пори минуло багато літ і за цей час забулись усі дрібні перепетії нашої боротьби за відновлення “Просвіти”. Але залишилось одне загальне враження: коли людина, а тим більше громада чогось дуже захоче, то в більшості, доб’ється свого. Так було й цим разом: йшли шляхом офіційних подань, йшли шляхом приватних впливів. Пригадую собі, секретарем “Губернського по делам об обществах и Союзах Присутствия” – себ то тої інструкції, яка закрила першу “Просвіту” і відкрила другу, був сухий заскорузлий урядовець Подгурський. Але доктор Солуха і Т.Павловський навіть і його якось потрапили переконати, що “Просвіту” треба одчинити... Із цієї всієї історії я виніс також переконання, що не завжди мають рацію люди, які, покликаючись на свій “авторитет”, свій “довід” та “реалізм”, займаються переважно лише тим, що поливають холодною водою всяку ініціативу і порив. А також, що у кожній, навіть найповажнішій інституції, разом із старшими мусить засідати й молодь: дуже часто якраз вона має рацію...

Словом, якби би то не було на Поділлі знову постала “Просвіта” і глибоке значення сього факту було в тім, що разом з нею і коло неї прокинулось українське життя у Кам’янці і по цілій губернії. На цей раз “Просвіта” жила “дуже довго”, – без малого сім років. За цей час майже цілковито виявився характер її діяльності. Крім того товариство перейшло багато людей, – активних діячів, що залишили той чи інший слід в життю Товариства. Нарешті, діяльність “Просвіти” зв’язувалась або випадково стикалась Українська акція різних інших громадських чинників (кооперація, учительство) та окремих осіб. А разом все це творило картину українського громадського політичного руху в губернії, руху – який я й хотів би, на підставі даних моєї пам’яті, по можливості зафіксувати”¹⁵.

Автор відзначив, що змін в загальній програмі та характері діяльності “Просвіти” не було і далі показав “основний так би мовити, буденний фон життя Товариства за цей період”. “Товариство юридично тереном своєї діяльності мало цілу Подільську губернію, з її поверх трьома мільйонами

населення... Товариство “Просвіта” завжди пам’ятало, що тереном його діяльності є губернія, а в ній – село, селянство і що ради них і для них воно існує. Згідно з цим, Товариство увесь час дбало про відкриття по селах губернії українських бібліотек-читалень, як легальних юридичних установ, а коли це виявилось неможливим, то перейшло просто на систему ширення книжок і заснування невеликих, так би мовити, неформальних, бібліотечок, що складались, одначе, лише з книжок, дозволених цензурою. Поруч з цим, Товариство вживало різних заходів до поширення на селі українського театру, співу і взагалі всього, що сприяло б піднесенню культурно-національного і громадсько-політичного рівня українського населення Поділля...”¹⁶.

“Друга річ, що для досягнення цієї мети, головна чи майже вся головна робота переводилася у Кам’янци, передовсім серед мійського громадянства, в тім центрі, де існувало само Товариство.

Ця діяльність Товариства у Кам’янци полягала в улаштуванні вечірок в помешканні Товариства, два рази на місяць, з читаннях рефератів, співами, музикою і танцями та в організації в місті публічних вистав, концертів та гулянок на бульварі.

Розглядаючи цю діяльність Товариства з боку, можна було б думати, що Подільська “Просвіта” є установою місцевою, мійського значення й клубного характеру і має на оці передовсім або виключно інтереси своїх громадських членів.

Отже, з боку дійсно так могло здаватись, але по суті справа стояла інакше: ця міська діяльність “Просвіти” була не метою, а передовсім засобом для діяльності на селі. Так на неї дивилися головні діячі Товариства, так воно й було в дійсності. Вечірки, вистави, концерти, гулянки давали певні прибутки. На ці прибутки Товариство наймало помешкання, утримувало бібліотеку й бібліотекаря, книгарню та рундук з книжками на базарі, канцелярію. Таким чином, на ці, місцеві, прибутки утримувалась, так би мовити, центральна для цілої губернії, – центральна, що мала бути реальною ознакою українського життя в губернії. Знову ж, це реальне існування інституції громадило біля неї духовно і фізично людей, які давали їй свою працю і несли посильні матеріальні пожертви. Діячі ж “Просвіти” старались, щоби наслідки цієї праці і цих матеріальних пожертв поширювались по губернії в образі бібліотек, книжок, газет, нарешті, листування...”¹⁷.

“Але, звичайно, – пише В.Приходько – було б помилкою думати, що на усю ту мійську публіку, яка бувала на просвітянських вечірках, концертах, гулянках, діячі “Просвіти” дивились виключно, як на засіб заробітків для

села. В дійсності, це було так: головним контингентом на всіх розвагах, що улаштовувала “Просвіта”, була демократична молодь, переважно сільського походження, що служила чи училась у Кам’янці. Отже, на вечірках “Просвіти” бували семінаристи, гімназисти й техніки (учні середньої технічної школи), учні земської художньо-промислової школи, учениці земської фельдшерсько-акушерської школи, і, нарешті, дрібні урядовці – переважно молодь – із різних численних губерніяльних інституцій міста Кам’янця. Молодь ця була несвідома, в кращому разі, напівсвідома і до “Просвіти” її тягло більше почуття, ніж розум. Отже цих дві-три сотні молоді, що, міняючись персонально, постійно були в сфері впливу “Просвіти”, уже самі по собі варті були спеціальної уваги Товариства, як самоціль, а не лише, як засіб заробітку.

І Товариство в своїй діяльності ці інтереси “міста” і “села” старалось гармонійно сполучити.

Правда, пригадую, – такий “порядок” чи метод праці Товариства пару раз піддавався “ревізії”, викликаючи жваві дискусії. Ах, ці дискусії, як про них тепер приємно згадати! – вони затягались далеко за північ і виходили ми з накуреної бібліотеки нашої “Просвіти” не знервовані і подратовані, як буває після зборів тепер на еміграції, а, навпаки, морально бадьорі, з свіжими думками і новими плянами!...

Так ось – кажу – цей метод праці одного разу викликав цікаву дискусію. Саме ж, один із діяльних членів “Просвіти” висловив таке міркування: Панове, чи на правильній дорозі ми стоїмо? Ми утримуємо помешкання “Просвіти”, наймаємо бібліотекаря, сторожа, – це коштує разом 2000 карбованців на рік. Далі – ми самі працюємо і багато бігаємо для того, щоби два рази на місяць урядити в – “Просвіти” вечірку чи виставу. Але я вас питаю: для кого і во ім’я чого ми все це робимо? Та ж ні для кого не секрет, що молодь, яка збирається на наші вечірки, приходять сюди, аби лише потанцювати і ніякі наші реферати про Гребінку та Шевченка їй не цікаві. А що кілька десятків людей бере книжки із нашої бібліотеки для читання, то її – цю бібліотеку – можна улаштувати десь приватно, не наймаючи помешкання, бібліотекаря, сторожа, й тому подібне. Гроші ж, що ми збираємо на цю мету з великих наших вистав, концертів та членських внесків і що йдуть на утримання помешкання й цілого апарату, я пропоную безпосередньо обернути на книжки і на розсилку їх по селах. Подумайте, 2000 карбованців – це сто двадцятирублевих великих бібліотек у наші села, це – признака, це робота! У мене просто серце болить, коли я бачу, що ці наші зароблені й зібрані гроші йдуть на помешкання, паливо та освітлен-

ня, щоби кам'янецькі “фертики” та баришні мали де вигідно і дешево потанцювати! Отже нехай собі йдуть до чиновницького клубу, а нам нічого з ними тратити час та ухилитися від своїх безпосередніх завдань.

Ось такий був критичний погляд на працю “Просвіти” і йому не можна було, на перший погляд, не признати певної рації. Дійсно, “Просвіта” тратила велику частину своїх заробітків на утримання досить дорогого, як на ті часи, помешкання і то, головним чином за для залі, яка потрібна була, власне, для улаштування в ній вечірок з танцями. Далі, за для цього ж у великій мірі існували при “Просвіті” службовці – бібліотекар і сторож. А позацим, ближчі діячі “Просвіти” витрачали масу енергії власне на те, щоби забезпечити на кожну вечірку по можливості цікаву програму. Програма ж складалась: передовсім з реферату, що мав на увазі головним чином ознайомлення слухачів з українською культурою та письменством і пробудження у них національної свідомості, далі – із української декламації, співу та музики і, нарешті, по скінченню програми, – з танців. І ось, оскільки ми, “упорядники” вечірок, головну увагу клали на реферати, оскільки нам було прикро спостерігати, що молодь їх слухає, “як за напасть” що це для них найбільш нудна “точка”, яку треба пересидіти, щоби “заслужити” на танці. Декламацію, спів та музику вони слухали вже трохи уважніше та з більшою охотою, але все одно в очах першої – ліпшої паночки ми виразно читали: ах, коли вже все це, нарешті, скінчиться й почнуться танці! Програма вечірки для них був – борщ під час обіду, який діти їдять лише із чемності, аби заслужити на солодке. Ось таке відношення молоді до вечірок багато кого із нас обурювало й викликало вищенаведені проекти. Але, знова, проекти ці були також крайністю, бо зрештою, “Просвіта” все ж не могла обійтись цілком без помешкання, наняти ж мале помешкання було ще більш не вигідно, бо без зали не можна було б улаштувати вечірок, які все ж давали певний прибуток. “Та, нарешті, – казали противники проекту, – може хоч двадцять щось із наших вечірок виносять!”. Ось, таким чином, на протязі цілого існування “Просвіти” залишався раз заведений порядок, ще попри різну роботу “Просвіти”, відбувались і ці танцювальні вечірки, що так нас не задовольняли.

Але я спинився так довго на цих вечірках не для того, щоби розповісти, як вони відбувались, а з іншої причини – більш практичного, педагогічного характеру, для науки на майбутнє. Як виявилось в дальшому, в своїм незадоволенню вечірками ми абсолютно не мали рації: життя показало, що вони, ці вечірки, блискуче виконали те завдання, яке ми на них покладали. І, дійсно, це виявив 1917 рік! Ми, старше громадянство, на початку великої

революції, просто в розпачі були: подумайте, прийшла надзвичайна пора, можливості величезної праці, а тут – нема людей, нема свідомих українців! Але минув тиждень-другий і, на своє здивування, ми почали спостерігати щось для нас несподіване: в містах, в повітах, на всіх ділянках життя, в тилу і на фронті, серед війська, всюди розкотився широкими могутніми хвилями український національний рух. Але ж хто ж його починав, хто надавав йому організаційних форм, хто скликав селянські з'їзди, впорядкував учительські курси, провадив національні полки? Коли приглядаємося, прислухаємося – а це ж наші просвітянські “танцюристи”, колись молоденькі хлопчачки, а тепер юнаки й дорослі люди, повні свідомости, енергії і посвяти! Що ж виявляється? Виявляється, що свідомість їм дала “Просвіта” і вся “психологія” їх формувалась в “Просвіті”, – при чім все це вони дістали, власне, на вечірках “Просвіти”. Одначе, не треба думати, що це їм дали факти й цифри з рефератів і уступи з деклямацій – ні, їх виховала просто загальна атмосфера “Просвіти”, атмосфера вечірок – те неясне й невловиме, що складається у молоді з обривків фраз, музики та співу, товариських зустрічей і глибоко, на все життя, западає в душу. Потвердилася стара істина, що патріотизму не вчать, його вдихають з повітрям, набираються з шелестом листя, запалюються піснею з гір! І коли я тепер часом читаю дописи з наших галицьких і волинських “Просвіт”, з жалями на молодь, що вона “збирається в “Просвіті”, аби лише потанцювати”, то я не журюся: все буде гаразд!”¹⁸.

Як відзначив В.Приходько, “щоби дістатися на село, все ж треба було йти “через місто”, передовсім через ту молодь, що училась в місті, але для практичної діяльності мусіла вертатись на село (священики, учителі, земські фельдшері і т. д.). З другого боку, “Просвіта” – ж рішуче не мала нічого проти української культурно-національної і освітньої роботи серед мійських обивателів та інтелігенції, – навпаки, нас дуже обходило, щоби того чи іншого інтелігентного “общероса” чи того ж “малороса” поволі зробити свідомим національно і в дальнішому мати з нього “готового” українського інтелігента. Тому наші просвітяни з великим зацікавленням слідкували за процесом поступового наближення до “Просвіти” якого небудь чергового неопіта українства, – особливо, коли це була інтелігентна людина – і серед нас велика була радість, коли такого чоловіка ми остаточно могли уважати “своїм” і з тріумфом поповнити ріденські шерехи українських робітників новою силою. Цих неопітів ми шукали у всіх сферах – серед учителів середніх і народних шкіл, серед кооператорів, серед нижчих і вищих урядовців кам'янецьких установ, серед духовенства. Майже кожен просвітянин

мав серед своїх знайомих кількох таких “об’єктів”, які під оглядом інтелектуальним були більш-менш цікаві і коло яких “варто” було працювати. Праця ж полягала в тому, що кожен просвітянин для “свого об’єкту” брав з “Просвіти” відповідну літературу, давав читати свою українську газету, потім, обережно, передплачував для нього на місяць – другий “Раду” і помаленьку “затягав” у “Просвіту” на вечірки. При цім увесь час кожний з нас ділився з іншими колегами своїми “радістями й горестями” з приводу успіхів своїх “вихованців” та виглядали на те чи будуть з них “люди”.

В дальнішому, головніші діячі “Просвіти”, відповідно до того, де вони мали службу й з ким більше стикались по своїй праці й професії, просто поділили між собою “сфери впливу” і уже опікувались певними категоріями людей. Так, одні працювали головним чином серед учительства, другі серед кооператорів, ще інші серед своїх пацієнтів і так далі. Вся ж праця подільської “Просвіти” в цілому була дуже різноманітною, змістовною і тому дуже цікавою. І справді: об’єктом своєї роботи “Просвіта” мала село і місто, і в першому й другому – людей різного звання, стану й професії. Сама праця також була різного характеру і йшла в різних напрямках: тут була й робота просвітньо-організаційна, і кабінетно-наукова (читання та складання рефератів) і музична, театральна, мистецька і видавнича та агітаційна. Правда, як я уже зазначив раніш, розсяг самої праці був невеликий, проводилась вона під постійним доглядом і з постійними перешкодами з боку адміністрації, – нас цей масштаб праці не задовольняв і ми прагнули всяко його поширити і поглибити, але, тепер, оглядаючись назад через десятки літ, треба все ж признати, що робота робилась не мала, а коли взяти на увагу наслідки її, то, безумовно, за всією тою працею в історії нашого національного руху на Україні треба признати надзвичайне значення...”¹⁹.

Далі В.Приходько охарактеризував провідних діячів “другої Просвіти”. При цьому, автор спогадів підкреслив, що не буде торкатися тих діячів організації, які діяли і в “першій” і в “другій” “Просвітах”, оскільки про них докладно розказано ним в першій частині його мемуарів. Підкреслено, що “...нервом” “другої” Подільської “Просвіти”, і не тільки – “Просвіти”, а й цілого українського життя на Поділля був у той період видатний український патріот – подолянин Василь Андрієвич Сочинський...”²⁰.

Василь Сочинський – із селянської родини. Народився в с.Кужелівці, Ушицького повіту, на Поділля і переходив типовий шлях селянської дитини, яку незаможні батьки стараються “вивести в люди”. Отже, спочатку – Кужелівська народна школа, далі – “Ново-Ушицькоє – Гродськоє Учили-

ше”, далі “Миньковецкое Волостное Правленіє” і, нарешті, “Камянец-Подольское Отделение Крестьянского Поземельного Банка”. У свої двадцять літ В.А.Сочинський – урядовець цього банку на 30 карбованців місячних, – кар’єра для селянського хлопця з освітою городської школи, – блискуча. Напереді ж спокійне чиновницьке життя, – “государственная служба” з підвищеннями і з скромним, але вистарчаючим утриманням... Для багатьох колег Сочинського це був ідеальний життєвий шлях, з якого вони нізяку ціну не звертали, але це не була дорога для Сочинського. Він попадає до міста і тут в сприятливих умовах, широко розгортається його надзвичайно обдарована натура. Сочинський – високоздібна людина, в парі з цим йде його виключна цікавість, бажання пізнати життя у всіх його проявах. І Сочинський швидко поповнює свою освіту і свої знання вичерпною кількістю прочитаних книжок. В цім процесі він натрапляє на українське питання: але тут до розуму прилучається почуття, стихія – і дальніший життєвий шлях Сочинського вирішається: Сочинський стає свідомим, переконаним, але мало того – ентузіастичним, захопленим лицарем української ідеї... Євген Чикаленко у своїх спогадах писав про людей з “українською бацилою” – типовим представником цього роду безумовно був В.А.Сочинський. Українська справа була його – *idee fixe*, його “хворобою” – про неї він думав коли вставав рано, вона йому заважала працювати в канцелярії, цій справі він з насолодою віддавався в кожную вільну годину, з нею засипляв. Але це не була одна докучлива “щирість” чи нудне ниття з приводу “бідної неньки України”, – ні, Сочинський – здібний, начитаний, у нього надзвичайна спостережливість, ясний розум і його міркування про українську справу цікаві, оригінальні, свіжі. У нього завжди нові ідеї, нові пляни, нові “фантазії”. Сочинський – завжди цікавий, він цікавіший, ніж десяток універсантів до купи, ... але ... він не вірить в себе: що може знати він, людина без освіти і чи личить йому сунутись десь “між панів” і високо вчених. Зрештою, він таки “сунеться”, бо цікавість до справи бере своє, він має цікаві ідеї, але, ... “звичайно”, хіба то він має робити ту роботу, вести перед – Боже борони! – на то є “достойніші”, розумніші люде. І от ця хіба в часі будування української держави усуває Сочинського од усіх важливих широко-національних справ. Коло цих справ часто безпомічно тупцяють обмежені нездари, Сочинський невимовно хвилюється, але ближче не підходить – мовляв: для того є другі, здатніші. Чи ж треба говорити, що, потрапивши на конкретну українську справу, Сочинський віддається їй цілою своєю істотою. Цією конкретною справою у ті початкові часи – була Подільська “Просвіта”. Від того часу, – приблизно від початку 1908 року і до

кінця “другої” “Просвіти” в 1914 році – В.А.Сочинський – секретар Товариства, член правління, рядовий член, але завжди і постійно душа і нерв Подільської “Просвіти”, а з нею й цілого подільського українського життя.

Сочинський – довголітній секретар “Просвіти” і, треба правду сказати, – на перший погляд, препоганий секретар. А ну, подивіться у нього по шуфлядах, по шафах, – там всі папери без ладу! Ану знайдіть у шафі біжуче листування! Нічого подібного: усе воно у нього по кишенях – з правого боку, з лівого боку, в піджаку новім, в піджаку старім, тільки не там де мусить бути. Здавалось би – розпачливий стан! Але у секретаря Подільської “Просвіти” – колосальна пам’ять – і тому, при великім безпорядку, у нього все в ідеальному порядку! Він все прекрасно пам’ятає – не треба йому ні регістратури, ні вступаючих, ні виходящих. Щоб пак, він, що знає всіх свідомих українців по цілій Україні, а тим більше на Поділлі, він, що хапається за кожен українську справу, за кожний лист в українській справі – щось би забув чи опустив! Це абсолютно виключена річ! Друге діло, що він особисто дуже не любить писати і таки допроситься, що більшого листа йому складе Никифір Яковлевич Григорійів, а менші понаписують з його наказу “Іван та Михалко” (Іван Андрієвич та Михайло Андрієвич Сочинські – молодші брати В.А., нині покійні). Але від часу до часу і на Сочинського “нападає хвиля” – він сідає до столу і тоді у всі кутки Поділля летять листи, листівки, статути, книжки. Це вже пише Сочинський з власної ініціативи. Але куди він пише? До кого звертається? Отже тут доводиться сказати, що у цього чоловіка була колосальна інтуїція. Надзвичайне захоплення українською справою зробило те, що у Сочинського в цім відношенні виробився особливо загострений “нюх”. Він відчував українця чи українську справу “заочно” і на сотні кілометрів. Досить було для Сочинського якихось невиразних чуток, що, напр., у такого – то учителя бачили на столі “Байки” Глібова або там а там відбувалися українські вистави, як Сочинський зараз собі щось зміркує, “ кине гачок” і, дійсно, “виловить” десь із нетрів глибокої провінції стихійного українця, якому власне, тільки й бракувало маленького дотику зовні, щоби стати свідомим національно. І ось такої роботи В.А.Сочинський, як секретар Товариства, зробив дуже багато. Я навіть думав собі часом, що коли б хтось учинив на Поділлі якийсь грандіозний трус, то витрусив би якраз масу листівок Сочинського, розкиданих по найрізніших закутках губернії. Правда, за ці листівки ні Сочинському, ні тим, до кого він писав, нічого не було б, бо Сочинський ніколи не писав чогось “протизаконного”. І не тому, що боявся “підвести” себе чи “Просвіту” чи адресатів, а виключно з тої причини, що за своїм

переконанням і по своєму цілому складу, він був передовсім націоналіст і культурник. Націоналіст – в розумінню гарячого призиву українських мас, що спали міцним сном, до національного пробудження, культурник, – як діяч, котрий ясно бачив, що тільки через школу, книжку, позашкільну освіту, кооперацію – взагалі через культуру – народ наш дійде до повної національної свідомості. А перейшовши цю стадію, він, натурально, вирішить і всі свої справи політичні і соціальні. Тому, Сочинський, стоячи за радикальне розв'язання, соціальних питань, зокрема аграрного, був разом з тим великим ворогом демагогії і фрази. Йому, як людині чутливій й розумній, були органічно противні ті різні, найчастіше пустопорожні, добродії, що задля ради демагогії “роздирали пащеку”, як висловлювався Сочинський, і кричали про “галодніє маси”. За те ж усе, що торкалося інших засобів пробудження в народі національної свідомості, викликало у Сочинського великий інтерес і пильну увагу. Натяк на можливість впровадження української мови до школи, нагода для пропаганди серед учительства на літніх курсах, український дух в Подільській кооперації, можливість українського видавництва – на все це він гостро реагував, часто перший вбачаючи та вказуючи на ті чи інші можливості. Через те Сочинського “всюди було повно”, він завжди був на “передових позиціях”, він перший звертав увагу на якусь роботу, він перший підіймав тривогу, коли українській справі – загальній чи нашій, просвітянській, – загрожувала якась небезпека. Правда, робити саму роботу, захищати ті чи інші позиції мусить, по думці Сочинського, Х чи У, бо він щиро уважає, що сам він, звичайно, “до того не здатний”. Але перший заколотить справу, “наробить гвалту”, “підніме на ноги”, розуміється, ніхто інший, як Сочинський. Тому всіх, хто мав хоч якесь відношення до української справи на Поділлі, неодмінно знали Сочинського і, навпаки, Сочинський знав усіх свідомих українців. Він був однаково відомий і свій чоловік у всіх колах – в учительських, коперативних, серед урядовців і поміж середньошкільної молоді, всюди вносячи із собою щось живе і цікаве...”²¹.

“Отже, Сочинський майже увесь час ніс на собі секретарські обов'язки. Але одночасно він виступав і у ролі бібліотекаря та продавця книжок. Однак, коли на цьому тижні є якась просвітянська вистава чи гулянка, чи вечірка, то, звичайно, Сочинський – і передовсім він – має сотню обов'язків: він мусить замовити театральну залю чи бульвар для гулянки, він має здати до друку афіші і прокоректувати їх, Сочинський запросить контрабаса для квартету, Василь Андрієвич поїде перепрошувати Х, що надула губки і не хоче співати, а ще ж треба перебалакати з брандмейстером по-

жарної команди, щоби поляли водою бульвар перед гулянкою! І бували дні, коли Сочинський вихрем літає до Кам'янця зраня й до вечера і тільки дивуєшся, бувало як йому терплять оці прогулки в “Крест'янському Банку” і не проженуть зі служби...

Одначе, помилкою було б думати, що Сочинського цікавлять лише біжучі технічні справи Подільської “Просвіти” й тільки їм він присвячує свій час. Далеко не так: поруч з дрібною роботою для “Просвіти”, він не спускає з очей цілої української справи взагалі, – його цікавість загальна політика, українська література, наука, видавничий рух, мистецтво, – він мусить бути в курсі всього, він все жадібно хапає, на все реагує. – А чи бачили оповідання в сьогоднішній “Раді” – з’явився якийсь новий письменник, а чи знаєте, що буде виходити нова українська газета, а, правда, цікава полеміка між Х та У? І т. д. і т. д...”²².

Взагалі ж, згадуючи про В.А.Сочинського, як про українського діяча, не можна оминати однієї характерної риси, що особливо виділялась у нього серед інших, а саме – це замилювання до української книжки. Воно, правда, й зрозуміло: кожна нова українська книжка в ті старі, дореволюційні, часи була, властиво, єдиною ознакою, єдиним проявом українського життя. Тому тоді, власне, всі українці просто з побожністю зустрічали вихід у світ кожної нової книжки і, з другого боку, кожний активний український громадянин чи гурток таких громадян неодмінно плянували якесь видавництво – чи то белетристики української чи наукових книжок чи популярних. Що ж до Сочинського, то справа видання українських книжок була завжди для нього наймилішою справою. Оскільки не для цього були потрібні гроші, а їх у Сочинського та у мене не було, то він потішав себе бодай розмовами – фантазіями про те, які твори і як би він їх видав, коли б мав гроші. Одначе, з часом, з розмов-фантазій дещо почало формуватися реальне. Сочинський таки “нашкрібав” трохи грошей, притягнув паї ще у кількох кам'янецьких українців і в 1908 році з радістю сповістив мене у Дорпат, де я вчився, що ми таки будемо мати на Поділля видавництво, – тільки ось, як його назвати. Я спроектував назву “Дністер” – нашої подільської річки, – Сочинський її апробував і з 1908 року у Кам'янці на Поділля почало функціонувати українське видавництво “Дністер” – наша з Сочинським мрія і улюблена його дитина. Першим номером цього видавництва вийшли твори нашого Подільського поета Степана Руданського. Наклад мав успіх, бо Руданського українські читачі любили і за ним питали, а наклад видавництва “Вік” до того часу розійшовся. За Руданським пішли книжечки по кооперації, зокрема, з-під пера подільського кооператора

І.А.Волошиновського, мовою й стилем якого ми захоплювались, а далі й кілька інших. Видавництво функціонувало до війни 1914 року, з початком якої мусіло припинитись. грошей у “Дністрі”, як я зазначив було мало, тому й особливо широкої акції розвинути не можна було, але треба було бачити В.А.Сочинського при цій роботі: він смакував її, – вже самий процес роботи давав йому надзвичайне задоволення: а скільки то можна поговорити з приводу видавництва, які пляни можна будувати і то ж не фантастичні а реальні, бо ж видавництво мусить давати щось найкращого! А скільки замороки з приводу технічної сторони діла! Одначе, це тільки так говорилося: “заморока”. В даному разі Сочинському абсолютно не можна було вірити: це для нього була не “заморока”, а “веселі клопоти”. Подумайте, – треба знайти добру друкарню, треба виписати до її шрифтів літери “і” та “є”. А далі? Який взяти папер: чи глазірований чи простий? Тепер формат: чи вісімка чи шіснадцятка. І як його все скомбінувати, щоб справа вийшла практично та дешево. І В.А. немилосердно тягав мене із собою по дрібних і більших Кам’янецьких жидівських друкарнях-нічваках, щоби усе це з’ясувати. Але признаюся: і я також мав пристрасть до цих справ і тому даремно нарікав на В.А. Боже, в яких друкарнях ми не бували: і у Вайнбаума, і в Ландвігера, і в Дунаєвського і в Троїцькім Братстві. І як ми всі їм, бувало, накрутимо голову, поки на чімсь спинимось... Але ж зате В.А. став прекрасним фаховцем у видавничій справі: він у подробицях вивчив усю техніку друкарень і видавництв, а вичерпне знайомство з усіма галузями української літератури і потребами українського життя та ринку давали йому широкий погляд на цілу справу. Усе ж завершувала надзвичайна любов, просто пристрасть до української книжки. В.А.Сочинський був видавцем – “милостью Божою”, тільки не було нагоди приложити йому до цієї справи у великому розсягу...”. У 1918 р., як підкреслює автор, В.Сочинський очолив видавничий відділ Подільської губернської народної управи і повністю реалізував потенціал, закладений передреволюційною діяльністю в “Просвіті”. Видання українських книг використовували на забезпечення шкіл навіть представники радянської влади, приписуючи собі заслугу їх видання²³.

“Одначе, звичайно, життя такої організації, як Подільська “Просвіта”, потребувало праці не одної людини, хоч би й такої обдарованої і ентузіастичної, як В.А.Сочинський. Треба сказати навіть більше: праця таких “безпокояних” людей, як Сочинський, що всюди “мішаються”, розпочинають відразу двадцять справ та розкидаються, неодмінно потребує ще праці інших людей, котрі, власне, менше хвилюються, спокійніше пра-

цюють і часто як раз мовчазно доводять до пуття ті справи, серед яких, остаточно заплутавшись та витираючи піт з чола, безпомічно сидить “ініціатор”. Таким, власне, спасенним “доповненням” Сочинського у Подільській “Просвіті” був відомий широкому громадянству український діяч Никифор Яковлевич Григорійв...”²⁴.

“Н.Я.Григорійв, – за своїм походженням не подолянин, а з Київської губернії, на Поділля ж він уперше з’явився приблизно в 1908 році, приїхавши у Кам’янець, як новопризначений учитель місцевого “городського училища”. Це був молодий чоловік, літ 25, але на вигляд поважний, а по вдачі – лагідний і спокійний. Приїхав він у Кам’янець людиною цілком свідомою національно і зараз же нав’язав стосунки з “Просвітою” і просвітjanами. З цього моменту і до останнього дня перебування в Кам’янці, Н.Я.Григорійв стає неодмінним членом Подільської “Просвіти”. Але мало того, – він і всю свою діяльність тісно зв’язує з життям Подільської “Просвіти” й українським рухом на Поділля, до того тісно, що й сам себе вважає подолянином й ми всі уважали його за такого. І, справді, в особі Григорійва Подільська “Просвіта” й Поділля придбали діяча, який безумовно залишив значний слід в історії українського руху в цьому краю. Що ж торкається спеціально життя “другої” Подільської “Просвіти”, то, оглядаючись назад, я бачу, власне, дві основних постаті, що несли на собі увесь тягар семилітнього повсякденного буденного існування “Просвіти”. Це Василь Сочинський і Никифір Григорійв. Були вони люди досить різні, але захоплення одною ідеєю, праця коло спільної конкретної справи робили те, що ці різні характери не тільки не перешкоджали один другому, а, навпаки, часто один другого доповнювали. Хоч – іноді й досить часто – “доповнення” було досить оригінальне й “несправедливе”, а саме – один ініціював, а другий робив. І це не тому, що один говорив те, чого другий не знав, а перший не міг зробити того, що робив другий. Просто – все було наслідком характерів. Сочинський – людина експансивна, непосидюча, нервова: часом з якоюсь справою він буде носитись тижнями – всім говорити, доводити, стягати людей на засідання й топааодібно, а по суті справа вимагає лише того, щоб сісти спокійненько до стола на пів години – годину, й написати листа, чи кореспонденцію до газети чи якусь відозву. Отже Григорійв – не балакає, не бігає, не турбує людей, а сяде й напише. Боже, як цей чоловік не любив писати! – Що? Треба піти по українській справі з Нового Плану на Рускі Фільварки, на Підзамче, за 3–5 верстов у болото, в дощ? – Сочинський до ваших послуг, особливо коли ще підчепить собі компаньйона, з яким дорогою можна побалакати про українську справу.

Але, ради Бога, не садіть його писати. Ви може гадаєте що він не уміє писати? – Нічого подібного, – прекрасний літературний стиль, – наслідок маси перечитаних книжок! Але не подумайте про це спитати самого В. А. Він? Писати? – Та Бог з вами, хто це вам сказав? І це цілком широ. І на цім пункті справа стояла так, що, здавалось, як би Господь не послав “Просвіти” Григорієва, то Сочинський пропав би... А, між тим, в “Просвіти” писанини було не мало: – передовсім що два тижні вечірка, яка починається рефератом – і треба той реферат написати. Засідала рада “Просвіти” й ухвалила написати: губернаторові у пояснення в справі яко би “неблагонадійності” Товариства, до Київського привітання з приводу ювілею того чи іншого діяча, до газети замітку про українську виставу... І все це переважно й головним чином виконував член Правління Товариства Н.Я.Григорієв”²⁵.

Він, за спогадами В.Приходька, “Умів працювати уперто і систематично”, залишив “довгий ряд його праць історичних, педагогічних, з державного права, про низку підручників, брошур, статей в журналах та газетах, що написав цей чоловік. При чім написав, не як вільний учений чи письменник, розпоряджаючи цілком то собою, а як людина служби й заробітку, що могла уділити такій праці лише вільний час. На фоні сотень і тисяч наших українців, що роками “збираються” щось написати чи зробити, Григорієв безумовно відрадним явищем. І ось треба сказати, що коли Подільська “Просвіта” немало зробила для української справи, то дякуючи в дуже великій мірі тому дорогоцінному умінно Григорієва працювати. Працювати, наполегливо, а, крім цього, ще й на самих різноманітних “фронтах”! Отже, напр., може видатись дивним і кумедним, але не дуже рідко бувало так, що Григорієв один “вивозив” на собі цілу просвітянську вечірку. Себ то – він мусів скласти і виголосити реферата, далі – коли хтось виступив з деклямацією, то це, значить, його навчив Григорієв, котрий оце зараз сховався за декорацією (оскільки на це дозволяє його комплекція!) і суфлірує, точка кuartет – і Григорієв грає на скрипці, четвертий пункт – хор і Григорієв диригує – і так аж до самого кінця “вечірки”, до двох годин ночі, коли ще треба віддати сторожу Саві остаточні розпорядження і розібратись, хто у кого із публіки перемінив кальоші. За те на другий день за усю працю Н.Я.Григорієва – урядовця “Міністерства Народного Просвіщення” – ждала “велика нагорода”, а саме – надзвичайно “приємна” розмова з директором “народних учілиць” Зіновієм Моралевичем, “землячком” і ренегатом, що будував свою кар’єру головним чином на “іскорененієм українства” серед учительства Подільської губернії і робив цю роботу старанно і сумлінно! Але треба працю скоротити: оскільки один старанно і

сумлінно “искоренял”, остільки другий так само старанно “насаждал”.

І, справді, у кожного з ближчих й видатніших діячів Подільської “Просвіти”, помимо його загальної праці в товаристві, була ще окрема спеціальність, відповідно до його професії, стосунків з людьми і подібне. Отже такою “окремою спеціальністю” у Григорійва була праця з учительством, праця, якою він також не мало прислужився для ширення української ідеї на Поділля. Ця “спеціальність” логічно впливала із професії Григорійв: він сам був учителем, а тому йому було легше і зручніше, ніж комусь іншому, знайти спільну мову з цими людьми. Але, позацим, Григорійв і на своїй службі мав перед собою безпосереднє поле діяльності, а саме – при Кам’янецькому “Городськом Училище”, де викладав Н.Я., було засновано педагогчні курси для підготовки скінчивши городську школу до учительської діяльності на селі. На цих курсах Н.Я. читав історію й ще якісь дисципліни, при чім, нам, українцям, було відомо, що Н.Я. провадив там роботу, яка цілком відповідала цілям і намірам російського правительства й директора Моралевича: з цих педагогічних курсів здебільшого виходили переконані молоді українці.

Але ж на цім робота серед учительства не кінчалася. Учителства на Поділля було дуже багато, – до трьох тисяч людей. Це був елемент, повернення якого до українства “Просвіта” вважала особливо бажаним і цінним і тому учительству уділялась особлива увага. І, дійсно, сільському учительству на Поділля належить окрема і почесна роля в українській справі”²⁶.

Одним з тих людей, “працею яких держалась Подільська “Просвіта” “окреме місце належить лікареві Олексі Федоровичу Білоусову. О.Ф. Білоусов – характерна запорозька постать, з вусами долу, з’явився він у Кам’янці приблизно в 1907–08 роках. З’явився в офіційному ранзі досить високого урядовця-помічника Подільського губерніяльного врачебного інспектора, але, на диво всім, своєю поведінкою і своїм зовнішнім виглядом не нагадував бюрократа. Передовсім – ця характерна зовнішність: кремезний чолов’яга, переважно без бриля, голова опущена долу, довгі українська вуса і незмінна біла коротенька “тужурка”. В цій тужурці Білоус з’являвся усюди, до губернатора Ейлера включно, до якого, як переказували, попавши раз під сердиту руку, дістав доброго прочухана. Але це, як ми спостерігали, на Білоусова не впливало: через три-чотири роки ми, просвітяни, з жалем проважали Олексу Федоровича на нове місце служби, здається, до Смоленська, але він все ж залишався у своїй незмінній білій “тужурці”...

Олекса Білоусов належав до категорії людей, з якими легко і приємно мати діло. Це був чоловік щирого серця і шляхетної вдачі, по яких залишається ясний спогад. Коли і під якими впливами Олекса Федорович став національно свідомим – я не знаю, так само не знаю – хто перший увів його до “Просвіти”. Але сталося так, що, швидко по приїзді до Кам’яця, О.Ф.Білоусов увійшов у “Просвіту”, був обраний до складу управління і на протязі трьох-чотирьох літ незмінно виступав, як активний член Товариства. О.Ф. не любив говорити і на засіданнях переважно мовчав, але за те од роботи ніколи не одмовлявся. Роботу ж Білоусову, зважаючи на його досить високе службове становище, накидали дуже неприємну: їхати до губернатора разом з К.Г.Солухою і слухати од начальства “*pater noster*” з приводу “неблагонадійності” Товариства, випросити у поліцеймейстера дозвіл на улаштування концерту чи гулянки, перебалакати з тим чи іншим впливовим чоловіком, на яким “залежало” в “Просвіті” і тому подібне. І Олекса Федорович всюди йшов, все робив, незалежно од того, чи це було йому приємно чи ні. Особливо ж героїчно він супроводив завжди Голову Товариства К.Г.Солуху, коли останнього “запрошували” до губернатора в справах Товариства. В таких випадках мало хто з членів Правління мав охоту показуватися на очі начальству, деколи це було просто небезпечно, з огляду на службове становище і лише Олекса Федорович, як вірний лицар, не зраджував Товарища (К.Г.Солуху) і “підбадьорював” його в часі небезпеки...”²⁷.

Сере жінок – учасників діяльності Подільської “Просвіти” перше місце В.Приходько відводив Олімпіаді Михайлівні Пащенко: “О.М.Пащенко – донька народного вчителя на Поділлі, але учителя не звичайного, а старого – “народника”, революціонера, ідейного робітника. Од нього, – треба думати – О.М. й почерпнула на ціле життя високу ідейність, відданість громадській роботі і ентузіазм. З постаттю О.М.Пащенко ми, кам’янецькі українці, уперше познайомились приблизно у 1905–6 році, коли вона, молодістю сестрою-жалібницею, повернувшись з далекої Манджурії, де точилась російсько-японська війна, виступила у Кам’янецькому театрі зі своїми спогадами про цю війну, спогадами сестри-жалібниці. Молодечий ідеалізм, бажання допомогти страждучому повели О.М.Пащенко на поля Манджурії. Там вона бачила страхіття війни, війни легковажно розпочатої, в якій гинув ні в чім неповинний народ – і ті яскраві картини тільки що пережитого О.М. передавала своїм слухачам в формі майстерно написаних нарисів, що тоді ж були надруковані в поважнім грубім російськім місячнику. Але в той час О.М. була ще “общероскою” і з українською справою

не була знайома. Та тоді ще цієї справи в Кам'янці, можна сказати, і не існувало взагалі. Але з 1906 року повстає тут "Просвіта" – і, коли не помиляюсь, уже з цього часу О.М. починає цікавитись нею. Правда, у нас було таке враження, що спершу п.Пашенко зацікавилась "Просвітою", як громадською інституцією взагалі, але, далі, ми бачили, що О.М. все ближче й глибше входить в круг суто національних українських інтересів, поки цей процес не закінчився повною й глибокою національною свідомістю. Оскільки ж О.М. від природи і по вдачі своїй була передовсім громадською людиною, то Подільська "Просвіта" в особі О.М. придбала ширу, енергійну й активну діячку, яка не покидала "Просвіти" уже до самого кінця її існування. В "Просвіті" О.М. виконувала різну організаційну працю, як рядовий член, а потім як член Правління, але "коронною роллю". О.М. були виступи з рефератами на вечірках "Просвіти". У О.М. мелодійний голос, чиста дикція й художнє чуття – і слухати її було завжди приємно – однаково, чи у великому Пушкінському (а тепер Шевченківському) Народному Домі, чи у невеликій залі "Просвіти".

Треба зазначити, що О.М. не обмежувала своєї діяльності лише "Просвітою", – вона була учителькою однієї із мійських шкіл Кам'янця, а один час працювала, як співробітниця в міській управі. І ту і там О.М. вносила в працю багато запалу і чисто громадського підходу до діла. Але й по за цим О.М. мала завжди багато всякої роботи: то вона збирала пожертви для політичних в'язнів, то кимсь опікувалась, то когось рятувала.

Не дивно після цього, що О.М.Пашенко знав увесь Кам'янець повіт, хоч і не всі ставились до неї однаково – одні приязно і повагою, а інші – вороже – критично: все не могли погодитись з тим, що жінка може бути громадським діячем. За те революція 1917 року принесла О.М. повне признание: її обрали в усі комітети, до міської управи, а згодом О.М. стала господарем цілого повіту: її було обрано головою Кам'янецької Повітової (Земської) Управи. При чім треба зазначити, що це не було якесь випадкове обрання з боку якогось випадкового революційного збіговиська. Це була воля ново обраних земських гласних, представників Кам'янецького повіту і то переважно селян – доказ нашим жінкам-скептикам, що шлях громадської праці для них зовсім не закрито... Не треба говорити, що за час революції й української влади О.М. довелося виконати силу самої різноманітної роботи, як зазнати рівно ж і багато прикростей, – особливо ж за большевиків.

Однак не зважаючи на велику силу невідкладної і обов'язкової праці, О.М. потрапила виявити в цей гарячий час ініціативу й акцію ще в одній справі, яка являється ніби вінцем її громадської роботи у Кам'янці й на

Поділлю: це акція в справі заснування в Кам'янці високої української школи – Державного Українського Університету. О.М.Пашенко перевела ідею, а потім акцію по заснуванню в Кам'янці університету через три організації, що цю справу започаткувала, а саме – через “Просвіту”, як член правління, через Повітову Земську Управу, як голова її і, нарешті, через міську Думу, як гласний Думи. Як відомо, ціла ця акція завершилась повним успіхом: у Кам'янці повстав Український Державний Університет”²⁸.

Зазначені особливості “найближче стояли до справ Товариства, систематично працювали біля нього і при чім працювали не уривками, а більш-менш постійно, на протязі усього часу існування – “Просвіти”, мешкаючи в місці осідку Товариства, в Кам'янці Подільському. Це та група людей, провідців Товариства, працею і стараннями яких Товариство існувало і виявляло свою діяльність, це та група, нарешті, на яку здебільшого упала моральна і юридична відповідальність за Товариство і його роботу.

Врешті решт, навіть кожна найбільша організація держиться працею такого невеликого гуртка людей, які тою організацією керують і ведуть в ній усі справи”²⁹.

Водночас, зазначає автор, “це не значить, що тільки ці люди-керівники – ведуть усю працю в організації. Ні, поруч з ними працює ціла низка людей – членів, а часто й членів, що віданні організації не менш, ніж її керівники. Різниця між першими й останніми лише в тому, що, в той час, як одні члени (керівники) ведуть працю в організації систематично, на протязі довгого часу, міцно зв'язуючи своє життя з діяльністю і долею організації, другі працюють лише спорадично або виконують лише окремі функції, не торкаючись роботи в цілому, або, нарешті, ніякої роботи не виконують, підтримуючи з організацією лише формальний і моральний зв'язок.

Отже, звичайно, те саме мало місце і в життю Подільської “Просвіти”: поруч з членами товариства й членами правління – “Просвіти”, які давали провід товариству і систематично виконували усю роботу і працею яких товариство трималося, в Подільській “Просвіт” було дуже багато членів, що підтримували з товариством лише формальний і моральний, або лише моральний зв'язок, не беручи в роботі товариства жодної участі, а було не мало й таких, що провадили фактичну працю в товаристві, виконували найчастіше окремі функції і доручення.

Розуміється, це не означає, що всі такі члени товариства були українцями “другого сорту”, меншими патріотами й громадянами, – це часто було наслідком яких небудь особливих обставин: так, напр., одні з членів товариства нічого не могли робити для нього, бо дуже були обтяжені службою,

другі жили на провінції, у селі, і там провадили національну роботу самостійно, без зв'язку з “Просвітою”, інші, нарешті, виконували в товаристві лише такі функції, для яких вони вважали себе здібними або для виконання яких їм вистачало часу.

Однак, й така спорадична праця окремих членів у своїй сумі давала для товариства й для цілого українського руху на Поділля дуже багато і працю цих членів “Просвіти”, як і їх самих, не можна поминути мовчачою.

Отже серед таких членів “Просвіти” треба згадати передовсім людину, добре відому старому Кам'янцю, а саме – Модеста Івановича Филипського. Филипський довгий час служив учителем в мійських школах у Кам'янці. Я ж познайомився з ним в той період, коли він мав досить відповідальну посаду – Секретаря Подільського Губерніяльного Акцизного Управління. Кар'єра, здавалося би, досить дивна і непослідовна для педагога, однак, причиною такого кроку були, звичайно, не моменти ідеологічного характеру, а матеріальна необхідність: у Филипського була велика родина і він мусів покинути учительство ради більш забезпеченої посади. Не зважаючи на цю службу, М.І.Филипського все ж знали і цінили у Кам'янці передовсім як педагога. І, дійсно, він був видатним педагогом. Але, крім того, Филипський був взагалі високо інтелігентною і культурною людиною, а його улюбленим заняттям була література. Все це разом ставило М.І.Филипського в шерехи передової інтелігенції міста Кам'янця і ім'я Филипського можна було завжди почути у зв'язку з різними культурними заходами, як народні читання, народний університет і т. п. А все це були заходи общеруської інтелігенції і про Филипського, як українця, я не чув. Однак, із заснуванням “Просвіти” у Кам'янці, серед членів товариства з'явилося і його прізвище. Як я розумію, це ще не означало, що Филипський став свідомим українцем – він таки в той час не був, – але це уже був перший крок по шляху до свідомості.

В загальній праці “Просвіти” М.І.Филипський участі не брав, – цьому стояли на перешкоді – брак часу у Филипського, його вік і, врешті, десь певне, ще не цілком викристалізована свідомість, але М.І. дуже прислужився “Просвіті”, як гарний лектор і як досконалий знавець літератури. Одну зиму, – приблизно в 1909–10 р.р. – Филипський майже на всіх вечірках виступав зі своїми рефератами, зокрема присвятивши цілий цикл лекцій творчості Т.Г.Шевченка. Пам'ятаю, – всі ці лекції було складено дуже цікаво, Филипський виголошував їх уміло і, як я помічав, сам захоплювався своєю роботою. Цєю своєю функцією “присяжного” Филипський раз

у раз ставав нам, ближчим робітникам “Просвіти”, у великій пригоді, бо вся робота по складанню рефератів в противному разі мусіла б упадати на двох-трьох людей, що могли це робити. Пригадую, що цей брак рефератів для відчитів (і не тільки у нас, а й по інших містах) навів нас на думку обмінюватися рефератами з Києвом, Катеринославом, Одесою та іншими містами, де існували “Просвіти” і де також відбувались відчити. Цей факт навожу, як ілюстрацію того, оскільки бракувало тоді людей свідомих національно і ознайомих з українською літературою, історією і подібне, – не кажучи вже про економіку й інші галузі, остільки, щоби вони могли виступати з відчитами. Правда, цей проект чомусь не було зреалізовано в цілому, але все ж один раз ми скористувались відчитом нашого відомого діяча В’ячеслава Константиновича Прокоповича про українську школу, який він виголосив в Київському Українському Клубі. Зрештою, може й цього не треба було робити, як би жив М.І.Филипський. Одначе, на великий жаль, він не довго працював у “Просвіті”: одного дня, пригадую в 1911 чи 1912 році, по Кам’янцю рознеслася страшна звістка, що Филипського вбито в лісі через необережність під час полювання. Дійсно, ця вістка виявилася сумною правдою і Модеста Івановича – цього безперечно видатного громадянина, а в останні роки й видатного й цінного українського робітника було одпроважено цілим містом – бо він був шанований у різних верствах Кам’янця – на місце вічного спочинку.

Досі я згадую виключно тих діячів Подільської Просвіти, що мешкали увесь час у Кам’янці і тому могли брати й брали безпосередню і близьку участь в роботі “Просвіти”. Одначе, серед членів Товариства був один, що не мешкав постійно в Кам’янці – він роками й місяцями перебував по за Кам’янцем і, одначе, його належить однести до категорії постійних діяльних членів Подільської “Просвіти”. Це був – видатний на Поділлі український революційний діяч – Леонтій Олександрович Єзерницький. Л.Єзерницький – мій однокласник по Приворотській Духовній школі, товариш по Подільській Духовній Семінарії і приятель по громадсько-політичній роботі на Поділлі. Прізвище його я уже називав кілька разів у моїх спогадах, але постать Л.О. занадто колоритна і видатна, щоби обмежитися лише цим. Передовсім самий життєпис Єзерницького... Отже – Л.О. син мешканця села Привороття, Ушицького повіту – мешканця, а не селянина цього села, – бо батько Л.О. звідкись прийшов у Привороття й тут оселився. У Приворотті батько Л.О. придбав хату з садком і тут прохазяйнував кілька десятків літ, виконуючи одночасно службу діловода у Приворотській Духовній школі. Саме Привороття, як я уже зазначав, було село між

лісами, скалами й долинами. Кругом нетри, дичина й ... привілля. Ось серед такої природи виростав і виховувався Л.О., і це, як він сам казав, вилінуло на його вдачу – буйну, неспокійну і непокірливу. Бувало – оповідав про себе Л.О., – як принесу зі школи багато двійок і дістану за це від батька, що належиться, – ех, як піду кудись в ліси йому “на злість”, то нема мене три дні!.. Блукаю по лісах, ночую в якихось норах, а харчуюсь у Циганськiм Ярі. – Але, чи знаєте ви читачу, що таке Циганський Яр? Ну, розуміється, не знаєте! Якi ж можуть бути розмови! Інша річ, як би цей Циганський Яр був десь у німців чи французів, то, звичайно, ми про нього знали б, встидались би не знати ще й лікуватись їздили б, бо то ж був би світовий курорт. Ну, а у нас, в Ушицькому, чи, як часом перекирвляються – Вошицькому, повіті, це звичайнісінькій собі яр де справді, в зимі мешкають у своїх маленьких хижках цигани. Але подивились би на цей “звичайнісінький яр”! Це ж красаота! По обох боках ліс, а серединою широка долина. Долиною “в’ється річечка, як скло вона блищить”..., а над річечкою похилились верби, між якими білють маленькі циганські хатки. А яка різкішна ця долина липневою нічю, заллята місячним сяйвом. Ви – бувало – не їхали нею під таку пору? – А шкода: ваш віз загальмовано і він із скрипом, серед тиші ночі, крутою стежкою сповзає в долину. Ви – молодий, безжурний, в такій же компанії, йдете оподалік і вам хочеться співати, гукати і стоголоса луна розбігається по всіх закутках сонно-таємної долини!

Отже Л.О. був дитиною такої природи і, десь певне, цим треба пояснити багато із його “життепису”.

В кожному разі, Л.О. нормально закінчив, під батьківським доглядом, Духовну школу і приїхав у Кам’янець, до Подільської Семинарії. Велич Семинарії зробила на Л.О. враження, а необхідність добитися казньонного утримання, бо батькові Л.О. трудно було оплачувати сина на приватній квартирі, – була йому стимулом до науки. І, дійсно, дуже здібний Л.О. стає в ряди ліпших учнів першої класи, дістає “казньонне” утримання і перебирається од нас, де він мешкав, у “казньонний корпус”. Мету осягнуто, але... тут починається реакція. І, справді, хіба довго можна витримати латину та греку? А тут же Леонтію якраз 17–18 років – “пора любви, пора мечтаній”. І я бачу, що скільки разів Л.О. не йде Поштовою вулицею, то завжди спиниться перед виставою у книжному магазині на Кахмановича. Чого йому там треба? Але швидко все стає ясним звичайно, Льонька Єзерницький хоче бути “вольноопреділяючимся І-го разряда”. Ось у вікні і книжка про це, а на обгортці стрункий “вольноопреділяючийся” у башлику

навхрест і з вівтовкою в руці. Розуміється, він може скінчити два кляси семінарії і зразу-ж “вольнопреділяючія І-го разряда” – без іспіту. Глупо було б і увяляти собі якусь іншу кар’єру! Та же через два роки він офіцер! І Льонька що дня спіяється біля вистави, а сьогодні вже навіть заходив у sklep, щоби купити книжку. Тільки грошей не вистачило! І – одночасно – у Льоньки – повна апатія до богословських книжок, підручників і до всіх інших семінарських наук”³⁰.

Таким чином, в спогадах В.Приходько окреслено найважливіші риси діяльності другої подільської “Просвіти” 1908–1914 рр., її внутрішні особливості функціонування, охарактеризовано провідних діячів (В.Сочинського, Н.Григорієва, О.Білоусова, О.Пашенко), найактивніших членів (М.Филипського, Л.Єзерницького). Мемуарист висвітлив не тільки її діяльність, але й визначив головні віхи в їх праці під час української революції 1917–1920 рр.

Примітки:

1. Баженов, Л. В. Основні етапи діяльності подільських “Просвіт” у 1906–1923 рр. / Л. В. Баженов, Г. Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірка наукових праць. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 13. – С. 83-91; Кучеров, Г. Г. Маловідомі сторінки Кам’янець-Подільської “Просвіти” (1908–1918 рр.) / Г. Г. Кучеров // Матеріали ХІ Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2004. – С. 255-263.

2. Євселевський, Л. “Просвіта” в Наддніпрянській Україні. / Л. Євселевський, С. Фарина. – К., 1993. – 128 с.

3. Малюта, О. “Просвіти” і Українська Державність (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) / О. Малюта. – К., 2008. – 840 с.; Малюта, О. В. “Просвіта” як чинник націотворення українського народу на початку ХХ – в 20-х рр. ХХ ст. (на прикладі подільського товариства) / О. В. Малюта // Поділля у контексті української історії. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 29-30 листопада 2001 р. – Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет, 2001. – С. 148-152.

4. Мошак, М. В. Юхим Сіциньський – фундатор і діяч просвітницького руху на Поділлі / М. В. Мошак // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам’янець-Подільський, 1996.

5. Лисенко, О. “Просвіти” Наддніпрянської України у дожовтневий період / О. Лисенко. – К., 1990. – 34 с.

6. Машталір, А. І. Вплив постаті Т.Г.Шевченка на діяльність подільської “Просвіти” (1917–1920 рр.) / А. І. Машталір // Матеріали ХІІІ Подільської історико-краєзнавчої конференції (18-19 листопада 2010 р.). – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2010. – С. 361-366.

7. Лозовий, В. Діяльність Подільської “Просвіти” в 1906–1914 рр. / В. Лозовий

// Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам’янець-Подільський, 1996; Лозовий, В. “Просвіта” на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам’янець-Подільський, 1996.

8. Черняк, В. В. Газета “Світова зірниця” – важливе джерело до вивчення діяльності Могилів-Подільської “Просвіти” (1906–1907 рр.) / В.В. Черняк // Вінниччина: минуле та сьогодні. Краєзнавчі дослідження. Матеріали ХХІІ наукової історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця : О. Власюк, 2009. – С. 33-42.

9. Яцюк, О. Товариство “Просвіта” на Вінниччині 1906–1922. / О. Яцюк // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам’янець-Подільський, 1996.

10. Малюта, О. “Просвіти” і Українська Державність (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) / О. Малюта. – К., 2008. – С. 620.

11. Приходько, В. Під сонцем Поділля: Початок споминів. Зошит 1. Машинопис / В. Приходько // Архів Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк, США). – Фонд В. Приходька. – С. 79-132.

12. Там само. – С. 79-80.

13. Там само. – С. 81.

14. Там само.

15. Там само. – С. 82-84.

16. Там само. – С. 84-85.

17. Там само. – С. 85-86.

18. Там само. – С. 87-91.

19. Там само. – С. 91-93.

20. Там само. – С. 95.

21. Там само. – С. 96-101.

22. Там само. – С. 102-103.

23. Там само. – С. 102-104, 111.

24. Там само. – С. 112.

25. Там само. – С. 112-116.

26. Там само. – С. 117-119.

27. Там само. – С. 119-121.

28. Там само. – С. 121-124.

29. Там само. – С. 124-125.

30. Там само. – С. 125-132.

Резюме

В статье освещается деятельность “второй” Подольской “Просви-

ты” 1908–1914 гг., показано ее роль в развитии украинского движения региона на основе публикации воспоминаний В.Приходька.

Ключевые слова: “Просвіта”, В.Приходько, українське рух.

Одержано 12 травня 2011 року

УДК 058.237:378.4(477.43/44)

В.Р.Адамський

**Фізико-математичний факультет
Кам’янець-Подільського національного університету:
перші кроки в освітньому просторі**

У статті розглядаються найбільш значимі питання, що впливали на процес становлення фізико-математичного факультету Кам’янець-Подільського національного університету у перші роки його існування.

Ключові слова: фізико-математичний факультет, декан, професорсько-викладацький склад, студенти, навчальний процес.

Розробляючи тему становлення національної університетської освіти у добу Української революції 1917–1921 рр. та її докорінну модернізацію у перші роки радянської влади, науковці з цілком зрозумілих причин особливу увагу приділяють розкриттю різнопланових проблем Кам’янець-Подільської вищої школи. Характерно, що у коло інтересів дослідників потрапляє не лише навчальний заклад як такий, як цілісна інституція, а й його окремі структурні підрозділи. Цьому є цілком певне пояснення, адже саме на факультетах, в універсальній бібліотеці, науково-дослідних кабінетах щоденно творилася безпосередня копійка праця з підготовки нової генерації представників української інтелігенції, відбувалося її залучення до діяльної участі в культурно-громадських заходах краю, що сприяли розбудові різних царин державного життя.

Фізико-математичному факультету Кам’янець-Подільського державного українського університету у цьому відношенні належить особлива

роль, оскільки, з одного боку, на ньому навчалася найбільша кількість студентів, а з іншого – разом із історико-філологічним він приступив до роботи уже першого навчального року. Відтак на прикладі даного підрозділу можна простежити усю складність і суперечливість у становленні системи вищої освіти на Поділлі та відслідкувати непростий процес налагодження навчально-виховної роботи у неймовірно складний період суспільних трансформацій.

На початковому етапі факультет проіснував майже три роки, переживши ряд реорганізацій, і у жовтні 1921 р. виступив одним із співзасновників факультету професійної освіти.

У даній статті автор ставить за мету проаналізувати найбільш важливі сторони в історичному поступі цього навчального підрозділу. При цьому слід наголосити, що в узагальнюючих працях з історії інституції окремі аспекти даної проблематики уже виступали об'єктом досить змістовного розгляду, щоправда в контексті загальноуніверситетського розвитку [1, с. 9-12]. Натомість у спеціальних дослідженнях заявлений період висвітлено досить фрагментарно [2, с. 262-263; 3, с. 120-121].

Згідно закону про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету, підписаного П. Скоропадським 17 серпня 1918 р., фізико-математичний факультет створювався у складі двох відділів – природничого та математичного [4, с. 448]. Така конструкція зберігалася до осені 1920 р., коли у складі важливого підрозділу згідно наказу політичного комісара [5, арк. 4] було відкрито технічний відділ з чотирма секціями (шляхів, електромеханічного, геодезичного, хімічного). Однак він проіснував всього лише один семестр і був ліквідований [6, арк. 50].

У січні 1921 р. відповідно до інструкцій, що базувалися на загальних принципах реформи вищих шкіл, зініційованих заступником Народного комісара освіти Зандером [7], відбулася реорганізація факультету в Інститут при збереженні тих самих відділів з одинадцятьма секціями: зоології, фізіології звірят, ботаніки, фізіології рослин, мінералогії, геології та палеонтології, хімії, фізики, географії, математики та механіки, астрономічно-геодезичної [8].

Втім, уже у квітні 1921 р., відповідно до постанови Науково-шкільної ради, Інститут знову було реорганізовано у факультет [9, арк. 2]. Дані зміни були детерміновані, передусім, загальною спрямованістю процесу модернізації вищих навчальних закладів України. Керівництво Наркомосу вирішило замість університетів творити Інститути народної освіти. Щодо Кам'яця, то таке рішення було прийнято ще 26 лютого 1921 року [10]. На

виконання ухвали урядового органу Науково-шкільною радою була створена спеціальна комісія, яка мала розробити практичні заходи з реорганізації. У результаті університету було запропоновано перетворитись в Інститут народної освіти з двома факультетами – фізико-математичним та соціальних наук. На базі сільськогосподарського факультету постав новий навчальний заклад [11, арк. 31-32].

Подібна перспектива не вдовольняла як окремих представників професорсько-викладацької корпорації [12], так і загалом професуру фізико-математичного факультету. На засіданні ради факультету 27 травня 1921 р., розглянувши варіант запропонованої модернізації, було акцентовано увагу на двох посутніх моментах: по-перше, враховуючи факт майже цілковитого заповнення кафедр структурного підрозділу навчального закладу відповідними спеціалістами, і, по-друге, зважаючи, що плани ІНО не відповідають дотеперішнім планам університету, оскільки за останніми проводилася спеціалізація, репрезентанти факультету висловилися за необхідність збереження статусу Інституту теоретичних знань. Навчання пропонувалося проводити по двом відділам: природничому і математичному. Перший з них повинен був мати у своїй структурі п'ять секцій (зоологічну, ботанічну, мінералогічну і геологічну, хімії, географії), а другий – три (чистої математики і механіки, астрономії і геодезії, фізики) [13, арк. 41].

Згідно запропонованої структури обґрунтовувалася доцільність відкриття ще двох кафедр – агрономії та теорії трудових процесів. З цього питання П.Бучинський склав спеціальну записку. Він виходив з того, що реформа вищих шкіл повинна виникати із дійсних потреб життя і враховувати запити середніх і початкових шкіл. Тому у вишах повинні знаходитися усі кафедри, що є необхідними для підготовки інструкторів та спеціалістів для навчання в професійних школах різних типів. Саме під цим кутом зору належало дивитись на справу новопроектованих структур. Крім того, проблема організації нових кафедр актуалізувалася з огляду на розташування Кам'янець-Подільського вищого навчального закладу у наскрізь хліборобській губернії [14].

Однак ці пропозиції не знайшли підтримки з боку органів державної влади. Згідно схеми Наркомосу, остаточно схваленій на третій Всеукраїнській нараді по народній освіті у червні 1921 р., в основі структури інститутів народної освіти мало лежати три факультети – профосвіти, соціального виховання і політосвіти [15]. У відповідності з цим політичний комісар Кам'янець-Подільського ІНО 18 жовтня 1921 р. видав наказ, яким на базі фізико-математичного та соціально-гуманітарного факультетів ство-

рював факультет професійної освіти [16, арк. 64 зв.]. При цьому кількість секцій була зменшена до шести (геології, біології, географії, математики, фізики, хімії) [17, арк. 2 зв.].

Законом про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету передбачалося, що перший ректор, декани факультетів та увесь склад професорів першого курсу мають призначатися Міністром народної освіти [18, с. 448]. 15 серпня 1918 р. вперше посаду декана фізико-математичного факультету посів заслужений ординарний професор П.М.Бучинський. Його авторитет серед колег був настільки непохитним, що при кожному переобранні очільника структурного підрозділу він завжди був поза конкуренцією, обираючись переважною більшістю голосів.

Наразі першим секретарем факультету у весінньому семестрі 1919 р. було обрано приват-доцента М.Чайківського. Після того, як у середині семестру він зрікся посади, його місце зайняв приват-доцент Н.Гаморак. Обов'язки діловода факультету виконував М.Хитьков, в поміч якому після призначення останнього в. о. молодшого асистента, було прийнято друкарницю. Коли ж факультет переїхав з головного будинку в окреме приміщення по вул. Петроградській, 81, то природно, що штат обслуговуючого персоналу дещо збільшився. За доглядом будинку був призначений помічник ексекutora, якому виділили у цій же будівлі спеціальну кімнату для проживання. Також приступили до праці швейцар, двірник та шість службовців [19, арк. 49 зв.].

Під час реорганізації факультету в Інститут фізико-математичних наук був обраний новий склад президії, яка формувалася у відповідності до порядку, визначеному постановою Народного комісаріату освіти від 11 березня 1919 р. "Про організацію управління вищими навчальними закладами" [20]. Головою ради став професор М.П.Бучинський, його першим заступником М.І.Безбородько (репрезентував інститут на засіданнях Господарської ради і керував матеріальною частиною закладу), другим заступником голови приват-доцент Н.Т.Гаморак (здійснював представництво на засіданнях Науково-шкільної ради та очолював комісію з організації інституту), першим секретарем в. о. молодшого асистента М.О.Хитьков (контролював роботу канцелярії інституту і водночас відав справами природничого відділу), другим секретарем астроном-наглядач О.А.Аленич (виступав представником президії інституту в головному будинку Ітєну і наразі вів справи математичного відділу) [21, арк. 49 зв.-50].

Слід наголосити, що в питанні творення оптимальної конструкції факультетських органів управління дієву участь брало студентство. Ініціатива

тут виходила як від самої молоді, так і від факультетської професури. Зокрема, у зв'язку з винесенням на розгляд Ради інституту питання щодо обрання комісії з організації нового підрозділу та обрання його президії, студентський виконавчий комітет 23 лютого 1921 р. ухвалив спеціальне рішення. Базуючись на вихідній позиції, що визнавала найвагоміший статус інституту у структурі Ітену як доконаний факт та з огляду на очікуваний за рік перший випуск, студенти прагнули досягнути до цього часу “остаточної організованості, можливої повноти розвитку і забезпечення всім необхідним для нормального існування”. Роль президії, на їхню думку, при цьому неймовірно зростала. З урахуванням даної реальності студентство прохало, аби при обговоренні в раді відповідного питання були враховані такі їхні побажання: “1) Рівномірність розподілу обов'язків і не обтяження працею окремих членів президії; 2) принципний поділ праці між окремими членами президії; 3) участь одного (із двох) заступників голови Ради в Господарчій раді ІТН; 4) головування другого заступника голови Ради в комісії по організації Інституту та представництво в Науково-шкільній раді; 5) включення в склад комісії по організації Інституту і представника від студентства” [22].

У свою чергу, голова президії інституту П.М.Бучинський також неодноразово апелював до органів студентського врядування. Так, отримавши 22 березня 1921 р. розпорядження від голови Науково-шкільної ради М.Хведорова про вжиття термінових заходів задля встановлення належного обліку відвідування студентами лекцій, для чого мали бути заведені реєстраційні картки на кожне заняття [23], він, за підтримки президії, з урахуванням того, що “Ітен є широко автономна інституція, в якій самі студенти мають автономні права” і згідно з принципом самообслуговування передав цю справу на розгляд революційного студентства [24].

Після того як Інститут знову було реорганізовано у факультет відбулися нові вибори адміністрації структурного підрозділу. В результаті цього до складу президії увійшло три особи: головою ради в черговий раз став професор М.П.Бучинський, його заступником – приват-доцент Н.Т.Гаморак та секретарем М.О.Хитьков [25, арк. 44 зв.].

З утвердженням радянської влади демократичні процедури у підходах до формування керівних органів у вищій школі поступово почали втрачати своє значення. Наприкінці серпня 1921 р. у практиці Кам'янець-Подільського ІНО вперше відбулося призначення нового складу адміністрації. На засіданні Науково-шкільної ради 25 серпня після розгляду відповідного подання Наркоматом освіти України було затверджено на посадах пере-

важну більшість викладачів. Ректор інституту С.Д.Сидоряк, котрий 16 серпня приступив до виконання своїх обов'язків, щиро зізнався перед колегами, що в даний час не може провадити основних змін на факультетах [26, арк. 73]. Відтак деканом факультету було призначено того ж таки П.М.Бучинського, а секретарем – Н.Т.Гаморака [27, арк. 2 зв.].

У відповідності до змін, яких зазнавала структура навчального підрозділу, доводилось адаптувати і систему навчання. На істотне компонування навчальних планів у цей період суттєво впливало щонайменше два важливих чинники: на першому етапі відчутною була проблема, пов'язана із забезпеченням факультету відповідними фахівцями, у подальшому – виконання обов'язкових розпоряджень, що надходили з центру.

Навчальний процес на факультеті розпочався з викладів курсу загальної гістології, який читав професор П.М.Бучинський на першому семестрі природничого відділу [28, арк. 49]. Протягом цього ж семестру відбулося призначення трьох приват-доцентів з Галичини: на кафедру хімії – Ю.Гірняка, на кафедру фізики – В.Кучера і на кафедру математики – М.Чайківського. Крім того, на кафедрі хімії посаду лаборанта посів М.Вікул, а на кафедрі зоології молодшим асистентом був призначений М.Любичанківський.

З огляду на те, що призначені приват-доценти не змогли відразу приступити до праці, студентам було рекомендовано записуватися на лекції з історії української мови (проф. І.Огієнко) та літератури (приват-доцент Л.Білецький) [29, арк. 50].

У весняному семестрі 1919 р. Міністром освіти на вільні кафедри було призначено цілий ряд відомих науковців – М.Хведорова, М.Столярова, А.Малиновського, О.Левитського, О.Аленича, Ю.Русова. Це надало можливість якісно збільшити перелік дисциплін, що читалися на факультеті. Починаючи з другого семестру, студенти уже мали право вибору певних курсів, про що робили відповідні записи [30].

В осінньому семестрі 1919 р. академічний склад знову суттєво поповнився новими науковими силами. На різні посади були обрані С.Рудницький, П.Мавродіаді, Н.Гаморак, В.Геринович, А.Ясницький, В.Бернацький, С.Синдик, В.Добровольський, С.Красиков, Я.Регула, С.Назаревич та ін. Для викладів хімії та математики із сільськогосподарського факультету були запрошені О.Полонський та С.Бачинський.

Завдяки вчасно вжитим заходам, починаючи з третього семестру, на факультеті уже викладалися усі дисципліни, передбачені університетськими планами навчання. Однак кадрове питання на цьому етапі рано було

ще знімати з порядку денного. Частина обраних професорів, через різні обставини об'єктивного порядку (політичні умови та матеріальні проблеми, пов'язані з переїздом), не могла вчасно добратися до Кам'янця [31].

Така реальність спонукала керівництво факультету вжити декілька важливих кроків. Передусім було прийняте принципове рішення про тимчасовий дозвіл викладів обов'язкових дисциплін на правах лекторів асистентам при відповідних кафедрах [32, арк. 49]. Також зроблені відповідні оголошення про можливість зайняття вільних кафедр, причому обраним дозволялося займати посаду на щабель вищу, ніж це передбачалося нормами університетських статутів [33]. З метою донесення даної інформації до якнайширшої аудиторії, П.М.Бучинський неодноразово звертався до відомих наукових світил з проханням допомогти у розміщенні запрошень в центральних часописах [34].

Врешті, у серпні 1920 р. до Одеси відрядили спеціальну делегацію, яка мала запросити до університету провідних науковців. Її очолював особисто голова факультетської ради. Поїздка виявилася вдалою. На своє обрання дали згоду І.Кияніцин, І.Сербинів, В.Підлісний, М.Аганін, Е.Кирилов, Н.Лебедів та ін. Однак переважна більшість із них, знову-таки через події на фронтах, не змогла переїхати до Кам'янецького університету [35, арк. 50].

Протягом 1921 р. в академічному складі відбулися чергові відчутні зміни. До виконання обов'язків на факультеті приступила ціла група професорів та приват-доцентів. Серед них, зокрема, М.Безбородько, Ф.Приймак, С.Сидоряк, Є.Будкевич, І.Трефільєв та ін. [36, арк. 3].

Слід наголосити, що утвердження в краї радянської влади супроводжувалося із значними змінами в житті вищої школи. Однак навчальні плани фізико-математичного факультету не відразу зазнали суттєвої корекції. Принаймні, у березні 1921 р. відділ підготовки працівників освіти Укрголовпрофосвіти затвердив наявні програми [37]. Крім спеціальних дисциплін на обох відділах читалося українознавство. Під час літнього семестру 1921 р. багато уваги приділялося практичним речам (лабораторні заняття з фізики та хімії, географічні та геологічні екскурсії, практичний курс з фотографії, вправи з механіки та аналітичної геометрії).

У період підготовки до третьої Всеукраїнської наради по освіті, що відбулася в червні 1921 року, на факультеті була створена спеціальна комісія, завданням якої ставилось вироблення нового проекту розвитку підрозділу. Щодо навчального процесу, то рада висловила за тривалість терміну навчання в інституті в три роки, не рахуючи підготовчого концентру. Відносно питання щодо триместрів та семестрів, то було вирішено

залишити його відкритим, з тим одначе, щоб академічний рік тривав не більше дев'яти місяців. Решта часу відводилося відпочинку і науковій роботі [38, арк. 41-41 зв.].

Таким чином, напрацьовані пропозиції були спрямовані на збільшення компоненту і уваги на практичні заняття, професійну освіту і педагогічні предмети. При цьому, аби не втратити позитивних напрацювань із фахової спеціалізації, проектувалося залишити надбудову в навчальному закладі – Інститут теоретичних наук як суто науково-дослідну інституцію. Слід також додати, що перша частина вироблених кам'янецькою професурою принципів знайшла своє подальше відображення в нормативно-правових документах Наркомосу. Натомість у побудові самої структури організації вищої школи підходи були відмінними, позаяк своїм завданням ставили досягнення цілком відмінної мети.

Відповідно до забезпечення потреб навчального процесу поступово утворювалися допоміжні заклади. Їхня організація залежала від багатьох чинників, а головне від наявності наукових сил. До кадрової проблеми додавалися суто матеріальні незручності, відсутність необхідного інвентаря, препаратів, приладів, книг. Окремої уваги потребувала проблема вирішення умеблювання кабінетів.

Разом з тим на цій ділянці роботи вдалося досягти певних результатів. В осінньому семестрі 1920–21 навчального року на обох відділах фізико-математичного факультету діяло 16 кабінетів (теоретичної механіки, прикладної механіки, фізичний, неорганічної хімії, органічної хімії, фотографічна лабораторія, географічний, мінералогії та кристалографії, геології та палеонтології, фізіології рослин, систематики рослин, зоологічний та зоотомічний) [39, с. 13-15].

Активну діяльність професорсько-викладацький склад фізико-математичного факультету виявляв також на ниві науки. Координувала цю ділянку роботи секція точних наук Наукового товариства, яке було засноване при університеті восени 1919 р. Дана інституція, крім розробки і популяризації матеріалів з різних галузей знання, ставила за мету підтримувати зв'язки між дослідниками, влаштовувати публічні дискусії з питань, які вони студіюють, ознайомлювати з новими доробками вчених, сприяти науковцям у виданні монографій, збірників, брошур, впорядковувати наукові дослідження, влаштовувати експедиції та екскурсії тощо [40, арк. 16]. До складу секції увійшли всі співробітники факультету, котрі мали наявні друковані праці. Таких виявилось 16 осіб. Президію секції очолював професор П.М.Бучинський, а посаду секретаря обіймав приват-доцент С.В.Ба-

чинський. Також до складу президії входили відомі науковці навчального закладу – М.М.Хведорів, М.О.Столяров, А.Е.Малиновський та Н.Т.Гаморак [41, арк. 54]. Впродовж 1919–1920 рр. відбулося десять засідань секції, на яких було обговорено 15 доповідей.

Досить складною виглядала ситуація з виданням наукових праць. Тяжкі умови економічного життя, політична нестабільність, відсутність паперу не сприяли видавничій діяльності. Однак і в цих умовах професорсько-викладацька корпорація факультету зуміла максимально використати можливості університетської друкарні та літографії Ради студентських представників, аби донести до читача такі необхідні навчальні посібники та наукову літературу. Зокрема, лише на протязі 1920 р. світ побачили праці П.Бучинського “Короткий курс загальної гістології”, М.Хведорова “Вступ до аналізу”, М.Столярова “Аналітична геометрія”, О.Аленича “Сферична тригонометрія”, Н.Гаморака “Анатомія рослин”, О.Гериновича “Економічна географія України”, “Фізична географія” та ін. [42, арк. 54]. Та все ж ці видання становили тільки невеличку частку тих доробків, які були підготовленими в рукописах і чекали своєї черги на друк.

Значну наукову активність проявляла також молодь фізико-математичного факультету. Починаючи з 1919 р. на факультеті було організовано декілька студентських гуртків. Кожен із них провадив свою діяльність на статутній основі, що затверджувався рішенням Ради професорів [43]. Першим постав природничий гурток, який згодом переріс у гурток дослідників природи. Його робота відбувалася у неймовірно важких умовах, що мало наслідком загалом припинення діяльності. Річ у тім, що для нормального функціонування гуртка потребувались часті екскурсії на околиці міста, чого в умовах військового часу повноцінно зробити було не можливо. У результаті діяльність гуртка поволі завмерла [44, арк. 54 зв.].

13 грудня 1919 р. було засновано географічний гурток. Біля його витоків стояв приват-доцент В.Геринович [45, арк. 63]. Метою гуртка було поглиблення знань з географії шляхом улаштування публічних дискусій з обговорення різних тем, організація екскурсій на околиці м.Кам’янця та в інші регіони України, збирання і опрацювання матеріалів з географії України, організація видавничої справи.

На протязі усього періоду географічний гурток проявив найінтенсивнішу діяльність. Крім В.Гериновича, організацію його роботи забезпечувала президія, до складу якої у 1919-20 навчальному році входили О.Каптаренко і Зазуляк, а в наступному склад президії, з огляду на збільшення навантаження, зріс до п’яти осіб – голова Ю.Камінецький, його заступник

– В.Сазанський, секретар – О.Каптаренко, скарбник – Мамоца і бібліотекар – Герасименко [46, арк. 63].

На засіданнях гуртка було заслухано десять доповідей [47, арк. 54 зв.]. Багато повідомлень, з огляду на наукові досягнення доповідачів і запропонованої тематики, викликали жвавий інтерес і бурхливе обговорення. З-поміж них варто виокремити реферати М.Васильківського “Минуле та майбутнє землі”, В.Гериновича “Проблеми Сходу Європи”, Ю.Камінецького “Український нарід як самостійна одиниця”, М.Хитькова “Історія земної кори” та ін. [48, арк. 63 зв.].

Діяльною працею гуртківці намагалися бути корисними і в організації навчального процесу. Їхніми спільними заходами були надруковані на машинці два університетські курси приват-доцента В.Гериновича “Фізична географія” та “Антропология”, за якими студенти готувалися до заліків [49, арк. 63 зв.].

У зв’язку з військовими подіями екскурсії були нечастими. По суті, вдалося організувати лише один похід по берегу р. Смотрич.

Зусиллями членів гуртка було відкрито метеорологічну станцію, де щоденно велись досліди. За кожний місяць складалися відповідні таблиці спостережень, які надсилалися до фундаментальної університетської бібліотеки та Сільськогосподарського наукового комітету України. На жаль, завдяки несприятливим обставинам станція на певний час змушена була припинити свою діяльність. Однак справа не була закинута, думка про неї постійно живилась серед молоді.

26 грудня 1920 р. на засіданні географічного гуртка розглядалося питання щодо відновлення праці на метеорологічній станції, за наслідками якого прийняли цілком певне рішення: “Просити Господарську раду через факультет про 1) відведення місця во дворі головного будинку для метеорологічної будки, 2) призначення у флігелі при головному будинку університету одної кімнати для обсерватора метеорологічної станції і 3) про затвердження обсерватора станції, як урядовця, в штат служачих університету” [50, арк. 16 зв.]. Наступного дня, оперативно погодивши справу з комісаром університету, гуртківці направили витяг з протоколу до Ради фізико-математичного факультету з проханням підтримати їхню ініціативу [51, арк. 16].

Студентський почин практично співпав у часі з отриманим відношенням на адресу університету від Метеорологічної секції сільськогосподарського вченого комітету України. У документі йшлося про те, що секція разом з Геофізичним інститутом України хотіла б налагодити безпосеред-

ній зв'язок з Кам'янецькою станцією, аби мати щоденну інформацію з пунктів району. Водночас республіканська секція просила подати ґрунтовні відомості про стан станції, її персонал та інвентар, результати попередньої праці, а також про плани майбутньої роботи. У зв'язку з останнім пунктом центр хотів, передусім, з'ясувати, чи можливо перетворити університетську станцію в "опорну" для району. Зі свого боку Метеорологічна секція висловила готовність піти назустріч навчальному закладу в плані надання посильної допомоги в обладнанні об'єкту [52, арк. 1]. Через відчутний брак необхідних приладів, гуртківці відразу скористалися слушною нагодою, звернувшись до центру з проханням надіслати точні прибори з метою проведення на станції спостережень [53, арк. 63 зв.].

Функціонував на факультеті і математичний гурток, який 1921 р. перетворився у гурток Точних наук. При ньому була заснована спеціалізована бібліотека. На засіданнях гуртка було виголошено чимало цікавих докладів та рефератів, його учасниками редагувалися записки лекцій, не підготовленим студентам надавалася практична допомога улаштуванням індивідуальних репетицій [54, арк. 54 зв.]. Коли гурток точних наук очолив професор М.Хведорів, то останній набув ще більш вагомого значення.

Загальним моментом в роботі фізико-математичного факультету була не повна матеріальна забезпеченість закладу. Неодноразово звертаючись до комісара університету, П.Бучинський просив хоча б мінімальної забезпеченості підрозділу, головним чином книжними шафами, стільцями, столами та ін. [55, арк. 105]. Особливо переймався декан становищем своїх підопічних. Звертаючись до Господарської ради і комісара університету він писав: "Рахуємо своїм обов'язком спішно повідомити Господарчу Раду, що з приводу неодержання пайків та мінімуму потрібної на прожиття платні – служителі почали кидати посади і шукати заробітку на селі. Становище фіз.-мат. факультету, з його численними закладами-кабінетами та лабораторіями, праця в яких мусить проводитися і літом, завдяки цьому являється катастрофічною, бо голод розганяє і найкращих робітників з факультету. Між тим, живі об'єкти, які маютья в Біологічному інституті (флора і фауна) потребують щоденного пильнування, а без цього все загине.

Рішуче просимо прийняти екстерні заходи по цьому питанню, щоби потім не відповідати перед Радянською владою за недбалство" [56, арк. 37].

Таким чином, аналізуючи процес становлення фізико-математичного факультету та організацію його освітньо-наукової праці, можна з упевненістю констатувати про певну надзвичайність та складність цієї роботи. Разом з тим у співробітників структурного підрозділу була впевненість у

тому, що створена в таких тяжких умовах справа буде напрочуд життєздатною. Не дивлячись на складні перешкоди, адміністрація факультету разом із професорсько-викладацькою корпорацією намагалась задіяти щонайменші можливості в справі нормалізації навчально-виховного процесу та поліпшення матеріального забезпечення як закладу, так і його колективу. Захоплені ідеєю творення “огнища національної культури”, вони за короткий час на практиці здійснили те, що в теорії здавалося неможливим, тим самим назавжди вписавши свої імена на скрижалі вітчизняної історії.

Примітки:

1. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський національний університет (1918–2008 рр.): Історичний нарис. / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 296 с.

2. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / За редакцією О. М. Завальнюка. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – 408 с.

3. Лозовий, В. С. Фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: курсом зростання (1918–2008 рр.) / В. С. Лозовий, В. С. Щирба // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету”. – С. 120-135.

4. Ухвалений Радою Міністрів закон про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету 5 серпня 1918 р. // Завальнюк О. М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.). – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – 496 с.

5. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р-302. – Оп. 1. – Спр. 10.

6. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.

7. Реформа вищої школи (Тези тов. Зандера) // Всеукраїнська нарада по народній освіті: Листівка організаційного бюро по скликанню наради. – 1920. – 24 серпня.

8. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 1. – Спр. 60.

9. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.

10. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 1. – Спр. 10.

11. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 1. – Спр. 60.

12. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 1. – Спр. 10.

13. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 6.

14. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.

15. Третье Всеукраинское совещание по просвещению. Выдержки из мате-

риалов работ пленума и секций. Резолюции. – X. : Редакционно-издательский отдел Наркомпроса, 1922. – 80 с.

16. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 1. – Спр. 51.

17. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.

18. Ухвалений Радою Міністрів закон про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету 5 серпня 1918 р. // О. М. Завальнюк. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.). – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – 496 с.

19. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.

20. Об организации управления высшими учебными заведениями: Постановление Народного Комиссариата Просвещения от 11 марта 1919 г. // Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1919. – № 25. – Ст. 270.

21. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.

22. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 1.

23. Там само.

24. Там само.

25. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 1. – Спр. 60.

26. Там само.

27. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.

28. Там само.

29. Там само.

30. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 6а.

31. ДАХО. – Ф. Р-582. – Оп. 1. – Спр. 16.

32. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.

33. ДАХО. – Ф. Р-582. – Оп. 1. – Спр. 16.

34. Там само.

35. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.

36. Там само.

37. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 1. – Спр. 3.

38. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 6.

39. Огляд навчання фізико-математичного факультету на осінній семестр академічного року 1920/21. – Кам'янець на Поділлі : Друкарня Українського університету, 1920. – 16 с.

40. ДАХО. – Ф. Р-582. – Оп. 1. – Спр. 17а.

41. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.

42. Там само.
43. ДАХО. – Ф. Р-582. – Оп. 1. – Спр. 21.
44. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.
45. Там само.
46. Там само.
47. Там само.
48. Там само.
49. Там само.
50. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 1.
51. Там само.
52. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 2.
53. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 5.
54. Там само.
55. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 7.
56. ДАХО. – Ф. Р-302. – Оп. 3. – Спр. 6.

Резюме

В статье рассматриваются наиболее существенные вопросы, которые влияли на процесс становления физико-математического факультета Каменец-Подольского национального университета в первые годы его существования.

Ключевые слова: физико-математический факультет, декан, профессорско-преподавательский состав, студенты, учебный процесс.

Одержано 12 травня 2011 року

УДК 027.2(477.43)“1917/1920”

К.Л.Терещук

Україномовна книжкова продукція і бібліотеки Поділля в добу Української революції

Досліджуються питання друку україномовної книжкової продукції та її наявність у бібліотеках Поділля в добу Української революції.

Ключові слова: бібліотека, книгозбірня, книжкова продукція, Поділля.

За доби Української революції 1917–1921 рр. в галузі бібліотечної справи відбулися особливо важливі зміни. Українська незалежна держава підтримувала розвиток нової структури бібліотечної мережі, а з іншого, відбувалося руйнування попередньої. Діяльність бібліотек всіх рівнів як культурно-просвітніх закладів та насиченість їх саме українською книжковою продукцією у зазначений період привертала увагу дослідників як на початкових етапах їх творення, так і тепер. Вивчення і висвітлення питань культурно-просвітньої діяльності цих осередків було розпочато ще в період революції самими учасниками національних перетворень, які вважали за необхідне передати правдивість розвитку подій та зберегти набуте для наступних поколінь. Питання функціонування і ролі бібліотечних установ в суспільстві оцінювалося по-різному. Чимала цінна інформація міститься у спогадах свідків – відомих українських культурних діячів Л.Биковського¹ та С.Сірополка². Останній розглядав їх як важливу складову соціально-культурного прогресу, центри духовності, освіти, виховання підростаючого покоління. Дана проблема знайшла певне висвітлення і в працях сучасних дослідників – О.Завальнюка³, О.Комарніцького⁴, В.Лозового⁵, Т.Ківшар⁶, Т.Верхоли⁷ та інших.

Мета нашого повідомлення полягає у висвітленні процесу видання україномовної книжкової продукції та наявності її у бібліотеках Правобережної України.

Події 1917–1921 рр., що були бурхливими в історії України, призвели й до революційних змін у культурному житті регіону. З одного боку, розпочалась вдала боротьба проти неписьменності населення регіону, було організовано значну кількість шкіл, публічних бібліотек і музеїв, а з іншого, знищувався цілий сегмент традиційного культурного середовища.

У книговиданні краю, з одного боку, ще зберігалися традиції дореволюційного друку, оскільки на той час (1917–1918 рр.) військові дії ще не набули запеклих форм, а, з іншого боку, вже заявили про себе українські

національні сили. Такі умови викликали нові тенденції у книговидаванні, головними з яких стали поява, поширення і домінування друку української книги в Україні загалом і на Поділлі зокрема. Тут згодом налагодили випуск літератури Вінницька, Кам'янець-Подільська, Проскурівська та Брацлавська “Просвіти”. І хоч до 1917 р. мережа бібліотек в Україні була незначною, і в них, як правило, було обмаль літератури⁸, то на початку 1917 р. ще панувало традиційне за типами видань та тематичними напрямками книговидавання російською мовою. Проте Українська Центральна Рада закладала підвалини незалежної України. Велику увагу вона приділяла книжковому рухові як одному із засобів відродження українського народу, формування національної свідомості, сприяла створенню видавництва і друкарень, налагодженню книговидавничої справи.

Культурно-освітні перетворення, започатковані ще Українською Центральною Радою, продовжили свій шлях і в Українській державі гетьмана П.Скоропадського. І хоч у 1918 р. на Поділлі загальна кількість назв зменшилася порівняно з 1917 р. на 15 одиниць (з 90 до 75)⁹, та все ж впродовж року поступово накопичувалися внутрішні резерви для подальшої видавничої діяльності. Зокрема, був створений видавничий відділ губернської народної управи¹⁰, здійснені заходи для організації видавництва “Наука”¹¹, “Правобережна філія Українського видавництва в Катеринославі”¹², а вінницькою “Просвітою” придбано друкарню¹³. Ще у 1917 році на шпальтах періодичних видань містилася інформація про книжкову продукцію (її огляд та критику) того часу, яка, не зважаючи на усілякі папірові і друкарські труднощі, досягла найвищого ступеня¹⁴. Подавалася інформація за групами та в якій кількості вона виходила в світ¹⁵, а отже була в наявності чи не у кожній книгозбірні: чи то сільській, чи то в містечковій, чи іншій. Так, для прикладу, в період з березня до початку грудня 1917 р. вийшло чимало україномовних видань: це ноти, які стали першим друкованим українським словом; збірники пісень; агітаційна література, яка була чи не в кожній просвітянській бібліотеці; історичні брошури; видання політичного змісту; література про рідну мову, школу та просвіти значним накладом – для прикладу Статутів “Просвіт” та “Просвітніх гуртків” було на той час зареєстровано лише три, а друкованих примірників вийшло близько 800¹⁶. І були вони в кожній книгозбірні “Просвіти” чи то на селі, чи у містечку. Для шкільних бібліотек виходили граматики, читанки та підручники у поважній кількості – понад 700 000; чимало було і книжечок для дітей. Україномовна продукція користувалася попитом серед населення та була значно дешевшою від російської¹⁷. Багато видавництв, які не пода-

вали про себе ніяких відомостей, книги, які виходили в провінції чи за межами України не були включені до офіційного списку та залишалися невідомими. Крім того, в цей час у Києві відновлює свою видавничу діяльність товариство “Час”, яке береться до видання найбільших потрібних для моменту шкільних підручників, виготовлених Товариством “Українська школа”, більших книжок для шкільних книгозбірень, книжок для дитячого читання¹⁸.

Станом на 1918 р. мережа бібліотек розширюється. Вони були не лише просвітніми, але відновлюють свою роботу і при музеях. Так, бібліотека Львівського музею, в цей час стала справжнім осередком української книги в її минулому і сучасному на той період, хоча в ній можна було відшукати і зарубіжну літературу, і стародруки¹⁹.

Для прикладу, велику увагу забезпеченню необхідними підручниками та книжками бібліотеки приділяв педагогічний колектив Кам'янець-Подільської хлоп'ячої гімназії ім. С.Руданського, заснованої 6 вересня 1918 року. З цією метою адміністрація закладу ставила перед господарчим комітетом питання про відпуск необхідних коштів на придбання літератури. Мова йшла про конкретні навчальні видання. Наприклад, для I класу: “Історію біблійну. Старий завіт” Семаки; читанку “Рідна школа” (ч. II) проф. І.Огієнка; “Про старі часи на Україні” Петрова та хрестоматію “Русские писатели” Мартиновського, підручник німецької мови Л.Леше; для II класу: “Історію біблійну. Новий Завіт” Семаки, “Читанку” (ч. II) А.Крушельницького й “Граматику української мови” (ч. II) І.Огієнка, “Граматику русского языка” Петрова та хрестоматію “Наши писатели” Мартиновського, підручник з німецької мови Л.Леше; для III класу: “Читанку” (ч. II) А.Крушельницького й “Граматику української мови” (ч. II) І.Огієнка; хрестоматію “Наши писатели” Мартиновського і граматику з російської мови Петрова, підручник з німецької мови Л.Леше²⁰. 22 листопада 1918 р. педрада цієї гімназії вирішила відрядити до м. Києва одного з членів ради для придбання зазначеної літератури²¹, а в грудні того ж року вже господарська рада доручила помічнику вихователя закладу закупити книжки за списками, складеними учителями²².

Більші можливості для поступу український книжковий рух отримав з прийняттям Директорією УНР Закону про державну українську мову у 1919 р., наданням матеріальної допомоги українським видавництвам. Подільські видавничі осередки “Дністер”, “Правобережна філія”, “Зірка”, а також Подільська губернська народна управа отримали на різні строки фінансові позики від уряду у розмірі близько 8,6 млн. грн.²³.

Загострення політичної кризи 1919–1920 років, як зазначають українські книгознавці Ю.Меженко²⁴, В.Ігнатієнко²⁵ і Т.Ківшар²⁶, призвело до загального занепаду випуску української книги в Україні. Однак на Поділлі ситуація виявилась дещо іншою, оскільки тут випуск літератури зріс більш ніж удвічі: 199 назв (1919) проти 75 (1918)²⁷. Це було пов'язано, на наш погляд, з діяльністю Директорії УНР та Української Галицької Армії (УГА) у регіоні, державною фінансовою підтримкою, а також функціонуванням Кам'янець-Подільського державного українського університету – осередку освіти, культури і науки, його фундаментальної бібліотеки. Але треба відзначити, що перебування уряду на Поділлі створювало певні проблеми для місцевого книговидавництва, тому що влада завантажувала місцеві друкарні своїми замовленнями²⁸.

На випуск книжкової продукції певним чином впливали зміни і в авторському складі регіону, що були викликані активізацією міграційних процесів внаслідок Першої світової війни та Української революції (1917–1921). Коло авторів значно розширилося з перебуванням Директорії УНР та УГА на Поділлі, розвитком К-ПДУУ, перебуванням у краї багатьох українських політичних, громадських та наукових діячів. До них увійшли такі відомі особи, як М.Грушевський, С.Сірополко, І.Огієнко, С.Русова, викладачі університету В.Біднов, П.Клепатський, В.Геринович, П.Бучинський та К.Широцький. Позитивний вплив нових авторів відбивався у пошкваленні національного книговидавничого руху, розширенні тематики видань та надходженні книжкової продукції на полиці існуючих книгозбірень.

У лютому 1919 р. був виданий наказ губерньського коменданта Поділля про впровадження військової цензури для всіх періодичних видань, листків і брошур, що з'являлися друком на території Української Народної Республіки²⁹, а в червні 1919 р. циркуляром Міністерства преси й інформації було введено попередню цензуру всієї друкованої продукції. Загальне керування діяльністю військових цензорів доручили комісару преси В.Січинському (1894–1962), сину Ю.Сіцинського³⁰.

Націоналізація друкарень, цензурні переслідування, заборона друку виконувалися швидко та легко, але налагодити власний випуск оригінальної літератури через брак часу не вдавалося. Так, вінницьке видавництво “Наука” оприлюднило аж восени 1919 р., після повернення військ Директорії УНР, підручник К.Кравза та Л.Цегельського “Основи хімії”, що готувався до друку зимою 1918/19 рр., а отже мав потрапити на полиці шкільних бібліотек. А видавничий відділ ради студентських представників

Кам'янець-Подільського державного українського університету у 1920 р. був перейменований у революційний студентський комітет і продовжував випуск книг³¹.

Отже, протягом 1917-го і наступних років, незважаючи на матеріальні та фінансові труднощі, вплив повоєнної ситуації, зміни в політичному житті комплектування бібліотечних фондів хоч і недостатньо, але все ж проводилося необхідною україномовною продукцією, підручниками та навчальною літературою, періодичними виданнями та книгами для читання для різних категорій населення.

Примітки:

1. Биковський, Л. Початки національної бібліотеки Української метрополії (1918–1921) / Л. Биковський. – Вид. друге. – Женева, 1947. – 19 с.; Биковський, Л. Книгарні-бібліотеки-академія: Спомини (1918–1922) / Л. Биковський. – Мюнхен; Денвер : Дніпрова хвиля, 1971. – 134 с.

2. Сірополко, С. Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла. / С. Сірополко. – Кам'янець-Подільський, 1919.

3. Завальнюк, О. М. Подільські бібліотеки наприкінці XIX – на початку XX ст. // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. – Кам'янець-Поділ. : Оіум, 2002. – Т. 2. – С. 3-15; Завальнюк, О. М. І.І.Огієнко і національно-культурне відродження на Поділлі: хроніка діяльності / О. М. Завальнюк // Матеріали X-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. – С. 342-356; Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільська російська публічна бібліотека (кін. XIX – поч. XX ст.) / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: Збірник наукових праць за підсумками міжнародної науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2004. – С. 66-69.

4. Комарницький, О. Б. Містечкові бібліотеки Подільської губернії перед українською революцією 1917–1920 рр. / О. Б. Комарницький // Бібліотеки в інформаційному суспільстві: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 110-річчю Хмельницької ОУНБ ім. М.Островського, 21 вересня 2001 р. / Управління культури Хмельницької обласної державної адміністрації, Хмельницька державна обласна універсальна наукова бібліотека. – Хмельницький, 2001. – С. 240-247.

5. Лозовий, В. С. Діяльність бібліотек Подільської “Просвіти” / В. С. Лозовий // Бібліотеки в інформаційному суспільстві: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 110-річчю Хмельницької ОУНБ ім. М.Островського, 21 вересня 2001 р. – Хмельницький, 2001. – С. 216-266.

6. Ківшар, Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.) / Т. І. Ківшар. – К. : Логос, 1996. – 339 с.

7. Верхола, Т. Наше минуле і сучасне / Видання Проскурівської “Просвіти” /

Т. Верхола – Проскурів, 1917. – 42 с.; Верхола, Т. Про “Просвіти”: Поради, як засновувати сільські та містечкові “Просвіти” / Видання товариства “Просвіта”. / Т. Верхола – Проскурів, 1917. – 11 с.

8. Розовик, Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920): Монографія / Д. Ф. Розовик. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. – С.115.

9. Кароєва, Т. Р. Книговидавнича справа Поділля: тенденції розвитку (друга половина XIX – початок 30-х років XX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Тетяна Робертівна Кароєва. – К. : Київський національний ун-т культури і мистецтв, 2004. – Дод. А. – С. 217.

10. Проект кошторису видатків і прибутків Подільської губернської народної управи на 1919 р. / Поділ. губ. нар. управа. – Кам’янець на Поділлі, 1918. – С. 26.

11. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. Р-137. – Оп. 5. – Спр. 2. – Арк. 7.

12. Життя Поділля. – 1919. – 28 берез.

13. Храшевський, М. Вінницька державна друкарня ім. В. І. Леніна / М. Храшевський. – Вінниця, 1930. – С. 20.

14. Національні схованки друкованого слова // Книгарь. – 1917. – Листопад. – Ч. 3. – Стб. 106.

15. Паночіні, С. Книжкова українська продукція в 1917 році / С. Паночіні // Книгарь. – 1918. – Січень. – Ч. 5. – Стб. 243.

16. Там само. – Стб. 244-251.

17. Там само. – Стб. 251.

18. Кущенко, П. Десятиліття / П. Кущенко. – Книгарь. – 1918. – Лютий. – Ч. 6. – Стб. 369.

19. Свенціцький, І. Бібліотека Національного музею у Львові / Іл. Свенціцький // Книгарь. – 1918. – Лютий. – Ч. 6. – Стб. 310.

20. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. 66. – Оп. 1. – Спр. 1280. – Арк. 64-65.

21. ДАХО. – Ф. Р.1148. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 6.

22. Там само. – Арк. 6.

23. Ківшар, Т. Зазначена праця. – С. 136-140, 268.

24. Меженко, Ю. Українська книга часу великої революції / Ю. Меженко // Життя і революція. – 1927. – № 10. – С. 114.

25. Ігнатієнко, В. Українська преса (1816–1923): Іст.-бібліогр. етюд / В. Ігнатієнко. – К., 1926. – С. 21.

26. Ківшар, Т. Зазначена праця. – С. 80.

27. Кароєва, Т. Р. Зазначена праця. – С. 271.

28. ДАХО. – Ф. Р-582. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 32.

29. Життя Поділля. – 1919. – 16 лют.

30. Про обов'язкову доставку для попередньої перевірки всіх періодичних і неперіодичних видань, часописів, журналів, книжок: Розпорядження Міністерства Преси і Інформації // Український козак (Кам'янець на Поділлі). – 1919. – 22 червня.

31. ДАХО. – Ф. Р-582. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 16.

Резюме

Исследуются вопросы издания украиноязычной книжной продукции и ее наличие в библиотеках Подолья в период Украинской революции.

Ключевые слова: библиотека, книжная продукция, Подолье.

Одержано 12 травня 2011 року

УДК 37(477.43)“19”(=161.1)

В.А.Нестеренко

Російські навчальні заклади Поділля у 20–30-роки ХХ ст.

У статті висвітлюється діяльність на Поділлі у міжвоєнний період шкіл з російською мовою викладання, аналізується еволюція поглядів керівництва УСРР щодо їх ролі та значення в суспільно-політичному і культурно-освітньому житті регіону.

Ключові слова: українізація, етнос, етнопонаціональні процеси, націонал-комунізм, національна школа, освіта, навчання, дерусифікація, національна меншіна, народосвіта, політосвіта.

У вітчизняній історичній науці широко досліджуються різні аспекти стану та розвитку освіти, культури етнічних меншостей Радянської України у міжвоєнний період. Вийшли друком монографії, статті, присвячені стану єврейської, польської, німецької освіти тощо. Поряд із тим, у історичних та краєзнавчих працях майже упущено питання про діяльність тих навчальних закладів УСРР, де навчання здійснювалось російською мовою.

І це при тому, що у розглядуваний період росіяни були другим по чисельності етносом республіки. Актуальність даної роботи обумовлюється тими непростими процесами у російсько-українських міжетнічних взаєминах, які подекуди і зараз зустрічаються в Українській державі. Окремі політичні партії, організації, торкаючись політики у галузі освіти, активно використовують національні гасла, тим самим підвищуючи рівень конфліктності в українському суспільстві. Тому важливо ретельно проаналізувати як подібні проблеми вирішувались в різні історичні періоди. Стан міжетнічних відносин автор розглядає через парадигму етнічної конфліктології, яка наголошує на тому, що взаємини між етносами потенційно мають конфліктогенний характер і можуть за різних несприятливих об'єктивних та суб'єктивних умов перерости у гострі тривалі етнонаціональні конфлікти.

Ця тематика частково вже знайшла своє відображення у історичній науці. Вперше вона була порушена ще у 1927 р. в статті співробітника Раднацмен УСРР С.Ялі, у якій мова йшла про загальний стан російських рад в республіці¹. В умовах утвердження тоталітарного режиму в СРСР етнонаціональні дослідження були згорнуті, адже всі історичні події трактувались через призму класових чинників. Перестали виходити роботи про етнічні спільноти України: поляків, євреїв, німців, росіян. Парадоксально, що і зараз, коли етнонаціональна проблематика стала доволі популярною серед істориків, краєзнавців України робіт присвячених цій проблемі з'явилось зовсім небагато. Варто відмітити дисертаційне дослідження В.Рогового, який проаналізувавши стан україно-російських міжетнічних відносин в Україні у 1920–1930-ті рр., частково висвітлив і становище російських національних шкіл². Деякі аспекти даної тематики висвітлені у загальних роботах, підготовлених Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень НАН України³. Таку ситуацію можна пояснити такими причинами: 1) в період політики “коренізації” так чітко і не був окреслений статус росіян в УСРР. З одного боку, у багатьох офіційних документах вони поряд із українцями вважались “основним” етносом УСРР, а з другого – їх часто залучали до “національних меншин”; 2) оскільки у 1920-ті рр. не було спеціальних радянських регіональних органів по роботі з російським населенням Правобережної України, документів про їх соціально-економічне становище, культурно-освітній стан збереглося зовсім небагато.

Ці ж зауваження можна адресувати щодо вивчення даної тематики на Поділлі. Л.Місінкевич у своїй ґрунтовній монографії про етнічні меншості Поділля про росіян не згадує взагалі⁴. Фрагментарно ця тема розглянута у нашій попередній статті⁵. Це свідчить про те, що вона висвітлена в ук-

раїнській історіографії недостатньо. У даній роботі ми ставимо перед собою наступні завдання: 1) висвітлити стан російської освіти на Поділлі у 1920–1930-ті рр.; 2) проаналізувати ставлення місцевих органів влади, працівників народної освіти, різних етнічних спільнот до їх діяльності. У праці використовуються архівні документи, матеріали преси, роботи вітчизняних істориків та краєзнавців.

Коротко розглянемо стан освіти на Поділлі у дореволюційний період, не ставлячи собі за завдання детально висвітлювати це питання. У переважній більшості навчальних закладів Подільської губернії (гімназіях, реальних училищах, повітових школах та інших) навчання здійснювалося російською мовою. Намагання членів Подільської “Просвіти” відкрити школи з українською мовою викладання губернською владою не підтримувались. Євреї Поділля також намагались дати освіту своїм дітям у російських закладах, за винятком бідніших верств, діти яких навчались у хедерах (єврейських початкових релігійних школах). Оскільки діяльність закладів з польською мовою навчання була заборонена, більшість дітей поляків також відвідували гімназії чи реальні училища. Тобто до 1917 р. абсолютне домінування російських навчальних закладів на Поділлі є незаперечним фактом. І це при тому, що за даними 1916 р. на Поділлі проживало 80,9% українців, 12,3% євреїв, 3,4% росіян (великоросів), 2,3% поляків⁶.

Значні зміни у освітянській царині відбулись у період Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. На Поділлі розпочалась широка українізація навчальних закладів, почала створюватись мережа національних шкіл для поляків та євреїв. Чисельність шкіл з російською мовою викладання значно зменшилась, оскільки українці, переважна більшість євреїв та поляків почали відвідувати школи, де навчання здійснювалось “рідними мовами”. У листопаді 1920 р. на теренах Поділля утвердилась радянська влада. Перемозі російських більшовиків на Правобережній Україні сприяла підтримка з боку українських націонал-комуністів – “боротьбистів” та їхніх прибічників, які хоч і підтримували переважну більшість більшовицьких класових гасел, але їхні погляди у національній сфері суттєво розходились із намірами ВКП(б). У 1920-ті рр. саме колишні “боротьбисти” О.Шумський, Г.Гринько, В.Елан-Блакитний, П.Любченко та інші визначали освітню радянську політику в губерніях УСРР. Будучи найбільш радикальними представниками українського революційного руху, вони багато в чому продовжили попередню культурно-освітню політику УНР. Українізація навчальних закладів не припинилась, в той час як кількість російських закладів продовжувала поступово зменшуватись.

На початку 1921 р. при Подільській наросвіті, її повітових відділах було створено поряд із польськими та єврейськими російські секції, які повинні були займатись станом російських навчальних закладів. Так, Кам'янець-Подільська російська секція зареєструвала три такі школи у місті, де навчалось 1058 учнів та працювало 50 учителів. В Кам'янецькому повіті таких шкіл вже не було виявлено⁷. Вони працювали переважно українською мовою. У місті був також один дитячий російськомовний будинок. Скорочення шкіл з російською мовою викладання спостерігалось і в інших повітах Поділля. Стан їх був незадовільним, не вистачало підручників, вчителів, обладнання⁸. Хоча подібна ситуація у післявоєнний період спостерігалась і в інших навчальних закладах.

Загалом же, керівники Радянської України (а особливо Наркомат Освіти) вже у 1921 р поставили собі за завдання дерусифікувати навчальні заклади республіки. Так, голова РНК УСРР Х.Раковський на початку 1922 р. з певною гордістю відзначав, що на Поділлі, Полтавщині, Київщині 90% шкіл “викладають на українській мові”⁹. Він висловився за те, що на 1922 р. головним завданням в освітній галузі буде продовження українізації шкіл, яке має бути поєднане з “совєтізацією”. Оскільки часто школи з українською мовою викладання створювались на основі російських, цей процес автоматично призвів до зменшення кількості таких закладів. Більш детально позиція тодішнього керівництва УСРР щодо цього питання була висвітлена у програмній статті українського літератора – націонал-комуніста В.Коряка, що була надрукована у Вістях “ВУЦВК” у січні 1922 р. У ній він розкритикував як “непотрібну, шкідливу, ганєбну” як прискорену “русифікацію”, так і примусову “українізацію”¹⁰. Однак, його різка критика в першу чергу “русотяпства”, зауваження про те, що мова більшості в Україні (тобто українців) не може бути скривдженою, свідчили про його підтримку дерусифікаційних процесів в галузі освіти.

Природно, що на початку 1920-х рр. кількість російських навчальних закладів на Поділлі продовжувала скорочуватись. Наведемо тільки один приклад із діяльністю російських педагогічних курсів у Кам'янці-Подільському. 27 січня 1921 р. у місті над Смотричем відбулись збори учителів шкіл міста, де було ухвалено рішення – відкрити для учнів старших класів радянську педагогічну школу з російською мовою викладання¹¹. Цікаво, що поряд із вивченням загальних предметів: математики, фізики, хімії та інших у навчальний план школи було включено дисципліну “Українознавство”. В процесі навчання діти повинні були отримати знання про основні події з української історії, ознайомитись із творчістю відомих українських

письменників та поетів (І.Котляревського, Є.Гребінки, М.Драгоманова, Л.Українки, Ю.Коцюбинського, В.Винниченка та інших). У 1921–1922 навчальному році на російських педагогічних курсах навчалось 137 учнів, для яких проводили заняття 7 учителів¹². Проте, функціонували вони недовго. Вже у березні 1922 р. російські педкурси було реформовано, а згодом взагалі закрито “у зв’язку з невідповідальним складом педперсоналу та учнів”¹³. Можливо, місцевих працівників наросвіти не задовольняв той факт, що багато учнів та учителів школи належали до так званого “нетрудового елементу”.

31 жовтня 1922 р. колишні учні школи написали заяву до місцевого повітового відділу наросвіти. Вони відмічали, що після закриття педкурсів не мають можливості отримати освіту російською мовою у Кам’янці-Подільському через повну відсутність у місті російських професійних шкіл. Матеріальних засобів у них не було, щоб переїхати на навчання до інших міст, тому просили відкрити у місті над Смотричем російські педкурси на зразок українських, що діяли при місцевому ІНО. Ця справа була передана до керівників Народного Комісаріату Освіти до Харкова. Але звістки надійшла рекомендація прохачам – продовжити навчання в українських чи інших навчальних установах¹⁴. Подібні випадки були і в інших повітах Подільської губернії. Вони яскраво свідчать про те, що на початку 20-х рр. кількість навчальних закладів російською мовою після їхньої радянської реорганізації значно зменшилась, на фоні збільшення українських, польських, єврейських національних шкіл.

Ця тенденція ще більше стала помітна в період політики “українізації”, що була офіційно проголошена керівництвом УСРР у 1923 р. Перед початком її практичного втілення Подільським губвно було проведено обстеження всіх навчальних закладів Подільської губернії. Воно показало, що на початку 1924 р. в губернії працювало 1830 шкіл з українською мовою викладання, 49 – російською, 88 – мовою ідиш, 85 – польською, 13 – змішаних¹⁵. В цілому ці показники відповідали етнонаціональній структурі населення регіону. Проте, подальший поступ політики “коренізації” призвів до деяких негативних наслідків. Річ у тім, що в округах, районах Поділля при відділах наросвіти були створені єврейські, польські секції, які опікувались станом освіти для євреїв та поляків. Спеціальні комісії (зокрема з українізації) займались питанням улаштування українських навчальних та культосвітніх закладів. В той же час, як спеціальних секцій, що займались питаннями діяльності російських шкіл, при відділах наросвіти чи політосвіти не існувало. Це призвело до того, що на Поділлі (як

і загалом в УСРР) в окремих випадках працівники народів наполягали на тому, щоб діти навчались мовою “своєї” національності. Причому воля батьків, а також те, чи знають діти мову навчання не дуже цікавили радянських функціонерів.

В містах Подільської губернії були створені приймальні комісії, які за етнічними ознаками відправляли дітей до тієї чи іншої національної школи. Якщо питання про утворення на базі російських шкіл навчальних закладів з українською чи польською мовою викладання багатьох скарг та заперечень не викликало, то початок “євреїзації” міських та містечкових російських шкіл подекуди викликав невдоволення з боку єврейського населення. Так, 10 травня 1924 р. 125 батьків учнів єврейської національності м.Нова Ушиця протестували проти розпорядження народів про переведення російської школи на єврейську мову викладання. Аргументація їхня була такою: в УСРР державними мовами є українська та російська, причому остання має деякі переваги, оскільки поширена в державних установах, закладах, а вся література виходила російською мовою. Прохачі писали, що не бажають, щоб їхні діти були ізольовані від суспільного життя України та від спілкування з представниками інших етносів¹⁶. Подібні випадки спостерігались в Жмеринці, Хмільнику, Бершаді, Проскурові, де російські навчальні заклади у 1924–1925 навчальному році були переведені на єврейську мову навчання. У цих випадках батьки дітей скаржились на насильницьку “євреїзацію”, писали скарги до різних інстанцій. Але самі діти швидко звикали до мови їдиш і у наступні роки кількість російських шкіл на Поділлі дещо зменшилась, в той час як з викладовою єврейською мовою – збільшилась¹⁷. Так, у 1924–1925 навчальному році у Вінницькому окрузі працювало 11 російських початкових шкіл, а в 1925–1926 – лише 7, в той час як кількість шкіл з єврейською мовою викладання збільшилась за цей же час з 14 до 20, а польською – з 17 до 25¹⁸. Щоправда, національні навчальні школи для польського населення створювались як правило у сільській місцевості завдяки великому бажанню самих поляків.

Подальше поглиблення політики “українізації” призвело до деяких перегинів. Гостро постало питання про українізацію тих сільських російських шкіл, де навчались діти старовірів, які з’явилися на Поділлі ще у XVIII ст. В регіоні пилипівці (представники одного із напрямків старообрядництва) створили ряд поселень, де проживали компактними групами: Пилипонівку, Пилипи Борівські, Шуру Нову, Пилипи Хребтіївські, Петраші та інші¹⁹. Старовіри намагались триматись ізольовано від інших мешканців Поділля, ревно зберігали свою мову, традиційну культуру. Тому

намагання деяких представників народіві перевести школи в цих населених пунктах на українську мову навчання викликали їхній опір. Наприклад, на Кам'яничині у квітні 1927 р. залишилось тільки дві російські школи, всі інші – переведено на українську чи єврейську мову навчання. Це призвело до того, що російське населення Пилипів Хребтіївських та Майдану Олександрівського відмовлялось посилати дітей до українських шкіл, вимагало, щоб навчання для них здійснювалось російською мовою. Загалом же, як відмічала спеціальна комісія при окрвно, в Кам'янецькому окрузі культурно-освітнє обслуговування росіян, на відміну від місцевих поляків чи євреїв перебувало у незадовільному стані²⁰. Аналогічною була ситуація і на Шепетівщині. Якщо до 1917 р., тут не було жодної школи з українською мовою викладання, то наприкінці 20-х рр. тут не залишилось жодної російської школи, хоч у них і була гостра потреба²¹.

Оскільки це питання в Україні набуло значної гостроти, воно стало предметом спеціального обговорення на кількох всеукраїнських конференціях та нарадах. Так, на Першій Всеукраїнській нараді по роботі серед національних меншин у 1927 р. питання про статус росіян в Україні було обговорено у вступній доповіді заступника ВУЦВК П.Буценка, який висунув завдання – звернути більшу увагу на російських робітників та селян, які є в Україні нацменшістю, тому українізацію слід проводити щодо них безболісно²². У постанові “Про російські секції” було визнано, що в окремих випадках спостерігались окремі випадки викривлення радянської національної політики та неврахування інтересів російської нацменшості. Нарада поставила вимогу: “Посилити боротьбу з перегинами та викривленнями нацполітики та забезпечити інтереси російського населення рад-апаратом та культурно-освітніми установами”²³.

До кінця 20-х р. внаслідок проведених заходів кількість шкіл з російською мовою викладання на Поділлі дещо збільшилась і наблизилась до показників початку політики “українізації”. Загалом же, у 1929–1930 навчальному році в УСРР кількість навчальних закладів з російською мовою викладання становила 1539, а у 1924–1925 – їх налічувалось 1565²⁴. Це свідчить про те, що працівникам народіві, на наш погляд, вдалось оптимізувати мережу національних шкіл і вона більш-менш відповідала етнонаціональній структурі населення республіки.

Ситуація різко змінилась на початку 1930-х рр., коли керівництвом СРСР був взятий рішучий курс на утвердження в державі тоталітарного політичного режиму та на уніфікацію освітнього процесу в Радянській Україні. Заручниками цієї політики стали російська мова та культура, які

керівництво СРСР обрало як ядро для створення нової “пролетарської інтернаціональної культури”. Розправа над співробітниками НКО УСРР на чолі з М.Скрипником символізувала припинення політики “українізації”. На Поділлі почали переслідувати членів комісій з українізації, вчителів, працівників освіти, всіх тих, хто у 1920-ті був провідником українізаційних процесів. У місцевій періодичній пресі їх часто називали “петлюрівсько-націоналістичними елементами”, звинувачували у тому, вони занедбали школи для дітей нацменшостей, здійснювали примусову українізацію, не звертали уваги на стан російських шкіл тощо²⁵.

На районних вчительських конференціях доповідачі часто доповідали про свої успіхи у боротьбі з “націонал-ухильництвом” та так звану “скрипниківську лінією” у школах. Деякі навчальні заклади, які у 1920-ті роки працювали українською мовою, були переведені на російську мову викладання. Зокрема, таке рішення прийняли наприкінці 1933 р. делегати вчительської конференції Могилів-Подільського району²⁶. Одночасно, збільшилась кількість груп у вже існуючих російських школах. Так, восени 1933 кількість груп на Проскурівщині зросла з 9 до 14²⁷. Загалом же, у 1933–1934 р. навчальному році при загальному зростанні кількості учнів у Вінницькій області в порівнянні з минулим роком на 13,9%, кількість учнів у школах, де викладання здійснювалось російською мовою збільшилась на 33,2%, польською – 18,5%, німецькою – 58%, чеською – 51%²⁸.

Якщо переглянути офіційні документи 1933 р., то складається таке враження, що боротьба проти “перегинів політики українізації” пояснювалась бажанням радянської влади покращити культурно-освітнє становище всіх етносів, які проживали в УСРР: поляків, німців, євреїв та інших. Що це були лише демагогічні заяви свідчать події другої половини 30-х рр., коли більшість польських навчальних закладів було реорганізовано в українські, а мережа німецьких, єврейських шкіл значно скоротилась. І лише кількість російських закладів постійно (хоч і повільно) зростала.

У другій половині 1930-х рр. працівники народ освіти, виконуючи вказівки НКО УСРР, збільшували в навчальних планах шкіл кількість годин на вивчення російської мови та літератури. Постійно проводились контрольні роботи по цим дисциплінам. Вони свідчили про те, що більшість дітей Поділля погано знали російську мову, писали диктанти з великою кількістю помилок. Незадовільним був і рівень викладання російської мови у більшості районів краю, грамотність вчителів була надзвичайно низькою²⁹.

Місцеві функціонери пояснювали це тим, що місцеві органи народ освіти “повільно ліквідують наслідки шкідництва в цій ділянці”, що “вороги на-

роду спеціально зривали викладання російської мови та літератури в українських школах”³⁰. Крім того, у багатьох школах Поділля російську мову через брак відповідних фахівців доручали викладати у вигляді навантаження, а вчителі самі не дуже добре її знали. Перед вчителями було поставлено завдання створити у своїх населених пунктах літературних гуртків та семінарів з вивчення російської мови та літератури. У 1939 р. в Кам’янець-Подільському учительському інституті була відкрита спеціальність “Російська мова та література”. Випускники цього закладу викладали російську мову та літературу в початкових школах. В місцевих часописах пропагувались досягнення російської літератури, зокрема твори М.Чернишевського “Що робити”, М.Горького “Мати”, М.Шолохова “Піднята цілина” та інші. Однак, слід зауважити, що русифікаційні процеси в царині освіти на Поділлі наприкінці 30-х рр. тільки розпочалися. У переважній більшості сільських шкіл навчання і далі здійснювалось українською мовою. Що стосується міських та містечкових шкіл, то до початку Другої світової війни більшість навчальних закладів, де основний контингент учнів складали євреї, перевели викладання навчальних дисциплін на російську мову.

Коротко підсумуємо результати дослідження. В діяльності російських шкіл на теренах Поділля можна виділити кілька етапів. Перший з них приходить на початок 20-х рр. У ці роки на класових засадах відбулась радянська реорганізація навчальних закладів, яка супроводжувалась закриттям гімназій, інших дореволюційних шкіл. Оскільки головну роль в культурно-освітньому житті УСРР в цей час відігравали націонал-комуністи, кількість шкіл з викладовою російською мовою на Поділлі значно зменшилась. Ця тенденція посилилась в роки політики “українізації”. Закриття російських шкіл викликало незадоволення не тільки частини місцевого апарату, а й російських селян-старовірів та окремих соціальних груп міського єврейства. Проте, до кінця 20-х всі ці перегини та недоліки були в регіоні усунені. Незважаючи на це, у 1930-ті під прапором боротьби з “перегинами українізації” центральні та місцеві органи влади відновили русифікаційні процеси у освітній сфері. У зв’язку з цим дещо зменшилась кількість шкіл з українською, а збільшилась кількість навчальних закладів з російською мовою викладання. Проте, цей процес в аграрному Поділлі, де в середині 1920-х рр. понад 90% мешканців проживали у сільській місцевості, наприкінці 1930-х рр. тільки розпочався.

На завершення відзначимо, що робота далеко не вичерпує всіх аспектів цієї тематики. Деякі її моменти (зокрема, стан російських культурницьких осередків (лікнепів, сільбудів тощо) потребують подальшого дослідження.

Примітки:

1. Ялі ,С. Російські ради на Україні й завдання до поживлення їхньої роботи. / С. Ялі. – Радянська Україна. – 1927. – № 9. – С.62-67.
2. Роговий, В. М. Україно-російські етнонаціональні відносини в Україні в 20-30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / В. М. Роговий. – К., 2001. – 19 с.
3. Національні меншини України у ХХ столітті: історико-правовий аспект. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 2000. – 356 с.; Національні меншини в Україні 1920–1930-ті роки. – К. : Четверта хвиля, 1996.
4. Місінкевич, Л. Єврейська і польська національні меншини Поділля (20–30-ті рр. ХХ століття) / Л. Місінкевич. – К., 2001. – 253 с.
5. Нестеренко, В. А. Росіяни на Поділлі в період “коренізації” (20-і роки ХХ ст.) / В. А. Нестеренко // Науковий збірник історичного факультету. Наукові праці Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету. – Кам’янець-Подільський, 2000. – Том. 6. – С. 205-211.
6. Національні меншини України у ХХ столітті: історико-правовий аспект. – К., 2000. – С. 17.
7. Вісті Кам’янець-Подільського ВРК. – 1921. – 30 червня.
8. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 83.
9. Раковський, Х. Радянська Україна у 1921 р. / Х. Раковський // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 13 січня. – Арк. 2.
10. Коряк, В. Російська мова і російська школа на Україні / В. Коряк // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 28 січня. – Арк. 2.
11. ДАХО.– Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 1.
12. ДАХО.– Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 88.
13. Там само.
14. Там само. – Арк. 110.
15. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. 256. – Оп. 1. – Спр. 195. – Арк. 5.
16. ДАХО. – Ф. 5. – Оп. 1 – Спр. 1060. – Арк. 147.
17. ДАХО. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 1059. – Арк. 99.
18. ДАВО. – Ф. 256. – Оп. 1. – Спр. 170. – Арк. 1.
19. Населені місця Поділля. – Вінниця, 1925. – С.2-3.
20. ДАХО. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 95. – Арк. 15, 61.
21. ДАХО. – Ф. 1086. – Оп. 1. – Спр. 249. – Арк. 519.
22. Рафальський, О. Національні меншини України у ХХ столітті: Історіо-

графічний нарис. / О. Рафальський. – К, 2000. – С.177.

23. Там само.

24. Національні меншини в Україні 1920–1930-ті роки. – К. : Четверта хвиля, 1996. – С.14. 25. Лукашенко. Народну освіту на вищий щабель / Лукашенко // Більшовицька правда. – 1933. – 7 листопада.

26. Лукашенко. Піднести інтернаціональне виховання в школі / Лукашенко // Більшовицька правда. – 1933. – 16 грудня.

27. Прикордонна комуна. – 1933. – 8 вересня.

28. Лукашенко. Народну освіту на вищий щабель / Лукашенко // Більшовицька правда. – 1933. – 7 листопада.

29. ДАХО. – Ф. 458. – Оп. 1. – Спр. 400. – Арк. 139-140.

30. Лапчинський. Про викладання російської мови / Лапчинський // Сталінська молодь. – 1939. – 26 серпня.

Резюме

В статті освещается деятельность на Подолье в междувоенный период школ с русским языком преподавания, анализируется эволюция взглядов руководителей УССР и СССР относительно их роли и значения в общественно-политической и культурно-образовательной жизни региона.

Ключевые слова: украинизация, этнос, этнонациональные процессы, национал-коммунизм, национальная школа, образование, обучение, дерусификация, национальное меньшинство, наробраз, политпросвещения.

Одержано 12 травня 2011 року

УДК 377:61(477.43)“1930/1935”

В.В.Пагор

Кам'янець-Подільський медичний технікум: проблема підготовки якісних кадрів (1930–1935 рр.)

Досліджується формування студентського контингенту, організація навчальної роботи та громадське життя молоді в Кам'янець-Подільському медичному технікумі.

Ключові слова: медична освіта, технікум, Кам'янець-Подільський, студенти, навчальні програми.

Вагоме місце у підготовці медичних кадрів Поділля належало Кам'янець-Подільському медичному технікуму, який функціонував у 1930–1935 рр. Окремі аспекти історії цього навчального закладу дослідили Є.В.Мазурик¹, В.А.Нестеренко², П.Я.Слободянюк, А.С.Флаксемберг, П.Ю.Івахов та ін.³. Утім малодослідженою залишається навчальна робота в медтехнікумі.

Метою повідомлення є з'ясування особливостей вступної кампанії та організації навчального процесу і громадського життя студентства в Кам'янець-Подільському медичному технікумі (К-ПМТ).

Свій початок КПМТ (сьогодні – Кам'янець-Подільське медичне училище) бере з 1876 р., коли на території губернської лікарні було відкрито жіночу повивальну школу, її учениці навчалися 2 роки і по закінченні отримували звання “повивальної бабки другого розряду”⁴. У 1905 р. заклад перетворили у фельдшерсько-акушерську школу з чотирирічним терміном навчання. У навчальному плані передбачалося вивчення 15 предметів. Навчально-практичною базою закладу була губернська лікарня. З 1916 р. школа припинила роботу у зв'язку з військовими діями⁵.

1923 року при Кам'янець-Подільській міській лікарні відкрили дворічні курси з підготовки лікарських помічників⁶. На викладацьку роботу запросили кращих лікарів міста, а також викладачів ІНО⁷. У 1930 р. в приміщенні міської лікарні запрацював медичний технікум (1935 року його реорганізували у фельдшерсько-акушерську школу)⁸.

Організація вступної кампанії в медтехнікумі відбувалася із врахуванням обов'язкової 7-річної шкільної освіти, рівня успішності та соціального походження абітурієнта. Бажаючі вступити до навчального закладу, крім заяви, подавали відомості про свій соціальний стан, здоров'я і педагогічну характеристику⁹. Першочерговим для зарахування було соціальне становище. Абітурієнти заповнювали анкету, в якій були такі пункти: “Соціальний

стан вступника до революції і тепер”, “Громадська та політична робота (зазначити де працював, на якій посаді і яку роботу виконував)”, “Як довго живе з власної праці, і де працював перед вступом до школи”, “Соціальний стан батьків до революції і тепер”, “Де мешкали батьки до революції” та ін.¹⁰. У переважній більшості майбутні студенти у своїх анкетах зазначали: “До революції бідняк, після революції середняк”, “біднячка”, або ж “займався ліквідацією неписьменності до вступу на навчання”¹¹. Для тих, хто не був колгоспником, жив не з власної праці, а батьки до революції, або на час вступу були за кордоном, бути зарахованими до технікуму було важко.

В процесі навчання відбувалася міграція студентів: одні брали академічні відпустки чи поновлювалися на навчання, інші переводилися до технікуму з інших навчальних закладів. Так, студентка Віра Орловська після двох місяців навчання в К-ПМТ у 1932 р. вимушено припинила навчання за станом здоров'я і була поновлена в закладі наступного року. Інша студентка, Сура Черкіс, навчаючись в Проскурівській фельдшерсько-акушерській школі, перевелася за власним бажанням до Кам'янецького медтехнікуму¹².

Більшість студентів, які здобували медичну освіту в К-ПМТ, були селянами. Їх батьки працювали в колгоспах і вважалися неможливими або ж середняками¹³. На початку 1931 р. в технікумі навчалися 160 студентів¹⁴. У наступні роки їх кількість зростала, і станом на 1934–1935 навчальний рік досягла 346 осіб¹⁵. Перший випуск 50 фахівців технікуму забезпечив у 1933 р.¹⁶.

Серед студентів були представники різних національностей, переважали українці¹⁷. Зокрема у 1934–1935 н.р. з-поміж 346 студентів 291 були українцями, 38 – євреями, 3 – росіянами, 14 представляли інші національності. Що до соціального стану, то найбільше було селян (276), за ними йшли службовці (35), робітники (25), кустарі (9). Абсолютна більшість молоді (265) була неможливою. 23 % студентського контингенту представляла ЛКСМУ¹⁸.

У 1934–1935 рр. у К-ПМТ працювало 38 викладачів, 13 з яких були штатними. Більшість з них за національністю були євреями (23 особи). Крім них, в технікумі працювали 12 українців та 3 росіяни. Майже всі викладачі (33 особи) були позапартійними. За соціальною приналежністю лектура розподілилася так: 15 були службовцями, 9 – селянами, 7 – кустарями, 4 – робітниками і 3 не вказали свого походження¹⁹.

Серед лекторів найбільше навчальне навантаження виконував А.Я.Бондар – 614 годин (у першому семестрі – 256, у другому – 358). Він здобув

медичну освіту в Києві, проводив заняття з предмету “Внутрішні хвороби”. Майже половина викладачів проводили заняття з двох навчальних предметів. Здебільшого вони були штатними. Так, лектор Левітан, випускник Московського медінституту 1922 року, викладав мікробіологію і загальну гігієну, викладач Баракер – акушерство і гінекологію і т.д.²⁰. Чимало важливих предметів викладали позаштатні лектори. Зокрема, хірургію читав Лінніков, швидку допомогу – Цукерман, акушерство – Нікольська, щеплення та загальну гігієну – Дзюба, політекономію – Олійник та ін.²¹. Поряд із цим не вистачало викладачів з дезінфекції, сантехніки та житлово-комунальної санітарії. Ледей задовільним було забезпечення студентів підручниками. Найбільший їхній дефіцит відчувався з санітарно-гінекологічного циклу²².

Крім дефіциту навчально-методичної та наукової літератури, не вистачало навчальних кабінетів та лабораторій. Діяли лише дві невеличкі лабораторії: клінічна та санбактеріологічна. При наявних лабораторіях і відсутності кабінетів анатомії, фізіології, хімії, біології, фізики та військової підготовки було вкрай складно проводити практичні заняття²³.

Навчальний план складалася із теоретичного та практичного курсів. Так, на теоретичний курс медичного напрямку для студентів II курсу акушерського відділу у IV семестрі передбачалося 36 лекцій (72 навчальні години) та ще 50 годин практичних занять. Відповідно до програми 1933 р. в К-ПМТ було прочитано лекції із короткого курсу діагностики, хвороб дихальних шляхів, органів кровообігу, органів травлення, руху, крові та кровотворних органів, захворювань органів внутрішньої секреції і обміну речовин²⁴. Із цих лекційних курсів студенти змогли дізнатися про хвороби хронічної емфіземи легенів, гострий бронхіт, туберкульоз та запалення легенів, які викладалися в курсі, зокрема, хвороб дихальних шляхів. Вивчаючи хвороби органів травлення, майбутні фахівці здобули знання про такі хвороби: виразку шлунку, цироз печінки, ентерити, коліти, ентероколіт (гострий і хронічний) та інші, які відносилися до групи навчальних предметів з внутрішніх хвороб (їх викладав лектор А.Я.Бондар)²⁵.

Навчальний план лекційного курсу із загальної хірургії у 1932–1933 навчальному році складався із 10 лекцій: “Історичний нарис”, “Антисептика”, “Асептика”, “Кровотеча”, “Травма”, “Рани”, “Запалення”, “Травми, розтягнення, розриви, вивихи”, “Переломи” та “Хірургічна інфекція”²⁶.

Практичний курс підготовки реалізовувався у двох напрямках: 1) студентство I курсу проходило практичні заняття у спеціально обладнаних кабінетах-лабораторіях, де відбувалася елементарна практична та дослід-

ницька робота (тут студенти отримували практичні знання з анатомії, хімії, фізики та біології); 2) проходження практики студентами при лікарнях та поліклініках. Цей напрямок, як і попередній, проводився паралельно із засвоєнням студентами теоретичного матеріалу. Студентство старших курсів, перебуваючи у поліклініках на прийомах хворих разом з лікарем, спостерігало, як ставляться діагнози. У лікарнях студенти чергували біля важкохворих, виконували розпорядження лікарів, вели історії хвороб та стежили за хворими. Ось як описано проходження практичного курсу студентами К-ПМТ у звіті викладачів за 1932–1933 навчальний рік: “Студенти розбиті на 3 групи, в кожній по 11 чоловік. Перша половина групи працює з 12.00 до 15.00 год. Практичні заняття проводяться в стаціонарі для кожної групи по 3 учні. Студенти знайомляться головним чином з такими роботами: стерилізація рук, готування матеріалу для операцій та перев’язок, його стерилізація, бинтування хворих, догляд за хворими (вливання фізіологічного розчину та інше)”²⁷.

На кожду групу студентів-практикантів виділяли по 18 годин. Більша частина часу призначалася для догляду за хворими. Здебільшого молодь виконувала доручення лікарів: давали ліки, ставили банки, компреси, вимірювала температуру тіла, робили ін’єкції та накладали пов’язки, проводили чергування біля важкохворих, а також по всьому стаціонарному відділенні. Меншою мірою вони брали участь в обходах, обстеженнях та операціях. В останньому випадку студенти знайомилися з готуванням хірургічних інструментів до операцій з наркозом, перенесенням хворого із стільця на ліжко та стерилізуванням медичних інструментів після операцій²⁸.

Практичний курс для студентів акушерського відділу найбільш тривалим був у IV семестрі. Він складався із 50-ти годин, з яких на роботу в палатах з хворими відводилося 12 годин, обхід хворих з лікарем – 8, амбулаторні роботи – 6, чергування – 24 год.²⁹

Навчальна робота студентів у ряді випадків була малорезультативною, насамперед серед першокурсників. Зокрема, студенти I курсу акушерського відділу у 1931–1932 навчальному році українську мову, фізику, латинську мову, історію та анатомію засвоїли переважно “незадовільно”³⁰. У наступні роки у зв’язку з більш якісним контингентом абітурієнтів навчальні здобутки першокурсників дещо покращилися. Так, у 1933–1934 навчальному році середня успішність з хімії, фізики, математики, анатомії, історії, біології, української та латинської мови склала 2,8 бала за тодішньою шкалою³¹. У ряді випадків безвідповідальне ставлення студентів до

навчання набувало масового характеру. Так, викладач історії у своєму звіті за 1933–1934 навчальний рік так характеризував групу, у якій викладав: “Група в своїй переважній більшості безвідповідально відноситься до навчання, не дотримується потрібної трудової дисципліни на лекціях, хоча студенти в повній мірі забезпечені підручничковою літературою”³².

Загалом успішність була поганою не лише серед першокурсників, але й студентів інших курсів. Щоправда, варто зазначити, що пропуски занять з поважних та неповажних причин були не значними (див. табл.).

*Стан успішності та відвідувань занять студентів Кам’янець-Подільського медичного технікуму у 1934–1935 навчальному році*³³

Загальна кількість студентів	I. Успішність студентів за вітчизняною шкалою			
	346 (100 %)	Дуже добре	Добре	Задовільно
13,5 %		31,7 %	49 %	5,8 %
II. Відвідування занять				
Відвідувань		Пропусків		
97,5 %		3 поважних причин		3 неповажних причин
		1,1 %	1,4 %	

Про погану успішність студентів йшлося і на загальних зборах К-ПМТ, що відбувалися в січні 1935 р. Дирекція навчального закладу розкрила цілий ряд проблем у технікумі, серед яких: “погано проведена робота з набору студентів на навчання, де було прийнято на навчання студентів не підготовлених до навчальної роботи – наслідок – цілковита не успішність”³⁴. На успішність студентів впливали і деякі інші фактори: 1) студенти перших курсів проживали “в нелюдських умовах життя”; 2) недостатнє забезпечення харчуванням студентів; 3) не повністю сплачено стипендії першим курсам після завершення трьох місяців навчання. Вище зазначене, а також позбавлення стипендії за пропуски занять, негативно позначалося на навчанні студентів³⁵.

Значна увага приділялася партійному навчанню, одним із елементів якого було проведення соціалістичних змагань. Створювались студентські “трійки”, які, зокрема, й проводили боротьбу з неуспішністю студентів. У 1934 р. на одній із нарад голів “трійок” соцзмагання було вирішено активно діяти для подолання прогулів та запізнь, заборгованостей. В ухвалі протоколу велось: “Тих товаришів, які мають багато заборгованостей, які роб-

лять багато пропусків без поважних причин, які досі не здали заборгованостей і не збираються їх здавати, передавати до навчальної частини з проханням звернути увагу на них і дати відповідні стягнення”³⁶.

“Трійки” з соціалістичного змагання проводили роботу і в інших напрямках. Зокрема, у грудні 1934 р. на загальних зборах студентів II курсу акушерського відділу йшлося про необхідність добитися кращої дисципліни не лише другокурсників, але й студентства всього медтехнікуму. Шлях до цього вбачався у запровадженні регулярного чергування окремих студентів в аудиторіях.

У К-ПМТ регулярно випускалася студентська стінгазета, де, зокрема, висвітлювалися навчальні рейтинги курсів та окремих студентів. Крім того, було відкрито червону та чорну дошки, на які заносили прізвища відповідно відмінників та найбільш невстигаючих у навчанні³⁷.

Ряд студентів обіймали громадські посади: були старостами курсів, головами та членами “трійок” соцзмагання, відповідальними за санітарний стан, організаторами культосвітньої роботи, представниками комсомольського осередку, членами редколегії стінгазети, тощо³⁸.

Серед студентів, що входили до “групи соціалістичного змагання”, були відповідальні за збереження навчальної літератури, яку отримували студенти з бібліотеки медтехнікуму³⁹.

Маємо зазначити, що частина молоді не підтримувала соціалістичного змагання. Зокрема, студент М.Меламедман, на початку 1935 р. був відрахований з навчального закладу за те, що під час лекції заявив: “Соцзмагання веде до пороку серця”⁴⁰.

Студенти, які із закінченням технікуму здобували середню медичну освіту, йшли працювати у лікарні, поліклініки та фельдшерські пункти. Кращі випускники могли поза конкурсом продовжити навчання у медінститутах. Так, відповідно до наказу Народного Комісаріату здоров’я УСРР (червень 1934 р.) Кам’янець-Подільський медичний технікум направив двох кращих студентів для продовження навчання у Вінницькому медичному інституті⁴¹.

Таким чином, Кам’янець-Подільський медичний технікум доклав значних зусиль для якісної підготовки кадрів. На жаль, погано вирішувалися питання із матеріальним, навчально-методичним забезпеченням, відвідуванням занять студентами, нарешті, з виплатою майбутнім фахівцям державної грошової підтримки, що не кращим чином позначилося на якості навчальної праці молоді, а отже і кінцевого результату.

Примітки:

1. Мазурик, Є. В. Нариси про минуле та сьогодення медицини Кам'янець-Подільського та Хмельниччини / Є. В. Мазурик. – Кам'янець-Подільський, 1999. – С. 105-111.

2. Нестеренко, В. А. Технікуми Кам'янець-Подільського в 1920-ті – в першій половині 1930-х рр. / В. А. Нестеренко // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: Зб. наук. праць з підсумками Другої Міжнародної науково-практичної конференції “Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків” (14-15 травня 2005 р.). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2005. – С. 45-48.

3. Слободянюк, П. Я. Медицина Поділля. Монографія / П. Я. Слободянюк, А. С. Флаксемберг, П. Ю. Івахов. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 665-669.

4. Мазурик, Є. В. Зазначена праця. – С. 106-107; Слободянюк, П. Я. Зазначена праця. – С. 665-666.

5. Там само.

6. Славін, В. Все починається з...: Перший медичний навчальний заклад на Поділлі / В. Славін // Подолянин: приватна газета. – Кам'янець-Подільський. – 1995. – 2 січня. – № 3 (204). – С. 2.

7. Ткачук, В. Історія і сучасність / В. Ткачук // Прапор Жовтня. – Кам'янець-Подільський. – 1976. – 29 травня. – № 85 (5589). – С. 3.

8. Будзей, О. Від повитух до академіків / О. Будзей // Подолянин. – 2007. – 5 січня. – № 1 (855). – С. 4; Слободянюк, П. Я. Зазначена праця. – С. 667; Мазурик, Є. В. Зазначена праця. – С. 109; Нестеренко, В. А. Зазначена праця. – С. 46.

9. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р. 726. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 34-34 зв.

10. Там само. – Спр. 1. – Арк. 75-75 зв.

11. Там само. – Арк. 29, 75, 8.

12. Там само. – Спр. 7. – Арк. 13, 54-55.

13. Там само. – Спр. 1. – Арк. 8, 29,75; Спр. 8. – Арк. 135-136; Там само. – Спр. 13. – Арк. 34, 47, 51, 53.

14. Там само. – Спр. 2. – Арк. 18.

15. Там само. – Спр. 49. – Арк. 17-18.

16. Слободянюк, П. Я. Зазначена праця. – С. 667.

17. ДАХО. – Ф. Р. 726. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 4, 50, 80.

18. Там само. – Спр. 49. – Арк. 17.

19. Там само. – Арк. 25.

20. Там само. – Арк. 1, 6, 18, 18 зв.

21. Там само. – Арк. 2, 3.
22. Там само. – Арк. 16-17.
23. Там само. – Спр. 2. – Арк. 18.
24. Там само. – Спр. 23. – Арк. 1-5.
25. Там само. – Арк. 1-3, 6; Спр. 49. – Арк. 1.
26. Там само. – Спр. 23. – Арк. 28-28 зв.
27. Там само. – Арк. 28 зв.
28. Там само.
29. Там само. – Арк. 5.
30. Там само. – Спр. 5. – Арк. 10-10 зв.
31. Там само. – Спр. 29. – Арк. 1-2.
32. Там само.
33. Там само. – Спр. 43. – Арк. 24.
34. Там само. – Спр. 40. – Арк. 23.
35. Там само. – Спр. 15. – Арк. 10; Спр. 40. – Арк. 23.
36. Там само. – Спр. 40. – Арк. 1-2.
37. Там само. – Арк. 3, 3 зв.-4.
38. Там само. – Спр. 43. – Арк. 1, 14, 18.
39. Там само. – Спр. 40. – Арк. 2 зв.
40. Там само. – Спр. 75. – Арк. 3.
41. Там само. – Спр. 51. – Арк. 23.

Резюме

Исследуется формирование студенческого контингента, организация учебной работы и общественная жизнь молодежи в Каменец-Подольском медицинском техникуме.

Ключевые слова: медицинское образование, техникум, Каменец-Подольский, студенты, учебные программы.

Одержано 2 вересня 2011 року

УДК 027.7:378.4(477.43):001.83

В.С.Прокопчук

Грані співпраці

У статті розглядаються українсько-польські зв'язки і взаємодії у діяльності наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, наукова бібліотека, українсько-польський аспект, фонд, кабінет полоністики.

Окремі факти українсько-польських взаємин у діяльності наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на всіх етапах її розвитку знайшли відображення в споминах Л.У.Биковського, наукових працях професорів О.М.Завальнюка, В.П.Ляхощького, В.С.Прокопчука, М.С.Тимошика, публікаціях університетського часопису “Студентський меридіан”¹. Мета цієї статті – дослідити перебіг подій, пов'язаних з українсько-польськими контактами університетської наукової бібліотеки в Кам'янці-Подільському протягом 1918–2010 рр., більш ніж 90-річного періоду її функціонування, виявити основні напрями, форми і тенденції цієї взаємодії, визначити перспективи.

Університетська бібліотека в Кам'янці-Подільському постала разом з українським державним університетом 1918 року, але почала свою діяльність 1 вересня, за два місяці до початку навчального року. Ректор професор Іван Огієнко разом з іншими невідкладними завданнями – формування матеріальної бази, професорсько-викладацького складу, набір студентів – дбав про становлення книгозбірні, розуміючи, що без бібліотеки не може бути університету. Він залучив до роботи в ній кращих бібліотекарів, бібліотекознавців, бібліографів, серед яких його шкільний учитель, організатор кількох бібліотек на Київщині Іван Сливка, відомий краєзнавець і священнослужитель Юхим Сіцінський, доцент Микола Плевако, бібліограф Лев Биковський, педагог, державець, бібліотекознавець Степан Сірополко та ін. Бібліотека почалася з книг із ректорської особистої бібліотеки. За його прикладом книги дарували й інші викладачі, громадські організації і державні установи. 1 листопада 1918 р., на перший день занять в університеті, вона вже налічувала 1686 книг².

У студентському багатонаціональному контингенті-українці, євреї, росіяни, німці, білоруси, вірмени – було й 35 поляків³. Тому комплектування бібліотеки, що в умовах воєнних дій і майже блокадного становища Ка-

м'янця-Подільського, який у 1919–1920 рр. виконував роль державного центру Української Народної Республіки, було дуже важкою справою. І все ж враховувало національний склад студентів. У репертуарі бібліотеки було чимало польської літератури. Здебільшого вона надходила із розорених маєтків, у тому числі й польських власників, зокрема – графа Анджея Холоневського з-під Хмільника. Вони зайняли цілий вагон, і за хвороби Левка Биковського, який транспортував їх до університету, залишилися в Жмеринці, у місцевій українській гімназії⁴. Невідомо, чи дісталися ті книги до Кам'янця-Подільського. Однак такі факти були непоодинокими. На 1 січня 1920 року бібліотека мала 28455 книг – 17286 подарованих і 11169 придбаних у видавництвах, книгарнях. У їх числі філософської літератури було 293 примірники, релігійної – 617, філологічної – 451, точних наук – 1494, прикладних – 709, соціальних – 1113, мистецтвознавчої – 257, історичних творів – 2138, художніх – 3271, фонд стародруків складав 814 томів: 45 недатованих, 24 – XVI, 82 – XVII і 663 – XVIII століть⁵. Бібліотека збільшила площі, штат зріс до 18 осіб, отримала статус фундаментальної.

Комісар – міністр польського уряду на теренах Поділля і Волині Антоніго Мінькевич, 10 лютого 1920 р. побувавши в університеті, оглянув бібліотеку й висловив задоволення її загальним станом, особливо – складом фонду. Лев Биковський, який працював тоді на посаді помічника бібліотекаря, згадував:

“...Нараз великі двері з коридора відчинилися і на помості з’явилися воєвода А.Мінькевич і ректор (І.Огієнко. – В.П.). За ними в дверях було видно їхній почот. Вони стали на помості лицем до залі. Ректор рукою показав воєводі всю бібліотечну залю, заставлену з долу до гори полицями з книжками, і щось йому сказав. Воєвода ахнув зі здивовання й задоволення, бо очевидно не сподівався побачити щось подібне”⁶.

З утвердженням радянської влади почалася низка реорганізацій: університет реорганізували в Інститут теоретичних наук, а той незабаром – в Інститут народної освіти та Сільськогосподарський інститут. Бібліотечний фонд, який на час реорганізацій мав 35951 документ⁷, був розпорочений між двома вишами, частина книг разом з викладачами, що емігрували, попала й на територію Польщі. А ректор Іван Огієнко та бібліограф Левко Биковський прилучилися до розбудови бібліотек на терені держави, що приютила їх.

Іван Огієнко в ніч з 15 на 16 листопада 1920 року через Чемерівці, Сатанів, Волочиск, Тернопіль, Львів направився до Польщі і 25 листопада прибув до Тарнова.

Схоже, він скористався своїм становищем члена уряду й домігся, аби частину бібліотечних книг за кордон перевезли деякі міністерства виділеними їм транспортними засобами. У фонді 582-му Держархіву Хмельницької області міститься сформована в 1921–1922 рр. справа за номером 104-а “Положення про бібліотеку” (у Тарнові. – В.П.) та “Правила користування книжковим фондом бібліотеки”, реєстр видачі книг”, а в ній датовані жовтнем 1921 року листи-звернення ректора до міністрів військових, закордонних справ, фінансів про повернення книг до бібліотеки з вказівкою, які саме книги слід повернути⁸. Професор В.П.Ляхощкий також вважає, що на правах ректора, 12 травня 1920 р. затвердженого наказом Голови Директорії Симона Петлюри на чотирьохрічний термін, він вивіз за кордон штампи, печатки, деякі документи і “найціннішу українознавчу частину зібрання Кам’янець-Подільського університету”, до якої, ймовірно, приєднав книги, раніш закуплені за кордоном⁹.

Оселившись у Тарнові (жив там з листопада 1920 по вересень 1922 року), І.І.Огієнко своїм наказом відновив діяльність книгозбірні в статусі бібліотеки Кам’янець-Подільського державного українського університету для обслуговування викладачів і студентів, працівників цивільних і військових установ, завідування нею поклав на Дмитра Олексюка, про що повідомив його письмово. “На підставі даної мені Вами згоди, – писав ректор, – доручається Вам упорядкування в мірі можливості й керування бібліотекою Кам’янець-Подільського державного українського університету на еміграції у всьому згідно із затвердженим мною Положенням про бібліотеку й Правилами користування бібліотекою”¹⁰.

30 березня 1922 р. ректор І.І.Огієнко затвердив “Положення про бібліотеку Кам’янець-Подільського державного українського університету на еміграції” та “Правила користування бібліотекою”. Положення про бібліотеку Кам’янець-Подільського державного українського університету в Тарнові дає досить цікаве свідчення про те, що вона складалася з “книжок, належних зазначеному університету”. І цим, на нашу думку, зафіксувало той факт, що основу фонду відродженої бібліотеки складали книги самого університету, у певній кількості вивезені з Кам’янця-Подільського до Польщі.

Положення передбачало чіткий облік поступлень, штемпелювання й нумерацію книг, їх каталогізацію з метою розкриття фонду, бібліографічного інформування читачів про його склад.

У вказаних документах знайшли розвиток погляди І.І.Огієнка на функціональне призначення бібліотеки. І хоч вона в структурі університету

в першу чергу мала виконувати науково-пізнавальну функцію, інформаційно забезпечувати навчальний процес, наукову діяльність викладачів, все ж “в мірі можливостей з окремого дозволу ректора” передбачала надання доступу до книгозбірні ширшому колу читачів з числа українських емігрантів. Тобто бібліотека, як культурно-просвітницький заклад, мала засобами інформації – книги і періодика – впливати на світогляд й громадянську позицію читачів. Це підтвердили і “Правила користування бібліотекою”, пунктом 4-м зазначивши, що користуватися книжками, “мають право всі постійно перебуваючі в м.Тарнові”¹¹.

Водночас Правила відображають особливе для того часу ставлення до книги як основного джерела інформації. У першу чергу ректора, якому доводилося й там, на чужині, з великими труднощами формувати фонд, вишукувати видання, конче необхідні для наукових занять. Тому майже половина пунктів Правил стосується саме збереження й раціонального використання книги. Зокрема п. 9-й вимагав від читача книги “повернути в тому вигляді, в якому вона була одержана”, а 10-й фіксував відповідальність за втрачену книгу. Книга повинна працювати, тому бібліотекар мав забезпечувати її обертаність. Пунктами 7 і 8 передбачався тижневий термін на роботу з нею й фінансова відповідальність – 3 польських марки – за кожен прострочений день¹².

Допомагав керівнику книгозбірні Д.Олексюку Б.Іваницький – ще один співробітник бібліотеки¹³.

Згодом сім’я І.І.Огієнка поселилась у Винниках, у 1924–1926 рр. жила у Львові. 1926 року, з відкриттям богословського факультету у Варшавському університеті, очолив там кафедру старослов’янської мови, був заступником декана. 1930 року обраний членом Собору Православної Церкви. Всіляко підтримував українців, які після Ризького миру 1921 року опинилися на території Польщі й зазнавали утисків, що явно не подобалось владі. Тому на клопотання ректора університету Яна Лукасевича про чергове продовження контракту з І.І.Огієнком на рік директор відповідного департаменту освітнього міністерства Польщі відповів: “Умови з магістром Огієнком на 1932/33 рік не відновлювати”. І 1932 року І.І.Огієнко був звільнений з посад в університеті¹⁴.

30 вересня 1940 року І.І.Огієнка висвятили в єпископи, і він очолив Холмсько-Підляську єпархію УАПЦ. 1941 року отримав чин митрополита. І там, у Холмі, створив потужну єпархіальну бібліотеку з наукових і богословських книг, заснував видавництво – філію краківського “Українського видавництва”, друкарню і книгарню¹⁵. З наближенням радянських військ

покинув Холм, передавши близько 12 тис. книг через Л.У.Биковського до Варшавської публічної бібліотеки, яку той очолював¹⁶.

Яскравий слід у розвитку бібліотечної справи, бібліотекознавства і бібліографії в Польщі у 20-40-і роки ХХ ст. залишив помічник бібліотекаря фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету Левко Устимович Биковський.

Після повернення з Кам'янця-Подільського до Києва він майже півтора року працював у Всенародній бібліотеці України, а в жовтні 1921 року покинув рідну землю. Своє рішення згодом пояснив у спогадах: "Спостерегаючи довколишнє життя, я остаточно переконався, що воно простує в сліпий кут, і що серед тих обставин мені особисто і так загрожує національно-моральна "смерть!"... Я вирішив втікати з Києва. Шлях на вимірний "Захід" практично стелився через сусідню з Україною Польщу. Справа polegшувалася тим, що ще раніше виїхали з України в Польщу мої батьки, хоч я й не знав, де саме вони перебувають"¹⁷.

Свої плани обговорив з близькими друзями, зокрема академіком А.Ю.Кримським. В результаті отримав відрядження Всеукраїнської академії наук до Луцька для обслідування архівів і опинився на приєднаній за Ризьким договором 1921 року до Польщі Волині, звідки не повернувся.

Протягом 1921–1922 років проживав у Варшаві, навчався в університеті на філософському факультеті та на бібліотекознавчих курсах при Варшавській публічній бібліотеці, в якій одночасно й працював. Налагодив контакти з українською еміграцією в Чехії і після заснування 1922 року в Подєбрадах, за годину їзди від Праги, Української господарчої академії вступив до неї. У списку осіб, які 1927 року закінчили академію, знаходимо й прізвище випускника Левка Биковського, інженера-економіста, вихованця економічно-кооперативного факультету¹⁸.

Він з перших днів перебування в УГА включився в процес творення бібліотеки вишу, розробив "Докладну записку про організацію бібліотеки при Українській Господарчій Академії в ЧСР", визначив та обґрунтував основоположні ідеї формування книгозбірні – рухливість, простота, економічність, організованість, доцільна бібліотекономність, запропонував структуру з двох підрозділів – основний "з робітнею й магазином" та "читальня з підручною бібліотекою"¹⁹.

Такі пропозиції студента, добре обґрунтовані й вмотивовані, були покладені в основу формування бібліотеки академії, а їх автор став одним з перших працівників книгозбірні. Трудився під началом доцента Ісаака Мазепи, у Кам'янецький період голови уряду УНР, поруч з такими бібліо-

течними службовцями, як викладач М. Левинський, колишній командувач Дієвої армії УНР генерал М. Омелянович-Павленко, студент О. Питель²⁰.

При бібліотеці сформував бібліографічний гурток, редагував збірник “Українське книгознавство” та вів серію “Книгозбірня Українського бібліографічного мікроба”, в якій до його повернення 1928 року у Варшаву побачило світ 7 книг і брошур²¹.

Після закінчення Української господарчої академії, а отже завершення вищої освіти, Левко Устимович деякий час працював в ній асистентом кафедри економічної географії. Відчуваючи схильність до бібліотечної справи та й матеріальну скруту, повернувся до Варшави, де протягом 1928–1944 рр. працював у міській публічній бібліотеці під керівництвом відомого польського бібліотекознавця Ф. Червінського, завідував відділами комплектування, бібліографії, редагував бібліотечні видання. У 1942–1944 рр., в екстремальний для поляків час, очолював Варшавську публічну бібліотеку²². Займався і педагогічною діяльністю в сформованій 1928 року за його участі Бібліотечній школі, яка згодом виросла до рівня Вищих курсів бібліотекознавства. Він – автор програми цієї школи, низки посібників для її слухачів. З 1929 року редагував “Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy”, вмiстив там чимало своїх праць. 1937 року був обраний членом бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, заснував серію “Фундація сприяння бібліотекознавству ім. М. Гочалковської” (побачило світ 17 видань цієї серії). Співпрацював з представниками української еміграції. З колишнім ректором УГА професором Іваном Шовгенівим і письменником Юрієм Липою 1940 року став співзасновником Українського Чорноморського інституту, в якому виконував обов’язки секретаря, видав бібліографічний покажчик праць про Туреччину – сусідню з Україною морську державу (майже 1000 назв) та бібліографічні праці, присвячені І. Шовгеніву та С. Рудницькому.

У час Варшавського повстання рятував фонд бібліотеки, її приміщення від пограбування, українські книжкові та архівні пам’ятки, зокрема холмську бібліотеку митрополита Іларіона (проф. І. Огієнка), військові архіви УНР, Воєнно-історичного товариства, особистий архів Юрія Липи та ін.²³.

З січня 1945 до літа 1948 року перебував у Німеччині в таборах для переміщених осіб. А в червні 1948 року перебрався на постійне місце проживання до США, поселився в Нью-Йорку, став співробітником Українського вільного університету, секретарем його книгознавчої секції.

Активізувалися українсько-польські зв’язки в діяльності Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та його нау-

кової бібліотеки з отриманням Україною незалежності. У населення Хмельницької області, серед якого станом на 2001 р. було 23005 поляків²⁴, посилювався інтерес до вивчення польської мови, літератури, історії і культури. У селах і містах з'явилися польські класи, факультативи, гуртки, вихованці яких згодом стали студентами нашого вишу. Виникла потреба у вивченні цих предметів і в університеті. 4 квітня 2003 року на клопотання керівництва університету Міністерство освіти і науки України дало дозвіл на впровадження на факультеті іноземної філології спеціалізації "Польська мова". Почалося формування навчально-матеріальної бази вивчення нових предметів, зокрема створення кабінету полоністики. 1 червня того року завідувачкою кабінету було призначено доцента кафедри іноземних мов Вікторію Романівну Лічкевич. До створення кабінету долучився ректор професор О.М.Завальнюк, проректор з міжнародних зв'язків В.О.Савчук, було виділено одну з кращих аудиторій, відремонтовано, умебльовано.

Посилились контакти з польськими вищими закладами освіти. У квітні 2004 р. у рамках акції "Рік Польщі в Україні" в Кам'янці-Подільському побували студенти Варшавського університету, призвели для кабінету полоністики добірку художніх творів та підручників польською мовою²⁵. Велику участь у поповненні матеріальної бази кабінету взяли різні установи та організації міста Санок, особливо бургомістр Санока Войцех Блехарчик, староста Саноцького повіту Богдан Струсь.

8 жовтня 2004 року пан Богдан Струсь з членами делегації – головою ради Санока Яном Павліком, депутатом ради Рішаром Лясотою привезли близько 2000 томів літератури з різних галузей гуманітарних знань. У цей день відбулося офіційне відкриття кабінету полоністики, на яке окрім вказаних гостей прибули й директор Інституту полоністики Адам Фаловський, директор Інституту Польщі в Україні, радник посла Польщі Петро Козакевич, організатор міжнародних наукових симпозіумів Тадеуш Ортель. Відбулася церемонія передачі університету чергової партії літератури, ознайомлення з кабінетом, його роботою, фотографування. Урочистості продовжились в актовому залі. Ректор О.М.Завальнюк зачитав вітального листа від посла Польщі в Україні Марека Зюлковського. З вітальним словом до присутніх звернулися Богдан Струсь, Ян Павлік, учителька польської мови Кам'янець-Подільського навчально-виховного комплексу №13 Єва Лінк. У виконанні студентів прозвучали в оригіналі вірші класиків польської літератури. Хор "Ясинець" виконав кілька польських пісень. У концертній програмі були й інші українські і польські твори. Гості ознайомились з виставкою літератури, яку підготували працівники наукової бі-

бібліотеки університету²⁶.

Велику допомогу в розбудові матеріальної, навчально-методичної бази викладання польської мови в університеті подали фундації “Допомога полякам на Сході”, “Semper Polonia”, Центр польської мови і культури для іноземців Варшавського університету “Полонікум”, радник посольства Польщі в Україні з питань науки і культури пані Ольга Гнатюк. Під час відвідування посольства проректором університету В.О.Савчуком та директором наукової бібліотеки В.С.Прокопчуком вона передала університетській книгозбірні чергову партію літератури, в якій була “Історія Польщі 1795–1990 рр.” Ганни Дильонгової, “Війна і спокій. Французький щоденник 1940–1944 рр.” Анджея Борковського, “Wkregu Giedroycia” Кшиштофа Пом’яна, “Буковина: національні рухи та соціально-політичні процеси 1918–1944 рр.” тощо²⁷.

У рамках акції “Подаруй бібліотеці книгу” польські видання передавали й кам’яничани. Зокрема доцент Микола Циганівський подарував 20 томів, у тому числі трилогію Генріха Сенкевича “Вогнем і мечем”, “Потоп”, “Пан Володійовський”²⁸. Постійно поповнюють польськомовний репертуар наукової бібліотеки університету ректор О.М.Завальнюк, проректор В.О.Савчук, доцент Вікторія Лічкевич, викладачі і студенти, що повертаються з різних форумів у Польщі.

Логічно, що університет всіляко віддячує тим, хто міцнить наші зв’язки. Під час закордонного візиту до Санока 16–17 жовтня 2006 року ректор професор О.М.Завальнюка вручив бургомістру Санока Войцеху Блехарчику знак “За вагомий внесок у розвиток освіти та науки”. На церемонії був присутній экс-прем’єр-міністр Польщі Лешек Міллер²⁹. Того ж року під час чергового приїзду польської делегації до Кам’янець-Подільського нагрудний знак Міністерства освіти і науки України “Відмінник освіти України” з рук ректора О.М.Завальнюка отримав староста Саноцького повіту Богдан Струсь. Цим було відзначено його особистий внесок у зміцнення українсько-польських зв’язків, розбудову освіти, зміцнення навчально-матеріальної бази кабінету полоністики, якому й того разу передавав він добірку книг, телевізор, DVD-програвач, комп’ютер³⁰.

У рамках навчально-пізнавального проекту “Польща зблизька” з’явилися нові напрями й форми взаємодії. Відбувається обмін студентами, які вивчають мову, історію та культуру країн – сусідів, викладачами. У Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка цикл тематичних лекцій для студентів англо-польського відділення вичитали професори Варшавського університету Марек Голковський і Петро Гарна-

царек³¹. Налагоджено контакти з Саноцькою Вищою школою заводовою, Жешівським університетом, Вищою Східноєвропейською школою в Перемишлі, Інститутом національної пам'яті Польщі, директор якого Януш Куртика був гостем університету і передав науковій бібліотеці 50 праць, виданих співробітниками Інституту³². Студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка проходять мовне стажування, відвідують вищі навчальні заклади, проводять уроки в польських школах, кращі випускники стали аспірантами Варшавського університету, його стипендіатами. Завідуюча кабінетом полоністики доцент Вікторія Лічкевич за значний внесок у розбудову українсько-польських взаємин між студентами і викладачами обох країн 2009 року отримала відзнаку Центру польської мови і культури для іноземців у Варшавському університету "Полонікум-2009"³³.

Сьогодні фонд польської літератури наукової бібліотеки університету, сконцентрований в кабінеті полоністики, налічує близько 5392 книги, 1605 журналів і 117 газет. У його складі 2256 художніх творів, 1326 шкільних підручників, 627 книг з літературознавства і мовознавства, 529 методичних посібників, 328 словників, довідників, енциклопедій, 186 праць з історії та культури Польщі, 140 збірників наукових праць тощо. Разом з періодичними виданнями він складає 7114 документів. Крім того в кабінеті полоністики є чимало фоно-відеоматеріалів.

Польсько-українські міжбібліотечні стосунки посилив приїзд 2010 року до Кам'янця-Подільського директора бібліотеки Краківської політехніки, члена правління Міжнародної асоціації бібліотек технологічних університетів Марека Гурського та заступника директора цієї бібліотеки Дороти Буздиган. Вони ознайомились з історичною частиною міста, університетом, взяли участь у міжнародній науково-практичній конференції "Роль і функції бібліотек вищих навчальних закладів у контексті модернізації і освіти", яку проводила наукова бібліотека університету. Учасники конференції з великою увагою вислухали доповідь "E – zasoby jako element wspomagajacy process edukacji i badan nankowych", зроблену Марекем Гурським і Доротою Буздиган, досвідом використання краківськими колегами електронного ресурсу в інформаційному забезпеченні навчального й наукового процесу в Краківській політехніці³⁴.

Ці взаємини знайшли продовження. Директор наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Віктор Прокопчук й завідувачка комп'ютерного читального залу Мирослава Шахова отримали запрошення взяти участь у науковій конференції, яку в

червні 2011 р. провела науково-технічна бібліотека Краківської політехніки. Є сподівання, що вони, ці взаємини, збагатяться й іншими взаємовигідними формами співпраці.

Отже, українсько-польські взаємини в розбудові освіти і бібліотечної справи мають давнє коріння й плідні результати.

Обидві сторони прагнули посилити інформаційний бібліотечний ресурс за рахунок своїх видань, щоб краще представити свою націю – її історію, культуру – у сусідній державі, інформаційно підтримати навчально-виховний і науково-методичний процес у вищих закладах освіти, сприяти формуванню взаєморозуміння й співпраці народів.

Ці відносини набули ширшого розмаху в добу незалежності України: посилились обмін документами, досвідом організації бібліотечної справи, співпраця в царині бібліотекознавства, бібліографознавства.

Українсько-польські контакти в діяльності наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка визначені пріоритетними, а отже мають гарну перспективу в плані дальшої інтеграції інформаційних ресурсів як на традиційних паперових, так і електронних носіях.

Примітки:

1. Биковський, Л. У. Книгарні-бібліотеки-академія: спомини (1918–1922) / Лев Биковський. – Мюнхен; Денвер : Дніпрова хвиля, 1917. – 153 с.; Завальнюк, О. М. Українська еліта і творення університетської освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005. – 496 с.; Ляхощкий, В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / Володимир Ляхощкий. – К. : Вид-во Олени Теліги, 2000. – 663 с.; Прокопчук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення і розквіту / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с.: іл.; Тимошик, М. С. “Лишуть навіки з чужиною...” Митрополит Іларіон і українське відродження / Микола Тимошик. – Вінніпег; К. : Укр. правосл. собор Св. Покрови; Наук. вид. центр “Наша культура і наука”, 2000. – 548 с.: іл.

2. Геринович, В. О. До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / Володимир Геринович // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Кам'янець-Подільський, 1927. – Т. 2. – С. 6.

3. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – С. 17.

4. Прокопчук, В. С. Зазначена праця. – С. 21.

5. Там само. – С. 35, 37.

6. Биковський, Л. У. Зазначена праця. – С. 49-50.
7. Геринович, В. О. Зазначена праця. – С. 18.
8. Державний архів Хмельницької області (далі –ДАХО). Ф. Р. 302. – Оп. 3. – Спр. 39. “Положення про бібліотеку та правила користування книжковим фондом бібліотеки, реєстр книжок, 1921–1922 рр.”. – Арк. 1-5.
9. Ляхоцький, В. П. Зазначена праця. – С. 362, 368-369.
10. ДАХО. Ф. Р. 302. – Оп. 3. – Спр. 39. – Арк. 15.
11. Там само. – Арк. 14.
12. Там само.
13. Ляхоцький, В. П. Зазначена праця. – С. 363.
14. Юрченко, О. Варшавський період життєдіяльності Івана Огієнка / Ольга Юрченко // Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук: зб. доп. міжнар. наук.-практ. конф., 7-8 червня 2007 р., м.Київ. – К., 2007. – С. 81.
15. Сохацька, С. І. Штрихи до портрета Івана Огієнка – книголюба (за матеріалами його перших канадських журналів “Слово істини”, “Наша культура”) / С. І. Сохацька // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам’янець-Подільський : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 50.
16. Ляхоцький, В. П. Зазначена праця. – С. 373-375.
17. Биковський, Л. У. Зазначена праця. – С. 92.
18. Наріжний, С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний; НТШ ім. Т. Шевченка. – 2-ге вид. – Л.; Кент; Острог, 2008. – Ч. 1. – С. 154.
19. Заремба, О. С. Видавнича та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918–1939) / Олеся Заремба. – К. : Логос, 2006. – С. 55.
20. Там само. – С. 61.
21. Левко Устимович Биковський (1895–1992): біобібліографічний нарис // Нац. парлам. б-ка України; [автор-складач Н. В. Казакова]. – К., 1996. – С. 14.
22. Там само. – С. 18.
23. Там само. – С. 25.
24. Хмельниччина в світлі перепису населення 2001 року: метод. рек. / уклад. В. В. Малий. – Кам’янець-Подільський : К-ПНУ, ІВВ, 2005. – С. 8.
25. Студентський меридіан: газета Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2005. – 8 травня. (№1504). – С. 1.
26. Там само. – 2004. – 22 жовтня. (№1511-1512). – С. 1.
27. Там само. – 2008. – 7 березня. (№1605-1606). – С. 1.
28. Там само. – 2005. – 25 травня. (№1527). – С. 2.

29. Там само. – 2006. – 16 листопада. (№1565-1566). – С. 2.
30. Там само. – 22 березня. (№1546-1548). – С. 2.
31. Там само. – 2007. – 7 березня. (№1577-1579). – С. 5.
32. Там само. – 7 лютого. (№1572-1574). – С. 1.
33. Там само. – 7 березня. (№1577-1579). – С. 5.
34. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / КПНУ ім. Івана Огієнка, Наук. бібліотека; редкол. : О. М. Завальнюк (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 2). – С. 285-296.

Summary

The article deals with Ukrainian-Polish relations and cooperation in the activity of Scientific library of the Kamianets-Podilskiy National University named after Ivan Ohienko.

Key words: Kamianets-Podilskiy, Scientific library, Ukrainian-Polish aspect, polonistika studyroom.

Одержано 30 травня 2011 року

УДК 304.44(477)

О.П.Жалюк

Організаційно-методична діяльність в системі клубних закладів Поділля

В статті висвітлюється сучасний стан організаційно-методичної діяльності в системі культурно-освітньої роботи клубних закладів Хмельницької та Вінницької областей.

Ключові слова: культурно-освітня робота, організаційно-методична діяльність, клубні заклади, методичні кабінети.

Актуальність та наукова новизна даної теми полягає в цілковитій відсутності сучасного науково-методологічного її аналізу і системного уза-

гальнення у науковій літературі. Окремі її аспекти висвітлюються в підсумкових документах Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва (далі – ОНМЦКМ), Вінницького обласного центру народної творчості (далі – ОЦНТ), районних, міських будинків культури, центрів культури, дозвілля і мистецтва, органів управління культури, невеликих газетних публікаціях.

Культурно-освітня робота є важливою ланкою в системі духовно-культурного життя, культурно-творчої діяльності і відпочинку різних категорій населення у вільний від роботи і навчання час.

Провідну роль у цьому відіграють заклади культури клубного типу. На Хмельниччині, наприклад, діють 1110 таких установ, тут працюють 1719 осіб, понад 5,1 тис. формувань і 4,4 тис. колективів аматорського мистецтва¹, на Вінниччині – 1089 закладів клубного типу (тут задіяні 1755 чоловік, працюють 6,8 тис. формувань і понад 5 тис. гуртків художньої самодіяльності²). Рівень культурно-творчої діяльності закладів культури клубного типу в значній мірі залежить від організаційно-методичного керівництва ними.

Організаційно-методичну діяльність цих закладів забезпечують: Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтва, 18 районних, Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Шепетівський міські будинки культури, Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський і Чемеровецький районні центри культури, дозвілля і мистецтв (далі – РЦКДМ), Нетішинський і Славутський міські Палаці культури; на Вінниччині – Вінницький обласний і Могилів-Подільський центри народної творчості, 27 районних, Ладизинський, Козятинський, Жмеринський міські будинки культури.

У цих закладах для кращого керівництва створені методичні кабінети, які, наприклад, у міських будинках культури, наповнені методичними посібниками, репертуарною літературою, сценаріями масових заходів тощо.

Загалом робота методичних кабінетів районних і міських будинків культури спрямовується на стимулювання діяльності клубних установ, розвиток аматорства, збереження, підтримку та популяризацію народних звичаїв, обрядів, народних художніх промислів, поліпшення творчо-комерційної діяльності закладів культури, поширення інноваційних форм роботи.

На Хмельниччині найкраще оформлені і працюють методкабінети Білогірського, Красилівського, Городоцького, Деражнянського, Чемеровецького і Ярмолинецького районних будинків культури. Творчі працівники РБК закріплені за сільськими клубними закладами, надають методичну і

практичну допомогу їх працівникам безпосередньо на місці. Так, 2009 року працівники Кам'янець-Подільського РЦКДіМ “Розмай” провели з цією метою майже 100 виїздів у села району, Шепетівського РБК – 73, Чемеровецького РЦКДМ – 71, Хмельницького РБК – 60, Старокостянтинівського – 53, Волочиського РБК “Гармонія” – 49, Білогірського РБК – 46, Городоцького РБК – 41, Ізяславського РБК – 34, Красилівського РБК – 26. За результатами виїздів спеціалістів відбулися засідання відділів культури, які виробили пропозиції щодо поліпшення роботи клубів і будинків культури³.

В методкабінетах Білогірського, Городоцького, Красилівського, Славутського, Старокостянтинівського, Бершадського, Тульчинського, Немирівського, Хмельницького, Барського районних будинків культури змістовно працюють довідково-консультаційні столи, де спеціалісти проводять індивідуальні та групові консультації для клубних працівників з питань надання платних послуг, організації культурно-дозвіллевої роботи, діловодства клубного закладу.

Методичні кабінети аналізують статистику та текстову звітність, вивчають стан та сприяють покращенню матеріально-технічної бази клубних закладів, співпрацюють із засобами масової інформації. Методисти розробляють примірні методичні рекомендації, сценарії і беруть безпосередню участь в організації і проведенні культурно-масових заходів, свят.

На високому рівні організаційно-методичну та культурно-освітню діяльність в РБК здійснюють: в Гайсинському – 20, Іллінецькому – 23, Могилів-Подільському ЦНТ – 20, Немирівському – 19, Бершадському – 15, Калинівському – 13, Липовецькому, Тульчинському, Томашпільському – 11, Погребищенському, Муровано-Куриловецькому, Хмельницькому – 10, а в Чернівецькому – 3, Чечельницькому – 7, Піщанському і Крижопільському – 8 працівників⁴. Особливу роль у цьому процесі відіграють інструктори з культосвітньої роботи, методисти і керівники колективів з основних жанрів художньої самодіяльності.

В районних і міських будинках культури Хмельницької області організаційно-методичну і культурно-творчу діяльність здійснюють 699 працівників, 676 з яких, утримуються за рахунок бюджету, 459 безпосередньо забезпечують культурно-освітню діяльність. Штатна чисельність РБК становить 443 працівники. Але якщо в Волочиському РБК “Гармонія” працює 44 фахівці, Летичівському – 38, Старокостянтинівському – 37, Деражнянському, Полонському, Хмельницькому – по 28, Білогірському – 27, Ізяславському – 26, Теофіпольському – 23, Дунаєвецькому – 22, Красилівському

– 21, Віньковецькому, Чемеровецькому – по 20, Славутському – 19, Ярмолинецькому – 16, Кам'янець-Подільському – 15, то в районних будинках культури – Старосинявському – 6, Шепетівському – 9 працівників. Досить строкатою є штатна чисельність працівників міських будинків культури: у Хмельницькому – 44, Кам'янець-Подільському – 35, Старокостянтинівському – 10, Нетішинському – 8. Повну вищу освіту мають 101 працівник РБК і 75 – МБК; базову вищу освіту – 122 працівники РБК і 147 – МБК; неповну вищу – 85 працівників РБК і 30 – МБК⁵.

Велику організаційно-методичну роботу проводять працівники РБК: Віньковецького – Г.Пустова, Н.Дудар, І.Гринькевич; Славутського – А.Моторний, Д.Мархайчук, С.Верзун, Н.Федорук, В.Василевський, Г.Урвант; Шепетівського – С.Спеціальна, А.Сідлецький; Городоцького – Г.Зайковська; Білогірського – М.Хоменко, В.Васильчук, О.Зубок, В.Мазур; Красилівського – С.Коцюк, Б.Токовенко, С.Березюк; Полонського – Г.Попова, М.Сміловець; Деражнянського – В.Шарапов, М.Смагитель; Старокостянтинівського – А.Бугера, Н.Котлярова; Волочиського – Ц.Зюлковський, С.Мельничук, В.Гуменюк; Летичівського – О.Бачинський, В.Довгалюк, М.Слоїк, Т.Калита; Кам'янець-Подільського – В.Моцик, М.Коваль; Ізяславського – Г.Чернюк та багато інших.

Найбільш змістовною організаційно-методичною діяльністю виділяються Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтва і Вінницький обласний центр народної творчості. Ці багатofункціональні заклади здійснюють методичне керівництво клубною роботою в містах і районах. В методкабінетах організаційно-методичних центрів (ОМЦ) сформовані і постійно поповнюються бібліотеки репертуарної літератури для аматорів художньої творчості різних жанрів, сценарії різноманітних культурно-масових заходів, методичні розробки щодо організації діяльності закладів культури клубного типу, початкових дитячих мистецьких навчальних установ, фото і відео матеріали. Зберігаються нормативно-правові акти, циркуляри і директиви, що регулюють галузеву сферу культурологічної діяльності. Ведуться картотеки мережі, кадрів, аматорських колективів, клубних закладів.

ОМЦ виконують функції творчої лабораторії із практичного запровадження інноваційних форм роботи, організації і проведення культурно-дозвіллевих заходів, видовищних проєктів та шоу-програм різноманітної направленості, здійснюють аналітичну, художньо-творчу роботу, приділяючи особливу увагу розвитку культурно-творчої діяльності, творчих здібностей, виконавської майстерності обдарованих дітей, молоді, популя-

ризації фольклорно-етнографічної спадщини. Хмельницький ОНМЦКМ, наприклад, щорічно проводить десятки молодіжних та виконавських конкурсів, виставок, олімпіад всеукраїнського та обласного рівня, серед яких: конкурси краси, дитячої та чоловічої естетики, молодих сімей, заходи на підтримку культури національних меншин, молодіжні фестивалі⁶.

Однак основним напрямком роботи цих обласних методцентрів є забезпечення розвитку народної художньої творчості, вивчення і збереження нематеріальної культурної спадщини, традиційного мистецтва. З цією метою проводяться календарно-обрядові масові свята, виставки, ярмарки, літературні свята, цикли радіо та телепередач, симпозіуми, фольклорні фестивалі та експедиції, видаються науково-методичні та репертуарні збірники⁷.

У структурі Хмельницького ОНМКіМ функціонують відділи: науково-методичної роботи установ культури клубного типу (зав. В.В.Войдевич), народної творчості (зав. О.М.Серветник), маркетингу, іноваційно-видовищних заходів та шоу-програм (зав. А.В.Белеванцев), перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів (зав. Л.Ц.Бойчук), навчально-методичний відділ ПСМНЗ (зав. М.О.Луценко), організаційно-технічного забезпечення (зав. В.І.Максименко), редакційно-видавничий (І.В.Мазурук), господарський (зав. Є.І.Терлецька). Під керівництвом директора, заслуженого працівника культури України Олени Ільгиської тут плідно працюють заслужений діяч мистецтв А.Белеванцев, заслужені працівники культури України Т.Стан, М.Бідюк, В.Вибордовська, досвідчені фахівці О.Сосніна, Л.Бойчук, С.Подгурська, В.Ярмошук, Л.Тарнавська, О.Іщук, Г.Буяновська, Ю.Атаманчук, художник О.Конева та ін.⁸

Важливим напрямком їхньої роботи є навчання та підвищення кваліфікації культурно-освітніх працівників. Так, відділом підвищення кваліфікації кадрів Хмельницького ОНМЦКМ у 2009 році, згідно затвердженого управлінням культури, туризму і курортів облдержадміністрації графіка, проведено 14 потоків навчання, підвищили кваліфікацію 476 працівників культури області, з них: директори, інструктори, методисти РБК, МБК – 81 чол., керівники аматорських колективів – 64 чол. Спільно з Рівненським факультетом Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва проведено навчання 5 груп працівників культури (127 чол.), у тому числі майстрів художньої вишивки, хореографії, художників. Протягом 2009 року ОНМЦКМ проведнео 18 Днів центру в 16 районах області. Тематику занять були питання планування роботи, діяльність методичних кабінетів РБК з сільськими клубними закладами, інформаційно-агітаційне оформлення клубів і будинків культури.

У навчальні плани включаються теми, що розкривають суть, призначення і зміст культурно-дозвілевої діяльності, інноваційні технології у професійній діяльності працівників культури, моделі та форми дозвілля, функціонування мережі клубних закладів, адаптування їх до ринкових умов. У практику семінарів впроваджено проведення майстер-класів, творчих лабораторій, виїзди на практичні заняття в райони, зустрічі з провідними культурологами, діячами культури, аматорськими колективами⁹.

Понад 520 працівників культури і мистецтва Вінниччини, в тому числі більше 140 клубних кадрів, щорічно підвищують кваліфікацію у Вінницькому факультеті Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва України¹⁰.

Організаційно-методична діяльність, при всіх суспільних кризових явищах, дає позитивні результати в роботі клубних закладів. Протягом року, наприклад, в районах і містах Хмельниччини проводиться понад 69,4 тис. (68,3 тис. – в районах і 1100 – в містах) культурно-освітніх та розважальних заходів, 7,7 тис. (7,2 тис. – в районах, 520 – в містах) аматорських і 256 – професійних (155 – в районах, 100 – в містах) вистав і концертів, майже 1700 виставок образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, понад 40 тис. інших культурно-масових заходів, в тому числі більше 5,8 тис. – у районних і міських будинках культури¹¹.

Багато нових форм культурно-освітньої роботи запроваджується в клубних закладах Вінниччини. Зокрема, відроджено багато народних свят, пропагуються різні жанри класичного і народного мистецтва, фольклор.

Реалізуються ряд обласних цільових програм стабілізації і поліпшення діяльності закладів культури і мистецтва. Проводяться обласні художньо-аматорські свята “Українська витинанка” (Могилів-Подільський), національних культур “Всі ми діти твої, Україно, сагири і гумору ім. С.Руданського (Калинівка), обласні конкурси “Повір у себе” (для дітей-інвалідів), “Червона рута” (молодих виконавців української пісні), “Обереги пам’яті” (читців), сімейно-родинних колективів “Співуча родина” та інші¹². Організуються всеукраїнські та місцеві культурно-мистецькі заходи “Мистецтво одного села”, “Мистецтво малих міст”, “Плеяда митців Вінниччини”, “Весна музеїв”, міжнародний фестиваль “Джаз-струм”, акції “Покровитель культури”, “Від села до села”, фестиваль світлиць “Щедра господа”¹³.

На жаль, організаційно-методична діяльність районних будинків культури гальмується відомчою розбалансованістю клубних закладів, відсутністю електронних автоматизованих систем структуризації, обліку та по-

ширення інформації, недостатнім фінансуванням матеріально-технічних, художньо-творчих і кадрових потреб, відсутністю оперативного транспорту. Повільно запроваджуються інноваційні форми і механізми культурно-дозвіллевої, національно-виховної діяльності з різними категоріями населення, особливо з молоддю, дітьми, підлітками. В ряді сіл клуби і будинки культури позбавлені підтримки господарсько-підприємницьких структур, недостатньо працюють з громадським активом, втрачають аматорські колективи досвід проведення тематичних вечорів, лекцій, не приділяють належної уваги організації календарних державних, професійних, народних свят та обрядів.

Дані проблеми вимагають подальшого науково-методологічного аналізу і узагальнення та практичного організаційно-методичного вирішення.

Примітки:

1. Інформаційний вісник. Діяльність обласного науково-методичного центру культури і мистецтва та закладів культури клубного типу Хмельниччини за 2009 рік / Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтва. – Хмельницький, 2010. – С. 80.

2. Основні показники роботи закладів культури і мистецтва Вінницької області за 2009 рік / Управління культури і туризму Вінницької облдержадміністрації. – Вінниця, 2010. – Таблиці 1, 13.

3. Інформаційний вісник... – С. 74-75.

4. Основні показники роботи закладів культури і мистецтва Вінницької області за 2009 рік. – Таблиці 1, 13.

5. Інформаційний вісник... – С. 80.

6. Культура Хмельниччини. Буклет / [відпов. за вип. Г.Фурманчук.]. – Хмельницький, 2009. – С. 9.

7. Там само. – С. 11-12.

8. У барвах культури одвічне життя. Обласному науково-методичному центру культури і мистецтв – 70. – Хмельницький, 2009. – 32 с.

9. Інформаційний вісник... – С. 13-14.

10. Основні показники роботи закладів культури і мистецтва Вінницької області за 2009 рік. – Таблица 12.

11. Інформаційний вісник... – С. 74-75.

12. Про роботу Вінницького обласного центру народної творчості за 9 місяців 2010 року // Поточний архів Вінницького ОЦНТ за 2010 рік. Папка “Звіти, інформації, доповідні записки про роботу клубних закладів області. 2010 рік”. – Арк. 8-10.

13. Уразовська, Л. Хай люди зайдуть у нашу світлицю, хай пісню почують у ній... / Л. Уразовська // Вінницькі відомості. – 2003. – 30 квітня; Левицький, А. Найдорожча нагорода для культгармійця – щирі аплодисменти вдячної аудиторії / А. Левицький // Вінниччина. – 2007. – 23 січня.

Summary

The current state of organizational and methodological activities in the system of cultural and educational work in the club institutions of Khmelnytsky and Vinnitsa regions are described in the article.

Key words: cultural and educational work, organizational and methodological activity, club institutions, methodical rooms.

Одержано 23 травня 2011 року

УДК 027.7:378.4(477.43)(093.3)

В.С.Прокопчук, В.М.Бунда

Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 20 років незалежності України: хроніка, факти

У повідомленні відображено основні факти з життя наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 20 років української незалежності (1991–2011).

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, університет, наукова бібліотека, фонд, читачі, книговидача.

За роки незалежності України, бібліотека університету як і вищий навчальний заклад, зазнала помітних змін і трансформації. Насамперед – кількісно: бібліотечний фонд зріс від 788222 примірники 1991 року до 950602 у 2011-му; майже подвоїлося число читачів (5364 і 10270 відповідно); книговидача підвищилася на 63,6 відсотка (453503 і 712640). Сьогодні читачів обслуговує 18 бібліотечних підрозділів. Тенденція спеціа-

лізації фонду і наближення його до користувача привела до того, що практично кожен факультет має спеціальний бібліотечний підрозділ – читальний зал або й абонемент. 2006 року розпочалася комп'ютеризація бібліотеки – формування електронного каталогу, фонду електронних видань. Створено комп'ютерний читальний зал у центральному корпусі, в комп'ютерну мережу введено 5 тис. електронних підручників, навчальних посібників, інших наукових та навчальних праць. До електронного каталогу занесено 215 тис. бібліографічних записів, бібліотека підключена до інтегрованого електронного каталогу вищих навчальних закладів області.

2008 року бібліотека повернула собі статус наукової, який мала ще 1923 року, розгорнула науково-методичну, науково-бібліографічну й науководослідну роботу в царині бібліотекознавства: видано нарис історії бібліотеки (2009), два випуски наукових праць університету серії “Бібліотекознавство. Книгознавство”, 16 біобібліографічних покажчиків серії “Постагі в освіті і науці”, низку статей з історії, теорії і методики бібліотечної роботи.

Наукова бібліотека університету посилила інтеграцію зусиль з провідними книгозбірнями України, Росії, Польщі, на договірних засадах співпрацює з відділом бібліографії і краєзнавства Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург) науковими бібліотеками Хмельницького національного університету, Національного університету “Львівська політехніка”, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницькою обласною універсальною науковою бібліотекою ім. М.Островського, взаємодіє з ними в проведенні наукових форумів. Зокрема, директор наукової бібліотеки В.С.Прокопчук та завідуючі відділами Т.М.Опря і Л.В.Литвиненко брали участь у I міжнародному бібліографічному конгресі в Санкт-Петербурзі, а російські та краківські колеги – у двох міжнародних наукових конференціях з питань бібліотечної роботи, проведених нашою книгозбірнею.

Зріс – і кількісно, і якісно – колектив наукової бібліотеки і складає сьогодні 65 працівників. Його вміло направляли і залишили помітний слід в історії бібліотеки завідувачі Й.І.Токар, В.Г.Стадник, В.С.Лозовий. З 2004 року бібліотеку очолює В.С.Прокопчук. Досягнення бібліотеки 2008 року відзначенні премією імені Мелетія Смотрицького Хмельницької облдержадміністрації.

Поступ книгозбірні за вказане 20-річчя ще потребує всестороннього аналізу й узагальнення. У цій публікації пропонуємо зацікавленому читачеві сукупність фактів, які в хронологічній послідовності відображають

основні події з життя бібліотеки, її роль і місце в історичному поступі університету:

Січень 1991 р. – при завідуючому бібліотекою створено раду з 7 осіб¹.

Жовтень 1991 р. – для учасників V всеукраїнської конференції з історичного краєзнавства організовано книжкову виставку “Історичне краєзнавство України”, на якій експонувалося 500 книг за розділами: актуальні питання історії України; історичне краєзнавство Поділля; церковна історія та культура в духовному відродженні України².

Грудень 1991 р. – рубрикатор систематичного каталогу приведено у відповідність з таблицями ББК, введено нові рубрики “Історія”, “Історія України”, “Політологія”³.

1991 – упродовж року відремонтовано та переплетено 141 книгу⁴.

1 січня 1992 р. – бібліотечний фонд налічував 788222 примірники⁵;

– у бібліотеці за єдиним обліком зареєстровано 5364 читачі;

– книговидача складала 453503 примірників.

Лютий 1992 р. – створено відділ каталогізації⁶.

1992 – для учасників міжнародної наукової конференції “Людина, громадське суспільство і держава в світлі нової політичної реальності в Центральній-Східній Європі” організовано книжкову виставку⁷;

– для учасників міжнародної наукової конференції “Польща-Україна: історична спадщина і суспільна свідомість” організовано книжкову виставку за розділами: Україна і Польща та проблеми Європи; Історія Польщі, Білорусії, Литви, України; релігійні зв’язки; наукові праці викладачів.

1992 – відремонтовано та переплетено 165 книг.

1 січня 1993 р. – бібліотечний фонд налічував 787351 примірник⁸;

– читачів за єдиним обліком – 6309;

– книговидача – 590266 примірників.

23–24 вересня 1993 р. – для учасників всеукраїнської науково-практичної конференції “Подільський національний природний парк: доцільність і проблеми створення” організовано книжкову виставку, на якій експонувалось понад 60 книг з географії, екології, природи, історії та археології Поділля і Подністров’я⁹.

Вересень 1993 р. – дочка останнього українського гетьмана П. Скоропадського пані Олена під час перебування в інституті відвідала бібліотеку¹⁰.

1993 – завершено роботу по переведенню рубрикатора алфавітного каталогу на українську мову¹¹;

– проведено семінар “Бібліотечний спеціаліст: особливості праці і професіоналізм”;

– відремонтовано та переплетено 171 книгу.

1 січня 1994 р. – бібліотечний фонд – 785442 примірників¹²;

– налічувалося 6105 читачів;

– книговидача – 548883 примірники.

1 січня 1995 р. – бібліотечний фонд — 781461 примірників¹³;

– бібліотека обслуговувала 6002 читачі за єдиним обліком;

– книговидача – 550184 примірники.

22–23 вересня 1995 р. – оформлено книжкову виставку “Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження”, яка діяла під час роботи всеукраїнського наукового симпозіуму, експонувалося 350 книг за розділами: духовні витоки; народознавство; література про Б.Хмельницького; діячі національного відродження; фольклор, етнографія”¹⁴.

1 січня 1996 р. – бібліотечний фонд – 787690 примірників¹⁵;

– читачів за єдиним обліком – 5028;

– книговидача – 467719 примірників.

1996 – зустріч з письменниками-подолянами Б.Грищуком, М.Федунцем, В.Горбатюком, В.Нечитайлом¹⁶.

1 січня 1997 р. – бібліотечний фонд – 794608 примірників¹⁷;

– читачів за єдиним обліком налічувалося 5263;

– книговидача – 559254 примірники.

18–19 лютого 1997 р. – відбулася друга Всеукраїнська науково-практична конференція “Духовна і науково-педагогічна діяльність І.Огієнка в контексті українського національного відродження”, оформлено виставку “І.Огієнко. 1882–1997 рр.”¹⁸.

Жовтень 1997 р. – у читальному залі №1 діяла виставка “Скарби нашої бібліотеки”, приурочена поверненню інституту статусу університету, експонувались стародруки 18–19 ст. та рідкісні книги 20 ст.¹⁹

1997 – проведено літературний вечір “І.Ю.Кулик. 1897–1937 рр.”, присвячений 100-річчю від дня його народження²⁰.

1 січня 1998 р. – бібліотечний фонд – 798623 примірники²¹;

– за єдиним обліком налічувалося 5349 читачів;

– книговидача – 560553 примірники.

1 січня 1999 р. – бібліотечний фонд – 806929 примірників²²;

– за єдиним обліком налічувалося 5558 читачів;

– книговидача – 564145 примірників.

11–12 вересня 1999 р. – відділ бібліографії (зав. відділом Л.Круглецька) організував виставку наукових праць викладачів педагогічного інституту під час традиційного щорічного свята міста “Подільські вечорниці”²³.

Вересень 1999 р. – у читальному залі №1 організовані книжкові виставки “Скарби бібліотеки”, “Науковий доробок університету”, “Дари діаспори”²⁴.

15–19 жовтня 1999 р. – у читальному залі №1 експонувалася виставка 200 англomовних книг з 14 галузей знань – дар добротинного фонду “Сейбр-Світло” (м.Львів, директор Ольга Володимирівна Ісаєвич)²⁵.

21 листопада 1999 р. – відзначено 110-у річницю від дня народження М.І.Ясинського, помічника бібліотекаря фундаментальної бібліотеки Кам’янець-Подільського державного українського університету (1919–1920), завідуючого бібліотекою Кам’янець-Подільського інституту народної освіти (1920–1922)²⁶.

1 січня 2000 р. – бібліотечний фонд – 814099 примірників²⁷;

– за єдиним обліком налічувалося 5775 користувачів;

– книговидача – 566139 примірників.

10 жовтня 2000 р. – зустріч з письменником Миколою Никаноровичем Магерою²⁸.

Листопад 2000 р. – завідувачем бібліотеки призначено кандидата історичних наук В.С.Лозового, заступником В.М.Бунду²⁹.

2000 р. – ректор університету А.О.Копилов передав бібліотеці понад сто книг з власної книгозбірні³⁰.

1 січня 2001 р. – бібліотечний фонд – 820735 примірників³¹;

– за єдиним обліком налічувалося 5995 читачів;

– книговидача – 551325 примірників.

Січень 2001 р. – з нагоди 140-річчя першого видання “Букваря южно-руського” Т.Г.Шевченка працівники абонементу – читального залу педфакультету організували книжкову виставку “Український буквар – від Шевченка до сучасності”, на якій представили біля 150 книг³².

Вересень 2001 р. – під час міжнародного фестивалю “Сім культур на Подільській землі” в читальному залі №1 діяла книжкова виставка літератури про народи, які зробили свій внесок у розвиток історії і культури Кам’янця-Подільського³³.

19 жовтня 2001 р. – на базі бібліотеки університету проходила науково-практична конференція “Інформаційні технології в бібліотеках вищих закладів освіти західного регіону: нові рішення, осмислення підходів та проблем”³⁴.

1 січня 2002 р. – бібліотечний фонд – 819772 примірники³⁵;

– за єдиним обліком налічувалося 5990 читачів;

– книговидача – 540000 примірників.

Травень 2002 р. – під час Дня міста біля міської ратуші була розгорнута книжково-ілюстративна виставка “Наукові праці викладачів К-ПДПУ”³⁶.

5–6 червня 2002 р. – завідувач бібліотеки В.С.Лозовий взяв участь і виступив на семінарі “Концепція і стратегія побудови та оптимального розвитку українських бібліотек” (м.Хмельницький, Технологічний університет Поділля)³⁷.

17–18 червня 2002 р. – для учасників III Всеукраїнської наукової конференції “Проблеми мистецтвознавства, фольклористики та етнології Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність” організовано книжково-ілюстративну виставку “Невичерпні джерела поділезнавства”, експонувалося 926 книг, а в їх числі праці Ю.Й.Сіцінського “Нариси з історії топографії міста Кам’янець-Подільського та його околиць”, “Опись предметів старини”, “Город Каменец-Подольський”³⁸.

25–26 вересня 2002 р. – В.С.Лозовий, В.М.Бунда взяли участь у науково-практичній конференції “Роль бібліотек вищих навчальних закладів у виконанні національної програми інформатизації”, що проходила на базі Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка³⁹.

8–10 жовтня 2002 р. – В.С.Лозовий, В.М.Бунда взяли участь у міжнародній науковій конференції “Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства”, що проходила в Національній бібліотеці України ім. В.І.Вернадського, В.С.Лозовий виступив з повідомленням “Діяльність бібліотеки Кам’янець-Подільського державного українського університету з відродження національної свідомості в добу революції 1918–1920 рр.”⁴⁰.

17–18 жовтня 2002 р. – до всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції “Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи” організовано книжкову виставку за розділами: краєзнавство в регіонах України; краєзнавство на Поділлі: література XIX – початку XX ст. (праці Ю.Сіцінського, П.Батюшкова, Й.Ролле); наукові праці викладачів університету та ін., яку схвально оцінив академік НАН України, голова Всеукраїнської спілки краєзнавців, головний редактор журналу “Краєзнавство” П.Т.Тронько⁴¹.

24–25 жовтня 2002 р. – В.С.Лозовий взяв участь у всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 100-річчю з дня народження академіка НАН України Г.Костюка, яка проходила в Хмельницькій обласній універсальній науковій бібліотеці⁴².

11–13 грудня 2002 р. – у читальному залі педагогічного факультету розгорнуто книжково-ілюстративну виставку до всеукраїнської конференції “М.Д.Леонтович: 125 років з дня народження”⁴³.

1 січня 2003 р. – бібліотечний фонд – 833930 примірників⁴⁴;

– за єдиним реєстром налічується 5990 читачів;

– книговидача – 541000 примірників.

15–17 травня 2003 р. – польські друзі, що прибули на Міжнародний фестиваль національних культур, подарували понад 100 примірників книг, компакт-диски з методичними комплексами з вивчення польської мови⁴⁵.

20 травня 2003 р. – українець з Нью-Йорка Євген Паранюк передав бібліотеці 44 англomовних книги⁴⁶.

Вересень 2003 р. – у створеному в липні 2002 р. Шепетівському навчально-консультаційному центрі відкрито підрозділ університетської бібліотеки⁴⁷;

– у гуртожитку №4 обладнано студентську бібліотеку.

17 вересня 2003 р. – для учасників II Міжнародного наукового конгресу українських істориків “Українська історична наука на сучасному етапі розвитку” підготовлено виставку літератури “Українська історична наука: минуле і сучасність” за рубриками: “Історія України в рідкісних виданнях”, “Поділля”, “Кам’янець історичний”, “Наукові праці викладачів університету”. Микола Мушинка, професор, академік НАН України (Пряшів, Словаччина), та М.Плав’юк, останній Президент УНР в екзилі, залишили позитивний відгук про виставку⁴⁸.

Жовтень 2003 р. – на книжковій виставці “Науковий доробок колективу університету”, присвяченій 85-ій річниці з часу створення К-ПДУ, експонувалося 468 документів на 16 стелажах⁴⁹;

– виставку наукових праць викладачів університету оглянули Голова Верховної Ради України В.М.Литвин і Міністр освіти і науки України В.Г.Кремень.

2003 – працівники науково-бібліографічного відділу надали інформаційно-бібліографічну допомогу Центру огієнкознавства зі створення картотеки “Життя і творчість І.Огієнка” та організації алфавітного і систематичного каталогів⁵⁰;

– працівниками відділу бібліографії підготовлено перший варіант списку публікацій з історії К-ПДУ, до якого увійшли 343 назви.

Вересень 2003 р. – бібліотекарі С.О.Кантлін, Д.В.Дмитрук стали студентами навчально-консультаційного пункту Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв при Кам’янець-Подільському училищі культури⁵¹;

– бібліотека отримала три комп’ютери.

1 січня 2004 р. – бібліотечний фонд – 840945 примірників⁵²;

– за єдиним реєстром налічувалося 6325 читачів;

– книговидача – 550113 примірників.

9 січня 2004 р. – розпочав роботу відділ рідкісних видань (зав. відділом Л.Р.Безносова), до якого рішенням виконкому Кам'янець-Подільської міської ради передано 24066 прим. книг з фондів науково-довідкової бібліотеки Кам'янець-Подільського міського архіву⁵³.

Березень 2004 р. – діяла книжкова виставка “Тарас Шевченко в контексті національної та світової культури”, присвячена 190-ій річниці від дня його народження, на 15 стелажах було розміщено 350 книг, у тому числі твори Т.Г.Шевченка, видані в 1840–2004 р.⁵⁴.

23–24 червня 2004 р. – у читальному залі №1 за матеріалами книжкової виставки “Володимир Січинський – діяч і вчений української діаспори ХХ ст. (до 110-річчя від дня народження)” провідний бібліограф Є.П.Сільвеструк провела бібліографічний огляд⁵⁵.

1 вересня 2004 р. – директором бібліотеки університету призначено кандидата історичних наук, доцента, члена-кореспондента УАІН, заслуженого працівника освіти України В.С.Прокопчука⁵⁶.

29 вересень 2004 р. – Хмельницьким єврейським товариством “Хесед Бешт” передано бібліотеці 125 книг⁵⁷.

Вересень 2004 р. – провідні фахівці науково-бібліографічного відділу надали бібліографічну допомогу Центру огієнкознавства в створенні буклету про життя і діяльність І.Огієнка, підготовці 2-го випуску наукового збірника “Іван Огієнко і сучасна освіта та наука”⁵⁸;

– надруковано 60 примірників першого числа бібліографічного покажчика “Бюлетень з проблем вищої школи за 2003 р.”;

– обладнано комп’ютерну кімнату, встановлено прилади сигналізації, вмонтовано металеві решітки на вікна та двері.

14–15 жовтня 2004 р. – на книжковій виставці до ХІ-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції експонувалося 420 книг⁵⁹.

Жовтень 2004 р. – розпочав роботу Кабінет полоністики з бібліотечним фондом понад 2000 пр. книг, відео- та аудіо касет⁶⁰.

2004 – у дар отримано 7415 книг⁶¹.

1 січня 2005 р. – бібліотека обслуговувала 9245 користувачів⁶²;

– бібліотечний фонд – 881151 примірник;

– книговидача – 601248 примірників.

23 квітня 2005 р. – з нагоди Всесвітнього дня книги і авторського права проводилась акція “Живи, книго!”, студенти надавали допомогу в ремонті книг⁶³.

Липень 2005 р. – книжкову виставку “Наукові праці викладачів університету” оглянули міністр освіти і науки України С.Ніколаєнко, голови районних рад, райдержадміністрацій, начальники районних і міських управлінь освіти, ректори ВНЗ області, директори обласних вищих навчальних закладів 1–2 рівнів акредитації, провідні науковці та вчені Хмельниччини⁶⁴.

Серпень 2005 р. – для читального залу природничо-економічного факультету придбано 40 металевих стелажів легкої конструкції, 50 столів, 100 стільців, дві каталожні шафи⁶⁵.

30 вересня 2005 р. – відкрито читальний зал природничо-економічного факультету, на урочистостях був присутній і виступив академік НАН України П.Т.Тронько⁶⁶.

IV квартал 2005 р. – придбано й встановлено бібліотечну комп’ютерну програму “УФД. Бібліотека”⁶⁷.

2005 – зав. кафедри алгебри і математичного аналізу М.С.Циганівський подарував бібліотеці понад 20 примірників художніх творів польських письменників-класиків⁶⁸.

– до електронного каталогу введено 5535 описів.

– завершено підготовку електронної версії каталогу абонементу фізико-математичного факультету.

– автоматизовано й комп’ютеризовано бібліотечні процеси в абонементі фізико-математичного факультету, абонементі – читальному залі педагогічного факультету.

1 січня 2006 р. – кількість читачів зросла до 9334⁶⁹;

– бібліотечний фонд – 890456 примірників;

– книговидача – 603048 примірників.

Січень 2006 р. – створено бібліотечну раду, яку очолив проректор з навчально-методичної роботи В.М.Федорчук⁷⁰.

– вийшов перший номер “Календаря знаменних і пам’ятних дат Кам’янець-Подільського державного університету на 2006 рік”.

3 лютого 2006 р. – встановлено премію імені Й.І.Токара, багатолітнього завідуючого бібліотекою (1948–1993), лауреатом премії стала Людмила Петрівна Смолінська, провідний бібліотекар⁷¹.

10 березня 2006 р. – учасниками літературно-красознавчого свята “І квіт на камені Шевченка пам’ятає” були лауреати Державної премії ім. Т.Г.Шевченка Дмитро Павличко та Ніла Крюкова⁷².

Березень 2006 р. – на абонементі мистецької літератури презентовано книгу Олени Прядко “З піснею крізь роки”⁷³.

Березень 2006 р. – зустріч з небожем Т.Шевченка Олександром Відоменком⁷⁴.

20–22 вересня 2006 р. – у читальному залі №1 діяла книжково-ілюстративна виставка “Україна, Польща, Росія в XVII – XVIII ст.: політико-державні моделі та владні еліти”⁷⁵.

28 вересня 2006 р. – розпочав роботу комп’ютерний читальний зал з бібліотекою електронних видань, який очолила М.І.Шахова⁷⁶.

29 вересня 2006 р. – відкрито читальний зал в Інституті реабілітології⁷⁷.

29 вересня 2006 р. – розпочав роботу читальний зал нового природничого факультету⁷⁸.

Вересень 2006 р. – надруковано 2-й випуск “Календаря знаменних і пам’ятних дат Кам’янець-Подільського державного університету на 2007 рік”⁷⁹;

– запроваджено видачу студентам 1-го курсу читацьких квитків зі штрих-кодом.

5–6 жовтня 2006 р. – під час роботи II міжнародної науково-практичної конференції “Кам’янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв’язків: історія і сучасність” діяла книжково-ілюстративна виставка “Архієпископ Іларіон (І.Огієнко): відродження українського православ’я на Холмщині”⁸⁰.

24 жовтня 2006 р. – на базі бібліотеки за участю директорів бібліотек ВНЗ області проведено науково-практичну конференцію “Роль бібліотеки ВНЗ в інформаційному забезпеченні потреб освіти та науки на сучасному етапі”⁸¹.

Листопад 2006 р. – староста Саноцького повіту Республіки Польща Богдан Струсь, директор Центру підвищення кваліфікації вчителів м.Санока Марта Тушинська, колишній віце-президент центрального каналу польського телебачення Ричард Пацлавський подарували бібліотеці 400 книг⁸².

26 грудня 2006 р. – рішенням вченої ради університету затверджено “Концепцію розвитку бібліотеки університету на 2007–2012 роки”⁸³.

Грудень 2006 р. – В.М.Пархоменко підготувала методичні рекомендації “Бібліографічний опис. Короткі правила”, Т.М.Опря – “Основні види бібліографічної роботи та форми їх обліку”⁸⁴.

2006 – оголошено акцію “Подаруй бібліотеці книгу”, прийнято Положення⁸⁵;

– проведено моніторинг книгозабезпеченості дисциплін навчальною літературою;

– придбано меблі для центрального абонементу, а також 45 книжкових стелажів, 2 каталожні шафи, 13 вітражних стелажів, 20 комп’ютерних столів.

– вийшла друком монографія директора бібліотеки В.С.Прокопчука “Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ ст.: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту”;

– побачив світ “Бюлетень з проблем вищої школи за 2006 р.”;

1 січня 2007 р. – бібліотечний фонд – 900725 примірників⁸⁶;

– за єдиним обліком – 9334 користувачі;

– книговидача – 659449 примірників;

– створено відділ інформаційних технологій та комп’ютерного забезпечення бібліотеки, який очолила С.О.Кантлін.

20 лютого – 9 березня 2007 р. – з допомогою Хмельницького обласного інституту післядипломної освіти на базі університету проведено курси підвищення кваліфікації працівників бібліотеки⁸⁷.

20 квітня 2007 р. – започатковано школу передового досвіду з проблем наукового дослідництва⁸⁸.

24 квітня 2007 р. – ректором університету професором О.М.Завальнюком затверджено Положення про проведення атестації бібліотечних працівників⁸⁹.

25 червня 2007 р. – започатковано школу молодого бібліотекаря⁹⁰.

29–30 червня 2007 р. – для учасників Міжнародної конференції “Мова, культура і соціум в гуманітарній парадигмі” оформлено книжкову виставку “Подільський діалект як об’єкт лінгвістичних студій”⁹¹.

20–21 вересня 2007 р. – відбулася міжнародна науково-практична конференція “Бібліотека ВНЗ – центр науково-інформаційного забезпечення підготовки національних кадрів”, присвячена 135-річчю від дня народження видатного бібліотекознавця, бібліографа, одного з перших директорів бібліотеки Кам’янець-Подільського державного українського університету С.О.Сірополка⁹².

20 вересня 2007 р. – укладено договір про співпрацю з відділом бібліографії і краєзнавства Російської національної бібліотеки, м.Санкт-Петербург⁹³.

21 вересня 2007 р. – диплом лауреата премії ім. Й.І.Токара вручено провідному бібліографу Валентині Михайлівній Пархоменко⁹⁴.

Вересень 2007 р. – вийшов друком “Календар знаменних і пам’ятних дат Кам’янець-Подільського державного університету на 2008 рік”, присвячений 90-річчю з часу заснування ВНЗ⁹⁵.

Вересень 2007 р. – 20 комп'ютерів комп'ютерного читального залу підключено до загальноуніверситетської мережі⁹⁶.

11 жовтня 2007 р. – В.С.Прокопчук, директор бібліотеки, взяв участь у роботі I Всеросійського з'їзду істориків-регіонознавців у м.Санкт-Петербургу⁹⁷.

18 жовтня 2007 р. – проведено атестацію 11 бібліотечних працівників⁹⁸.

Листопад 2007 р. – у читальному залі історичного факультету на підтримку ініціативи 193 країн ЮНЕСКО, які прийняли резолюцію “Про вшанування пам'яті жертв голодомору в Україні”, діяла книжкова виставка “Трагічні сторінки історії України: жнива скорботи”⁹⁹.

Грудень 2007 р. – 20 років з часу створення бібліотеки педагогічного факультету¹⁰⁰.

2007 – бібліотека доукомплектована 12 комп'ютерами¹⁰¹;

– у рамках акції “Подаруй бібліотеці книгу” отримано 3406 книг на суму 45745 грн. (у т. ч. від ректора університету О.М.Завальнюка – 721 книгу на суму 9443 грн.);

– до відділу рідкісних видань студентом історичного факультету Олександром Олеговичем Черноусом передано електронну версію книги П.Н.Батюшкова “Каменец-Подольский. Историческое описание”;

– оцифровано 1, 6, 8-й випуски “Трудов Подольского епархиального историко-статистического комитета” для відділу рідкісних видань.

1 січня 2008 р. – загальний фонд склав 911570 примірників¹⁰²;

– користувачів за єдиним обліком – 9357;

– книговидача – 663673 примірники.

20 лютого 2008 р. – у відповідності з Статутом Кам'янець-Подільського національного університету, прийнятим на зборах трудового колективу, бібліотеці університету відновлено статус наукової¹⁰³.

Лютий 2008 р. – затверджено Положення про наукову бібліотеку Кам'янець-Подільського національного університету¹⁰⁴.

Березень 2008 р. – радник з питань культури і науки Посольства Польщі Ольга Гнатюк подарувала науковій бібліотеці добірку книг¹⁰⁵;

– на фізико-математичному факультеті відбулася презентація першого випуску біобібліографічного покажчика серії “Постаті в освіті і науці” “Івах Іван Вікторович” (з нагоди його 90-річчя).

10 квітня 2008 р. – старший радник посольства Російської Федерації в Києві Святослав Петрович Тюлягін, випускник університету, подарував науковій бібліотеці понад 500 книг¹⁰⁶.

22 квітня 2008 р. – Міністерство юстиції України дало дозвіл на видання збірника “Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство”¹⁰⁷.

6 травня 2008 р. – читальний зал економічного факультету розпочав обслуговування користувачів в автоматизованому режимі¹⁰⁸.

23 травня 2008 р. – наукова бібліотека взяла участь в урочистостях з нагоди Дня науки – у приміщенні Національного історико-архітектурного заповідника “Кам’янець” оформлено книжкову виставку “Науковий доробок викладачів університету”¹⁰⁹.

7 червня 2008 р. – книжкову виставку “Науковий доробок університету” оглянув міністр освіти і науки України Іваном Вакарчук¹¹⁰.

17 червня 2008 р. – член Спілки письменників України Володимир Белінський презентував свою книгу “Моксель”¹¹¹.

19 червня 2008 р. – вечір зустрічі з виконавцями українського та російського романсу гітаристом Ярославом Федієнком та вокалістом Миколою Чайкою¹¹².

23 червня 2008 р. – на Майдані відродження демонструвалася книжково-ілюстративна виставка “Символи України”¹¹³.

23 серпня 2008 р. – Хмельницька облдержадміністрація відзначила колектив наукової бібліотеки премією ім. Мелетія Смотрицького в галузі бібліотечної роботи; під час святкування 17-ї річниці Незалежності України диплом і медаль “Лауреат Хмельниччини” глава облдержадміністрації І.К.Гавчук вручив директору наукової бібліотеки В.С.Прокопчуку¹¹⁴.

12–13 вересня 2008 р. – наукова бібліотека виступила співorganizатором міжнародних наукових читань “Євген Паранюк: людина, дослідник і меценат України та української діаспори”, підготувала збірник матеріалів “Євген Паранюк – краєзнавець, дослідник української еміграції, меценат”¹¹⁵.

13 червня 2008 р. – зустріч колективу наукової бібліотеки з Євгеном Михайловичем Паранюком, меценатом, та Миколою Мушинкою, закордонним академіком НАН України, доктором філологічних наук, професором, головою НТШ у Словаччині, м.Пряшів¹¹⁶.

25 вересня 2008 р. – літературні читання “Відомий і невідомий Микита Годованець”¹¹⁷;

– презентація книги “Микита Годованець. Поезії 1917–1920 рр.” / упоряд. Ю. В. Телячий; відповід. ред. і автор передмови В. С. Прокопчук. – Хмельницький, 2008. – 78 с.: іл.

26 вересня 2008 р. – засідання круглого столу “Наукова бібліотека Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка:

історія, сьогодення, перспективи”¹¹⁸;

– презентація першого випуску збірника “Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство”.

Вересень 2008 р. – вийшла друком книга “Бібліотека Кам’янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту” / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк; Кам’янець-Подільський національний університет, Наукова бібліотека. – Кам’янець-Подільський: Абетка-Нова, 2008. – 280 с.: іл.¹¹⁹;

– видано до 90-річчя заснування університету “Бібліографічний покажчик з історії університету”;

– вийшов друком 5-й випуск “Бюлетеня з проблем вищої школи за 2007 рік”;

– надруковано біобібліографічний покажчик “Гавришук А.П.” (до 40-річчя науково-педагогічної праці);

– наукова бібліотека отримала 14 комп’ютерів.

17 жовтня 2008 р. – відбувся 2-й тур атестації бібліотечних працівників¹²⁰.

22 жовтня 2008 р. – книжкова виставка “Ювілею університету – науковий доробок викладачів” (до 90-річчя університету)¹²¹.

24 жовтня 2008 р. – наукова бібліотека, директор В.С.Прокопчук виступили організаторами урочистої академії, присвяченої ювілею Мелетія Смотрицького¹²².

27–28 жовтня 2008 р. – директор наукової бібліотеки В.С.Прокопчук взяв участь у роботі IV з’їзду Національної спілки краєзнавців України в м.Києві, виступив¹²³.

Жовтень 2008 р. – Міністерство юстиції України (М.В.Оніщук) презентувало науковій бібліотеці 150 книг на правову тематику¹²⁴.

19–20 листопада 2008 р. – книжкова виставка “Геноцид: Голодомор 1932–1933 рр. на Хмельниччині”¹²⁵.

18–27 грудня 2008 р. – 28 бібліотечних працівників пройшли навчання на курсах підвищення кваліфікації, проведених Хмельницьким обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти¹²⁶.

2008 – видано 5 біобібліографічних покажчиків серії “Постаті в освіті і науці”, присвячених І.В.Іваху, І.М.Конету, П.С.Ткачуку, А.П.Гавришuku¹²⁷;

– виповнилось 5 років абонементу мистецької літератури на педагогічному факультеті;

– бібліотека пожвавила міжнародні зв’язки: відбувся обмін делега-

ціями Російської національної бібліотеки та наукової бібліотеки К-ПНУ ім. Івана Огієнка.

1 січня 2009 р. – загальний бібліотечний фонд склав 928441 примірник¹²⁸;

– користувачів за єдиним обліком 9376;

– документовидача – 676034 документи.

Лютий 2009 р. – на базі центрального абонементу створено обмінний фонд¹²⁹.

5 березня 2009 р. – презентація збірки поезій “CONSECUTIO TEMPORUM” доктора філологічних наук, зав. кафедри слов’янської філології професора Семена Дмитровича Абрамовича¹³⁰.

11 березня 2009 р. – проведено зустріч з отцем Юрієм Мициком, доктором історичних наук, професором¹³¹.

21 травня 2009 р. – творча зустріч із поетом Дмитром Бураго, членом Національної Спілки письменників України, лауреатом літературної премії ім. Л.Вишеславського (2007 р.), літературної премії Національної Спілки письменників України ім. Ушакова (2008 р.)¹³².

20–23 травня 2009 р. – В.С.Прокопчук, директор наукової бібліотеки, взяв участь у роботі міжнародної науково-практичної конференції “Діяльність бібліотек ВНЗ у світлі модернізації вищої освіти”, м.Севастополь¹³³.

Травень 2009 р. – складено бібліографічний список часописів періоду УНР, інформацію занесено на веб-сторінку бібліотеки¹³⁴.

3 червня 2009 р. – на веб-сторінці наукової бібліотеки розпочав роботу електронний каталог¹³⁵.

Червень 2009 р. – працівниками відділу рідкісних видань складено бібліографічний список “Історія університету та його викладачі – на сторінках газет”¹³⁶;

– 71 книгу подарували представники духовної семінарії ім. Яноша Вешлі та фонд “Хесед Бешт”.

4 вересня 2009 р. – черговим лауреатом премії ім. Й.І.Токара відповідно до наказу №253 від 4 вересня 2009 р. стала Н.Д.Крючкова, зав. відділом рідкісних видань¹³⁷.

14–15 вересня 2009 р. – Войцех Блехарчик (м.Санок, Республіка Польща) передав університету 400 книг польською мовою¹³⁸.

23 вересня 2009 р. – укладена угода про співпрацю ХОУНБ ім. М.Островського та Науковою бібліотекою К-ПНУ ім. І.Огієнка¹³⁹.

29 жовтня 2009 р. – проведено День фахівця, присвячений 45-річчю бібліотечної праці провідного бібліографа В.М.Пархоменко¹⁴⁰.

Жовтень 2009 р. – О.Ф.Головко, кандидат медичних наук, подарував бібліотеці 30 примірників навчального посібника “Основи педіатрії” на суму 6600 грн., виданого власним коштом¹⁴¹.

10 листопада 2009 р. – В.С.Прокопчук, директор наукової бібліотеки, взяв участь у IV-х бібліографічних студіях, присвячених 120-річчю відомого українського бібліографа М.І.Ясинського, що проводились у Харківській державній науковій бібліотеці імені В.Г.Короленка¹⁴².

16 листопада 2009 р. – В.С.Прокопчук, директор наукової бібліотеки, взяв участь у роботі науково-практичної конференції “Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства”, м.Львів¹⁴³.

15–16 грудня 2009 р. – участь працівників бібліотеки в міжнародній науково-практичній конференції “Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Січинського та Володимира Січинського”, організовано виставку¹⁴⁴.

Грудень 2009 р. – В.А.Смолій, доктор історичних наук, академік НАН України, директор Інституту історії України НАН України, подарував бібліотеці 40 найновіших видань з історії України¹⁴⁵.

2009 – В.С.Прокопчук, директор наукової бібліотеки, захистив докторську дисертацію “Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років ХХ – поч. ХХІ ст.: етапи, форми, напрями діяльності”¹⁴⁶;
– вийшов друком 6-й випуск “Бюлетеня з проблем вищої школи за 2008 р.”;

– започатковано підготовку галузевого сегменту реферативної інформації з психолого-педагогічних питань для розміщення його в електронній реферативній базі даних ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського;

– придбано 10 комп’ютерних столів, 10 стільців.

19 лютого 2010 р. – працівники управління СБУ в Хмельницькій області урочисто передали бібліотеці комплект цінних книг з питань репресій 30-х років та голодомору 1932–1933 рр.¹⁴⁷.

1 січня 2010 р. – бібліотечний фонд досяг 940319 примірників¹⁴⁸;

– користувачів за єдиним обліком – 9579;

– документовидача – 709818.

24 лютого 2010 р. – наукова бібліотека долучилася до організації міжнародної книжкової виставки “Сучасна освіта в Україні – 2010”¹⁴⁹.

26 лютого 2010 р. – організовано фотовиставку “Наш земляк – Главком ВМФ СРСР адмірал С.Г.Горшков: за матеріалами монографії М.С.Монакова “Главком”¹⁵⁰.

Лютий 2010 р. – у читальному залі №2 відкрито виставку картин студентів педфакультету спеціальності “Образотворче мистецтво”¹⁵¹.

14–15 квітня 2010 р. – участь в обласному науково-практичному семінарі “Основи бібліотечної інноватики”¹⁵².

5 травня 2010 р. – під час вшанування ветеранів ВВВ з нагоди 65-ої річниці Великої Перемоги відбулася презентація книги О.М.Завальнюка, В.С.Прокопчука, А.П.Гавришука “Кам’янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни”¹⁵³.

7 травня 2010 р. – книга “Кам’янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни” визнана кращим твором патріотичної тематики й відзначена Почесною грамотою Хмельницької облдержадміністрації¹⁵⁴.

7 вересня 2010 р. – лауреатом премії ім. Й.І.Токара визнана Т.М.Опря, зав. науково-бібліографічним відділом¹⁵⁵.

21–23 вересня 2010 р. – участь директора наукової бібліотеки В.С.Прокопчука, зав. відділами Т.М.Опри та О.В.Литвиненко в роботі міжнародного бібліографічного конгресу (Російська національна бібліотека, м.Санкт-Петербург)¹⁵⁶.

23 вересня 2010 р. – проведена міжнародна науково-практична конференція на пошану І.С.Винокура “І.С. Винокур – вчений європейського рівня (до 80-річчя від дня народження)”, діяла відповідна книжкова виставка¹⁵⁷.

28–29 вересня 2010 р. – функціонувала книжкова виставка “Науковий доробок університету 2007–2010 рр.”, оглянута членами державної інспекції з питань запровадження європейської кредитно-трансферної системи¹⁵⁸.

7–8 жовтня 2010 р. – міжнародна науково-практична конференція “Роль і функції бібліотек ВНЗ у контексті модернізації освіти”, діяла книжкова виставка “Творчий доробок наукової бібліотеки К-ПНУ імені Івана Огієнка”¹⁵⁹.

7 жовтня 2010 р. – презентовано збірник “Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство, вип. 2”, 648 с.¹⁶⁰;

– підписано договір між бібліотекою національного університету “Львівська політехніка” та науковою бібліотекою К-ПНУ ім. Івана Огієнка.

8 жовтня 2010 р. – презентація зведеного каталогу і покажчика змісту “Трудов Подольського єпархиального историко – статистического комитета (1876–1916)”, підготовленого В.С.Прокопчуком і Н.Д.Крючковою¹⁶¹.

18–19 листопада 2010 р. – книжково-ілюстративна виставка з нагоди 80-річчя професора І.С.Винокура та проведення XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції¹⁶².

Грудень 2010 р. – підписано договір про співпрацю у сфері іннова-

ційної діяльності бібліотек з науковою бібліотекою Хмельницького національного університету, яким передбачено створити зведений електронний каталог бібліотек ВНЗ Хмельницької області¹⁶³.

1 січня 2011 р. – загальний фонд склав 950602 примірники¹⁶⁴;

– 10270 користувачів за єдиним обліком занесені до електронної бази;

– документовидача – 712640.

27 січня 2011 р. – С.О.Кантлін, зав. відділом інформаційних та комп'ютерних технологій, взяла участь у роботі науково-практичного семінару “Інформаційні ресурси для освіти і науки”, що проходила в бібліотеці Київського національного університету “Києво-Могилянська академія”¹⁶⁵.

Лютий 2011 р. – у читальному залі педагогічного факультету встановлено 7 комп'ютерів¹⁶⁶.

19 квітня 2011 р. – у читальному залі №1 (І.І.Гріншіна) спільно з навчально-науковою лабораторією з етнографії проведено літературно-народознавче свято “Дух українства у предковічних звичаях та обрядах”¹⁶⁷.

Квітень-травень 2011 р. – новими комп'ютерами забезпечено відділ наукової бібліографії, комплектування, читальний зал економічного, абонемент педагогічного факультетів¹⁶⁸.

3 травня 2011 р. – зустріч з лауреатом премії імені Івана Огієнка, членом Національної спілки письменників України, журналістом Мар'яном Івановичем Красуцьким¹⁶⁹.

19 травня 2011 р. – в актовій залі історичного факультету проведено літературно-музичний журнал “Велична і свята ти, Мати-Україно”, присвячений 20-річчю незалежності України¹⁷⁰.

Травень 2011 р. – до комп'ютерної мережі університету підключено абонемент історичного факультету та відділ рідкісних видань¹⁷¹.

2–3 червня 2011 р. – участь працівників бібліотеки в регіональній науково-краєзнавчій конференції “Подільська “Просвіта”: історія і сучасність”, проведено огляд книжкової виставки “Подільська “Просвіта” (1906–2011 рр.)”¹⁷².

7 червня 2011 р. – працівниками читального залу історичного факультету проведено літературну годину, приурочену 70-річчю від дня народження В.В.Нечитайла, доктора історичних наук, професора, члена Національної спілки письменників України¹⁷³.

8 червня 2011 р. – В.С.Прокопчук, директор наукової бібліотеки, брав активну участь у роботі сьомих Біографічних читань “Українська біографістика: досвід, сучасні здобутки, перспективи розвитку”, присвячених 60-

річчю від дня народження засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чишка (1951–2003), виступив¹⁷⁴.

11 липня 2011 р. – Н.О.Урсу, доктор мистецтвознавства, завідувач кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, подарувала абонементу мистецької літератури комп'ютер¹⁷⁵.

28 вересня 2011 р. – проведено круглий стіл за участі провідних фахівців бібліотек Хмельницької області на тему “Бібліотеки ВНЗ за роки незалежності України: стан, проблеми, перспективи”¹⁷⁶;

– у науковій бібліотеці введені додаткові платні послуги.

2011 – створено веб-сайт наукової бібліотеки¹⁷⁷;

– у рубрикатор електронного каталогу наукової бібліотеки введені розділи “Шкільні підручники” та “Зведений краєзнавчий каталог”;

– розроблено програмний модуль статистики роботи наукової бібліотеки у повнотекстовій базі даних.

– організовано доступ до зведеного електронного каталогу вищих навчальних закладів Хмельницької області.

Примітки:

1. Поточний архів Кам'янець-Подільського педагогічного інституту (далі К-ППІ). Звіт про роботу бібліотеки Кам'янець-Подільського педагогічного інституту за 1991 рік. – С. 10.

2. Там само. – С. 2.

3. Там само. – С. 8.

4. Там само. – С. 10.

5. Поточний архів К-ППІ. Звіт за 1992 рік. – С. 1.

6. Там само. – С. 11.

7. Там само. – С. 3, 6.

8. Там само. – С.1.

9. Поточний архів К-ППІ. Звіт за 1993 рік. – С. 2.

10. Студентський меридіан. – 1993. – 1 вересня. – С. 2.

11. Поточний архів К-ППІ. Звіт за 1993 рік. – С. 10, 12-13.

12. Там само. – С. 2.

13. Поточний архів К-ППІ. Звіт за 1994 рік. – С. 1.

14. Поточний архів К-ППІ. Звіт за 1995 рік. – С. 3.

15. Там само. – С. 1.

16. Там само. – С. 4.

17. Поточний архів К-ППІ. Звіт за 1996 рік. – С. 1.
18. Поточний архів К-ППІ. Звіт за 1997 рік. – С. 2.
19. Там само. – С. 4.
20. Там само. – С. 2, 3.
21. Там само. – С. 1.
22. Поточний архів Кам'янець-Подільського педагогічного університету (далі К-ППУ) за 1998 рік. – С. 1.
23. Студентський меридіан. – 1999. – 30 вересня. – С. 1.
24. Там само. – С. 1.
25. Студентський меридіан. – 1999. – 17 листопада. – С. 4.
26. Там само. – С. 1.
27. Поточний архів К-ППУ. Звіт за 2000 рік. – С. 1.
28. Студентський меридіан. – 2000. – 30 жовтня. – С. 1.
29. Студентський меридіан. – 2000. – 30 листопада. – С. 1.
30. Лозовий, В. Книги дарують бібліотеці / Віталій Лозовий // Студентський меридіан. – 2000. – 20 грудня. – С. 3.
31. Поточний архів К-ППУ. Звіт за 2001 рік. – С. 26.
32. Там само. – С. 3; Студентський меридіан. – 2001. – 10 квітня. – С. 1.
33. Поточний архів К-ППУ. Звіт за 2001 рік. – С. 16 – 17.
34. Там само. – С. 15.
35. Там само. – С. 14.
36. Поточний архів К-ППУ. Звіт за 2002 рік. – С. 11.
37. Там само. – С. 20.
38. Там само. – С. 10.
39. Там само. – С. 20.
40. Там само. – С. 9.
41. Там само. – С. 11; Студентський меридіан. – 2002. – 10 квітня. – С. 2-3.
42. Там само. – С. 9.
43. Там само. – С. 11.
44. Там само. – С. 8.
45. Студентський меридіан. – 2003. – 31 травня. – С. 1.
46. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – С. 195; Студентський меридіан. – 2003. – 31 травня. – С. 3.
47. Студентський меридіан. – 2003. – 31 квітня. – С. 4; Кам'янець-Подільський

державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – С. 195.

48. Студентський меридіан. – 2003. – 30 вересня. – С. 2.

49. Поточний архів К-ППУ. Звіт за 2003 рік. – С. 13; Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський національний університет (1918–2008 рр.): історичний нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 56.

50. Поточний архів К-ППУ. Звіт за 2003 рік. – С. 12, 13.

51. Там само. – С. 23, 24.

52. Там само. – С. 10.

53. Завальнюк, О. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 294; Студентський меридіан. – 2005. – 29 вересня; 2006. – 19 грудня.

54. Поточний архів Кам'янець-Подільського державного університету (далі К-ПДУ). Звіт за 2004 рік. – С. 13.

55. Там само.

56. Прокопчук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту: історичний нарис / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – С. 177.

57. Поточний архів К-ПДУ. Звіт за 2004 рік. – С. 22; Студентський меридіан. – 2004. – С. 5.

58. Там само. – С. 13, 20, 46.

59. Там само. – С. 15.

60. Там само. – С. 22.

61. Там само. – С. 26.

62. Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2005 рік. – С. 7.

63. Там само. – С. 27.

64. Там само. – С. 10.

65. Там само. – С. 31.

66. Прокопчук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету... – С. 177.

67. Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2005 рік. – С. 7, 19; Завальнюк, О. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – С. 297-298; Студентський меридіан. – 2005. – 30 грудня; Студентський меридіан. – 2006. – 20 жовтня.

68. Завальнюк, О. Кам'янець-Подільський національний університет імені

Івана Огієнка у добу незалежної України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 297.

69. Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2005 рік. – С. 10.

70. Там само. – С. 21.

71. Прокопчук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету... – С. 133; Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. – Вип. 1. – С. 386.

72. Прокопчук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету... – С. 177; Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2006 рік. – С. 13.

73. Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2006 рік. – С. 13.

74. Там само. – С. 14.

75. Там само. – С. 12.

76. Там само. – С. 11.

77. Там само. – С. 9, 13.

78. Там само. – С. 9, 13.

79. Там само. – С. 16, 11.

80. Там само. – С. 12.

81. Завальнюк, О. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 299; Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2006 рік. – С. 21.

82. Студентський меридіан. – 2006. – 19 грудня. – С. 1.

83. Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2006 рік. – С. 11.

84. Там само. – С. 17.

85. Прокопчук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету... – С. 178; Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2006 рік. – С. 17, 19, 22, 15, 20, 21.

86. Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2007 рік. – С. 10, 26.

87. Там само. – С. 29-31.

88. Там само. – С. 29-30.

89. Там само. – С. 29.

90. Там само. – С. 29-31.

91. Там само. – С. 15, 29.

92. Прокопчук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету... – С. 178; Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2007 рік. – С. 20, 31-34.

93. Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2007 рік. – С. 34.
94. Там само. – С. 15; Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. – Вип. 1. – С. 386.
95. Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2007 рік. – С. 20.
96. Завальнюк, О. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 299.
97. Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2007 рік. – С. 17.
98. Там само. – С. 29.
99. Там само. – С. 15.
100. Студентський меридіан. – 2007. – 31 грудня. – С. 9.
101. Поточний архів. К-ПДУ. Звіт за 2007 рік. – С. 27, 21, 20.
102. Поточний архів Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2008 рік. – С. 12.
103. Там само. – С. 5.
104. Там само. – С. 37.
105. Студентський меридіан. – 2008. – 7 березня. – С. 1, 3.
106. Завальнюк, О. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 86; Студентський меридіан. – 2005. – 29 вересня; Студентський меридіан. – 2006. – 19 грудня.
107. Прокопчук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету... – С. 179.
108. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2008 рік. – С. 9; Студентський меридіан. – 3 березня. – С. 7.
109. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2008 рік. – С. 13.
110. Там само. – С. 13.
111. Там само. – С. 13; Студентський університет. – 2008. – С. 7.
112. Там само. – С. 14.
113. Там само. – С. 15.
114. Прокопчук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету... – С. 136; Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2008 рік. – С. 9.
115. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2008 рік. – С. 14-16.

116. Там само. – С. 16.
117. Там само. – С. 16-17, 18; Студентський меридіан. – 22 жовтня. – С. 7.
118. Там само. – С. 45-47; Студентський меридіан. – 22 жовтня. – С. 7.
119. Завальнюк, О. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 86; Студентський меридіан. – 2008. – 22 жовтня. – С. 7; Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2008 рік. – С. 49, 28-29, 33.
120. Там само. – С. 41.
121. Там само. – С. 20.
122. Там само. – С. 18-20.
123. Там само. – С. 21.
124. Студентський меридіан. – 2008. – 10 грудня. – С. 3.
125. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2008 рік. – С. 20-21.
126. Там само. – С. 41.
127. Там само. – С. 44; Студентський меридіан. – 22 жовтня. – С. 7; Завальнюк, О. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 300.
128. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2008 рік. – С. 10.
129. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2009 рік. – С. 12.
130. Там само. – С. 15.
131. Там само. – С. 16.
132. Там само. – С. 16-17.
133. Там само. – С. 36.
134. Там само. – С. 23.
135. Там само. – С. 35.
136. Там само. – С. 27-28, 32; Студентський меридіан. – 2009 – 22 жовтня. – С. 9.
137. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2009 рік. – С. 9; Студентський меридіан. – 2009. – 2 жовтня. – С. 4.
138. Студентський меридіан. – 2009 – 2 жовтня. – С. 1.
139. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка,

наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. – Вип. 1. – С. 282.

140. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2009 рік. – С. 9; Студентський меридіан. – 2009. – 10 грудня. – С. 7.

141. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2009 рік. – С. 32.

142. Там само. – С. 36.

143. Там само. – С. 37.

144. Там само. – С. 19-21.

145. Там само. – С. 32.

146. Там само. – С. 21, 30, 40, 47.

147. Студентський меридіан. – 2010. – 8 березня. – С. 3.

148. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2010 рік. – С. 23.

149. Там само. – С. 23; Студентський меридіан. – 2010. – 8 березня. – С. 8.

150. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2010 рік. – С. 23-24.

151. Там само. – С. 24.

152. Там само. – С. 56.

153. Там само. – С. 24.

154. Студентський меридіан. – 2010. – 8 березня. – С. 7.

155. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2010 рік. – С. 12.

156. Там само. – С. 56; Студентський меридіан. – 2010. – 7 жовтня. – С. 2.

157. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт про роботу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, проведеної в 2010–2011 н.р. – С. 3.

158. Студентський меридіан. – 2010. – 10 листопада. – С. 6.

159. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2010 рік. – С. 26.

160. Там само. – С. 56-59; Студентський меридіан. – 2010. – 20 грудня. – С. 12.

161. Там само. – С. 59.

162. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт про роботу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, проведеної в 2010–2011 н.р. – С. 3.

163. Там само. – С. 1.

164. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт за 2010 рік. – С. 12.

165. Поточний архів. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Звіт про роботу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, проведеної в 2010–2011 н.р. – С. 5.

166. Там само. – С. 2.

167. Там само. – С. 3.

168. Там само. – С. 2.

169. Там само. – С. 4.

170. Там само. – С. 5.

171. Там само. – С. 2.

172. Там само. – С. 4.

173. Там само. – С. 4.

174. Там само. – С. 5.

175. Там само. – С. 6, 5.

176. Там само. – С. 2.

177. Там само. – С. 2.

Резюме

В этой работе в хронологическом порядке отображены основные факты из жизни научной библиотеки Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко за 20 лет украинской независимости (1991–2011).

Ключевые слова: Каменец-Подольский, университет, научная библиотека, фонд, читатели, книговыдача.

Одержано 23 травня 2011 року

УДК 009.001.76(477)

П.Я.Слободянюк, О.П.Жалюк

Інноваційні економічні процеси в гуманітарній сфері: проблемно-критичний аспект

У статті висвітлюються проблемні питання, пов'язанні з інноваційними, економічними впливами на гуманітарну сферу в Україні, в 90-ті рр. – на початку ХХІ ст.

Ключові слова: Україна, економіка, гуманітарна сфера, інноваційні процеси, кризові явища.

Українське державотворення переживає нелегкі часи. Кризові явища в економіці, соціальній сфері, духовно-культурному житті вимагають реальної оцінки і переоцінки тенденцій що складаються в українському суспільстві. Нові суспільні умови реалізації національної ідеї на сучасному етапі серйозно хибують недооцінкою національної гуманітарної політики, її економічної обґрунтованості і взаємозалежності щодо загальнодержавного, загальнонаціонального прогресу. Адже гуманітарний розвиток суспільства пов'язаний, насамперед, з інтелектуальним, духовно-культурним процесом, фізичним здоров'ям, формуванням національної свідомості і самосвідомості людей. Гуманітарний розвиток суспільства безпосередньо впливає на всі сторони його життєдіяльності, на різні процеси державотворення, у тому числі економічні, що є важливим фактором національної безпеки. Причому гуманітарний розвиток є необхідною умовою економічного зростання держави, як і розвиток економіки становить базу для гуманітарного піднесення суспільства – розвитку освіти, культури, науки, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, соціального забезпечення, ЗМІ тощо¹.

Проте, в нових ринкових умовах українського державотворення докорінно змінилися взаємовідносини економіки і гуманітарної сфери. Економіка наповнюється приватним підприємництвом, а гуманітарна сфера, на жаль, все більше стає об'єктом не так державних інтересів, як сферою приватного бізнесу.

Інноваційні процеси в економіці, що мають вирішальне значення в гуманітарному розвитку, не знайшли належного наукового аналізу і обґрунтування. Ці проблеми епізодично висвітлюються в окремих наукових виданнях і публікаціях, дискутуються на різноманітних форумах, виступах фахівців і офіційних чиновників. Опосередковано досліджували сучасні

економічні проблеми гуманітарного розвитку в Україні В.Литвин, П.Саблук, В.Олуйко, М.Ігнатенко, О.Єрмаков, Л.Шевченко, О.Завальнюк, І.Рибак, В.Прокопчук, Ю.Хоптяр, В.Нестеренко, В.Горбатюк та інші.

Продекларовані на державному рівні економічні преференції щодо пріоритетів у гуманітарній сфері, зокрема, розвитку культури, науки і освіти, охорони здоров'я і навколишнього середовища в значній мірі залишаються не реалізованими, що негативно позначається на якості і рівні життя населення, загрозливий демографічній та економічній ситуації і загальом на гальмуванні процесів державотворення в Україні.

Постановка, окреслення і аналіз гуманітарних аспектів інноваційних процесів економіки визначають актуальність даної проблеми.

Інноваційні проекти вітчизняної економіки в гуманітарній сфері пов'язані, насамперед, з процесами глобалізації, які охоплюють всі сторони людської діяльності. На жаль, за роки незалежності України в результаті економічної нестабільності в гуманітарній сфері відбувалося більше руйнівних, негативних процесів ніж якісно нових позитивних зрушень. Свідченням цього є невідповідність багатьох як економічних, так і гуманітарних показників життєдіяльності українського суспільства європейським, світовим стандартам. Це гальмує входження України до єдиного європейського простору як рівноправного партнера.

Зрозуміло, що гуманітарна сфера не може розвиватися без належної економічної бази, так і прогрес економіки не відбуватиметься в умовах духовно-інтелектуального примітивізму, фізичної деградації, морально-етичної спустошеності членів суспільства.

Саме тому гуманітарні аспекти вимагають все більшої уваги та інноваційних економічних проектів держави, приватних бізнесових структур.

Не зважаючи на те, що з розпадом СРСР потенційні можливості розвитку української державності збільшилися, послаблення уваги до гуманітарної сфери негативно вплинула на економіку країни. Так, науковці країни, що визначають розвиток техніки та виробництва, виявилися найнездоленішими. Плоди праці вчених, винахідників стали власністю підприємств, їхніх нових власників. Державні наукові організації були позбавлені інтелектуальної власності та державної підтримки. Нові господарі матеріальної та інтелектуальної власності, експлуатуючи їх, отримують надприбутки з опрідметненої інтелектуальної праці. Тільки за перше десятиріччя незалежності в Україні питома вага підприємств, які впроваджували інновації, у загальній масі скоротилася з 26 % до 12,7 % (у США, Японії, Німеччині, Франції частина інноваційних підприємств становила

70–80 % від їх загальної кількості), на 40 % зменшилась кількість освоєних видів техніки, на 60 % скоротилася кількість впроваджених нових технологічних процесів².

Цьому явищу є пояснення. На жаль, за роки незалежності розвалилась низка наукових колективів, країну покинули багато вчених, зокрема, молодих, з високою і вищою кваліфікацією, талановитих випускників ВНЗ, що стали цінним надбанням інших країн. Понад 50 % молодих спеціалістів припинили наукову діяльність через розвал інститутів і змушені заробляти на життя на ринках. Нині в Україні 80–90 % докторів наук мають вік понад 60 років³.

Промисловість, яка поступово відроджується, вже відчуває нестачу не тільки інженерних, але навіть кваліфікованих робітників. Не всі здатні кваліфіковано виконувати високотехнологічну роботу, розробляти та приймати управлінські рішення, обслуговувати сучасну техніку. Тому інноваційні проекти в економіці все більше мають спрямовуватися на формування нових нормативів з використання прибутку на підготовку кадрів різного рівня кваліфікації, виділення коштів на розроблення, впровадження і використання вітчизняних наукових і технічних рішень.

Результативність економічних інновацій залежить від виховання й освіти нового покоління українців, що гарантуватиме створення умов для успішного розроблення, створення, експлуатації передової техніки та технологій світового рівня. А це можливо при державній фінансовій підтримці цілеспрямованого процесу формування високоінтелектуального, духовно-морального члена суспільства в родині, дошкільних закладах, середній і вищій школі, аспірантурі та докторантурі. Нині ця робота проводиться без достатньої підтримки держави, а власники підприємств у кризових умовах вважають за недоцільне вкладати кошти не тільки в освіту та науку, а навіть у розвиток власних підприємств, закупаючи за кордоном нові технології, ліцензії та обладнання.

Разом з тим, при зростанні чисельності студентів зменшується державне фінансування ВНЗ, їх навчання все більше фінансується власними коштами родин. Нині за державні кошти навчається лише 45–54 % студентів ВНЗ різних рівнів акредитації. В Україні майже тисяча ВНЗ усіх рівнів акредитації та форм власності, третину займають приватні і третину – комунальні, у т. ч. 347 – III–IV рівнів акредитації, з них 274 – державної, 9 – комунальної, 114 – приватної форм власності, а також 619 ВНЗ I–II рівнів акредитації, з них 323 – державної, 208 – комунальної, 88 – приватної форм власності.

При формуванні державного бюджету на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти в межах державного замовлення на денну форму навчання у ВНЗ передбачається профінансувати не менше 50 % від загального обсягу прийому, в т. ч. майже 12 % сільської молоді⁴. Помітно скоротилося число дошкільних закладів і шкіл. Протягом 1990-х років кількість дитячих садків і ясел зменшилася майже на третину, а чисельність дітей у них на 59 %, а кількість неповних середніх і початкових шкіл – на 26 %⁵.

Але є надія, що відповідно до Болонської декларації будить удосконалені галузеві стандарти освіти, навчально-освітні програми, інші складові модернізаційних процесів входження в європейський інтеграційно-освітній простір, що позначиться на сучасних економічних інноваціях цієї галузі.

Інтелектуалізація економіки базується на освоєнні авангардних інформаційних технологій, що теж є одним з найважливіших факторів постіндустріального суспільства, інноваціюється в інформаційній економіці⁶.

Інноваційні економічні процеси впливають на культурно-мистецьку сферу. Держава з різних бюджетних джерел ледь фінансує театральні концертні організації, музеї, бібліотеки, клуби й будинки культури. Натомість найбільш важливі інноваційні маркетингові економічні процеси відбуваються у шоу-бізнесі. Сюди вкладаються величезні кошти, які дозволяють отримувати надприбутки. Міжнародні, всеукраїнські, регіональні культурно-мистецькі акції, насамперед, фестивалі, конкурси, концерти виконавців різних мистецьких жанрів стали провідною ознакою бізнесового характеру культурного життя країни.

Модним стало облаштування приватних художніх виставок, колекцій дорогіших картин, антикварних виробів. Значні фінансові потоки вливаються у приватні розважальні комплекси: нічні клуби, диско-бари, боулінги, більярдні зали, казино, ігрові атракціони. Натомість через відсутність фінансування скоротилася мережа державних, профспілкових і відомчих клубів і бібліотек, громадських музеїв, колективів художньої самодіяльності. Роками не ремонтуються і не опалюються сільські культурно-освітні заклади. Вони не забезпечуються культурно-спортивними інвентарем, музичними інструментами, сценічними костюмами, репертуарною, методичною літературою, що не тільки обмежує, але й руйнує культурно-творчу діяльність населення.

Бібліотеки майже не поповнюються періодикою, художньою, і зовсім – науковою, технічною, суспільно-політичною літературою. Більшість

сільських культпрацівників працюють на неповні ставки, залишили посади досвідчені фахівці культурно-освітньої роботи.

Без державної підтримки злидарюють професійні митці, як і науковці, вони шукають кращої долі за кордоном. Зanedбаність культурно-виховної роботи стала результатом значної деморалізації молоді, поширення наркоманії, алкоголізму, соціальної апатії, правопорушень.

Проблему можна було б у певній мірі вирішити аби клуби, бібліотеки, музеї, творчі працівники, меценатство в духовно-культурній сфері, крім державного фінансування, могли користуватися податковими та іншими соціальними пільгами.

Явно недостатньо у фінансово-економічному інвестуванні є охорона пам'яток історії і культури, природоохоронна діяльність, екологічна безпека. Це призводить до руйнації пам'яток минувшини, нищення природних ресурсів, виникнення екологічних катастроф.

В країні зруйнована державна система книговидавництва і кінопрокату, як справжніх джерел поширення знань і національного виховання. В результаті цього кіно і книжковий ринок заповнила зарубіжна літературна і кіновідеопродукція, яка не завжди відповідає українським духовно-культурним інтересам. На Хмельниччині, наприклад, немає координації книговидавань, фінансування видавань здійснюється протекційно. Ліквідоване обласне управління у справах поліграфії і преси, збанкрутіло видавництво "Поділля", райміськдрукарні замінюють десятки приватних поліграфічних підприємств, які не мають держзамовлень на книгодрукування.

На нашу думку, Україна, за прикладом країн-сусідів (Росія, Польща, Німеччина), мала б сформувати чітку книговидавничу, національну за змістом, державну систему зі стимулюванням приватних інвестицій.

Інноваційні процеси в економіці засобів масової інформації побудовані на приватизації телерадіостудій, телерадіоканалів, часописів, періодичних видавань. Загалом вони базуються на політичних та кон'юнктурних інтересах їх власників чи засновників, на випуску багатоманітної рекламної продукції, де часто-густо відсутній справжній національний державотворчий зміст.

ЗМІ, у своїй більшості стали трансформаторами політичних скандалів, найгірших зразків зарубіжної поп-культури, наповненої пропагандою насильства, жорстокості, аморальності, популяризують негативну інформацію з усього світу, не приділяють уваги високим досягненням гуманізму, величчч вітчизняної і світової культури, ідейному, патріотичному й моральному вихованню молоді.

Інноваційні фінансові потоки найбільш спрямовані на організацію приватного медичного обслуговування. В країні діє поширена мережа приватних, добре обладнаних спеціалізованих лікувально-профілактичних клінік, лабораторій, медичних центрів (кардіологічних, стоматологічних, венерологічних, гінекологічних, урологічних). Потужні приватні інвестиції вкладаються у фармацевтичну галузь, мережу аптек. Але все це визначає у цих закладах дороговизну медичних послуг, лікарських засобів, їх недоступність для більшої частини населення.

Натомість, державні лікарні, поліклініки, фельдшерсько-акушерські пункти позбавлені належного фінансування, не мають елементарних лікувальних препаратів, невзможі забезпечити належний рівень лікування і охорони здоров'я населення. На примітивному рівні ведеться робота із подолання поширюваних епідемій туберкульозу, СНІДу, венерологічних та інших захворювань. При цьому державні кошти на медицину часто використовуються не раціонально. Без підтримки вітчизняної фармацевтики часто купуються не ефективні і навіть фальшиві лікарські засоби за кордоном.

На жаль, декларовані державою принципи, економічні механізми гуманітарного розвитку не дають ефективного результату. Зруйноване село. За роки незалежності в Україні померло понад 6 млн. чоловік. Країна займає провідне місце по надсмертності чоловіків, поширенню смертоносних епідемічних захворювань. Молодь через зарубіжні космополітичні впливи вражає апатія, розпушта, наркоманія, пияцтво. Націю розривають політичні, релігійні чвари, безпідставно загострюються проблеми мови, відносини між сходом і заходом України.

Як видно, гуманітарні питання хибують перекошенням економічних інновацій в бік приватних інтересів і другорядних проблем, часто відірваних від назрілих гуманістичних державотворчих завдань. Гуманітарні аспекти мають займати одне з провідних місць в інноваційних проектах економіки країни і регіонів, оскільки мають вирішальне значення у формуванні національного інтелектуального, духовно-морального потенціалу, утвердженні національної свідомості і самосвідомості народу, зміцненні соціально-економічних підвалин українського державотворення. Гуманітарний розвиток українського суспільства гарантується Конституційними нормами⁶, регулюється чинним законодавством, нормативно-правовими актами. Важливо, щоби був реалізований ефективний баланс взаєморозвитку гуманітарної сфери і економіки як умови суспільного прогресу.

Примітки:

1. Амоша, О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28-32.
2. Тюріна, Н. Проблеми інноваційного розвитку України / Н. Тюріна, Н. Горна // Наука і економіка. – 2006. – № 4. – С. 71.
3. Глікін, М. Підготовка спеціалістів вищої кваліфікації – фундамент розвитку України / Марат Глікін // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 26-27.
4. Розвиток вищої освіти в Україні з 2005 р. // Вища школа. – 2006. – № 1. – С. 89-90.
5. Ігнатенко, М. М. Проблеми розвитку культурно-освітньої та соціальної сфери в сучасному українському селі / М. М. Ігнатенко // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 430-431.
6. Савчук, Л. М. Огляд тенденцій розвитку нових форм освіти у розвинених країнах / Л. М. Савчук, О. А. Топоркова // Наука і економіка. – 2006. – № 4. – С. 89.

Резюме

В статье освещаются проблемные вопросы, связанные с инновационным, экономическим влиянием на гуманитарную сферу в Украине, в 90-е гг. – начале XXI в.

Ключевые слова: Украина, экономика, гуманитарная сфера, инновационные процессы, кризисные явления.

Одержано 16 травня 2011 року

3 історії студентства Поділля

УДК 329.78–057.87

А.Л.Донець

До питання про ідею скликання Всеукраїнського студентського конгресу

В повідомленні йдеться про ініціативу студентства Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) скликання Всеукраїнського студентського конгресу з метою поліпшення всіх сторін студентської діяльності.

Ключові слова: Всеукраїнський студентський конгрес, рада студентських представників, студенти, Кам'янець-Подільський державний український університет, Київський державний український університет.

У буремні роки Української революції 1917–1920 рр. українське студентство, здобуваючи вищу освіту у вкрай складних обставинах, не залишало поза увагою громадсько-політичні питання, з-поміж яких була і консолідація українського студентства. Першим кроком до неї мав стати Всеукраїнський студентський конгрес.

Питання організації студентів у роки Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. досі практично не досліджене. Частково його торкалися у своїх працях О.М.Завальнюк¹, О.Б.Комарницький², А.О.Копилов³, Н.В.Макогончук⁴.

Метою нашого повідомлення є з'ясування питання про ідею скликання Всеукраїнського студентського конгресу та спробу її реалізації у 1920 р.

Студентство новостворених українських університетів зіткнулося з проблемою відсутності досвіду організації органів студентського самоврядування, що мали на меті поліпшення усіх сфер його життя: академічного, громадського, матеріального. Консолідація студентства, обмін інфор-

мацією, створення постійно діючого органу – Всеукраїнської студентської ради, мало покласти початок вирішення згаданих питань.

Перша спроба створення Всеукраїнської студентської організації мала місце у Львівському університеті, майже за три роки до створення Кам'янець-Подільського державного українського університету. Продовжити традицію конгресу не вдалося через ряд обставин: Перша світова війна, політичні умови, в яких перебували українські землі⁵.

Ідея скликання Всеукраїнського конгресу в 1920 р. виникла в Кам'янець-Подільському державному українському університеті. З-поміж низки студентських організацій: ради студентських старост, ради академічної громади, ради студентської трудової артілі, комітету студентів-емігрантів Наддніпрянської України, товариства допомоги незаможним студентам, найбільш масовою і дієвою була рада студентських представників (РСП)⁶.

РСП було започатковано у весняному семестрі 1918–1919 навчального року. Вищим органом РСП була президія, у якій головував Зав'ялов. Рада мала свій статут, який передбачав, що виконавчим органом студентства К-ПДУУ є РСП⁷.

Перший склад організації протримався недовго – з приходом до Кам'янца у середині квітня 1919 р. червоного війська вона зазнала реорганізації. Головою президії обрали комуніста Волянського. Восени 1919 р. в результаті зіткнення інтересів незаможної та забезпеченої частин студентства її розпустили. Після нових виборів РСП, її склад очолив Бойко, згодом Бочаров⁸.

З появою в університеті наприкінці 1919 р. активного В.Поліщука (прибув з Варшави) студентське громадсько-політичне життя зазнає певних змін. Він домігся посади головного редактора студентського літературно наукового журналу “Нова думка”⁹. Очевидно, йому і належить ідея створення Всеукраїнської студентської організації.

На засіданні Тимчасової РСП 23 квітня 1920 р. ухвалили скликати на 27 квітня Загальні збори студентів університету. До порядку денного внесли питання про Всеукраїнський студентський конгрес¹⁰.

Потребу його скликання та низку проблем, пов'язаних зі скликанням конгресу опублікували у статті “Про Всеукраїнський Студентський Конгрес” 26 травня 1920 р.: “Думки про скликання Конгресу українського студентства з цілої України і поза меж її, – йшлося тут, – вже довгий час живуть серед студентства. Лише те, що Україна весь час перебуває в переходовому стані, розрізана військовими фронтами, не дало ще змоги здійснити цю думку. Не було ініціативи, настільки сміливої, щоб зробити пер-

ший крок, не вважаючи, на все, що твориться навкруги. Потім той факт, що з університетів та інших вищих шкіл Західної Європи, як зі Сходу студентство українське не могло дібратись на Україну через всілякі блокади, перепустки, та ще й через відсутність доброї комунікації по цілій Україні”¹¹.

Вже наступного дня, в газеті “Наш шлях” було опубліковано звернення “До Українського студентства на Україні й поза межами її”. В.Поліщук розпочав текст звернення урочистими словами: “В час великої перебудови укладів життя, коли повстануть одні держави й розпадаються другі, коли молоді нації виступають на арену самостійного розвитку, українському народові судилося прийняти немалу участь в теперішньому світовому здвигові.

В такий великий історичний момент українське студентство не залишилось спокійним глядачем події і взяло на себе свою долю провідної праці серед народу.

Ні одна галузь студентського життя не залишилась поза увагою студентства. ... Зміна соціальних відносин, нові форми державного устрою, повстання нових форм академічного життя й нових наукових методів, все це разом взяте поставило перед Українським студентством необхідність перегляду всіх сторін студентської діяльності та, зокрема, академічного устрою. Для того студентство К-ПДУУ кличе все Українське студентство зібратись на Конгрес і розглянути назрілі питання, постанови з приводу яких, потім має перевести в життя”¹².

У зверненні майбутнім делегатам студентства запропонували підготувати докладні записки й реферати з окремих назрілих питань, а також, завчасно про них повідомити.

Попередньо, скликати конгрес планувати в Києві 1 жовтня 1920 р.: “...хай українське студентство, розкидане по всьому світу, обмінявшись думками на конгресі, організовано стане до праці на користь народу українського”¹³.

У “Нашому шляху” В.Поліщук повідомив, що на ідею конгресу відгукнулися студенти Київського державного українського університету та львівське студентство, об’єднане у секції УСДП¹⁴. Також, в ході підготовки до конгресу вдалося налагодити зв’язки з II студентським Інтернаціоналом у Страсбурзі¹⁵.

Першочергові завдання конгресу були такі: розробка його конструктивної форми, створення мандатної комісії і президій, реформування секцій, створених комісією і вироблення їх функцій¹⁶.

Передбачалось створення комісій: 1) пресової, 2) рефератової, 3) резолютивної, 4) організаційної, 5) фінансової. Після доповідей з місць про

загальну ситуацію серед студентства і громадянства, мали з'ясувати комплекс питань суспільно-політичного характеру. Збиралися детально проаналізувати діяльність студентських організацій в українських вищих школах, обміркувати потреби студентства в неукраїнських вищих школах, розширити сфери діяльності адміністрації вищих шкіл та компетенції органів студентського самоврядування. Розробити два статuti – студентської ради, виконавчого органу вищої української школи і студентської ради в неукраїнській вищій школі.

Ініціатори пропонували піддати критиці принципи побудови внутрішнього академічного життя і чинних статутів вищих шкіл в Україні, розробити проект зразкового статуту. Збиралися обміркувати економічне становище студентів, висловити ставлення до методів навчання, різних навчальних дисциплін, налагодити зв'язки з студентськими асоціаціями різних країн і частин світу, доручити цю роботу Всеукраїнській студентській раді.

Крім того, до порядку денного хотіли внести питання про роль українського студентства в суспільному житті, українську національну справу і ставлення студентської молоді до різних форм державного устрою. Свої думки щодо запропонованих до розгляду питань мали сформулювати делегати від різних вищих шкіл. Організатори конгресу висловлювали побажання підготувати інформаційні записки та реферати з тих питань і тем, які найбільше цікавили майбутніх делегатів, під час конгресу планували встановити кількісний, національний і статевий склад студентства України, українського студентства за її межами¹⁷.

На жаль, поразка Української революції стала на заваді реалізації ідеї про скликання Всеукраїнського студентського конгресу. Позитивним було те, що робота студентського активу, з підготовки конгресу виявила високий рівень самоорганізації та суспільної свідомості українського студентства, сприяла налагодженню зв'язків між студентською молоддю різних регіонів країни.

Примітки:

1. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2005 рр.): сторінки історії / О. Завальнюк, О. Комарницький // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 2005. – № 5. – С. 81-92; Завальнюк, О. М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект (1918–1920 рр.) / О. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіном, 2008. – Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу “Культура, освіта і просвітниць-

кий рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету". – С. 3-19.

2. Комарницький, О. Б. До питання про самоорганізацію студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект (1918–1920 рр.) / О. Комарницький, Н. Макогончук // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу "Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету". – С. 20-31; Комарницький, О. Б. Профспілкова організація студентів, аспірантів та докторантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичний нарис / О. Комарницький, М. Моштак. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2006. – 216 с.

3. Копилов, А. О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) / А. Копилов, О. Завальнюк // УДЖ. – 1999. – № 4. – С. 41-50; УДЖ. – 1999. – № 5. – С. 26-35.

4. Комарницький, О. Б. До питання про самоорганізацію студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект (1918–1920 рр.) / О. Б. Комарницький, Н. В. Макогончук // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу "Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету". – С. 20-31.

5. Поліщук, В. Дещо про працю майбутнього Всеукраїнського Студентського Конгресу / В. Поліщук // Наш шлях. – 1920. – 10 липня. – № 138. – С. 4.

6. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – С. 24.

7. Комарницький, О. Б. Профспілкова організація студентів, аспірантів та докторантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичний нарис / О. Комарницький, М. Моштак. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2006. – С. 7.

8. Завальнюк, О. М. Громадсько-політичне життя Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. – Т. 4 (6). – С. 298-299.

9. Завальнюк, О. М. Громадсько-політичне життя Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. – Т. 4 (6). – С. 298-299; Студентське життя // Наш шлях. – 1920. – 9 квітня. – № 71. – С. 3.

10. Університетське життя // Наш шлях. – 1920. – 27 квітня. – № 83. – С. 4.
11. Поліщук, В. Про Всеукраїнський студентський конгрес / В. Поліщук // Наш шлях. – 1920. – 26 травня. – № 101. – С. 3.
12. Поліщук, В. Дещо про працю майбутнього Всеукраїнського Студентського Конгресу / В. Поліщук // Наш шлях. – 1920. – 10 липня. – № 138. – С. 4.
13. Поліщук, В. До українського студентства на Україні й поза його межами / В. Поліщук, С. Заклинська, А. Макух // Наш шлях. – 1920. – 27 травня. – № 102. – С. 2.
14. Поліщук, В. Дещо про працю майбутнього Всеукраїнського Студентського Конгресу / В. Поліщук // Наш шлях. – 1920. – 10 липня. – № 138. – С. 4.
15. Завальнюк, О. М. Громадсько-політичне життя Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. – Т. 4 (6). – С. 301.
16. Поліщук, В. Дещо про працю майбутнього Всеукраїнського Студентського Конгресу / В. Поліщук // Наш шлях. – 1920. – 10 липня. – № 138. – С. 4.
17. Там само.

Резюме

В сообщении рассказывается об инициативе студенчества Каменец-Подольского государственного украинского университета (1918–1920 гг.) по созыву Всеукраинского студенческого конгресса с целью улучшения всех сторон студенческой деятельности.

Ключевые слова: Всеукраинский студенческий конгресс, совет студенческих представителей, студенты, Каменец-Подольский государственный украинский университет, Киевский государственный украинский университет.

Одержано 30 травня 2011 року

УДК 329.78(477.43)“1919-1920”

А.А.Трембіцький

З історії життя студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920)

У статті на підставі спогадів колишнього студента Кам'янець-Подільського державного українського університету розкрито деякі аспекти студентських буднів у червні 1919 – січні 1920 років.

Ключові слова: студент, Юліан (Юрій) Каменецький, Кам'янець-Подільський державний український університет.

Історію творення, розвитку та діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету в 1918–1920 роках у своїх працях розкрили знані історики В.Біднов, В.Приходько, О.Пашенко, О.Завальнюк, Л.Баженов, А.Філінюк, В.Савчук, О.Комарницький, В.Лозовий, В.Прокочук та інші. Так, В.Біднов у своїх спогадах “Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському” (1928, передрук 1997)¹ розкриваючи деякі аспекти життя студентів та викладачів писав: “...Другий академічний рік був тяжчий від першого. В першу чергу наше матеріальне становище сильно погіршилося. Кам'янець в 1919 р. був настільки ізольований, що харчі були в обмеженій кількості й за них доводилося платити українськими грішми занадто дорого. Білого хліба ми не бачили, мусіли задовольнятися тільки чорним, та й з домішкою всяких сурогатів. Сало й м'ясо були недоступні. Були моменти, коли кукурудзяна мука являлася розкішшю. Про нове вбрання та узуття й мріяти не можна було... Замість чаю вживали якихсь сурогатів, з сушеного листа з яблуні або вишні. Цукру не було місяцями... Навіть картоплі було тяжко добувати та до того й коштувала дорого. Тяжко було пережити зиму 1919–1920 рр. ... Зимою доводилося немало терпіти від холоду. Дров не доставало та вони були й дорогі... університет був забезпечений дровами, але помешкання були великі, груби не зовсім добрі, і тому професура й студенти під час викладів і праць не роздягалися... Особливо великий холод почувався в січні-лютому 1920 р. Та ми все-таки працювали...”².

До проблеми дослідження історії виникнення і діяльності вищих навчальних закладів на теренах України зверталися й дослідники української діаспори США – Ю.Каменецький (1964)³, В.Барагура (1968)⁴, І.Боднарук (1985)⁵ та ін. Зокрема, І.Боднарук у праці “З хроніки високих шкіл в Україні” (1985) стверджує, що відповідно до Гадяцького договору (1658 р.),

передбачалося “створення двох університетів в Україні, але це не було здійснене”. Гетьман Кирило Розумовський відновив спроби “створити університет у Батурині, але Москва не допустила до того”. Пізніше, у 1918 р. більшовицька влада не допустила створення українського університету в Полтаві, ліквідувавши новостворений історично-філологічний факультет, як зародок “майбутнього повного університету”⁶.

На жаль, сьогодні не згадують цінних, але маловідомих спогадів, історика української діаспори Ю.Каменецького “Перед Різдом 1920-го року в Кам’янці Подільським” (1964)⁷, які опубліковані в україномовному часопису української діаспори “Свобода” і розкривають традиції та звичаї під час святкування студентами Різдва Христового та деякі інші аспекти студентських буднів.

Небагато написано й про самого автора. В українській історіографії ХХ – початку ХХІ ст. інтерес до життєвих і творчих шляхів і творчої спадщини одного з учасників Визвольних змагань 1917–1921 рр., талановитого українського історика, дійсного члена багатьох наукових установ, організатора і голови Управи Українського музею в Чикаго, професора Юліяна Каменецького, обмежувався лише оприлюдненням переважно стислих згадок та біографічних розвідок в україномовному виданні української діаспори США – “Свобода” – В.Оренчуком “Пам’яті проф[есора] Юліяна Каменецького” (1973)⁸, Д.Козієм “Юліян Каменецький” (1974)⁹, а також Д.Мандзюком “Ідіот, яким лякали п’яниць” (2001)¹⁰. Досить короткі біографічні гасла про нього подано в некрологах (1973)¹¹, довідково-енциклопедичних виданнях¹², інших публікаціях¹³. Цінні відомості про Юліяна Каменецького та його родину зберігають архівні документи Державного архіву Хмельницької області (Фонд Ф. Р. 582)¹⁴.

Професор Юліян Каменецький народився 4 грудня 1892 року в селі Маріямполь, біля Станіслава (нині с.Маринопіль Івано-Франківської області)¹⁵. Вступив до гімназії м.Станіслава, а завершив навчання в гімназії м.Коломиї, опісля студіював історію у Львівському університеті¹⁶. Почалася Перша світова війна і не завершивши навчання, розпочав педагогічну працю у Станіславській гімназії. Під час Визвольних змагань українського народу вступив до Української Галицької Армії і як її вояк “перейшов її дантейський шлях від її оснування аж до закінчення війни”. Після відходу УГА за Збруч, залишився у Кам’янці-Подільському, де викладав у юнацькій школі¹⁷, а 3 жовтня 1919 р. став умовнодійсним студентом історико-філологічного факультету Кам’янець-Подільського державного українського університету¹⁸, де очолював Студентську громаду (Студентську раду, Раду

студентських представників – А.Т.)¹⁹, яка “мала великі права”, адже вирішувала “стипендії для студентів, під її зарядом була університетська харчівня та літографічна друкарня, в якій друкувались лекції професорів, вона організувала різні імпрези національного характеру, а її голова брав участь в нарадах Ради Професорів з рішальним голосом”²⁰.

Пізніше, у своїх спогадах “Перед Різдом 1920-го року в Кам’янци Подільськім” (1964), Ю.Каменецький описуючи життя студентів в університеті, зазначав, що у червні 1919 р. в “університеті опинилось поважне число студентів із Східньої та Західньої України... які щойно покінчили середню школу, були звільнені з війська з причини лихого стану здоров’я чи одержали відпустки для закінчення студій. Багато студентів працювало в державних установах, ті, що не працювали, одержували стипендії з Міністерства Освіти, а також користалися із зорганізованої для них дешевої університетської харчівні”. Всі студенти університету належали до загальної студентської організації – Ради студентських представників. Крім того, Ю.Каменецький “очоловав Академічну Громаду” – територіальну організацію галичан і буковинців, а восени 1919 р. став ще й головою Ради студентських представників. Далі він подає свої спогади про віче, яке відбулося в Старому місті в листопаді 1919 р. з приводу укладання УГА договору з денікінцями. На вічі за дорученням Проводу Академічної Громади від імені студентів-галичан зазначив, що “певен і можу ручитися своїм життям, що рука жадного вояка армії УГА не підійметься проти свого рідного брата вояка Армії УНР”. Це сприяло тому, що в подальшому “студентством усіх земель України” завжди могло “знайти спільну мову для співпраці і взаємного порозуміння”. З метою пропагування стародавніх українських традицій серед студентів, які “не мали в Кам’янци рідні, від якої ділили їх fronti” і “можливості відсвяткувати Святвечір у родинному теплі”, Рада студентських представників та Академічна Громада вирішила відзначити Різдво 1920 р. в університеті. Ректор І.Огієнко прихильно поставився до цих заходів, надав великий зал університету, потрібний “інвентар, столи, крісла, посуд, доступ до кухні та кімнат, де були канцелярії” та виділив для цього “поважну квоту”. Всі “спільно взялися до роботи... А коли вже все було готове, — всі позасідали до столу, студенти і студентки з усіх земель України. І всі в той незабутній Свят-Вечір”, який “в товариській гутірці, співанні коляд та виміні думок протягнувся” далеко за північ, “почували себе дітьми одної великої сім’ї”²¹.

Після поразки Визвольних змагань українського народу в 1920 р. емігрував до Праги, де завершив студії історії у Празькому університеті²², а

після отримання “абсолюторію” в 1920–1939 рр., викладав історію та географію в гімназіях Яворова і Рогатина²³. Значну увагу приділяв громадській діяльності з молоддю. Зорганізував із гімназистів “протиалькогольний гурток”, для вступу до якого необхідно було “написати заяву, у якій дати обіцянку не вживати алкоголю принаймні рік” та записатися перед іншими гуртківцями: “Обіцяю і даю слово чести, що до означеного мною речення (терміну – “Країна”) не тільки сам не буду вживати алькогольних напитків, але прикладом і ділом буду ширити між моїм оточенням протиалькогольну ідею. Мого приречення додержу з моєю честю, на що даю мій власноручний підпис”. Лекції гімназистам про шкоду спиртного читали запрошені Ю.Каменецьким професори зі Львова і Станіслава. Вже за три роки гурток об’єднав 210 чоловік²⁴ і переріс в “Українське протиалькогольне товариство “Відродження”²⁵, яке “розповсюджувало по селах і містечках листівки про наслідки вживання алкоголю”²⁶. Згодом Ю.Каменецький переніс “централю” Товариства до Львова, де воно “стало однією із національних установ” і проіснувало до 1939 р.²⁷. Наприкінці 1930-х років осередки Товариства були по всій Галичині й налічували понад 6 тис. членів²⁸. Він був співредактором друкованого органу Товариства, опублікував книжку “На роздоріжжі. Пити чи не пити”.

Другою, досить важливою ділянкою його праці була українська молодь, якій постійно приділяв значну увагу. Під час педагогічної праці в Рогатинській гімназії, не зважаючи на переобтяження роботою, створив у гімназії й очолив місцеву станицю Пласту, щорічно організовував “літні табори для молоді, крайознавчі прогульки, доповіді по селах Рогатинщини”, очолював Учительську Громаду.

За советської окупації Західної України в 1939–1941 рр. викладав історію і географію в середній школі в Рогатині, а в період німецької окупації 1941–1944 рр. мешкав у Станіславі, де викладав ці предмети в Торговельній школі та провадив гімназійну бурсу в Станіславі.

В 1945 р. емігрував з родиною до Зальцбургу (Австрія), де “серед злиденних і тяжких умов таборового життя продовжував педагогічну і громадську працю”²⁹. Викладаючи в таборівій гімназії історію та географію³⁰, цілком віддався праці з українською молоддю, зорганізував осередок Пласту та став першим крайовим командантом усіх пластунів-українців Австрії³¹.

В червні 1949 р. переїхав у Чикаго (США)³². “Здавалося, що воєнні мандрівки, фізичне виснаження, зв’язане з воєнними переживаннями, і старший вік спаралізують ... охоту продовжувати національну роботу і

перенесуть його в стан заслуженого відпочинку. Та глибоко вкорінена любов до молоді і до батьківщини спрямували його енергію в інше русло. Поза свою фізичну заробіткову працю, якої він не знав до того часу, він вповні віддав себе громаді”. Зорганізував у Чикаго Станицю Пласту і став першим станичним головою новоорганізованої місцевої організації³³. Разом із групою патріотів став засновником і головою Управи Українського Національного музею³⁴, “який сьогодні є гордістю всіх українців”³⁵. Став членом місцевого осередку НТШ³⁶ й брав активну участь у його праці, навіть після переходу на емеритуру (пенсію – А.Т.) і переселення в 1962 р. до Стоктону (Північна Каліфорнія), до “осідку відомого університету”³⁷.

Мешкав у дуже спокійній частині міста, “де птиці не вгавали зі своєю концертом ні вліті ні взимку”. Будинок “птопавав у зелені розлогих дерев, безмежних багатородних кущів і вічно квітучих різноколірних квітів. На сторожі стояв могутній, крилатий горіх, що постійно нагадував ... красу природи України. Виноградні грона, що високо спиналися на огорожі, відділяли посілість Покійного від сусідів. Просторе вікно робочого кабінету було спрямоване в сторону цього парку-городу який, мабуть, був збудником в його інтелектуальній праці”. Брав участь “у зорганізованому житті” української громади. Активно займався справами пластового Сеньйорату і декілька років був редактором “Дружніх Листків” органу пластового Першого Магірного Куреня ім. Тисовського³⁸. Часто був “святочним доповідачем, учасником і жертводавцем усіх бенкетів, ціллю яких було придбати фонди на національні установи, та членом керівних органів УККА в Сан-Франциско”. Мав наміри організувати місцевий відділ НТШ, але “обмежена кількість кандидатів в члени і їхній старший вік не дозволили йому здійснити свого задуму” й тому залишався членом осередку НТШ в Чикаго. Важливо зазначити, що у “всіх громадських дискусіях предметом його журби завжди була молодь”³⁹.

Як взірцевий батько, разом із дружиною Наталією, дав кожній дитині вищу освіту: син Ігор став професором політичних наук Мичигенського університету, син Леонід – лікарем в Стоктоні, донька Аріядна (Ара), в заміжжі Терлецька – медсестрою в Лос-Анджелесі⁴⁰.

При цьому важливо зазначити, що його син, видатний дослідник історії України ХХ ст. (автор монографій “Окупація України Гітлером”, “Тємний план нацистів для Східньої Європи”, “Націоналізм та права людини: процес модернізації в СССР”)⁴¹, професор Ігор Каменецький за сприяння Українського Історичного Товариства, Фундації ім. Багряного, Українського Дослідного та Документального Центру, опублікував цінний англомовний

“джерельний збірник про знищення українського населення в 1937–38 роках у Вінниці органами НКВД” “The Tragedy of Vinnytsa: Materials on Stalin’s Policy of Extermination in Ukraine During the Great Purge (1936–1938)” (1989). Він складається з великих порівняльних студій про злочин у Вінниці, історичних джерел-свідчень сучасників про вінницький злочин, порівнянь-оцінок злочину українськими та іноземними науковцями, документів міжнародної комісії з розслідування вінницького злочину, бібліографії та світлин з розкопів могил у Вінниці⁴². Український Народний Союз “уфундував кожному членові Сенату і Палати Репрезентантів ЗСА” цю англomовну працю про політику народовбивства в Україні⁴³ і дбає про те, щоб “цей документальний збірник опинився на полицях всіх більших публічних і університетських бібліотек і наукових консультативних центрів в Америці, Канаді Європі і Австралії”⁴⁴. До речі, це “фундаментальне видання про сталінський злочин у Вінниці”⁴⁵, було презентоване 19 травня 2011 р. в Інституті історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського в рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції “Історія Поділля радянської доби: здобутки, трагічні сторінки”.

Відомий історик, педагог і громадський діяч, професор Юліян Каменецький помер 8 жовтня 1973 р. у місті Стоктоні⁴⁶. 11 жовтня українська громада міста “попросила визначного, довголітнього виховника української молоді, відданого воїна-ветерана визвольної боротьби, активного політичного діяча і твердого оборонця української науки”. Панахиду відправив о. крилошанин д-р А.Микита. Голова Відділу УККА мгр О.Кладко від імені громади зазначив, що втрату “відчула не тільки його родина, але й вся українська спільнота”. В.Оренчук характеризує “великого патріота України і незаступимого виховника її молоді” Юліана Каменецького, писав, що його “многогранний, творчий і багатий життєвий шлях [охоплює не тільки еміграційний період, але теж і батьківщину”. Він “жив і працював з нами на терені нашого тут зорганізованого життя”⁴⁷.

На жаль, його науково-літературна спадщина ще й досі є актуальною, хоча ще недостатньо вивчена. Враховуючи значення для сучасних українських дослідників історії творення і розвитку Кам’янець-Подільського державного українського університету маловідомих спогадів колишнього студента і з метою їх введення в науковий обіг та надання можливостей широкому колу істориків і краєзнавців використовувати їх у своїх дослідженнях, вони подаються повністю із збереженням стилю автора.

Ю. Каменецький

Перед Різдом 1920-го року в Кам'янці Подільській

Життя студентів в Університеті

У червні 1919-го року в Кам'янець-Подільському Університеті опинилось поважне число студентів із Східної та Західної України. Це були здебільша ті, які щойно покінчили середню школу, були звільнені з війська з причини лихого стану здоров'я чи одержали відпустки для закінчення студій.

Багато студентів працювало в державних установах. Ті, що не працювали, одержували стипендії з Міністерства Освіти, а також користалися із організованої для них дешевої університетської харчівні.

Всі студенти належали до загальної студентської організації т. зв. Ради Студентських Представників. Галичани і буковинці, крім того, мали свою територіальну організацію – Академічну Громаду.

Мені довелося тоді очолювати Академічну Громаду і Раду Студентських Представників. Цю останню я очолив внаслідок особливих обставин.

Восени 1919 року відбулися вибори до цієї організації. Перед виборами почалася в університеті завзята пропаганда за списки, виставлені різними політичними групами і організаціями. На 2000 студентів було їх щось із десять. Всі стіни великої зали університету були обвішані плякатами та кличами. Академічна громада виставила тільки один список і до нього на 17 членів втягнула 5 студентів із Великої України. Реклями ніякої не вели, бо не мали виглядів на успіх.

Вислід виборів був несподіваним для всіх. Вибори виграла Академічна Громада, й мені прийшлося очолити Раду Студентських Представників.

Треба признати, що Рада мала великі права. Вона рішала про стипендії для студентів, під її зарядом була університетська харчівня та літографічна друкарня, в якій друкувались лекції професорів, вона організувала різні імпрези національного характеру, а її голова брав участь в нарадах Ради Професорів з рішальним голосом.

Академічна Громада вела в ті бурхливі часи дуже складну працю. В листопаді 1919-го року УГА уклала договір з денікінцями. Це викликало в Кам'янці велике обурення, а то й ненависть до галичан. З цього приводу в Старому Місті відбулось велике віче. Провід Академічної Громади доручив мені взяти участь у вічу. Неприємне це було доручення. Промовці військові й цивільні кидали громи на УГА і галичан. Називали їх зрадниками, запроданцями Москви, яким не повинно бути місця в Україні.

В числі промовців і мене допустили до слова від студентів-галичан. Я сказав між іншим таке:

“Я так само, як усі промовці, не похваляю умови з Денікіним та переходу УГА на сторону нашого відвічного ворога Москви. УГА для добра майбутніх поколінь і історичної визвольної традиції повинна була доостанку ділити з Армією УНР добру і лиху долю. Коли ж сталось інакше, то мусіли бути надзвичайні обставини, яких ми ще тепер не знаємо ... Але я певен і можу ручитися своїм життям, що рука жадного вояка армії УГА не підійметься проти свого рідного брата вояка Армії УНР”.

Буря оплесків. Пристрасті присутніх притихли. Мій голос підхопила вся місцева українська преса, як голос галичан.

Моє становище на вічі як представника Академічної Громади дуже скріпило мою позицію в студентському житті університету. Ми все були в добрих відносинах із студентством усіх земель України. Ми завжди могли знайти спільну мову для співпраці і взаємного порозуміння.

Миколаївський і Святий Вечір

В грудні Академічна Громада зорганізувала в Пушкінському театрі свято Миколая на давній галицький зразок. Виступав св. Миколай – в церковних ризах, були ангели і чорти; була роздача дарунків із дотепами чортика для кожного обдарованого. Ми, галичани, були захоплені успіхом Миколаївського Вечора, який нагадував нам стародавні традиції нашої вужчої Батьківщини. З нами поділяли радість студенти всіх земель України. Зате старші люди виходили з несмаком і невдоволенням. Коли я питав їх про причину невдоволення, вони говорили: “Ви, галичани, споганили наші традиції про св. Миколая, показали нам святого в церковних ризах на сцені, чого у нас ніколи не бувало: чорти говорили в його присутності жарти, і то деякі невідповідні”.

Такі ж самі думки висловили в розмові ректор І.Огієнко та проф[есор] Біднов.

Думали ми зробити щось добре і гарне на радість усім, а вийшло не так.

Наближалось Різдво 1920 року. Багато студентів з України не мали в Кам’янці рідні, від якої ділили їх фронти. Не мали вони можливості відсвяткувати Свят-Вечір у родинному теплі, і тому Рада Студентських Представників, Академічна Громада рішила відзначити це свято спільно в університеті.

Ректор університету проф[есор] І.Огієнко прихильно поставився до

наших заходів. Він радо відступив не тільки велику залю університету, але й потрібний нам інвентар, столи, крісла, посуд, доступ до кухні та кімнат, де були канцелярії. Крім того з каси університету приділив на влаштування Свят-Вечора поважну квоту.

Ми всі студенти з цілої України спільно взялися до роботи. З університетського лісу привезли велику ялинку та встановили її в залі. Студентки прибрали її прикрасами і обвели платками снігу, позасвічували свічечки. Сама ялинка вже своїм розкішним виглядом була виразником нашої соборности.

Найбільше такі праці мали наші студентки. Вдома приготували вони кутю, пиріжки, вареники, голубці, рибу, звар до пиття, колачі та різні овочі. Не забули також за просфору і дідуха, якого поставили в куті залі.

А коли вже все було готове, – всі позасідали до столу, студенти і студентки з усіх земель України. І всі в той незабутній Свят-Вечір почували себе дітьми одної великої сім'ї.

Почався Свят-Вечір колядою “Бог Предвічний” і привітом “Христос Рождається”. А далі в товариській гугірці, співанні коляд та виміні думок протягнувся вечір далеко за північ. Закінчили його колядою “Нова радість стала”, яка кінчиться рефреном:

“Просим Тебе, Царю.
Просимо всі нині.
Даруй волю, щастя й долю
Нашій Україні”.

Ще й тепер згадую цей Свят-Вечір, Вечір соборности української мові, що раділа з приходу Христа на цей світ, а з ним і нової правди для всіх народів і для України.

Свобода. – 1964. – Ч. 2. – 3 січня. – С. 248.

Примітки:

1. Біднов, В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському. / Василь Біднов // Літературно-науковий вісник. – Львів. – 1928. – Ч. 11; Ч. 12; Передрук: Кур'єр Кривбасу. – 1997. – № 69-70. – січень. – С. 64-74.

2. Біднов, В. Зазначена праця. – С. 73.

3. Каменецький, Ю. Перед Різдвом 1920-го року в Кам'янці Подільській / Ю. Каменецький // Свобода. – 1964. – Ч. 2. – 3 січня. – С. 2.

4. Балагура, В. Великдень у школі Давньої України / Володимир Барагура // Свобода. – 1968. – Ч. 62. – 1 квітня. – С. 2.

5. Боднарук, І. З хроніки високих шкіл в Україні / Іван Боднарук // Свобода. – 1985. – Ч. 129. – 10 липня. – С. 2-3.

6. Там само.

7. Каменецький, Ю. Зазначена праця.

8. Оренчук, В. Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького / Володимир Оренчук // Свобода. – 1973. – Ч. 207. – 13 листопада. – С. 5.

9. Козій, Д. Юліан Каменецький / Д. Козій // Пластовий шлях. – 1974. – Ч. 4 (43). – С. 53-55.

10. Мандзюк, Д. Ідіот, яким лякали п'яниць / Денис Мандзюк // Країна. – 2001. – № 72. – 20 травня: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/articles/history-journal/383395>.

11. Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького // Свобода. – 1973. – Ч. 200. – 30 жовтня. – С. 4; Помер проф[есор] Юліан Каменецький // Свобода. – 1973. – Ч. 187. – 10 жовтня. – С. 1.

12. Каменецький Юліан // Енциклопедія Українознавства – II. Перевидання в Україні. – Львів: НТШ, 1994. – Т. 3. – С. 927.

13. “Пластовий кіш” в Долині: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/about/history/cities/dolyna/>

14. Каменецький Юліан // Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк. 23; Оп. 2. – Спр. 23. – Арк. 200; Спр. 588. – Арк. 5-7.

15. Оренчук, В. Зазначена праця; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...; Помер проф[есор] Юліан Каменецький...

16. Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...

17. Оренчук, В. Зазначена праця; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...

18. Каменецький Юліан // ДАХО ...

19. Оренчук, В. Зазначена праця; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...

20. Каменецький, Ю. Перед Різдом 1920-го року...

21. Там само.

22. Оренчук, В. Зазначена праця.

23. Оренчук, В. Зазначена праця; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...; Помер проф[есор] Юліан Каменецький...

24. Мандзюк, Д. Зазначена праця.

25. Мандзюк, Д. Зазначена праця; Оренчук, В. Зазначена праця.; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...; Помер проф[есор] Юліан Каменецький...

26. Мандзюк, Д. Зазначена праця.

27. Оренчук, В. Зазначена праця; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...

28. Мандзюк, Д. Зазначена праця.
29. Оренчук, В. Зазначена праця; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...
30. Помер проф[есор] Юліан Каменецький...
31. Оренчук, В. Зазначена праця; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...
32. Там само.
33. Оренчук, В. Зазначена праця.
34. Каменецький Юліан // Енциклопедія Українознавства.
35. Оренчук, В. Зазначена праця.
36. Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...
37. Оренчук, В. Зазначена праця; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...; Помер проф[есор] Юліан Каменецький...
38. Оренчук, В. Зазначена праця; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...
39. Оренчук, В. Зазначена праця.
40. Оренчук, В. Зазначена праця; Помер проф[есор] Юліан Каменецький...
41. Появилася книжка І. Каменецького про Вінницю // Свобода. – 1990. – Ч. 29. – 14 лютого. – С. 1.
42. Друкується джерельне видання про Вінницю // Свобода. – 1989. – Ч. 52. – 21 березня. – С. 1; Винар, Л. Фундаментальне видання про сталінський злочин у Вінниці / Любомир Винар // Свобода. – 1989. – Ч. 235. – 13 грудня. – С. 2.
43. УНСоюз інформує конгресменів про Вінницю новою книжкою // Свобода. – 1990. – Ч. 76. – 6 квітня. – С. 2, 4.
44. Друкується джерельне видання про Вінницю...
45. Винар, Л. Зазначена праця.
46. Оренчук, В. Зазначена праця; Пам'яті проф[есора] Юліяна Каменецького...; Помер проф[есор] Юліан Каменецький...
47. Оренчук, В. Зазначена праця.
48. Каменецький, Ю. Перед Різдвом 1920-го року...

Резюме

В статтє на основаннї воспоминаннїй бывшего студента Каменець-Подольского государственного украинского университета раскрыты малоизвестные детали студенческой жизни в июне 1919 – январє 1920 гг.

Ключевые слова: студент, Юлиан (Юрий) Каменецкий, Каменець-Подольский государственный украинский университет.

Одержано 2 вересня 2011 року

УДК 377.8(477.43)“193”

О.Б.Комарницький

Студентство Кам'янець-Подільського педагогічного технікуму у першій половині 1930-х рр.

У статті йдеться про формування студентського контингенту, навчальну та громадсько-політичну діяльність, матеріальне становище студентів Кам'янець-Подільського педагогічного технікуму, який функціонував у 1930–1935 рр.

Ключові слова: студенти, педагогічний технікум, заняття, соціалістичне змагання, гуртожиток, харчування.

На сьогодні не дослідженим залишається бути історичне минуле Кам'янець-Подільського педагогічного технікуму, який функціонував у 1930–1935 рр. Окремі відомості про цей навчальний заклад містяться лише у статті українського історика В.А.Нестеренка¹. Нам вдалося віднайти у Державному архіві Хмельницької області фонд педтехнікуму. У цій статті ми прослідкуємо діяльність студентства означеного закладу.

Технікум було створено 1 серпня 1930 р. на базі місцевої 7-річної середньої школи². З 26 вересня того ж року розпочався прийом заяв від абітурієнтів³. Перший набір студентів склав 146 осіб⁴. У наступні роки показники зростали. Так, у 1932 р. у технікум вступили 170 осіб⁵, у 1933 р. – 186⁶. Щоправда, конкурс при вступі був невисоким. Так, у 1933 р. заяви про бажання навчатися подали 278 осіб, з яких до екзаменів допустили 250 (безпосередньо на вступні екзамени з'явилися лише 240 осіб, з яких, як вже зазначалося, до лав студентів зарахували 180 осіб)⁷.

Певна увага приділялася профорієнтаційній роботі. Так, у квітні 1931 р. керівництво технікуму у зв'язку з недобором студентів звернулося за допомогою до Кам'янецького райкому ЛКСМУ з проханням провести відповідну роботу серед молоді⁸. У наступні роки подібні прохання надсилалися районним відділам народної освіти, комітетам профспілки “Робос”. Крім того, у районних газетах друкувалися оголошення про прийом студентів. Такі ж оголошення “великого розміру” розсилалися у середні школи. З викладачів та студентів технікуму створювалися бригади “вербовщиків”. Так, у червні 1934 р. в райони області для проведення профорієнтації серед випускників шкіл відрядили Гуменюка (в Орининський район), Повелій (Чемеровецький, Городоцький, Солобковецький), Борківського (Новоушицький), Шандру (Дунаєвецький), Цзівульського (Смотрицький),

Фікслера (Староушицький), Зінчука, Сидоренко (Кам'янецький), Левківського (Жванецький райони)⁹.

Архівні документи дають можливість прослідкувати кількісний склад молоді. Так, на 1 липня 1931 р. у технікумі на денній формі навчання навчалось 216 студентів¹⁰, у вересні того ж року – 300¹¹, у жовтні 1932 р. – 423¹², у вересні 1933 р. – 272¹³, у березні 1934 р. – 285¹⁴, у грудні того ж року – 364¹⁵, на початку 1935 р. – 354¹⁶. Значно більшою була кількість заочників. У вересні 1933 р. у технікумі їх налічувалося 812¹⁷.

Розподіл студентів Кам'янець-Подільського педагогічного технікуму за статтю, соціальним станом, національністю, партійною приналежністю прослідкуємо за допомогою таблиць 1 і 2¹⁸.

Таблиця 1. Розподіл студентів за статтю і соціальним станом

Станом на	Загалом студентів	Розподіл за						
		статтю		соціальним станом				
		чол.	жін.	Робітники	Селяни	Службовці	Кустарні	Інші
1930 р.	146	74	72	28	96	16	6	-
15.08.1931 р.	180	104	76	*	*	*	*	*
15.09.1931 р.	300	*	*	47	193	48	7	5
1.01.1933 р.	320	*	*	9	107	2	3	29
13.12.1934 р.	364	164	200	26	312	12	14	-

*Даних не виявлено.

Таблиця 2. Розподіл студентів за національністю і партійністю

Станом на	Загалом студентів	Розподіл за						
		національністю					партійністю	
		Українці	Росіяни	Євреї	Поляки	Інші	Члени КП(б)У	Члени ЛКСМУ
1930 р.	146	100	1	39	4	2	2	40
15.08.1931 р.	180	*	*	*	*	*	*	*
15.09.1931 р.	300	220	1	69	10	-	6	91
1.01.1933 р.	320	248	-	51	21	-	2	124
13.12.1934 р.	364	304	-	47	13	-	2	72

*Даних не виявлено.

Що стосується розподілу молоді за віком, то у 1934 р. 32-річні студенти склали 3 особи, 29-річні – 5, 27-річні – 3, 26-річні – 4, 24-річні – 2, 22-річні – 2, 21-річні – 9, 20-річні – 23, 19-річні – 36, 18-річні – 49, 17-річні – 40, 16-річні – 20, 15-річні – 68. Що стосується освітнього цензу, то на той же період до вступу у технікум семирічну школу закінчили 327 осіб, 6-річну – 23, 5-річну – 3, школу колгоспної молоді – 5, курси – 6 осіб¹⁹.

Педагогічний технікум, який знаходився за адресою вул. Петровського, 72, готував вчителів для трудових шкіл I концентру та вихователів дошкільних закладів²⁰.

Термін навчання складав 3 роки. Заклад мав 2 відділи – шкільний і дошкільний. Найбільшим було представництво першого з них. Наприклад, у першому семестрі 1934–1935 н.р. на денній формі навчання шкільний відділ складався з 6 груп I-го, 4 – II-го, 2 – III-го курсів. Дошкільний відділ на III курсі мав лише 1 групу²¹. Щоправда, на 5 жовтня 1932 р. групи “дошкільнят” були на кожному з трьох курсів²².

Заняття у технікумі відбувалися у дві зміни. У першу зміну, яка розпочиналася о 9 год. ранку (у літній період – з 8.00 год.), навчалися студенти шкільного відділу. У другу зміну з 18.00 студіювало студентство дошкільного відділу. Перед початком занять з 8 год. 40 хв. до 8 год. 55 хв. проводилася обов’язкова для всіх фіззарядка, яку запровадили 7 квітня 1934 р. Перерви між уроками встановлювалися тривалістю 5 хв. Після третього уроку проводилася велика перерва (30 хв.). Як правило уроки закінчувалися о 14 год. 50 хв.²³

Навчальні плани розроблялися напередодні нового навчального року на основі типових планів Народного комісаріату освіти УСРР. Щоправда, останні інколи надходили із запізненням, що змушувало вносити відповідні корективи вже у ході навчання. Це ж стосується і навчальних програм²⁴.

Навчальний план передбачав засвоєння студентами таких навчальних дисциплін – історія класової боротьби (для шкільного і дошкільного відділів на вивчення цього предмету відводилося по 160 год.), політекономія (100 год.), теорія радянського господарства (80 год.), ленінізм (70 год.), національне питання (40 год.), історія більшовизму (100 год.), історія техніки (30 год.), економічна географія (30 год.), основи виробництва та політехнічна практика (200 год.), військова підготовка (140 год.), фізична культура (150 год.), природознавство (250 год.), іноземна мова (120 год.), педагогіка (170 год.), комуністичний дитячий рух (50 год.). На педагогічну практику виділялося по 720 год. Крім того, для студентів шкільного відділу на вивчення математики було заплановано 230 год., дошкільного – 200 год.,

фізики – відповідно 180 і 150, хімії – 120 і 80, фізичної географії – 70 і 60, української мови – 180 і 140, російської мови – 80 і 60, літератури – 150 і 140, педології – 50 і 80, соціальної гігієни – 80 і 50, тонального і образотворчого мистецтва – 120 і 150, методики викладання – 350 і 270. Крім того, майбутні вихователі дошкільних навчальних закладів засвоювали теорію і практику дошкільної роботи (180 год.)²⁵.

Регулярно навчальні і робочі навчальні програми переглядалися, насамперед з навчальних дисциплін ідеологічного змісту. Наприклад, на початку березня 1934 р. оновили програму курсу радянського господарства та економічної політики, взявши до уваги настанови Генерального секретаря ЦК ВКП(б) Й.В.Сталіна щодо підсумків економічного розвитку СРСР у період між XVI та XVII з'їздами ВКП(б). До курсу історії більшовизму внесли пункти про “підсумки і дальші завдання боротьби з опортунізмом, про ідейно-політичне і організаційне керівництво партії в курсі діамату [діалектичного матеріалу] та істмату [історичного матеріалізму], настанови т. Сталіна про шляхи ліквідації класів та ліквідації пережитків капіталізму в економіці і свідомості людей, про роль партії і пролетарської держави”²⁶.

У навчальні плани вводилися і факультативні курси, наприклад, кіномеханіка (з квітня 1934 р.)²⁷. Організовували у технікумі і навчальні екскурсії. Так, у 1933 р. 80 студентів відвідали Москву, Ленінград і Київ²⁸. Наступного року провели тематичні екскурсії з біології і фізики на місцеві підприємства, у колгоспи²⁹.

Всі навчальні дисципліни викладалися українською мовою³⁰.

Архівні документи свідчать про недовиконання, а інколи й перевиконання навчальних планів. Так, у першому семестрі 1934–1935 н.р. на I курсі шкільного відділу недовиконання склало 268 год., на II-му – 256 год. Водночас на III курсі навчальний план перевиконали на 248 год. Це пояснювали, насамперед, неузгодженням навчальних планів з НКО (у жовтні було введено нову дисципліну – військова підготовка, яка не була раніше запланована), а також відсутністю викладачів з деяких навчальних дисциплін³¹. Подібне мало місце і в першому семестрі 1932–1933 н.р. Тоді навчальний план не виконали з історії, класової боротьби, фізичної географії, перевиконали – з педагогіки і хімії³². Загалом, виконання навчального плану у 1932–1933 н.р. складало 99,5% (для порівняння: у 1930–1931 н.р. – 97,8%, у 1931–1932 н.р. – 98,3%)³³.

У технікумі функціонували 3 циклових комісії: соціально-економічних, загальноосвітніх дисциплін, педагогічна³⁴. Працювала також і методична

рада, у роботі якої брали участь і від 20 до 25 студентів. На її засіданнях обговорювалися навчальні плани і програми, методи викладання. Що стосується останнього, то їх застосування залежало від характеру дисципліни, наявності підручників і наочності. Наприклад, з української і російської мов лекції займали близько 20%. Проводилося фронтальне обговорення матеріалу з окремою групою. 55–60% навчального часу відводилося самостійній роботі студентів, які конспектували вивчений матеріал, виконували практичні завдання, письмові роботи. Крім того, додатково організовувалися колективні читання художніх творів³⁵. Проводилися конкурси на кращий конспект³⁶. Студенти були зобов'язані відвідувати і марксистсько-ленінський семінар³⁷.

Дирекція технікуму дбала про матеріальне забезпечення навчального процесу. Часто доводилося розраховувати на власні ресурси, оскільки державні кошти, які виділялися на ці потреби, були мізерними³⁸. Як би не було, все ж вдалося обладнати ряд кабінетів – фізичний, військовий, хімічний, педагогічний, природничий, навчальну майстерню³⁹.

Поступово формувалася бібліотека, яка у 1933 р. мала 14 тис. примірників книг⁴⁰. Не вистачало навчальної літератури з історії України, давньої, середньовічної, української, російської і всесвітньої літератур, економічної географії, математики, педології, трудового навчання⁴¹.

Значна увага приділялася проведенню практик. Студенти II–III курсів проходили педагогічну практику. Базовими навчальними закладами визначили Кам'янець-Подільську школу № 10 і сільську школу с.Цибулівка⁴². Паралельно із виконанням безпосередньо учительської роботи студентство реалізовувало поставлені методистами індивідуальні дослідницькі завдання з мови, математики, суспільствознавства, природознавства, педагогіки⁴³.

Кращих студентів-практикантів дирекція технікуму морально стимулювала. Так, 17 червня 1934 р. було оголошено подяку Віхштейну, Винниченку, Сасу, Мітельману, які провели зразкові уроки з української мови і математики⁴⁴.

Першокурники проходили виробничу практику. У 1931 р. молодь трудилася на підприємствах міста – на заводі “Мотор”, в артілі “Дерево-Метал”, практикувалася у майстернях дорожнього технікуму⁴⁵. У 1934 р. у кінотеатрі ім. Войкова студенти мали проходити практику з кіномеханіки⁴⁶.

Успішність студентів технікуму ілюструють результати екзаменаційних сесій (див. табл. 3⁴⁷).

Таблиця 3. Дані про успішність студентів
Кам'янець-Подільського педагогічного технікуму у 1931–1934 рр.

Роки	Оцінки			
	Дуже добре	Добре	Задовільно	Незадовільно
1931–1932 н.р.	-	50	32,2	7,8
1932–1933 н.р.	-	45	46,1	8,9
Перший семестр 1933–1934 н.р.	2,2	32,4	56,8	8,6

У першому семестрі 1934–1935 н.р. на “відмінно” навчалися 4,3% студентів, “добре” – 25,8%, “задовільно” – 64%, “незадовільно” – 5,9%⁴⁸.

У 1934 р. в технікумі функціонували гуртки допомоги відстаючим студентам з математики, фізики, мови, у яких працювали викладачі і студенти-відмінники⁴⁹.

Поступово покращувалася трудова дисципліна молоді. Так, у 1931–1932 н.р. пропуски занять студентів склали 3%, у 1932–1933 н.р. – 3,1%, у першому семестрі 1933–1934 н.р. – 2,1%⁵⁰, у першому семестрі 1934–1935 н.р. – 1,45%⁵¹. Недисциплінованих студентів заслуховували на загальних студентських зборах, зборах груп, викликали до навчальної частини, профкому, комітет комсомолу, публікували про них відповідну інформацію у стінгазетах, позбавляли стипендій, накладали адміністративні стягнення (зауваження, догани тощо). Одна із архівних справ повідомляє про винесення попередження і догани у 1934 р. Так, 26 студентів попередили за неявку на фіззарядку⁵². Другокурсникам Гурському, Дубінському, Хасклевич, Залізняк оголосили догану за “свідомий зрив” навчання⁵³, Клівіцькому – за “брутальне поведіння” з працівниками канцелярії та образу бухгалтера, якого студент звинуватив у не нарахуванні стипендії⁵⁴. 11 вересня покарали студентку Ковальчук, яка того дня чергувала і передчасно подала дзвінок на перерву, внаслідок чого “зірвала” заняття на 20 хв.⁵⁵. У 1935 р. студента Романюка у зв’язку з академнеуспішністю перевели на I курс⁵⁶. У червні 1934 р. у групах обговорювали поведінку студентів Юркова і Спасюка, які здійснювали крадіжку фруктів у садку зоотехнічного інституту⁵⁷. За “замилування очей, погурання прогульникам, систематичний зрив занять” у 1934 р. з посад старост групи були зняті Залізняк, Коростинська і Поберезький⁵⁸.

Найбільш недисциплінованих студентів відраховували з технікуму. За систематичні пропуски занять, запізнення, крадіжки, порушення правил внутрішнього розпорядку, академнеуспішність у 1933 р. відраховали Ста-

хова і Коган⁵⁹, у 1934 р. – З.Роженко, Г.Романюк, Барвінську, Л.Бачинську, Я.Хоптинця, Л.Опалінську, Ковальську, Цинчик, А.Зарембу, Ейдельман⁶⁰, Шафрана, Жукотинського⁶¹, у 1935 р. – С.Солодковського⁶².

Дирекція вела боротьбу зі студентами, які самовільно залишили технікум (“літуни”, “дезертири”). У жовтні 1934 р. до Хребтіївської сільської ради Новоушицького району надійшов лист від директора технікуму, у якому йшлося, зокрема, про хребтіївчанина Я.Сімченка, що покинув навчання і повернувся в село. Висловлювалося прохання вважати його за “літуна та зривника підготовки вчительських кадрів”, обговорити це питання на загальних зборах і виключити з колгоспу⁶³. Подібні листи надійшли до Велико-Карабіївської сільради Смотрицького району (обвинувачувалися студенти С.Брик і М.Машинський)⁶⁴, Залучанської сільради Орининського району (К.Сафронюк, Г.Кучерява)⁶⁵, Збрижської сільради Чемеровецького району (Л.Шутяк)⁶⁶. “Літунами” оголосили у 1933 р. Мартинюк, Лукімову, Герштенфельд⁶⁷, у 1934 р. – Григоришину⁶⁸.

У лютому 1934 р. директор технікуму Ткаченко звернувся до районної міліції з проханням заарештувати і притягнути до відповідальності студента Осипова, який викрав з військового кабінету револьвер “Бульдог”⁶⁹.

Важливим елементом активізації навчального процесу було проведення соціалістичних змагань. Зокрема, на початку 1932 р. Кам’янець-Подільський педтехнікум прийняв виклик Проскурівського педтехнікуму. Арбітром змагань виступив Кам’янець-Подільський інститут соціального виховання⁷⁰. У 1933–1934 н.р. технікум взяв участь у соцзмаганнях вузів і технікумів СРСР, взявши на себе відповідні зобов’язання. Що стосується студентів, то виокремимо наступні пункти:

– викладачі мали допомогти студентам у навчанні і встановити контроль над їхньою самостійною роботою, а саме:

а) провести конкурс на кращий конспект;

б) прочитати студентському колективу не менше 2 лекцій про техніку організації розумової праці;

– скласти план і розподілити навчальні та громадські навантаження так, щоби забезпечити для самостійної роботи кожному студенту на тиждень три вільних вечори;

– в гуртожитку відкрити читальню;

– впровадити у свідомість студентів “соціалістичне” відношення до праці і майна, а саме:

а) повністю усунути пропуски і запізнення;

б) шляхом організації систематичних консультацій, гуртків, бригад,

“буксирів”, поповнення лабораторій, кабінетів, бібліотеки відповідними посібниками і книгами, ліквідувати “академхвости”, добитися якісних результатів в оволодінні програмним матеріалом;

в) облаштувати майстерні для реалізації політехнізації;

г) відкрити при технікумі зразкову шкільну дослідну земельну ділянку;

д) випустити і реалізувати серед студентів безкоштовну позику “За якість навчання”;

– педагогічну практику студентів тісно пов’язувати з теоретичним курсом предмета і з окремими методиками.

Технікум зобов’язався максимально забезпечити матеріальні, побутові і культурні складові життєдіяльності студентства, зокрема:

– у гуртожитку створити умови для культурно-освітньої плідної роботи молоді;

– забезпечити мешканців гуртожитків ліжками, матрацами, одіями, столами, вішалками, водою, умивальниками;

– забезпечувати відвідування лазні 3 рази на місяць;

– створити майстерні для ремонту одягу і взуття;

– для покращення харчування провести такі заходи:

а) організувати власну студентську їдальню і буфет;

б) провести децентралізовану заготівлю овочів і забезпечити їх зберігання;

в) забезпечити розвиток тваринницької ферми;

г) засадити овочів не менше 10 га на власному господарстві;

д) 2 рази в рік проводити медогляд, забезпечити місцями у будинках відпочинку передовиків.

У галузі громадсько-політичної роботи запланували такі кроки:

– у вихідні дні колективно відвідувати театри, кіно, стадіони, проводити колективні читання художньої літератури, екскурсії;

– організувати конкурси кімнат, чергових гуртожитків;

– охопити студентів індивідуальним змаганнями, створити відповідний фонд для преміювання передовиків, організувати галерею кращих передовиків;

– покращити “марксистсько-ленінське навчання” шляхом організації політшкіл, гуртків, семінарів, політгодин;

– організувати вивчення біографій керівників партії, зокрема “геніальних вождів Леніна і Сталіна”;

– добитися того, щоби не менше 60% студентів здали норми ГПО і не менше 40% – “ворошилівських стрільців”;

- посилити інтернаціональне виховання;
- передплатити не менше 200 екземплярів газет і журналів;
- проводити культмасову роботу у підшефному селі Цибулівка, зокрема:
 - а) організувати школи колгоспників і малописьменних, кожна з яких мала охопити 25 осіб, сільськогосподарський гурток (30 осіб);
 - б) прочитати не менше 2 науково-популярних лекцій впродовж місяця або провести 2 політбесіди, встановити радіо, організувати перегляд кінофільмів⁷¹.

Про виконання зобов'язань систематично звітували. Так, у січні 1934 р. серед студентів реалізували безкоштовну позику “За якість навчання на 100%”⁷².

Проводилися соціалістичні змагання між окремими студентами, наприклад, у листопаді-грудні 1933 р. між першокурсницями Уманець і Миронович. Перша з них оголосила себе “ударницею” і викликала на змагання Миронович. Кожна зі студенток брала на себе відповідні соцзобов'язання⁷³.

Випускники складали кваліфікаційні випускні экзамени і виконували дипломні роботи. Що стосується останніх, то теми робіт пропонувалися за декілька місяців до випуску⁷⁴. Наприклад, у 1933 р. студенти випускного курсу виконували кваліфікаційні роботи на такі теми: “Педагогічний процес у радянській школі, як знаряддя інтернаціонального виховання”, “Як зробити політінформацію для молодших груп”, “Які основні вимоги ставляться до радянського вчителя”, “В чому я бачу “лівацькі” перекинуття та правоопортуністичні ухили в роботі школи, де я відбувала педагогічну практику”, “Яку громадсько-політичну роботу я вів з учнями молодших груп в школі, де відбувалася моя практика”, “Для чого і як організувати соцзмагання й ударництво серед учнів молодших груп” тощо⁷⁵, у 1934 р. – “Як організувати здійснення постанов XVII з'їзду КП(б)У в політехнічній масовій школі”, “Шкідництво так званої Харківської школи на педагогічному фронті”, “Праві та ліві ухили на педагогічному фронті”, “Роль зразкової школи у піднесенні якості педроботи в околицьніх школах”, “Гуртки в школі I-го концентру (організація та методика робота)”, “Як організувати і провести Ленінові дні в школі”, “Піонерська організація в боротьбі за високу якість навчання та свідому дисципліну”, “Дитяче самоврядування в боротьбі за якість навчання та свідому дисципліну”, “Організація роботи з відсталими учнями молодших груп”, “Основні засади антирелігійного виховання, його форми і методи”, “Заходи педагогічного впливу на дітей дезорганізаторів”, “Школа I-го концентру і оборона СРСР”, “Хоровий спів

у школі та організація прилюдних виступів”, “Роль і місце художньої літератури в школі І-го концентру” і т.д.⁷⁶.

Напередодні захисту робіт проводилося їхнє попереднє обговорення. Архівні документи повідомляють, що частина викладачів і студентів-дипломників ігнорували ці засідання⁷⁷. Щодо результатів виконання дипломних робіт, то, наприклад, у 1934 р. члени екзаменаційної комісії 2 роботи оцінили на “відмінно”, 6 – на “добре”, 42 – на “задовільно”, 12 – на “незадовільно”⁷⁸.

На жаль, архівні документи містять недостатню статистичну інформацію про контингенти випускників. Відомо лише, що у 1933 р. технікум закінчили 67 осіб⁷⁹, а в 1934 р. – 64⁸⁰. Випускники поповнювали школи Вінницької області. Так, у 1934 р. по 9 осіб направили в Орининський і Новоушицький райони, 8 – Староушицький, 7 – Кам’янецький, 6 – Городоцький, 2 – Муровано-Куриловецький, по 1 – у Піщанський, Чемеровецький, Гайсинський, Барський, Волочиський, Славутський, Летичівський, Смотрицький, Жмеринський, Томашпільський, Шепетівський, Чуднівський, Теплицький, Теофіпольський, Деражнянський, Могилівський, Літинський, Немирівський, Брацлавський, Вороновицький, Дунаєвецький та деякі інші райони⁸¹. Кращим випускникам надавали рекомендації для продовження навчання у вузах. Наприклад, у березні 1935 р. технікум рекомендував С.Снігура до вступу на літературно-мовний факультет Київського державного університету⁸².

У 1934 р. у зв’язку з нестачею вчителів шкіл ІІ концентру обласний відділ народної освіти розпорядився направити кращих випускників у ці школи. Технікум, як зазначалося вище, готував вчителів для шкіл І концентру. У відповідь на це розпорядження з відмінників, що виявили бажання працювати у вищих за рівнем школах, утворювалися спеціальні групи, з якими проводилися додаткові заняття з фахових дисциплін і методики. Кам’янець-Подільський педтехнікум того року делегував для шкіл ІІ концентру 20 вчителів мови і літератури, 10 – фізики та математики⁸³.

Свою специфіку мало заочне навчання. Студентам-заочникам через 9 районних баз (Кам’янецьку, Орининську, Смотрицьку, Солобковецьку, Дунаєвецьку, Новоушицьку, Староушицьку, Городоцьку, Чемеровецьку) надсилали навчальні плани і програми. Разом з тим, констатуємо низьку явку заочників на сесію. Так, у січні і червні 1933 р. із 63 другокурсників на сесію прибули 26. Це ж стосується і першокурсників: з 435 студентів заняття відвідували лише 182. У ряді випадків сесії проводилися безпосередньо у райбазах, куди прибували викладачі технікуму⁸⁴.

Громадська діяльність молоді концентрувалася переважно у студентському клубі, роботою якого керувала клубна рада на чолі з головою⁸⁵. При клубі працювали гуртки: літературний, драматичний (нараховував 54 студенти), виразного читання, стрілецький, хімічний, педагогічний, “безвірницький” (антирелігійний – Авт.), художній, хоровий, музичний⁸⁶. Останній мав два відділи: духовий (24 студенти) і струнний (15 студентів)⁸⁷. Гуртки працювали за планом, який затверджувався навчальним відділом. Їхньою роботою керували викладачі⁸⁸. Найактивнішими були літературний і мистецькі гуртки. Тричі на місяць у передвихідні дні організовувалися літературно-музичні вечори⁸⁹. Відомо, що у першому семестрі 1934–1935 н.р. відбулося 8 вечорів художньої самодіяльності, на яких присутні, зокрема, мали змогу переглянути 4 п’єси, послухати виступи членів хорового гуртка, духового та струнного оркестрів. Тоді ж було організовано 3 культпоходи в кінотеатр. Що стосується останнього, то для студентів-передовиків адміністрація викупила 4 постійних місця⁹⁰. Щоправда і тут мали місце певні недоліки. У січні 1934 р. повідомляли про “недостатньо налагоджену клубну роботу, календар клубної роботи не використув[ався], не[було] точного обліку переведеної роботи..., не розгорнуто ще достатньо антирелігійної роботи”⁹¹.

Систематично випускалися загальнотехнікумівська і групові газети. Так, у першому семестрі 1934–1935 н.р. вийшло 25 газет, у т.ч. 7 – загальних та 18 стінгазет⁹².

При технікумі діяло декілька осередків громадських організацій. Зокрема, до МОДРу (Міжнародна організація допомоги робітникам) входило 307 студентів. У четвертому кварталі 1934 р. зібрали 133 крб. 20 коп. членських внесків і 157 крб. 20 коп. – на допомогу іспанським революціонерам. Вдалося провести загальні збори. Майже всі студенти технікуму були охоплені членством у ТСО (Товариство сприяння обороні) “Авіахім”⁹³. Що стосується останнього, то мали місце випадки, коли молодь ігнорувала заняття, які проводило товариство. Наприклад, 28 січня 1935 р. на уроках у 1-й роті були відсутні 40 осіб, у 2-й роті – 19, 21 особа запізнилася. За цю провину 12 студентам оголосили сувору догану⁹⁴. У січневому звіті 1934 р. йшлося про недостатню роботу у галузі інтернаціонального виховання молоді⁹⁵.

Працював у технікумі й осередок Товариства Українського Червоного Хреста. Відомо, що у травні 1934 р. 19 студентів виявили бажання скласти нормативи на значок ГСО (готовий до санітарної оборони). Тоді ж відбулося засідання санітарного поста, до якого ввійшли Ленюк, Залізник і

Мостовий⁹⁶. У 1934 р. при технікумі створили загін сприяння міліції, який склали Г.Кучерявий, С.Лазаренко, Г.Сорока, П.Капиця, М.Гуменюк, К.Шмирко, Г.Кухаришин⁹⁷. Крім цього, того ж року студенти внесли відповідні кошти на будівництво ескадрилії аеропланів імені Кірова⁹⁸, передплатили позику 2-ї п'ятирічки⁹⁹.

Студентство спільно з викладачами брало участь у відзначенні державних свят, річниць класиків марксизму-ленінізму. Так, у травні 1933 р. урочисто відсвяткували ювілей Карла Маркса¹⁰⁰. 1 травня 1934 р. молодь відзначила Міжнародний день солідарності трудящих. Цікаво, що 26 квітня, напередодні святкування, директор технікуму підписав наказ, у якому зазначалося: “Вихідних днів на першотравневі свята не давати. Всі студенти мали взяти участь у святкуванні 1 Травня”¹⁰¹. У квітні 1935 р. парт-організація, комсомольський осередок, профком розробили спільний план підготовки та проведення першотравневого свята. Так, у навчально-виробничій сфері планувалося:

- підвести підсумки соціалістичного змагання (між групами, серед окремих студентів);
- організувати комісію для перевірки виконання завдань соцзмагання з Проскурівським педтехнікумом;
- відкрити дошку пошани, а також преміювати кращих з передовиків;
- провести виставки, у яких відобразити процес реалізації постанов ЦВК СРСР “про програми і режим в ВИШах та технікумах”;
- у літературно-мовному кабінеті створити стенди, які б характеризували боротьбу за культуру слова студента;
- організувати складання громадсько-політичного екзамену по матеріалах XVII з'їзду ВКП(б);
- вчителям школи підшефного села надати консультації з питань підготовки до відзначення свята 1 Травня;
- у бібліотеці організувати тематичну виставку літератури;
- розгорнути підготовку до проведення “Сталінського набору” до технікуму.

У сфері художньої та фізкультурно-масової роботи передбачалося:

- у підшефному селі організувати суботники благоустрою під гаслом: “До 1-го Травня справити шляхи, побілити хати, почистити двір, позеленити вулиці, криниці привести в належний санітарний стан”;
- організувати складання норм ГПО;
- обладнати спортивні майданчики;
- створити дві жіночих і дві чоловічих волейбольних команди й органі-

зувати між ними змагання;

- викликати на змагання з волейболу і стрільби Проскурівський педтехнікум;
- організувати “масовий вихід” до підшефної військової частини;
- провести колективну “масовку” у Цибулівському лісі, організувати “сімейну вечірку” для членів колективу технікуму;
- організувати урочисте засідання, присвячене Міжнародному дню солідарності трудящих¹⁰².

Студентство технікуму проводило певну роботу у підшефному селі (спочатку у Соколі¹⁰³, а згодом – у Бразі)¹⁰⁴. Напередодні виїзду у село проводився відповідний інструктаж. Так, у січні 1933 р. зі студентами було “пророблено” рішення січневих пленумів ВКП(б), уряду, чергового з’їзду колгоспників¹⁰⁵. Восени того ж року завдяки студентам було виконано план хлібозаготівлі, вчасно проведено осінню посівну кампанію¹⁰⁶. Подібну роботу провели і восени 1934 р. У селі постійно працювала студентська бригада з 3–4 осіб. Загалом, за три осінні місяці у сільськогосподарських роботах брали участь 65 студентів. За цей час повністю було колективізовано селянські господарства с. Брага. Виконано план хлібо- і м’ясозаготівлі¹⁰⁷. Систематично студенти проводили у селі культурно-масову роботу. Так, восени 1933 р. їм вдалося організувати хор і налагодити роботу гуртка агротехніки. Архівні документи повідомляють, що тоді було проведено 5 вечорів, на яких, зокрема, обговорили тези керівників ВКП(б) В.Молотова, В.Куйбишева та ін.¹⁰⁸. У першому семестрі 1934–1935 н.р. молодь організувала бібліотеку, налагодила регулярний випуск стінгазети¹⁰⁹. У листопаді 1932 р. студенти Гандзюк і Кириченко допомагали жителям с. Сокіл у відзначенні 15-ї річниці Жовтневої революції¹¹⁰.

Дирекція технікуму “боролася” зі студентами непролетарського походження. Так, у лютому 1932 р. зі складу студентів відрахували О.Швачинську, як доньку священика¹¹¹. У жовтні наступного року навчання покинули Лъєва, Бабинський, Шевчук, яких визнали “класово-ворожим елементом, що приховав своє минуле, пролізши до технікуму”¹¹².

Виявляючи “класову пильність”, до дирекції технікуму звертались з відповідними листами місцеві органи влади. Так, 5 серпня 1934 р. у відповідь на повідомлення Дерев’янської сільської ради із закладу відрахували Марію і Лідію Белінських, Н.Банішевську, батьки яких “[були] кулаками, експортниками, виключені з колгоспу та позбавлені виборчих прав”¹¹³. У листопаді 1930 р. надійшло звернення комсомольського осередку с. Лошківці Солобковецького району, у якому містилося прохання “вигнати зі

школи” Янова, який під час вступу до технікуму підробив документи про сою належність до комітету незаможних селян (КНС)¹¹⁴.

У першому семестрі 1934–1935 н.р. на загальних зборах студентів обговорили випадки антисемітизму, які траплялися у технікумі впродовж цього періоду. Вони виявлялися у “примушуванні студента-єврея співати єврейські пісні, відбиранню в нього конспекта, штовханні його, вимазуванні його в крейду”¹¹⁵.

Антирадянські настрої у студентства формували окремі викладачі, які на своїх заняттях припускалися “політично-шкідливих помилок”. Так, викладач політекономії Тернавський, “протаскуючи контрреволюційний троцькізм”, зазначав що “при розвитку соціалістичної системи дрібне товарне господарство існувати не може, а тому [її] треба знищити”¹¹⁶.

Складними були матеріальні умови існування технікуму та його студентства. Свою роботу заклад розпочав у невеличкому житловому будинку по вул. Петровського, 27, у якому було лише 6 аудиторій¹¹⁷. Один із архівних документів містить рішення президії міської ради від 13 вересня 1930 р. про передачу технікуму приміщення колишньої польської школи¹¹⁸. На жаль, чому цей акт так і не було реалізовано, з’ясувати не вдалося. У наступні роки міська влада ігнорувала неодноразові звернення дирекції закладу про забезпечення його відповідними приміщеннями. У зв’язку з цим директор технікуму змушений був 3 березня 1933 р. звернутися з листом у Народний комісаріат освіти УСРР. Невдовзі, 23 березня НКО вже інформував Вінницький обласний відділ народної освіти, що Кам’янець-Подільський педтехнікум “опинився в дуже скрутному стані, бо організувати нормальний педпроцес у технікумі та ще на курсах, що організовано при ньому, в сучасному приміщенні немає ніякої змоги”. Констатувалося, що якщо заклад не забезпечать належним приміщенням, та його буде ліквідовано¹¹⁹. І лише після цього міська рада у серпні того ж року передала технікуму навчальний корпус колишнього інституту технічних культур по вул. Робфаку, 27¹²⁰.

Що стосується гуртожитків, то у перші місяці роботи закладу студенти проживали у 2 помешканнях – на вул. К.Лібкнехта і вул. Петровського, 72. На 1 січня 1931 р. з 126 студентів житлом були забезпечені 100¹²¹. Цікаво, що у липні 1931 р. гуртожитки знаходилися вже за новою адресою – вул. Леніна, 20 і вул. Карла Маркса, 2¹²². Щоправда, у звіті директора технікуму (1933 р.) повідомляється, що наприкінці 1932 р. заклад мав лише один гуртожиток по вул. Леніна, 20. Саме тоді міська рада вилучила цей будинок для власних потреб, відвівши технікуму під гуртожиток приміщення колишнього керамічного технікуму (вул. Чумака, 8). Але половина будинку знаходилася

у власності філії скло-парцеляного тресту, керівництво якої відмовилося передати цю частину приміщення технікуму¹²³. Не вдалося вирішити питання щодо заселення студентів у флігель, що знаходився у дворі навчального корпусу по вул. Робфаку, 27, оскільки тут працювала насіньова станція. Таким чином, кількість потребуючих гуртожитку зросла до 200 осіб¹²⁴. Це питання зрушилося лише восени 1934 р., коли у справу втрутилися міліція і прокуратура, газета “Червоний кордон”. Нові житлові площі заселили 246 студентів¹²⁵. У грудні 1934 р. у двоповерховому гуртожитку по вул. Чумака, 8 у 24 кімнатах мешкали 188 студентів. В одноповерховому гуртожитку (вул. Затонського, 70) 33 студенти займали 8 кімнат. Таку ж кількість поверхів мав гуртожиток по вул. Робфака. Тут в 5 кімнатах жили 33 студенти¹²⁶. Загалом, на 1 студента припадало 3,25 м² житлової площі¹²⁷.

Поступово покращувалося обладнання гуртожитків. В одному із звітів за 1933 р. повідомлялося, що тоді бракувало простинь, наволочок, рушників. Загалом, того року в гуртожитку до послуг студентів було 200 ліжок, 195 одіял, 111 матраців, 60 тапчанів, 40 наволочок, 20 лавок і 10 стільців¹²⁸. На початку 1934 р. матрацами, ліжками, одіями молодь забезпечили на 100%, а наволочками – на 200%¹²⁹. Тоді ж гуртожиток радіофікували¹³⁰. У жовтні 1934 р. становище з обладнанням гуртожитків ілюструє таблиця 4¹³¹.

Таблиця 4. Обладнання студентських гуртожитків

Назва обладнання	Станом на 15 жовтня 1934 р.	Планувалося придбати до кінця 1934 р.	Не вистачало на 1935 р. (шт.)	Зношеність обладнання (%)
Столи	30	10	15	8
Табуретки	35	100	100	15
Тумбочки	50	50	50	10
Лавки	30	10	10	8
Відра	30	30	30	15
Тазики	22	10	20	20
Плювачки	30	15	10	15
Вішалки	21	20	20	10
Лампочки електрич.	16	10	20	15
Ліжка	247	-	50	10
Матраци	198	50	100	10
Одіяла	170	30	90	8
Наволочки	350	50	100	15
Простині	50	10	250	-

Паливом і електроенергією технікум був забезпечений¹³². Щоправда, у лютому 1935 р. студенти I курсу у газеті “Червоний кордон” скаржилися, що “в кімнатах брудно і холодно. Працювати ніяк не можливо. А коли звернешся чи до директора Ткаченко, чи завуча Забори то почувеш або насмішливу відповідь або яку небудь пусту обіцянку, що й та ніколи не виконується”¹³³.

З жовтня 1933 р. у гуртожитках для запобігання крадіжкам та псуванню майна було введено чергування студентів¹³⁴. Все ж архівні документи свідчать про значну кількість порушень у гуртожитках. Частина студентів за ці провини виселили з гуртожитку, або відрахували з технікуму. Так, у лютому 1933 р. було відраховано Якимця, який порушував правила проживання, псував держмайно¹³⁵. У 1934 р. за порушення правил внутрішнього розпорядку виселили з гуртожитку Більмата і Бзинку¹³⁶. Студентам Боднарчуку, Блат і Бабаку оголосили догану за псування меблів, влаштування бійки¹³⁷. Жителі кімнати № 3 гуртожитку по вул. Затонського, 70 у грудні 1933 р. отримали догану за те, що привели в кімнату сторонню особу¹³⁸. У листопаді 1934 р. за безвідповідальне ставлення до обов’язків старости таке ж стягнення наклали на Семенишину, Кухаришину і Мостову. У кімнаті першої з них зафіксували “крик, сміття, [було] налито воду на підлогу”. У Мостової “дуже часто [лунали] співи, влаштовувалися дикунські обряди, що призводило до залякування студентів”. Натомість, у кімнаті Кухаришиної було “брудно, ляга[ли] у верхній одежі з болотом на койку, [влаштовувалися] часті вечорниці”¹³⁹. Студентів Гуменюка, Дзюбака і Просоловського за порушення правил внутрішнього розпорядку попередили. У кімнаті Гуменюка мешканці “сиділи в кашкетах на кроваті і курили”. Під час чергування у гуртожитку Просоловського в їдальні “столи [були] непоміті, скрізь порозливано вечерю, не витерто вікно, через яке пода[валася] вечеря”¹⁴⁰.

У жовтні 1934 р. при технікумі відкрили пральню і майстерню по ремонту одягу і взуття¹⁴¹. Тричі на місяць студенти відвідували міську лазню, оскільки власної технікум не мав¹⁴². Власне, питанню санітарної обробки приділяли першочергову увагу. Так, у грудні 1934 р. міська держсанінспекція заборонила поселяти у гуртожитки студентів, як не пройшли попередньої санобробки¹⁴³. В одному з гуртожитків організували ізолятор на 4 ліжка¹⁴⁴.

Частина студентів отримувала стипендію. Так, у 1930 р. із 146 студентів денної форми навчання стипендіями були забезпечені 98 осіб. З них 88 отримували до 30 крб, 10 – від 31 до 50 крб¹⁴⁵. Наступного року із 180 студентів стипендію отримували 120 осіб. Стипендію I розряду (27 крб) отримували 105 осіб, II-го (36 крб) – 7, III-го (45 крб) – 8¹⁴⁶. У 1933 р. із 320 студентів стипенді видавалися 157¹⁴⁷.

Окремі студенти отримували іменні стипендії. Так, у вересні 1934 р. з нагоди 10-річного ювілею журналу “Колгоспниця України” стипендію призначили Г.Кухаришиній. У поданні на студентку зазначалося, що вона “перебуваючи в лавах пролетарського студентства показала зразки боротьби за якість навчання, а також в громадсько-політичному житті. Вона є ударниця, два рази премійована лєнінською бібліотечкою за високу академ-успішність та громадську роботу. З дорученим їй завданням завжди виправдовувала себе”¹⁴⁸.

Технікум мав власне допоміжне господарство, у якому працювали як викладачі, так і студенти. Земельну ділянку закладу відвели лише у 1933 р. після неодноразових звернень його керівництва. Тоді технікуму надали 5 га землі біля с.Кадіївці, яку засадили кукурудзою, картоплею, ячменем і квасолею. Крім того, облаштували кролятник на 40 кролів, купили 2 корови, поросну свиню і троє поросят¹⁴⁹.

Впродовж року господарство зросло. Технікуму відвели земельні ділянки біля сіл Брага і Янчинці, внаслідок чого земельна площа зросла до 17,5 га. Навесні 1934 р. засіяли 3,14 га землі ячменем (восени зібрали 1,735 т зерна), 3 га – вівсом (1,289 т), 1,25 га – столовим буряком (146 цнт), 2,6 га – кормовим буряком (300 цнт), 1 га – кукурудзою (6 цнт), 0,26 га – гречкою (150 кг), 1 га – капостою (5 т), 0,5 га – морквою (49 цнт 90 кг). Реманент господарства склали 1 плуг, 1 віз, 5 борон, 1 січкаря, 1 кірат. Розвивалася тваринницька ферма. У грудні 1934 р. вона мала 3 пари коней, 2 свиноматки, 15 свиней, 7 кролів¹⁵⁰.

Поступово вирішувалося питання із харчуванням студентів. Найбільш гостро воно постало у голодному 1933 р. Рятуючись від голоду молодь змушена була регулярно самовільно відлучатися з технікуму додому за харчами. На жаль, керівництво технікуму не ввійшло в положення студентів. В одному з наказів директор попереджав, що “всякі самовільні відлучення розглядатимуться, як грубе порушення внутрішнього шкільного режиму: до порушників будуть застосовані відповідні адміністративні стягнення, аж до виключення з Технікуму. Старостам груп про всякі порушення внутрішнього режиму негайно доповідати навчальній частині”¹⁵¹.

У 1934 р. у гуртожитку по вул. Чумака 8 організували студентську їдальню, пропускна спроможність якої складала 75 осіб, що змушувало проводити харчування студентів у 4 зміни. Це, у свою чергу, змушувало молодь витратити на обіди у середньому до 45 хв. Вартість сніданку і вечері складала 30 коп., обіду – 60 коп. Власне, якість харчування була “занадто низькою і недостатньою”¹⁵². У постанові президії Вінницького обкому профкому

“Робос” зазначалося, що калорійність страв становила лише 100 ккал¹⁵³. Продуктами їдальню забезпечував міський орган “Студкоопхарч”. Їхні поставки були нерегулярними¹⁵⁴. На виручку завжди приходило допоміжне господарство. Наприклад, у жовтні 1934 р. у їдальню надійшло 20 цнт картоплі, 10 цнт столового буряка, 5 цнт моркви і 2 цнт борошна¹⁵⁵.

Профком технікуму утримував буфет. Але його асортимент був мізерним – кефір, печиво, хліб, цукерки, яблука, які реалізовувалися по комерційним цінам¹⁵⁶. Не регулярно видавали талони на харчування. У лютому 1935 р. першокурсники скаржилися: “Всіх талонів на харчування не видають. Одному дали обід, другому сніданок, а повний комплект рідко хто має. Вечері і зовсім немає з причин “економії”. Коли дехто із студентів має хоч одну тему заборгованості, так його позбавляють всяких талонів”¹⁵⁷.

15 лютого 1935 р. відповідно до наказу заступника народного комісара освіти УСРР Хаїта педтехнікум було ліквідовано¹⁵⁸. Студентів I курсу перевели до Олександрівського педтехнікуму (Дніпропетровська область), II-го – до Тульчинського, Шепетівського і Бердичівського, III-го – до Тульчинського педтехнікумів¹⁵⁹. Частина студентів так не прибули на місце призначення. Наприклад, колишні студенти-першокурсники педтехнікуму Т.Токар, С.Сов’як, Н.Кокощук вирішили вступити на підготовчі курси Кам’янець-Подільського пединституту. Невдовзі на адресу останнього надійшов лист від директора Олександрівського педтехнікуму, який дізнавшись про демарш цих студентів, визнав їх дії “літунством і дезертирством”, й вимагав відрахувати їх з курсів як “дезертирів”¹⁶⁰.

Таким чином, студентство Кам’янець-Подільського педагогічного технікуму, який функціонував у першій половині 1930-х рр., переживало досить суперечливі настрої. З одного боку, щорічно зростав контингент студентів, в основному без зривів проходив начальний процес, поліпшувалася трудова дисципліна молоді, при студклубі працювали гуртки, функціонували осередки громадських організацій, комсомольський осередок, профком, значна увага приділялася шефській роботі тощо. З іншого боку, у роботі технікуму спостерігалися ряд недоліків, насамперед, у навчальній роботі, тривалий час скрутним було матеріальне становище. Зафіксовано прояви антирадянських настроїв студентства.

Примітки:

1. Нестеренко, В. А. Технікум Кам’янець-Подільського в 1920-ті – в першій половині 1930-х рр. / В. А. Нестеренко // Кам’янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв’язків: зб. наук. пр. за підсумками Другої Міжнародної науково-практичної конференції, м.Кам’янець-Подільський, 14-15 травня 2005 р. /

[редкол.: О. М. Завальнюк, А. Г. Філінюк, В. О. Савчук та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам.-Поділ. держ. ун-т, 2005. – С. 45-48.

2. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р.300. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 30.
3. Там само. – Спр. 12. – Арк. 2.
4. Там само. – Арк. 54.
5. Там само. – Спр. 24. – Арк. 30.
6. Там само. – Арк. 45зв.; Спр. 56. – Арк. 2.
7. Там само. – Спр. 24. – Арк. 49.
8. Там само. – Спр. 12. – Арк. 109.
9. Там само. – Спр. 53. – Арк. 71.
10. Там само. – Спр. 12. – Арк. 160.
11. Там само. – Арк. 218.
12. Там само. – Спр. 24. – Арк. 4.
13. Там само. – Арк. 62.
14. Там само. – Оп. 2.– Спр. 45. – Арк. 16.
15. Там само. – Оп. 1.– Спр. 117. – Арк. 3.
16. Там само. – Спр. 54. – Арк. 18зв.
17. Там само. – Спр. 56. – Арк. 3зв.; Оп. 2. – Спр. 14. – Арк. 1, 6, 8.
18. Там само. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 54, 168, 218; Спр.24. – Арк. 30, 42; Спр. 117. – Арк. 3.
19. Там само. – Спр. 117. – Арк. 3.
20. Там само. – Спр. 12. – Арк. 54.
21. Там само. – Спр. 54. – Арк. 18.
22. Там само. – Спр. 24. – Арк. 4.
23. Там само. – Спр. 84. – Арк. 71; Спр. 127. – Арк. 42.
24. Там само. – Спр. 56. – Арк. 2зв.
25. Там само. – Спр. 54. – Арк. 40-40зв.
26. Там само. – Спр. 53. – Арк. 46-46зв.
27. Там само. – Арк. 60.
28. Там само. – Спр. 24. – Арк. 27.
29. Там само. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 17зв.
30. Там само. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 54.
31. Там само. – Спр. 54. – Арк. 19-20.
32. Там само. – Спр. 24. – Арк. 23.

33. Там само. – Арк. 54.
34. Там само. – Спр. 56. – Арк. 3.
35. Там само. – Спр. 54. – Арк. 27-27зв.
36. Там само. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 17зв.
37. Там само. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 23; Спр. 54. – Арк. 28.
38. Там само. – Спр. 56. – Арк. 3.
39. Там само. – Спр. 24. – Арк. 3; Спр. 54. – Арк. 21.
40. Там само. – Спр. 56. – Арк. 3.
41. Там само. – Спр. 54. – Арк. 20зв.
42. Там само. – Арк. 20зв.-21; Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 31.
43. Там само. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 52.
44. Там само. – Спр. 84. – Арк. 117.
45. Там само. – Спр. 19. – Арк. 2.
46. Там само. – Спр. 53. – Арк. 60.
47. Там само. – Спр. 24. – Арк. 23, 51, 62.
48. Там само. – Спр. 54. – Арк. 23.
49. Там само. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 18.
50. Там само. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 54.
51. Там само. – Спр. 54. – Арк. 24.
52. Там само. – Спр. 84. – Арк. 132, 267, 275.
53. Там само. – Арк. 31.
54. Там само. – Арк. 153.
55. Там само. – Арк. 263.
56. Там само. – Спр. 127. – Арк. 11.
57. Там само. – Спр. 84. – Арк. 102.
58. Там само. – Арк. 31, 35, 85.
59. Там само. – Спр. 30. – Арк. 62, 65зв.-66.
60. Там само. – Спр. 84. – Арк. 272.
61. Там само. – Арк. 247.
62. Там само. – Спр. 127. – Арк. 11.
63. Там само. – Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 119.
64. Там само. – Арк. 120.
65. Там само. – Арк. 121.
66. Там само. – Арк. 144.

67. Там само. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 65зв.-66.
68. Там само. – Спр. 84. – Арк. 272.
69. Там само. – Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 14.
70. Там само. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 115-117.
71. Там само. – Спр. 51. – Арк. 11-12.
72. Там само. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 18зв.
73. Там само. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 7-7зв.
74. Там само. – Спр. 24. – Арк. 23.
75. Там само. – Спр. 57. – Арк. 211-212.
76. Там само. – Арк. 35-37.
77. Там само. – Спр. 84. – Арк. 100.
78. Там само. – Спр. 53. – Арк. 91.
79. Там само. – Спр. 24. – Арк. 50.
80. Там само. – Спр. 57. – Арк. 16-16зв.
81. Там само. – Арк. 141-142.
82. Там само. – Оп. 2. – Спр. 31. – Арк. 12.
83. Там само. – Оп. 1. – Спр. 100. – Арк. 16.
84. Там само. – Спр. 56. – Арк. 3зв.-4зв., 10, 22-23.
85. Там само. – Спр. 83. – Арк. 32.
86. Там само. – Спр. 54. – Арк. 25зв.-26; Спр. 83. – Арк. 32; Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 19зв.
87. Там само. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 26.
88. Там само. – Спр. 83. – Арк. 32.
89. Там само.
90. Там само. – Спр. 54. – Арк. 25зв.
91. Там само. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 19зв.-20.
92. Там само. – Арк. 20; Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 25зв.
93. Там само. – Спр. 54. – Арк. 26.
94. Там само. – Спр. 127. – Арк. 35.
95. Там само. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 20.
96. Там само. – Арк. 65-66.
97. Там само. – Спр. 45. – Арк. 48.
98. Там само. – Спр. 11. – Арк. 67.
99. Там само. – Арк. 20 зв.

100. Там само. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 23.
101. Там само. – Спр. 84. – Арк. 136.
102. Там само. – Спр. 127. – Арк. 64-66.
103. Там само. – Спр. 19. – Арк. 119.
104. Там само. – Спр. 54. – Арк. 25.
105. Там само. – Спр. 24. – Арк. 23.
106. Там само. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 19зв.
107. Там само. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 25.
108. Там само. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 19зв.-20, 20зв.-21.
109. Там само. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 25-25зв.
110. Там само. – Спр. 19. – Арк. 119.
111. Там само. – Спр. 30. – Арк. 8зв.
112. Там само. – Спр. 31. – Арк. 58.
113. Там само. – Спр. 84. – Арк. 224.
114. Там само. – Спр. 12. – Арк. 23-23зв.
115. Там само. – Спр. 54. – Арк. 26-26зв.
116. Там само. – Арк. 26зв.
117. Там само. – Спр. 56. – Арк. 1.
118. Там само. – Спр. 12. – Арк. 4.
119. Там само. – Спр. 24. – Арк. 13.
120. Там само. – Арк. 45; Спр. 56. – Арк. 1.
121. Там само. – Спр. 12. – Арк. 54, 76.
122. Там само. – Арк. 160.
123. Там само. – Спр. 56. – Арк. 1зв.
124. Там само. – Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 69.
125. Там само. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 28зв.-29; Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 104.
126. Там само. – Оп. 1. – Спр. 110. – Арк. 14.
127. Там само. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 93; Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 111.
128. Там само. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 46-46зв.; Спр. 56. – Арк. 2зв.
129. Там само. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 14зв.
130. Там само. – Арк. 15.
131. Там само. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 93; Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 29-29зв.
132. Там само. – Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 111.
133. Мациборко. Студенти залишені напризволяще / Мациборко, Ковбенько,

Хазін, Василевський, Іванчин // Червоний кордон. – Кам'янець-Подільський. – 1935. – 9 лютого. – № 32 (1616). – С. 5.

134. ДАХО. – Ф. Р.300. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 40.

135. Там само. – Спр. 30. – Арк. 62.

136. Там само. – Спр. 84. – Арк. 228, 345.

137. Там само. – Арк. 130, 292.

138. Там само. – Спр. 31. – Арк. 20.

139. Там само. – Спр. 84. – Арк. 345.

140. Там само. – Арк. 319.

141. Там само. – Спр. 54. – Арк. 28зв.; Спр. 110. – Арк. 14зв.; Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 15; Спр. 45. – Арк. 111.

142. Там само. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 92; Спр. 54. – Арк. 28зв.; Спр. 110. – Арк. 14зв.; Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 111.

143. Там само. – Оп. 2. – Спр. 31. – Арк. 6.

144. Там само. – Спр. 11. – Арк. 15.

145. Там само. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 54.

146. Там само. – Арк. 168.

147. Там само. – Спр. 24. – Арк. 30, 62.

148. Там само. – Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 91.

149. Там само. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 23, 46.

150. Там само. – Спр. 53. – Арк. 93зв.-94; Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 22.

151. Там само. – Спр. 53. – Арк. 40.

152. Там само. – Арк. 93зв.

153. Там само. – Спр. 110. – Арк. 12.

154. Там само. – Спр. 53. – Арк. 93зв.

155. Там само. – Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 104.

156. Там само. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 28зв.

157. Мациборко. Студенти залишені напризволяще... – С.5.

158. ДАХО. – Ф. Р.300. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 3.

159. Там само. – Арк. 9-10; Оп. 2. – Спр. 31. – Арк. 14.

160. Там само. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 40.

Резюме

В статье рассказывается о формировании студенческого контингента, учебе и общественно-политической деятельности, материальном положении студентов Каменец-Подольского педагогического техникума, который действовал в 1930–1935 гг.

Діячі освіти, культури і науки на Поділлі

УДК [929МАРКОВИЧ:070](477.44)“1917/1920”

В.О.Гандзюк

Дмитро Маркович – громадський діяч, редактор, публіцист

У статті розглядаються основні напрямки громадської, редакторської діяльності та публіцистичний доробок Д.Марковича в добу українського державотворення 1917–1920 рр.

Ключові слова: Дмитро Маркович, громадський діяч, редактор, публіцист, Українська революція, патріотизм, преса, самостійна держава.

Дмитро Маркович – державний та громадський діяч, який у добу національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. закладав міцні підвалини незалежності України. У сучасному українознавстві його багатогранна постать дає змогу вітчизняним науковцям глибше пізнати світогляд цього щирого патріота рідної землі, великого поборника української культури, а також після майже повного забуття переосмислити історію душі та думки нашого народу. Досі такі дослідники як С.Єфремов, О.Засенко, Н.Осьмак, Є.Чикаленко, С.Русова, О.Міщенко, В.Піддубняк, Я.Рекрут та інші розглядали лише основні етапи життя, професійної діяльності Д.Марковича. Крізь призму літературної творчості він поставав як талановитий письменник. Однак досить побіжно в цілісному портреті славетного співвітчизника знаходимо штрихи його здобутків у журналістиці.

Мета цієї статті – розкрити основні напрямки громадської діяльності, редакторської роботи Д.Марковича, проаналізувати його публіцистичну спадщину.

Із Вінницею Д.Марковича доля звела ще у 1913 р., коли він переїхав сюди з с.Михайлівців Острозького повіту на Волині та придбав у власність

будинку у Старому місті. Із 1915 р. він працював над об'єднанням усіх кредитних та ощадно-позичкових товариств Поділля в єдиний губернський центр “Подільський Союз кредитових та ощадно-позичкових товариств” під скороченою назвою “Подільський Союз-Банк”. 1 листопада 1915 р. був обраний головою правління цієї організації [1, арк. 1-1 зв.].

У Вінниці Д.Маркович займався громадською діяльністю. Історичні обставини змусили його взятися за перо й вилити свої переживання на папір. В оповіданні “Мій сон” автор відтворив реалістичні картини тодішнього суспільного становища, в якому “...не живеш, а животиєш. Навколо звірячі інстинкти, людина людину їсть, дикі вандали воюють – грабують людей, палять, нищать. Люди голодують, замерзають... Тільки й одпочинку – це заснуть і хоч на годину не бачити, не чути й не жити, завмерти” [8, с. 433]. Але й уві сні ці жахи переслідують його. Бо хіба можна спокійно спати, коли говорять “тебя нет, не было и не будет”. Письменник засуджував і війну, і самодержавну національну політику, що перешкождала розвитку національної мови, культури, духовного життя.

У революційному 1917 р. Д.Маркович брав участь в українському національному русі, головував на багатьох загальних зборах із різних питань [1, арк. 1-1 зв.].

На заклик Української Центральної Ради до єднання на Поділлі активно почали проводитись заходи українського національного спрямування, фундаторами яких стали свідомі українці, серед них – лідерство та ініціатива належала Д.Марковичу [13, с. 168]. Він добре розумів, що для організації широких агітаційних заходів український політичний орган, через який можна було б донести до численної української громади важливі документи УЦР та місцевих українських громадських організацій. Відтак із ініціативи кооперативного товариства “Воля” (на паях) 5 травня 1917 р. було терміново засновано український політичний та економічний журнал “Подільська воля” [12, с. 1].

За короткий організаційний термін редакційний комітет на чолі з Д.Марковичем видав перше число тижневика, в якому було оприлюднено основну мету видання: “Має своїм завданням обстоювати інтереси селянських і робітничих мас, ширити серед народу високі ідеали волі, рівності і братерства, а також добиватись автономії України” [12, с. 2]. У редакційній статті від імені комітету автор виклав власні політичні погляди на майбутнє України, і вони збігалися з бажанням більшості українців жити у федеративних відносинах, але єдиної демократичної Росії. “Бачити наш нарід освіченим, культурним та достойним членом в сім’ї всіх народів було мрією

всякого щирого українця”, – констатував редактор і закликав усіх громадян підтримати заснований часопис [12, с. 3]. Крім питань політичного моменту, тижневик публікував літературні доробки, статті з питань розвитку української культури й освіти відомих на Поділлі діячів. Зокрема, протягом 1917 р. майже у кожному числі часопису подавалися вірші Н.Лисого, статті Є.Щириці, В.Боржковського, М.Литвицького, Г.Шіянова, Д.Зосіматю та ін.

Д.Марковичу вдалось організувати жваву участь подолян у створенні “Українського фонду”, який мав служити національним інтересам України та піднімати освітній рівень населення. “Ми з неволі мовчали, – писав він на сторінках тижневика, – й час настав нам знати, вчитись, читати, єднатись, організовуватись” [12, с. 4].

Дещо пізніше через активізацію громадської діяльності та брак часу Д.Маркович не мав можливості подавати свої нові праці, тому обмежувався короткими редакційними статтями. В архівних фондах зберігся “Лист до читача”, датований 17 серпня 1917 р., в якому автор широко радіє успіхам Центральної Ради в справі національного відродження України, потверджуючи, що тепер його “віра й надія у силу й правду народа здійснилася”. Публіцист оптимістично проголошує: “...Ненависть до насильства дасть нові молоді сили, й наша красна література розвіється пишним квітом. Може, коли хутко не одвезуть моє тіло на цвинтар, молоде сильне життя моєї безліч коханої України й мене змолодить, і дасть сили написати сучасне, прекрасне, радісне – як саме життя, молоде, вільне, сильне” [8, с. 29].

За короткий час проживання у Вінниці Д.Маркович зумів набути високого авторитету серед мешканців міста та стати одним із лідерів української громади. Високі моральні якості, неабияка виваженість і мудрість у рішеннях дозволила йому бути радним Вінницького повітового земства, очолити українську фракцію в губернських земських зборах і ефективно відстоювати інтереси народної освіти та інші потреби української частини населення краю [14, с. 33]. Завдячуючи його активній громадській позиції та особистому авторитету, в губернії було організовано масові маніфестації на підтримку та впровадження в життя Універсалів УЦР та організації протидії більшовицьким виступам.

Співець української революції Олександр Олесь, якого просто неможливо запідозрити в нещирості, у своєму поетичному посланні зарахував Д.Марковича до світочів української нації, що “вміли серце рвати і кидати іскри золоті”, але ще мали єдиний привілей – “умирати на хресті”:

В часи наруги і знущання,

В часи завій і всіх незгод

Ти не звалив хреста страждання,
Ти не покинув свій народ.
Ти вів його рукою брата,
Ти в темну ніч йому зорів.
Була тобі мужицька хата
Миліш позначених домів.
("Д.Марковичу", 1918)

Самовіддана, плідна праця Д.Марковича на посаді голови правління кредитного союзу, на чолі Губернської української ради, радного Міської думи, повітових і губернських зборів, редактора журналу "Подільська воля" сприяла консолідації всіх національних сил навколо ідеї автономії України та встановлення демократичних норм проживання на українських територіях. Однак події жовтня 1917 р. та більшовицький заколот у Вінниці вніс незворотні корективи у його життя. Д.Маркович був змушений залишити свої громадські справи та змінити місце проживання. Утворення Центральною Радою нових українських державних інституцій змінило і його напрямок діяльності. Запрошення на посаду старшого прокурора Генерального суду змусило Д.Марковича переїхати до Києва й осягати нові, надзвичайно відповідальні обов'язки [9, с. 1470].

Після поразки УЦР, за часів Української Держави гетьмана П.Скоропадського, незаперечний авторитет серед українського суспільства не дозволив застосувати проти Д.Марковича жодних репресій та переслідувань. Навпаки, гетьман затвердив його у складі створеного Державного Сенату. Серед 48 іменованих сенаторів Д.Маркович став прокурором Генерального суду. Погодитися на пропозицію обіймати таку високу посаду він вирішив тільки тому, що сам хотів перевірити, чим живе і дихає гетьман, куди веде Україну. "Коли я був у Скоропадського, – писав Д.Маркович, – він присягався мені, що любить Україну й хоче її самостійності, – а я не вірив йому і сказав йому в очі: "Глядіть, як це окажется неправда, то прокляне вас Україна і я проклянущу" [8, с. 455]. І коли П.Скоропадський проголосив федерацію з Росією, Дмитро Васильович рішуче розірвав з ним стосунки: "Я прокляв його, так само широко прокляв, як і Миколу II" [7, с. 293].

До Вінниці Д.Маркович знову переїхав наприкінці 1918 р., коли в Україні було проголошено уряд Директорії на чолі з В.Чехівським. Сидячи "в теплій хаті, біля своєї милої, безцінної дружини, під її ніжним доглядом", він сподівався "одпочити, од'їстися і тоді повернутися до роботи". Із такими думками звертався Д.Маркович у листі 31 грудня 1918 р. до свого товариша в.о. міністра юстиції УНР С.Шелухіна: "Дай, Боже, провести

1919 р. спокійніше і набути волю з умом зберегти” [11, спр. 1114]. У посланні він подав ряд слухних порад і пропозицій щодо прийняття нових законів, кадрової політики та нових призначень у міністерстві та поділився міркуваннями щодо власної долі. Зокрема, Д.Маркович радив терміново прийняти закон про мову, наголошуючи про непевність ситуації, а також висловив своє бачення подальшої розбудови системи судочинства в державі та повідомив про наміри щодо своєї участі в державних справах. Разом із тим, він повідомив С.Шелухіна, що залишається у Вінниці: “Я тут потрібний: треба вибрати до Конгресу кращих і поміркованих людей, а я маю великий вплив і все для цього зроблю” [11, спр. 1114].

10 січня 1919 р. кандидатуру Д.Марковича було ухвалено на посаду “найвищого судді” [16, арк. 43-46 зв.]. Тоді ж під потужним натиском більшовицького війська виникла неминучість втрати Києва, що змусило уряд УНР залишити місто і 2 лютого 1919 р. переїхати до Вінниці. Неспроможність соціалістичного уряду В.Чехівського навести лад у країні спонукала до його швидкої відставки. Сформувати нову Раду Міністрів Української Народної Республіки Директорія доручила С.Остапенку [2], який мав за мету пошук шляхів захисту завоювань Української держави від зовнішньої загрози та стабілізації ситуації в самій УНР [5, с. 14-15]. До складу новоствореного уряду запросили Д.Марковича, затвердивши керуючим справами міністерства юстиції. Він активно приступив до законотвorchої діяльності та впорядкування правових засад громадянського суспільства [3].

Критична ситуація з постачанням продуктів харчування і забезпеченням війська необхідним озброєнням змусила Директорію створити надзвичайні торговельно-фінансові місії для налагодження контактів із іншими країнами світу. На початку березня 1919 р. Д.Маркович був включений до складу урядової делегації для ведення переговорів із представниками Антанти, які тоді бачили себе повними господарями в Україні і бажали взяти під своє загальне керування як фінанси, так і залізницю. Вони не визнавали владу Директорії, а тому створювали всілякі перешкоди у перебігу української дипломатичної місії. На черговому раунді переговорів в Одесі треба було “заключити умови згоди з представниками держав Антанти українській стороні не вдалося”. Водночас стрімкий розвиток військових дій на півдні України створив французьким і грецьким військам небезпеку неминучої поразки з боку більшовиків, а тому поспішно покидали в місто [15]. Частина місії УНР залишила Одесу, а Д.Маркович разом із ще одним членом делегації потрапив у більшовицький полон.

Через сім місяців постійних допитів, використавши сприятливі обста-

вини, Дмитро Васильович утік, що описав у своєму нарисі “З полону до дому”, опублікованому в газеті “Шлях” в жовтні 1919 р. Після повернення до Вінниці Д.Маркович довідався, що в зв’язку з демісією уряду С.Остапенка його теж було звільнено з посади [15]. Досить поважний вік (71 рік) і погіршення здоров’я не дали змоги Д.Марковичу бути корисним урядовим структурам за основним фахом, а тому він вирішив відійти від активної державницької діяльності та вийти на заслужений відпочинок.

У листопаді 1919 р., перебуваючи у Кам’янці-Подільському з пенсійними справами, Д.Маркович намагався підтримати своє здоров’я. “Торе мене до Кам’янця привело, – писав він, – мусив їхати в теплі краї, щоб підтримати зовсім розбите здоровля й тим продовжити своє життя, – може ще стану корисним своїй Батьківщині – Україні” [10]. Залагодивши всі справи, публіцист намагався повернутися до Вінниці. Однак після введення до Кам’янця-Подільського на запрошення української сторони польських військ, було запроваджено іноземну адміністрацію. Існуючий порядок виїзду з Кам’янця за “візою” польського командування, при тому аж із Варшави, остаточно вивели Д.Марковича з рівноваги, й усі зусилля в лікуванні стали марними. Лише напередодні Нового року за допомогою подільських кооператорів йому вдалося вирушити у подорож до Вінниці [13, с. 225]. Про цю подію видатний громадський та державний діяч написав в останньому, але не повністю опублікованому нарисі “Від Кам’янця до Вінниці”, частина якого була вміщена в газеті “Наш шлях”.

Загалом, на союз Директорії УНР з Польщею, укладений С.Петлюрою у травні 1920 р., і його роль у захисті інтересів України Д.Маркович особливих надій не покладав. Вітаючи спільні військові дії проти більшовиків, він усе ж таки надіявся на встановлення “нашої твердої української влади”. “Кажуть, нібито поляки йдуть, – висловлювався з цього приводу в згаданому нарисі Д.Маркович, – ну нехай ідуть, то все ж свої люде, до єдиної і неділимї не потягнуть” [10]. Ймовірно, він розумів намагання С.Петлюри зберегти нашу державу і захистити український народ від більшовицького та великодержавного російського підкорення.

На жаль, розпочатий у червні 1920 р. наступ червоних, запеклі бої українських військ із радянською армією завершилися в листопаді завойованням останньою усієї території Подільської губернії [4, с. 42]. Життя Д.Марковича потьмарилось сумом і гіркотою від споглядання агонії української демократії, були втрачені всі сподівання письменника й публіциста на досягнення його мети – працювати серед вільного народу в незалежній Україні...

Помер письменник 9 грудня 1920 р. у Вінниці.

Сьогодні творчий набуток Д.Марковича, на вівтар якого він офірував своє життя, досвід, знову прийшов до народу і став художнім відкриттям, що несе в собі неповторний заряд духовного, інтелектуального й емоційного впливу. Публіцистичні твори Д.Марковича можна назвати школою мистецтва, добра, любові та людинознавства.

Громадський діяч, просвітник, письменник та публіцист “з таким ясным світоглядом, з такими надіями на людину, на її потенціальну здатність до добра” [6, с. 512], як написав про нього академік С.Єфремов, не може лишити байдужими нас, пробуджує в кожному зерна добротворчості. У живописному художньому світі Д.Марковича пульсувало життя, рухалося в драматичних конфліктах потоку людських долі і характерів: відтворено напружені пошуки думки, зіткнення людських пристрастей та емоцій. Це органічне злиття істини з високим гуманізмом у його творах багатоаспектно розкривалося в майстерному відображенні людського в людині.

Використані джерела:

1. Біографія Марковича Д. В. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського НАН України. – Ф. X. – Спр. 4850. – Арк. 1-1 зв.
2. Вісник УНР. – 1919. – № 10. – 4 с.
3. Вісник УНР. – 1919. – № 8. – 4 с.
4. Воловик, В. П. Останні події Української революції 1917–1920 рр. / В. П. Воловик, Ю. А. Зінько // Наукові записки Вінницького держ. ун-ту ім.М.Коцюбинського. Вип. III. Серія: Історія / За заг. ред. проф. П.С.Григорчука. – Вінниця, 2002. – 184 с.
5. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Т. 1 / Упоряд.: В. Верстюк та ін. – К. : Вид-во ім.О.Теліги, 2006. – 172 с.
6. Єфремов, С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – С. 512.
7. Історія української літератури XIX століття (70-90-ті роки): У 2 кн. Підручник / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська, С. С. Кіраль та ін.; За ред. О.Д.Гнідан. – К. : Вища шк., 2002. – Кн. 1. – С. 293.
8. Маркович, Д. По степах та хуторах: Оповідання. Драма. Спогади / Д. Маркович. – К. : Дніпро, 1991. – 480 с.
9. Маркович Дмитро // Енциклопедія українознавства. Т. 4 / Гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. – Л. : НТШ ім.Т.Шевченка у Львові, 1994. – С. 1470.
10. Наш шлях. – 1920. – № 109. – 4 с.

11. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського НАН України. – Ф. XI. – Спр. 1114.
12. Подільська воля. – 1917. – № 1. – 4 с.
13. Рекрут, В. П. “З людьми і для людей...” (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець XIX – початок XX ст.) / В. П. Рекрут. – Вінниця : ПП Балюк, 2006. – 340 с.
14. Русова, С. Дмитро Маркович (Посмертна згадка) / С. Русова // Літературно-науковий вісник. – Кн. III. – 1912. – С. 33.
15. Шлях. – 1919. – № 48-49. – 8 с.
16. ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 43-46 зв.

Summary

In this article we deal with the main directions of social, editorial activity and public works of D.Markovych at the period of beuilding of our country of 1917–1920 yours.

Key words: Dmutro Markovuch, social figure, editor and publisher; Ukrainian revolution, patriotism, press, independent state.

Одержано 23 травня 2011 року

УДК 001(477)(092)“1910/1912”

С.М.Єсюнін

Брати Смоличі у Кам’янці-Подільському

У розвідці подаються біографічні матеріали про юнацькі роки (1910–1912) історика і богослова Ігоря Смолича та письменника Юрія Смолича, які вони провели у місті Кам’янці-Подільському. Також подані відомості про їх батька – педагога Корнелія Смолича.

Ключові слова: Ігор Смолич, Юрій Смолич, Кам’янець-Подільський.

Серед видатних людей, чие життя пов’язане з Поділлям, і зокрема з Кам’янець-Подільським, видне місце займають брати Ігор та Юрій (Георгій) Смоличі.

Ігор Корнелійович Смолич (27.01.1898–2.11.1970) – історик, філософ, богослов, з 1920 р. в еміграції, доктор філософії східноєвропейського інституту Вільного університету Берліна, доктор богослов'я Сергієвського православного Богословського інституту, активний діяч Германської єпархії РПЦ Московської патріархії, автор фундаментальних праць з історії Православної Церкви: “Жизнь и учение старцев”, “Русское монашество”, “История Русской Церкви: 1700–1917: в 2 частях” та ін. Похований у Берліні¹.

Юрій (Георгій) Корнійович Смолич (25.06.1900–26.08.1976) – письменник, журналіст, театральний критик, автор автобіографічної трилогії “Наші тайни”, “Дитинство” і “Вісімнадцятилітні”, романів про воєнні роки “Вони не пройшли” і “Ми разом були в бою”, дилогії “Мир хатам, війна палацам” і “Рева та стогне Дніпр широкий”, мемуарної трилогії “Розповідь про неспокій...” та ін., редактор журналів “Сільський театр” (1926–29), “УЖ” (1928–29), “Червоний шлях” (1935), “Літературний журнал” (1936–37), “Україна” (1943–50), член правління Спілки письменників СРСР (1942–76), голова правління Спілки письменників УРСР (1971–73), Герой Соціалістичної праці. Похований у Києві².

Біографії та творчі здобутки видатних братів, особливо Юрія Смолича, добре досліджені та знайшли відображення у мемуарній літературі, наукових публікаціях, енциклопедіях, періодиці. Але, у згаданих джерелах фактично не висвітлюється гімназійні роки братів, які пройшли у Кам'янець-Подільському (1910–1912). Більшість джерел навіть не вірно подають роки життя братів Смоличів у згаданому місті. Спробуємо дослідити цей період, який був для майбутніх історика-богослова та письменника особливо важливим у плані становлення світогляду.

Перед викладенням матеріалу, зробимо одне пояснення: Юрій Корнійович Смолич за гімназійними документами значився як Георгій Корнелійович, але вже у студентські роки він став підписуватися як Юрій, а в “Корнійовича”, – як пояснював сам письменник, – “мене перетворили органи міліції, видавши паспорт у 1931 році”³. Тому у нашому дослідженні будемо використовувати ім'я у варіанті – Юрій (Георгій).

Народились і виросли брати у вчительській родині. Батько, Корнелій Іванович Смолич (1863–1915), закінчив фізико-математичний факультет Московського університету, все життя займався вчительською справою, викладаючи фізику та математику в гімназіях різних міст, захоплювався літературою, музикою (грав на піаніно), астрономією. Був, навіть, членом Французької асоціації астрономів та кореспондентом французького жур-

налу “Астрономічний бюлетень”. Мати, Олена Адамівна Смолич (у дівочстві – Сташинська), закінчила інститут шляхетних дівчат у Києві, була вчителькою жіночих шкіл. За спогадами Юрія (Георгія), мати була “надмірно захопленої натури, дуже привітна господиня”⁴. У сім’ї Смоличів панував культ літератури, музики і квітів, що відповідно позначився на світосприйнятті їхніх дітей.

Вчительська родина часто міняла місце роботи, а отже, і проживання. Закінчивши з відзнакою університет, Корнелій Іванович Смолич отримав ступень кандидата Московського університету та 8 жовтня 1883 р. вступив у державну службу в чині колезького секретаря. Згодом він дістав призначення в Київський учбовий округ, до якого входили Київська, Чернігівська, Подільська та Волинська губернії. У навчальних закладах саме перших трьох губерній довелося йому викладати фізику та математику майже 30 років. У 1887–1891 рр. К.І.Смолич викладав у жіночій гімназії міста Ново-зибкова (Чернігівська губ.), де одружився на вчительці історії, географії та німецької мови Олені Адамівні Сташинській, що працювала у тій же гімназії доглядачем⁵. У 1891–1905 рр. молода родина вчителів жила в Умані, де К.І.Смолич викладав у чоловічій гімназії. Тут Корнелій Іванович піднявся у табелі про ранги до чина статського радника⁶. Саме під час тривалого перебування в Умані, в родині Смоличів народилися діти: у 1894 р. – Наталя, у 1898 р. – Ігор, у 1900 р. – Юрій (Георгій). У 1905–1907 рр. К.І.Смолич знову повернувся працювати до Чернігівської губернії – вчителем математики і фізики та виконуючим обов’язки інспектора чоловічої гімназії міста Стародуб⁷. Наступним місцем роботи стало містечко Біла Церква Київської губернії, де він у 1907–1909 рр. обіймав посаду інспектора чоловічої гімназії та вчителя математики, фізики і космографії⁸. У ту саму гімназію пішов навчатись старший син Ігор – він успішно закінчив у Білій Церкві підготовчий та 1-й класи.

1 липня 1909 р. статський радник Корнелій Іванович Смолич отримав призначення до Глухівської чоловічої гімназії⁹. Він був прийнятий на вже звичну для нього посаду вчителя математики і фізики, з виконанням обов’язків інспектора. Вчительська родина оселилась на службовій квартирі у приміщенні, що було на території гімназійного подвір’я¹⁰. К.І.Смолич отримав посаду інспектора та години математики. 14 серпня 1909 р. до Глухівської гімназії були зараховані діти Корнелія Івановича: у другій клас Ігор, у підготовчий – Юрій (Георгій)¹¹.

Пропрацювавши рік у Глухові, 1 серпня 1910 р. К.І.Смолич отримав призначення до Кам’янець-Подільського середнього технічного училища.

Отож, й сини Ігор та Юрій (Георгій) 12 серпні 1910 р. були виключені із Глухівської гімназії та 17 серпня зараховані до Кам'янець-Подільської гімназії¹². Додамо, що брати навчались безплатно, бо мали “привілей” як онуки героя оборони Севастополя. Справа в тому, що їх дід по матері (батько Олени Адамівни) – Адам Сташинський, поляк, штабс-капітан драгунського полку, відзначився під час оборони Севастополя 1854–56 рр. Саме завдяки його подвигу за тодішніми законами дітям та онукам забезпечувалося безплатне навчання в усіх школах Російської імперії. Тому, Олена Адамівна, незважаючи на походження із міщан Батурина Чернігівської губернії, отримала освіту в Київському інституті шляхетних дівчат, а її дити Наталя, Ігор та Юрій (Георгій) – у гімназіях¹³.

Вперше після тривалих років праці у провінційних містах родина Смоличів потрапила до губернського центру. Хоча Подільська губернія вважалась “околицею” імперії, а її центр – Кам'янець-Подільський не був надто великим містом, проте наявність адміністративних установ, губернських закладів, чисельних військових частин робили життя насиченим. У 1910 р. населення (без військ) Кам'янець-Подільського складало 47071 мешканців, у місті діяло 24 заводи і фабрики, 312 ремісничих закладів, 6 друкарень, 8 середніх навчальних закладів (5 чоловічих, 3 жіночих), 11 початкових шкіл, театр, народний дім, єпархіальний музей, 6 бібліотек (5 з них – приватні), 3 лікарні, гарнізонний лазарет, 11 аптек, 17 православних і 5 католицьких храмів, православний монастир, протестантський молитовний будинок, синагога та 32 іудейських молитовних будинки¹⁴. Місто вразило Юрія (Георгія) Смолича, закарбувавшись у пам'яті письменника назавжди.

У першому виданні (1937 р.) повісті “Дитинство” є чудовий опис міста, який, нажаль, у наступних виданнях Ю.Смолич вилучив. Відтворимо його за першодруком: “Було зовсім тихо, і тільки весняне птаство дзвінко гомоніло в хащах соковитої зеленої гушавини бульвару. Бульвар був величезний. Він розлягався і праворуч, і ліворуч над урвищами, над глибоким проваллям – і на дні ущелини бігла гірська річка, тісним зашморгом обтікаючи високий і неприступний острів. Дахи, кам'яниці, церковні бані, костельні вежі і поміж них білий мінарет – тісно купчилися на кам'яній брилі острова. То був центр. Зруйновані башти й покриті деревної турецької фортеці ще оточували будівлі і вузькі проїзди старого міста – неправдоподібні та ілюзорні, немов декорація. І визубні фортечних мурів дивилися сюди через провалля ущелини, покинуто і сумно, немов з самого бузкового вранішнього неба”¹⁵.

У цій же автобіографічній повісті Ю. Смолич згадує декілька юнацьких епізодів із свого життя, серед яких й Кам'янецьку гімназію, інші заклади міста, відносини між учнями, міські вулиці, три сінематографи “Біоскоп Люкс”, “Люзіон Маяк”, “Сінематограф бр. Пате”¹⁶.

Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія, куди хлопці пішли навчатись (Ігор у 3-й, Юрій – у 1-й класи), була одним із найстаріших навчальних закладів міста. Заснована 1 січня 1833 р., розміщувалась у власному триповерховому будинку (загальною площею 531,7 кв.саж.) в Старому Місті. Було в ній 537 учнів, що навчались у підготовчому, 8 основних та ще 8 паралельних класах¹⁷. У період навчання братів Смоличів у Кам'янець-Подільській гімназії, серед прізвищ гімназистів можна знайти чимало таких, які згодом стануть відомими. Зокрема, у 1910 р. серед випускників був математик Ілля Штаерман (1891–1962), державний діяч (міністр закордонних справ УНР у 1918 р.) Микола Любинський (1891–1938); у 1912 р. – науковець, громадський діяч, публіцист Євген Онацький (1894–1979), математик, доктор наук, член-кореспондент АН СРСР Микола Чеботарьов (1894–1947); у 1913 р. – літературознавець та етнограф Костянтин Копержинський (1894–1953)¹⁸.

Щодо батька, то Корнелій Іванович викладав математику у восьмикласному середньому технічному училищі, яке знаходилось на Новому Плані у просторій триповерховій будівлі по вул.Московській (нині – головний корпус національного університету по вул.Огієнка). Училище було відкрито 8 вересня 1903 р., мало 417 учнів (8 основних, 5 паралельних та 2 реальних класи)¹⁹.

Але, й тут К.І.Смолич довго не затримався. Через два роки, у липні 1912 р. він отримав призначення на посаду вчителя математики і фізики до Жмеринської чоловічої гімназії. 13 серпня 1912 р. із Кам'янець-Подільської гімназії до Жмеринської були переведені й сини – Ігор в п'ятий, Юрій (Георгій) у третій класи²⁰. Два роки у губернському центрі Поділля залишили помітний слід у житті хлопців. Юрій (Георгій) Смолич у своїх автобіографічних творах часто згадував місто над Смотровичем, ті хвилювання та роздуми, що виникали у юнака. Він подає опис міста, його храмів, навчальних закладів, пригадує події що відбувались у той час²¹.

Таким чином, аналіз архівних та статистичних джерел дає нам можливість точно встановити період життя Ігоря та Юрія (Георгія) Смоличів у Кам'янець-Подільському, а також навчання їх у місцевій гімназії. У Кам'янець-Подільському – від 17 серпня 1910 до 13 серпня 1912 рр.

Примітки:

1. Русские писатели эмиграции: Биографические сведения и библиография их книг по богословию, религиозной философии, церковной истории и православной культуре: 1921–1972 / Составитель Н. М. Зернов. – Boston : G. K. Hall & Co., 1973. – 181 с.; Смолич, И. К. История Русской Церкви: 1700–1917: В 2 частях / И. К. Смолич. – М. : Валаамский мон-рь, 1997: Ч. 1. – 800 с.; Ч. 2. – 798 с.; Смолич, И. К. Русское монашество, 988–1917 / И. К. Смолич. – М. : ЦНЦ Православная энциклопедия, 1997. – 608 с.

2. Смолич, Ю. К. Дитинство; Наші тайни; Вісімнадцятилітні: повість, романи / Ю. К. Смолич / Упоряд. і приміт. Н. Ішиної; Вступ. ст. В.Г. Беляєва. – К. : Наук. думка, 1987. – 752 с.; Смолич, Ю. К. Твори у восьми томах / Ю. К. Смолич. – К. : Дніпро, 1983–1986. – Т. 1: Дитинство. Наші тайни. Вісімнадцятилітні: автобіографічна трилогія / Упоряд. О.Г. Смолич. – К. : Дніпро, 1983. – 735 с.

3. Смолич, Ю. К. Автобіографія // Советские писатели. Автобиографии в двух томах. – М. : Госполитиздат, 1959. – Т. 2. – С. 378.

4. Там само. – С. 369.

5. Календарь Черниговской губернии на 1886 год / Сост. К. В. Корвин-Пиотровский. – Чернигов : Тип. губ. правления, 1885. – С. 200; Памятная книжка Киевского учебного округа на 1889 год. Ч. IV: Черниговская губерния. – К. : тип. т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1889. – С. 158.

6. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1891 год. Ч. IV: Черниговская губерния. – К. : тип. т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1891. – С. 107; Памятная книжка Киевского учебного округа на 1903 год. Ч. I: Киевская губерния. – К. : тип. т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1903. – С. 237.

7. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1906–07 учебный год. – К. : тип. т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1906. – С. 81.

8. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1909–10 учебный год. – К. : тип. т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1909. – С. 31.

9. Там само. – С. 489.

10. Смолич, Ю. К. Дитинство... – С. 99.

11. Державний архів Хмельницької області (далі –ДАХО). – Ф. 319. – Оп. 1. – Спр. 1005. – Арк. 99, 102.

12. Там само. – Арк. 96-97, 99-102.

13. Там само. – Арк. 98.

14. Памятная книжка Подольской губернии на 1911 год / [сост. В. Филимонов]. – Каменец-Подольск : Изд. губернск. статист. ком., 1911. – [отд. III.] – С. 190.

15. Смолич, Ю. К. Дитинство... – С. 685.

16. Там само. – С. 181-133.

17. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1911–12 учебный год. – К. : тип. т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1911. – С. 51-53.

18. Єсюнін, С. М. Євген Онацький: кам'янецький період життя відомого глухівчанина / С. М. Єсюнін // Сіверщина в історії України. Зб. наук. праць. – Вип. 3. – К.; Глухів, 2010. – С. 260-263.

19. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1911–12 учебный год... – С. 150.

20. ДАХО. – Ф. 319. – Оп. 1. – Спр. 1005. – Арк. 106.

21. Смолич, Ю. К. Дитинство... – С. 118-134.

Резюме

На основани архивных и опубликованных источников подаются биографические материалы о юношеских годах (1910–1912) историка и богослова Игоря Смолича и писателя Юрия Смолича, которые они провели в городе Каменце-Подольском. Также поданы сведения об их отце – педагоге Корнелии Смоличе.

Ключевые слова: Игорь Смолич, Юрий Смолич, Каменец-Подольский.

Одержано 23 травня 2011 року

УДК [929КУРНЕВИЧ](477.43)“192”

В.А.Нестеренко, Т.Г.Совєцька

Михайло Васильович Курневич

У статті висвітлено життєвий та творчий шлях одного із фундаторів радянської педагогіки на Поділлі у 1920-ті рр., проаналізовано основні напрями його діяльності в Кам'янець-Подільському Інституті народної освіти.

Ключові слова: педагогіка, педологія, ІНО, педагогічна школа, духовна семінарія, секція наукових працівників, інститут, репресії.

Серед організаторів педагогічного процесу на Поділлі у 1920-ті роки велику роль відіграв професор Кам'янець-Подільського Інституту народної освіти (ІНО) Михайло Васильович Курневич. На жаль, про нього мало

відомо сучасним дослідникам історії Поділля та краєзнавцям. Лише по-біжно у контексті політичних репресій проти української інтелігенції на початку 30-х рр. про його діяльність згадується у роботах В.А.Нестеренка, В.С.Савчука¹. У даній статті ми ставимо собі за мету висвітлити основні моменти життєвого та творчого шляху цього вченого та педагога.

Михайло Курневич народився 1 квітня 1890 р. в с.Уляновичі Сенінського повіту Могилівської губернії у сім'ї священика. За етнічним походженням був білорусом. Як це було прийнято у священицькій родині, початкову освіту здобув у повітовій духовній школі, а потім поступив на навчання до Могилівської духовної семінарії. Як пізніше він згадував у своїй анкеті “перебуваючи в духовній школі він побачив всі хиби схоластичного виховання, поліцейський гніт, придушення всякої живої думки”, тому коли революційна хвиля 1905 р. докотилась до школи прийняв участь в організації учнівського комітету і проведення в життя всеросійського шкільного страйку².

Проте, це не завадило Михайлу вчитись у духовній семінарії “на відмінно”. Разом з семінаристами М.Хруцьким, С.Ксендзовим, П.Федоровичем М.Курневич був серед найкращих випускників Могилівської духовної семінарії, яку закінчив у 1910 р. по першому розряду. Після закінчення навчання в семінарії він планував поступити до університету, але, оскільки доступ до них для випускників духовних шкіл Російської імперії царським законодавством був обмежений Михайло вступив на історичний відділ Санкт-Петербурзької Духовної Академії. Навчався там непогано. В останні роки навчання в Академії Михайло спеціалізувався передовсім по психології Під керівництвом професора В.С.Серебрянникова займався дослідженням тем “Апріорність та вродженість в філософській системі І.Канта”, “Психологічні погляди Т.Рібо та їх критична оцінка”. За останню працю він отримав звання магістранта та грошову премію. Поряд із навчанням в Духовній Академії М.Курневич відвідував лекції з психології в психоневрологічному інституті³. Цікавився він і археологією, тому відвідував заняття у археологічному інституті. У вересні 1914 р. після захисту наукової дисертації отримав ступінь кандидата богослов'я першого розряду.

У 1914 р. М.Курневича призначили викладачем всесвітньої історії та філософських дисциплін Подільської духовної семінарії. З цього часу майже 20 років він працює у Кам'янці-Подільському. Під час Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. М.Курневич у політичній боротьбі участі не брав, працював у міській комерційній школі Ма-зінга, де був головою її шкільної ради. У 1920 р. викладав соціологію у

Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії та одночасно історію в учительській семінарії. За політичними переконаннями все ж був налаштований прорадянськи, тому у 1920 р. був під слідством органів УНР, які звинувачували його у симпатіях до “більшовизму”⁴.

Можливо, саме тому при утвердженні радянської влади на Поділлі у листопаді 1920 р. М.Курневич, на відміну від деяких своїх колег, наприклад Софії Русової, не емігрував за кордон, а продовжив працювати у місті над Смотричем. Він працював у педагогічних школах І.Франка та М.Драгоманова, які згодом були перетворені в педагогічні курси. Там він викладав історичні, соціальні та педагогічні дисципліни. Займав посаду секретаря Педагогічної Ради, а пізніше – заступника голови педкурсів по педагогічній частині. Саме на цей час в його житті сталась подія, яка пізніше фатальним чином позначилась на його подальшій долі. У 1921 р. він викладав історію релігії на спеціальних курсах, що були організовані для священників УАПЦ. Щоправда, на початку 20-х рр. радянська влада на перших порах сприяла поширенню автокефального руху для підриву “тихонівської” російської православної церкви і ніхто не міг передбачити, що менше ніж через 10 років участь у автокефальному русі буде вважатись радянською владою злочином⁵.

А поки що М.Курневич вважався досвідченим фахівцем, якого влада потребувала при створенні радянської системи освіти, тому він брав найактивнішу участь у створенні радянських трудових шкіл на Поділлі. У 1923 р. після злиття міських курсів з ІНО Михайло Васильович був обраний викладачем педології та педагогіки у міському ІНО. 26 лютого 1926 р. його було затверджено професором другої групи ІНО. Щоправда, матеріальний стан вченого був важким. Він навіть просив керівництво інституту, щоб йому надали помешкання в будинку ІНО, оскільки, не мав матеріальних статків придбати власне житло. У 1920-ті рр. професор М.Курневич викладав в ІНО наступні навчальні дисципліни: “Соціальне виховання”, “Радянська система освіти”, “Історія педагогічної теорії і практики”. Підготував два рукописних курси українською мовою з історії філософії та історії педагогіки⁶.

Поряд із цим керував розробкою навчальних програм для окружних учительських курсів Кам'яниччини з культурно-просвітницької роботи, займався питаннями створення таборів для юних піонерів. Отже, М.Курневича можна вважати одним із фундаторів піонерського руху в регіоні. Крім того, він взяв активну участь у створенні окружної спілки “Робос” на Кам'яниччині та був членом її правління, відповідав за розповсюдження літератури у сільській місцевості. Одночасно працював секретарем міської

“Секції наукових робітників” та головою Будинку Робітників освіти (БРО), що розміщувався у будівлі нинішнього будівельного технікуму. Тут він часто виступав із доповідями на таку тематику: “Ленін й освіта. Дальтон-план в Кам’янець-Подільській трудшколі”, “Робочий план сучасних пед-технікумів”, “Метод проєктів в американській школі” тощо. Крім того, керував студентським педагогічним гуртком в ІНО⁷.

Велике навантаження у навчальній та методичній роботі не давало можливості М.Курневичу дуже багато уваги приділяти науковій праці. Однак, ще із студентських років він довгий час працював над монографією про психологічні погляди французького вченого Т.Рібо. Частина цієї праці була надрукована в наукових “Записках Кам’янець-Подільського ІНО” за 1927 р. Правда, пізніше її розкритикували керівники ІНО за “механістичний виклад матеріалу”.

У 1926 р. Михайло Васильович стає науковим співробітником реорганізованої науково-дослідної кафедри (НДК) природи, сільського господарства й культури Поділля. Був членом підсекції виховання, яка займалась наступними питаннями: критикою традиційних педагогічних систем, розробкою дослідження поведінки особистості й дитячого колективу, створенням нових навчальних методів та програм. За завданням НДК, М.Курневич збирав матеріали з історії дитячого руху в Кам’янець-Подільській окрузі, займався пошуком архівних матеріалів з історії революційного руху на Поділлі у другій половині XIX ст. Керував також роботою педагогічного семінару. За кілька років Михайло Васильович підготував до друку такі статті: “Матеріали до історії революційного руху серед шкільної молоді Поділля у 80-ті роки XIX ст.”, “Сучасні напрямки в науці про поведінку людини”, “До питання про природу педагогічного процесу” та інші. Крім того, у 1927 р. у ювілейному бюлетені Кам’янець-Подільської секції наукових робітників була опублікована його довідка “Кам’янецька секція СНР за чотири роки її існування (жовтень 1923 – жовтень 1927 рр.)”⁸.

Авторитет М.Курневича серед студентів ІНО був великим, тому у травні 1926 р. його було призначено деканом Кам’янець-Подільського Робітничого Університету. З 1924 по 1926 р. він був членом міської ради і по мірі можливостей робив все можливе для покращання матеріального становища ІНО. У грудні 1927 р. – січні 1928 р. Михайло Васильович взяв участь від Кам’янець-Подільського ІНО у роботі першого всеросійського педагогічного з’їзду, що відбувся у Москві, а у 1929 р. тривалий час перебував у науковому відрядженні у Харкові, де збирав матеріали для своєї майбутньої наукової праці.

Проте, уже цього року над його життям починають збиратись хмари. У переписці керівництва ІНО з Народним комісаріатом освіти УСРР йому була дана така характеристика: “Курневич викладає історію педологічних теорій й педагогіку. Політичного обличчя не має, не вповні кваліфікований, не задовольняє селянство...”⁹. У чому полягає низька кваліфікація ученого і чому він не влаштовує селянство, автор цього документу не конкретизував.

Тоді ця записка практичного втілення у життя не мала. Більше того, після реорганізації ІНО в інститут Соціального виховання (ІСВ) М.Курневич став завідувачем навчальної частини інституту, а одночасно залишився керівником кафедри педагогіки. Протягом двох років він був секретарем бюро наукових робітників інституту, тобто входив до керівництва цього навчального закладу. Найважливіші навчальні та методичні питання інституту приймалися за його участі. Після того як у 1930 р. у Кам’янці-Подільському розпочав діяти педагогічний технікум, М.Курневич фактично “взяв шефство” над його роботою, розробляв навчальні плани, викладав кілька навчальних дисциплін.

Він продовжував брати участь у всеукраїнських навчально-методичних нарадах. Так, у 1930 р. брав участь у нараді викладачів педагогічних шкіл у Харкові, а наступного року – у республіканській нараді викладачів педагогіки та педології. Проте, зміна політичного клімату в УСРР на початку 30-х рр. позначилась на його науковій та навчальній діяльності. Монографія про Т.Рібо, яку розкритикували за неправильну методологію, була відкладена у шухляду, а М.Курневич у цей час написав такі розвідки “Про партійність педагогіки”, “Фашизація педагогіки на Заході” та опрацював теми “Ленін і Сталін про пролетарську культуру”, “Теорія рівноваги в педології та педагогіці”.

Незадовільним продовжував залишатись його матеріальний стан. За спогадами студентів, будучи завідувачем кафедри педагогіки професор, М.В.Курневич зимував у легеньких туфлях, у гуртожитку холодної пори взував єдині студентські валянки, сідав за стіл і викладав матеріал теми. А студенти вмощувались на ліжках, ховали ноги під ковдри і уважно слухали лекцію професора¹⁰.

Та значно небезпечнішими для нього були масові політичні репресії стосовно української інтелігенції, що розпочались наприкінці 1932 р. На початку 1933 р. у вищих навчальних закладах Кам’янця-Подільського (ІСВ, зоотехнічному інституті та інших) відбулись арешти викладачів. Серед репресованих був і М.Курневич. Йому пригадали участь в автокефальному церковному русі на початку 20-х рр. і незважаючи на те, що М.Кур-

невич своєю діяльністю був цілком лояльним радянській владі його разом з А. Розенкранцом, В. Храневичем, М. Геращенко звинуватили в участі у так званій “Українській військовій організації” і присудили 5 років відбування покарання у концентраційному таборі¹¹.

Про подальшу долю одного із фундаторів педагогічного процесу на Кам’янецьчині дізнатись поки що не вдалось. Необхідні нові пошуки в архівах України, Росії та Білорусі.

Примітки:

1. Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20-30-х роках ХХ сторіччя. – Кам’янець-Подільський, 2003; Савчук, В. О. Політичні переслідування краєзнавців м. Кам’янець-Подільського у 1933 р.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: history.org.ua/JournALL/histname/histname_2010_36/16.pdf.

2. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. 302. – Оп. 2. – Спр. 200 – Арк. 26.

3. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 2. – Спр. 200. – Арк. 24.

4. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 2. – Спр. 200. – Арк. 26.

5. ДАХО. – Ф. п. 6193. – Спр. 5966. – Арк. 108.

6. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 2. – Спр. 200. – Арк. 222.

7. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 2. – Спр. 200. – Арк. 223.

8. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 979. – Арк. 5.

9. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 4. – Спр. 27. – Арк. 3.

10. Завальнюк, О. М. Кам’янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни. / О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук, А. П. Гавришук. – Кам’янець-Подільський, 2010. – С. 162.

11. ДАХО. – Ф. п. 6193. – Спр. 5966. – Арк. 192.

Summary

The article highlights the life and career of one of the founders of Soviet pedagogy at the tail in the 1920s, the main directions of its activity in Kamenets-Podilsky Institute of Education.

Key words: education, pedology, INO, school teacher, seminary, section scientists, institute, repression.

Одержано 22 травня 2011 року

УДК [929:82.09 Г.МАЗУРЕНКО(477.43/44“1919/1920”)–054.72(045)]

Ю.В.Телячий

Від Катеринослава до Кам'янця-Подільського: маловідомі сторінки біографії поетеси Галі Мазуренко (1919–1920 рр.)

В повідомленні йдеться про маловідомі сторінки біографії визначної поетеси, митця української діаспори Галі Мазуренко (1901–2000 рр.) в період Української революції (1917–1920 рр.), зокрема про її перебування та діяльність у м.Катеринославі і на Поділлі.

Ключові слова: Галя Мазуренко, Катеринослав, Поділля, поезія, мистецтво, революція, діаспора.

В різні періоди вітчизняної історії подільський край сконцентрував цвіт української нації, визначних діячів освіти, науки і культури. Не стала виключенням й революційна доба 1917–1920 рр., коли на Поділля в зв'язку з організацією Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918 р.), переходом Української галицької армії (1919 р.), кам'янецькою добою Директорії УНР (1919–1920 рр.) та іншими важливими подіями суспільно-політичного, військового, культурно-освітнього характеру прибула досить чисельна авторитетна когорта кращих представників інтелігенції. Саме тут вони продовжили активну діяльність у царині розвитку національної культури.

Одним із багатьох таких українських патріотів була тоді ще зовсім юна Галя (Галина Сергіївна) Мазуренко (25.12.1901 – 27.05.2000 рр.), яка згодом стала авторитетною поетесою діаспори, яскравим представником Празької літературної школи, скульптором, філософом, громадським діячем в Англії.

Як і про багатьох її сучасників – борців за українську державність в 1917–1920 рр. – упродовж усього радянського періоду про неї на Батьківщині згадувати, писати, досліджувати її літературну та мистецьку творчість заборонялося. І лише з утвердженням демократичних тенденцій після 1991 р. Галя Мазуренко, ще за життя, повернулася в Україну. Її творчість стала предметом досліджень багатьох літературо-мистецтвознавців.

Аналізуючи написане про Г.Мазуренко, варто зазначити, що коротка біографічна довідка про неї побачила світ на сторінках закордонного видання “Енциклопедії українознавства”¹. Життя й творчий шлях Галі Мазуренко досліджували Б.Бойчук, М.Ільницький, І.Качуровський, Н.Миронець, Ф.Погребник, Ю.Покальчук, Б.Рубчак, Т.Салига, М.Слабошпицький,

Д.Чередниченко, В.Шаян та інші – досить широке коло літературознавців, істориків. Авторами узагальнюючих нарисів при неї виступили М.Слабошпицький², Н.Миронець і М.Чабан³⁻⁴. Її поетичні твори ввійшли до складу ряду хрестоматій⁵⁻⁶. Про мистецький доробок Г.Мазуренко писала О.Пеленська⁷. Коротку біографічну довідку про неї опублікувала О.Легка⁸. Цікаві відомості також містяться в міжнародній інформаційній мережі “Інтернет”). Найбільш знаковою подією стало видання в Україні вибраних творів поетеси (м.Київ, 2002 р.)⁹. За словами одного з перших біографів поетеси І.Качуровського, вона, на жаль, належить до тих літераторів, про кого критичних статей написано найменше. Він вважав її найосвіченішою поетесою української діаспори!¹⁰.

Разом з тим, по за увагою дослідників опинилося чимало фактів із її біографії, зокрема, катеринославсько-подільський період 1919–1920 рр., коли перебувала в лавах активних борців за Українську державу.

Її біографія – цікава й непроста – вже знайшла відображення у вищезазначених нарисах. Варто зазначити, що Галина Мазуренко (Мазуренко – прізвище матері, а по батькові – Боголюбова. – Ю.Т.) – нащадок двох славнозвісних родів – козацького роду Мазуренків та декабриста Татищева.

Майже ровесниця віку (народилася 1901 р. в м.Петербурзі), вона пройшла крізь терни війн і революцій. Життя Г.Мазуренко – калейдоскоп перездів – дитинство в Карасях, неподалік Тули, далі – Женева, Берлін, Катеринослав. Саме з Катеринославом пов’язані важливі складові формування творчої біографії Галі Мазуренко. У цьому місті під впливом оповідей Д.І.Яворницького вона відчула потребу писати, саме тут здобувала освіту в комерційній школі, відвідувала також мистецьку школу відомого художника, педагога, громадського діяча В’ячеслава Коренева¹¹. (Останній, до речі, в революційні роки теж опинився на Поділлі, в м.Вінниці. – Ю.Т.).

За автобіографічними спогадами, в їхньому училищі збиралася катеринославська “Просвіта”, котру очолював “українець із м.Кам’янця-Подільського” Петро Доманицький¹².

За наявними відомостями, вперше на Поділлі Галя Мазуренко побувала ще під час Першої світової війни, коли в 15-річному віці влітку 1916 р. вирушила на фронт у район м.Проскурова до дядька Семена Мазуренка, котрий працював у Всеросійському союзі міст і організував допомогу пораненим. Вона згадувала: “В 1916 році я йому написала на фронт до Проскурова, що зараз літо, канікули і я хочу поїхати працювати. Дядько Семен мені прислав телеграму: “Приїзди!” і був певний, що мама мене не пустить. З телеграмою в руках я приїхала до мами з Катеринослава до Олександр-

рівська і показала їй телеграму. Мені тоді було 15 літ. Мама ахнула й пустила”¹³. Опинившись у районі бойових дій, опікувалася не лише пораненими російськими солдатами, а й полоненими австро-угорцями.

Повернувшись до м. Катеринослава, продовжила навчання і зустріла революційні події 1917 р. Незважаючи на нестабільні часи, в квітні 1919 р. їй вдалося одержати свідоцтво про середню освіту. Якраз тоді й відбувся її перший літературний дебют, про що особисто свідчила: “В Катеринославі... я почала вперше друкувати свої вірші, вони починались, здається, “Як вербу Україну злим вітром Зломило”. Але це швидко скінчилось. Часопис закрили. Змінилась влада. Нас викинули з хати...”.

Цим подіям передував вступ Галини Мазуренко 1919 р. до Катеринославського університету на історико-філологічний факультет. Під керівництвом В’ячеслава Коренева вона навчалася не лише малюванню, а й скульптурі і спільно, як згадувала, “мали багато тоді планів, які розбились через революцію (які статуї я буду робити для майбутнього університету)”.

У автобіографічній повісті “Не той козак, хто поборов, а той козак, хто “вивернеться”, де головний персонаж Ліза (її прообразом була сама Галя), так описуються несприятливі часи для мистецької творчості: “Ось Ліза сидить у свого вчителя-мистця. У нього в кімнаті буржуйка витягла трубу через всю стіну, ніби чорну руку під малюнками. Надворі Різдвяний синій сніг з дідом Морозом і візерунками на вікні.

Перед дверцятами пічки, на паркеті розірвана енциклопедія жертв життям, щоб зігріти дітвору. Холодно! Куди там до мистецтва!” (Підкреслено мною. – Ю.Т.).

Взявши активну участь у національно-визвольному русі, Галя Мазуренко, недовго провчившись, залишає університет. Дальший шлях до вищої освіти пролягав через бої в повстанських загонах та в складі Третьої Залізної стрілецької дивізії армії УНР, через шпиталі, де ледве не померла від тифу¹⁴. (Про це див. вірш Г.Мазуренко “Залізна дивізія”)¹⁵.

Саме за підписами ще не дуже вправних віршів можна простежити воєнні дороги юного бійця армії УНР: “Катеринослав 18 р.”; “Гайсин 19. Залізна дів.”; “Чортків 25/ХІІ 19 р. В’язниця”; “Ушиця 20/ІІІ. Отряд ім.Сірка”, “Подорож від отряда ім. І.Сірка до Тютюнника”, “В час бою під Ганичем”, “Запоріжська дивізія”, “Варшава 25/ХІІ – 20”. Один із віршів підписаний: “У Катеринославських повстанців”, у багатьох із них відлунує атмосфера бою, деякі з поезій присвячені конкретним особам, наприклад, Л.Шмарченку, міністру внутрішніх справ УНР, який відіграв важливу роль у долі поетеси.

Опинившись у м. Кам'янці-Подільському, 1920 р. вона вступила на історико-філологічний факультет місцевого університету, познайомилася з С. Русовою й стала працювати лічильницею держбанку. (На жаль у фондах ДАХО її особова справа не виявлена. – Ю.Т.). Можна вважати, що в зв'язку з погіршенням військово-політичної ситуації, частою зміною влади, вимушеним залишенням міста урядом, армією УНР, студенткою університету вона була недовго. За її словами, – “Тим часом прийшла пора тікати назад, за кордон”. “Так я дійшла до станції, вже на кордоні, – згадувала вона, – там стояв потяг для біженців і вже був вагон з нашим державним банком. Марченко дуже зрадив, побачивши мене, і попросив мене кудись передати якийсь пакет, коли поїдемо, здається, до Чорткова. В Чорткові мені пощастило це зробити і Марченко був дуже задоволений. Що це були за документи – не знаю, але я була рада, що цим могла допомогти”¹⁶.

Так, у зв'язку з більшовицькою агресією в листопаді 1920 р., з переходом армії УНР, урядом, значною кількістю інтелігенції за р.Збруч на територію Польщі завершився один із важливих етапів біографії Г.Мазуренко – катеринославсько-кам'янецький – і розпочався черговий період її життя та творчості – еміграційний. Він проходив у різних країнах – Польщі, Чехо-Словаччині, Англії. Галя Мазуренко здобула фундаментальну освіту, сформувалася та реалізувалася як талановитий митець, скульптор, філософ, поетеса, організатор літературного руху української діаспори, що окреслює орієнтири наступних наукових розвідок.

25 грудня 2011 р. виповниться 110-та річниця з часу її народження. Сподіваємося, що літературно-мистецька еліта України гідно зустрине цю славну дату. Адже все її життя відображено в лаконічному написі на могильному камені в далекому Лондоні на знаменитому Хайгетському кладовищі: “Галя Мазуренко. Дочка України”.

Примітки:

1. Енциклопедія українознавства: словникова частина. Гол. ред. проф. д-р. В. Кубійович / Перевид. в Україні. – К. : Глобус, 1996. – С. 1433.

2. Слабошпицький, М. Народжена в Петербурзі й похована в Лондоні. Галя Мазуренко / М. Слабошпицький // 25 поетів української діаспори. – К. : Ярослав Вал, 2006. – С. 198-220.

3. Миронець, Н. “Ім'я душі тій – Україна” / Н. Миронець, М. Чабан // Мазуренко Г. Вибране. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2002. – С. 6-40.

4. Миронець, Н. “... Ім'я душі тій – Україна”. Біографічний нарис про Галю Мазуренко / Н. Миронець, М. Чабан // Миронець Н.І. Джерела історичної пам'яті. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського

НАН України, 2008. – С. 227-246.

5. “Празька школа”: Хрестоматія прозових творів / Упоряд., передм. і приміт. В. А. Просалової. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2004. – 236 с.

6. Празька літературна школа: Ліричні та епічні твори / Упорядкування і передмова В. А. Просалової. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – 280 с.

7. Пеленська, О. Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині / О. Пеленська. – Нью-Йорк; Прага, 2005. – С. 16, 26-30, 46, 117, 154, 157, 160-170, 191-192.

8. Легка, О. Мазуренко Галя / О. Легка // Довідник з історії України (А-Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К. : Генеза, 2002. – С.440.

9. Мазуренко, Галя. Вибране. / Галя Мазуренко. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2002. – 248 с.

10. Качуровський, І. Про Галю Мазуренко та її творчість (З нагоди дев'яносторіччя поетеси) / І. Качуровський // Визвольний шлях (м.Лондон). – 1992. – Кн. 3. – С. 336.

11. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [http:// storinka – m.kiev.ua / user...](http://storinka-m.kiev.ua/user...)

12. Чабан, М. П. Діячі Січеславської “Просвіти” (1905–1921). Бібліографічний словник. Близько 670 імен. Наукове видання / М. П. Чабан. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2002. – С. 181.

13. Миронець, Н. Зазначена праця. – С. 231.

14. Там само. – С. 232.

15. Мазуренко, Г. Залізна дивізія / Г. Мазуренко: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // [http:// vitchuzna/ukrlife.org/](http://vitchuzna.ukrlife.org/)

16. Миронець, Н. Зазначена праця. – С. 232-233.

Резюме

В сообщении повествуется о малоизвестных страницах биографии известной поэтессы, скульптора украинской диаспоры Гали Мазуренко (1901–2000 гг.) в период Украинской революции (1917–1920 гг.), в особенности ее жизнь и деятельность в г.Екатеринославе и на Подолье.

Ключевые слова: Галя Мазуренко, Екатеринослав, Подолье, поэзия, искусство, революция, диаспора.

Одержано 22 травня 2011 року

УДК 94(477.43)“192/193”:811.161.2(477)(092)

В.А.Нестеренко

І.А.Любарський – визначний провідник політики “українізації” на Поділлі

У статті аналізується життєвий та творчий шлях Івана Антоновича Любарського – викладача Кам’янець-Подільського державного українського університету та ІНО, розглядаються основні напрями його діяльності.

Ключові слова: І.А.Любарський, українізація, Інститут народної освіти, науково-дослідна кафедра, історія, КП(б)У, література, мова, пресі, “УВО”.

Серед плеяди українських вчених, працівників освіти, які плідно працювали у Кам’янець-Подільському інституті народної освіти (ІНО), варто відмітити мовознавця та літературознавця, одного із організаторів українського навчально-методичного процесу на Поділлі, активного діяча політики “українізації” Івана Антоновича Любарського.

На жаль, його життєвий та творчий шлях ще не знайшов свого належного висвітлення в українській історичній та краєзнавчій літературі. Опублікована лише невелика газетна розвідка¹. Щоправда, дослідники побіжно описують його діяльність в контексті політичних репресій сталінщини проти української інтелігенції Поділля на початку 30-х рр. Зокрема, прізвище І.Любарського згадується у статтях О.М.Завальнюка, М.Б.Петрова, В.О.Савчука, С.Л.Трухманової та інших дослідників². Так, В.О.Савчуку вдалось прослідкувати подальшу долю вченого після його засудження у справі так званої “Української військової організації”. Дещо менше висвітлена методична та наукова діяльність І.А.Любарського у 1920-ті роки, хоча про це згадується у статті Ю.О.Маркітанова та В.Б.Стецюка³.

У даній статті ми ставимо собі за мету: висвітлити науковий доробок вченого у період політики “українізації”, активним провідником якої він був, з’ясувати еволюцію його суспільно-політичних поглядів, проаналізувати причини арешту науковця та показати який вплив він мав на згорання українізаційних процесів на Поділлі.

Іван Антонович Любарський народився 15 жовтня 1893 р. в Слободі Сеньків Куп’янського повіту Харківської губернії у селянській сім’ї⁴. Закінчив Харківську Духовну семінарію, після чого у 1914 р. поступив до Київської Духовної Академії. Навчався там добре, спеціалізувався на ви-

вченні античних мов, давньогрецької та давньоримської літератури. Почав проявляти себе у науковій роботі. Не випадково, що після закінчення навчання він керівництвом Академії був 15 червня 1917 р. залишений професорським стипендіатом на кафедрі грецької мови. Працював над різними проблемами історію розвитку давньогрецької мови. На цей час приходяться його перші наукові праці, що були надруковані в різних наукових виданнях Києва. Зокрема, у статті “Взаємовідношення вселюдського і національного в історії” розкривалось цікаве питання про взаємозв’язок локальної історії із всесвітньою. Крім того, у 1917–1918 рр. було надруковано такі науково-популярні роботи: “Сучасні західні студії по філології”, “Історія грецької трагедії”. Кілька праць молодого дослідника залишились у рукописах: “Про вимову у грецькій мові”, “Фонетика сусідніх голосних звуків в мові Аристофана”. 24 серпня 1918 р. професорський склад Київської Духовної академії рекомендував Івану Антоновичу взяти участь у конкурсі на посаду приват-доцента кафедри грецької мови⁵.

Однак, ситуація у Києві наприкінці 1918 р. була надзвичайно складною у зв’язку з повстанням Директорії УНР та падінням Гетьманату Павла Скоропадського. Мабуть, саме тому Іван Антонович наприкінці 1918 р. охоче прийняв пропозицію ректора Кам’янець-Подільського державного українського університету професора І.Огієнка посісти посаду приват-доцента на кафедрі античної філології цього вищого навчального закладу. На початку 1919 р. він переїжджає до Кам’янця-Подільського. Деякий час працював на богословському факультеті, а 29 жовтня 1919 р. був затверджений на посаді приват-доцента на кафедрі класичної філології історико-філологічного факультету⁶.

Почав викладати “Історію античної літератури”, грецьку та латинську мови. Самостійно, а також спільно із відомим чеським лінгвістом професором В.І.Петром написав кілька підручників та посібників для студентів, зокрема “Лекції по історії грецької літератури”, “Граматика грецької мови”, “Енеїда Вергілія та Котляревського”. Ці роботи поширювались в рукописах серед студентів. Поруч із навчальною та методичною роботою Іван Антонович займався і адміністративною працею. З серпня 1919 р. до початку жовтня 1920 р. він тимчасово виконував обов’язки секретаря історико-філологічного факультету університету⁷.

Прихід більшовиків Іван Антонович, як і багато його колег, зустрів насторожено, адже він брав участь у діяльності різних інституцій УНР, у організації українського автокефального церковного руху, сприяв українізації православної церкви. Але він не наслідував прикладу професорів

І.Огієнка, Л.Білецького, Д.Дорошенка, С.Русової та інших і не емігрував за кордон. Разом з дружиною, сином та дочкою та тещею він залишився у Кам'янці-Подільському. Після реорганізації університету в Інститут народної освіти (ІНО) та сільськогосподарський інститут продовжив викладати на факультеті професійної освіти ІНО. Оскільки він не брав великої участі у політичному житті в період Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр., не був членом жодної політичної партії, то радянській репресії його спочатку не торкнулись. На факультеті професійної освіти І.А.Любарський викладав грецьку ліричну поезію, латинську мову та історію матеріальної культури античного періоду. У 1922 р. написав ще кілька наукових праць та одну брошуру.

Проте на початку 1923 р. у зв'язку із реорганізацією ІНО факультет професійної освіти був скасований. У цьому зв'язку ряд навчальних дисциплін було ліквідовано, а викладачі, котрі проводили заняття з цих предметів, позбувались роботи. Так, з 7 лютого 1923 р. І.Любарський разом із літературознавцем К.Копержинським, фізиком М.Ретановим, хіміком О.Полонським та групою інших викладачів був звільнений з ІНО “за скороченням штатів”⁸.

Щоправда, довго без роботи він не залишався. Після усунення восени 1922 р. за політичними та релігійними мотивами від керівництва Кам'янець-Подільського археологічного музею визначного дослідника Поділля Юхима Сіцінського ця установа опинилась у скрутному становищі. Її керівником був призначений студент ІНО І.Стойкевич, який не мав жодного досвіду історико-краєзнавчої роботи. Експонати псувались, деякі колекції були розформовані, нові виставки та експозиції не створювались. Щоб покращити стан музею 24 лютого 1923 р. І.А.Любарський міським відділом профосвіти був призначений тимчасово виконуючим завідувачем музеєм⁹. На цій посаді він працював близько одного року і завдяки його діяльності вдалось дещо покращити стан цієї культурно-освітньої установи. Однак, згодом його знову запросили викладати у місцевому ІНО. Причиною цього стала така подія.

Наприкінці 1923 р. викладач історії матеріальної культури професор П.Клименко просив керівництво ІНО надати йому наукове відрядження до Вінниці. Йому у цьому було відмовлено, оскільки починались заняття в інституті. Тоді він без дозволу керівництва ІНО самовільно виїхав до Вінниці, не вказавши причини цього кроку. Внаслідок цього ті заняття з історії матеріальної культури, які проводив П.Клименко були передані І.Любарському¹⁰. Він також почав проводити заняття з античної філології.

У серпні 1923 р. почалась проголошена ЦК КП(б)У, ВУЦВК, РНК УСРР політика “українізації”. Необхідно було підготувати велику кількість учителів з української мови, літератури, історії та географії України для ефективного проведення цієї політики у державних, адміністративних, радянських установах та закладах, де створювались курси та гуртки з українознавства. З метою підготовки вчителів викладачі ІНО часто влаштовували для молодих педагогів спеціальні курси. Так, у серпні 1924 р. І.Любарський читав лекції з української мови та літератури на політичних педкурсах, організованих для вчителів Проскурівського округу¹¹.

І у наступні роки він багато зробив для підготовки педагогів – фахівців з української мови та літератури, активно співробітничав з Кам’янецькою окружною комісією з українізації державного апарату. Зокрема, у серпні 1928 р. він був введений від ІНО до спеціальної комісії, що перевіряла грамотність членів “Робос”¹². Він разом з іншими викладачами ІНО розробляв програми, плани для курсів з українізації, підбирав тексти творів, переказів для іспитів з українознавства для службовців державних та адміністративних закладів тощо. Отже, І.Любарського можна вважати одним із центральних діячів політики “українізації” на Кам’яничині.

Поруч із тим, у 20-ті роки він активно займався адміністративною роботою. Зокрема, у жовтні 1924 р. після звільнення зі складу ІНО декана факультету соціального виховання приват-доцента В.Герасименка адміністрація призначила на цю посаду І.Любарського, враховуючи те, що він був хорошим педагогом та мав добрий адміністративний хист¹³.

У 1920-ті роки Іван Антонович плідно займався науковою дослідницькою роботою. Ще 1922 року завдяки ініціативі відомого історика професора Є.Сташевського при Кам’янець-Подільському ІНО було створено науководослідну кафедру історії, культури та економіки Поділля¹⁴. Згодом її очолив професор П.Клименко, але з липня 1923 р. фактично керував кафедрою І.Любарський. Щоправда, його кандидатура спочатку не влаштовувала працівників НКО УСРР, тому 2 жовтня 1923 р. Президія НКО не затвердила його навіть тимчасовим керівником НДК історії та економіки Поділля, враховуючи те, що він не мав відповідної освіти, оскільки закінчив Духовну семінарію. І тільки 7 січня 1925 р. Мала президія Укрголовнауки на чолі з відомим марксистським істориком М.Яворським призначила Івана Антоновича тимчасовим керівником цієї наукової організації замість професора П.Клименка, котрий на той час став працювати у Києві¹⁵.

За кілька років керування кафедрою І.Любарським їй вдалось надрукувати праці Ю.Філя та В.Герасименка з історії української літератури, Д.Бо-

гацького, В.Храневича з зоології тощо. При кафедрі діяло дві секції: культури з підсекціями історії та археології, лінгвістики, літератури, мистецтва та педагогіки (керівник І.Любарський) та сільського господарства з підсекціями економіки, зоології та геології (керівник – професор В.Геринович). У цей час І.Любарський написав кілька наукових розвідок, що були надруковані в центральних наукових виданнях УСРР, зокрема статтю “Етимологія слова д’якувати”. Важливим напрямком роботи науково-дослідної кафедри була підготовка молодих фахівців, які потім викладали у вищих навчальних закладах УСРР, Іван Антонович активно займався цією роботою, зокрема підготував кількох викладачів для Харківського ІНО (В.Зборовця), Одеського ІНО (В.Герасименка), Херсонського ІНО (Ф.Шумлянського)¹⁶. Під час Української національно-демократичної революції всі вони активно себе проявили як українські патріоти.

І. Любарський поряд із адміністративною та науковою роботою працював в кількох інших наукових та культурно-освітніх організацій. Так, він був секретарем та головою культкомісії міського осередку Спілки Наукових робітників, очолював Кам’янецький комітет товариства “Допомоги жертвам інтервенції”, пізніше – міську філію товариства “Геть неписьменність!”, що займалась створенням бібліотек, хат-читалень, сельбудів тощо. Однак, незважаючи на таку активну громадську позицію, він ще не викликав повної довіри з боку керівників НКО.

Саме тому 19 жовтня 1926 р. І.Любарський був звільнений з посади декана ІНО, а на його місце призначили колишнього активного діяча Української Галицької Армії, а згодом ректора Вінницького ІНО Франца Кондрацького, який був членом КП(б)У і активно проводив у навчальний та педагогічний процес офіційну партійну лінію¹⁷. Згодом Ф.Кондрацький замінив І.Любарського і на посаді керівника науково-дослідної кафедри.

Усунення І.Любарського від адміністративної роботи дало йому більше можливості займатись викладацькою та науковою роботою. Його у 1926 р. було затверджено професором другої категорії. Він викладав такі дисципліни: “Історія матеріальної культури”, “Вступ до мовознавства”, “Українська діалектологія” та інші. Від дослідів у античній лінгвістиці він відійшов, адже у 1920-ті подібна наукова проблематика аж ніяк не заохочувалась радянською владою. Останньою роботою у цьому напрямку була стаття про особливості використання *coine* в елліністичну епоху, що була надрукована в “Записках ІНО”. Крім того, у 1926–1927 рр. були опубліковані праці вченого “До словотворного питання”, “Історико-генетична школа в язикознавстві (Дейсманн)”¹⁸. Останньою роботою зацікавилась

віденська фонетична лабораторія, яка запросила вченого до співпраці.

У другій половині 20-х рр. головну увагу І.Любарський почав приділяти дослідженню українських діалектів подільського регіону. Його по праву можна вважати одним із засновників діалектології Поділля. У травні 1927 р. Івана Антоновича на засіданні президії Укрнауки було затверджено головою секції культури НДК економіки, сільського господарства та культури Поділля¹⁹. До складу цієї секції увійшли як досвідчені науковці (зокрема, географ В.Геринович, історик О.Неселовський, філолог О.Кільчевський), так і молоді дослідники (Ю.Філь, В.Якимів, І.Чекурлій та інші).

Практична робота секції здійснювалась в таких підсекціях: мови, літератури, загальної економіки, виховання, історії та археології²⁰. Зокрема, підсекція мови, якою безпосередньо керував І.А.Любарський, досліджувала мовлення українців Поділля, фонетичну систему подільських говірок, їхні лексичні, морфологічні особливості. Співробітники підсекції збирали та систематизували матеріали для створення діалектичного атласу Поділля. Вони також ретельно вивчали питання про те, чи придатні шкільні підручники для навчання дітей українців регіону, яким був вплив польської та румунської мов на мовлення українського населення. Велика увага також приділялась таким темам: вплив війни та революції на мовлення селян, класовий чинник в українській мові. І.Любарський разом з науковими співробітниками детально опрацював дві спеціальні теми “Ступенування інтонацій у говірках Поділля”, “Поширення та нівелювання українських говірок на Поділлі”²¹. Про результати досліджень доповідалось на засіданнях секції НДК, деякі праці були опубліковані у центральних та регіональних наукових виданнях.

Підсекція літератури займалась дослідженням творчості письменників та поетів Поділля (зокрема, С.Руданського, М.Коцюбинського, В.Свидницького), збиранням народних пісень, інших зразків усної народної творчості, досліджувала рукописи місцевого музею, підсекція виховання вивчала культурно-освітнє будівництво на Поділлі, пропонувала шляхи вдосконалення педагогічного процесу.

У 1929 р. вийшов з друку перший і єдиний том “Записок Кам’янець-Подільської науково-дослідної кафедри”. У ньому було вміщено кілька матеріалів гуманітарного циклу. Зокрема, І.Любарський у своїй статті проаналізував життєвий та творчий шлях відомого українського фольклориста Івана Манжури, чия діяльність свого часу привертала увагу видатних українських істориків та етнографів Миколи Костомарова та Михайла Драгоманова²².

Протягом кількох років співробітники секції культури чимало зробили у напрямку піднесення національної свідомості українців Поділля. Їх авторитет у науковому світі УСРР був великим. До них прислуховувалися працівники центральних наукових установ при складанні загальних робіт з української діалектології, історії української літератури тощо. Однак, у 1930 р. у зв'язку із зміною політичної ситуації в республіці відбулась реорганізація наукових та вищих навчальних установ. Науково-дослідні кафедри при вищих навчальних закладах були ліквідовані, і плідна праця науковців Кам'янець-Подільської кафедри припинилась.

Наприкінці 20-х рр. професор І.А.Любарський став одним із найбільш авторитетних викладачів ІНО. Сучасники згадували Івана Антоновича як про людину широкої ерудиції та виключної пам'яті. Він володів 14 мовами (7 з яких знав досконало). Не випадково, що саме його керівництво ІНО делегувало у квітні 1928 р. до Москви на перший з'їзд ВАРНІТСО (Все-союзна асоціація робітників науки і техніки для сприяння соціалістичному будівництву). Ця науково-громадська організація об'єднувала тих науковців, працівників освіти, котрі повністю підтримували політику КП(б)У. У листопаді цього ж року Іван Антонович взяв участь у роботі першого з'їзду української філії цієї організації (УТОРНІТСО), що відбувся у Харкові²³.

Його діяльність позитивно оцінювалась керівництвом ІНО, яке у своїй характеристиці на викладачів інституту, що була направлена до Наркомату освіти УСРР на початку 1929 р., відмітило, що "Любарський бере активну участь у радянському житті, будь-тоби повністю радянський..."²⁴. Невипадково, наступного року його прийняли до лав КП(б)У.

Арешти улітку 1929 р. кількох викладачів ІНО та СГІ (зокрема, О.Кожухіва, Ю.Філя), яких безпідставно звинуватили в участі у так званій "Спільки Визволення України" І.Любарського не торкнулись. Він знаходився на позиціях українського "націонал-комунізму" і щиро вважав, що деякі його колишні колеги насправді займались антирадянською діяльністю. Про це свідчать і виступи вченого, що були опубліковані в місцевій періодиці.

У 1930 р. після реорганізації Інституту Народної освіти в Інститут Соціального виховання (ІСВ) І.Любарський почав очолювати кафедру української мови та літератури у цьому закладі. Однак, 23 жовтня 1930 р. йому було запропоновано переїхати до Києва на постійну роботу до науково-дослідного інституту лінгвістики (саме така тоді використовувалась термінологія – В.Н.) ВУАН²⁵.

Ситуація у цій центральній науковій установі тоді була надзвичайно важкою у зв'язку з численними арештами її співробітників в міфічній спра-

ві “СВУ”, багато посад залишились вакантними. Цю проблему керівництво ВУАН вирішило розв’язати за рахунок запрошення викладачів з вищих навчальних закладів інших міст УСРР.

На початку лютого, а потім у квітні 1931 р. І.Любарський був у науковому відрядженні у Києві. Спочатку планувалось, що він повернеться до Кам’яця-Подільського, однак 6 червня 1931 р. Іван Антонович пише листа керівництву Кам’янець-Подільського ІСВ, у якому просив ще затриматись у Києві на деякий час через дуже складне становище у науково-дослідному інституті “язикознавства”²⁶. Як свідчить розрахункова книжка вченого, до роботи у Кам’яці-Подільському він вже не повернувся, а всю свою увагу він сконцентрував на праці в науково-дослідному інституті.

Зміна політичної ситуації в Україні, поступове згортання політики “українізації” вплинуло на його науково-методичну діяльність. Якщо раніше І.Любарський займався дослідженням різних проблем української діалектології, створенням програм, планів для вчителів української мови та літератури, проводив лекції з української мови на українознавчих курсах то тепер все більше уваги змушений був приділяти темам, що мали скоріше не наукове, а політичне значення. Про це свідчать назви тих праць І.Любарського, що були опубліковані вже в Києві у 1932 р.: “Соцдетермінанти окремих релігійних термінів”, “Сучасний стан на літфронті України”, “На шляхах до марксистської лінгвістики” тощо²⁷.

Праця у Києві не дуже імпонувала І.Любарському. У приватній розмові з професором фізики В.Бернацьким він говорив, що у Києві неможливо працювати через “розходження” з співробітниками інституту з різних питань мовознавства²⁸. Іван Антонович скоріше всього мав намір повернутись до Кам’яця-Подільського, але настали інші часи, які докорінним чином змінили його майбутнє, як і долю багатьох вчених України.

Опір українського селянства насильницькій колективізації зумовив появу 14 грудня 1932 р. сумнозвісної постанови ЦК ВКП (б) та РНК СРСР “Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та у західних областях”. У цьому документі сталінське керівництво різко розкритикувало ЦК КП(б)У та РНК УСРР за те, що “замість правильного більшовицького здійснення національної політики в ряді районів України українізація проводилась механічно..., без ретельного підбору більшовицьких українських кадрів, що полегшило буржуазно-націоналістичним елементам, петлюрівцям та іншим створення свого легального прикриття, своїх контрреволюційних осередків та організацій”²⁹. Від керівників Радянської України Й.Сталін та його оточення вимагали негайно “вигнати петлюрівські та інші

буржуазно-націоналістичні елементи з партійних та радянських організацій”³⁰.

Виконуючи накази та вказівки центрального керівництва, органи влади УСРР розпочали нову хвилю арештів серед працівників освіти, науки, культури України. Ці репресії мали дещо інший характер, ніж у справі “СВУ”. Якщо у 1929 р. серед затриманих були особи, які критично ставились до політики більшовиків (наприклад, академік С.Єфремов), або люди, котрі свого часу рішуче боролись проти радянської влади (як В.Отамановський – один із лідерів партії українських соціалістів-самостійників), то на цей раз заарештовувались провідники політики “українізації”, котрі повністю знаходились комуністичній платформі, однак у своїй діяльності намагались поєднати класові та національні чинники і рішуче наполягали за поглиблення українського національного відродження (так звані “націонал-комуністи”).

Оскільки у 1920-ті роки регіони Поділля були одними із найбільш українізованих в УСРР, і політика “українізації” тут мала чимало здобутків, то й репресії тут були проведені більш широкомасштабні, ніж в інших регіонах республіки. Причому під репресії потрапили навіть ті особи, які на початку 30-х рр. вже не працювали в подільському регіоні. Наприкінці 1932 р. – на початку 1933 р. були заарештовані колишній ректор Кам’янець-Подільського ІНО В.Геринович, засновник міського ботанічного саду Н.Гаморак та інші. Не уникнув арешту і Іван Любарський, якого можна вважати, на нашу думку, своєрідним символом політики “українізації” на Кам’яничині.

31 грудня 1932 р. він був допитаний слідчими органами ДПУ. Під тиском та тиском він “визнав”, що на початку 1920-х рр. мав розмову з В.Гериновичем, з яким домовились про спільну роботу щодо консолідації української інтелігенції. Після повернення академіка М.Грушевського до Радянської України В.Геринович нібито повідомив І.Любарського, О.Неселовського та інших про те, що в Україні формується організація, яка поставила своєю метою повалення радянської влади та відновлення незалежної Української Народної республіки. На чолі цієї організації начебто були академік М.Грушевський, професори Ф.Савченко та М.Яворський. Після цього, як “свідчив” співробітнику ДПУ І.Любарський, В.Геринович запропонував створити осередок цієї націоналістичної організації у Кам’яні-Подільському. До неї увійшли, крім В.Гериновича та І.Любарського, також колишні викладачі Кам’янець-Подільського державного українського університету Н.Гаморак, О.Мельник та інші³¹. Ця організація начеб-

то займалась шпигунською діяльністю на користь Польщі та проведенням контрреволюційної націоналістичної роботи серед студентства. В.Любарський свідчив, що у 1930 р. припинив свою діяльність в організації, але при вступі до лав КП(б)У приховав свої попередні контрреволюційні зв'язки, хоч добре знав про “антирадянську” діяльність її членів.

На підставі “свідчень” заарештованих В.Гериновича, І.Любарського, Н.Гаморака у лютому-березні 1933 р. було заарештовано багатьох викладачів вузів та науковців Кам'янець-Подільського. І серед них учнів І.Любарського в НДК М.Якиміва, І.Чекурлія, колишнього викладача ІСВ філолога Миронця та інших. Проти них відкрили кримінальну справу так званої Кам'янецької філії “Української Військової організації” (УВО)³².

У 1933 р. прізвище І.Любарського часто зустрічалось у різних кримінальних політичних справах, порушених проти заарештованих освітян Кам'яниччини. З'явився навіть спеціальний термін – “любарщина”, під яким розумілось створення спеціальної української наукової термінології, намагання відірвати українську мову від російською тощо³³. Саме за “любарщину” був розкритикований на засіданнях студентських зборів ІСВ, а пізніше вилучений з вузівських бібліотек підручник професора сільськогосподарського інституту, визначного дослідника фауни Поділля В.Храчевича “Курс загальної зоології”, що вийшов друком 1930 р.

Директора Кам'янець-Подільського педагогічного інституту (колишнього ІСВ) В.Четверикова восени 1933 р. під час партійної чистки звільнили з посади директора та виключили з лав партії як “класово-чужий елемент” саме за те, що він “не забезпечив ідейного і політичного розгрому контрреволюційної групи Любарського, а навпаки – приховував вказану групу”³⁴.

Від Івана Антоновича, рятуючи своє життя, публічно відхрещувались його учні. Один із них К.Сидоренко на сторінках місцевої преси стверджував, що “петлюровець Любарський, маскуючись революційною фразою, отримав хороші можливості в НДК для здійснення націоналістичної роботи. Він співав оди усім, хто сприяв відродженню національної свідомості, ідеалізував куркульство, просвітянину. На заняттях з української мови наводив приклади не з промов більшовицьких вождів, а з творів класиків української літератури”³⁵. І.Любарський також ставив під сумнів можливість створення єдиної інтернаціональної мови у випадку перемоги на Земній кулі комунізму, про що писали класики марксизму та Й.Сталін. У 1930-ті роки такі погляди розглядались владою як крамола.

Цей допис багато в чому повторював офіційні звинувачення вченому з боку каральних органів, але він були надрукований в пресі не випадково.

Автор поставив перед працівниками освіти Поділля конкретне практичне завдання: викрити і показати фашистську контрреволюційну суть “любарщини”. Під прапором боротьби з “любарщиною” у навчальних закладах Поділля почались масові арешти вчителів української мови, літератури, історії, усіх тих, хто у 20-ті своєю наполегливою працею сприяв пробудженню національної свідомості українського етносу. Согні вчителів, працівників бібліотек, інших культурно-освітніх установ були репресовані за схожими звинуваченням.

Судила І.Любарського судова трійка при колегії ДПУ УСРР. 20 вересня 1933 р. за статтями 54-11 КК УСРР його було засуджено до трьох років виселення у Північний край. Відбувши покарання, він деякий час проживав у Вологодській області, однак 2 листопада 1937 р. його повторно заарештовують і рішенням колегії НКВС СРСР і прокурора СРСР від 25 листопада 1937 р. засуджують до розстрілу³⁶.

Доля І.Любарського характерна для багатьох українських працівників вищої освіти міжвоєнного періоду. Будучи випускником духовної семінарії, він у 1917–1921 рр. активно включився у розбудову української культурно-освітньої сфери. У 1920-ті був одним із організаторів створення української системи освіти, автором навчальних планів, програм для вчителів та студентів, актином членом комісії з українізації. Однак, в умовах боротьби проти “українського буржуазного націоналізму” він (як і багато його колег та учнів) були приречені сталінською тоталітарною владою на загибель.

Примітки:

1. Нестеренко, В. А. Іван Любарський – видатний мовознавець / В. А. Нестеренко / Подолянин. – 1994. – 7 грудня.

2. Завальнюк, О. М. “Винним себе визнав” (В.О.Геринович) / О. М. Завальнюк, М. Б. Петров // Репресоване краєзнавство 20-30-ті роки. – К. : Рідний край, 1991. – С.178-184; Савчук, В. Політичні переслідування наукової інтелігенції м.Кам’янець-Подільського у 1920–1930-х рр. / В. Савчук // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – Х. : Видавництво “Права людини”, 2009. – № 33. – 370-386 с.; Трухманова, С. Л. Інтелігенція міст Поділля – об’єкт репресивної політики більшовицької адміністрації в Україні (1920 – початок 30-х рр.). / С. Л. Трухманова: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/iumpif/2007_34/9.pdf.

3. Маркітантов, Ю. О. Факультет української філології та журналістики Кам’янець-Подільського національного університету: поступ вперед / Ю. О. Маркітантов, В. Б.Стецюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Матеріали сьомого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на По-

діллі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету". – Кам'янець-Подільський, 2008. – С.80-97.

4. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. р-302. – Оп. 2. – Спр. 260. – Арк. 1.

5. Там само.

6. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 2 – Спр. 260. – Арк. 3.

7. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 2 – Спр. 260. – Арк. 15.

8. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 1 – Спр. 381. – Арк. 24.

9. ДАХО. – Ф. р-5. – Оп. 1. – Спр. 728. – Арк. 1.

10. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 1. – Спр. 392 – Арк. 3.

11. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 2. – Спр. 260. – Арк. 16.

12. ДАХО. – Ф. р-5. – Оп. 1. – Спр. 150. – Арк. 71.

13. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 2. – Спр. 260. – Арк. 20.

14. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 2. – Спр. 953. – Арк. 1.

15. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 1. – Спр. 461. – Арк. 13.

16. Там само.

17. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 2. – Спр. 260. – Арк. 24.

18. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 1. – Спр. 980. – Арк. 21.

19. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 1. – Спр. 979. – Арк. 1.

20. Там само.

21. Інформаційний огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі Всенародної бібліотеки при УАН на 1 грудня 1926 р. – Вінниця, 1926. – С.5.

22. Записки Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри. – Кам'янець, 1929. – С.1.

23. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 2. – Спр. 260. – Арк. 40, 57.

24. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 4. – Спр. 37. – Арк. 4.

25. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 2. – Спр. 260. – Арк. 68, 76.

26. Там само.

27. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 2. – Спр. 260. – Арк. 82-83.

28. ДАХО. – Ф. п-12. – Оп. 1 – Спр. 73. – Арк. 56.

29. Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – К. : Вид-во політ. літ-ри України, 1990. – С. 291-294.

30 Там само.

31. ДАХО. – Ф. 6193. – Оп. 12. – Арк. 19.

32. Там само.

33. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 1. – Спр. 2070. – Арк. 223.
34. ДАХО. – Ф. р-302. – Оп. 4. – Спр. 60. – Арк. 146.
35. ДАХО. – Ф. п-3. – Оп. 1. – Спр. 339. – Арк. 119.
36. Савчук, В. О. Зазначена праця. – С. 164.

Резюме

В статті аналізується життєвий і творчий шлях Івана Антоновича Любарського – преподавателя Каменець-Подольського державного українського університету і ІНУ, розглядаються основні напрями його діяльності.

Ключеві слова: І.А.Любарський, українізація, Інститут народного освіти, науково-дослідницька кафедра, історія, КП(б)У, література, мистецтво, репресії, “УВО”.

Одержано 22 травня 2011 року

УДК 929:82.09 О.ПОВСТЕНКО(477“19”)

А.М.Трембіцький

Життєві і творчі шляхи та мистецька спадщина подолянина Олекси Повстенка

У статті розкрито життєві шляхи і діяльність талановитого українського архітектора, арт-маляра, історика українського церковного мистецтва, інженера-будівельника, музеє- і мистецтвознавця, дійсного члена багатьох наукових установ, рятувальника Святої Софії, подолянина Олексія Повстенка (1902–1973).

Ключові слова: архітектор, Олекса Повстенко, Свята Софія, Поділля

Ім'я всесвітньовідомого мистця-українця, за радянських часів намагалися викреслити з анналів історії української культури, сьогодні воно майже не відоме нікому, крім вузького кола істориків і мистецтвознавців. В українській історіографії ХХ – початку ХХІ ст. інтерес до життєвих і

творчих шляхів та мистецької спадщини одного з учасників Визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., талановитого українського архітектора, арт-малювача, історика українського церковного мистецтва, інженера-будівельника, музеє- і мистецтвознавця, дійсного члена багатьох наукових установ, члена наукової ради Софійського архітектурно-історичного музею (1939–1941), рятувальника Святої Софії, подолянина Олексія Повстенка, обмежувався лише оприлюдненням стислих згадок та біографічних розвідок М.Кресальним (1960)¹, П.Одарченком (1973, 1999, 2006)², В.Біляєвим (2003)³, М.Криницькою (2003)⁴, В.Магдинцем (2003)⁵, М.Степановим (2006)⁶, С.Котом (2006)⁷, А.Трембіцький (2009)⁸. Досить короткі гасла про нього подано в довідково-енциклопедичних виданнях⁹, різних часописах¹⁰, у т. ч. “Свобода”¹¹.

Олекса Іванович Повстенко народився 25 лютого 1902 р. у селянській родині в містечку (нині – село) Хащовата Гайсинського повіту на Східному Поділлі. Під час Визвольних змагань українського народу (1917–1921) добровільно став козаком першого українського збройного формування легендарного Богданівського полку 6-ої Запорізької дивізії армії Української Народної Республіки¹², де й прослужив до осені 1919 р.¹³ Після падіння УНР Олекса Іванович обрав фах будівельника. В 1927 р. закінчив Волинський індустріальний політехнікум (Житомир) і відправився підкорювати столицю радянської України Харків. Після закінчення аспірантури при Науково-дослідному інституті промислового будівництва в Харкові¹⁴ п’ять років (1929–1934) читав у Харківському будівельному технікумі курс “будівельної справи” та “будівельної механіки”, одночасно – доцент інженерно-будівельного інституту (викладав курс “будівельні матеріали”)¹⁵, інженер-архітектор Науково-дослідного інституту проектування металургійних заводів (ГППРОМЕЗ), головний інженер-архітектор на будівництві Харківського центрального поштамту¹⁶.

У 1935 р. талановитий архітектор разом із багатьма відомими українськими зодчими переїхав у Київ, де працював архітектором будівельного відділу Народного комісаріату освіти УРСР, одночасно – архітектором проектного відділу Управління Південних залізниць. В 1937 – став завідувачем кабінетом архітектури й керівником відділу підвищення кваліфікації архітекторів при Республіканському правлінні Союзу архітекторів України¹⁷.

В другій половині 30-х рр. ХХ ст. він посідає високі посади і проводить активну будівничу діяльність. Талановитий архітектор реалізує свої архітектурні проекти освітніх та культурних споруд, серед яких, Черкаський педагогічний інститут (нині – старий корпус Черкаського національного

університету)¹⁸. Втілюються в життя численні “невеликі проекти шкіл, про-світ тощо, але більша моя архітектурна праця – Сільськогосподарський ін-ститут в Кам’янець-Подільському – моєму губерніальному місті – датується також 1931 р.” – пізніше згадував О.Повстенко¹⁹, проекти житлових і гро-мадських будинків в Україні – Науково-дослідного інституту педагогіки в Харкові й Харківської астрономічної обсерваторії (біля м.Люботина). Крім того, виконав проекти будівель для Криворізького педінституту і Південної залізниці, житлового будинку інженерно-технічних робітників у Харкові. Загалом у довоєнний період за його архітектурними проектами побудовані бібліотеки, клуби і школи в Дніпропетровську, Запоріжжі, Києві, Новоград-Волинському, Переяславі, Умані, Харкові, Херсоні, Шепетівці, але найбіль-ше шкіл побудовано на Донбасі²⁰ та інші об’єкти.

В цей період, крім творчої діяльності, О.Повстенко значну увагу при-діляв науковій роботі, опублікувавши чимало праць. Учений згадував, що перші “мої друковані праці датуються 1931 р.”²¹. Загалом в довоєнний період опублікував такі праці: “Будівельна справа. Курс підвищення квалі-фікації робітників” (1931), “Проекти шкіл” (1932), “Проект одноклек-тової школи-семирічки” (1932), “Альбом проектів сільськогосподарського будівництва” (1933), “Батьківщина Т.Г.Шевченка в її минулому і сучас-ному” (1939), “Архітектурні роботи Т.Г.Шевченко” (у співавторстві з І.Машковим, 1939), “Стильові особливості барокко на Україні в XVII – XVIII ст.” (1940) та ін. Посилання на деякі його роботи були й у післявоєн-ній радянській літературі. Так, М.Шагинян у праці “Тарас Шевченко” (1946) згадує його роботу “Архітектурні роботи Т.Г.Шевченко”, проте вже в більш пізніх виданнях це посилання відсутнє. Дві праці “Архітектурні роботи Т.Г.Шевченко” та “Батьківщина Т.Г.Шевченка в її минулому і су-часному” відзначено в академічному виданні “Т.Г.Шевченко. Бібліографія літератури про життя і творчість” (Т. 2, 1963)²². Але, на превеликий жаль, майже всі його наукові здобутки, вже через декілька років тоталітарним режимом були захороненні в спецсховищах²³.

Впродовж 1939–1941 рр. журнал “Архітектура Радянської України” майже в кожному числі публікував створений ним “Словник архітектурних термінів”, який “некоректно” використали фахівці-мовознавці з Інституту мовознавства ім. О.Потебні при створенні “Словника української мови” (1970). Вони подали архітектурні терміни О.І.Повстенка – “абака”, “акант”, “атланти”, “бароко”, “візантійська архітектура” та ін., з точним зазначенням чисел журналу “Архітектура Радянської України”, але без згадування імені автора термінів²⁴.

Видатний український архітектор, історик мистецтва О.Повстенко у 1939–1941 рр. не просто досліджував Святу Софію, але, як член наукової ради Державного архітектурно-історичного заповідника “Софійський музей”, опікувався Святиною українського народу в надзвичайно важкий для неї воєнний час, будучи в 1941–1943 рр. її директором²⁵. При цьому важливо зазначити, саме Олексі Повстенкові маємо завдячувати, що Святу Софію Київську не спіткала доля Успенського собору Києво-Печерської лаври. В 1941 р., коли більшовики панічно втікали з Києва, і до приходу німців залишались лічені години, на територію Софії в’їхала вантажівка з вибухівкою. Енкаведисти мали намір замінувати його, проте він як директор музею не допустив цього злочину і зробив усе можливе, щоб варвари-чекісти не зруйнували Святу Софію²⁶. Йому вдалось переконати “патріота у військовій шинелі (що мав замінувати Собор) машину з вибуховими речовинами повернути назад”, – писав Леонтій Форостівський в праці “Київ під ворожими окупація ми” (Буенос-Айрес, 1952)²⁷, і не робити злочину перед історією²⁸. Про цей факт згадав і І.Коляска у книжці “Two years in Soviet Ukraine” (Торонто, 1969)²⁹. Ніна Булавицька в приватному листі до О.Повстенка про цей відважний і дуже ризикований в ті часи спротив, писала: “Не раз згадую Вас і той день, коли Ви врятували Софію від руїни. Я абсолютно певна, що лише Вам треба завдячувати, що ми не втратили і Софії, бо ж я була чи не єдиним свідком розмови між Вами і солдафоном, який перед відступом Червоної армії прийшов шукати підвалів у Софії. Чи знають за це на Україні і чи Загребельний використав це у своєму творі (хоч і вживаючи зовсім інших загарбників)”³⁰. Про це писав О.Гончар у “Записках на окремих аркушах”³¹. І якби О.Повстенко не зробив більше нічого, крім порятунку собору Святої Софії від знищення, вже за це ім’я подолянина гідно бути в числі видатних синів України³².

Друга світова війна не обійшла стороною й О.І.Повстенка, поділивши його життя й діяльність на радянський і “пострадянський” періоди. Зберігати українську культуру та історичні пам’ятки українського народу в плани німецьких завойовників не входило і тому “пам’ятки софійського подвір’я “прийшли до ще більшого занепаду”³³. Після втрати роботи в соборі Святої Софії, він у 1943–1944 рр. читав курс історії українського мистецтва в Мистецько-промисловій школі у Львові під керівництвом подолянина Олекси Новаківського (родом із Слобідки-Ободівської Ольгопільського району на Вінниччині). Тут же в часопису “Наші дні” надрукував свою статтю “Княжий Чернігів” (1944)³⁴. Однак уже в середині 1944 р. Олекса Повстенко разом з іншими видатними діячами української культури

був вивезений до Німеччини й поміщений в концентраційний табір³⁵, з якого його в 1945 р. звільнили американці і помістили в табір для переміщених осіб³⁶.

Живучи великою ідеєю і незважаючи на дуже несприятливі умови таборового та еміграційного життя в Німеччині, Олекса Іванович невтомно працював над досягненням своєї високої мети – вивчати й популяризувати архітектурні та мистецькі пам'ятки українського народу. Внаслідок цієї плідної і наполегливої науково-дослідної роботи в 1946–1949 рр., навіть у таборах біженців, він написав і зумів опублікувати ряд цінних праць з історії київських пам'яток і українського мистецтва. Серед них “Київ. Альбом архітектурних пам'яток” (Авгсбург, 1946)³⁷, у якій висловив свою мрію про ті часи, “коли, нарешті, повстане Українська незалежна держава і над Києвом тріумфально замайорить жовто-блакитний прапор волі з мастатичним тризубом, тоді український народ розбудує свою чарівну столицю і увінчає її золотою короною, відбудувавши всі знищені архітвори – її золотобанні храми. І тим повернена буде Києву його давня традиційна назва Золотоверхого”³⁸; “Наш Київ святий” (Авгсбург, 1946); “Фрески і мозаїки катедри Св. Софії в Києві” (Мюнхен, 1946)³⁹; “Історичні плани Києва” (Авгсбург, 1947; у співавторстві з професором П.Курінним)⁴⁰; “Українське мистецтво” (1947)⁴¹; “Фрески і мозаїки Михайлівського (Дмитрівського) монастиря в Києві” (Мюнхен, 1947), в якій зробив висновки про “місцеве, київське походження плану й загального вигляду катедри Св. Софії, а не про якесь греко-візантійське”, хоча деякі “конструктивні особливості Київської Софії, як і її архітектурні форми та внутрішня оздоба, хоч і наслідують візантійсько-романські впливи, проте мають своєрідний давньоукраїнський характер”. Ці твердження підтримав професор В.Кричевський, який писав, що висновок Повстенка “має солідну історичну основу. І от, всупереч іншим дослідникам, які намагалися відшукати первовзір Св. Софії і в Царгороді, і в Солуні та в інших містах Візантії, в Болгарії й Грузії, архітект Повстенко вказує, що її первовзір був тут же, в Києві в Десятинній церкві. П'ятинавовий план храму Св. Софії з п'ятьма вівтарними апсидами й двома галереями, є повторений, розвинутий і поширений план київської Десятинної церкви, яка мала три нави й три апсиди й партерові галереї”; “Київська катедра Св. Софії як оригінальна пам'ятка української національної архітектури” (Ульм, 1949)⁴² та інші.

О.Повстенко також розпочав працю над “Історією українського мистецтва” і, на жаль, видав лише першу її частину (Нюрнберг-Фюрт, 1948)⁴³, про це професор В.Щербаківський писав: “Перший випуск праці... свід-

чить про нього як про визначну наукову силу. Він є автором цікавим, має у своєму розпорядженні багато наукового матеріалу, і то доброго, і, невважаючи на незвичайно тяжкі обставини, в яких перебуває, робить добре діло. Видно, він має багато енергії і впертості, має здібності й знання, а до того є добрим рисівником, про що свідчать його рисунки” (1949)⁴⁴.

Варто також відзначити, що перебуваючи в 1946–1949 рр. у Німеччині, Олекса Іванович проводив значну педагогічну і наукову роботу в Українському вільному університеті⁴⁵, де читав лекції з історії українського мистецтва⁴⁶, а також наукову – в Українській вільній академії наук⁴⁷, де на мистецтвознавчих конференціях читав доповіді “Стильові особливості і самобутні національні форми бароко України в XVII – XVIII ст.” (Авгсбург, 1946), “Внутрішнє і зовнішнє оздоблення будов і храмів гетьмансько-козацької доби” (Новий Ульм, 1946)⁴⁸. Був співробітником редакційної колегії “Енциклопедії Українознавства”⁴⁹. Крім того, на замовлення розробив проект будинку управління електростанції в м. Нітра (Словаччина)⁵⁰.

В 1949 – Олекса Повстенко, разом з подолянами-емігрантами – Володимиром Січинським, Віктором Приходьком та іншими, переїхав до Сполучених Штатів Америки⁵¹. Перші роки еміграції в Америці були дуже важкі, але він як добрий архітектор був серед тих небагатьох новоприбулих українців, що одразу мали змогу зайнятися своєю фаховою діяльністю. Йому доводилося працювати в різних приватних архітектурних фірмах⁵². Так, фірма Гораса Пізлі й Франка Кола доручила Олексі Івановичу оформити проект реконструкції “Космос-клубу” та будинку корейського посольства у Вашингтоні. А найбільша у Вашингтоні фірма Mills, Pettico & Mills дала йому можливість виявити свої вміння в архітектурному оформленні фасаду музею Смітсонівського інституту⁵³, численних житлових і громадських будинків⁵⁴ та інших споруд.

Цінний внесок зробив О. Повстенко і в церковне будівництво. Так, на замовлення української діаспори він безкорисно у співавторстві з архітектором Ю. Корбіним виконав архітектурний проект собору Пресвятої Трійці (Вінніпег, 1949)⁵⁵; за його проектом виконано іконостас української православної церкви Святого апостола Андрія Первозванного (Вашингтон); проект репрезентативного храму Української Автокефальної Православної Церкви Святого Симона (Париж, 1956)⁵⁶. Цей храм, “присвячений Святому патронів Головного отамана Військ Української Народної Республіки – як символ незламності української нації і невмирущості її споконвічної слави визвольних змагань і як символ непохитної віри у світле майбутнє незалежної України”⁵⁷, мав бути виконаний “в українському стилі, при-

крашений українськими мистцями”⁵⁸ та відобразити у своїй архітектурі характер церковної споруди в стилі українського бароко гетьмансько-козацької доби – “доби золотого розквіту української національного мистецтва”⁵⁹, створеного самим народом і, якого вимагає “наша національна гідність і центральне положення Парижа в культурному світі”⁶⁰. Вважаючи цей проект своїм “скромним громадським і вояцьким обов’язком”, він увесь свій гонорар у 750 дол. пожертвував на побудову⁶² храму-пам’ятника, яким передбачалось вшанувати “пам’ять інших Великих Синів України... що спочивають вічним сном у Парижі”⁶³. Але, на жаль, плани спорудження храму Св. Симона залишилися нереалізованими⁶⁴.

Репродукції цих проектів потрапили в книгу анналів музею й послужили О.Повстенкові добрим атестатом для маловідомого американцем українського зодчого і завдяки цьому, в 1959 р. він одержав третю по значимості посаду архітектора-проектувальника в службовій ієрархії архітектурного відділу канцелярії головного будівельника Капітолію⁶⁵. Майже тринадцять років він віддав важкій і виснажливій праці в архітектурному відділі, часто стоячи виконував свої архітектурні проекти в майстерні без вікон до глибокої ночі, проте “йому, як архітекторові, ця робота була дуже до вподоби, вона була цікава для нього своєю багатою різноманітністю, вільним вибором високоякісних будівельних матеріалів”, найефективніших порід мармурів США, “орнаментального металу, бронзи”. Олексі Івановичу часто доручали переважно репрезентативні роботи – проект орнаментованого визолоченого диску із зображенням президентського символу і могутності США – американського орла, “де треба застосовувати акварель, тонкий орнаментальний рисунок для дереворізьби, бронзових відливів”, хоча “йому не бракувало й звичайної щоденної архітектурної роботи”⁶⁶, проекти скульптурних деталей канелюрованих пілястр з йонійськими капітелями, бронзових канделябрів в головних канцеляріях Капітолія і Бібліотеки Конгресу⁶⁷, бронзові меморіальні таблиці, різьблені оздобу годинників у Капітолію, бронзові ліхтарі в портиках Сенату й Конгресу, графічні роботи для видань Капітолія⁶⁸ тощо. Варто зазначити, що майже вся технічна частина проектування була підпорядкована О.Повстенкові, який розробляв проекти інтер’єру великої зали – вестибюля й вітальні особливого призначення в центральній частині нової східної добудови Капітолія для прийому видатних гостей, шкיצового проекту підземних гаражів (1962) і чотириповерхової забудови внутрішнього двору для додаткових приміщень Конгресу, архітектурної експозиції для центральної ротонди першого поверху Капітолія, стендів експозиції для рідкісних книг,

гравюр, авторських рукописів і музичних набутків у будинках книгозбірні Конгресу (1961), експозиції для важливих історичних актів та інших документів Верховного суду США, Палати представників, Державного ботанічного саду⁶⁹, фасаду планованої добудови нового Сенатського будинку, загальних і детальних малюнків фасаду тощо. До речі, з дозволу головного архітектора Капітолія його проект виставкових стендів Бібліотеки Конгресу використав Королівський музей у Лондоні⁷⁰. На жаль, “прості громадяни не мають можливості споглядати витвори” славетного подолянина, який щасливо сполучав великий досвід “фахівця-архітекта з мистецькими здібностями і мистецьким хистом”⁷¹.

О.Повстенко, як талановитий архітектор, разом із відомим скульптором С.Литвиненком приймав активну участь в роботі мистецької комісії Крайового комітету пам’ятника Шевченкові у Вашингтоні (голова С.Гординський – авт.). Так, 13 січня 1961 р. комісія оглянула чотири запропоновані публічні площі-сквери у Вашингтоні, на яких можна було б здвигнути пам’ятник Т.Шевченку в 100-річчя його смерті, згідно із схваленим Конгресом та підписаним президентом США законом. Комісія незважаючи на те, що в “Літературній газеті”, появились “повні люті і лайок виступи проти українців за акцію в справі будови пам’ятника”, неодноразово (24 січня, 28 квітня, 17 листопада) проводила свої засідання, в яких брав участь ще один знаний подолянин, член Екзекутиви Комітету, Г.Костюк⁷². Діяльність комісії завершилась побудовою величного пам’ятника славному сину України. Дуже бажано, щоб сучасні державні діячі України “пам’ятали про його роботи й придивилися до них уважніше. І при нагоді нагадали про це американцям. Повинні ж ми мати свою національну гордість”⁷³.

У розпал холодної війни подолянин, мистецтвознавець Олекса Повстенко, не зважаючи на втрати в духовній сфері та виснажливу заробітччанську працю емігранта, не маючи доступу до джерел, знаходив час і для наукової та мистецької праці. Він витворив значну резонансну працю про руйнування культурно-історичних пам’яток у Києві, в яких дав загальне уявлення про проблему нищення пам’яток історії. Він не тільки врятував українську святиню – Святу Софію від знищення під час Другої світової війни, але й написав і видав про неї на українській та англійській мовах, при сприянні Української Вільної Академії Наук, у середовищі не надто сприятливо наставленому до українства, цінну, чудово ілюстровану монографію “Кафедра Св. Софії в Києві” (New York, 1954; Київ, 1997)⁷⁴. Славнозвісна праця стала найвищим досягненням професора, цей “монументальний твір” (472 с., 336 іл., текст подано українською і англійською мова-

ми)⁷⁵, являє собою першу в історії новочасного українського мистецтвознавства монументальне дослідження визначної пам'ятки давньоруської архітектури, яку О.Повстенко назвав “найвидатнішим Українським Палладіумом”. Про цю, майже тисячолітню пам'ятку й досі залишаються дискусійними міркування щодо дати її заснування, характер, своєрідність і прототипи її архітектури, сюжетний зміст світських фресок, походження й час виготовлення саркофага Ярослава Мудрого тощо⁷⁶.

Вчений не лише якнайповніше для свого часу розповів про Святу Софію, але й глибоко проаналізувавши історичні відомості про неї, її архітектурно-мистецьку спадщину, дослідницькі здобутки у її вивченні, стверджує, що історія “Святої Софії за московсько-комуністичного панування була не менш драматичною, ніж за монголо-татарського ярма”⁷⁷: більшовики конфіскували дорогоцінні речі, по-варварськи знищено іконостаси та мистецькі цінності. Багато цінних експонатів музею вивезли німецькі окупанти. Докладно проаналізувавши архітектурні особливості Собору і подавши опис його внутрішньої оздобы, він стверджує про українську автотонну оригінальну архітектуру й мистецьку красу Софії. Він, зокрема, довів, що “високомистецька різьба, що нею оздоблена гробниця фундатора Софійського Собору великого князя Ярослава Мудрого, виконана руками місцевих українських майстрів”⁷⁸, а план Собору “має безпосередньо київське походження”⁷⁹. Монументальна праця здобула високу оцінку іноземних фахівців, численних рецензентів⁸⁰, знаних архітекторів і мистецтвознавців – Артура Войса, Джорджа Гамільтона, Коннета Конанта та ін., які писали, що “автор книги правильно зазначає, що на цій величній будові від самого початку був український вплив”. Один із професорів Колумбійського університету сказав президенту УВАН професору М.Ветухову: “Якби ваша Академія більш нічого не зробила за увесь час своєї діяльності, то все одно вона цим виданням виправдала б своє існування”. Знаний мистецтвознавець С.Гординський писав: “Це чудова книжка, яка кожного зачарує почуттям прекрасного і буде одночасно відкриттям для наукового світу, бо жодна інша книжка про катедру Св. Софії не містила подібного багатства прекрасно виконаних ілюстрацій”⁸¹.

В радянській Україні офіційні чиновники були дуже занепокоєні виходом у світ цієї монументальної книги про Софійський собор, та ще й англійською мовою⁸². Саме тому, неупереджену, правдиву розповідь автора-емігранта про велично-радісні і сумні сторінки в долі Святої Софії, монастирських споруд XVIII ст., було заборонено, а лічені її примірники, що дісталися на Батьківщину, закрито в спецховищах⁸³. При цьому, радян-

ський вчений М.Каргер, погоджуючись з О.Повстенком про споріднення архітектурних планів і будівельних конструкцій катедр Святої Софії й Десятинної церкви, виконуючи замовлення своїх господарів, все ж назвав вченого “войовничим українським буржуазним націоналістом” і писав, що його праця “Катедра св. Софії у Києві” має “злобно-брехливий характер” (1961)⁸⁴. Праця стала “поштовхом для видання аналогічних праць у Києві, бо цілком можливо, що тільки після появи цієї праці українські вчені добилися того, що їм дозволили написати й видати їхні праці про нашу українську святиню”⁸⁵.

Рятуючись від “еміграційного лихварства” Олекса Іванович, маючи гіркий досвід співпраці з видавництвом “Українське слово” в Парижі, щодо видання своєї праці “Українське національне мистецтво”, писав, що “буває значно гірше, коли ви вже попалися якомусь видавництву. Здали туди все готовісіньке до друку: тексти кількома мовами, графічні роботи до кожного розділу, кольорові вкладки, кліше тощо. І от редакція, прибравши все це до рук ще в 1947 році, і не думає про видання книжки. Автор перестав існувати для неї”⁸⁶.

Свої великі здібності вченого архітектора, мистецтвознавця і талановитого художника Олекса Повстенко виявив у прекрасній праці про високомистецькі пам’ятки столиці України “Золотоверхий Київ” (1954). Самотужки, у “мізерних емігрантських умовах, відірваний від українських музеїв і бібліотек”⁸⁷, працюючи на веритайпері, видав її окремими зошитами⁸⁸. В текстову частину планував включити “розділи: 1) Великокняжий Київ X – XIII століття; 2) Київ за переходової доби XIV – XVI століть; 3) Гетьмансько-Козацька доба Києва; 4) Київ в XIX й XX століттях”, а також ілюстрації. Зокрема, в передмові до першого зошита професор писав: “Київ, прекрасна, чарівна столиця Великої Соборної України, мальовничо розташована на горах і долинах правого і рівнині лівого берегів Дніпра-Славути, за своєю природною красою займає одне з перших місць серед столиць усєї Європи... Величезні багатства України, блиск і краса її надзвичайно мальовничої, золотoverхої столиці впродовж віків притягали до себе різні орди загарбників. Монгольські, татарські, московські орди: Батия, Едігея, Менглі-Гірея, Андрія Боголюбського або новітні московсько-большевицькі ватаги Муравйова чи цілком подібні до них орди Гітлера приходили одні за другими і доруйнували та дограбовували те, чого не встигли їх попередники. В наслідок останньої жадливої війни ... були знищені московськими й німецькими окупантами найкращі пам’ятки архітектури Києва й центральна частина міста”⁸⁹.

Відомий український вчений, професор В.Щербаківський (Визвольний Шлях, Лондон, 1955) високо оцінивши зміст і мистецьке оформлення книжки, писав: “Цю працю він міг здійснити тільки завдяки тому, що був керівником Києво-Софійського музею-заповідника, і треба дякувати Богові, що саме він, а не хтось інший ним був...”⁹⁰, адже Олекса Повстенко, – це “вчений архітект і мистецтвознавець, одночасно артист-маляр. Він сам креслить плани київських церков і подає власні реконструкції, дуже добросовісно й гарно виконані. Накреслені ним різьблені оздоби кам’яних плит на хорах Св. Софії, а також орнамент підлоги – роблять сильне враження. Виклад стислий і науковий... Книга ...буде правдивою оздобою кожної бібліотеки, а в кожного українця буде дорогоцінною настільною книгою, якою він може похвалитися перед кожним чужинцем, показуючи йому наочно висоту культури нашої старої столиці, витвір нашого, а не московського народу...”⁹¹. “Золотоверхий Київ” ...це розкішний плід його довголітньої праці, великого ентузіазму та глибокої любові до українського мистецтва і української національної справи”⁹². “Виклад книги стислий і науковий, але так легко стилізований, що його може читати й легко розуміти і зовсім невчений чоловік”⁹³.

Д.Бучинський писав, що ім’я професора “дає повну гарантію про високу класу “Золотоверхого Києва” як під оглядом науковим, так і мистецьким. Ніяких найменших застережень не залишають ні за читачем, ні за критикою перші чотири зошити, а навпаки, вони ясно говорять, що книга достойна не тільки автора, нашої науки... а достойна нашого національного імені. Сам факт, що автор взявся за видання цієї книги, подиву гідний... Багатство ілюстративного матеріалу: плани, фотографії наших старих рукописів і перводруків, фотографії церков, зразків церковного мистецтва, репродукції старих гравюр, фресок, фотографії мозаїк, орнаментів хрестів – такі чудові й рідкісні, що дійсно годі ними налюбуватися, годі здержати подив до великого мистецького духу наших предків... Автор все, що від нього було залежне, зробив”. Остання відповідь за нашою громадою” (1957)⁹⁴.

Професор П.Василенко в часопису “Свобода” писав: “...Науковий характер книжки сполучено з популярним викладом, тому ця праця однаковою мірою цінна буде і для науковців і для найширших мас читачів. На високому рівні стоїть мистецьке оформлення книжки. Автор, сполучаючи в своїй особі фах інженера-архітектора, талановитого мистця-художника, педагога-професора високої школи і науковця та літератора, зумів показати всі свої здібності у виданні цієї прекрасної праці про столицю України”⁹⁵.

На “Золотоверхий Київ” були подані рецензії і часописах української діаспори: “Ця серйозна праця повинна знайти сильний відгомін, а головне – поважне зацікавлення всіх, хто не байдужий до виявів нашої культури у минулому. Автора, відомого нашого вченого, щиро вітаємо з випуском цієї совісної і актуальної праці” (“Овид”); “Це прекрасне видання про нашу столицю, про яке ми вже раз інформували наших читачів, успішно посувається вперед – про це свідчить поява другого зошиту. Проф. О.Повстенко, який взявся за цю працю, робить велику, сьогодні ще не оцінену, прислугу нашому народові, даючи повний і вичерпний нарис про нашу столицю. На таке видання не можуть сьогодні спромогтись й в Україні, хоч там є більші можливості, зате нема волі” (“Нові Дні”)⁹⁶.

На жаль, через недугу, брак видавничих фондів і передчасну смерть професорові “не довелося закінчити свого задуму до кінця” і друком із 12 запланованих зошитів вийшли тільки 1–4-й і 6-й, до текстів подано – ілюстрації історичних планів і краєвидів столиці, цілих архітектурних ансамблів, найкращих вулиць, площ, мальовничих видів Дніпра та околиць міста; рисунки планів й розрізів головних будов, їх деталей; світлини інтер’єрів, видатних зразків мистецьких творів та артистичного ремісництва⁹⁷.

Важливо зазначити, що в зв’язку з виданням “Золотоверхого Києва” професор також видав серію марок (комплект 12 штук) із зображенням найцікавіших церковних об’єктів Києва, з яких більшість, на жаль, – зруйновані⁹⁸.

Досліджуючи і пропагуючи українську архітектуру і мистецтво О.Повстенко опублікував цінні праці про архітектурну й мистецьку красу київських церков⁹⁹, серед них: брошури “Катедра Св. Софії у Києві й доля архітектурних пам’яток Великокняжої доби України” (Нью-Йорк, 1969) і “930-ліття катедрального храму київської Св. Софії і доля архітектурних пам’яток великокняжої доби України” (Нью-Йорк, 1968); статті в журналах: “Нові дні” – “Золоті Ворота” (1953), “Церква Св. Андрія Первозванного у Києві” (1954), “Церква Різдва Христового у Києві на Подолі (церква-усипальниця Великого Кобзаря)” (1972)¹⁰⁰, уривок з якої передрукували “Пам’ятки України” (2003)¹⁰¹; “Нотатки з мистецтва” – “Мистецька данина Шевченкові у творчості київських графіків” (1966), “З рідним народом – до вершин рідного мистецтва” (1966); часописах: “Свобода” і “Новий шлях” – “Лемківщина та її мистецтво” (1968); “Нові дні” – “Саркофаг Великої княгині Ольги” (1970)¹⁰². Його працю “Пограбування релігійно-мистецьких цінностей Софії Київської” частково передрукувала “Народна творчість та етнографія” (1997)¹⁰³.

Крім того, Олекса Іванович знаходив час для наукової роботи в ділянці української архітектури і українського мистецтва, невтомно працював для української громади, впродовж 12 років голова Вашингтонської групи УВАН.

Часто виступав з доповідями перед українськими емігрантами Канади і США, на зборах різних громадських товариств, наукових засіданнях УВАН і НТШ¹⁰⁴. Так, 27 грудня 1954 р. на засіданні секції археології і мистецтва УВАН, яке відбулося в Колумбійському університеті (Нью-Йорк) прочитав реферат “Катедра св. Софії в Києві в світлі останніх досліджень”, в якому розповів “про працю над дослідженням св. Софії 20–30-х років” і продемонстрував “прекрасні фотографії та інший ілюстрований матеріал, приготовлений для згаданого видання”¹⁰⁵. Президент УВАН, професор М.Ветухів у своєму виступі 18 червня 1955 р. на річних зборах відзначив, що найбільшим досягненням, є видання О.Повстенком “Святої Софії у Києві”. Сам дослідник прочитав доповіді “Синтеза українсько-візантійського мистецтва в катедрі Святої Софії у Києві”¹⁰⁶ та “Про українсько-візантійський стиль в архітектурі”, де він зазначив, що видання “дає об’єктивну характеристику величній пам’ятки української архітектури”, яка советськими мистецтвознавцями зарахована до “пам’яток російського архітектурного мистецтва”. В ньому “вперше запроваджено поняття “українсько-візантійський стиль”, що характеризував архітектуру Києва. Загалом у фресках відбилась декілька митецьких шкіл, а “вплив московського мистецтва на Катеру Святої Софії виключений, бо в ті роки московське мистецтво тільки народжувалось”¹⁰⁷.

8 червня 1958 р. за участю президента УНР в екзилі С.Витвицького та архієпископа УАПЦ Палладія, відбулись річні збори УВАН (Нью-Йорк), на яких виступаючими звернуто увагу на те, що “такі видання Академії, як “Катедра св. Софії в Києві”... добре розходяться, але все ж треба приділити ще більше уваги їх розповсюдженню”. Водночас звернено увагу присутніх на те, що конференції відбувалися і в осередках УВАН у Денвері, Дітройті, Вашингтоні, де з доповідями виступали знані подоляни О.Повстенко, І.Розгін та ін.¹⁰⁸. Загалом же, за десять літ свого існування УВАН чимало додала “до скарбниці української та світової науки”, а її “розкішні спеціальні видання, як, наприклад, книжку-альбом “Катедра св. Софії в Києві”, можна знайти в бібліотеках усіх більших університетів США і Канади, в багатьох кращих бібліотеках світу і в Києві”, вона є “в бібліотеці одного з правлячих монархів Європи, в бібліотеці Міністерства Закордонних Справ Англії, в бібліотеках найвищих церковних достойників світу”¹⁰⁹.

Учасники річних зборів визнали, що часопис УВАН “Анали” має велике “значення для української історичної науки”, адже це “єдиний український науковий журнал в англійській мові”, в якому друкувалися статті О.Повстенка з історії мистецтва¹¹⁰.

На мистецтвознавчих конференціях УВАН прочитав доповіді “Архітектура старого Києва” (Нью-Йорк, 1950), “Архітектура княжої України за часів Ярослава Мудрого” (18 грудня 1955 р.)¹¹¹, “Українська архітектура в малярській творчості Шевченка” (1964), “Межигірський Спас у творчості Шевченка” (1966), “Чигирин і Суботів у поетичній і малярській творчості Т.Г.Шевченка” (Вашингтон, 1967), “Шевченкова “Мальовнича Україна” (Вашингтон, 1968).

13 грудня 1968 р. на урочистій науковій конференції НТШ (Нью-Йорк), присвяченій 930-літтю Катедрального храму Київської Святої Софії виступив із доповіддю “930-ліття Святої Софії і доля архітектурних пам’яток великокняжої доби в Україні”, проілюструвавши її численними прозірками¹¹², а на конференції НТШ (Вашингтон, 1969) – доповідь “Саркофаг Великої княгині Ольги”¹¹³.

Брав участь у спільних Шевченківських конференціях, які проводили Вашингтонська група УВАН і місцевий осередок НТШ. Так 16 березня 1958 р. прочитав доповідь “Київ за часів Шевченка”¹¹⁴, а 12 березня 1961 р. на конференції, присвяченій 100-літнім роковинам з дня смерті геніального поета і національного пророка України Т.Г.Шевченка, “показав на екрані деякі фотознімки, що стосувалися одного епізоду похорону Шевченка”¹¹⁵.

На засіданнях в Літературно-мистецькому клубі (Нью-Йорк) прочитав доповіді “Про проект храму Святого Симона в Парижі”¹¹⁶, Літературно-мистецькому клубі (Філадельфія) – “Золотоверхий Київ впродовж віків” (19 жовтня 1957 р.)¹¹⁷, Українському архіві-музеї (Чикаго) – “Київ часів Т.Шевченка” (18 травня 1957 р.) і “Сучасна архітектура Києва” (19 травня 1957 р.), що було доброю нагодою “почути і побачити історичний і сучасний Київ від спеціаліста”¹¹⁸. Проте, це лише невелика частина численних виступів подолянина перед українцями діаспори.

Водночас, талановитий архітектор-інженер, автор багатьох архітектурних і мистецьких проектів, видатний історик українського церковного мистецтва, арт-маляр Олекса Повстенко, створив багато оригінальних картин¹¹⁹. Починаючи з 1937 р. разом із знаними мистцями-подолянами Василем Дядиномком (Могилів-Подільський), Миколою Битинським (Літин) та ін., часто брав участь у мистецьких виставках в Україні (Київ, Львів, Мос-

ква, Одеса, Харків)¹²⁰, його картини демонструвалися на виставках в Німеччині (Авгсбург, Баден-Баден, Берхтесгаден, Карсфельд, Мюнхен), Америці (Вашингтон, Нью-Йорк, Філадельфія)¹²¹.

За велику й різносторонню діяльність професор був обраний дійсним членом Української вільної академії наук і Наукового товариства ім. Т.Шевченка¹²². 18 жовтня 1958 р. за дорученням Сенату Українського Вільного Університету “проф. П.Ковалів, гол. делегатури УВУ, проф. д-р І.Мірчук, ректор УВУ”¹²³ і “проф. УВУ д-р Василь Стецюк”¹²⁴ провели в залі НТШ (Нью-Йорк) промоцію відомого знавця історії українського мистецтва професора Олекси Повстенка на доктора філософії УВУ¹²⁵, в якій “взяло участь кілька десятків осіб з наукових і громадських кол, між ними і д-р Степан Витвицький, президент УНР в екзилі”¹²⁶.

Крім того, він, разом із відомими подолянами – Ярославом Січинським (внук Є.Сіцінського), Миколою Кравчуком (Голова Товариства подолян), Віктором Приходьком (радник Комітету), Тетяною Солухою-Приходько (донька К.Солухи), Оленою Чехівською (Сіцінською), Миколою Битинським, Ольгою Ватич-Приходько (дружина Олекси Приходька), Ольгою Мак та ін., наприкінці 60-х років ХХ ст. приймав активну участь у створенні, а в подальшому, і в діяльності Товариства подолян при Українській Вільній Академії Наук (США)¹²⁷. 28 травня 1966 р. ініціативний гурток подолян утворив Організаційний Комітет (керівник Я.Січинський, в середині 70-х років відійшов від керівництва) з відзначення в 1968 р. 900-ліття міста Кам’янець-Подільського. Після святкування річниці, Президія УВАН 4 вересня 1969 р. реорганізувала Комітет в Управу Товариства подолян і створила при історичній секції УВАН Кабінет дослідження Поділля ім. Ю.Січинського¹²⁸, в якому Олекса Іванович також брав участь.

Видатний вчений, дійсний член УВАН, НТШ, ОМУА, знаний архітектор, інженер, історик, мистець і мистецтвознавець, заслужений діяч української мистецької культури¹²⁹, автор багатьох цінних праць з української архітектури і мистецтва, видатний громадський діяч¹³⁰ Олекса Іванович Повстенко помер “після довгої й тяжкої хвороби” 15 січня 1973 р. у Вашингтоні. Похований в українському православному центрі в Бавнд Бруці (New Tersey, США), поряд із подолянами Оленою Чехівською (Сіцінською), Володимиром Січинським, Віктором Приходьком та ін.¹³¹.

П.Одарченко згадуючи Олексу Івановича писав, що в останні роки він, “немов передчуваючи близький кінець, був особливо активний ... дуже багато працював, надмірно працював, намагаючись здійснити свої задуми й пляни”. Він “мріяв про видання своїх ще не опублікованих праць – про

Михайлівський монастир, про архітектурні пам'ятки України-Руси, про гетьмансько-козацький стиль барокко, про українську архітектурну термінологію". На жаль, "невблаганна смерть перервала цю кипучу діяльність енергійного вченого"¹³².

16 січня 1983 р. з нагоди 10-річчя з дня смерті відбулося спільне засідання Вашингтонської групи УВАН і осередку НТШ, присвячене світлій пам'яті Олекси Повстенка, а в залі УПЦ св. ап. Андрія Первозванного була влаштована виставка його друкованих праць та мистецьких творів¹³³. На жаль, доля унікальних матеріалів творчого архіву відомого подолянина – фотонегативів і прозірок із зображеннями пам'яток архітектури та їхніх фрагментів, архітектурних планів та обмірів, нотаток і рукописних матеріалів з історії українського монументального мистецтва, в т. ч. підготовленої до видання ґрунтовної монографії, присвяченої київському Михайлівському собору, й досі залишається невідомою. Віднайдено лише незначну частину його книгозбірні та деякі розрізнені матеріали щодо його діяльності¹³⁴. Серед них невеличка тека з добіркою газетних публікацій, звернення ініціаторів акції до громадськості, копії декількох його листів, щодо участі в спорудженні храму Святого Симона в Парижі¹³⁵.

Незважаючи на всі дуже несприятливі умови для творчої й наукової праці, подолянин Олекса Повстенко, який не любив самореклами, не гнався за славою, за похвалами критики, зробив дуже великий внесок в українську національну і в загальнолюдську науку та культуру¹³⁶. Майбутні біографи та історики, ще мають детально висвітлити і проаналізувати діяльність "енергійного і талановитого" Олекси Івановича Повстенка¹³⁷. А сучасне українське патріотичне громадянство в цілому, і подоляни зокрема, мають своїм обов'язком сприяти поверненню із штучного забуття доброго імені і слави цього славетного подолянина, визначного вченого-мистецтвознавця й архітектора-практика.

Примітки:

1. Кресальний, М. Софійський заповідник у Києві: Архітектурно-історичний нарис / М. Кресальний – К. : Держбудвидав, 1960. – 185 с.

2. Одарченко, П. Олекса Повстенко – архітектор і мистецтвознавець / П. Одарченко // Сучасність. – 1973. – Ч. 9 (153); Передрук: Одарченко, П. Видатні українські діячі: Статті, нариси / П. Одарченко – К. : Смолоскип, 1999. – С. 7-23; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець / П. Одарченко; Вступ. ст. Н. Нікітенко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2006. – № 3. – С. 72-82; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко / Петро Одарченко // Свобода. – 1973. – Ч. 13. – 20 січня. – С. 3; "П. О." Пам'яті проф. О. І. Повстенка / [Петро

Одарченко] // Свобода. – 1983. – Ч. 36. – 21 січня. – С. 5.

3. Біляїв, В. На неокраїнім крилі... / В. Біляїв – Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. – 348 с.

4. Криницька, М. Наш земляк проектував Капітолії / М. Криницька // Волинь. – 2003. – № 84. – 21 серпня.

5. Магдинец, В. Он спас Святую Софію / В. Магдинец // Аспекти. – 2003. – 17 (169). – 25 апреля – 1 мая.

6. Степанов, М. Рятівник Святої Софії / М. Степанов // “Прес-Центр”. – 2006. – № 12 (32). – 15 березня.

7. Повстенків проект храму Святого Симона в Парижі / Вступ. ст. та прим. С. Кога // Пам’ятки України: історія та культура. – 2006. – № 3. – С. 83-89.

8. Трембiцький, А. Подолянин Олекса Повстенко – служив у Петлюри, будував інститути для Сталіна, врятував Собор Святої Софії від більшовиків, проектував і перебудовував Капітолії у Вашингтоні / А. Трембiцький // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали ХХІІ наукової історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця : О. Власюк, 2009. – С. 376-391.

9. Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів: НТШ, 1996. – Т. 6. – С. 2122; Повстенко Олекса Іванович // Ukrainians in North America. – New York, 1950. – Р. 393; Повстенко Олекса Іванович // Вікіпедія – вільна енциклопедія: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>

10. Бiльшовицька “турбота” про Софію Київську. Свідчить Олекса Повстенко: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www/test.interestny.kiev.ua/old/relig/53-33k; Повстенко, О. І. Катедра Св. Софії у Києві в 1920–1940 роках. Уривки / О. І. Повстенко // Пам’ятки України: історія та культура. – 1996. – № 3-4. – С. 12-15.

11. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко П. Олекса Іванович Повстенко...; 3 Наукового з’їзду в Нью Йорку. Праця Секції археології і мистецтва // Свобода. – 1954. – Ч. 10. – 3 січня. – С. 3; Річні Збори УВАН у ЗДА // Свобода. – 1955. – Ч. 118. – 22 червня. – С. 1; “Л. Д.” Річні збори УВАН у ЗДА/Л. Д. // Там само. – Ч. 133. – 18 липня. – С. 3; Пленарна конференція // Там само. – Ч. 242. – 16 грудня. – С. 3; Виклади проф. О. Повстенка в Шикаго // Свобода. – 1957. – Ч. 94. – 17 травня. – С. 3; Доповідь Олекси Повстенка // Там само. – Ч. 197. – 12 жовтня. – С. 3; Українська хроніка // Свобода. – 1958. – Ч. 63. – 3 квітня. – С. 1; Промоція О. Повстенка на доктора філософії // Там само. – Ч. 200. – 17 жовтня. – С. 3; Сенат Українського Вільного Університету // Там само. – Ч. 200. – 17 жовтня. – С. 3; Проф. Олекса Повстенко промований на доктора УВУ // Там само. – Ч. 202. – 21 жовтня. – С. 1; Річні збори УВАН у ЗДА // Там само. – Ч. 125. – 2 липня. – С. 4; Білінський, Я. Молодші науковці на сторінках “Аналіз УВАН у США” / Я. Білінський // Свобода. – 1960. – Ч. 91. – 14 травня. – С. 4; Соневицький, Л. УВАН у США й українська історична наука / Леонід Соневицький // Там само. – Ч. 91. – 14 травня. – С. 3-4; Мистецька комісія оглянула площі для пам’ятника Шевченкові у Вашингтоні // Свобода. – 1961. – Ч. 10. – 18 січня. – С. 1; Українська

хроніка // Там само. – Ч. 56. – 25 березня. – С. 1; Комітет Пам'ятника Шевченкові відбув чергові наради // Там само. – Ч. 80. – 2 травня. – С. 1; Представники Комітету Пам'ятника Шевченкові відвідали Вашингтон. Мали конференцію в справі площі // Там само. – Ч. 222. – 21 листопада. – С. 1; НТШ відзначає 930-ліття Київської Святої Софії // Свобода. – 1968. – Ч. 230. – 12 грудня. – С. 3; Олекса І. Повстенко. Некролог // Свобода. – 1973. – Ч. 15. – 24 січня. – С. 5; Олекса Повстенко. Некролог // Там само; Золотоверхий Київ // Свобода. – 1983. – Ч. 76. – 23 квітня. – С. 2, 4.

12. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 76; Магдинец, В. Зазначена праця; Степанов, М. Зазначена праця; Повстенко Олекса Іванович // Вікіпедія...; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...

13. Криницька, М. Зазначена праця.

14. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 76; Магдинец, В. Зазначена праця; Степанов, М. Зазначена праця;

15. “П. О.” Пам'яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 76; Магдинец, В. Зазначена праця; Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства...; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...

16. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 76; Магдинец, В. Зазначена праця.

17. “П. О.” Пам'яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 76; Магдинец, В. Зазначена праця; Степанов, М. Зазначена праця; Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства...; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...

18. Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 77; Магдинец, В. Зазначена праця; Степанов, М. Зазначена праця.

19. Повстенків проект храму... – С. 88.

20. “П. О.” Пам'яті проф. О. І. Повстенка...; Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 77; Магдинец, В. Зазначена праця; Степанов, М. Зазначена праця; Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства...

21. Повстенків проект храму... – С. 88.

22. “П. О.” Пам'яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 77; Магдинец, В. Зазначена праця.

23. Криницька, М. Зазначена праця.
24. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 77-78; Магдинец, В. Зазначена праця.
25. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 76; Магдинец, В. Зазначена праця; Повстенко Олекса Іванович // Вікіпедія...
26. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 72; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...
27. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 76; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...
28. Степанов, М. Зазначена праця.
29. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повсянка...
30. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 77;
31. Степанов, М. Зазначена праця.
32. Магдинец, В. Зазначена праця.
33. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 72.
34. Там само. – С. 78.
35. Магдинец, В. Зазначена праця; Степанов, М. Зазначена праця.
36. Криницька, М. Зазначена праця; Магдинец, В. Зазначена праця.
37. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 78; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...
38. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 73.
39. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 78; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...
40. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 78; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...
41. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...
42. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 78-79.
43. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 78; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...

44. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 78.
45. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 78; Степанов, М. Зазначена праця.
46. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...
47. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... –С. 78; Степанов, М. Зазначена праця.
48. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 81.
49. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...
50. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 78.
51. Криницька, М. Зазначена праця; Степанов, М. Зазначена праця; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...
52. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...
53. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 74; Магдинец, В. Зазначена праця; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...
54. Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства...
55. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 82; Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства...
56. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Повстенків проект храму... – С. 89; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...
57. Повстенків проект храму... – С. 89.
58. Плевако, П. Невідкладна справа / П. Плевако // Відомості Генерального церковного управління УАПЦ у Великій Британії. – Лондон, 1956. – Ч. 9-10. – вересень-жовтень. – С. 13.
59. Повстенків проект храму... – С. 84.
60. Звіт з діяльності Будівельного комітету // Українське слово. – 1955. – Ч. 734. – 4 грудня.
61. Повстенків проект храму... – С. 84.
62. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 82; Повстенків проект храму... – С. 83.
63. Звіт з діяльності Будівельного комітету...
64. Повстенків проект храму... – С. 84.
65. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 74; Магдинец, В. Зазначена праця; Степанов, М. Зазначена праця; Повстенко Олекса Іванович // Вікіпедія...; Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства...
66. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 73-74.

67. Більшовицька “турбота” про Софію Київську...
68. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 75.
69. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 74; Магдинец, В. Зазначена праця; Степанов, М. Зазначена праця; Повстенко Олекса Іванович // Вікіпедія...; Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства...
70. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 75; Магдинец, В. Зазначена праця.
71. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...
72. Мистецька комісія оглянула площі...; Комітет Пам’ятника Шевченкові відбув чергові наради...; Представники Комітету Пам’ятника Шевченкові відвідали Вашингтон...
73. Магдинец, В. Зазначена праця.
74. Криницька, М. Зазначена праця; Степанов, М. Зазначена праця; Повстенко, О. І. Катедра Св. Софії у Києві / О. І. Повстенко – [New York], 1954. – С. 167-181; Повстенко, О. І. Пограбування релігійно-мистецьких цінностей Софії Київської / О. І. Повстенко // Народна творчість та етнографія. – 1997. – № 4. – С. 80-87.
75. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...
76. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 72.
77. Більшовицька “турбота” про Софію Київську...
78. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...
79. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 80.
80. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...
81. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 80.
82. Там само. – С. 81.
83. Там само. – С. 72.
84. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 81; Більшовицька “турбота” про Софію Київську...
85. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...
86. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 80.
87. Там само. – С. 73.
88. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 79; Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства...
89. Золотоверхий Київ... – С. 2.
90. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 73.

91. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 79-80.
92. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Золотоверхий Київ... – С. 2.
93. Золотоверхий Київ... – С. 2.
94. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 79-80.
95. Золотоверхий Київ... – С. 4.
96. Там само. – С. 2, 4.
97. Там само. – С. 2.
98. Там само. – С. 4.
99. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...
100. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 81.
101. Лосицький, Ю. Відтворення Церкви Різдва Христового у Києві на Подолі / Ю. Лосицький // Пам’ятки України: історія та культура. – 2003. – Ч. 4. – С. 69.
102. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 81.
103. Повстенко, О. І. Пограбування релігійно-мистецьких цінностей...
104. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...
 105. З Наукового з’їзду в Нью Йорку...
 106. Річні Збори УВАН у ЗДА // Свобода. – 1955...
 107. “Л. Д.” Річні збори УВАН у ЗДА...
 108. Річні збори УВАН у ЗДА // Свобода. – 1958...
 109. Білінський, Я. Молодші науковці...
 110. Соневицький, Л. УВАН у США... – С. 4.
 111. Пленарна конференція...
 112. НТШ відзначає 930-ліття Київської Святої Софії...
 113. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 81.
 114. Українська хроніка // Свобода. – 1958...
 115. Українська хроніка // Свобода. – 1961...
 116. Повстенків проект храму... – С. 88.
 117. Доповідь Олекси Повстенка...
 118. Виклади проф. О. Повстенка в Шикаго...
 119. Степанов, М. Названа праця...
 120. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...; Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 77; Магдинец, В. Зазначена праця.
 121. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...; Одарченко, П. Олекса Іванович

Повстенко...; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 78; Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства...

122. Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 82.

123. Сенат Українського Вільного Університету...

124. Проф. Олекса Повстенко промований на доктора УВУ...

125. Промоція О. Повстенка на доктора філософії...

126. Проф. Олекса Повстенко промований на доктора УВУ...

127. Легун, Ю. В. Товариство Подолян при Українській Вільній Академії Наук у США (кінця 1960-х – початку 1970-х рр.) / Ю. В. Легун // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 14. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука / – Вінниця, 2008. – С. 386-387.

128. Там само. – С. 385.

129. Олекса, І. Повстенко. Некролог...; Олекса Повстенко. Некролог...

130. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...

131. Криницька, М. Зазначена праця; Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 73; Магдинец, В. Зазначена праця...; Степанов, М. Зазначена праця; Повстенко Олекса Іванович // Вікіпедія...

132. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...

133. “П. О.” Пам’яті проф. О. І. Повстенка...

134. Повстенків проект храму... – С. 83.

135. Бурко, Д. М. А. Плевако / Д. М Бурко. // Українське слово. – 1956. – Ч. 758.

136. Одарченко, П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець... – С. 82.

137. Одарченко, П. Олекса Іванович Повстенко...

Резюме

В статтє раскрыто жызненныє пути и деятельность талантливого украинского архитектора, художника, историка украинского церковного искусства, инженера-строителя, музей- и искусствоведа, действительного члена многих научных обществ, спасителя Святой Софии, подолянина Алексея Повстенка (1902–1973).

Ключевые слова: архитектор, Алексей Повстенко, Святая София, Подолье.

Одержано 22 травня 2011 року

УДК 929Т.ЛЕВОВИЦЬКИЙ(438/477.43/44):37-051(045)

І.М.Шоробура, Ю.В.Телячий

Подольнин Тадеуш Левовицький – видатний польський учений, педагог

У статті розкривається життєвий і творчий шлях уродження Західного Поділля Тадеуша Левовицького – видатного польського вченого, педагога, професора звичайного, доктора хабілітованого гуманітарних наук у галузі педагогіки, багаторічного директора (тепер – почесного ректора) Вищої педагогічної школи Спільки польських учителів (м.Варшава), іноземного члена Національної академії педагогічних наук України.

Ключові слова: Тадеуш Левовицький, освіта, педагогіка.

12–16 квітня 2011 р. на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії відбулася чергова міжнародна науково-практична конференція “Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти”¹. Конференція проводилася відповідно до плану роботи Національної академії педагогічних наук України у рамках спільного освітнього проекту НАПН України і Вищої педагогічної школи Спільки польських вчителів Республіки Польща. Мета цього проекту полягала в організації спільних досліджень, співпраці й обміні досвідом щодо розвитку освіти в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції. Тематика конференції присвячувалася актуальним проблемам полікультурної освіти в сучасному світі, питанням національного самовизначення польської та української систем освіти в контексті історії, сучасності і майбутнього²⁻⁴. У роботі конференції взяли участь учені України, Республіки Польща, Німеччини, які представляли авторитетні наукові установи та вищі навчальні заклади⁵.

Знаменною подією педагогічної думки Польщі та України стало те, що в ході даного наукового форуму відбулася презентація першого україномовного видання фундаментальної монографії Тадеуша Левовицького “Професійна підготовка і праця вчителів”⁶.

Її автор – відомий у Європі учений, педагог, професор звичайний, доктор хабілітований гуманітарних наук у галузі педагогіки, багаторічний директор (а тепер – почесний ректор) Вищої педагогічної школи Спільки польських учителів (м.Варшава), іноземний член НАПН України.

Надзвичайна важливість цієї особливої для педагогічної громадськості України та Польщі події полягає в тому, що перша презентація книги про-

йшла на Батьківщині Т.Левовицького, уродженця с.Нагірянк Чортківського району Тернопільської області, що на Західному Поділлі. Коли йому було 3 роки (1945 р.), батьки емігрували до Польщі, в м.Лодзь. І лише 13 квітня 2011 р., у силу життєвих обставин, через 66 років після довгої розлуки він уперше відвідав рідне село, ступив на землю, де проходило бо-соноге дитинство, зустрівся із земляками, подарував місцевому історико-краєзнавчому музею свою книгу...

Бачиться доцільним зазначення головних етапів педагогічної, наукової біографії вченого, педагога. Після Другої світової війни він разом із родиною мешкав у м.Лодзі, а з 1951 р. його життя нерозривно пов'язане з м.Варшавою, де закінчив основну та середню школу, а в 1968 р. – педагогічний факультет Варшавського університету. Під час навчання Тадеуш Левовицький – науковий стипендіат Варшавського університету, учасник семінарів засновника школи польської загальної дидактики професора Вінцента Оконя, що свідчило про високий потенціал стипендіата як перспективного вченого. Після закінчення навчання Т.Левовицький без проходження стажування став асистентом кафедри загальної дидактики рідного навчального закладу.

Із Варшавським університетом поєднаний практично весь шлях його формування і зростання в статусі науковця. Саме тут у 1972 р. він отримує ступінь доктора на педагогічному факультеті, в 1977 р. здобуває ступінь доктора хабілітованого гуманітарних наук. А вже 1982 р. йому був присвоєний ступінь надзвичайного професора, згодом 1989 р. – професора звичайного.

Науковий доробок Т.Левовицького складає близько 600 публікацій, у числі яких низка монографій: “Індивідуальні психологічні відмінності та успішність учнів” (праця спирається на докторську дисертацію; книга мала два видання – 1975 р. та 1977 р.) “Індивідуалізація навчання. Диференційна дидактика” (1977 р.), “Навчання здібних учнів” (видання перше – 1980, видання друге – 1986), “Прагнення дітей та молоді” (у співавт. із Б.Галяс – 1991 р.), “Зміни в освіті” (чотири видання – 1994, 1995, 1996, 1997 рр.), “Януш Корчак. Perfil Licoes. O Bom Doutor” (у співавт. із Н. Singer і J. Murachowschim, видана португальською мовою в Бразилії університетом у Сан Паоло – 1988 р.), “Про ідентичність, стан та обов'язки педагогіки” (2007 р.). Інші публікації – це близько 500 статей, наукових трактатів, наукових звітів та інших досліджень.

За редакцією Тадеуша Левовицького (чи за спільною редакцією) видано близько 100 томів збірників наукових праць, у тому числі (редагована

спільно з В.Оконьом) серія “Бібліотека педагогічного прогресу”, “Бібліотека сучасних проблем освіти” (видано шість томів), серія “Міжкультурна освіта” (до 2011 р. надруковано 43 томи), понад десяток томів “Педагогічного щорічника” (які редагуються спільно з М.Дудзіковою). Серед періодичних видань, редагованих Тадеушом Левовицьким, необхідно назвати “Польсько-український щорічник: педагогіка-психологія”, який публікується з 1999 р. (співред. І.А.Зязюн, Н.Г.Ничкало та Й.Вільш).

Праці вченого-педагога опубліковані багатьма іноземними мовами: англійською, арабською, болгарською, чеською, французькою, іспанською, німецькою, португальською, російською, словацькою, словенською, сербською.

Наукові інтереси Тадеуша Левовицького глибокі та різноаспектні. Спочатку – загальна дидактика та психологія, передусім психологія навчання та психологія індивідуальних особливостей. Із роками вчений все більше зосереджується на педагогіці особистості. Вже понад десять останніх років численні дослідження та наукові розвідки професор Т.Левовицький присвячує полі- та міжкультурній освіті.

До значних наукових досягнень вченого можна віднести, наприклад, емпіричні докази своєрідних властивостей чотирьох стратегій навчання (які узгоджуються з концепцією всебічної підготовки В.Оконя); визначення зв’язків між індивідуальними рисами тих, хто навчається, вибраними способами навчання та результатами навчання; опрацювання субдисциплін диференційної наукової дидактики (субдисципліна, яка трактує питання індивідуалізації навчання), створення регуляційної теорії прагнення, визначення основних ідей освітніх змін у період реформ і визначення доктрини критично-креативної освіти (яка поборює домінацію адаптаційної освіти). Окрім цього, його важливим здобутком стало визначення та обґрунтування поліпарадигмальної (на відміну від парадигми за Т.С.Кухна в точних та природничих науках) моделі педагогічних досліджень. Усі ці концепції, теорії та моделі слугують підґрунтям, надихають і визначають нові напрями досліджень багатьох сучасних наукових шкіл.

До заслуг Т.Левовицького можна віднести управлінські здібності. Професор обіймав численні відповідальні посади: декан Варшавського університету (1977–1981 рр.), заступник директора самостійного Інституту наукової політики та вищої школи (1981–1985 рр.), директор Інституту педагогічних досліджень Міністерства Освіти та Виховання (1985–1989 рр.), керівника кафедри загальної дидактики Сілезького університету (1989–2009 рр.). У 1995–2002 рр. він працював директором Вищої педаго-

гічної школи Союзу польського вчителства. З 2003 р. є ректором-старійшиною та почесним керівником Сенату цього навчального закладу.

Високий авторитет професора Левовицького в наукових колах Польщі підтверджується тим, що впродовж 1993–2007 рр. (протягом чотирьох каденцій) був керівником Комітету педагогічних наук Польської академії наук. У 1988–2010 рр. (сім каденцій) за результатами виборів працював членом Центральної комісії в справах наукових ступенів і звань.

Значною є участь Тадеуша Левовицького в підготовці та підтримці наукових кадрів. Його вихованцями є кілька професорів та 22 доктори. Учений виконував функції рецензента в понад 60 справах щодо надання вченого звання професора, у 106 справах щодо надання вченого ступеня доктора наук та 80 докторських дисертаціях.

Важливою сферою активності професора є його діяльність у статусі експерта. Він працював заступником керівника Комітету експертів у справах національної освіти (1987–1989 рр.) і співавтором звіту комітету, заступником керівника Ради у справах реформи національної освіти (у 90-х рр. минулого століття), експертом Сейму Республіки Польща.

Великим авторитетом Т.Левовицький користується в міжнародному науковому товаристві, підтримуючи численні довготривалі міжнародні наукові контакти в різнорівневому форматі: наукові стажування, читання лекцій, організація та участь у наукових конференціях та ін. (в Австралії, США, Австрії, Білорусі, Болгарії, Греції, Ліхтенштейні, Німеччині, Росії, Угорщині, Україні, Фінляндії, Франції, Чехії, Швейцарії, Хорватії, Словенії, Сербії).

Професор Тадеуш Левовицький представляв Республіку Польщу на загальних сесіях ЮНЕСКО та зустрічах груп ЮНЕСКО в Женеві та Парижі, а також на зустрічах міністрів освіти європейських держав.

Протягом довгих років сферою особливо активної міжнародної співпраці педагога-науковця є спільні польсько-українські проекти. З 1999 р. він є співредактором “Польсько-українського щорічника: педагогіка-психологія”. Це періодичне видання слугує кращому ознайомленню і розумінню наукового доробку вчених обох країн, стало визнаним авторитетним виданням в наукових спільнотах, що займаються гуманітарними науками. Виконуючи функції керівника Комітету педагогічних наук Польської Академії Наук, сприяв подоланню неузгодженості у польському законодавстві і підписанню угоди про співпрацю між Комітетом педагогічних наук Польської Академії Наук та Академією педагогічних наук України. Результати польсько-української співпраці не забарилися: наукові польсько-українські

форуми, щорічні наукові конференції, які організуються з польського боку вищими школами та інститутами (Вищою педагогічною школою СПВ, Академією спеціальної педагогіки, Подляською академією (зараз Природничо-гуманітарний університет), ІТЕ у Радомі та іншими, а з українського боку – Академією педагогічних наук України (зараз НАПН України) та вищими навчальними закладами в м.Житомирі, Хмельницькому тощо слугують продуктивному співставленню розвитку гуманітарної науки в обох країнах, знаходженню спільних векторів розвитку, загостренню уваги і розробці актуальних у європейському вимірі наукових тем. Завдяки співпраці з'являються спільні наукові збірники, наприклад, “Проблеми освіти в Польщі та Україні в контексті процесів глобалізації та європейської інтеграції” під редакцією В.Кременя, Т.Левовицького та С.Сисоєвої (Київ – Житомир, 2009 р.), “Освітні парадигми та освіта вчителів” теж під їх же редакцією (Варшава – Краків, 2010 р.). Важливим результатом співпраці є переклади українських праць польською мовою. Це – монографія В.Кременя “Філософія освіти” (ІТЕ-ПШБ, Радом, 2008 р.), книга Н.Ничкало, Ф.Шльосека “Професійна підготовка в Польщі та Україні на тлі реформ” (ІТЕ-ПШБ, Варшава – Радом, 2008 р.), підручник “Педагогічна майстерність” за редакцією І.Зязюна (ІТЕ-ПШБ, Радом, 2008 р.).

Сферою інтенсивної активності Тадеуша Левовицького є участь у редакційних комітетах і редакціях, а також у видавничих органах відомих часописів, наприклад, “Хованна”, “Освіта”, “Педагогічний кварталник”, “Педагогічний огляд”, “Педагогічний рух”, “The New Educational review”, “Современная высшая школа” та “La Education Superior Contemporanea”. У редакціях та редакційних комітетах цих часописів він виконував у різні часи функції головного редактора, секретаря редакції, члена колегії. Особливо вагомим є виконання ним функцій головного редактора “Педагогічного руху” (1984–1994 рр.), найстарішого загальнопедагогічного часопису в Польщі, заснованого ще у 1912 р.

Досягнення професора Тадеуша Левовицького набули визнання у формі присудження високих державних нагород: Кавалерського хреста, хреста Офіцерського ордену відродження Польщі, професійних та регіональних іноземних відзнак (в тому числі й українських: медаль “За наукові досягнення” Міністерства освіти і науки України, медаль Національної академії педагогічних наук України “К.Д. Ушинський”). Він – почесний доктор Краківського педагогічного університету та Опольського університету, іноземний член Національної академії педагогічних наук України, почесний доктор Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Варто більш детально зупинитися на характеристиці вищезазначеної монографії. Той, кому потрапить до рук це видання, відразу ж зрозуміє його потребу та своєчасність появи. Адже в сучасних умовах реформування системи освіти України, в контексті Болонської декларації надзвичайно актуальною є проблема професійної підготовки педагогів, що підтверджується наявністю галузевого наукового інституту в структурі НАПН України.

В анотації зазначено, що в книзі проаналізовано актуальні проблеми професійної підготовки і роботи вчителів у Республіці Польща; розглянуто загальні концепції й підходи до формування стандартів професійної підготовки вчителів; проблеми їх навчання за двома спеціальностями; зміни в професійних функціях та змісті професійної діяльності вчителя; особливості конструювання програм навчання в умовах двоступеневої (бакалавр та магістр) підготовки, а також професійної діяльності вчителів – умови праці, підвищення кваліфікації, деонтологічні та теологічні проблеми.

Автор зважає на потребі використання видання студентами та викладачами вищих педагогічних навчальних закладів і університетів, аспірантами, докторами, учителями-практиками, усіма тими, хто цікавиться проблемами сучасної педагогічної освіти і діяльності вчителя.

Зважаючи на неординарність монографії в сукупності значного масиву науково-педагогічних праць, що активно поповнюється новими доробками, багато зусиль для її виходу, наповнення оригінальними додатковими матеріалами доклала С.Сисоева, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, керівник наукової школи з проблем творчості і технологій у неперервній професійній освіті. (Технічне редагування здійснила І.Соколова, доктор педагогічних наук, професор Маріупольського державного гуманітарного університету. Переклад з польської на українську мову виконали А. та О.Івашко, голова і член Польсько-українського культурного товариства м.Маріуполя). Варто зазначити, що поява книги стала можливою завдяки підтримці польсько-українського культурного товариства м.Маріуполя та наукової школи з проблем творчості і технологій у неперервній професійній освіті.

У презентаційному слові, виголошеному перед учасниками наукового форуму, що представляли широку науково-педагогічну громадськість України та Польщі, В.Кремень, президент НАПН України, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, міністр освіти і науки України (1995–2005 рр.) зазначив: “Тадеуш Левовицький – видатний поль-

ський учений у галузі гуманітарних наук, добре знаний в Україні. Широта наукових інтересів професора Левовицького і ступінь узагальнень у його наукових працях свідчить про європейський рівень ученого... Дана книга... є першим україномовним виданням фундаментальної праці професора в Україні. Безумовно, вона буде цікавою українському науковому загалу і спричинить новий імпульс розвитку наших культурних, наукових і дружніх взаємовідносин". Василь Кремень акцентував на особистих заслугах Т.Левовицького щодо ініціювання співпраці в галузі педагогічних наук, між Польщею та Україною, котра особливо результативно розпочалася з 90-х рр. ХХ ст. із встановленням незалежності нашої держави й успішно продовжується на даному етапі.

Автор досить виважено підійшов до формування змісту, структурних складових книги. Українське видання розпочинається зі слова про вченого (В.Кремень). У вступі Тадеуш Левовицький наголосив на значенні освіти в умовах глобалізації та інформатизації суспільства та, відповідно, дискусійності щодо проблеми вчительської професії, стандартів підготовки вчителів. (Наприкінці вступної частини висловив подяку всім, хто сприяв появі книги у світ).

Основна частина книги представлена 10 структурними складовими: "Стандарти підготовки вчителів – півстоліття досвіду в Польщі", "Стандарти вчительської освіти в контексті освітньої реформи", "Учитель (і надалі, але по-іншому) здатний до рефлексії", "Учителі та їх підготовка на межі ХХ та ХХІ століть – еволюція чи революція?", "Моделі підготовки вчителів і сучасні потреби освіти та ринку праці", "Проблеми теорії та практики вчительської освіти, педевтологічна "квадратура кола", "Системні зміни та етика й обов'язки вчителів", "Дилеми суспільної (й освітньої) аксіології та теології і професійні компетенції вчителів", "Мрії про вільного вчителя. Про емансипацію та відповідальність". (В книзі вміщено перелік джерел, використаних для її підготовки, подано вибрану бібліографію польських праць із досліджуваної проблеми, а також інформація про наукову діяльність автора).

Увесь текст наскрізь пронизаний ідеєю виховання не просто гарного спеціаліста, а "мислячого практика", "який не вчиться переважно на власних помилках – за кошт учнів". Тому Т.Левовицький пропонує наступні концепції професійної підготовки вчителів, котрі дають змогу вирішити перелічені вище проблеми:

- загальноосвітня, яка полягає в наданні учителям максимально глибоких загальних знань;

- персоналістична (полягає у формуванні особистості вчителя, створенні можливості для розвитку зацікавлення, здібностей, мотивації);
- концепція спеціальної підготовки ґрунтується на тому, що кожен учитель має бути спеціалістом у певній галузі знань;
- методична (асоціюється з формуванням у вчителя методичних навичок, професійних умінь, необхідних для щоденної праці з дітьми та молоддю);
- прогресивна (проблемна) – вміння самостійно знаходити вихід із будь-якої проблемної ситуації;
- різнобічна (розглядається як намагання теоретиків розробити ідеальну модель освіти вчителя).

Окрім цього вчений зазначає, що зміни в освіті можливі якщо змінити саме суспільство, оскільки освіта є частиною його життя. Основні зміни, які він пропонує проявляються в трьох положеннях:

- фундаментальні зміни відносин між країною, суспільством, освітою та особистістю;
- вище перелічені інститути повинні супроводжувати зміни у відносинах між учасниками освітнього процесу – між учителями та учнями, між учительськими та учнівськими колективами;
- формування сучасної моделі освіти та нових умов її функціонування.

Також значну увагу автор приділив рефлексії учителів, стверджуючи, що кожен учитель здатний до роздумів над сутністю, цілями, змістом і методами праці, а також до роздумів над умовами виконання своєї професії та змінами її функцій. Окрім цього рефлексія може виступати як чинник адаптації. Адже вимоги до спеціаліста весь час змінюються у відповідності з вимогами суспільства. Тому дуже важливо, щоб учитель міг знайти сприятливі способи пристосування до них. У цьому педагогові й допомагає його професійна підготовка як висококваліфікованого спеціаліста.

Отже, вищезазначене дає підстави констатувати, що професор Тадеуш Левовицький – визначний польський учений – педагог, організатор та реформатор системи освіти в Республіці Польща, який зробив значний особистий внесок у налагодження та розвиток польсько-української співпраці в галузі педагогічної науки. Безумовно, що багата творча спадщина педагога, науковця заслуговує на активну популяризацію та фундаментальне вивчення в Україні.

Примітки

1. Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти: зб. наук. праць / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Світлани Сисоевої. – Хмельницький : ПП Заколотний М.І., 2011. – 433 с.

2. Кузьменко, В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загально-освітньої школи: Навчальний посібник / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. – Херсон : РІПО, 2006. – 92 с.

3. Лощенкова, І. Ф. Розвиток ідей полікультурного виховання у світовій педагогічній думці / І. Ф. Лощенкова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1-2. – С.68–77.

4. Полякова, Я. В. Європейські концепції полікультурної освіти і виховання / Я. В. Полякова: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdpu/texts/articles/2008/08_02pyavekr.pdf

5. Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти: програма міжнар. наук.-практ. конф. [М.Хмельницький, 12–16 квіт. 2011 р.]. – К.; Хмельницький, 2011. – 25 с.

6. Левовицький Тадеуш. Професійна підготовка і праця вчителів: наук. видання / Тадеуш Левовицький; переклад з польськ. А. Івашко. – К.; Маріуполь : Видавництво “Рената”, 2011. – 119 с.

Резюме

В статті розкривається життєвий і творчий шлях уроженця Західного Подолля Тадеуша Левовицького – відомого польського ученого, педагога, професора, доктора хабілітованого гуманітарних наук в області педагогіки, багаторічного директора (сьогодні – почесного ректора) Вищої педагогічної школи Союзу польських учителів (г.Варшава), іноземного члена Національної академії педагогічних наук України.

Ключевые слова: Тадеуш Левовицький, образование, педагогика.

Одержано 30 травня 2011 року

УДК 778.071.1(477.43)(092):78.10(477.43)“19/20”

І.Г.Маринін

Вокально-хорова творчість композитора Олексія Беца у контексті розвитку музичної культури південно-західного Поділля (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)

У статті висвітлюються етапи творчого становлення Олексія Беца, його роль і значимість у збагаченні оригінального музичного фонду хорового музичного мистецтва південно-західного Поділля. Подано розгалужену характеристику видів вокально-хорового жанру, специфіку стилю та музичної мови композитора.

Ключові слова: Олексій Бец, вокально-хорова спадщина, вокально-хорова композиторська творчість, лірична пісня, естрадна пісня, пісні про рідний край.

Музична вокально-хорова спадщина композитора Поділля Олексія Беца багата й різноманітна: її складають хори, солоспіви, вокальні ансамблі. У творому доробку композитора понад 200 вокально-хорових творів різножанрового спектру. Утім про діяльність цього композитора відомо відносно небагато¹.

Метою статті є дослідження музичної спадщини подільського композитора Олексія Давидовича Беца, його внесок у сучасне музичне мистецтво.

О.Д.Бец почав творити у дуже ранньому студентському віці, коли ще не мав музичної освіти. Шукаючи своє місце в житті (навчався на фізико-математичному факультеті Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, то у Тернопільському музичному училищі, то на музично-педагогічному факультеті Івано-Франківського державного педагогічного інституту) він змінював свої професійні пріоритети.

У процесі свого професійного становлення впродовж багатьох років сумлінної праці, він зумів створити високопрофесійний пласт пісенних шедеврів, що на наш погляд, заслуговує високої оцінки як явища музичного мистецтва.

Лише через роки свого пошуку і титанічної творчої праці він віднайшов своє місце й зумів стати поряд зі своїми видатними земляками: В.Зарембою, В.Гуцалом, М.Балемою, В.Ярецьким, В.Атаманом та іншими відомими діячами музичного мистецтва південно-західного Поділля.

Тематичний спектр вокально-хорової спадщини Олексія Беца різнобічний і його можна поділити на:

- ліричні пісні (про роки юності, пісні про кохання й студентські роки і перші почуття на слова С.Єсеніна);
- естрадні пісні;
- патріотичні пісні (любов до України, любов до подільського краю, пісні про Кам'янець-Подільський та Дністер);
- пісні народного характеру (народні, на слова Т.Шевченка, про рідну мову);
- пісні шкільного репертуару (про першу вчительку, школу, перше кохання);
- дитячі;
- хорові твори.

Особливо близькою, зрозумілою, пронизаною власними особистісними переживаннями, стала для композитора естрадна лірична пісня, яка в 1950–60-х роках набувала нового забарвлення. Класикою жанру в даний період були вокальні твори П.Майбороди, І.Шамо, А.Кос-Анатольського, О.Білаша, пізніше – І.Поклада, В.Михайлюка, С.Сабадаша. На творчості цих видатних постатей відбувалося формування власних творчих поглядів, які надалі реалізувалися у своїх вокально-хорових та інструментальних творах.

Перші паростки власного композиторського стилю О.Беца з'явилися у другій половині 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. Навчаючись на фізико-математичному факультеті Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (1955–1960), він пише перші пісні на слова Людмили Паляничко “Біла ромашка” і Петра Радовчука “Дівоча лірична”, у яких відчувається певна замріяність й закоханість автора. Пісні стають популярними у студентському середовищі, виконуються на звітних концертах студентів, а пізніше на сценах міста. Вони одразу полюбилися широким колам громадськості, передавалися з рук в руки, переписувалися і виконувалися самодіяльними і професійними колективами.

Великий вплив на вокально-хорову композиторську творчість мала його практична робота з різноманітними хорами, вокальними групами тощо. Починаючи з 60-х років, О.Бец постійно працював з хоровими колективами Кам'янця-Подільського – вчительськими, дитячими, шкільними, студентськими і фабрично-заводськими хорами. Це була його справжня “творчо-експериментальна лабораторія” і школа творчого життя. Досить часто він приносив на репетиції хору щойно написаний власний твір, вивіряв на практиці його звучання.

Тематика пісенної лірики композитора, інтонаційна структура, ритміка й форма цілковито впливали з народних пісенних джерел і відповідали основним мистецьким тенденціям цього жанру.

Пісенна стихія завирувала у душі юнака-композитора. До студентського періоду творчості Олексія Беца належить пісня про прекрасні і щирі почуття закоханості на слова Юрія Гурєєва “Радо зустрічай, кохана”. Пісня виконувалася вокальною чоловічою групою і була відібрана для запису на Чернівецькому телебаченні.

Перші публікації пісенних творів композитора з’явилися на початку 70-х років ХХ ст. у місцевій пресі: “Прапорі Жовтня”, “Корчагінці”, “Радянському Поділлі”. Успішну ходу поширення пісень композитора Олексія Беца підтримало видавництво популярного всеукраїнського журналу “Радянська жінка”.

Композитор досить часто звертався до поезії відомого подільського поета Мирослава Воньо. На його слова була написана пісня “Кохати”², яка стала поширеною серед подільської молоді:

Кохати – це для тебе тільки жити
Кохати – то народжувати щастя.

Слова пісні про щастя кохання були покладені на нотний стан композитором з особливо зворушливими інтонаціями мелодизму. Автор досить чутливо зумів висловити власну закоханість і щиру любов до коханої дружини Аделі Буянської. Продовження ліричної тематики композитор відтворив у пісні “Жена” на слова І.Карамушки, яку теж присвятив своїй коханій.

Тісний творчий зв’язок композитора з відомою українською поетесою-піснярем Софією Майданською матеріалізувався у прекрасній, ритмічній пісні “Сопілочка”³. У той час (1973–1975) поетеса працювала на кафедрі музики Кам’янець-Подільського державного педагогічного інституту. У “голосі” сопілочки прослуховуються тривожні відчуття невдалого кохання:

Моє серце сопілкою заголублене
Лиш тобою калиною недолюблене.

Пісня виконується в естрадній манері з традиційним заспівом, з вираженим буковинським колоритом і голосоведенням (підвищена IV і VI ступені):

Сопілочка

сл. С.Майданської
муз. О.Беца

Рухливо

mf На ши-ти-ку се-ми-барв-нім о-че-ре-тя-нім. Пли-ве го-лос
мій жур-бо-ю пе-ре-ше-те-ний.

Зручне розміщення та будова вокальної акордики дозволяють жіночому вокальному ансамблю досить мелодійно, з плавним голосоведінням передати свої почуття. Плавність мелодії у певних місцях підкреслюється гострою синкопованою ритму. Пісня успішно звучить на естраді більше тридцяти років.

Тема кохання у пісні на слова В.Масла “Калинова сопілка” особливої популярності набула у другій половині 90-х років у виконанні лауреата міжнародних і всеукраїнських пісенних конкурсів, заслуженого працівника культури України Тамари Плющ. Твір виконувався у супроводі народного оркестру народних інструментів Кам’янець-Подільського державного університету, був оркестрований художнім керівником і диригентом оркестру Іваном Маринінім у 1995 р. У ліричному вступі винятково функціональна роль належить сопілці й скрипці, що імітують переклички та одночасно створюють особливий колорит відповідності змісту назви пісні. Приспів, з поступовим прискоренням темпу, змінює характер твору на більш веселий, що переплітається у варіаційних доповненнях в інструментальному супроводі оркестру:

муз. О.Беца
сл. М.Масла

Поступово прискорюючи Калинова сопілка

До-торк-нусь і - і вус - та ми_ й гіл - ка ка-ли - но - ва - За-ли - ля - ся

со-лов' - я-ми про лю-бов ні сло-ва

Композитор різнобарвно представив у своїх авторських вказівках широкий спектр використання різноманітних темпових відхилень (від довольного до точно зазначеного). Музичне полотно твору багате різноманітною динамічною шкалою, яка значно доповнює душевну лірику кохання й повністю забезпечує його відчуття через музично-інтонаційне поєднання соліста і супроводу оркестру.

7 травня 2010 р. в м.Дрогобичі на III Міжнародному конкурсі баяністів-акордеоністів “Perpetum mobile” у номінації “Оркестри народних інструментів” творчий колектив з Кам’янець-Подільського (художній керівник і диригент – Іван Мариніні) посів III-є місце і вперше виборов звання лауреата міжнародного конкурсу серед відомих оркестрів провідних мистецьких навчальних закладів України. Колектив на високому професійно-виконавському рівні у конкурсній програмі представляв пісню Олексія Беца

“Калинова сопілка” у виконанні лауреата всеукраїнських пісенних конкурсів Олександра Вознюка. Конкурсантів оцінювало журі на чолі із заслуженим діячем мистецтв України, лауреатом міжнародних конкурсів, українським композитором-баяністом В.Зубицьким (Україна – Італія).

Надалі пісенний твір “Калинова сопілка” в опрацюванні І.Мариніна увійшов до репертуарно-методичного посібника “Вибрані твори для оркестру народних інструментів”⁴.

У 1977 р. лірична пісня на слова відомого українського поета Миколи Томенка “Пісня нічних вокзалів” (разом із інструментальним супроводом для фортепіано) віднайшла своє місце на шпальтах II-го випуску українського журналу “Радянська жінка”⁵. Пісенний твір набув широкої популярності у студентській молоді, життя якої тісно перепліталось з сюжетом пісні: вокзали, поїздки, щасливі миттєвості зустрічей, смуток прощання тощо.

Нелегка доля, спіткала пісню О.Беца “Стежина степова” на слова Миколи Щербака. У 70-х роках ХХ ст. митець звернувся до відомого київського музиканта-педагога Юрія Юцевича надати рецензію на пісенний твір. На жаль, висновок був негативний. Але головним для самого композитора і, його пісень стали відгуки від “рецензентів-слухачів”, які душою і серцем сприймали його пісні і визначали рейтинг їх популярності. Пісню полюбили всі. А згодом, у 1977 р., музична редколегія відомого київського пісенного збірника “Музичні вечори” пісню “Стежина степова” внесла до переліку ліричних пісень, які згодом були опубліковані. Вона стала поряд з творами відомих композиторів-пісенників – Л.Вербицького, Б.Александрова, К.Домінчена у IV-у випуску пісенного збірника “Музичні вечори”⁶. У 1978 р. вона потрапила до XXV-го випуску нотного видання “Популярні естрадні мелодії для баяна або акордеона”⁷ поруч з творами відомих на той час радянських й українських композиторів – О.Пахмутової, Є.Мартінова, О.Білаша, В.Дашкевича, Г.Пономаренка. Композитор, підбадьорений такою підтримкою і увагою професійної композиторської еліти, з новим піднесенням і величезним бажанням взявся за створення нових своїх шедеврів.

Теплота, задушевність і ліричність поезії російського поета Сергія Єсеніна завжди привертала увагу таких відомих композиторів як, Г.Свиридова, І.Пономаренка, Є.Попова, В.Ліпатова, Б.Буєвського, А.Кос-Анатольського, О.Білаша, Г.Майбороди. До неї неодноразово звертався й Олексій Бец. З-під його пера вийшли у світ багато ліричних пісень написаних у студентські роки. Це твори, написані для вокальних ансамблів: “Черемуха”, “Русь моя”, “Березка”, а також для голосу у супроводі баяна, гітари: “Сыграй,

сыграй тальяночка”, “Пороша”, “Уронил кольцо милашки”. Ліричні пісні на слова С.Єсеніна значно доповнили репертуар солістів, виконавців пісенного мистецтва й неодноразово звучали у концертних програмах на фестивалях в Україні та за кордоном.

Формування раннього періоду творчості та становлення молодого талановитого композитора-пісняра відбувалося під впливом певних культурологічних процесів, які відбувалися по всій Україні. Це був період зародження в Україні, а як пізніше з’ясувалося, і в колишньому Радянському Союзі, естрадного вокально-інструментального мистецтва. Тоді й появилися перші естрадні пісні українських композиторів В.Івасюка, Л.Дутківського, М.Мозгового, В.Горчинського (“Червона рута” (1970), “Водограй”, “Я піду в далекі гори”); перші естрадні виконавці – Назарій Яремчук, Василь Зінкевич, Софія Ротару, Павло Дворський, тріо Мареничів; перші вокально-інструментальні ансамблі (ВІА) – “Смерічка” (1966), “Кобза” (1969), “Опришки” (1970), “Світязь” (1970), “Червона рута” (1971). Усі вони в своєму творчому доробку використовували автентичні елементи народної мелодики, творчо стимулювали О.Беца до написання власних пісень і напрацювання власного стилю.

Естрадний стиль написання пісень композитор чітко, із властивим йому відчуттям інтонаційних особливостей південно-західного подільського мелосу, підпорядкував сучасним тенденціям молоді української естради. Олексій Бец створює пісні в нерозривній єдності з певним інструментальним складом супроводу у партитурному викладі, що значно доповнює і робить пісню більш повноцінною і оригінальною. У цьому випадку він всебічно відтворює усі свої творчі потуги, поєднуючи вокальний та інструментальний виклад в єдину цілісно завершену музичну композицію. І найголовнішим є те, що ця оригінальність походить від самого автора, власного бачення. Відчуття власного, створеного ним інструментального доповнення пісенного твору, досить потужно впливав на майбутню долю пісні. Такий інструменталізм його творів з елементами рок, поп-музики та українського фольклору визначили творчий напрямок композитора, дали молодій українській естрадній пісні у 60-70-х рр. нову музичну хвилю на Поділлі. Звісно, це була велика праця, що наповнювалася юнацьким ентузіазмом та творчим максималізмом. У той час естрадні пісні О.Беца вже виконувалися по радіо і телебаченню, а згодом і в кожному невеличкому селі та містечку нашої України. Усіх їх легко можна було впізнати без оголошення.

Оригінальний естрадний стиль і манера пісень композитора полонили

тоді сімейний дует Тамари Плющ і Петра Ситника. Свої перші твори О.Беца запропонував саме їм. Завдячуючи їхньому високопрофесійному виконанню вони стали популярними в Україні й за її межами. Пісня “Ой сяду я край віконця” (слова народні) була настільки вдалою, що зразу набула надзвичайно великої популярності по всій Україні:

муз. О.Беца
сл. народні

Швиденько Ой сяду я край віконця

Ой ся-ду я край ві-кон-ця тай бу-ду ди-ви-ться, чи не прий-де
мій ми-лень-кзій тай по-ве-се-ли-ться

Пісенний твір був написаний у той час, коли світ почув феноменальний яскравий і самобутній хіт молодого геніального буковинського композитора-пісняря Володимира Івасюка – неперевершену “Червону руту”. Це був 1970 рік. Пісня “Ой сяду я край віконця” виконувалася по радіо молодими подільськими співаками Тамарою Плющ і Петром Ситником. Перша публікація названої пісні з’явилася в обласній газеті “Радянське Поділля” (січень, 1973)⁸. Надалі нею зацікавилася тріо бандуристок “Дніпрянка” у складі заслужених артисток України Елеонори Миронюк, Валентини Пархоменко та Юлії Гамової. Пісню у їх виконанні оголошували народною, що зайвий раз свідчило про природне входження пісні у стан традиційності й народності, а з іншого боку – народне визнання композитора. Пісенний твір у виконанні названого тріо було записано Всесоюзною фірмою грамплатівок “Мелодія” (1988) і тисячними накладами розповсюджувався по усьому Радянському Союзі. Таке визнання та популярність пісні були найвищою оцінкою для молодого композитора і сильним моральним стимулом для творчого натхнення. Її можна було почути у будь-якому куточку віддаленого українського села. Вона входила до репертуару, зокрема, весільних музикантів, що сприяло ще більшій її популярності.

Творчий репертуарний доробок вокального дуету Тамари Плющ і Петра Ситника поповнився такими новими піснями О.Беца, як “Пада вечір” (сл. В.Морданя) та “Білі яблуні” (сл. М.Томенка), пройняті глибокою, душевною, задумливою лірикою. Пісні вперше прозвучали у 1974 р. на авторському концерті композитора, який був записаний на Чернівецькому телебаченні відомим звукооператором Василем Стріховичем. Пісня “Пада вечір” потрапила на шпальти газети “Корчагінець” (лютий, 1973)⁹, а у 1983 р. до пісенної збірки поета Володимира Морданя “Калиновий во-

гонь” поруч з вокальними творами відомих композиторів на слова К.М’якова, В.Алексєєнка, В.Тилика¹⁰:

Повільно **Пада вечір** муз. О.Беца
сл. В.Мордяня

На ко-ли-ці, мов жар-пти-ці про-ме-ні, цюв-гі ті-ні сплять на сі-ні,
втом-ле-ні. Ле-гіт ві-є, об-рій мрі-є спо-ми-ном, ли-пи ше-піт, пта-хів ще-біт
го-мо-ном

Інша відома пісня “Білі яблуні” (сл. М.Томенка) дістала своє друге відродження у виконанні лауреатів всеукраїнських пісенних конкурсів і фестивалів сестер Ірини і Марини Стасюків у супроводі народного ансамблю народних інструментів “Джерела” (художній керівник – Віктор Лабунець) Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету. Вокальний дует з надзвичайною наспівністю, особливою теплою на фоні професійного м’якого інструментального супроводу ансамблю переосмислено доніс свої внутрішні почуття і весь композиторський задум твору до своїх слухачів. Пісня “Білі яблуні” увійшла до збірника професора В.М.Лабунця “Ансамблі українських народних інструментів”¹¹:

Повільно, лірично **Білі яблуні** муз. О.Беца
сл. М.Томенка

Біт-ри і си-ві-ї ту-ма-ни і спе-жайсі-ра ка-ла муть. А по-із-ди від нас ко-ка-них ку-дись вне-спо-ко-ї ве-зуть.

Тематика українсько-болгарської дружби набула свого розвитку у естрадно-пісенному жанрі композитора. Він пише дві пісні: “Болгарская роза” на слова Інни Гончар та “Будут встречи” болгарської поетеси Г.Ботевої, яка тоді навчалася у Ленінграді (Санкт-Петербурзі). Вони виконувалися популярним на Поділлі вокальним сімейним дуетом з Кам’яця-Подільського, лауреатами всесоюзних і всеукраїнських пісенних конкурсів й фестивалів Віктором та Інною Білоцькими на різних сценах сіл і міст Хмельниччини.

Продовженням цієї теми була естрадна пісня на слова Ю.Хаята “Міста-побратими”, записана на платівках болгарської фірми грампластин “Балкантон” 1000-м накладом у виконанні болгарського вокально-інструментального ансамблю “Колегіум” (художній керівник – Димитр Ніколов, 1987).

Композитор О.Бец цікавиться поетичними творами сучасних поетів і вміло відбирає найкраще, обрамляючи їх своєрідною музичною канвою з професійно витонченим смаком. З-під його пера народжується пісня на слова української поетеси Ганни Чубач “Прости”. Пісня була прийнята глибокими щирими почуттями, драматизацією музичного викладу, що відповідно відображалися у кульмінаційних моментах твору виконавцями. Першою виконавицею її була заслужений працівник культури України Тамара Плющ. Саме цю пісню вона обрала для виконання на міжнародному конкурсі української пісні “Золоті трембіти”, який відбувався 19–22 листопада 1992 р. у місті Тернополі. У напруженій творчій конкуренції серед професійних виконавців конкурсантка завоювала Гран-Прі. Як саму пісню, так і високохудожнє виконання відзначили члени журі: композитори – народні артисти України В.Філіпенко та В.Гуцал. Це було обопільне визнання як професійної майстерності композитора, так і відомої подільської співачки.

Пісенними творами молодого композитора із Кам’янець-Подільського зацікавилися професійні виконавці та вокально-інструментальні ансамблі. Пісня “Ой, Василю-Василечку”¹² народного стилю вперше прозвучала у виконанні народної артистки України Антоніни Червінської (м.Кіровоград) у супроводі народно-інструментального ансамблю “Зоряни” (художній керівник – В.Негребецький). Надалі її виконувала заслужена артистка України, солістка Львівського оперного театру імені Соломії Крушельницької – Ніна Мельник, а також Тамара Плющ у супроводі ансамблю народної музики Олексія Беца (оркестрування О.Беца). Серед основних засобів розгортання мелодії пісні вирішального значення набув принцип варіаційного розвитку на тлі оригінальної ритмічної структури акомпануючої групи ансамблю трістих музик:

Швиденько **Ой Василю-Василечку** муз. О.Беца
сл. В.Семеновського

6 Ой лі-ду я лу-гом си- няє_ по тра-ві шов - ко - вії. Мо- же стрі-ну крайдо-
ли- ни_ шас-тя чор-но - бро- ве.

На звітному концерті у 2009 році (м.Хмельницький) пісню “Ой Василю-Василечку” з великим успіхом виконала лауреат міжнародних і всеукраїнських пісенних конкурсів й фестивалів кам’ячанка Наталія Овчарук. Пісня не тільки добре прижилась на обласному та республіканському телебаченні, звітних концертах області, а й пішла у світ подорожуючи гастрольними турне в Угорщині, Болгарії, Бельгії, Італії, США, Канаді та інших країнах.

Пісенний твір на слова Василя Адамовича “У нас в горах”¹³ виконував чудовий соліст-тенор Володимир Гуров з Кам’янка-Подільського у супроводі вокально-інструментального ансамблю “Опришки” (художній керівник – Руслан Ішук) з Івано-Франківська. Пісня настільки припала до душі музикантам ВІА і його керівникові Русланові Ішуку, що, незважаючи на значну відстань між ними і зблизила їх духовно.

Популярний вокальний ансамбль “Гуцулочка” (художній керівник – Галина Кушнірук) з Івано-Франківського державного педагогічного інституту виконав пісню “Ой Іване молоденький” (сл. народні), яка згодом стала популярною серед української діаспори у Румунії, Польщі, Болгарії. В основі популярності пісень О.Беца – професійне вміння віднайти те мелодичне зерно з народного побуту, яке з часом зовсім непомітно “вживлялося” у народ.

Виконання пісень О.Беца елітними виконавцями, а також популярність їх в народному середовищі зайвий раз засвідчили правильність вибору джерельної бази і напрямку творчого шляху, на який став молодий композитор. Насамперед, це був період переосмислення піснярем значущості подільських фольклорних джерел. Значний масив написаних ним вокально-хорових творів став надбанням українського пісенного мистецтва і увійшов до репертуару видатних, популярних співаків, аматорських та професійних колективів.

У 1995 р. О.Беца, опановуючи тематику з народно-тематичним підґрунтям, написав жартівливу пісню “Ой не кличте, мамо, спати” на слова Л.Мазуренко. У виконанні Тамари Плющ вона вражала своєю відвертою ширістю і надзвичайним мелодизмом у народному стилі, який яскраво доповнив народно-інструментальний супровід ансамблю троїстих музик.

До раннього періоду пісенної творчості композитора можна віднести пісні: “Белая ромашка” (сл. Л.Паляничко), “Сопілочка” (сл. С.Майданської; ВІА “Подоляни” – художній керівник І.Андрущенко), “Знов калина цвіте” (сл. В.Матвієнка), “Як би мені, мамо, намисто” (сл. Т.Шевченка), “Калинова сопілка” (сл. М.Масло), “Мене забудь” (сл. С.Руданського), “Ой

вінку, вінку” (сл. народні). У цих піснях серед виразових головне місце належить мелодії – розспівній, мелодичній, завжди національно забарвленій, у подільському обрамленні. Враховуючи етнокультурну специфіку регіону О.Бец широко використав інтонаційно-ритмічну будову творів, взятих із фольклорного середовища. Підтвердженням цього є той факт, що на міжнародному пісенному конкурсі “Червону руту не шукай вечорами” (Київ, 2009), присвяченому В.Івасюку, за виконання пісні “Ой вінку, вінку” Інна Яремчук – викладач Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – нагороджена дипломом Гран-Прі. Простота, лаконічність, ширість, природність музичного викладу пісні у поєднанні з професійним виконанням сприяли цьому великому успіху.

Пісні О.Беца з невимушеною легкістю летіли від села до села, від міста до міста, з краю у край. Вони стали співаними в народі тому, що в них автор зумів закласти внутрішні можливості для вживлення їх у народне середовище. Поряд з народнопісенними ознаками, що постійно живлять творчу палітру композитора, в його піснях відчутним є потяг до інтонаційної сфери романсу. Одним із витоків його традиційної естрадної пісні є український солоспів, який включає в себе пісню та романс із інструментальним супроводом. Даний жанр був вміло ним використаний у пісенній творчості.

Щоб краще зрозуміти силу слова поетичних текстів, з яких можна черпнути для своїх пісень натхнення й творчий дух, Олексій Бец звертається до вічного скарбу українського народу – поезії Тараса Шевченка.

Яскравим прикладом цього жанру є романс на слова Т.Шевченка “Не тополлю високою”. Солоспів виконувався лауреатом міжнародного конкурсу народного оркестру народних інструментів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (художній керівник та диригент – Іван Маринін) Оленою Прядко на ювілейному концерті, присвяченому 70-річчю композитора. Солістка по-особливому змогла відчутти і поєднати вплив інструментальної лінії супроводу на характер вокального інтонування, професійно передаючи музичний образ твору. Поезія Т.Шевченка “Не тополлю високою” наповнена глибоким філософським змістом. Для пісні характерні протяжні мотиви, ніби сповнені зітханнями та пронизані глибоким сумом, зойком наболілої душі:

Бодай тобі, моя доле, у морі втопитись

Що не даєш мені й досі ніким полюбити.

Пригніченість душевного стану переходить в поступовий кульмінаційний відчай у верхній теситурі голосу меццо-сопрано (ля – другої октави)

й супроводжує динамічне наростання до fortissimo з дублюванням мелодичного проведення в оркестровому викладі інструментального супроводу.

Мелодика романсу позначена подільським колоритом, вона м'яка й душевна, нерідко по-народному щира.

Композитор продовжує через вірші Т.Шевченка втілювати й веселі, жартівливі фрагменти із життя українців. Такою є його пісня “Як би мені, мамо, намисто”¹⁴. У пісні піднесений емоційний настрій, цікава ритміка з акцентуванням певних долей у такті, що нагадує народно-танцювальну музику та гнучкість словесних наголосів. Все це створює атмосферу свята й безтурботного веселого життя молоді не зарученої дівчини:

Як би мені, мамо, намисто
То пішла б я завтра на місто,
А на місті, мамо, на місті
Грає, мамо, музика троїста.

Патріотичну тематику вокальної творчості О.Беца доцільно розділити на такі пісенні групи:

- про Україну;
- про рідне Поділля, подільський край;
- про місто Кам'янець-Подільський;
- про повноводний Дністер;
- про рідну мову.

Відомий пісенний твір на слова Д.Канілевської “Ти Україну привітай”¹⁵ композитор присвятив 5-ій річниці Незалежності нашої молоді держави (1996). Пісня, що виконувалася у патетичному, піднесеному виконанні Тамарою Плющ, висловлює глибокі патріотичні почуття безмежної любові та шани до своєї рідної держави, рідного краю. Автори пісні звертаються із закликом до своїх нащадків-українців, тим самим озвучуючи, у першу чергу, власну громадянську позицію:

Не забудь Шевченка слів
Про горду славу козаків.
Не забувай, що ти дитина
Землі, що зветься Україна.

Продовження глибокого патріотичного піднесення досить помітно простежується у пісенному творі “Свята Україно моя”¹⁶ на слова поетеси Зої Запорожан, професора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Тема любові, щирого ставлення до своєї рідної землі звучить у пісні “Україно зоряна моя”¹⁷ на слова відомого українського поета В.Семеновського.

Любов до рідного подільського краю набуває свого розвитку у пісенному творі “Рідний край”¹⁸ на слова Івана Беца – рідного брата композитора. У ній брати оспівують власну гордість за належність до подільської землі, закоханість у незрівнянну красу величного краю. Їх обидвох змалечку поєднала любов до надзвичайної краси природи цієї місцини, рідної землі своїх батьків, по якій вони босоніж топтали свої перші стежечки, які надалі розійшлися у великі шляхи. “Рідний край” вмістив Всеукраїнський щомісячний журнал “Українець” (м.Хмельницький, 2008).

Динамічного розвитку тематичне спрямування вокальних творів про рідний край набуває у пісні на слова відомого подільського поета Юхима Хаята “Моє Поділля чарівне”¹⁹:

З дитинства полонив мене
Батьківський краю мій, щаслива доля.
Люблю тебе, люблю до болю,
Моє Поділля чарівне.

Пісня звучить пафосно, з відчуттям вдячності за свою щасливу долю та чарівність рідної землі. Саме цей твір митці присвятили відомому радянському письменнику Володимирі Беляєву – почесному громадянину міста Кам’янця-Подільського, авторові знаменитого роману “Стара фортеця”. Олексій Бец неодноразово особисто зустрічався з ним й обговорювали свої власні творчі орієнтири.

Кам’янцю-Подільському Олексій Бец у своїй творчій діяльності відвів чи не найголовніше місце, віддячуючи дешицею йому за щасливу власну, сімейну та мистецьку долю. Він милується старовинними вуличками Старого міста, викладеними із тисячолітнього каменю, прекрасними стародавніми забудовами оригінальних архітектурних споруд різних епох і стилів, річкою Смотрич, яка обвиває, наче обнімаючи у своїх материнських обіймах старий сивочолий Кам’янець, що піднявся над скелистими каньйонами й, звісно, символом міста – Старою фортецею. Після таких прогулянок творчий енергетичний заряд композитора-пісняра дає поштовх натхненню до створення пісенних шедеврів. Неймовірні перші враження від побаченого виливаються через образний зміст та власну музично-інтонаційну канву в піснях про рідне місто, його велич і красу.

Першою його піснею про Кам’янець-Подільський є твір на слова Юрія Гурєєва “Пісня про рідне місто”²⁰, який був написаний у далекому 1957 р. Найбільшої популярності вона набула у виконанні лауреата всесоюзних і всеукраїнських пісенних конкурсів і фестивалів, соліста ВІА “Подільяни” Володимира Любка (баритон). У пісні відчувається природність звернення

до рідного міста й слова вдячності, оскільки саме тут формувався його життєвий світогляд, творче становлення, професійний ріст й сходження до вершин визнання у конкурентному музичному середовищі. Патріотизм пісні переплетений із ліризмом, що сягає у щедрі ґрунти подільського мелосу. Ця пісня понад півстоліття звучить на концертних майданчиках і сценах міста, на радіо і телебаченні.

Перелік пісень про рідне місто, яке по-батьківськи тепло плекало митця, суттєво доповнився вокальними творами “Ода Кам’янцю”²¹ на слова К.Волкової, “Ой ти, Кам’янцю рідний”²² на слова В.Семеновського, “Кам’янецький вальс” на слова Ф.Сніщук.

Дитинство композитора проходило у невеличкому містечку Стара Ушиця, яке географічно розташоване на скалистих берегах великої європейської річки Дністер. Звичайний хлопчик Олексій багато часу проводив саме на крутих схилах берегів: купався, рибалив, пічкурував раків. Водночас він милувався надзвичайною тихою ранковою і вечірньою красою ріки, спокійними й могутніми хвилями Дністра, у які він заворожливо вдивлявся й милувався. Дитячі і юнацькі роки, проведені біля річки, на все життя врзались у його пам’ять. Тому композитор звертається до текстів подільських поетів про Дністер. Надалі народжуються пісні з дністровською тематикою на слова З.Запорожан “Вечір на Дністрі” та “Придністров’я” на слова О.Морозова.

У 2003 р. вийшла книга професора Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Майї Печенюк “Музиканти Кам’янецьчини”²³, до якої увійшли вокально-хорові твори композитора Олексія Беца “Ти Україну привітай” (сл. Д.Канілевської), “Моє Поділля чарівне” (сл. Ю.Хаята), “Ода Кам’янцю” (сл. К.Волкової), “Лебідонька” (сл. В.Нечитайла), “Пісня про рідне місто” (сл. Ю.Хаята та Ю.Гурєєва), “Ой ти Кам’янцю рідний” (сл. В.Семеновського) та інші.

Чільне місце у своїй творчості композитор відводить темі про рідну мову. У пісні “Рідна наша мова”²⁴ на слова відомого українського поета-пісняря Юрія Рибчинського, композитор і поет у поєднанні музики й образної ролі слів, використовують узагальнення та порівняння, переконують у невичерпному багатстві рідної мови, її розмаїтості. Глибока філософія, яка криється у значимості й силі рідного слова, підсилюється рядками віршів:

Мова, наша мова –
Літ минулих повість,
Вічно юна мудрість,
Сива наша совість.

Тематику пісень про рідну школу композитор поставив в один ряд з такими величними словами, як рідний край, рідна земля, рідна Україна. Духовними набутком у його творчості стали пісні про першу вчительку, перший клас. Величезне слово подяки, неоціненність праці вчителя, велику значущість сили їхнього слова композитор намагається відтворити у своїх творах.

У піснях на слова І.Кульської і В.Шкоди “В школу пора”, “Перший раз у перший клас” (сл. А.Драгомерецького) композитор Олексій Бец з іскоркою в душі закликає всю малечу до школи, щоб почути перший дзвінок на урок до своєї першої вчительки, до букваря, до читанки. Він весело і обнадійливо запрошує першокласників із раннього дитинства у щасливіше завтра.

Пісні на слова А.Суrowого “Моїй учительці” та “Наш учитель” (сл. О.Висоцької) стали своєрідною подякою першій вчительці, яка була у кожного з нас. У шкільних піснях ностальгічно звучать слова вдячності першій учительці за терплячу працю, любов, доброту, увагу і материнську опіку. Образ вчительки символічно рідниться із словом “мама”.

Як за змістом, так і за формою збірники дитячих пісень О.Беца на свій час повністю відповідали завданням естетичного виховання молоді. Багата й різноманітна тематика пісень, розрахована на запити дітей різного віку, близька до народної мелодика, нескладні розміри й ритми, гранично ясний спосіб їх гармонізації забезпечили цим пісням популярність.

Дитячі пісні О.Беца “Радісний день” (сл. М.Кузьменка), “Весела пісенька” (сл. З.Запорожан), “Олечка” (О.Ющенко), “Зоряна калина” (сл. В.Косовського), “Червона калина” (сл. В.Познанської), “Мамо, сонечко моє” (сл. Н.Кашук), “Синя квіточка” (сл. Т.Мезенцевої), “Подоланочка” (сл. народні), “Курчатка” (сл. М.Щербака), “Ой снопе, снопе” (сл. народні), “Бувай здорова ниво” (сл. народні), “Зашебетав жайворонок” (сл. Т.Шевченка)²⁶ красномовно свідчать про його розуміння внутрішнього світу дитини, атмосфери їхньої розкутості й невимушеності, прекрасних дитячих емоцій, їх душевної відвертості та ширості. Вони набули поширення у шкільній практиці на уроках музики, позакласній та позашкільній роботі, а також вводяться до концертного репертуару шкільних хорів, вокальних груп, окремих солістів на районних, міських та обласних оглядах дитячої художньої самодіяльності.

Сам факт багаторазового використання дитячих пісень Олексія Беца у музичних хрестоматіях для 4–8 класів “Дзвінки голоси” П.П.Леонтієва та М.А.Печенюк, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, які видавалися у 1999–2002 рр., свідчить про те, що вони є незамінним му-

зичним матеріалом для початкових і середніх шкіл. У цьому, безумовно, їх велике значення для розвитку дитячої та шкільної пісенної музичної культури в Україні.

Мелодизм пісень композитора Олексія Беца завжди був особливий, оригінальний, значно доповнений яскравими мелодичними та гармонічними зворотами, точно підміченими і тонко вибраними із багатоетнічного мелосу подільського фольклору. Перші його пісні значно розширили сфери впливу професійної сучасної естрадної музики, роблячи її популярною серед великого кола виконавців та слухачів. Його творчість знайшла відгук у серцях людей, а його пісні співають у всій Україні. Щира ліричність і задушевність, прозора гармонічна фактура і простота форми спричинили до життєздатності і надзвичайної популярності цих пісень продовж довгих років. Їх співали на Поділлі і у всій Україні молоді й старі, селяни й інтелігенція, фахівці-музиканти і аматорські гуртки, шкільна та студентська молодь. Багато з них “втратили” авторство і співаються досьогодні як “народні”.

Подільський композитор Олексій Бец має досить потужний вплив на розвиток хорової культури на Поділлі. Він – автор понад 40 оригінальних творів та аранжувань для хору. Музику хорів складено на тексти народних пісень, віршів Т.Шевченка, О.Беніцького, В.Івасюка, К.Малицької, І.Пономарькова у власному опрацюванні. Свою хорову скарбницю композитор помістив у збірник вибраних хорових творів “Свята Україно моя” (2011)²⁷. Сюди увійшли 20 хорових обробок для хору: “Їхав козак на війноньку”, “Та косив батько”, “Як ніч м’я покриє”, “Добрий вечір, сусідонько”, “На городі коло броду”, “Од села до села” (сл. Т.Шевченка), “Віночок українських народних пісень”, “Чом, чом, земле моя” (сл. Л.Малицької), “Йшли корови із діброви”, “Червона руга” (сл. В.Івасюка), “І я піду в далекі гори” (сл. В.Івасюка), “Ой, Марічко”, “Подільський університет” (сл. З.Запорожан) та інші.

Для переважної більшості хорів О.Беца характерна акордово-гармонічна фактура. Голосоведення чітке, хоч відзначається певною традиційністю. У творах поліфонічні моменти зустрічаються у вигляді підголоскової поліфонії.

Найціннішим у хорових творах О.Беца є їх лірична мелодійність, що наближається до народнопісенної. Очевидно, цей чинник додає популярності його хоровій музиці в південно-західній частині Поділля. Одне із чільних місць хорової спадщини композитора займають твори на вірші Тараса Шевченка “На вгороді коло броду”, “Од села до села”. Пісні цілком

протилежні за характером виконання. У цих творах найяскравіше виступають індивідуальні риси хорового письма О.Беца. Автор звернувся, в основному, до ліричної поезії Шевченка. До того ж, його музика ніде не втрачає фольклорного ґрунту. Так, мелос О.Беца у пісні “На вгороді біля броду” часом надто елегійний, з елементами болісного самозаглиблення. Композитор ніби милується образами туги, жалю. Надмірна пісенність викладу у творі вимагає від хористів широкого дихання, справжнього драматичного загострення у кульмінації, яка підсилюється висхідним напруженням проведення мелодичної лінії у сопрано (соль другої октави):

Плаче, плаче та ридає
Як рибонька б’ється.

Композитор прагне передати глибокі внутрішні переживання. На перший план виступають елегійні унісони або м’яке, наспівне двоголосся у сопрано й альтів. Саме тут з’являються народні інтонації, побудовані на квартових ходах мотиви. Вони відтворюють конкретні емоції: дівочий плач, трагічний образ барвінку, що не сходить.

Контрастним протиставленням цьому твору є хор О.Беца на слова Т.Шевченка “Од села до села”, у якому вирізняються окремі веселі, грайливі, жартівливі емоційні пласти у соль-мажорній тональності, що підсилюються внутрішньою експресією поетичних образів поета:

Од села до села танцювати,
Ні корови, ні вола – осталась хата (2 р.)
Ой гоп, гопака осталась хата.

У другому куплеті жартівливість хорового твору посилюється через запровадження автором грайливого оригінального акомпанементу в басах і тенорах на тоніці (“Бум”, “бум”) та веселим акцентування слів “Ой гоп, гопака...”, що додає певної невимушеності у створенні гарного настрою.

О.Бец зумів розумом і серцем прийнятися віршами Великого Кобзаря й передав у музиці всю ідейну й емоційну глибину його полум’яного слова.

Багатством змісту, поетичною формою щедрівок і колядок захоплювалися українські письменники і композитори, зокрема М.Лисенко, М.Леонтович (відомий “Щедрик”), К.Стеценко, О.Кошиць, С.Людкевич та інші. Наслідуючи великих класиків вокально-хорової української культури, Олексій Бец у своїй творчості особливо значиме місце відводить хоровим творам релігійного змісту. Щедрівки і колядки подільського композитора відзначаються глибоким етичним змістом і особливою мистецькою красою їх хорального викладу. Християнська любов, милосердя, глибока шана до матері, сім’ї, возвеличення народження сина Бога – Ісуса Христа – основні

їх мотиви. У своїх хорових обробках щедрівки “Зірки ясні небо вкрили”²⁸, колядок “Ночь тиха над Палестиной”, “Ой на річці, на Арзанці”, “Свята ніч”, композитор ще з більшою силою мистецької краси підносить значимість духовних витоків українського народу. Він добре розуміє і відчуває народну, чисто людську сутність й надзвичайність самого свята Різдва. Популярність та привабливість релігійних колядок і щедрівок О.Беца зумовлювалися значною мірою багатством і простотою їх мелодій, вони є близькими до народної наспівності.

Найбільшим пластом хорової спадщини композитора є хори на тематику українських народних пісень та хори-в’язанки. До цього переліку можна віднести аранжування українських народних пісень для повного складу хору: “Їхав козак на війноньку”, “Як ніч м’я покриє”, “Та косив батько”, “За городом козу пасла”, “Добрий вечір сусідонько”, “Світи місяченьку”, “Йшли корови із діброви”, “Ой, Марічко” та “в’язанку” “Віночок українських народних пісень” тощо.

В основі поезії хору “Їхав козак на війноньку” лежить типова для української народної пісенності тема прощання й розлуки дівчини з милим, який від’їжджає у “чужу сторонюньку” обороняти рідну землю й не повертається:

А серед поля гнеться тополя
Та й на стрілецьку могилу

Ця тема обумовлена історичним і соціальним буттям нашого народу, сповненим воєнних лихоліть, знущань та наруги іноземних загарбників. Її проведення у кульмінації твору композитор надає сопрано й альтам у триголосному викладі, яке протікає з особливим напруженням від піано до форте (сі-бемоль другої октави), що нагадує крик душі та загублені надії.

Тему розлуки, нелегку дівочу долю О.Бец продовжує у хорі “Йшли корови із діброви”. Соло у тенорів на початку твору наче вносить деяке провітлення, але зараз же повертає у сопрано, гнітючий сум молодої дівчини, розпачливий зойк наболілої душі: “Куди їдеш, куди од’їздаєш, сизокрилий орле?”. Завершується твір терційним проведенням головної теми у нижній теситурі в сопрано глухо й байдуже у спокійному динамічному руслі: “А хто ж мене, молоду дівчину, до серця пригорне?”. Гнітючий настрій ще більше посилюється у коді низхідним хроматичним рухом у басу з поступовим уповільненням.

Хорова обробка веселої української народної пісні “Ой, Марічко” написана композитором для триголосого однорідного хору а capella. У творі композитор використовує прийом варіативних змін кількості хорових пар-

тій: унісон, двоголосся, триголосся, подекуди й чотириголосся. Вміле використання цього прийому наближає характер звучання хору до його автентичної першооснови. Обробка характеризується гомофонно-гармонічним викладом, однак у деяких епізодах композитор використовує елементи триголосої поліфонії. Форма твору – куплетно-варіаційна. Твір виконується у бадьорому, грайливому, жартівливому характері, але з деякими темповими контрастними відхиленнями. Варіативність викладу куплетів підсилюється різноманітними вокальними вставками, які покликанні створювати імітацію інструментального супроводу, що забезпечує танцювальний характер пісні та життєрадісну атмосферу.

Оригінальним зерном у творчості композитора О.Беца є його звернення до відомих пісень українського композитора Володимира Івасюка “Червона рута” і “Я піду в далекі гори”.

Хорова обробка Олексія Беца “Червоної руги” (сл. В.Івасюка) написана для 4-и голосого мішаного хору з солістом (баритон) у куплетній формі із заспівом (2 куплети) і приспівом, без інструментального супроводу в легкому естрадному стилі. З метою внесення контрастності композитор використовує модуляцію із соль-мінору в до-мінор, синкоповані сучасні естрадні ритми, самостійний вокальний супровід, що імітує інструментальний акомпанемент, поліфонічні підголоски тощо.

Мелодика пісень характеризується плавністю викладу, ліричністю проведення, але (переважно) з обов’язковими хроматичними ходами, підвищенням певних тонів, які несуть значну емоційну функцію. Такі характерні риси його композиторського письма більше наближені до закономірності і, певною мірою, пов’язуються з впливовістю зовнішнього етнокультурного середовища південно-західного Поділля (Молдова, Румунія, Буковина тощо), у якому митець виховувався, навчався, творив...

Найважливішими ознаками вокально-хорових творів Олексія Беца є регіональні мелодико-інтонаційні, гармонічні та ритмічні виражальні особливості його музичної мови, передбачуваність викладу оригінального мелодизму пісень, який з часом дуже швидко входить у народно-музичне побутування і набирає форм “традиційності”. Більшості мелодіям його пісень властива розспівність, ліричність, багатство мелізматики, “народної” метро-ритмічної структури. У мелодиці його пісень є помітне використання “хроматизації” у проведенні яскравої, м’якої, душевної мелодичної лінії; мелодичних зворотів, які не схожі на мелодику інших регіонів; симетричної структури мелодії, її інтонаційна повторюваність; характерних інтервалів (збільшена секунда, збільшена септіма, зменшена кварта,

збільшена квінта) у гармонічних мажорі й мінорі, синкопованої “народної” метро-ритмічної основи.

Становлення і професіоналізація Олексія Беца, формування його оригінального народно-інструментального та вокального доробку відбувалася через закономірно об’єктивний процес – тісний зв’язок з природним подільським фольклорним середовищем. Творчий доробок композитора все більше набував національно-самобутніх рис. Цим він чітко вирізнявся з-поміж усіх регіональною “етно-діалектичною своєрідністю”. У загальному вітчизняному масиві музичної інформації його музичний стиль є розпізнаним. Він характеризується тією інтонаційно-образною своєрідністю, яка притаманна південно-західній частині подільського регіону. Надзвичайно тонко підмічені характерні ознаки традиційних локальних етно-регіональних “музичних діалектів” подільського краю переосмислювалися Олексієм Бецом і підносилися на якісно новий художній рівень подільського музичного мистецтва, яке завжди з великим успіхом презентувалося на обласних звітах аматорських творчих колективів Хмельниччини у Палаці культури “Україна” (м.Київ), на всесоюзних, всеукраїнських та міжнародних конкурсах аматорськими та професійними творчими колективами. Жоден такий концерт, починаючи з початку 60-х років ХХ ст., не обійшовся без вокально-хорових творів Олексія Беца, без напрацювань його нових оркеструвань для народно-інструментальних колективів, танцювальних супроводів, духових оркестрів, аранжувань для хорових, вокальних та вокально-інструментальних колективів. Тому справедливо, що композиторський шлях Олексія Беца і його творча спадщина є об’єктом наукових досліджень, у яких автори намагаються встановити причинно-наслідкові зв’язки успіху композитора і його творчого доробку.

Дослідження вокально-хорової композиторської творчості О.Беца дає підставу стверджувати про глибину та оригінальність музичного інтерпретаторського мислення, синкретичне поєднання різних жанрових нашарувань композитора, для якого притаманне відтворення:

- характерних для даної території мелодичних зворотів та ладо-гармонічних утворень;
- своєрідного подільського мелодико-інтонаційного колориту, який ґрунтується на поєднанні традиційної народності і камерності;
- характерної автентичної подільської пісенно-танцювальної ритміки;
- різноетнічних “музичних мовних діалектів” названого регіону та їх поєднання в яскравий симбіоз народно-інструментальних та вокально-хорових композицій.

Вокально-хоровий жанр композиторської творчості О.Беца вражає емоційністю, своєрідним подільським колоритом, багатством гармонічної палітри. Композитор органічно ввів народні мелодичні інтонації, “музично-мовні діалекти” південно-західного регіону Поділля, ритми побутової подільської народної пісні в академічну сферу музикування.

Отже, творчий доробок композитора О.Беца у вокально-хоровому жанрі становить вагомий частку оригінального музичного фонду хорового музичного мистецтва південно-західного Поділля, є його величезним духовним скарбом.

Примітки:

1. Див.: Печенюк, М. А. Музиканти Кам'янецьчини: біографічно-репертуарний довідник / М. А. Печенюк. – Хмельницький : Поділля, 2003. – 480 с.

2. Бец, О. Кохати / О. Бец // Корчагінець. – Хм. – 1973. – лютий.

3. Леонтієв, П. П. Музична хрестоматія. Дзвінки голоси: Навч. метод. посіб. Пісенний матеріал. 8 клас / П. П. Леонтієв, М. А. Печенюк. – Тернопіль : СМТ Астон, 2001. – С. 84.

4. Маринін, І. Г. Вибрані твори для оркестру народних інструментів: Репертуар.-мет. посіб. – Вип. I / І. Г. Маринін. – Кам'янець-Поділ. : Аксіома, 2006. – С. 54-71.

5. Бец, О. Пісня нічних вокзалів / О. Бец // Радянська жінка. – К. – 1977. – № 2.

6. Бец, О. Стежина лісова [Укл. Г. О. Ніколаєва] / О. Бец. – К. : Музичні вечори. – 1977. – № 4, – С. 28-31.

7. Бец, О. Стежина лісова [Укл. Є. Кравченко]. Популярні естрадні мелодії для баяна або акордеона. / О. Бец. – Вип. № 25. – К., 1978. – С. 2-3.

8. Бец, О. Ой сяду я край віконця / О. Бец // Радянське Поділля. – Хм. – 1973. – січень.

9. Бец, О. Пада вечір / О. Бец // Корчагінець. – Хм. – 1973. – грудень.

10. Бец, О. Пада вечір [Укл. В. С. Таловиря] / О. Бец. – Калиновий вогонь: Вокальні твори на слова українських поетів. – К. : Музична Україна, 1983. – С. 90-93.

11. Лабунець, В. М. Ансамблі українських народних інструментів: Навч.-репертуар. посіб. / В. М. Лабунець. – Вінниця : ВМГО Розвиток, 2005. – С. 6-9.

12. Бец, О. Ой Василю-Василечку / О. Бец // Радянське Поділля. – Хм. – 1981. – травень.

13. Бец, О. У нас в горах / О. Бец // Корчагінець. – Хм. – 1973. – квітень.

14. Печенюк, М. А. Зазначена праця. – С. 66.

15. Та само. – С. 52.

16. Бец, О. Свята Україно моя: Вибр. хор. твори. / О. Д. Бец. – Кам'янець-

Поділ. : ПП Цвігайло М.М., 2011. – С. 28-29.

17. Печенюк, М. А. Зазначена праця. – С. 55.

18. Бец, І. Рідний край / І. Бец // Українець: Всеукр. щомісячник. – Вип. 10. – Хм., 2008. – С. 5-9.

19. Печенюк, М. А. Зазначена праця. – С. 58.

20. Там само. – С. 66.

21. Там само. – С. 61.

22. Бец, О. Ой ти, Кам'янцю рідний / О.Бец // Прапор Жовтня. – Кам'янець-Поділ. – 1974. – березень.

23. Печенюк М.А. Музиканти Кам'яниччини / Печенюк Майя Антонівна. – Хмельницький : Поділля, 2003. – 480 с.

24. Леонтієв, П. П. Дзвінки голоси. Музичн. хрестомат. Пісенний матеріал. 6-ий клас: Навч.-метод. посіб. / П. П. Леонтієв, М. А. Печенюк. – Тернопіль : СМП Астон, 2000. – С. 10.

25. Там само. – С. 11.

26. Там само. – С. 58.

27. Бец, О. Свята Україно моя: Вибр. хор. твори. – С. 65.

28. Там само. – С. 54-56.

Резюме

В статтє освещаютя этапы творческого становления Алексея Беца, его роль и значение в обогащении оригинального музыкального фонда хорового музыкального искусства юго-западного Подолья. Дана характеристика видов вокально-хорового жанра, специфика стиля и музыкальной речи композитора.

Ключевые слова: Алексей Бец, вокально-хоровое наследие, вокально-хоровое композиторское творчество, лирическая песня, эстрадная песня, песни о родном крае.

Одержано 30 травня 2011 року

Наші ювіляри

УДК 51(092)

О.М.Завальнюк, В.С.Прокопчук

Людина творчої вдачі (І.М.Конет)

Мова про Івана Михайловича Конета, керівника науково-дослідного сектора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, завідувача кафедри алгебри і математичного аналізу, доктора фізико-математичних наук, професора, відомого в Україні та за її межами науковця-математика. 16 вересня 2011 року йому виповнилося 60.

Народився Іван Конет 16 вересня 1951 року в с.Лисівці Заліщицького району Тернопільської області. Батько Михайло Антонович (1922–2004 рр.) працював на шахтах Донбасу, шляховим робітником. Мати Евстахія Іллівна (1926 р.н.) до виходу на пенсію працювала в рільничій бригаді місцевого колгоспу “Зоря комунізму”. У родині виховувався молодший брат Богдан (1954 р.н.) та сестра Марійка, яка прожила тільки один рік (1961–1962 рр.). 1968 року із срібною медаллю закінчив Товстенську середню школу і за порадою вчителя математики Д.І.Поповича вступив до Чернівецького державного (нині національного) університету ім. Ю.Федьковича на математичний факультет. Навчався за спеціальністю “Математика” зі спеціалізацією по кафедрі диференціальних рівнянь. Значний вплив на формування професійного рівня І.М.Конета мали лекції докторів фізико-математичних наук, професорів М.П.Ленюка, М.І.Матійчука, М.І.Нагнибди, кандидатів фізико-математичних наук, доцентів М.Г.Беляєва, Б.І.Гольця, Р.Ф.Домбровського, В.В.Крехівського, Й.Ф.Кушнірчука, В.Т.Мартинюка, Я.А.Совіна, В.В.Федорука, К.М.Фішмана. Студентом п'ятого курсу протягом чотирьох місяців проходив стажування у відділі “Математичні методи у квантовій теорії поля” Інституту теоретичної фізики

АН УРСР (завідувач академік АН УРСР, доктор фізико-математичних наук, професор О.С.Парасюк). Курсові і дипломну роботи виконав під керівництвом М.П.Ленюка. Пізніше у співавторстві з Михайлом Павловичем здійснив перші публікації, присвячені крайовим задачам математичної фізики¹. Згодом професор М.П.Ленюк був фактично неофіційним консультантом Івана Михайловича при написанні докторської дисертації. Їх творча співпраця продовжується донині.

Студентом п'ятого курсу в листопаді 1972 року одружився з однокурсницею Володимирою.

1973 року І.М.Конет закінчив університет з відзнакою й упродовж 2,5 років працював учителем фізики і математики Бариської середньої школи Бучацького району Тернопільської області.

У січні 1974 року в молодого подружжя народилася дочка Лариса.

1976 року наказом Міністерства народної освіти України призначений на посаду асистента кафедри математики Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту імені В.П.Затонського.

У березні 1979 року народилася дочка Галина.

У вересні 1979 року вступив до заочної аспірантури при Київському державному педагогічному інституті ім. О.М.Горького. У січні 1980 року перейшов на денну форму навчання. В аспірантурі навчався під керівництвом видатного українського математика і педагога, дійсного члена АПН СРСР, доктора фізико-математичних наук, професора М.І.Шкіля, ректора інституту. Аспірантуру закінчив у грудні 1982 року і достроково підготував до захисту дисертацію “Крайові задачі, що описуються системами лінійних диференціальних рівнянь другого порядку з малим параметром при похідній” зі спеціальності 01.01.02 – диференціальні рівняння та математична фізика. Дисертацію успішно захистив 23 червня 1983 року на засіданні спеціалізованої вченої ради в Інституті математики АН УРСР (голова ради – академік Ю.О.Митропольський). Офіційними опонентами при захисті дисертації були відомий московський математик, доктор фізико-математичних наук, професор Ю.О.Рябов та кандидат фізико-математичних наук, доцент М.О.Перестюк (нині академік НАН України, доктор фізико-математичних наук, професор), провідна організація – кафедра диференціальних рівнянь Білоруського державного університету ім. В.І.Леніна (завідувач кафедри – доктор фізико-математичних наук, професор А.М.Лукашевич).

У кандидатській дисертації І.М.Конета, присвяченій актуальним проблемам теорії крайових задач для звичайних диференціальних рівнянь, вперше одержано такі наукові результати

- доведено теореми про структуру фундаментальних матриць систем лінійних звичайних диференціальних рівнянь другого порядку з малим параметром цілого та дробового рангу при старшій похідній і повільно змінними коефіцієнтами; знято суттєве обмеження симетричності матриці нульового наближення розвинення матриці системи за степенями малого параметра;

- встановлено асимптотичну властивість одержаних фундаментальних матриць в сенсі Крилова-Боголюбова-Митропольського;

- досліджено доточкову крайову задачу для таких систем, одержано асимптотичні формули для власних значень спектральної задачі Штурма-Ліувілля.

Теоретичні результати дисертаційної роботи застосовано до розв'язування деяких задач динаміки літальних апаратів та при асимптотичному інтегруванні методом кроків систем звичайних диференціальних рівнянь другого порядку із запізнюючим аргументом.

1 січня 1983 року Іван Михайлович повернувся до Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту на посаду асистента. Його науково-педагогічне зростання було досить стрімким: 1984 р. став старшим викладачем, 1986 року – доцентом, 1998-го – професором кафедри геометрії і методики викладання математики (нині – кафедра диференціальних рівнянь і прикладної математики).

Для студентів фізико-математичного факультету професор І.М.Конет розробив і читав у різні роки нормативні курси “Математична логіка і теорія алгоритмів”, “Диференціальна геометрія та елементи топології”, “Теорія ймовірностей і математична статистика”, “Математична фізика”, “Алгебра і геометрія”, “Елементарна математика”, спеціальні курси “Диференціальні рівняння математичної фізики”, “Геометрія трикутника”, для магістрантів – нормативні курси “Основи наукових досліджень”, “Актуальні задачі математичної фізики”, “Сучасні проблеми прикладної математики” та спеціальний курс “Інтегральні перетворення та їх застосування”.

Лекції та практичні заняття Івана Михайловича з основних та спеціальних курсів відзначаються високим теоретичним та науково-методичним рівнем і педагогічною довершеністю. Теоретичний матеріал викладає чітко, логічно, послідовно, виразно і доступно, з виділенням ключових моментів теми і поясненням складних місць. Інтерес аудиторії до навчального предмету підтримується історичними довідками, прикладами реальних задач, які спонукали до розвитку відповідних математичних теорій і напрямків. Лекції і практичні заняття професора І.М.Конета часто носять

проблемний характер, викликають зацікавленість і дискусії, особливо при вивченні курсів “Теорія ймовірностей і математична статистика”, “Математична фізика” та “Актуальні задачі математичної фізики”, які мають тісний зв’язок з філософськими аспектами наукової картини світу та конкретними проблемами сучасного природознавства, економіки, педагогіки, психології, медицини. На заняттях і консультаціях Івана Михайловича панує атмосфера доброзичливості, поваги й тактовного ставлення до студентів, творча співпраця викладача та студента, зацікавленість у досягненні максимальних результатів, формуванні висококваліфікованого фахівця. Він постійно слідкує за новими надходженнями наукової, навчальної та методичної літератури, оперативно впроваджує новинки в навчально-виховний процес.

До всіх нормативних та спеціальних курсів він розробив тексти лекцій в рукописному чи електронному варіантах, а також опублікував низку навчальних посібників, як правило, з грифом Міністерства освіти і науки України². Ці посібники використовуються в навчальному процесі викладачами нашого університету та інших вищих навчальних закладів України. До всіх прочитаних курсів, крім текстів лекцій, розробив також детальні плани практичних занять та завдання для самостійних, контрольних та графічно-розрахункових робіт.

І.М.Конет викладав спеціальні та нормативні курси в фізико-математичних класах ліцеїв м.Кам’янець-Подільського. Його учні були переможцями міських, обласних та призерами національних і Соросівських олімпіад з математики. З 1983 року Іван Михайлович – член журі обласних олімпіад юних математиків, Всеукраїнських математичних олімпіад студентів вищих навчальних закладів. З 1996 року – член журі національної олімпіади юних математиків, з 2007 року – член журі Всеукраїнського турніру юних математиків, з 2009 року – голова журі відділення “Математика” Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з математичних наук.

І.М.Конет не раз читав спеціальні курси “Комбінаторика, ймовірність, статистика” та “Олімпіадні задачі математики” на факультеті підвищення кваліфікації вчителів при Хмельницькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти.

З 1997 року І.М.Конет активно працює над темою “Інтегральні перетворення в задачах теорії диференціальних рівнянь з частинними похідними”. Результати досліджень опублікував у багатьох статтях у фахових журналах і збірниках наукових праць та підсумував у 10 монографіях³.

З 01.09.2006 року по 30.06.2007 року проходив стажування на кафедрі інтегральних і диференціальних рівнянь Київського національного університету імені Тараса Шевченка під керівництвом завідувача кафедри доктора фізико-математичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України М.О.Перестюка.

24 листопада 2008 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.37 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (голова ради – академік НАН України М.О.Перестюк) захистив докторську дисертацію “Інтегральні зображення розв’язків крайових і мішаних задач для диференціальних рівнянь з частинними похідними в кусково-однорідних середовищах” зі спеціальності 01.01.02 – диференціальні рівняння. Офіційними опонентами при захисті дисертації були відомі українські математики доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу математичної фізики Інституту прикладних проблем механіки і математики імені Я.С.Підстригача НАН України Б.Й.Пташник (м.Львів), доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри алгебри та інформатики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича В.В.Городецький, доктор фізико-математичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу диференціальних рівнянь з частинними похідними Інституту математики НАН України В.І.Герасименко. Результати голосування: за – 17, проти – 0, недійсних бюлетенів не було.

У докторській дисертації І.М.Конета, присвяченій актуальним проблемам сучасної теорії крайових задач для диференціальних рівнянь з частинними похідними, вперше одержано такі наукові результати:

- доведено теореми про існування, єдиність та інтегральні зображення розв’язків крайових задач для диференціальних рівнянь еліптичного типу і мішаних задач для диференціальних рівнянь параболічного типу другого порядку в кусково-однорідних циліндричних та сферичних середовищах;

- доведено теореми про інтегральні зображення за власними елементами узагальненого диференціального оператора Лежандра другого порядку для функцій обмеженої варіації;

- запроваджено нові класи інтегральних і гібридних інтегральних перетворень типу Мелера-Фока, що породжені узагальненим диференціальним оператором Лежандра, та дано їх застосування в теорії диференціальних рівнянь з частинними похідними та задачах математичного аналізу (обчислення невластних інтегралів і підсумовування поліпараметричних функціональних рядів);

- доведено теореми про інтегральні зображення дельта-функції (міри) Дірака в однозв'язних областях евклідового простору і на спеціальних ріманових многовидах складної топологічної структури;

- одержано нові класи інтегральних перетворень з невідокремленими змінними типу Бохнера-Лежандра та Бохнера-Шестопала як ефективного методу розв'язування задач математичної фізики в областях з негладкими межами;

- розвинуто теорію задачі Коші для нових класів інваріантних параболічних та гіперболічних за І.Г.Петровським диференціальних рівнянь з частинними похідними та узагальненим оператором Лежандра за однією із змінних в однозв'язних областях евклідового простору і на ріманових многовидах,

- доведено теореми про інтегральні зображення фундаментальних розв'язків для нових класів інваріантних еліптичних рівнянь з узагальненим оператором Лежандра.

Результати дисертаційної роботи мають переважно теоретичний характер. Вони є важливим внеском в теорію крайових і мішаних задач для диференціальних рівнянь з частинними похідними. Отримані в роботі формули для інтегральних зображень розв'язків низки крайових і мішаних задач для диференціальних рівнянь з частинними похідними використані в практиці інженерних розрахунків певних класів задач теплофізики, термомеханіки, термопружності, механіки деформівного твердого тіла та дифузії в кусково-однорідних середовищах.

Рішенням президії Вищої атестаційної комісії України від 28 квітня 2009 року Івану Михайловичу Конету присуджено науковий ступінь доктора фізико-математичних наук зі спеціальності “диференціальні рівняння”. А 9 листопада 2010 року рішенням Атестаційної колегії МОН України йому присвоєно вчене звання професора кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики.

Іван Михайлович виступав з доповідями і повідомленнями на багатьох міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, школах, симпозиумах, семінарах.

Був членом спеціалізованої вченої ради К 76.051.02 із захисту кандидатських дисертацій при Чернівецькому національному університеті ім. Ю.Федьковича. Під його керівництвом підготовлена до захисту одна і виконуються дві кандидатські дисертації. Виступав офіційним опонентом на захисті кандидатських дисертацій.

У 2006–2007 рр. був експертом Міністерства освіти і науки України при

проведенні Всеукраїнського конкурсу підручників з математики для загальноосвітньої школи.

Професор І.М.Конет керував виконанням держбюджетної теми “Напружений стан тонких пластин” (опубліковано 33 праці, у тому числі 1 монографія, 27 статей, 5 матеріалів і тез конференцій)⁴, працював над держбюджетними темами “Аналітичні та якісні методи дослідження крайових задач для диференціальних і різницевих рівнянь” (керівник – професор Ю.В.Теплінський) (опубліковано 50 праць, у тому числі 2 монографії, 2 препринти, 27 статей, 19 матеріалів і тез конференцій)⁵, “Інноваційні технології формування фахівця в умовах особистісно орієнтованого навчання та ступеневої освіти” (керівник – професор П.С.Атаманчук) (опубліковано 77 праць, у тому числі 3 монографії, 19 навчальних посібників, 48 статей, 7 матеріалів і тез конференцій)⁶. Зараз працює над виконанням держбюджетної теми “Управління процесами формування фахових компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічного профілю в умовах євроінтеграції” (керівник – професор П.С.Атаманчук).

Статті і наукові повідомлення І.М.Конета друкувалися в авторитетних фахових журналах “Доповіді НАН України”, “Математичні студії”, “Математика в школі”, “Математика в школах України”, “Нелінійні коливання”, “Український математичний журнал”, “У світі математики”, угорському математичному журналі “Miskolc mathematical notes”, збірниках наукових праць та препринтах Інституту математики НАН України (м.Київ), Інституту прикладних проблем математики і механіки НАН України (м.Донецьк), Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я.С.Підстригача НАН України (м.Львів), Вісниках Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету “Львівська політехніка”, збірниках наукових праць Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

За час роботи в університеті І.М.Конетом здійснено понад 360 наукових та навчально-методичних публікацій⁷.

З 1 вересня 2002 року до 1 вересня 2007 року Іван Михайлович працював заступником декана фізико-математичного факультету з наукової роботи. За його редакцією опубліковано 8 випусків “Збірника наукових праць Кам’янець-Подільського державного університету. Серія фізико-математична”, 4 випуски “Збірника матеріалів наукових досліджень студентів та магістрантів Кам’янець-Подільського державного університету. Фізико-математичні науки”. Він бере активну участь у роботі наукового семінару з диференціальних рівнянь кафедри диференціальних рівнянь і

прикладної математики (керівник – доктор фізико-математичних наук, професор Ю.В.Теплінський). І.М.Конет є членом редколегій збірників наукових праць: “Математичне та комп’ютерне моделювання. Серія: Фізико-математичні науки”: зб. наук. праць Ін-ту кібернетики імені В.М.Глушкова НАН України та Кам’янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, (фахове видання); “Математичне та комп’ютерне моделювання. Серія : Технічні науки”: зб. наук. праць Ін-ту кібернетики імені В.М.Глушкова НАН України та Кам’янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, (фахове видання); “Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Педагогічні науки”, (фахове видання); “Педагогічна освіта: теорія і практика”: зб. наук. праць Ін-ту педагогіки НАПН України та Кам’янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, (фахове видання); “Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів; “Вісник Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізико-математичні науки”: зб. наук. праць; “Крайові задачі для диференціальних рівнянь”: зб. наук. праць Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича; Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; “Збірник наукових праць молодих вчених Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”; “Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”.

Щорічно професор І.М.Конет бере участь у проведенні “Тижня факультету”, вечорів, круглих столів і диспутів у студентському гуртожитку. Систематично друкується в газетах “Кам’янець-Подільський вісник”, “Студентський меридіан” з питань наукової, навчально-методичної та виховної роботи. Він – член комісії з питань наукової діяльності університету, голова бібліотечної ради університету. Рецензує навчальні та методичні посібники викладачів свого та інших вищих навчальних закладів України. Бере участь у роботі науково-методичного семінару (керівник – кандидат педагогічних наук, професор Л.О.Сморжевський).

Під керівництвом І.М.Конета виконано і захищено 50 дипломних та 30 магістерських робіт, здійснено понад 40 студентських наукових публікацій. На всеукраїнських конкурсах студентських наукових робіт з математичних наук 2009 року дипломом Другого ступеня нагороджена магістрантка фізико-математичного факультету Галина Пономаренко, 2010 року дипломом

Першого ступеня – магістрант Володимир Сидорук, 2011-го дипломом Першого ступеня – студент 5-го курсу фізико-математичного факультету Олександр Толубець. Наукове керівництво їх дослідженнями здійснював професор І.М.Конет.

Він і сам з року в рік демонструє інноваційний підхід у царині наукового пошуку: 2005 року став лауреатом обласного конкурсу науково-дослідних робіт у номінації “Фундаментальні НДР” й отримав другу премію за науково-дослідну роботу “Аналітичні та якісні методи дослідження крайових задач для диференціальних і різницевих рівнянь” (співавтор Ю.В.Теплінський); 2006 року переміг в обласному конкурсі науково-дослідних робіт у номінації “Фундаментальні НДР” і отримав першу премію за науково-дослідну роботу “Математичне моделювання процесів теплопровідності в тонких пластинах та масивних тілах” (співавтор А.П.Громик); 2007-го став лауреатом обласного конкурсу науково-дослідних робіт у номінації “Фундаментальні НДР” і відзначений другою премією за науково-дослідну роботу “Інтегральні перетворення та диференціальні рівняння з узагальненим оператором Лежандра”; 2009-го – переможцем обласного конкурсу науково-дослідних робіт у номінації “Фундаментальні НДР”, удостоївся першої премії за науково-дослідну роботу “Стаціонарні задачі теплопровідності в кусково-однорідних просторових середовищах” (співавтор А.П.Громик); 2010 року на обласному конкурсі науково-дослідних робіт у номінації “Фундаментальні НДР” йому вручено другу премію за науково-дослідну роботу “Нестационарні задачі теплопровідності в кусково-однорідних просторових середовищах” (співавтор А.П.Громик).

3 травня 2008 року І.М.Конет – позаштатний співробітник престижного математичного журналу “Mathematical Reviews”, який видається в США (штат Вірджинія), реферує статті математиків різних країн світу, опубліковані в рейтингових математичних виданнях.

1 вересня 2007 року наказом ректора І.М.Конет призначений на посаду начальника науково-дослідного сектору Кам’янець-Подільського державного університету і за короткий час з невеликим колективом добився значних успіхів в організації наукової роботи викладачів університету.

Науково-дослідний сектор – структурний підрозділ університету. Він організовує і координує науково-дослідну, дослідно-експериментальну та пошукову роботу факультетів, кафедр, науково-педагогічних працівників, студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів і здобувачів університету за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки, визначеними Кабінетом міністрів України, забезпечує органічну єдність наукової діяль-

ності і змісту навчального процесу, впровадження отриманих результатів в економіку та соціальну сферу, спрямовує роботу наукових шкіл, науково-дослідних центрів, лабораторій, творчих колективів, науково-педагогічних працівників і студентів на дослідження актуальних, перспективних, фундаментальних, прикладних і експериментальних проблем, розробку й створення нових знань, технологій і матеріалів, забезпечує реєстрацію у Міністерстві юстиції України наукових видань університету, сприяє публікації монографій та збірників наукових праць.

Науково-дослідний сектор організовує планування й координує роботу з фундаментальних, прикладних, пошукових досліджень з природничих, суспільно-політичних, психолого-педагогічних, гуманітарних і технічних наук, сприяє впровадженню результатів наукових досліджень та розробок у практику, створенню нових технологій, підручників і посібників для загальноосвітньої, професійної та вищої школи, забезпечує органічну єдність наукових досліджень з навчально-виховним процесом шляхом широкого залучення викладачів, магістрантів, студентів і аспірантів до НДР, яка виконується в університеті, до активного використання результатів досліджень у навчальному процесі, сприяє реалізації планів підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації, підвищенню науково-теоретичної, психолого-педагогічної та навчально-методичної кваліфікації викладачів і наукових співробітників.

З часу створення, упродовж 2007–2010 років, колективом НДС реалізовано такі науково-видавничі проекти:

1. Наукові праці Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2007. – Вип. 6, у 3 т.

2. Наукові праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. – Вип. 7, у 5 т.

3. Наукові праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – Вип. 8, у 5 т.

4. Наукові праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. – Вип. 9, у 5 т.

За ініціативою науково-дослідного сектору з 2007 року щорічно готується до друку загальноуніверситетський збірник студентських наукових праць. На цей час побачило світ 4 випуски:

1. Збірник наукових праць студентів та магістрантів. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2007. – Вип.1. – 156 с.

2. Зб. наук. пр. студ. та магістр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. – Вип.2. – 174 с.

3. Зб. наук. пр. студ. та магістр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – Вип.3. – 204 с.

4. Зб. наук. пр. студ. та магістр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. – Вип.4. – 292 с.

Вони склали 83,8 умовних друкованих аркушів.

Восени 2009 року проведено першу наукову конференцію молодих учених, присвячену 91-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, а в січні 2010 року побачив світ перший випуск “Збірника наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”, до якого ввійшли доповіді та наукові повідомлення, виголошені на цій конференції. У жовтні 2010 проведено другу наукову конференцію молодих вчених, присвячену 92-й річниці від дня заснування університету, її матеріали ввійшли до другого випуску “Збірника наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”⁸.

У січні 2009 року науково-дослідним сектором започатковано серію біобібліографічних покажчиків “Наукові школи університету”. На цей час опубліковано 12 випусків⁹.

Вони містять біографічні довідки, списки основних наукових, навчальних і методичних публікацій, інформацію про участь у наукових форумах та інші види науково-педагогічної діяльності учасників відповідної наукової школи, яка функціонує в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. У роботі над покажчиками використано каталоги та картотеки наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, списки опублікованих праць викладачів кафедр університету, періодичні видання. Вони адресовані фахівцям, докторантам, аспірантам, магістрантам та студентам відповідних спеціальностей вищих навчальних закладів.

У секторі готується до видання збірник наукових праць “Проблеми су-

часної психології”, заснований за ініціативою заступника начальника науково-дослідного сектору Л.А.Онуфрієвої Інститутом психології ім. Г.С.Костюка НАПН України та Кам’янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка. 11 листопада 2008 року збірник зареєстровано в Міністерстві юстиції України. Постановою президії ВАК України від 27.05.2009 року № 1-05/2 він включений до “Переліку наукових фахових видань України”, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень з психологічних наук. В опублікованих 12 випусках збірника наукових праць висвітлюються найбільш актуальні проблеми сучасної психології, представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних дослідників, здійснено аналіз проблем, умов і труднощів психічного розвитку, вікових й індивідуальних особливостей становлення особистості та психології навчання. Збірник наукових праць адресовано професійним психологам, докторантам і аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку психологічної науки. Електронні варіанти усіх випусків збірника “Проблеми сучасної психології” розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/portal/>).

Сектор щорічно забезпечує підготовку до видання програм звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів та звітної наукової конференції студентів та магістрантів університету.

2010 року підготовлено до друку й опубліковано видавничим відділом університету брошуру “Наукова і науково-технічна діяльність Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2009 році” (Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – 68 с.), в якій висвітлено основні досягнення викладачів і співробітників університету в науковій і науково-технічній діяльності за 2009 рік. Подано також перелік основних публікацій (монографій, історичних нарисів, навчально-методичних посібників, методичних розробок) викладачів і співробітників університету. Підготовлено до друку брошуру “Наукова і науково-технічна діяльність Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році”.

2009 року вироблено й опубліковано “Критерії оцінювання результатів наукової діяльності викладачів і кафедр Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”¹⁰, за якими проводиться всебічна та об’єктивна оцінка результатів наукової діяльності викладачів, співробітників та кафедр університету за поточний рік. У 2009, 2010 та 2011 роках опубліковано “Рейтинг наукової роботи професорсько-викладацького складу (штатних працівників) кафедр університету”¹¹. Наказом по

університету науковців, які зайняли 1–20 місця, нагороджують дипломами та грошовими преміями у розмірі посадового окладу.

За успіхи і творчі досягнення в навчальній, методичній, виховній та науковій роботі І.М.Конет нагороджений знаками Міністерства освіти і науки України “Відмінник освіти України” (1998), “За наукові досягнення” (2009), Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2001), Грамотою Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (2010), Почесними грамотами Хмельницької обласної державної адміністрації та Хмельницької обласної ради, Почесними грамотами Кам’янець-Подільської міської ради, почесними грамотами, грошовими преміями та цінними подарунками ректорату університету, знаками “За вагомий внесок в розвиток освіти та науки у Кам’янець-Подільському державному університеті”, “Ветеран праці Кам’янець-Подільського національного університету”. Іван Михайлович – переможець конкурсів “Викладач року” Кам’янець-Подільського національного університету 2004, 2007, 2009 та 2011 років. Його портрет занесено на університетську Дошку пошани “Працюю з величчю”.

Вагомий подарунок батькові з нагоди ювілею зробили доньки: Галина Іванівна 9 травня 2011 року народила внучку Аню, Лариса Іванівна 16 червня 2011 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, а онук Віталій став студентом фізико-математичного факультету нашого університету.

Сповнений творчих сил, енергії і досвіду, з багатим науковим доробком Івана Михайлович впевнено вступив у нову добу свого життя і діяльності – пору зрілості.

Примітки:

1. Ленюк, М. П. Температурные поля в пластинках с конечными разрезами / М. П. Ленюк, И. М. Конет // Теоретические и прикладные вопросы дифференциальных уравнений и алгебры. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 149-153; Ленюк, М. П. Структура обобщенных температурных полей в прямоугольном клине / М. П. Ленюк, И. М. Конет // Краевые задачи математической физики: сб. науч. тр. / АН УССР, Ин-т математики. – К., 1978. – С. 31-38.

2. Конет, І. М. Теорія ймовірностей: навч. посіб. / І. М. Конет. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Поділ. держ. пед. ін-т, 1994. – 85 с. – (Рекомендований Міністерством освіти України); Конет, І. М. Елементи теорії ймовірностей : навч. посіб. / І. М. Конет, А. І. Юрчик. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 1999. – 120 с. – (Рекомендований Міністерством освіти України); Конет, І. М. Теорія ймовірностей та математична статистика в прикладах і задачах: навч. посіб. / І. М. Конет. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2001. – 220 с. – (Рекомендований Міністерством

освіти і науки України); Конет, І. М. Алгебра та геометрія: навч. посіб. / І. М. Конет, В. В. Мойко, В. А. Сорич ; за ред. І. М. Конета. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2003. – 452 с. – (Рекомендований Міністерством освіти і науки України); Конет, І. М. Тригонометрія: теорія і практика : навч. посіб. / І. М. Конет. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2006. – 244 с. – (Рекомендований Міністерством освіти і науки України); Конет, І. М. Практикум з теорії ймовірностей: навч. посіб. / І. М. Конет, В. А. Недокіс. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Світ, 2009. – 216 с.

3. Конет, І. М. Стационарні та нестационарні температурні поля в ортотропних сферичних областях / І. М. Конет. – К.: Ін-т математики НАН України, 1998. – 209 с.; Конет, І. М. Стационарні та нестационарні температурні поля в циліндрично-кругових областях / І. М. Конет, М. П. Ленюк. – Чернівці : Прут, 2001. – 312 с.; Конет, І. М. Інтегральні перетворення типу Мелера-Фока / І. М. Конет, М. П. Ленюк. – Чернівці : Прут, 2002. – 248 с.; Конет, І. М. Температурні поля в кусково-однорідних циліндричних областях / І. М. Конет, М. П. Ленюк. – Чернівці : Прут, 2004. – 276 с.; Громик, А. П. Температурні поля в кусково-однорідних просторових середовищах / А. П. Громик, І. М. Конет, М. П. Ленюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Світ, 2011. – 200 с.

4. Конет, І. М. Напружений стан тонких пластинок / І. М. Конет, М. П. Ленюк. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ін-т, 1997. – 136 с.

5. Конет, І. М. Стационарні та нестационарні задачі теплопровідності для багаточарових ортотропних клиновидних циліндрично-кругових областей / І. М. Конет, М. П. Ленюк. – Чернівці : Рута, 2000. – 136 с.

6. Конет, І. М. Вступні випробування з математики до вищих навчальних закладів : навч. посіб. / І. М. Конет. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2005. – 160 с. – (Рекомендований Міністерством освіти і науки України); Конет, І. М. Вибрані питання шкільного курсу математики. На допомогу абітурієнту / І. М. Конет, Б. Я. Сиваківський, П. Б. Сиваківський ; за ред. І. М. Конета. – Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2008. – 356 с.; Конет, І. М. Математика. Довідник+тести. Повний повторювальний курс, підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання: навч. посіб. / І. М. Конет, Л. О. Смержевський. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2009. – 340 с.; Конет, І. М. Обласні олімпіади з математики: навч. посіб. / І. М. Конет, В. М. Радченко, Ю. В. Теплінський; за ред. І. М. Конета. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2010. – 388 с.

7. Див.: Завальнюк, О. М. Іван Михайлович Конет (до 60-річчя від дня народження та 35-річчя науково-педагогічної праці): біобібліогр. нарис / О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека. – Кам'янець-Подільський : "Видавництво Абетка-Світ", 2011. – 160 с: іл.

8. Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2009. – Вип. 1. – 314 с.; Збірник наукових праць молодих вчених Кам'я-

нець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2010. – Вип. 2. – 300 с.

9. Теоретико-технологічні аспекти об'єктивізації контролю навчальної діяльності (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 124 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип.1). – 7,2 ум. друк. арк.; Україна наприкінці XIX ст. – у 30-х рр. XX ст. (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, О. Б. Комарніцький, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 128 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип.2). – 7,5 ум. друк. арк.; Аналітичні та якісні методи в теорії еволюційних рівнянь (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 71 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип.3). – 4,1 ум. друк. арк.; Розвивальні й оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, В. М. Мисів, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 46 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип.4). – 2,7 ум. друк. арк.; Текст як основна одиниця комунікації (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, О. А. Рарицький, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 51 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип.5). – 3,15 ум. друк. арк.; Теорія наближень (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 67 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 6). – 3,9 ум. друк. арк.; Актуальні проблеми українського мовознавства та лінгводидактики (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, Л. М. Марчук, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 90 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 7). – 5,37 ум. друк. арк.; Історія української революції 1648–1676 рр. та Гетьманщини (середина XVII – XVIII ст. (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, В. С. Степанков, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 192 с.: іл. – (Серія : Наукові школи університету ; вип. 8). – 11,2 ум. друк. арк.; Літературний текст у контексті культури: проблеми рецепції та інтерпретації (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, П. Л. Шулик, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. – 70 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 9. – 4,07 ум. друк. арк.; Сучасні проблеми експериментальної психології (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, А. І. Шинкарьок, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. – 50 с.: іл. – (Серія: Наукові

школи університету; вип.10). – 3,13 ум. друк. арк.; Сучасні проблеми медико-біологічних дисциплін у вищих закладах освіти (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, П. Д. Плахтій, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, В. В. Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. – 120 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 11). – 7 ум. друк. арк.; Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України (наукова школа): біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, Л. В. Баженов, В. С. Прокопчук, Л. А. Онуфрієва, М. С. Карпович, О. В. Шевчук]. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2011. – 204 с.: іл. – 12,75 ум. друк. арк. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 12).

10. Кеба, О. В. Критерії оцінювання результатів наукової діяльності викладачів і кафедр університету / О. В. Кеба, В. О. Савчук, І. М. Конет [та ін.]. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2010. – 14 с.

11. Рейтинг наукової роботи професорсько-викладацького складу (штатних працівників) кафедр університету за 2010 рік. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2011. – 30 с.

Одержано 16 вересня 2011 року

О.М.Завальнюк

Юрію Анатолійовичу Хоптяру – 50

Давній хліборобський рід Хоптярів своїми коріннями сягає у кінець XVIII ст., саме тоді, як свідчать джерела Хоптяр Доміна у 1790 р. володів невеликим земельним наділом у передмісті Ярмолинець. Усі діди-прадіди по батьківській лінії були селянами, хліборобами, що відчували на собі утиски різних землевласників.

Юрій Анатолійович Хоптяр народився 9 липня 1961 р. в с.мт.Ярмолинці Хмельницької області. Батько – Хоптяр Анатолій Сергійович (1932–2003) 43 роки віддав освітянській ниві, пройшовши тернистий шлях від учителя сільської школи до викладача університету. Мати – Хоптяр Світлана Іванівна (1936–2002) – народилася у сім'ї учителів і, здійснивши свою мрію стати “народною учителькою”, понад 30 років пропрацювала педагогом у школі. Крім Юрія у сім'ї є ще молодший брат Сергій (1967 р.н.), тепер випускник Томського університету і працює програмістом.

Дитинство Юрія Анатолійовича промайнуло у мальовничому селі Гуменці, Кам'янець-Подільського району. Існує повір'я, що дитина яка виросла в селі бачить і розуміє красу світу набагато раніше, виразніше і колоритніше ніж її міський одноліток. Очевидно це відбувається тому, що з раннього віку людина споглядає схід і захід сонця у відкритому просторі, бачить росу на листячку, чує чарівний щебет птахів... Саме в с.Гуменці у середню школу за направленням вузу приїхало працювати молоде подружжя Хоптярів.

У вересні 1967 р. самовідданого сільського учителя Анатолія Сергійовича запросили на роботу у Кам'янець-Подільський педагогічний інститут на кафедру педагогіки, тому разом із сім'єю Юрій переїздить до Кам'янця-Подільського у гуртожиток за адресою вул.Карла Маркса 10 (тепер вул. Татарська).

З раннього дитинства Юра проявив неабиякий інтерес до знань, швидко навчився читати і у 1968 р. розпочав навчання у середній школі №1 із поглибленим вивченням іноземної мови. Протягом перебування у школі Юрій Анатолійович добре навчався, проявив здібності до вивчення гуманітарних дисциплін, любив літературу, історію, яку майстерно викладала колишня випускниця К-ПДІІ, відомий педагог, організатор Л.К.Іванова. В літній період працював на поденних сільськогосподарських роботах, заробляв на хліб насущний на батьківщині матері – Світлани Іванівни у с.Самчики, Старокостянтинівського району.

Після успішного закінчення школи у 1978 р. Юрій Анатолійович вступає на історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту. Юнак мріє стати, як батько, істориком, учителем, щоб пізнати самому і навчати цьому інших. Наполегливість, творчий пошук молодого студента, його старанність в опануванні програмовим матеріалом, систематична самостійна робота у читальних залах викликали повагу в однокурсників. Із щирою вдячністю Юрій Анатолійович згадує своїх викладачів, які чимало допомагали йому у навчанні: Миколу Григоровича Кукурудзяка, Петра Федоровича Щербину, Юрія Михайловича Тарасова, Лева Васильовича Баженова, Іона Ізраїльовича Винокура, Олександра Михайловича Завальнюка, Миколу Борисовича Петрова, Валерія Степановича Степанкова та багато інших.

В цей час молодий студент виступає активним учасником громадського життя факультету та інституту: обирався членом профбюро групи, брав участь у спортивних змаганнях, працював на будівництві, сільськогосподарських роботах та інше.

Після закінчення у 1982 р. інституту з відзнакою Ю.А.Хоптяр за розподілом розпочав трудову діяльність у середній школі с.Нове Село, Ярмолинецького району учителем історії і правознавства. Директор школи В.І.Лопатюк, характеризуючи молодого учителя вказував, що Юрію Анатолійовичу вдалося прищепити учням любов до свого предмету. Організувавши історичний гурток, молодий педагог зацікавив учнів пошуковою археологічною та історичною роботою.

У серпні 1983 р. Юрій Анатолійович перейшов на роботу у Кам'янець-Подільську СШ №16, де викладав історію і правознавство у середніх та старших класах.

Активного молодого фахівця за особисті професійні і моральні якості помітили і уже у листопаді 1983 р. запросили на посаду асистента у Кам'янець-Подільську філію загально-технічного факультету (ЗТФ) Хмельницького технологічного інституту побутового обслуговування (ХТПО). Витримавши конкурсний відбір серед трьох претендентів, Юрій Анатолійович викладав у ХТПО історію, філософію. У вузі молодий педагог також зарекомендував себе ініціативним, порядним працівником, якого обирали секретарем кафедри, секретарем комсомольської організації.

Виконуючи конституційний обов'язок, Ю.А.Хоптяр з травня 1984 р. по листопад 1985 р. служив у лавах Збройних Сил, де пройшов шлях від рядового до лейтенанта. І тут його за щире серце, самовіддану працю поважали солдати та офіцери і, демонструючи довіру, неодноразово обирали

секретарем комсомольської організації ракетного дивізіону.

Після завершення служби у листопаді 1985 р. Юрій Анатолійович повернувся на попередню роботу у Кам'янець-Подільську філію ЗТФ ХТІПО. Однак, у липні 1987 р. за рішенням міністерства освіти ця філія припинила функціонування а, з метою збереження викладацького складу, викладачів розподілили між педагогічним і сільськогосподарським інститутами. Таким чином, у серпні 1987 р. колишній випускник розпочав роботу у педінституті на посаді асистента і з того часу працює у рідному вузі.

З вересня 1987 р. протягом трьох років він знаходився на стажуванні на кафедрі історії Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка, проводив заняття на факультеті міжнародних відносин, працюючи з іноземними студентами. Одночасно в інституті історії АН УРСР затвердив тему кандидатської дисертації “Селянський рух на Лівобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)”.

Обрана тема дисертаційного дослідження вимагала кропіткої і напруженої праці, вивчення значної кількості джерел і особливо архівних матеріалів. Фонди одинадцяти архівів України та Росії були використані у дисертації, що стало складовою успішного захисту у грудні 1990 р. на розширеній спеціалізованій вченій раді Київського національного університету¹. Усі дев'ятнадцять відомих вчених, членів ради на чолі з головою ради професором А.Г.Слюсаренко проголосували тоді одностайно.

Після повернення у рідний вуз Юрій Анатолійович викладав ряд історичних та юридичних дисциплін, запроваджував інтерактивні методи навчання. Його досвід не раз висвітлювався та популяризувався у ряді друкованих видань².

Займаючи активну життєву позицію, Юрій Анатолійович неодноразово виступав по місцевому радіо, телебаченню, подавав до друку статті у пресу³.

У листопаді 1995 р. рішенням вченої ради педінституту Юрію Анатолійовичу Хоптяру за плідну наукову та навчально-методичну працю присвоєно вчене звання доцента. У 2006 р. вчена рада університету одностайно обрала Ю.А.Хоптяра на посаду професора кафедри історії Росії та спеціальних історичних дисциплін.

Чимало Ю.А.Хоптяр зробив для покращення матеріально-технічної бази історичного факультету. Завдяки його зусиллям, за сприяння ректорату, деканату, став до ладу сучасний кабінет правознавства у якому студенти і вчителі здобувають відповідну навчально-методичну інформацію та орієнтири для подальшої діяльності.

Поруч з цим, професором кафедри історії народів Росії та спеціальних історичних дисциплін постійно проводилась наукова робота. В процесі створення дисертації та після її захисту опубліковано понад чотирьох десятків наукових праць, присвячених проблемам історії України та Поділля⁴. Діапазон наукових інтересів Ю.А.Хоптяра досить широкий. Цілий ряд наукових досліджень було присвячено аграрним проблемам⁵, питанням освіти⁶, торгівлі⁷, шляхового будівництва⁸, репресій⁹, судочинства¹⁰ та іншим. Дослідник Поділля взяв участь у роботі понад п'яти десятків наукових та краєзнавчих конференцій.

Будучи членом “Спілки краєзнавців України”, Юрій Анатолійович плідно працює над краєзнавчою тематикою. У 2004 р. зусиллями науковців Ю.А.Хоптяра та П.Я.Слободянюка побачило світ наукове видання присвячене “малій батьківщині” – Ярмолинцям, у якому широкому загалу читачів пропонувався багатий історико-краєзнавчий матеріал¹¹. Нарощуючи роботу над обраною краєзнавчою тематикою, у 2007 р. з-під пера вченого вийшло унікальне генеалогічне видання присвячене історії восьми поколінь роду Хоптярів¹². У ньому автор вміло переплів історію родини з історією краю. Справді, дослідити родовід впродовж двох століть – справа вельми складна. Особливо, коли це стосується не родини дворян, високих державних службовців, митців, а простих людей – селян. Про це родинне видання повідомлялося у пресі¹³.

Паралельно із науковими розробками здійснювалась помітна навчально-методична робота. Силами Ю.А.Хоптяра створене навчально-методичне забезпечення програмних дисциплін, а також видано кілька навчально-методичних матеріалів і курси лекцій “Основи конституційного права України” (2000 р.) та “Основи права України” (2002 р.), які рекомендовані міністерством освіти і науки України, про що повідомляла університетська преса¹⁴. З 2005 по 2011 рр. вийшла серія навчальних посібників з різних навчальних дисциплін: “етнологія”¹⁵, “Історія Росії (XVIII ст.)”¹⁶, “Історична термінологія”¹⁷, “Історія Росії (XVII ст.)”¹⁸, “Основи правознавства”¹⁹. Усі ці видання також отримали дозвіл міністерства освіти і науки України на друк. Майже всі вказані видання перевидавалися двічі, а “Етнологія” – тричі²⁰. Такий показник вказує на високу якість наукової, навчально-методичної літератури, створеної Ю.А.Хоптяром, кількісний показник якої переважив за сотню²¹.

За постійну і самовіддану працю Ю.А.Хоптяр неодноразово нагороджувався почесними грамотами ректорату, міського відділу освіти та медаллю до 85-річчя університету (2003). Юрій Анатолійович нагороджений

відзнаками “Почесним знаком міністерства юстиції”(2008), “Відмінник освіти України”(2005), відзначений грамотами МОН (2006), Інституту історії України НАН України (2007), управління культури, туризму і курортів Хмельницької обласної державної адміністрації (2008–2011), обласної та міської ради. Ряд видань розташували на своїх шпальтах відомості автобіографічного та популярного характеру про Ю.А.Хоптяра²².

Бадьорого, компетентного, дисциплінованого – саме такого звикли бачити Юрія Анатолійовича в університеті викладачі та студенти, саме такі люди і складають золотий фонд колективу²³.

Примітки:

1. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 211.

2. Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога: Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський. – С. 3

3. Подолянин. – 1996. – 3 серпня.

4. Баженов, Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XXст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали / Л. В. Баженов – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 389.

5. До питання про проведення аграрної реформи в Подільській губернії (1906–1914 рр.) // Тези доповідей X-ї Вінницької історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1991. – С. 54-55; Орендні відносини в Подільській губернії напередодні лютого 1917 р. // Тези доповідей V-ої Всеукраїнської наукової конференції. – Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 15-17; До питання про проведення аграрної політики П.А.Столипіна в Глухівському повіті Чернігівської губернії // Історико-культурна спадщина Глухівщини. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Глухів, 1992. – С. 35-37; Соціальна поезія селянства Поділля (30-ті рр. XX ст.) (в співавторстві) // Культура Поділля: історія і сучасність. Матеріали другої науково-практичної конференції, присвяченої 500-річчю м.Хмельницького. – Хмельницький, 1993. – С. 90-91.

6. Запровадження загальної початкової освіти та розширення мережі шкільних навчальних закладів м.Кам'янець-Подільського (1907–1914 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський, 1998. – С. 106-109; Розвиток бібліотечної справи в Подільській губернії (70-ті рр. XIX ст. – поч. XX ст.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Т. 5(7). – С. 310-317; Становлення та розвиток бібліотечної справи в м.Кам'янці-Подільському (30–70-х рр. XIX ст.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2001. – Т. 6(8). – С. 344-352.

7. Утворення та розвиток ярмарків на Поділлі (XVI–XVIII ст.) // Наукові праці

Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т. 2(4). – С. 108-113; Розвиток ярмаркової торгівлі в Подільській губернії у другій половині XIX ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 1999. – Т. 3(5). – С. 171-176.

8. Залізничне будівництво на Поділлі в кінці XIX – на початку XX ст. // Наукові праці історичного факультету. – Т. 2. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 70-73; Шляхове будівництво в Подільській губернії у 70-90-х рр. XIX ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Т. 4(6). – С. 181-186.

9. Встановлення прикордонної зони у Вінницькій області (в співавторстві) // Кам'яниччина в контексті історії Поділля. Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т. 1. – С. 36; Селянський опір колективізації та розкуркуленню на Поділлі у 1931р. (в співавторстві) // Матеріали X-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 436-440.

10. Правосуддя і колективізація в Україні (1929–1933рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: В 2-х томах. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський, 2002. – С. 102-104; Судочинство і селянство України (1929–1933 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2003. – Т. 11. – С. 225-232; “Кампанійське судочинство” над селянством України на початку 30-х рр. XX ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів. – Випуск 2. – В 2-х томах. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 72-74.

11. Слободянюк, П. Я. Місцеве самоврядування Хмельниччини: нариси історії місцевих громад Ярмолинецького району / П. Я. Слободянюк, Ю. А. Хоптяр. – Хмельницький : Поділля, 2004. – 507 с.

12. Родовід Хоптярів (вісім поколінь): науково-генеалогічне видання. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. – 264 с.

13. Подолянин. –2008.– 22 лютого.

14. Студентський меридіан. – 2003. – 28 лютого.

15. Етнологія: навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І, 2005. – 144 с.

16. Історія Росії (XVIII ст.): навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І, 2006. – 252 с.

17. Історична термінологія: навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 448 с.

18. Історія Росії (XVII ст.): навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський :

ПП Мошак М.І., 2011. – 252 с.

19. Основи правознавства: навчальний посібник / Ю. А. Хоптяр, В. І. Адамовський. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2011. – 300 с.

20. Етнологія: навчальний посібник. – Вид. 3-тє, перероб. і допов. / – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2010. – 160 с.

21. Хоптяр Ю.А.Бібліографічний покажчик. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2011. – 30 с.

22. Хоптяр Юрій Анатолійович // Баженов Л. В. Поділля у працях дослідників-краєзнавців ХІХ–ХХ ст. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 389; Хоптяр Юрій Анатолійович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. II. – С. 553-558; Хоптяр Юрій Анатолійович // Українські історики. – Бібліографічний довідник. – Вип. 3. – Серія “Українські історики”. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – С. 301-303; Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 125, 128, 164, 296, 345.

23. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 154-155.

Одержано 1 вересня 2011 року

Ю.А.Хоптяр

Олег Григорович Погорілець

Протягом свого життя Олег Григорович Погорілець захоплюється та вболіває за історію свого краю. Артефакти, зібрані ним під час археологічних експедицій, а також описані та систематизовані старожитності увійшли до кращих експозицій відомих музеїв Поділля. Дослідника грошового обігу на Поділлі О.Г.Погорільця знають як відомого нумізмата не тільки в Україні, але й далеко за її межами.

Народився Олег Григорович 29 серпня 1960 р. в смт.Меджибіж Летишівського району Хмельницької області у родині службовців. Батько – Погорілець Григорій Миколайович (1929 р.н.) та мати – Ольга Тимофіївна (1932 р.н.) тривалий час працювали в місцевому споживчому товаристві. Крім Олега батьки виховували ще старшу сестру Любу (1957 р.н.).

Дитинство Олега Григоровича промайнуло на лоні чудової природи подільського Межибужжя і це справило свій відбиток на формування юнака, привило любов до рідного краю. Містечко Меджибіж відоме усьому світу своїми старожитностями, архітектурними пам'ятками, тому подібний вплив на молоду людину за таких умов сприяв формуванню непересічної особистості.

Уже з перших років навчання у Меджибізькій середній школі, поріг якої переступив у 1967 р., Олег проявив інтерес до гуманітарних предметів і, зокрема, до біології, географії та літератури. Але найбільше юнак захоплювався історією, яку у школі викладала чуйний педагог Лазаренко Марія Петрівна. Саме цей фактор і вплинув на подальший професійний вибір О.Г.Погорільця як історика. Ще школярем Олег з 1973 р. практично щорічно брав участь у археологічних розвідках знаного місцевого археолога, краєзнавця М.Й.Ягодзінського, котрі проводилися на околицях Меджибожа та у фортеці. Одночасно з 1974 по 1981 рр. Олег, у період літніх канікул, працював в археологічній експедиції відомого археолога, кандидата історичних наук В.І.Якубовського, який проводив дослідження Болохівського городища (XIII ст.) поблизу с.Теліжинці Старосинявського району Хмельницької області. Здобуті у розвідках безцінні знання та навички дуже знадобилися молодій людині, вплинули на її формування і активно використовувалися у подальшій професійній діяльності.

Навесні 1977 р. останній шкільний дзвінок сповістив Олегу Григоровичу та його ровесникам про закінчення середньої школи і початок самостійного життя. Більшість однокласників мали намір продовжити навчання

у різних вузах країни, дехто вагався із вибором професії. Проте О.Г.Погорілець чітко знав куди їти вчитися, оскільки вибір було зроблено ще задовго до закінчення школи. Вузом, про який мріяв Олег Григорович, був Кам'янець-Подільський педагогічний інститут, історичний факультет. Однак мрія юнака з першого разу не збулась. Недобравши кількох балів, Олег повернувся додому з твердою впевненістю, що наступного року знову подасть документи до омріяного вузу. Наполегливість О.Г.Погорільця дала свої результати і восени 1978 р. він став студентом історичного факультету К-ПДП.

Твердий характер, творчий пошук молодого студента, його старанність в опануванні програмовим матеріалом, систематична самостійна робота у читальних залах викликали повагу в однокурсників. Із щирою вдячністю згадує своїх викладачів, які чимало допомагали йому у навчанні: Лева Васильовича Баженова, Іона Ізраїльовича Винокура, Анатолія Федоровича Гуцала, Олександра Михайловича Завальнюка, Миколу Григоровича Кукурудзяка, Валерія Пилиповича Мегея, Миколу Борисовича Петрова, Юрія Михайловича Тарасова, Анатолія Сергійовича Хоптяра, Валерія Степановича Степанкова, Петра Федоровича Щербину, Василя Івановича Якубовського та багато інших.

В цей час молодий студент виступає активним учасником громадського життя факультету та інституту: обирався членом профбюро групи, брав участь у роботі агіткультбригади, працював на будівництві Кам'янець-Подільського міського вузлу зв'язку, сільськогосподарських роботах та інше.

Однак справжнім захоплення молодого студента продовжувала залишатись археологія. Під час навчання в інституті Олег Григорович включався у роботу різних археологічних експедицій. Одну із них очолював В.В.Кропоткін (Москва), що досліджував могильник черняхівської культури поблизу с.Думанів Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, іншу – А.Ф.Гуцал, котрий досліджував поселення скіфського періоду поблизу с.Долиняни Хотинського району Чернівецької області. Олег Григорович був активним учасником регіональних студентських конференцій, неодноразово виступав із повідомленнями про археологію Болохівської землі на Всесоюзних археологічних студентських конференціях, котрі проходили в Московському державному університеті.

Після закінчення навчання на історичному факультеті Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту у 1982 р. Олег Григорович розпочав свою трудову діяльність з сільської школи Летичівського району

с.Волосівці. Школа була восьмирічною, тому доводилося викладати історію та географію. Перші кроки активної самостійної праці заклали основи його життєвого світогляду, сприяли формуванню активної позиції, визначили подальший шлях. Після кількох років роботи у школі активного молодого педагога помітили і запросили на роботу до дитячої станції юних туристів м.Хмельницького, де він працював керівником багатьох гуртків.

Протягом 1984–1986 рр. Олег Погорілець відбував дійсну військову службу у військах протиповітряної оборони у м.Новосибірську. У короткі вільні хвилини між нарядами молодий історик продовжував підвищувати всій кваліфікаційний рівень у бібліотеці військової частини. І тут командування відзначило кмітливого хлопця подяками і присвоїло йому звання старшого сержанта та призначило на посаду заступника командира взводу.

Після демобілізації у 1986–1988 рр. Олег Григорович працює у Хмельницькому ПТУ №11, де викладає історію та очолює комсомольську організацію училища. У 1988 р. Олег переходить на роботу до Хмельницького райкому комсомолу, завідувачем оргвідділом. На громадській роботі знаходився до 1994 р. З 1995 по 2004 р. Олег Григорович працював у структурі “Подільської фінансової компанії”. Паралельно він займався викладацькою роботою, зокрема викладав у Хмельницькій філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”.

Любов до археології, рідного краю спонукала Олега Григоровича до творчого пошуку. В 1999 р. він сприяв відновленню археологічних робіт на подвір’ї Меджибізької фортеці експедицією під керівництвом Ю.І.Толкачова (Київ) та протягом 2000 р. брав участь у роботі цієї експедиції. У тому ж році він став ініціатором та організатором створення Хмельницької обласної громадської організації “Постійно діюча археологічна експедиція “Меджибіж – 2000”, завданням якої є сприяння історичному дослідженню регіону. Протягом 2000–2008 рр. Олег Григорович бере активну участь в роботі археологічної експедиції, котра досліджувала залишки пізньосередньовічної фортеці “Замок Ракочі” (XVI ст.), розташованої за 2 км від смт Меджибіж. Багатий археологічний матеріал, який включає колекції кераміки, залишків озброєння, побутових предметів, турецької порцеляни, італійської майоліки та монет кінця XV – середини XVI ст., переданий у фонди Хмельницького обласного краєзнавчого музею та Державного історико-культурного заповідника “Межибіж”. Частина цих колекцій експонується в залах музею заповідника. У зв’язку з роботою над археологічною тематикою О.Г.Погорілець здійснив, як у співавторстві, так і самостійно, ряд наукових публікацій¹.

Діапазон наукових інтересів О.Г.Погорільця широкий. Цілий ряд наукових досліджень було присвячено історії Меджибожа та Поділля², нумізматиці³, торгівлі⁴, пошуку місць битв⁵. О.Г.Погорілець, спільно із своїми однодумцями з науково-громадських організацій, розробив та втілює в життя науковий проект встановлення місця битви під Пилявцями у вересні 1648 р., а також науковий проект історико-археологічного дослідження та проведення археологічних розвідок з метою пошуку місця битви під Зеленцями в червні 1792 р.

Тривалий час Олег Григорович займається дослідженнями грошового обігу на Поділлі, карбуванням монет на території краю. Результати його досліджень викликали резонанс у колі фахівців, особливо коли йдеться про відкриття у 2004 р. та дослідження функціонування у містечку Смотричі, першій столиці Поділля, емісійного центру монети, яка отримала в історичній літературі назву “подольський полугрошок” (XIV ст.)⁶. Відкриття існування в Україні в XIV ст. емісійного центру, поруч із Львівським та Київським монетним двором, продемонструвало високий рівень розвитку Подільського князівства, динамічний економічний та політичний ріст цих земель, бажання виокремити ці території як споконвічні Руські землі.

Цікава тематика досліджень викликала зацікавленість іноземних колег, зустрічі з якими відбулися в ході міжнародних конференцій у Литві, Польщі, Словаччині та Росії, у роботі яких брав участь О.Г.Погорілець⁷.

З 2007 р. Олег Григорович – молодший науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею. Наступного року він організує та очолює Хмельницьке відділення державного підприємства “Охоронна археологічна служба України “Подільська археологія”. З січня 2009 р. Олег Григорович призначений директором Державного історико-культурного заповідника “Межибіж” (ДІКЗ). Одночасно він активний громадський діяч, будучи членом українського комітету ІКОМОС, правління Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Хмельницької обласної громадської організації “Постійно діюча археологічна експедиція “Меджибіж-2000” та Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України.

Перебуваючи на посаді директора ДІКЗ “Межибіж” та беручи активну участь у діяльності творчих і громадських організацій, Олег Григорович проявив себе з позитивної сторони, як високий професіонал, умілий організатор справи на довіреній йому ділянці роботи. Він активно працює над організацією та зміцненням матеріально-технічної бази заповідника, поповненні фондів, у т. ч. отриманих у ході археологічних експедицій з

дослідження залишків середньовічного укріплення в урочищі “Башта”, трипільського поселення та стоянки первісної людини поблизу смт Меджибіж.

Вагомим внеском у розвиток національної культури та мистецтва стала цілеспрямована робота О.Г.Погорільця на посаді директора заповідника, що сприяло значному поліпшенню науково-дослідної та експозиційної роботи в цілому. Олег Григорович проводить плідну науково-дослідницьку та культурно-освітню роботу. Так, за його сприяння та активної співпраці з науково-дослідницькими і освітніми закладами в 2009–2011 рр. науковими співробітниками заповідника підготовлено та подано до друку 59 статей, видано 1 монографію і 8 книг, видрукувано 110 наукових статей і повідомлень, перевидано 6 праць з історії містечка Меджибожа і фортеці, прийнято участь у виданні фотоальбому “Пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні”; взято участь у 54 наукових форумах, у т. ч. в 14 – Міжнародних, 27 – Всеукраїнських та 13 – регіональних.

За його сприяння на базі заповідника організовано і проведено: II–V науково-краєзнавчі конференції “Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України”, VIII–IX Всеукраїнські науково-теоретичні конференції “Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: причини, соціально-психологічні та демографічні наслідки, правова оцінка”; 9 круглих столів; 2 урочисті академії; V–VII-й Міжнародні фестивалі середньовічної культури “Стародавній Меджибіж”; I–II зимові фестивалі середньовічної культури “Стародавній Меджибіж – Зимова вежа”; історичну реконструкцію подій громадянської війни 1920 року; Дні Європейської Культурної Спадщини “Україна – країна замків і фортець”; 5 музейних годин; 14 “Днів відкритих дверей”; 2 акції “Подаруй бібліотеці історико-культурного заповідника “Межибіж” книгу” (подаровано біля 300 книг); 13 уроків народознавства; 17 уроків “Школи традиційного мистецтва”; 27 презентацій книжкової продукції; 2 презентації проєктів; 9 археологічних і 4 етнографічні експедиції; семінар для керівників районних органів соціальної сфери Хмельницької області з впровадження пілотного проєкту “Розвиток комплексних превентивних послуг для дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах”, що реалізується у Хмельницькій області за підтримки Європейського Союзу та Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні; 77 тимчасових персональних різнопланових тематичних та книжкових виставок.

Стиль роботи О.Г.Погорільця, вміння організувати колектив дали свої результати. Сьогодні цікаві музейні експозиції збирають тисячі

відвідувачів, переважно молоді, що виховується на місцевих традиціях в душі любові до рідного краю. У Меджибожі стали традиційними щорічні краєзнавчі конференції, зустрічі під час проведення лицарських фестивалів.

За постійну і самовіддану працю О.Г.Погорілець неодноразово нагороджувався почесними грамотами Міністерства культури і туризму, обласної ради, облдержадміністрації. У серпні 2011 р. портрет Олега Григоровича розмістили на обласній Дошці Пошани.

Олег Григорович перебуває у розквіті творчих сил. Набуто великого фахового та організаторського досвіду роботи. Кожен день приносить задоволення від праці, спілкування з колегами. Попереду у відомого фахівця, вправного організатора – нові здобутки...

Примітки:

1. Пінчак, М. Попередні результати археологічних досліджень території Меджибізької фортеці / М. Пінчак, О. Погорілець, С. Стопенчук, Ю. Толкачов // Матеріали X-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000; Погорілець, О. Г. Дослідження залишків укріплення періоду пізнього середньовіччя поблизу смт.Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл. / О. Г. Погорілець, С. М. Стопенчук // АБУ 2000–2001 рр. – К., 2002; Погорілець, О. Г. Про початок систематичного дослідження замчища “Ракочі”, розташованого поблизу смт.Меджибожа Летичівського р-ну Хмельницької обл. / О. Г. Погорілець, С. М. Стопенчук // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2001. – Вип. 10. – С. 48-53; Погорілець, О. Г. Дослідження залишків укріплення періоду пізнього середньовіччя поблизу смт.Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл. / О. Г. Погорілець, С. М. Стопенчук // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2002. – Вип. 11. – С. 24-28.

2. Погорілець, О. Г. Меджибож: город меж Бугами / О. Г. Погорілець // Гербовед. – М., 2001. – № 52. – С. 24-33; Пінчак, М. В. Дещо про ситуацію на південно-східному порубіжжі Поділля в XVI ст. / М. В. Пінчак, Погорілець О. Г. // Матеріали наукової конференції “Місто Хмельницький в контексті історії України”. – Хмельницький, Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 270-276; Баженов, Л. В. Alma mater подільського краєзнавства (місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики – початку XXI століть) / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 340.

3. Саввов, Р. В. Історія Подільського князівства в монетах литовських князів Коріатовичів / Р. В. Саввов, О. Г. Погорілець // Матеріали Другої науково-практичної конференції “Місто Хмельницький в контексті історії України”. – Хмельницький, 2007. – С. 100-106; Погорілець, О. Г. До питання локалізації населеного пункту Пилявці середини XVII ст. / О. Г. Погорілець // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Пилявецька битва 1648 року в історії України”.

– Хмельницький, 2008. – С. 102-106; Погорілець, О. Г. Нумізматична збірка з досліджень пізньосередньовічного укріплення “Замок Ракочі” / О. Г. Погорілець // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні. – К., 2003. – Вип. 12. – С. 98-106.

4. Погорілець, О. Г. Роль замків Верхнього Побужжя у європейському торговому сполученні пізнього середньовіччя / О. Г. Погорілець, С. М. Стопенчук // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні. – К., 2007. – Вип. 16. – С. 87-90; Погорілець, О. Г. Свинцовая западноевропейская товарная пломба с геральдическим изображением из раскопок замчища XVI века “Замок Ракочи”, находящегося вблизи пгт.Меджибож Летичевского района Хмельницкой области (Украина) / О. Г. Погорелец, С. М. Стопенчук // Гербовед. – М., Хм., 2004. – № 72. – С. 28-31.

5. Погорілець, О. Г. До проблеми пошуку місця битви під Пилявцями / О. Г. Погорілець // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні. – К., 2007. – Вип. 16. – С. 27-31; Погорілець, О. До питання локалізації битви 1792 р. під Зеленцями (Жилинцями) на Волині / О. Погорілець, В. Лукашук // Матеріали XXX Всеукраїнської науково-практичної історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 2009. – С. 113-115.

6. Погорілець, О. Г. Карбування монети на Поділлі в другій половині XIV ст. / О. Г. Погорілець, Р. В. Саввов // Матеріали міжнародної наукової конференції “Грошовий обіг і банківська справа в Україні: минуле та сучасність”. – Львів, 2005. – С. 145-153; Погорілець, О. Г. Про нові знахідки монет Подільського князівства / О. Г. Погорілець, Р. В. Саввов // Нумізматика і фалеристика. – 2007. – № 4.

7. Погорелец, О. Г. Начало чеканки монеты в южных землях Великого княжества Литовского (вторая половина XIV в.) / О. Г. Погорелец, Р. В. Саввов // Международная нумизматическая конференция, посвященная 150-летию Национального музея Литвы. Тезисы докладов. – Вильнюс, 2006. – С. 238; Погорелец, О. Г. К вопросу о происхождении типа монеты Подольского княжества (пол. XIV в.) / О. Г. Погорелец, Р. В. Саввов // Материалы международного симпозиума “Иконография денег Средней и Восточной Европы”. – Гуменне (Словакия), 2007. – С. 12-14; Погорелец, О. Г. Нумизматический комплекс римского времени из Хмельниччины (Украина) / О. Г. Погорелец, О. О. Надвирняк // Материалы международного симпозиума. – Гуменне (Словакия), 2010. – С. 13-15.

Одержано 1 вересня 2011 року

*М.І.Алещенко***Валерію Анатолійовичу Нестеренку – 45!**

Народився Валерій Анатолійович 2 жовтня 1966 року в сім'ї службовців в Кам'янці-Подільському. Батько, Анатолій Олександрович, упродовж понад 40 років працював лікарем-отоларингологом Кам'янець-Подільської міської лікарні, зараз – поліклініки. Мати, Станіслава Йосипівна, працювала спочатку вчителькою математики у різних школах Кам'янця-Подільського, а пізніше – інженером-програмістом у міському ПКБ АСУ.

Навчався у міській середній школі № 15, де в першу чергу цікавився гуманітарними дисциплінами. Особливо йому подобались історія та англійська мова. Тому не випадково, що після закінчення школи Валерій стає студентом історичного факультету Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Навчався на “відмінно”. 1988 року, будучи студентом IV-го курсу, Валерій Нестеренко посів друге місце в республіканському турі з історії України всесоюзної олімпіади “Студент і науково-технічний прогрес”, що відбувся в Ужгородському державному університеті.

З особливою теплотою згадує він професорів та доцентів інституту Миколу Григоровича Кукурудзяка, Валерія Степановича Степанкова, Лева Васильовича Баженова, Анатолія Володимировича Опрю, Івана Васильовича Рибака, Олександра Михайловича Завальнюка, Юрія Михайловича Тарасова, Петра Федоровича Щербину та інших.

Вони заклали у нього любов до науково-пошукової дослідницької роботи. Під керівництвом В.С.Степанкова В.Нестеренко написав та успішно захистив дипломну роботу з історії України “Дипломатія Богдана Хмельницького у 1654–1657 рр.”. Під час праці над цим дослідженням працював у науковій бібліотеці ім. Василя Стефаника у Львові і мав змогу досліджувати унікальні історичні документи.

У 1989 р. він разом із однокурсником Ю.І.Байдюком взяв участь у роботі всесоюзної студентської конференції з педагогічних наук, що відбулась в Московському державному педагогічному інституті. Там виступив із доповіддю “Українсько-шведські відносини в середині XVII ст.”, яка викликала жваву дискусію серед присутніх. У ній взяв участь і голова секції феодалізму конференції доктор історичних наук Б.В.Кобрін – відомий спеціаліст з історії Росії XVI – першої половини XVII ст., автор ґрунтовних монографій про часи І.Грозного та “Смути”.

В.А.Нестеренко брав також участь у суспільно-громадському житті історичного факультету, зокрема – у діяльності політичного клубу “Планета”.

Після закінчення із відзнакою педагогічного інституту Валерій Анатолійович деякий час працював вчителем історії, суспільствознавства, права та географії у своїй рідній школі, а 1992 р. стає науковим співробітником відділу новітньої історії Кам'янець-Подільського державного музею-заповідника. Тут він починає займатись науковою та краєзнавчою роботою, досліджував маловідомі сторінки історії Поділля 20–30-х рр. ХХ ст. Ретельно студіював маловідомі у той час архівні матеріали державних архівів Хмельницької, Вінницької областей, Кам'янець-Подільського міського державного архіву.

На сторінках місцевої преси (у часописах “Подільянин”, “Кам'янець-Подільський вісник” та інших) було надруковано близько 30 його історичних статей та розвідок. Це роботи про здійснення політики українізації на Кам'яничині, про діяльність УАПЦ та Римо-Католицької Церкви у 1920-ті рр., просвітницький рух на Поділлі, про репресованих науковців, працівників краєзнавчого руху (П.Клепатського, І.Любарського Ю.Філя), політичні репресії на Поділлі тощо.

Кілька його статей та розвідок було надруковано в наукових збірниках та матеріалах науково-краєзнавчих конференцій. Одночасно під керівництвом доктора історичних наук, професора Миколи Григоровича Кукуруджяка готує кандидатську дисертацію з історії України на тему “Національні відносини на Поділлі в 20–30-ті роки ХХ ст.”, яку успішно захистив у травні 1998 року на спеціалізованій раді Чернівецького Національного університету. У цій роботі висвітлено національну політику радянської влади на Поділлі у міжвоєнний період, проаналізовано її еволюцію, розповідається про особливості проведення радянської політики “коренізації” у досліджуваному регіоні, показано її позитивні та негативні сторони.

З осені 1999 року В.А.Нестеренко пов'язує свою біографію з Подільською державною аграрно-технічною академією (нині – Подільський державний аграрно-технічний університет). Спочатку він асистент кафедри педагогіки та соціальних дисциплін, а з грудня 2003 р. – доцент кафедри (нині – кафедра історії та філософії).

Доцент В.А.Нестеренко викладає наступні дисципліни: історію України, соціологію, конфліктологію, політологію. Ним було підготовлено робочі програми, методично-навчальні матеріали із цих навчальних дисциплін, тестові завдання та посібники. Заняття проводить на належному науковому та навчально-методичному рівні.

У 2004 р. Валерій Анатолійович був нагороджений дипломом ректорату ПДАТА за результати наукової роботи і занесений на Дошку пошани

викладачів, а у серпні 2007 р. йому була оголошена подяка від ректорату ПДАТУ “за сумлінну працю, сумлінне виконання своїх обов’язків, вагомий внесок в удосконалення навчального процесу та значні досягнення в педагогічній роботі”.

В.А.Нестеренко продовжує плідно займатися науковою роботою. З 2005 по 2008 р. він навчався в докторантурі при кафедрі історії України Кам’янець-Подільського національного університету. Зараз завершує працю над написанням складного дисертаційного дослідження на тему: “Етнополітичні та етносоціальні процеси в Правобережній Україні у 1917–1939 рр.”. Метою цієї комплексної праці є висвітлення етнічної історії регіону через соціальні та політичні чинники, тому у ній використовуються наукові дослідницькі методи, притаманні для соціології, політології, культурології та інших соціально-гуманітарних дисциплін.

З теми дисертації вже опубліковано близько 30 праць у наукових збірниках, матеріалах міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференцій. Серед них варто виділити такі праці: “Порівняльний аналіз політики Директорії УНР та радянської влади щодо національних меншин на Поділлі (1918–1929 рр.)”, “Українсько-польські відносини на Поділлі в першій третині ХХ ст.”, “Ставлення етнонаціональних меншин Поділля до політики українізації”, “Політика радянської влади щодо релігійної освіти етнічних меншин на Правобережній Україні у 1920-ті роки”, “Діяльність УКП(б) на Правобережній Україні”, “Діяльність єврейських закладів культури на Поділлі у 1919–1929 рр.”, “До питання про етнічну ідентифікацію українців Правобережної України в першій третині ХХ ст.”, “Національна політика українських урядів у світлі конфліктологічної парадигми (1917–1920 рр.)”. У цих публікаціях простежено та проаналізовано основні особливості та суперечності етнонаціональних процесів на Волині, Київщині та Поділлі у міжвоєнний період.

Крім своєї основної тематики, В.А.Нестеренко продовжує досліджувати історію освіти, науки та культури на Поділлі, політичні репресії, діяльність релігійних конфесій та відомих історичних персоналій. Так, у 2009 р. він разом з деякими іншими співробітниками кафедри історії, соціології та політології ПДАТУ (завідувачем кафедри професором О.С.Каденюком, доцентами М.І.Алещенком, А.В.Михайликом, асистентами В.Й.Жезицьким, І.М.Завадською) підготував до друку ряд документів з історії цього навчального закладу. На їх основі у 2009 р. була видана робота “Подільський державний аграрно-технічний університет. Хронологія подій. Документи”.

Загалом В.Нестеренко опублікував близько 120 наукових та науково-методичних праць. Кілька робіт В.А.Нестеренка було надруковано в російських та польських наукових виданнях. Зокрема, це такі праці: “Славянские общности Правобережной Украины (вторая половина XIX – начало XX века)” // Синергетика образования. Третьи международные Кирилло-Мефодиевские чтения. – Москва, Ростов-на-Дону, 2007; “Взаимоотношения между Римо-Католической и Православной церквями Правобережной Украины во второй половине XIX – в начале XX в.” (надрукована у матеріалах другої конференції “Поляки в России”, – Краснодар, 1997 р.), “Українсько-польські відносини на Поділлі в першій третині XX ст.” (Україна і Польща в 20 столітті: проблеми і перспективи взаємодіносин: збірник наукових праць. – Київ-Краків, 2002).

Валерій Анатолійович взяв участь у роботі понад 50 міжнародних, всеукраїнських та регіональних історико-краєзнавчих конференцій. Був учасником ІХ, Х, ХІ, ХІІ, ХІІІ Подільських конференцій, п’яти щорічних міжнародних конференцій “Історія релігії в Україні” (м.Львів), двох Вінницьких обласних історико-краєзнавчих конференцій, ІV та VI буковинських конференцій (Чернівці), двох міжнародних симпозіумів “Національна інтелігенція в історії та культурі України в ХІХ–ХХІ ст.” (Вінниця) та інших.

Брав участь у роботі ІІ та ІІ Міжнародних конгресів українських істориків, які відбулись відповідно у Кам’янці-Подільському та Луцьку.

Є членом “Спілки краєзнавців України”, позаштатним співробітником Центру дослідження історії Поділля (керівник – доктор історичних наук, професор Л.В.Баженов) та Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників історії Волині, який очолює доктор географічних наук М.Ю.Костриця. У 2005 р. за участь у створенні книги з серії “Місцеве самоврядування Хмельниччини. Білогірський район” був нагороджений почесними грамотами від колегії Державного архіву Хмельницької області та від управління освіти та науки Хмельницької обласної державної адміністрації.

Валерій Анатолійович не втрачає зв’язок з Кам’янець-Подільським державним історичним музеєм-заповідником. Зокрема, він займався разом з іншими музейними працівниками створенням відділу “Поділля та Кам’янець-Подільський у 1920–1930-ті роки” нової історичної експозиції Кам’янець-Подільського державного історичного-музею заповідника. Разом з бібліотекарем музею Валентиною Волковою у 2010 р. видав науково-популярну брошуру про перші 50 років діяльності міського музею. У ній коротко висвітлено діяльність цієї культурно-освітньої установи від її ство-

рення у 1890 р. до початку Другої світової війни.

В.Нестеренко продовжує публікувати краєзнавчі статті у місцевій періодичній пресі. Так, у “Віснику ПДАТУ” були надруковані його статті про відкриття у 1865 р. Подільської духовної семінарії та про репресованих викладачів сільськогосподарського інституту (В.П.Храневича, О.П.Мельника, Н.Т.Гаморака), що були підготовлені до друку спільно із доцентом М.І.Алещенком. У “Віснику Кам’янець-Подільського музею-заповіднику” вийшли краєзнавчі нариси В.Нестеренка про директора міського музею у 1920-ті рр. О.З.Неселовського, подружжя Недужих, котрі були активними діячами Українського національно-визвольного руху на Поділлі у 1917–1921р., а в часи Другої світової війни входили до керівництва ОУН(м) у Харкові, за що були розстріляні нацистами, та інші статті та історичні довідки.

Він продовжує проводити екскурсії для студентів ПДАТУ, туристів по старовинному Кам’янцю-Подільському та фортеці. Нагороджувався грамотами міськвиконкому за якісне екскурсійне обслуговування туристів.

В.А.Нестеренко є членом міської шахової федерації і відповідає за розвиток студентських шахів міста. Він постійний учасник університетських спартакіад “Здоров’я” та всеукраїнських шахових змагань, що організуються Міністерством аграрної політики та продовольства. Так, весною цього року на всеукраїнській спартакіаді вищих аграрних закладів України, що відбулась у Вінниці, він поділив третє місце.

Доцента В.А.Нестеренка відзначає широка ерудиція, наукова об’єктивність, скромність. Він користується заслуженим авторитетом серед колег та студентської молоді.

Одержано 2 вересня 2011 року

Ідеологія, політика та культура

УДК 94(477)“1900/1917”:821.161.2.09

А.І.Машталір

Відзначення Шевченківських роковин в Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст.

У статті висвітлюється святкові заходи до Шевченківських роковин напередодні національно-демократичної революції, простежено започаткування та розвиток традицій, щодо вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка у дореволюційну добу.

Ключові слова: Т.Г.Шевченко, пам'ять, традиції, відзначення, державна і міська Дума, царська влада, циркуляр.

Складні й неоднозначні процеси становлення сучасної української державності визначаються багатьма чинниками, серед яких важливе місце посідає національна свідомість, рівень її розвитку та особливості функціонування. Подальше духовне відродження українства тісно пов'язане з усвідомленням людьми їхньої причетності до свого народу та нації, їх глибоких історичних коренів, знанням духовної спадщини, важливою складовою якої є творчість Тараса Григоровича Шевченка, що стала основою для формування модерної української нації.

Саме Тарас Шевченко у художній формі подав цілісну ідеологію національного визволення українського народу, створив відповідну українській дійсності систему цінностей, на яких тримається буття української нації, її суспільна свідомість.

Тому вшанування пам'яті Великого Кобзаря, відзначення свідомими українцями його роковин, в усі часи, а особливо в добу царату, було демонстрацією любові та поваги до свого національного генія, свідченням невмирущості українського духу, суттєвим чинником формування націо-

нальної свідомості.

Метою дослідження є висвітлення заходів, спрямованих на відзначення роковин Т.Шевченка напередодні національно-демократичної революції.

Зазначену проблему дотично порушували: М.Грушевський¹, І.Франко², І.Щитківський³, В.Лозовий⁴, В.Мельниченко⁵, Р.Задеснянський⁶, Г.Сергієнко⁷, О.Лотоцький⁸ та інші науковці, але окремо вона ще не була предметом наукового аналізу.

В дореволюційний період частина українського населення не могла гідно оцінити значення постаті Т.Шевченка, котрий у добу революції (1917–1920 рр.) став символом національної і соціальної боротьби українського народу, прикладом нескореності, “батьком української нації”. Вони в переважній більшості “серцем відчували, але свідомого розуміння постаті Кобзаря не мали”⁹. Адже царська влада докладала чимало зусиль, аби знівелювати національні особливості українського народу. В цьому відношенні видавалось чимало державних актів (Валуєвський циркуляр, Емський указ). Ці та багато інших указів в певній мірі стосувалися і творчості Т.Шевченка, яка в цей період визнавалась офіційною владою як антицарська і піддавалась гонінню. Проте, незважаючи на таку складну ситуацію в країні, все ж таки були зроблені окремі спроби відзначення шевченківських днів.

Досить показовими в цьому відношенні є слова кореспондента журналу “Село”, який писав наступне: “З гірким болем серця пригадується мені 100-літній Шевченківський ювілей в 1914 році коли начальство служачим усіх інституцій, а особливо пани-інспектори наказали учителям затикали роти, погрожуючи, щоб ніхто не смів і слова пікнути про Шевченка. Не один щирий син народу, розкрив рота і розпрощався зі своєю посадою, та скуштував в’язниці. За такої ситуації”, – продовжує автор, – “було бодай незгадувать (Шевченка – Авт.)”¹⁰.

За часів царизму твори Т.Шевченка зазнавали цензурних переслідувань, з’являлися переважно незначними тиражами і були малими за обсягом. Так, Черкаським видавництвом “Вік” було видрукувано перший шевченківський збірник, що датується 1900 р. Він дістав назву “Малий Кобзар” і містив усього 7 сторінок¹¹.

Внаслідок революційних подій 1905–1907 рр. відбулися певні послаблення відносно репресивного тиску. Все частіше з ініціативи найбільш свідомої частини українського населення, передусім інтелігенції, здійснювалися, заходи метою яких було вшанування пам’яті Т.Шевченка і які, як правило, були приуроченими до дат його народження, смерті та перепоховання.

На Черкащині, до 1905 р., могила Шевченка була одним з центрів навколо якого переважно формувалася публічна діяльність свідомого українства. З 1905–1907 років акцент змістився в бік закликів та домагань від влади щодо надання дозволу будувати в містах і селах пам'ятники Кобзарю¹². В Золотоноському повітовому земстві ще в 1904 р., а потім у 1905 р. в Полтавському губерніальному земстві, вирішили збудувати пам'ятник Т.Шевченкові у Києві. Міністерство внутрішніх справ надало відповідний дозвіл на зведення монументу Великому Кобзарю. На це був організований збір коштів по всій Російській імперії. Для цього було створено спеціальну комісію, що відкрито засвідчувала серйозність намірів місцевого самоврядування. Такі дії підштовхнули Київську міську Думу також створити відповідну комісію, але оскільки дозвіл було отримано Полтавським земством – вирішили об'єднати дві комісії в одну. У 1909 р. утворили “Об'єднавчий комітет по спорудженню пам'ятника Т.Шевченкові” за пропозицією якого, Київська Дума відвела територію біля реальної школи і оголосила з 1 травня 1910 р. конкурс на проекти пам'ятника. Але, таким планам чинили опір Київський генерал-губернатор Ф.Трепов та керівник Київської шкільної округи А.Зілов, котрий, доречі, звернувся до генерал-губернатора з листом, в якому мовилося: “в сквері біля російського навчального закладу неприпустимо споруджувати пам'ятник Т.Шевченку, прохаю вжити необхідних заходів”. Одразу після цього відбулася ревізія в “Об'єднавчому комітеті...”. Не знайшовши нічого протизаконного Ф.Трепов звертається з листом до міністра внутрішніх справ П.Столипіна, щоб той допоміг призупинити діяльність “Об'єднавчого комітету...”. Отримавши підтримку останнього, відбуваються репресії по відношенню до членів комітету¹³.

Особливо енергійно проявила себе інтелігенція з Черкащини, яка докладала чимало зусиль задля популяризації постаті Т.Шевченка. Так, зокрема, 26 лютого 1906 року у соборі міста Звенигородки було відправлено панахиду по Великому поетові, а напередодні місцева комісія Київського комітету грамотності на своєму засіданні прийняла рішення про спорудження у цьому ж місті народного дому в пам'ять про Т.Шевченка¹⁴. Подібне мало місце в селі Колодистому Звенигородського повіту, де відбулося Шевченківське свято. Під впливом ідей Кобзаря виникла думка заснувати в селі школу з викладанням української мови¹⁵.

4 квітня 1906 р. на Тарасовій горі, під Каневом, відбулося відзначення 45-х роковин смерті Шевченка. В місцевій пресі було надруковано чимало заміток, в яких, зокрема писалось й про таке: “На свято прибуло людей душ

200. Казали промови, проказували його вірші, співали пісні. Увечері на човнах роз'їхалися додому. Найбільш було селян з окружних сіл: Прохорівки, Келеберди, Ліплявого, Койлова та інших¹⁶. В часописі “Рідний край” невідомий автор під псевдонімом “Мандрівець” подав інформацію, в якій розповів про книгу записів на Чернечій горі, зазначивши: “Пильно продивившись книгу, можна запримітити, що під час Клечальних (Трійця) святку наші селяни найбільше одвідують гору. Зрозуміти се легко – се найбільш вільна пора у хлібороба. Дай-же Боже, щоб се увійшло у закон – і тоді наші селяни щороку будуть мати всеукраїнський празник – празник одвідування домовини Тараса, празник, на який заходитимуться на пораду убогі діти України”¹⁷.

Дописувач цього ж журналу з села Демки Золотоніського повіту повідував: “Хоч наше село й закинуге в глухій краї, та все таки промінь національної свідомості торкнувся наших односельчан. 22-го травня одпразнували роковини незабутнього співця України, Т.Шевченка. Виїхали на берег Дніпра, де співали “Заповіт”, декламували твори, говорили про його життя. Вирішили вшановувати Кобзаря кожного року”¹⁸.

Окрім того, побутувала інформація щодо перешкод, які чинила царська влада, забороняючи поширення шевченківських ідей серед народу. Так, житель із села Прохорівка Золотоніського повіту говорив, що народові конче потрібні лекції про Т.Шевченка, його життя і творчість. Зокрема він зазначив: “У нас намірявся один інтелігент зробити се діло на масницю, та в день смерті поета, але чорна хмара, що зараз наполягла на все, – вихватила його і заслала за Аральське море в ті місця, де був і Тарас у засланні”¹⁹.

На Поділлі в цей період виникають просвітні організації, названі на честь Т.Шевченка. Їхня діяльність докладала чимало зусиль задля популяризації Великого Кобзаря серед населення. Так, 26 лютого 1909 року в містечку Печарі Брацлавського повіту було проведено шевченківські свята, за участі національно свідомих жителів. Помешкання “Просвіти” святково прикрасили, портрет Кобзаря – квітами та рушниками. Літературно-вокальна частина дійства складалася із творів Т.Шевченка та пісень. Члени театрального гуртка декламували такі твори Кобзаря: “Думи мої, думи”, “До мертвих, живих”, “Розрита могила”, “Єретик”. У святі взяв участь місцевий священик, який розповів біографію поета²⁰. Хор виконував твори Т.Шевченка, покладені на музику. Це було першим відзначенням днів Т.Шевченка у м.Печарі. Глядачів було настільки багато, що не всі бажаючі могли відвідати захід. В зв'язку з цим програму свята повторили ще раз.

Доповненням до вшанування пам'яті Т.Шевченка на початку 1909 р. стало проведення двох вистав. З метою найкращої організації пам'ятних днів було залучено жителів із сусідніх сіл. Такі заходи, безумовно, викликали інтерес і всезагальне захоплення населення містечка²¹.

Поряд із національно-свідомим населенням містечка були жителі, які вкрай негативно ставилися до всіх починань. Внаслідок цього до подільського губернатора О.О.Ейлера надійшло письмове повідомлення, підписане продавцем винної крамниці. У ньому йшлося про те, що під час проведення заходів з нагоди святкування Шевченківських днів виконувалися революційні пісні. Розпочалося слідство. У м.Печару приїхав пристав і провів дізнання. Як виявилось, під час відзначення роковин були присутні представники поліції і, звичайно, нічого недозволеного на них бути не могло. Цей випадок навколо просвітницького осередку яскраво засвідчив те, в яких умовах доводилось відзначити дні пам'яті українського Кобзаря.

За рік функціонування осередку у м.Печарі було проведено п'ять літературних вечорів, два з них присвячені Т.Шевченку. Допоміг організувати їх голова Подільської губернської "Просвіти" К.Солуха. Він мав неабиякий авторитет навіть серед відверто налаштованих "ворогів України". Про це промовисто свідчить той факт, що не зважаючи на антиукраїнський настрій, але особисту повагу до К.Солухи, О.Ейлер, росіянин за національністю, зумів оцінити його діяльність в досить своєрідний спосіб – подарувавши К.Солусі бюст Т.Шевченка та його фотографію. На звороті світліни був напис: "Високоуважаемому доктору Солухе на добрую пам'ять от уважающего его кацапа А.Ейлера"²².

З поширенням творів і волелюбних ідей Шевченка, вшанування його пам'яті набувало все гострішого суспільно-політичного резонансу. Особливо це проявилось у 1911 та 1914 роках.

Так, у 1911 році, незважаючи на репресії, які застосовувала влада, в багатьох містах та селах України все ж таки робилися спроби відправляти панахиди, виголошувати промови та вшановувати у вузькому колі вечори присвячені пам'яті Кобзаря. Були спроби й велелюдних святкувань, що проходили в Києві, Харкові, Черкасах, Каневі, Умані, Смілі та в інших містах та містечках, селах України, та за її межами. Наприклад в Черкасах 26 лютого панахиду по Шевченкові правили в Свято-Миколаївському соборі, а по її завершенні, гарну промову сказав священник отець Кудрицький²³.

На батьківщині поета в с.Кирилівці під час свята були присутні й родичі поета – Трохим, Андрій, Іван і Петро Шевченки, котрі приходилися пле-

мінниками Тарасові. Учні місцевої школи виконували пісні на слова Кобзаря. Під час декламування “Вічної пам’яті” – присутні стали на коліна²⁴. Ці дії наочно засвідчили шану та любов українського народу до її символів, борця за соціальне і національне визволення – Т.Шевченка.

Жителі Харкова також взяли участь у відзначенні шевченківських днів. По всій губернії збиралися кошти для відновлення пам’ятника Кобзареві (він стояв в одному із панських маєтків і був згодом розбитий черговим власником помістя). Планувалося спорудити монумент Кобзареві до столітнього ювілею. Лише 13 січня 1914 р. стало достеменно відомо про завершений ескіз моделі пам’ятника Шевченкові, що його виготовив скульптор Рих. Монумент мали на меті встановити на Миколаївській площі. Ще раніше, до 50-ї річниці з дня смерті Шевченка (1911р.), до міської управи надійшло звернення гласних, підписане, зокрема, М.Сумцовим і М.Міхновським. Реагуючи на нього, Харківська міська Дума 4 березня 1911 р. прийняла постанову: 1) асигнувати 150 рублів міському музеєві на покупку комісією портрета Т.Шевченка; 2) назвати іменем Кобзаря нову вулицю; 3) присвоїти міському училищу ім’я Т.Шевченка; 4) запровадити премію кращим студентам за відмінні знання з історії України, української літератури та етнографії²⁵.

У відзначенні шевченківських днів активно взяли участь й просвітяни Кам’янця-Подільського. Так, 11 січня до міської думи надійшло звернення від понад 200 кам’янчан: “Наше місто Кам’янець, яке по справедливості є розумовим та культурним центром Поділля, на мові населення якого писав Тарас Шевченко, у даному разі не може бути винятком... Ми маємо надію, що міська дума, визнаючи та цінуючи творчість Шевченка, який одного разу відвідав наше місто, гідним чином відгукнеться на цей ювілей”²⁶. Через декілька днів міська дума, розглянувши це питання, створила спеціальну комісію з відзначення Шевченківського ювілею, яку очолив відомий діяч українського культурно-освітнього руху, голова Подільської губернської “Просвіти” К.Солуха. Вже 11 лютого комісія подала до міської Думи програму святкування ювілею, згідно якої було запропоновано, як і в Харкові, на честь Т.Шевченка назвати вулицю, відслужити панахиду у міському Кафедральному соборі. 25 лютого провести урочисте засідання міської Думи, приурочене Тарасу Шевченку, а згодом у Пушкінському будинку влаштувати літературно-музичний вечір з виконанням найвідоміших творів поета. Наприкінці урочистостей пропонувалося поставити театральну виставу “Апофеоз Тараса Шевченка”²⁷. Та не судилося цьому відбутися. На той час царські власті робили все, аби не допустити масового

відзначення шевченківського ювілею. Було заборонено відкриття пам'ятників, проведення панахид та вечорів пам'яті Кобзаря²⁸.

Всупереч царським заборонам Подільська “Просвіта” 26 лютого 1911 року відзначила роковини Кобзаря, а далі видрукувала збірник “Шевченкове свято”. У цій книзі подавався опис святкування в Кам'янці-Подільському 50-х роковин з дня смерті Т.Шевченка, подавалися промови, з якими виступили місцеві просвітяни М.І.Філінський, О.М.Пашенко, голова “Просвіти”, лікар К.Г.Солуха. У збірнику також зазначалося про значення української мови та вплив творчості Т.Шевченка на її розвиток, про головні ознаки національного руху, розглядалися основні риси поезії Кобзаря. Також, вміщено розповідь про останні дні та поховання поета²⁹, й низка іншої, не менш цікавої інформації.

24 січня 1914 р. царською адміністрацією було видано циркулярне розпорядження, яке поширювалося на заклади Київського навчального округу. В ньому говорилося про “Недопущення святкування ювілею постаті Шевченка в навчальних закладах”, підвідомчих Міністерству народної освіти. Заборона мотивувалася тим, “что областное наречие русского языка, на котором писал Шевченко, не служит ни орудием, ни предметом преподавания в русской школе, а его жизнь, личность и творчество не содержат в себе материала, который бы отвечал ее задачам и мог бы быть с пользой введен в курс школьного обучения...”³⁰. Більше того, Міністерство народної освіти заборонило поширення серед учнів “тенденційної української літератури” тощо. І це тоді, коли в міських і земських училищах заплановано організувати роздачу учням вибраних творів поета (“Малий Кобзар”), його портрети і біографії, організувати публічні акції з відповідними промовами й читаннями, а в театрах давати вистави, запрошувати туди учнів³¹.

Після оприлюднення циркуляру в шевченківські дні відбулося чимало страйків, зокрема в Києві студенти Київського університету, Політехнічного і Комерційного інститутів, Вищих жіночих курсів не відвідували заняття, а робітники Південноросійського машинобудівного заводу не виходили на робочі місця. Вони влаштовували вуличні демонстрації з антиурядовими гаслами, вступали у сутички з поліцією та військами, стягнутими місцевими властями до міста. Кілька десятків студентів було заарештовано і ув'язнено.

Політичні баталії мали місце й у державній Думі. Від її імені було надіслано міністру внутрішніх справ запит з приводу заборони вшанування пам'яті Т.Шевченка. Вже 26 лютого 1914 р. у Думі після обговорення Київ-

ських подій, вирішили доти дозвіл на відзначення днів Кобзаря лише в деяких містах (Петербурзі, Москві, Каневі, Умані, Катеринославі, Оренбурзі та ін.) і тільки під пильним контролем місцевих властей³².

Незважаючи на заборони, Уманська міська Дума 28 січня 1914 р. прийняла досить сміливе рішення “про перейменування однієї вулиці та запровадження стипендії імені Т.Шевченка, а також підготовку літературно-музичного вечора в міському театрі за участю української трупи Садовського та розміщення у міському сквері бюсту поета”³³. Це не могло не позначитися на національно патріотичному дусі громадян, частина яких прагнула із розмахом відсвяткувати столітній ювілей Кобзаря, що надалі мав стати традицією місцевого українського населення.

Царська влада продовжувала антишевченківську політику. Так, 26 червня 1914 р. було видано ще один циркуляр, який адресувався керівникам і директорам середніх навчальних закладів та училищам Київського навчального округу, що мав на меті заборонити вивчення творчості Т.Шевченка. Цей документ містив “чорний список” письменників і їх робіт, куди потрапив і Т.Шевченко. Вони “не служат предметом шкільного вивчення”³⁴. В Чигиринському повіті Київської губернії місцевий справник боячись численних демонстрацій – не дозволив постановку вистави “Назар Стодоля”.

Складною була ситуація на Полтавщині, де у 1913 році губернатор заборонив золотоніському товариству вишуканих мистецтв проводити публічну лекцію про Шевченка³⁵. Наступного року, в Черкасах, міський голова Кулеша навіть не поставив на обговорення Думи заяву жителів міста про вшанування пам’яті Великого Кобзаря. Даний документ був підписаний багатьма національно-свідомими українськими діячами і висловлював побажання, що мали на меті підняти національну свідомість місцевого населення. Особливо доречним на нашу думку, була спроба організувати у травні 1914 р. екскурсії учнів і вчителів міських шкіл, також під час її проведення уповноважити кількох гласних міської Думи покласти вінок до підніжжя меморіалу. Це мало на меті наочно засвідчити прихильність місцевої влади до постаті поета. Окрім того, за кошти міста видрукувати недороге видання збірки творів Шевченка й роздати її усім учасникам цих екскурсій³⁶.

Негативно було налаштоване духовне відомство, яке в той час відіграло провідну роль й значною мірою впливало на свідомість сільського населення, що на початок ХХ століття становило більшу частину населення України. Так, в с.Козацькому Звенигородського повіту священники

відмовили селянам в панахиді, оскільки дізналися про заборону відправ у Києві³⁷. Такі дії духовенства спонукали громадян відмовлятися від участі у заходах присвячених Т.Шевченкові.

Отже, в дореволюційний період Т.Шевченко продовжував залишатися борцем за національне і соціальне визволення українського народу. Останній, в свою чергу, намагався як слід відзначити шевченківські дні. Проте не завжди це вдавалося, оскільки царський режим робив все можливе для того, аби заборонити багатолюдні зібрання, видаючи цілу низку указів. Але українського поета не забували, про це свідчить ціла низка статей у періодичній пресі того часу.

Примітки:

1. Грушевський, М. В. шістдесят четверті Шевченкові роковини / Михайло Грушевський // Україна: Науковий двомісячник українознавства. – Кн. 1-2 – К. : Державне видавництво України, 1925. – С. 3-5.

2. Франко, І. Тарас Шевченко / Іван Франко // Україна: Науковий двомісячник українознавства. – Кн. 1-2 – К. : Державне видавництво України, 1925. – С. 6-9.

3. Щитківський, І. Пам'ятник Т. Шевченкові у Києві та київська адміністрація / Іван Щитківський // Україна: Науковий двомісячник українознавства. – Кн. 1-2 – К. : Державне видавництво України, 1925. – С. 162-170.

4. Лозовий, В. Діяльність Подільської “Просвіти” в 1906–1914 рр. / В. Лозовий // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 6-27.

5. Мельниченко, В. Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на Черкащині: зародження та розвиток традицій / Василь Мельниченко // Краєзнавство. – 2010. – № 1-2. – С. 200-205.

6. Задеснянський, Р. Апостол Української національної революції (видання четверте) / Р. Задеснянський. – [Детройт, США] : В-во Українська критична думка, 1969. – 390 с.

7. Сергієчко, Г. Я. Тарас Григорович Шевченко – революційний демократ, мислитель, борець / Г. Я. Сергієнко // Український історичний журнал. – 1989. – № 3. – С. 13-26.

8. Лотоцький, О. Сторінки минулого / Олександр Лотоцький. – Ч. 3. – [Сполучені Штати Америки]: Видання Української православної церкви в США, 1966. – 393 с.

9. Кондрацький, Є. Шевченко – поет відродження України і студювання його творів в школі / Євген Кондрацький // Освіта. – 1919. – № 6. – С. 3.

10. Наше велике національне свято // Село. – 1919. – № 11. – С. 5.

11. Мельниченко, В. Зазначена праця. – С. 202.

12. Резниченко, О. Культ Шевченка в його історичній ретроспективі (дорядянський період) / Ольга Резниченко // Медіапорт. – 2004. – 4 березня. – С. 14.
13. Щитківський, І. Зазначена праця. – С. 162-163.
14. Спомини про Т.Г. Шевченка // Рідний край. – 1906. – № 11. – С. 10-12.
15. Мельниченко, В. Зазначена праця. – С. 200.
16. Дописи // Рідний край. – 1906. – № 12. – С. 12.
17. Дописи // Рідний край. – 1906. – № 22. – С. 16.
18. Мельниченко, В. Зазначена праця. – С. 201.
19. По Росії і Україні // Рідний край. – 1906. – № 8. – С. 24.
20. Кучеров, Г. Г. Бібліотека-читальня у містечку Печарі Подільської губернії (1908–1913) / Г. Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Т. 14. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 55.
21. Дописи // Рада. – 1909. – №54. – 7 березня (20 березня). – С. 4.
22. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Спогади. Ч. 1. / В. Приходько – Нью-Йорк, Мюнхен : Криниця, 1967. – Вид. 4. – С. 142.
23. Мельниченко, В. Зазначена праця. – С. 201.
24. Пошаневання пам'яті Т. Шевченка в 50-ті роковини його смерті // Рідний край. – 1911. – № 9-10. – С. 21-22.
25. Резниченко, О. Зазначена праця. – С. 14.
26. Нестеренко, В. Кам'янець і Шевченко: 1914–1920 роки / Валерій Нестеренко // Подолянин. – 2003. – 7 березня.
27. Там само.
28. Сергієчко, Г. Я. Зазначена праця. – С. 25.
29. Мацько, В. Т. Г. Шевченко і Подільська “Просвіта” / Віталій Мацько // Тарас Шевченко українська культура ХХІ століття: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнського симпозіуму (19–20 травня 2000 року). – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 263-264.
30. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХО). – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 32.
31. Сесак, І. В. Освіта на Поділлі. У 2-х частинах. Ч. 2. Середні навчальні заклади Поділля у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / І. В. Сесак Кам'янець-Подільський: Абетка, 1999. – С. 15.
32. Сергієчко, Г. Я. Зазначена праця. – С. 25.
33. Клименко, Т. Шевченкознавчі матеріали у фондах державного архіву Черкаської області / Тетяна Клименко // Архіви України: Науково-практичний журнал. – К. : Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства – Випуск 3-4(264). – С. 146-155.

34. ДАХО. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 25 – Арк. 132.
35. На Украине и вне ее // Украинская жизнь. – 1914. – № 3. – С. 100-107.
36. Комарніцький, М. Так було за царизму / М. Комарніцький // Черкаська правда. – 1961. – 5 лютого. – С. 3.
37. Мельниченко, В. Зазначена праця. – С. 201.

Резюме

В статті освещается праздничные мероприятия Шевченковских годовщины накануне национально-демократической революции, прослежены основание и развитие традиций, по увековечиванию памяти Т.Г.Шевченко в дореволюционный период.

Ключевые слова: Т.Г.Шевченко, память, традиции, празднования, государственная и городская Дума, царская власть, циркуляр.

Одержано 13 травня 2011 року

УДК 94(477.43)“1918/1920”:352

В.В.Гудима

Освітньо-професійна підготовка співробітників місцевих органів влади Поділля в добу Директорії УНР

У статті висвітлюється діяльність вищих державних владних структур та місцевих органів влади щодо забезпечення освітньо-професійної підготовки співробітників місцевих адміністрацій та самоврядувань на Поділлі в добу Директорії Української Народної Республіки.

Ключові слова: освіта, професійна підготовка, місцеві державні адміністрації, самоврядування, курси, Поділля, Директорія, Українська Народна Республіка.

Державність часів Директорії Української Народної Республіки залишається в історії Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. найменш дослідженим періодом. Однією з головних проблем кожної революції є створення ефективних місцевих органів влади. У специ-

фічних умовах Української революції, коли соціальна база національного руху була вузькою, а національні меншини на теренах України домінували у великих містах, їм шанси на успіх значною мірою залежали від дієздатності новоутвореної регіональної влади. Становлення та діяльність місцевих державних адміністративних структур та самоврядувань в добу Директорії Української Народної Республіки (УНР) було одним із пріоритетних завдань влади в процесі організації державного життя, адже від його успішного вирішення великою мірою залежить повноцінне функціонування самої держави. Питання освітньо-професійної підготовки працівників місцевих органів влади вагомо постало в період Директорії УНР. В силу військово-політичних обставин у 1918–1920 рр. Подільський регіон часто перебував в епіцентрі суспільно-політичних подій.

В історіографічному плані дана проблема не була достатньо висвітлена в історичній літературі. Фрагментарні відомості щодо освітньо-професійної підготовки співробітників місцевих адміністрацій та самоврядувань на території Поділля подають сучасні українські історики¹.

Мета даної статті полягає в тому, щоб висвітлити діяльність вищих державних владних структур та місцевих органів влади щодо забезпечення освітньо-професійної підготовки співробітників місцевих адміністрацій та самоврядувань на Поділлі в добу Директорії УНР.

Використовуючи архівні матеріали, тогочасну періодику, наукові публікації, спробуємо визначити загальні риси і тенденції цього процесу, проілюструвавши їх фактичним матеріалом. Водночас торкнемося питання діяльності вищих органів влади, місцевих державних адміністрацій та самоврядувань щодо проведення різних курсів для службовців, їх складу, наукового та матеріального забезпечення, окреслимо основні проблеми і завдання, які виникали в процесі організації та проведення занять щодо підвищення освітньо-професійного рівня співробітників місцевих органів влади.

Директорія УНР відмовилася від використання державного апарату, створеного за доби Гетьманату. Всі урядовці, як в центральних установах, так і на місцях, негайно звільнялися. Нове призначення відбувалося за “спеціальними доповідями відповідних начальників”² (міністерства внутрішніх справ губернських, повітових, волосних комісарів) і умови їх рекомендацій українськими громадськими організаціями та затвердження Директорією УНР³.

В процесі встановлення контролю над Поділлям, Директорія УНР здійснила реформу місцевих адміністрацій – відновила посади губернських і

повітових, волосних та сільських комісарів. Було розпочато формування керівного складу апарату. Часто місцевими державними службовцями призначалися особи, які займали керівні посади в період Центральної ради.

19 листопада 1918 р. Директорія УНР поновлює на посаді Подільського губернського комісара Г. Степуру. Одразу він розпочав роботу з відновлення діяльності місцевих адміністративних органів влади – місцевих комісарів та демократичних самоврядувань⁴.

Щодо якісного складу адміністративного апарату та самоврядувань, то часто у місцевих установах відповідальні посади обіймали урядовці, які вороже ставились до української влади⁵. Вони саботували, гальмували роботу, викликаючи невдоволення населення, і своїми діями підірвали довір'я до уряду УНР.

Звичайно, розуміючи всю небезпеку такого стану справ, українська влада намагалась переглянути персональний склад установ і усунути ворожі елементи з посад. З тих урядовців, які залишались працювати, бралась урочиста обіцянка на вірність УНР. Замінити звільнених чиновників фактично не було ким. Українська Республіка потерпала від нестачі свідомих українських інтелігентських сил. Міністр внутрішніх справ І. Мазепа писав, що, відвідавши район Вінниці – Могилева-Подільського, “побачив типову для України картину: для організації влади в цих, порівнюючи передових з національного боку повітах, ледве знайшлося всього по якомусь десятку свідомих українців. Решта місцевої інтелігенції були переважно росіяни, помосковщені “малороси”, і далі євреї, й почасти поляки, що ставились вороже до української справи”⁶. Тому через брак кадрів місцеві інституції часто перебували в руках антиукраїнських сил, що не давало можливості успішно втілювати політику центральних органів влади.

Щоб якось поправити становище і дещо зменшити гострий дефіцит кадрів, подільські губернські державні органи та органи самоврядування у 1919 р. влаштували курси для підготовки інструкторів-організаторів місцевої влади, на які намагались набирати осіб, авторитетних серед населення даної місцевості⁷.

Волость і село гостро відчували брак освічених людей. Тому у березні 1919 р. Подільською губернською народною управою (ПГНУ) було ухвалено асигнувати кошти на організацію повітових селянських курсів. Головна мета курсів полягала у навчанні селянських активістів, які б змогли вести як культурно-освітню, так і адміністративну роботу на селі. Під час проведення курсів мали читатися такі дисципліни: історія України (20 год.), українська мова (практичний курс, 20 год.), українське письмо

(15 год.), географія України (30 год.), арифметика (20 год.), законодавство (10 год.), сільське господарство і кооперація, земельне питання (10 год.), організація просвіт, спілок й інших товариств (5 год.). Кожне село повіту зобов'язувалося надіслати по дев'ять мешканців, загальна ж кількість, яка передбачалася – 5100 слухачів. Тривалість навчання складала 6 тижнів. Курсисти мали б відбиратися громадами сіл, “Просвітами”, учителями, кооператорами, інструкторами народної управи. Навчання на курсах передбачалося безкоштовне, на кошти держави і ПГНУ (1030850 карб.)⁸.

Не стояли осторонь організації та проведення курсів повітові управи. Так, в листопаді 1919 р. підвідділом позашкільної освіти Летичівської повітової народної управи було організовано загальноосвітні курси для селян повіту та робітників міста Летичева й околиць. Слухачами курсів стали представники всіх населених пунктів повіту (по два від кожного). Протягом шести тижнів навчання вони прослухали 18 навчальних дисциплін різноманітного спрямування – “Історія України”, “Українська мова”, “Арифметика” (два останніх – практичний курс), “Сільське господарство і кооперація” (найбільший за обсягом курс – 40 годин), “Організація просвіт, спілок і інших товариств”⁹.

Для покращення агітаційної роботи серед населення та підготовку кадрів для відновлення місцевих органів влади в період з 8 по 18 липня 1919 року в Кам'янець-Подільському Державному Українському Університеті розпочали роботу курси підготовки волосних інструкторів-інформаторів, впорядкованих заходами губкомісара М.П.Кондрашенка коштом губернського комісаріату Поділля¹⁰.

На курси прибули слухачі переважно з Кам'янецького й Новоушицького, а також декілька чоловік з Проскурівського, Летичівського, Могилівського і Брацлавського повітів. Слухачі курсів, що приїхали з повітів, були здебільшого селянами, народними вчителями і кооператорами. Було декілька вільних слухачів – переважно місцевих робітників. Лекції також відвідували військові та інші особи. Дійсних слухачів на курсах було: з Кам'янецького повіту – 19 чол., Ново-Ушицького – 14 чол., Проскурівського – 3 чол., Летичівського – 2 чол., Могилівського – 2 чол., Брацлавського – 1 чол. Разом з шести повітів прибуло 42 чол. Кількість вільних слухачів складала 12 чоловік. Всього на курсах волосних інструкторів-інформаторів було 54 слухачі¹¹. На курсах з 8 до 14 години читалися лекції професорсько-викладацьким колективом університету, українськими громадсько-політичними діячами, міністрами уряду, членами Української партії соціал-революціонерів і Української партії соціал-демократів¹².

Керівництво курсів приділяло значну увагу питанням державотворення, аграрному питанню, яке надзвичайно було актуальним для селянства, великої ваги надавалося питанням організації інструкторського апарату і проведенню виборів. По закінченню курсів слухачам видали відповідні посвідчення, з якими вони повинні були з'явитися до повітових комісарів і мали стати волосними інструкторами. Перед від'їздом видавалася література для роздачі по селах від міністерства преси й інформації. Дехто з курсистів відразу ж одержав призначення від Господарського Союзу Поділля на посаду інструктора по кооперації¹³.

Діяльність інструкторів-інформаторів давала позитивні результати в губернії¹⁴, що сприяло утворенню місцевих адміністрацій, інформаційно-агітаційній діяльності серед населення. Отримавши загальні теоретичні, практичні знання і навички під час проходження курсів у Кам'янець-Подільському Державному Українському Університеті, волосні інструктори-інформатори успішно виконували свою роботу, адже для курсистів були створені всі сприятливі умови і високий рівень викладання викладачами університету, членами уряду, громадсько-політичними діячами.

Військові дії не тільки постійно змінювали кордони УНР, але і породжували відсутність кваліфікованих кадрів, середньої та нижньої ланки державних чиновників. Цю проблему уряд намагався вирішити за допомогою службовців-галичан. Так, у серпні 1919 року Подільським губернським комісаром, міністерством внутрішніх справ (МВС) та Галицьким урядом було організовані триденні курси для майбутніх державних службовців¹⁵. Заняття щодо ознайомлення з Наддніпрянським устроєм проводили міністри юстиції, внутрішніх та земельних справ, губернський комісар Поділля. По закінченні навчання понад 40 чоловік було направлено у звільнені повіти Подільської та Волинської губерній¹⁶.

У 1919 році ПГНУ звернулася до II чергового зібрання Подільської губернської народної ради (ПГНР) з питанням про утворення при управі спеціального органу, "який би піклувався виключно про налагодження організації місцевого самоврядування та підвищення професійного рівня співробітників самоврядувань на Поділлі. Орган цей мав бути тимчасовий, але дієвий. Як окремих відділ при ПГНУ"¹⁷. В його штати мали увійти: заввідділом, його помічник, шість інструкторів з вищою освітою, шість спеціалістів-бухгалтерів, шість інструкторів з середньою освітою, рахівник, два урядовці, регістратор¹⁸.

ПГНР, піклуючись про організацію та діяльність волосного самоврядування, виділила на видатки відділу допомоги волосним земствам на 1919

рік 328 200 карб.¹⁹. До обов'язків відділу допомоги волосним земствам належало: 1) через своїх інструкторів, які поїдуть на місця, надавати допомогу при організації їх роботи; 2) влаштовувати цілу низку з'їздів (з участю повітових земств, голів волосних управ, членів управ і окремих працівників та секретарів, бухгалтерів) для виявлення різних питань принципового і практичного характеру з діяльності волосних управ і для координації діяльності по всьому Поділлі; 3) організовувати короткотермінові і триваліші курси, що мають підготувати працівників, заняття щодо упорядкування бухгалтерії по волосним управам²⁰. ПГНУ планувала відкрити короткострокові курси для рахівників волосних земств в м.Вінниці. Для цього повітова управа асигнувала на влаштування курсів 3333 карб.²¹.

У 1920 р. МВС своїми розпорядженнями посилює вимоги до освітнього рівня керівників місцевих державних адміністрацій. Губернські комісари повинні були мати вищу освіту, переважно юридичну, а повітові комісари і помічники – не нижче середньої²².

МВС, аналізуючи попередній досвід 1918–1919 р., а також звіти міністерських комісій, які восени 1920 р. об'їхали повіти, дійшли до висновку, що головною причиною, яка унеможлиблювала налагодження адміністративного апарату була “цілковита невідготовленість та повна несвідомість людей, які займали посади повітових комісарів щодо адміністративних справ; відсутність правильного ведення канцелярського урядування, наслідком чого був хаос в справі управління комісаріату; несвоєчасне ознайомлення як самого комісара, так і населення з важливими розпорядженнями уряду; різні непорозуміння з агентами влади повіту; цілковита відірваність повітового комісара від волості і села”²³.

Щоб уникнути попередніх помилок, МВС, відповідно ухвали директорів департаментів від 30 березня 1920 р., постановило якнайскоріше утворити півторамісячні підготовчі курси для кандидатів на посади ПК, їх помічників і начальників міліції²⁴.

Курси планувалося відкрити з 20 квітня 1920 р.²⁵, але через різні військово-політичні обставини, 17 травня 1920 р. Рада Народних Міністрів прийняла законопроект про влаштування при МВС відповідних курсів²⁶.

Спочатку планувалося відкрити курси у м.Вінниці²⁷, але потім було вирішено у м.Кам'янці-Подільському²⁸. На нашу думку, зміна місця проведення курсів була зумовлена відсутністю лекторів для проведення їх у м.Вінниці та існуванням у м.Кам'янці-Подільському Державного Українського Університету, який став вогнищем національної культури, осередком освітньо-культурного життя краю і опорою українського державотворення.

В університеті зосередилися кращі науковці, політичні, громадські діячі, які надавали вагому допомозі місцевим органам влади в організації курсів для урядовців, інструкторів-інформаторів, військових, вчителів, духовенства.

Для викладання на курсах МВС передбачало запросити професорів відповідних дисциплін²⁹, оголосити в періодичній пресі про утворення курсів та умови прийому. Складання програми і розподіл лекцій залишались за професорами університету у порозумінні з МВС³⁰.

Слухачі курсів мали ознайомитися з адміністративним, приватним, публічним, політичним, конституційним, державним, кримінальним правом, організацією центральної та місцевої влади та їх компетенцією; ознайомитися з діяльністю ПК, начальника міліції, із загальним оглядом організації адміністративної влади в Європі³¹.

Була встановлена тривалість лекцій, семінарських та практичних занять – 2 год³². Заняття на курсах повинні були відбуватися в часи вільні від роботи в уряді, в другій половині дня.

Відповідно правил прийому, особи, які бажали прослухати курси, подавали заяву на ім'я голови курсів, свідоцтво про освіту, відомості про службовий стаж, попередню службу, рекомендації, а також плату в розмірі 500 карб. Урядовці МВС командировалися для прослуховування курсів наказами від відповідного керівництва³³.

Як свідчать архівні документи, у квітні 1920 р. заяви на курси подали 20 чоловік. Серед них: чотири студенти Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету³⁴, два студенти Київського університету св. Володимира³⁵, три військових³⁶, два громадянина Кам'янця-Подільського³⁷, чотири урядовців з особливих доручень при департаменті політичної інформації МВС³⁸, діловод адміністративного департаменту МВС³⁹, комісар Київської контори державного банку⁴⁰, а також, два діловоди⁴¹ та старший бухгалтер міністерства юстиції⁴².

Слухачі курсів під час навчання повинні були одержувати відповідні посвідчення і, з'являючись на заняття, розписуватись в книзі у секретаря курсів, пред'являючи при цьому посвідчення⁴³.

По закінченню курсів слухачі складали іспити, які поділялися на усні та письмові. Для цього формувалась спеціальна комісія у складі лекторів і директора департаменту загальних справ МВС під головуванням останнього⁴⁴.

Для утримання та організації курсів передбачалося виділити суму розміром 121 250 карб.⁴⁵. Зокрема кошти розподілялися наступним чином –

за роботу викладачів на семінарських, лекційних та практичних заняттях їм нараховувалась платня 1000 карб. за одну академічну годину (за весь час – 90000 карб.), за оренду приміщення передбачалась платня у розмірі 9000 карб., на прибирання помешкання – 2250 карб., на канцелярські видатки – 20 000 карб.⁴⁶.

17 серпня 1920. МВС був підготовлений законопроект “Про тимчасову школу інструкторів по адміністрації при МВС”⁴⁷. Персональний склад евакуйованих комісаріатів був сконцентрований у м. Мелеці (Польща) для підготовки інструкторських кадрів для адміністративних органів та міліції. Правовою підставою підготовки інструкторських кадрів стала постанова РНМ УНР “Про п’ятитижневі курси інструкторів по адміністрації при МВС” від 29 серпня 1920 р. Згідно з цим документом, при Адміністративному департаменті МВС засновувались курси для підготовки інструкторів по адміністрації на 100 слухачів. Успішне закінчення даних курсів надавало право на звання старшого або молодшого інструктора по адміністрації чи народній міліції, згідно з пройденим напрямком навчання. Статут та програму курсів затверджував Міністр внутрішніх справ⁴⁸. Для фінансування проекту, а саме “на заснування курсів, видачу платні персональному складу і лекторам, на господарчі та канцелярські видатки”, з державної скарбниці у розпорядження Міністра внутрішніх справ було виділено 1 990 000 грн.⁴⁹.

МВС у 1920 році влаштувало курси для підготовки волосних комісарів. Програма курсів передбачала опанування таких дисциплін, як: адміністративне, державне, карне право, а також вивчення законодавства УНР, огляд законів колишньої Російської імперії та інше⁵⁰.

Таким чином, вищі державні владні структури, місцеві державні адміністрації та самоврядування Поділля протягом 1918–1920 рр. вживали заходів щодо забезпечення і підвищення освітньо-професійної підготовки співробітників місцевих органів влади через проведення різних курсів. Значний внесок і допомогу у проведенні курсів зробив Кам’янець-Подільський Державний Український Університет. Але, на жаль, через військові, матеріальні, політичні причини не вдалося завершити процес підготовки високопрофесійних та кваліфікованих співробітників для місцевих органів влади на Поділлі в добу Директорії УНР.

Примітки

1. Завальнюк, О. М. Земство і Кам’янець-Подільський Державний Український Університет (1918–1919 рр.) / О. М. Завальнюк // Матеріали XII Подільської іст.-краєзн. конф. / ред. кол.: Завальнюк О. М (спів голова), Войтенко В. І., Баженов

Л. В. (відповід. ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 2. – С. 163-174; Його ж. Громадсько-політичне життя Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : К-ПДПУ, 2000. – Т. 4(6). – С. 295-305; Його ж. Кам'янець-Подільський державний український університет – опора українського державотворення (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Симон Петлюра у контексті українських національно визвольних змагань: зб. наук. праць. – Фастів, 1999. – С. 163-170; Його ж. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка НОВА, 2006. – 632 с. та інші; Копилов, А. О. Кам'янець-Подільського державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) / О. А. Копилов, О. М. Завальнюк // Укр. іст. журн. – 1999. – № 4. – С. 41-51; № 5. – С. 26-36; Лозовий, В. С. Внутрішня і зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки (Кам'янецька доба) / Віталій Лозовий. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – 224 с.; Гай-Нижник, П. П. Налагодження державної служби в добу Української революції / П. П. Гай-Нижник // Державна служба України в історичному контексті: проблеми становлення та розвитку: зб. текстів виступів на наук.-практ. конф. Київ, 18 листоп. 2008 р.) / Головне управління державної служби України / за заг. ред. А. Вишневського – К. : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2009. – С. 37-91; Шинкарук, Я. І. Правові засади організації та діяльність Міністерства внутрішніх справ Української Народної Республіки доби Директорії (листопад 1918 – листопад 1920 рр.): дис. ... канд. юридич. наук / Ярослав Іванович Шинкарук. – К., 2006. – 211 с.; Васковський, Р. Ю. Діяльність Директорії УНР (листопад 1918 – квітень 1919 рр.): дис. ... канд. іст. наук / Ростислав Юрійович Васковський. – Дніпропетровськ, 1999. – 183 с.; Яблонський, В. М. Директорія УНР: формування засад Української державності в 1918–1920 рр.: дис. ... канд. іст. наук / Василь Михайлович Яблонський – К., 1998. – 184 с.; Верховцева, І. Г. Діяльність земств Правобережної України (1911–1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук / Ірина Геннадіївна Верховцева. – Ізмаїл, 2004. – 237 с.; Стецюк, В. Б. Земства Правобережної України в період національно-демократичної революції 1917–1920 рр.: дис. ... канд. іст. наук / Вадим Борисович Стецюк. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 240 с.

2. Центральний державний архів вищих органів влади (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 20 – Арк. 2.

3. Державний архів Київської області. – Ф. Р. 2798. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 10.

4. ЦДАВО України. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 1.

5. Там само. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 60-а. – Арк. 1.

6. Лозовий, В. С. Зазначена праця. – С. 117-118.

7. Верховцева, І. Г. Зазначена праця. – С. 170.

8. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХО). – Ф. Р.-260. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 152-154.

9. Стецюк, В. Б. Зазначена праця. – С.151.
10. Курси волосних інструкторів-інформаторів при Губкомісаріяті Поділля // Трудова громада. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 24 липня. – 1919. – № 24. – С. 7.
11. Гудима, В. В. Курси з підготовки волосних інструкторів-інформаторів при Кам'янець-Подільському університеті (1919 р.) / В. В. Гудима // Освіта, наука і культура на Поділлі. зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 13.: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 58.
12. Курси інструкторів-інформаторів // Трудова громада. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 15 липня. – 1919. – № 17. – С. 7.
13. Гудима, В. В. Зазначена праця. – С. 58.
14. ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 60-а. – Арк. 15.
15. Яблонський, В. М. Названа праця. – С. 69.
16. Курси для Галичан // Україна. – Кам'янець-Подільський. – 10 серпня. – 1919. – Ч. 1. – С. 3.
17. ЦДАВО України. – Ф. 543. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 9.
18. Там само. – Арк. 10.
19. ДАХО.– Ф. Р.-260. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 165.
20. ЦДАВО України. – Ф. 543. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 10.
21. Там само. – Ф. 2014. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 182.
22. Там само. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 608. – Арк. 10.
23. Там само. – Спр. 403.– Арк. 4.
24. Там само. – Арк. 56
25. Там само. – Спр. 403. – Арк. 13.
26. Там само. – Арк. 56.
27. Там само. – Оп. 4. – Спр. 33. – Арк. 25.
28. Там само. – Оп. 2. – Спр. 403. – Арк. 4.
29. Там само. – Арк. 4.
30. Там само. – Оп. 4. – Спр. 33. – Арк. 25.
31. Там само. – Оп. 2. – Спр. 403. – Арк. 4.
32. Там само. – Оп. 4. – Спр. 33. – Арк. 25.
33. Там само. – Оп. 2. – Спр. 403.– Арк. 1, 2, 3.
34. Там само. – Арк. 13., 36, 37, 57.
35. Там само. – Арк. 47, 51.
36. Там само. – Арк. 17, 23, 28.

37. Там само. – Арк. 35, 31.
38. Там само. – Арк. 20, Арк. 41, 45 ,49.
39. Там само. – Арк. 18.
40. Там само. – Арк. 25.
41. Там само. – Арк. 39, 52.
42. Там само. – Арк. 53.
43. Там само. – Арк. 2.
44. Там само. – Арк. 3.
45. Там само. – Арк. 6.
46. Там само. – Арк. 13.
47. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Т. 2 / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – С. 167.
48. Шинкарук, Я. І. Зазначена правця. – С. 122.
49. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. ... – Т. 2. – С. 167.
50. ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 608. – Арк. 1.

Резюме

В статье освещается деятельность высших государственных властных структур и местных органов власти относительно обеспечения образовательно-профессиональной подготовки сотрудников местных администраций и самоуправлений на Подолье в период Директории Украинской Народной Республики.

Ключевые слова: образование, профессиональная подготовка, местные администрации, самоуправление, курсы, Подолье, Директория, Украинская Народная Республика.

Одержано 13 травня 2011 року

УДК 37.017.92(477)

С.В.Маркова, К.І.Алілуйко

Освітньо-виховна система УСРР 20-х – 30-х рр. ХХ ст. як чинник легітимізації правлячого режиму

У статті робиться спроба дослідити, використовуючи історичний підхід, становлення освітньої-виховної системи в УСРР у 20-х – 30-х рр. ХХ ст., її основні суперечності як концептуально-важливої складової функціонування соціальної сфери й одного з головних чинників легітимізації нової влади; з'ясувати основні соціальні функції молоді в СРСР та шляхи формування уніфікованої суспільної свідомості.

Ключові слова: молодь, революційна педагогіка, тоталітарна держава, ідеологічний монізм, соціальна сфера.

Аналіз тенденцій суспільного розвитку України свідчить, що наслідки встановлення тоталітарних режимів у ХХ ст. носять пролонгований характер й вплинули на культурну взаємодію поколінь; вони потребують детального вивчення та оприлюднення інформації, зокрема щодо функціонування освітньо-виховних систем, з метою попередження виникнення рецидивів у суспільствах ХХІ ст.

У першій половині ХХ ст. сформувалися різні суспільні підходи щодо формування світоглядних орієнтирів молоді, підготовки її до життя засобами освіти, культури, навчання і виховання. Суспільства ліберальної демократії й тоталітарні режими по-різному корелювали сфери політики, економіки, освіти, культури. Буржуазна педагогіка декларувала прагматизм, індивідуалізм, соціалістична або “революційна педагогіка” – класову боротьбу, дух пролетарського колективізму. Освітні системи різнилися ставленням до загальнолюдських гуманістичних пріоритетів, зокрема, духовності (в даному випадку – духовність як визначення вищого рівня освоєння людиною внутрішнього світу, ставлення до природи, суспільства, інших людей) [22, с. 144].

Як відзначає В.Андрущенко, “провідними мотивами марксистської педагогіки були принципи “революційної доцільності”, “виживання у ворожому оточенні”, “побудови соціалізму”, “післявоєнної відбудови народного господарства”, які послідовно змінювали один одного і т. ін. Духовність у такій педагогіці перебувала чи не на останньому місці” [1, с. 8-9].

Виховання молоді у тоталітарних суспільствах здійснювалося у дусі ідеалів мілітаризованих держав, що готували своїх членів до героїчних звершень в ім'я світлого майбутнього. Так, “надією третього рейху” мала

статі “гітлерівська молодь” (гітлерюгенд), перед якою “мав здригнутися світ” [10]. Небаченою жорстокістю в другій половині ХХ ст. відрізнялися молоді “червоні кхмери”, котрі безапеляційно страчували однолітків, власних батьків та усіх неприхильних до влади співгромадян [20].

За твердженням М. Чабанної, у формуванні необхідної для тоталітаризму свідомості важливу роль відіграють такі механізми впливу: засоби політичної соціалізації, політична пропаганда, ідеологічна індоктринація. “І оскільки ці механізми застосовуються для нав’язування панівної ідеології, то з інформації, яка доходить до населення, вилучаються будь-які дані, що містять ознаки інших ідеологій” [26].

Подолання тоталітаризму, стверджує І. Костира, “має розпочинатися не з критики репресивного апарату (до дії якого, як це не страшно звучить, суспільство звикає), не з критики економічної недолугості (для тоталітаризму головне не багатство саме по собі, а його “справедливий” розподіл), а саме з критики ідеології” [14, с. 95].

В. Марочко і Г. Хілліг дійшли висновку, що “через систему освіти відбувався цілеспрямований вплив на свідомість українського народу, запроваджувався “соціалістичний побут” і новий уклад життя, його стиль та спосіб, усувалася традиційна селянська і “містечкова культура”, викорінювалися підвалини національної самобутності української історичної культури” [18, с. 5].

Деякі аспекти даної проблеми у своїх наукових працях висвітлювали В. Андрущенко, П. Бондарчук, Г. Єфименко, І. Костира, Н. Кочубей, Н. Литвин, В. Лернатович, Я. Мандрик, В. Марочко, А. Мельник, Л. Неліпенко, О. Стасюк, Ю. Степанчук та інші.

Завдання статті – дослідити, використовуючи історичний підхід, становлення освітньої-виховної системи в УСРР у 20-х – 30-х рр. ХХ ст., її основні суперечності як концептуально-важливої складової функціонування соціальної сфери й одного з головних чинників легітимізації нової влади, з’ясувати основні соціальні функції молоді в СРСР та шляхи формування уніфікованої суспільної свідомості. (Прим. авт. В даному випадку – соціальна сфера розглядається як така, що охоплює відносини між соціальними спільнотами, всередині цих спільнот, між окремими особами, що мали різне становище в суспільстві й брали неоднакову участь у його соціальному житті).

Посилення уваги до молоді в УСРР припало на 20-ті – 30-ті рр. ХХ ст. У наукових роботах з педагогіки висвітлювали проблеми організації соцзмагань, ідеологічного виховання, колективної відповідальності тощо. Мо-

лодь розглядалася як джерело поповнення робітничого класу, колгоспного селянства, радянської інтелігенції. В.Ленін акцентував увагу причетних до педагогічної діяльності на тому, що “тільки в процесі трудової діяльності, разом з робітниками і селянами, формується комуністичний світогляд дітей і молоді” [13, с. 308], він гостро критикував опонентів з приводу функціонування школи поза політикою.

С.Флякс у центральному педагогічному журналі на початку 30-х рр. закликав “застосовувати більшовицьку непримиренність у боротьбі із буржуазними теоріями в педагогіці” та зауважував, що “не педагогічний процес взагалі, а педагогічний процес певного класу (в даному разі – пролетарського)”, мав найбільше турбувати педагогів [25, с. 158].

М.Калінін наголошував на тому, що “учні мають займатися самообслуговуванням удома і в школі, допомагати робітникам і колгоспникам. Проте застерігав, щоб до праці учнів не підходили як до додаткової робочої сили. Зразком комуністичної поведінки повинні бути піонери і комсомольці, виховані на революційних, бойових і трудових традиціях” [13, с. 362].

Основними тезами кінця 20-х – початку 30-х рр. у центральних педагогічних журналах, зокрема, “За марксо-ленінську педагогіку” були: “Дух пролетарського колективізму мобілізує всю масу дітей під гаслом “П’ятирічку за чотири роки”, “Доженемо і переженемо передові капіталістичні країни” [27, с. 9]; “Вся система організації дитячої поведінки мусить бути переглянута під кутом соцзмагання, ударництва, самокритики. Діти найвище оцінюють педагогічні заходи – догана, обговорення на зборах, виключення з колективу, чорна дошка, вплив через газету” [6, с. 13].

Під керівництвом партії учні, окрім “зібрання брухту, пляшок, ліквідації прориву на заводі, ліквідації неграмотності”, мали “втягувати сусідів та батьків до колгоспу, знімати дзвони з церков, облаштовувати інтернати, підвищувати продуктивність праці, як у сільському господарстві так і на виробництві” [16, с. 55]. Нова школа мала виховувати “войовничих безвірників, що здатні в боротьбі за соціалізм боротися проти контрреволюційного впливу релігії та дати учневі розуміння генеральної лінії партій, виховати з нього активного борця з ухилами” [11, с. 129].

Я.Мандрик слушно зауважує, що у 1930-і рр. відбулася тотальна політизація та ідеологізація навчального процесу, насадження в школах войовничого атеїзму [17, с.7].

Отже, підвалинами дитячого руху другої половини 20-х – першої половини 30-х рр. були “соціальне спільне життя (особа існує лише в суспільстві), громадська робота (важливість творчої роботи для суспільства),

прагнення до класового ідеалу, активність в боротьбі за цей ідеал, прагнення до знання” [19, с. 88].

Радянська школа з самого початку поєднувала у собі шкільне навчання з продуктивною працею та громадською роботою, внаслідок чого “було закладено основу перебудови школи на базі політехнізму” [11, с. 11].

Більшовицька партія відразу почала створювати власну освітню систему. При цьому вона змушена була брати до уваги такі реалії як розруха, безробіття, безпритульність дітей, неграмотність населення та ін. Станом на 02.08.1925 р. кількість безпритульних дітей на території УСРР за неповними даними сягала 23 тис. та постійно зростала [3, с. 25].

У вересні 1927 р. у містах УСРР були проведені місячники боротьби з безпритульністю, що набрала загрозливого характеру. Так, у Києві тільки з Окріно “забирали щороку до 1000 безпритульних дітей” [5, с. 49]. Дітей розподіляли до будинків для неповнолітніх правопорушників, звичайних дитячих будинків та у нічліжки для безпритульних (у Києві у 1927 р. було організовано нічліжок – 3, дитбудинків – 4, додатково патрунувалося 200 сільських дітей з околиць). Питання подолання безпритульності намагалися вирішити за рахунок створення сільгоспколоній. Так, коштом Київського міського бюджету утримувалася сільгоспколонія “Нансенівка”. Нові місця у дитячих будинках вивільнялися за рахунок працевлаштування “підлітків та переростків” на виробництві. Кустарям, які брали на навчання двох безробітних підлітків, надавалися пільги в оподаткуванні [5, с. 76-77].

У 1927 р. кошти на боротьбу з безпритульністю отримували також за рахунок “ігорних підприємств (казино, рулетки, тощо)”. У Києві ігорні підприємства давали по 600 000 крб. прибутку на боротьбу з безпритульністю [5, с. 51].

На 1 січня 1923 р. в Україні працювало 1511 дитячих будинків, 33 дитячі трудові колонії, 14 дитячих трудових комун, 9 дитячих містечок. На кінець 1923 р. кількість дитячих будинків в Україні досягла кульмінаційної точки – 1928 закладів з контингентом 114 тис. дітей. У 1924 р. Наркомос України змушений був визнати, що його плани суспільного виховання дітей і розвитку у мережі дитячих будинків необґрунтовані, а ослаблення сімейного виховання зумовлене тимчасовими економічними труднощами. До кінця року мережа дитячих будинків була скорочена до 1056 закладів, а кількість вихованців у них становила 82 тисячі. Вже у 1927 р. таких закладів було 411 з контингентом 48 тисяч вихованців [21, с. 111-112]. Радянська влада була змушена відступити від масової організації дитячих будинків, побудови дитячих містечок та повернутися до пріоритетності виховання дітей у сім’ях.

Поступово вибудовувалася нова система організації навчального процесу. У постанові VII конференції КП(б)У України (1923 р.) вказувалося, що “потрібне тверде й безпосереднє керівництво партії роботою Народного комісаріату освіти з тим, щоб радянська освіта була насичена комуністичним змістом” [13, с. 340].

Постановою РНК “Про шкільну мережу загального навчання” від 1924 р. запроваджувалася “Семирічна трудова школа з двох концентрів: першого початкового (4-літка) і другого (3-літка). Для обслуговування малозаселених місцевостей організовувалися рухомі школи” [12, с. 14-15]. Державні трудові школи охоплювали навчанням дітей віком 8–15 р., професійні школи – від 15 до 17 р. При комплектуванні профшкіл перевага надавалася дітям робітників, селян, “не загороджувався доступ і дітям трудової інтелігенції” [3, с. 23]. Базова школа функціонувала як загальноосвітня, трудова, політехнічна.

У 1928 р. у системі профосвіти діяли профшколи технічної освіти, ремісничі школи, школи фабрично заводського учеництва (школи млинарства, крою й шиття, зуботехнічні), профшколи на єврейській мові, школи для дітей кустарів та безробітних, профшколи для перерослих некваліфікованих робітників, вечірні робфаки, курси підготовки до вишів, самоокупні профшколи, школи селянської молоді [12, с. 35-36]. Якщо у РСФСР станом на 1927 р. відбулося злиття трудових шкіл та профшкіл, то в УСРР школи функціонували розрізнено.

Постановою РНК УСРР “Про розподіл відрахувань промислових підприємств на потреби вищої професійно-технічної освіти” у 1925 р. запроваджувався окремий збір із промислових підприємств [4, с. 17], він дозволив суттєво покращити процес навчання.

При вступі до ВНЗ перевага надавалася “пролетарським елементам”, це безпосередньо контролювала влада: “тілґ чи полегшених іспитів для окремих груп визначити неможливо, але влада дбає, щоб приймальні комісії всебічно обраховували іспит робітників і селян, як це робиться й досі. Миськрада виділяла представників до всіх приймальних комісій, яким з цього приводу дані певні вказівки” [5, с. 58].

Відзначаючи заполітизованість навчального процесу, варто зупинитися на загальному аналізі підручників для усіх груп школярів та студентів. Про заполітизованість свідчать самі назви. Так, Букварі у 1925/26 н.р. називалися “Червоний прапор”, “Червоноармієць” [3, с. 23-25]. У тестових завданнях для визначення шкільних навичок та знань було достатньо запитань політичного спрямування, зокрема, “Яке революційне свято буває перед літом?”, “У якому місті похований Ленін?” тощо [8, с. 15]. У підручнику

для робфаків, радпартшкіл, педтехнікумів “Економічна географія” у вступі було записано, що “доцільно висвітлювати економічну географію Чехословаччини, як країни, що має стати за одну з основних воєнних баз наступної інтервенції проти СРСР” [9, с. 4]. У 1930-і рр. посилилась цензура дитячої літератури та шкільних підручників. Були вилучені всі підручники, написані в 1920-х роках на основі концепції М.Грушевського та С.Єфремова. Було проведено їх уніфікацію на базі російських підручників [17, с. 8].

Студенти і робфаківці користувалися пільгами, зокрема, відповідно до “Порядку кредитування студентів і робфаківців” (1925 р.) студенти-стипендіати могли кредитуватися на певну суму, з погодженням на щомісячне відрахування частини зазначеної суми зі стипендії. Кредитуватися можна було “на пальто, взуття, костюми, білизну” [4, с. 7-8]. Студенти отримували пільгові квитки до лазень, робфаківці – за знижками (15 коп.). Отримували і знижку на електрику її відпускали по тарифу 17 коп. за місяць замість звичайного тарифу – 26 коп. [5, с. 59].

Влада робила спроби організації дитячого відпочинку. Студенти теж мали змогу оздоровитися. У Пущі-Водиці кожне літо відпочивало 200 студентів. У 1926 р. 820 київських студентів та 3000 дітей було безкоштовно оздоровлено. У 1927 р. планувалося оздоровити 500 студентів та 5900 учнів. Відсоток дітей робітників мав становити не менше 70. У 1927 р. біля Києва було відкрито 5 дачних колоній [5, с. 73].

Проте незважаючи на підтримку студентства з одного боку, з іншого – під безпосереднім керівництвом республіки здійснювалися тотальні перевірки вузів. Лише у 1922–1925 рр. політбюро ЦК КП(б)У 20 разів розглядало питання, пов’язані з чистками вузів, перевітками професорсько-викладацького складу, контингенту студентів. Як слушно зауважує С.Білошицький: “Очевидно, що вузівські чистки в першій половині 20-х років набули непомірного розмаху, оскільки ЦК КП(б)У своєю постановою від 5 вересня 1924 р. було змушене визнати, що кількість “вичищених” студентів по кожному окремому вузу не повинна перевищувати в середньому 18%” [2, с. 179].

Нова влада добре розуміла, що молоді люди назавтра стануть серйозним ресурсом легітимізації нового режиму та стимулювала створення підконтрольних молодіжних організацій. В основних програмних засадах ЛКСМУ не приховувалося, що це класова організація лише робітничої молоді, завданням якої була боротьба за комунізм. Незважаючи на те, що ЛКСМУ вважалася громадською організацією, вона мала всі організаційні риси, властиві політичній (комуністичній) партії [24, с. 12].

Варто відзначити роботу влади щодо залучення комсомольців до виконання сталінських кампаній. Й.Сталін ще у 1925 р. зазначав: “100 тисяч комсомольського активу на селі – це така сила, для якої не може бути небезпечним ніякий вплив селянської молоді” [17, с. 85]. Комсомольці брали активну участь у нарадах, мітингах, конференціях бідноти, у роботі ревізійних комісій, у конкурсах на участь у передвиборчій кампанії, у перекличках-змаганнях між окремими комсомольськими організаціями. Під керівництвом комсомолу проводилися “передвиборчі карнавали, факельні шествія, лижні пробіги”. Створювалися ударні комсомольські бригади (“легка кавалерія”) та направлялися для роботи на село. “Легка кавалерія” брала активну участь у ревізійно-обстежувальній роботі рад. У Луганському окрузі їм доручили перевірку виконання сільрадами наказів виборців. Комсомольці проводили “виховну роботу з куркулями та підкуркульниками.” Стратегічною метою роботи комсомольців було обрання “комсомольців-батраків до рад”. Луганська окружна організація ЛКСМ відрядила 160 комсомольців на два роки як секретарів сільрад, “пропустивши їх попередньо через відповідні семінарії” [7, с. 23]. Професійні якості, знання сільського господарства до уваги не бралися, важливе значення мало бажання виконувати накази влади. Наслідком тотального використання прихильних до влади комсомольців стали масові сутички між селянами і представниками “легкої кавалерії.”

Активно залучалися до співпраці із владою школярі-піонери. Вони власноруч виготовляли плакати до проведення перевиборчих кампаній та колективізації на селі, придумували гасла, проводили демонстрації, огляди-конкурси, заповнювали повістки, вели роз’яснювальну роботу серед батьків та сусідів. Характерним для тих часів є лист школярки-піонерки, надрукований у газеті “Харьковский Пролетарій”, яка називає своїх батьків “дикими та допотопними...”. У періодичній пресі постійно наголошувалося на тому, що поведінка піонерів мала бути перш за все класовою.

У другій половині 20-х рр. активно створювалися дитячі позашкільні установи так у Києві діяв клуб “Більшовинят”, у Харкові “Майстерні природи” [13, с. 343].

Окремою соціальною стратою, якій відводили важливу роль у допомозі легітимізації нової влади на селі, була сільська інтелігенція. “Удільна вага сільської інтелігенції і службовців серед тих, хто мали виборче право, у 1929 р. складала 15%”. Активність сільської інтелігенції становила по деяких округах 85% [7, с. 24]. Найбільша ставка робилася на учительство. Вчителів включали до складу виборчкомів, вони проводили лекції з дітьми та батьками, агітували на батьківських зборах, брали участь у різнома-

нітних змаганнях та акціях. Як наслідок непоодинокими були випадки нападів на вчителів-активістів та політпросвітпрацівників. Проте зустрічалося і відкрите небажання вчителів займатися агітаційною роботою та викриттям “куркулів”. Жертвами сталінських репресій ставали педагоги всіх категорій: вихователі, вчителі, викладачі.

Не можна не погодитися із Н.Кочубей, яка пише, що “масове підвищення освітнього рівня, ліквідація неписьменності дає значний поштовх розвитку економіки” [15, с. 74]; та І.Костирею стосовно того, що “радянський лад не всякій особі давав простір. Але і сказати, що розвинутих творчих людей при радвладі не було, буде не правильним. Ми знаємо величезну кількість реальних прикладів таких людей, і не менш виразні плоди їхньої діяльності. Ці особи розвивалися в більш-менш добровільній згоді з існуючим ладом, з тим типом душі, який задавався ідеологією, і, як бачимо, не був абсолютно непродуктивним” [14, с. 91]. Але ж протягом 20-х – 30-х рр. було зруйновано систему традиційних народних і християнських цінностей. Після Голодомору 1932–1933 рр. можна взагалі говорити про руйнацію українського етносу та його пролонговані наслідки.

Вищевикладені факти дозволяють стверджувати: для легітимізації правлячого політичного режиму, запровадженого більшовиками у 20-х – 30-х рр. в УСРР було необхідно взяти під суцільний контроль процес соціалізації підростаючого покоління; українська педагогічна наука та практика опинилася під пильним контролем з боку державних та партійних структур; репресії проти науково-педагогічних працівників носили системний, масовий та планомірний характер (відбувалися за принципом розкладки); в основу освітньо-виховної системи УСРР були покладені перш за все класові ознаки, боротьба з альтернативними більшовикам поглядами на шляхи розвитку українського суспільства, антирелігійна пропаганда; вже у 30-х рр., коли подорослішало перше покоління, яке виросло за радянських часів, правлячий режим збільшив свій рівень легітимності за рахунок використання цього покоління на важливих напрямках державного будівництва.

Список використаних джерел і літератури:

1. Андрущенко, В. Духовна сутність освіти / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 5-11.
2. Білошицький, С. В. Формування монопартійної системи в Україні: передумови, форми і методи (1917 – перша половина 20-х рр): дис. ... канд. іст. наук / Сергій Володимирович Білошицький. – К., 2001. – 344 с.
3. Бюлетень НКО. – Ч. 9(14). – Харків, 1925. – С. 23-25.
4. Бюлетень НКО. – Ч. 13(18). – Х., 1925. – С. 7-8.

5. Відповідь Київської Миськради своїм виборцям на додатки до Наказу під час виборів 1927 р. – К. : Видання Київської Миськради. – 1927. – 108 с.

6. Волобуєв, П. До питання про систему методів організації дитячої поведінки / П. Волобуєв // За марксо-ленінську педагогіку. – Ч. 5-6 (26-27). – К. : Держ. в-во “Радянська школа”, 1931. – С. 12-15.

7. Выборы в Советы и состав органов власти в СССР в 1929 г. – М. : Из-во “Власть Советов”. – 105 с.

8. Гур'янов, В. Школьные тесты. Материалы для обследования школьных навыков и знаний. Первая группа / В. Гур'янов, А. Жинкин, М. Смирнов– М. : “Работник просвещения”, 1929. – 23 с.

9. Економічна географія. Вип. 1. Капіталістичний світ. – М. : Партвидав, 1932. – 219 с.

10. Енциклопедія третього рейха: [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://3reih.org.ua/archives/327>.

11. Збірка документів, виданих у розвиток Постанови ЦК ВКП(б) Про початкову і середню школу. – Х. : “Радянська школа”, 1932. – 166 с.

12. Збірник чинного законодавства УСРР Про Народну освіту. – Х. : Юр. вид-во Наркомосту УСРР, 1927. – 207 с.

13. Історія педагогіки / Гриценко М., Митюрів Б., Григор'єв М. та ін. – К. : Вища школа, 1973. – С. 308.

14. Костиля, І. Політико-ідеологічні пріоритети управління культурою в тоталітарному суспільстві / І. Костиля // Вища освіта України. – 2010. – № 2. – С. 89-95.

15. Кочубей, Н. Освіта постнекласична трансформація / Н. Кочубей // Вища освіта України. – 2003. – № 3. – С. 70-77.

16. Лююк, М. Матеріали досліджень “Піонери про соцзмагання” / М. Лююк // За марксо-ленінську педагогіку. – Ч. 1-2 (28-29). – К. : Держ. в-во “Радянська школа”, 1931. – С. 53-59.

17. Мандрик, Я. Політика радянської держави у сфері культури в українському селі (кінець 20-х – 30-ті роки): автореф. дис. ... доктора іст. наук / Я. Мандрик. – Львів, 2006. – 38 с.

18. Марочко, В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941) / В. Марочко, Г. Хілліг – К. : Наук. світ, 2003. – 302 с.

19. Миронов, М. Перші піонери. Із спогадів про перші роки Комдитруху / М. Миронов – Харків; Одеса : Молодий більшовик, 1932. – 99 с.

20. Нюрнберг комунізму: [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ispravda.com.ua/digest>.

21. Покась, В. Інтернатна освіта: історія становлення та розвитку в Україні / В. Покась // Вища освіта України. – 2010. – № 2 – С. 109-116.

22. Соціальна політика і соціальна робота: Термінол.-понятійн. слов. / М. Головатий, М. Панасюк. – К. : МАУП, 2005. – 560 с.

23. Сталін, Й. Про комсомольський актив на селі. Промова на засіданні Оргбюро ЦК РКП(б) 6 квітня 1925 р. / Й. Сталін – Т. 7. – К. : Держвидавництво політ. літ-ри УРСР, 1948. – 415 с.

24. Степанчук, Ю. Діяльність громадських і політичних об'єднань УСРР у контексті соціальної політики більшовицького режиму в 1920-х – на початку 30-х рр. XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ю. Степанчук. – Черкаси, 2006. – 21 с.

25. Флякс, С. “Проти буржуазності в педагогіці” / С. Флякс // За марксо-ленінську педагогіку. – Ч. 1-2 (22-23). – К. : “Радянська школа”, 1931. – С. 157-161.

26. Чабанна, М. Цензурна політика тоталітарної держави та ідеологічний мо-нізм / М. Чабанна: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua>.

27. Ярославенко, С. “Соцзмагання в системі комуністичного виховання дітей та завдання науково-дослідної роботи” / С. Ярославенко // За марксо-ленінську педагогіку. – Ч. 5-6 (26-27). – К. : “Радянська школа”, 1931. – С. 5-9.

Summary

The article tries to investigate, using a historical approach, the establishment of educational system in the USSR in the 20's – 30's of the twentieth century, its contradictions, as an important component of conceptual-functioning social services and one of the main factors legitimizing the new power, learn the basic social functions of youth in the USSR and ways of forming a unified consciousness.

Keywords: youth, revolutionary pedagogy, totalitarian state, ideological monism, social area.

Одержано 20 травня 2011 року

УДК 378 (477.4) "1932/1933"

А.І.Гринько

Викладачі Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання – жертви тоталітарного режиму у 1932–1933 рр.

У статті досліджуються основні аспекти, пов'язані зі становищем викладацького складу Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання під час репресій 1932–1933 рр.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський інститут соціального виховання, викладач, професор, інтелігенція, репресії, тоталітарний режим, ув'язнення.

На початок 30-х років ХХ століття політичну систему Радянського Союзу остаточно було перетворено на тоталітарну. Тоталітарний режим зосередив у своїх руках монополію на політичну владу, ідеологію, освіту – на всі сфери суспільно-політичного життя. Складовою частиною його системи був репресивний апарат, а знаряддям здійснення репресій – каральні органи ДПУ, підпорядковані Наркомату внутрішніх справ. Органи ДПУ-НКВС розгорнули жорстокі репресії проти власного народу, керуючись теорією про неминучість загострення класової боротьби на шляху побудови соціалізму та необхідність боротьби з ворогами народу. Безумовно, що до виру цих процесів були залучені всі соціальні верстви тогочасного суспільства, але особливе місце було відведене освітній, культурній і науковій інтелігенції. Одними з тих, кого було віднесено до “старої буржуазії”, “оплоту буржуазного устрою”, “петлюрівських елементів”, а отже, і до ворогів народу стали викладачі вищих навчальних закладів.

Взаємини науково-педагогічної інтелігенції вищої школи з владою, їх місце і роль у процесах соціально-економічного та культурного розвитку регіону Поділля початку 1930-х років і досі становлять важливу наукову проблему. Окремі аспекти даної проблеми у вказаний період досліджували О.М.Завальнюк¹, В.А.Нестеренко², П.Я.Слободянюк, Ю.В.Телячий, Ю.С.Чемерис³, А.І.Литвинчук⁴, А.Ф.Суровий, Ф.А.Петляк⁵, В.А. Войналович, Ю.З.Данилюк⁶ та ін.

Метою повідомлення є з'ясування становища викладачів Кам'янець-Подільського ІСВ при проведенні репресій у 1932–1933 рр., ставлення цієї групи інтелігенції до складних внутрішньополітичних процесів в умовах формування тоталітарної системи.

Система вищої освіти УСРР будувалася таким чином, що якому б відомству не належав навчальний заклад, воно (відомство) відповідало за фінанси закладу, практику студентів та їх подальше працевлаштування. Функції по навчальній, навчально-дослідній роботі покладалися на Народний комісаріат освіти (далі – НКО). НКО перевіряв якість викладацького складу, кваліфікацію професорів і доцентів (науково-фахової та педагогічної їх підготовленості), ідеологічну спрямованість і витриманість щодо марксо-ленінських вимог у справі підготовки кадрів для країни. Діяло “ленінське правило”, що “ніякий контроль і ніякі програми не можуть змінити того напрямку занять, який його визначає склад лекторів”⁷. Професорсько-викладацький склад ВНЗ перед працевлаштуванням ретельно перевірявся. В регіонах, наближених до кордонів республіки до цієї справи, ставилися надзвичайно серйозно. По кожному своєму педагогічному працівнику інститути надсилали матеріали до НКО: анкету за зразком НКО, завірену адміністрацією інституту; покажчик друкованих праць (коли друковані, де саме, рецензії, відгуки); характеристику за такими аспектами: науковим, педагогічним, громадсько-політичним (її складала адміністрація закладу, належно оформляла через відповідні компетентні органи); відомості про попереднє оформлення кваліфікації та про уточнений фах, що за ним має визначатись кваліфікація професора чи доцента; життєпис (автобіографія. –Авт.)⁸.

Наслідки впливу тоталітарної системи на вищі навчальні заклади спостерігалися у низці нововведень, здійснених на початку 1930-х рр. Керівництво ІСВ замість ректора здійснював директор, на принципі єдиноначальництва⁹. Це було пов’язане з рішенням листопадового пленуму ЦК ВКП(б) (1930 р.), за яким виборність ректорів (директорів), їх заступників, деканів факультетів скасовувалась і замінювалась їх призначенням. Правління інституту було ліквідовано, замість нього при директорові створено вчену раду. До складу ради увійшли викладачі, представники партійної, профспілкової, комсомольської організацій. Проте цей орган мав лише дорадчий характер. Скасовувались адміністративні функції факультетської та циклових комісій. За ними залишались тільки учбово-методичні функції. Пізніше циклові комісії були реорганізовані у спеціальні кафедри, а науково-дослідна кафедра закрита¹⁰.

Однією з особливостей діяльності закладів в прикордонній смузі, а саме таким був Кам’янець-Подільський ІСВ, було введення до штату працівників посади завідувача таємної частини та евакуаційної роботи. Даний службовець у своїй роботі звітував не перед дирекцією інституту, а перед

керівним складом Кам'янець-Подільського прикордонного загону. Посада передбачала виявлення “неблагонадійних елементів” у закладі¹¹. Обов'язком викладачів, котрі працювали в прикордонній смузі було в разі зміни місця роботи, або переїзду на інше місце проживання ще 2 роки повідомляти до вказаного органу про своє місцезнаходження. Це свідчить про наділення державою, якимось особливим статусом, або проведення різниці між працівниками прикордонної смуги і центральної частини УСРР, де такої вимоги не існувало. Коли ж працівник відділу таємної частини та евакуаційної роботи сам змінював місце перебування, крім вищезазначених вимог, він надавав підписку про нерозголошення державної таємниці¹².

Голодомор і катастрофічне погіршення матеріального становища викладачів супроводжувались політичними репресіями проти всіх, кого вважали ворогами існуючого ладу. З метою “поліпшення” соціального складу колективів інститутів періодично проводились спеціальні перевірки (чистки, перереєстрації). Ними керували комісії, створені партійними і радянськими органами. 15 травня 1930 р. ЦК КП(б)У під грифом “цілком таємно” направив інструкцію секретарям Кам'янець-Подільського, Проскурівського, Тульчинського та інших окружних партійних комітетів про чистку фахівців прикордонних округів. В ній, зокрема, зазначалось, що “лави фахівців” у цих округах “засмічено антирадянськими або ж не виявленими дотепер, але контрреволюційними елементами”¹³. Після цього розгорнулося переслідування “ворогів” у середовищі студентів, викладачів і співробітників інститутів, під яке потрапив і Кам'янець-Подільський ІСВ. Ще в кінці липня 1931 р. в одному зі звітів ІСВ до центру повідомлялось, що серед студентів “виявлено цілу низку колишніх білих офіцерів, петлюрівців та представників інших ворожих армій”¹⁴. Надалі відрахування студентів з формулюваннями “син петлюрівця-куркуля”, “син жандарма”, “дочка спекулянта”, “скрив своє соціальне походження” стали постійними. Багатьом з таких же причин відмовляли у видачі дипломів¹⁵. З даного часу в закладі організовано звіти викладачів і співробітників, в обговоренні яких брали участь студенти, представники громадських організацій, робітники підприємств міста. Після таких звітів багатьох позбавляли права працювати у вузі. Так, у березні 1932 р. звільнили з роботи із заборонаю працювати в прикордонній зоні працівників ІСВ – старшого бухгалтера П.Я.Сидоранського, бухгалтера-касира П.П.Литовського, завідуючого господарською частиною А.В.Бойка, кореспондента Г.Й.Свідера, завідуючого бібліотекою П.Ф.Ленартовича, бібліотекаря Л.Г.Белінську; секретаря ін-

ституту М.Б.Глузман та ін.¹⁶. Проведення подібних кампаній стане причиною недостатньої кількості працівників у закладі. Крім того, партійне керівництво боялося “засмічення” радапарату прикордонної смуги чужим контрреволюційним елементом. Тому заборонялося приймати на роботу осіб, що не мали трудової прописки, а також тих, хто був “вичищений” по 1 та 2 категоріях¹⁷.

14 грудня 1932 р. ЦК ВКП (б) та РНК СРСР прийняли спільну постанову “Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та у Західних областях”. У ній центральний уряд запропонував ЦК ВКП(б)У і РНК України звернути серйозну увагу на правильне проведення українізації, усунути механічне її проведення, вигнати петлюрівські та інші елементи з партійних та радянських організацій¹⁸. Можна стверджувати, що даний документ дав ще один поштовх до масових репресій серед української інтелігенції. Причиною початку перевірок та чисток серед викладачів ІСВ могла слугувати та “нездорова” антирадянська атмосфера, яка склалася серед студентів закладу: антирадянські вислови, критика лінії партії, виступи проти соцзмагань, ударництва та ін. “Нездорову” атмосферу у студентському середовищі підігрівали, на думку парторганізації, антирадянські вислови викладачів. Так, лектор Бudyко у 1932 р. зазначив, що “ми будуємо соціалізм, згораємо на роботі. А що з цього маємо. Ми маємо лише ідею”. Викладач історії російської літератури Черняк рекомендував студентам вивчати праці Л.Троцького і М.Бухаріна, які на його переконання, сприяли розширенню кругозору, дозволяли краще орієнтуватися у вивченні основ більшовизму. Вчення М.Бухаріна пропагував і професор В.Гериневич¹⁹.

Наприкінці 1932 р. розпочалися арешти у справі так званої “Української військової організації” (УВО). Не обминули звинувачення у приналежності до цієї організації викладачів ІСВ м.Кам’янець-Подільського.

Наприкінці 1932 р. було заарештовано і ув’язнено велику групу викладачів ІСВ та інших навчальних закладів Кам’янець-Подільського. Матеріали слідства, що тривало майже рік, складають два великі томи. Вони вражають тими зізнаннями та обвинуваченнями, які зводили на себе та один на одного заарештовані науковці. Без сумніву, каральні органи застосовували щодо них жорстокі тортури. Реабілітований в роки “хрущовської відлиги” професор сільськогосподарського інституту, а потім науково-дослідного інституту птахівництва С.Плюйко згадував, як проводив слідство співробітник Кам’янецького ДПУ Співак. Він, не показавши підсудному обвинувачувального акта, постійно твердив про участь вченого у

“контрреволюційній організації”. Коли С.Плюйко відкинув ці безглузді звинувачення, слідчий почав допитувати його лише уночі, кілька діб під’ряд, позбавивши їжі, сну, змушуючи стояти кілька годин на одному місці. Врешті-решт зламаний науковець підписав всі протоколи допитів, що слідчий попередньо сам заготовив²⁰. Головним серед обвинувачених у цій справі був професор І.А.Любарський, відомий своєю відданістю справі українського національного відродження. Зокрема, він різко критикував теорію злиття мов, доводив, що “питання інтернаціональної мови не має під собою ґрунту”. В обвинувачувальному висновку стверджувалось, що І.А.Любарський “в роботі виявляв себе, як махровий петлюрівець”, “спрямовував роботу на відрив української мови від російської”²¹, а головне, що він, нібито, був учасником “Української військової організації”. Питання боротьби з рештками контрреволюційної любарщини обговорювалось на спеціальному засіданні Ради ІСВ 10 грудня 1932 р. Разом з І.А.Любарським були заарештовані професор В.О.Геринович, доцент А.Марцинюк. Аналогічно проходили допити й інших підсудних. Під тортурами вони змушені були зізнаватись у найстрашніших і в своїй більшості фантастичних злочинах.

Один з провідників освітнього руху на Поділлі, педагог, географ, історик, професор ІСВ В.О.Геринович 1 червня 1932 р. був звільнений з Кам’янець-Подільського інституту соцвиху у зв’язку з переходом на роботу до Московського геологорозвідувального інституту ім. С.Орджонікідзе. Тут його було призначено завідувачем геолого-економічної спеціальності та кафедри гірничої економіки цього інституту. Причиною переходу сам професор називав скрутне матеріальне становище (утримання в розмірі 150 руб.). Однак пропрацювати в Москві вченому довелося недовго. Вже 13 грудня 1932 р. В.О.Геринович був заарештований органами НКВС на підставі задалегідь сфальсифікованих звинувачень під час перебування в м.Харкові²². На допитах вчений “засвідчив”, що ще в середині 1920-х років в Кам’янець-Подільському СГП діяла підпільна контрреволюційна група, до якої нібито входили викладачі О.Мельник, І.Олійник, М.Герашенко, О.Полянський та інші; що Кам’янецьке наукове товариство займалось виключно націоналістичною роботою та через Вінницьку контрреволюційну організацію на чолі з Севастьяновим мало ворожі контакти з Києвом тощо²³. Подальша доля вченого була визначеною – 10 років сталінських виправних таборів²⁴. Дослідник Л.Л.Місінкевич довів сфабрикований характер кримінальної справи В.О.Гериновича щодо його участі в “Українській військовій організації” та причетності до шпигунської діяльності на

користь Польщі, а також селянських повстань 1931 р. в Хмельницькій області²⁵.

Найбільшою знахідкою для слідчих стали свідчення асистента інституту технічних культур А.Марценюка. Не витримавши тортур, він обмовив багатьох своїх колег і заявив, що контрреволюційні осередки в Кам'янці-Подільському діяли начебто в інституті соціального виховання, інституті технічних культур, науково-дослідному інституті птахівництва, робітфаці, гідробіологічній станції. Вони були, нібито, згуртовані в єдину організацію, на чолі якої стояв активний учасник Західноукраїнської революції 1918–1919 рр., колишній повітовий комісар ЗУНР О.С.Мельник²⁶.

25 грудня 1932 р. Кам'янець-Подільським ДПУ заарештовано професора Кам'янець-Подільського інституту птахівництва О.С.Мельника за те, що "... з викладачами інституту соцвиху та птахівництва входив до Західноукраїнської націоналістичної організації, яка вела антирадянську роботу, спрямовану на підрив соціалістичного будівництва та повалення Радянської влади в Україні". В усіх звинуваченнях професор визнав себе винним. Отримав ув'язнення строком на 5 років у виправно-трудовах колоніях²⁷.

Нова хвиля репресій настала в березні 1933 р., коли були "викриті" і заарештовані працівники ІСВ: доцент психології Т.Д.Бужко, професор зоології В.Й.Храневич (піддано репресіям за перекручення теорії марксизму-ленінізму у підручнику, який він видав. Цікаво, що цим підручником був підручник з зоології)²⁸. Також репресовано було викладача німецької мови К.А.Поля, завідувача кафедри педагогіки професора М.В.Курневича і викладачів цієї ж кафедри А.І.Сухого і Г.Бужко, доцента кафедри літератури І.Д.Миронця, помічника директора з навчальної частини А.В.Розенкранца. Проти кожного висувались здебільшого надумані обвинувачення, як-от: "мав збочення в трактовці ленінізму як науки", "виявив низку збочень у розумінні марксистсько-ленінської педагогіки", "виїздив до Шепетівки на кордон з метою шпигунства" ... А всі разом вони були оголошені учасниками контрреволюційної націонал-шовіністичної організації, яка нібито мала на меті збройне повалення радянської влади і відновлення буржуазної незалежної України²⁹. У результаті постановою трійки при колегії ДПУ УРСР від 3 березня 1933 р. А.В.Розенкранц, М.Т.Герашенко, С.А.Плюйко, Ф.С.Панасюк, Ф.Д.Наливайко, М.В.Курневич, В.П.Храневич були засуджені на п'ять років позбавлення волі, Г.Д.Бужко – до трьох років, М.С.Савченко був висланий на три роки в Західносибірський край³⁰.

Репресіям піддавався і науковий доробок репресованих викладачів. На заняттях стаціонару та заочного відділу студентам роз'яснювали суть шкід-

ництва на культурному фронті “групи Любарського, Гериновича, Розенкранца та ін.”³¹. Наприкінці грудня 1933 р. методична рада Кам’янець-Подільського ІСВ прийняла постанову “Про шкідницькі настанови підручника В.П.Храневича “Курс загальної зоології” (1930 р.) в світлі марксистсько-ленінської методології”³². Найголовнішим звинуваченням було те, що підручник виданий був українською мовою, для нього характерне “антимарксистське тлумачення розділів “Спадковість”, “Еволюція”, “Марксизм”, що він насичений націоналістичною термінологією³³.

Пізніше жертвами наклепів і свавілля сталінщини стали викладачі В.К.Бернацький, М.О.Драй-Хмара, П.Г.Клепатський, І.Ю.Кулик, директор В.І.Четвериков та ін. 13 квітня 1933 р. у Дніпропетровську було заарештовано Ф.А.Кондрацького ректора Кам’янець-Подільського інституту народної освіти 1928–1931 рр. Це був відгомін репресій, пов’язаних з арештами кам’янецьких науковців. У число 42 розстріляних колишній ректор не потрапив, отримавши термін 5 років ув’язнення, який у 1938 р. було продовжено. 8 червня 1939 р. – звільнений за доведенням невинуватості³⁴.

16 травня 1933 р. Кам’янець-Подільським РВ НКВС було заарештовано і звинувачено за статтею 54-2 КК УРСР за те, що “... приймав участь у контрреволюційній організації, яка ставила за мету повалення Радянської влади”, лектора педагогіки ІСВ – А.І.Сухого. Це був поодинокий випадок коли вироком суду, через відсутність у діях складу злочину, викладача було звільнено³⁵.

Результатом слідства, що проходило у 1932–1933 рр. в ІСВ та інших ВНЗ Кам’янець-Подільського став звинувачувальний вирок, оголошений 19 листопада 1933 р. прокурором Кам’янець-Подільського прикордонного загону. У ньому, зокрема, говорилось: “Розкриті і ліквідована контрреволюційна повстанська, шпигунська організація УВО, яка ставила перед собою завдання збройного скинення Радянської влади, відновлення буржуазно-шовіністичної держави т. зв. Великої Соборної України”. За висновком прокурора, Кам’янецька філія “УВО” була однією з найбільших в УРСР. Її члени нібито мали тісні зв’язки із закордоном, звідти отримували зброю для масових антирадянських повстань. Більшість обвинувачених отримали по 10 років ув’язнення у концтаборах, частина – по 5 років³⁶.

Як бачимо, значна кількість провідних діячів педагогічної ниви, викладачів Кам’янець-Подільського ІСВ протягом 1932–1933 рр. були репресовані. Після відбуття покарання частині з них терміни продовжили. Зрештою всі вони до кінця 1980-х рр. були реабілітовані. Репресії не змогли підірвати науково-педагогічне життя інституту, проте виникла проблема з

викладацьким складом, частину предметів доводилося переносити на наступні курси, а частину, в зв'язку з тим, що фахівців так знайти і не вдалося, не читали взагалі.

Примітки:

1. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2005 рр.): Історичний нарис. Видання 3-тє, доопрацьоване і доповнене / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : “Абетка-НОВА”, 2005. – 172 с.; Завальнюк, О. М. До історії Кам'янець-Подільського державного університету (1918–2003 рр.): Довідково-статистичні матеріали / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2004. – 88 с.; Завальнюк, О. М. Винним себе визнав / О. М. Завальнюк, М. Б. Петров // Репресоване краєзнавство (зб. статей). – К. : Рідний край, 1991. – С. 178-183; Завальнюк, О. М. Документи розповідають: (Сталінський голодомор на Хмельниччині) / О. М. Завальнюк // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: наук. зб. – Хмельницький, 1995. – С. 310-314; Завальнюк, О. М. Кам'янецьчина і Всеукраїнський голодомор 1932–1933 рр. / О. М. Завальнюк // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля: наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т. 2. – С. 46-48; Завальнюк, О. М. 1932–1933 роки на Хмельниччині: (До 60-річчя голодомору) / О. М. Завальнюк // Подільська старовина: Зб. наук. праць. – Вінниця, 1993. – С. 228–237; Завальнюк, О. М. Історичний факультет Кам'янець-Подільського Педінституту: Ретроспектива і сьогодення / О. М. Завальнюк // Наукові праці історичного факультету. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 5-16.

2. Нестеренко, В. А. Українська науково-освітня інтелігенція Кам'янца-Подільського у 1930-ті роки / В. А. Нестеренко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. – Вип. 8. Серія: Історія: зб. наук. праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2004. – С. 180-185; Нестеренко, В. А. Кам'янець-Подільський у 1933 році // Голод 1932–1933 років на Хмельниччині: причини, наслідки, уроки (матеріали республіканської науково-практичної конференції (20 жовтня 1993 р.)). – Хмельницький, 1993. – С. 39-40; Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-і роки ХХ ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості): Вид. 2-ге доп. та випр. / В. А. Нестеренко. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. – 68 с.

3. Слободянюк, П. Я. Педагоги Хмельниччини – жертви сталінських репресій / П. Я. Слободянюк, Ю. В. Телячий, Ю. С. Чемерис. – Ч. 1. – Хмельницький : ПП “Прометей”, 2005. – 288 с.

4. Литвинчук, А. І. Етнокультурний геноцид на Хмельниччині у 30–50 роках / А. І. Литвинчук, П. Я. Слободянюк // Духовні витoki Поділля: творці історії краю. – Ч.1. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (9–11 вересня 1994 р., м. Кам'янець-Подільський). – Хмельницький : Поділля, 1994. – С. 397-406.

5. Суровий, А. Ф. З історії Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання (1930–1933 рр.) / А. Ф. Суровий, Ф. А. Петляк // Освіта, наука і культура

на Поділлі. Зб. наук. пр. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. пед. університет, 1998. – С. 40-50.

6. Войналович, В. А. Каральні акції ДПУ на Поділлі за матеріалами окремої папки рішень політбюро ЦК КП(б)У / В. А. Войналович, Ю. З. Данилюк // Поділля і Волинь в контексті історії Українського національного відродження: Наук. збірник. – Хмельницький, 1995. – С. 170-172.

7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 10. – Спр. 367. – Арк. 12-13.

8. Там само. – Арк. 18.

9. Там само. – Спр. 735. – Арк. 4.

10. Завальнюк, О. М. Історичний факультет Кам'янець-Подільського Педінституту: Ретроспектива і сьогодення / О. М. Завальнюк // Наукові праці історичного факультету. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 9.

11. Державний архів Хмельницької області (далі —ДАХО). – Ф. Р.299. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 2-3.

12. Там само. – Арк. 1.

13. Войналович, В. А. Зазначена праця / В. А. Войналович, Ю. З. Данилюк. – С. 170.

14. Суровий, А. Ф., Зазначена праця / А. Ф. Суровий, Ф. А. Петляк. – С. 48.

15. Там само. – С. 47.

16. Там само.

17. ДАХО. – Ф. Р.299. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 24.

18. Голод 1932–1933 рр. на Україні: очима істориків і мовою документів / [Кер. кол. упоряд. Р. Я. Пиріг]. – К. : Політвидав України, 1990. – С. 293.

19. Комарніцький, О. Б. Репресії радянського режиму проти студентів Кам'янецького педагогічного ВНЗ наприкінці 20-х – у першій половині 30-х рр. XX століття / О. Б. Комарніцький // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки / [Редкол.: В. С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2010. – Вип. 3. – С. 303.

20. Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-і роки XX ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості) / В. А. Нестеренко. – С. 55.

21. Суровий, А. Ф., Зазначена праця / А. Ф. Суровий, Ф. А. Петляк. – С. 47.

22. Островий, В. М. Праця В.О. Гериновича в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти (соціального виховання) (лютий 1929 – червень 1932 рр.) / В. М. Островий // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оюм, 2009. – Т. 14. – С. 275-276.

23. Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-і роки XX ст. (основні

напрями, наслідки, недоліки та особливості) / В. А. Нестеренко. – С.55-56.

24. Островий, В. М. Постать В.О. Гериновича у працях подільських дослідників (1991–2007 рр.) / В. М. Островий // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10. – С. 72.

25. Місінкевич, Л. Л. Реабілітація жертв сталінських репресій на Поділлі у 1987–1989 роках / Л. Л. Місінкевич // Там само. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 8. – С. 169-183.

26. Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-і роки ХХ ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості) / В. А. Нестеренко. – С.55-56.

27. Слободянюк, П. Я. Зазначена праця / П. Я. Слободянюк, Ю. В. Телячий, Ю. С. Чемерис. – С.67-68.

28. ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 2070. – Арк. 5.

29. Склярєнко, Є. М. Штучно створені контрреволюційні організації в Кам'янці-Подільському (початок 30-х років) / Є. М. Склярєнко // V Всеукраїнська наукова конференція “Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України” (жовтень 1991 р.). Тези доповідей і повідомлень. – К.; Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 168.

30. Савчук, В. О. Політичні репресії проти науково-краєзнавчої інтелігенції Кам'янця-Подільського у 20-х–30-х рр. ХХ ст. / В. О. Савчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 18. – С. 363.

31. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / [За ред. О. М. Завальнюка]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – С. 74.

32. Савчук, В. О. Зазначена праця / В. О. Савчук. – С. 364.

33. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – С. 75.

34. Прокопчук, В. С. Ректор Кам'янець-Подільського ІНО Ф.А. Кондрацький / В. С. Прокопчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. – Випуск 9. У 5 т. – Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2010. – Т. 1. – С. 72.

35. Слободянюк, П. Я. Зазначена праця / П. Я. Слободянюк, Ю. В. Телячий, Ю. С. Чемерис. – С. 23.

36. Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-і роки ХХ ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості) / В. А. Нестеренко. – С. 56.

Резюме

В статтє исслєдуются основнє аспектє, связанныє с положєнєм преподаватєльскогò состава Камєнец-Подольскогò института социального воспитанія во время репрессий 1932–1933 гг.

Ключевые слова: Каменец-Подольский институт социального воспитания, преподаватель, профессор, интеллигенция, репрессии, тоталитарный режим, заключение.

Одержано 20 травня 2011 року

УДК 94(477)(092)

Л.А.Іваневич

Політичні репресії у житті Н.В. Суровцової

У статті на основі виявлених документів висвітлюються раніше маловідомі факти біографії та активної громадсько-політичної діяльності визначного дослідника історії України, музеєзнавця й справжньої патріотки своєї Батьківщини Надії Суровцової (1896–1985).

Ключові слова: Надія Суровцова, історик, громадські погляди, еміграція, Український жіночий союз, політичні репресії.

Досліджуючи свого часу життєві шляхи подолянина, визначного історика культури та мистецтва, етнографа та шевченкознавця Костя Віталійовича Широцького, я зіткнулась з цікавою особистістю, доля якої склалася не менш трагічно ніж нашого земляка. Це була майбутня відома громадсько-політична діячка, письменниця, історик, доктор філософських наук Надія Віталіївна Суровцова – перше й останнє кохання Костя Віталійовича. Бог вділив їй довгі роки життя, але життя важкого, наповненого постійними випробування міцності сили духу і волі. Однак попри всі невдачі та лихоліття за відведених 89 років Надія Віталіївна встигла стільки багато зробити, що даєшся диву. Недарма її активна громадсько-політична позиція і робота, а також творчі здобутки не давали спокою радянській владі, тому не оминули свідому українку ні політичні репресії кінця 1920 – початку 1930-х рр., ні заслання, ні Колима, ні перевірки й переслідування наприкінці 1970-х рр.

Історіографія проблеми вивчення життєдіяльності Надії Віталіївни Суровцової включає насамперед цінні автобіографічну роботу “Колимиські

силуети”¹ та книгу Ю.Дойкова “Надія Суровцова. На засланні в Архангельську. (1933–1937)” (2005)². Окрім цього окремі сторінки її біографії висвітлені у працях таких вітчизняних науковців як: Н.Комарової (1981)³, І.Кульської (1990)⁴, Д.Калюжного (1992)⁵ та інших⁶. Коротке біографічне гасло про Надію Суровцову подане і в Енциклопедії Українознавства (2000)⁷. Але цього не достатньо для відображення цілісного життєвого портрету визначної діячки та вченого. Тому метою статті є створення загальної біографічної картини Надії Віталіївни на основі маловідомих фактів, матеріалів і документів.

Народилася Надія Віталіївна Суровцова 18 березня 1896 року у Києві. В 1903 році батьки переїхали жити в Умань (Черкаська обл.), де й вона закінчила місцеву гімназію. Впродовж 1912–1917 рр. навчалася на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету та Бестужевських вищих жіночих курсах⁸.

В 1914 р. на зібраннях клубу старої Громади у Петербурзі Надія Суровцова вперше зустріла серед молодих викладачів університету, за її словами, “цвіту майбутньої української інтелігенції” Костя Широцького⁹. Наступна їх зустріч відбулася влітку 1917 року в Умані, де Надія перебувала в гостях у батьків, а Кость Віталійович займався дослідженням архітектури дерев’яних сільських церков. Надія згадувала, що вони разом подорожували селами Черкащини, відвідавши також і її батьків на хуторі¹⁰.

Восени, повернувшись до навчання у Петроград, Н.Суровцова зняла окрему кімнату в чотирьохкімнатній квартирі молодого науковця М.Сичова, у майбутньому відомого російського історика мистецтва, в якого тоді проживав і К.Широцький. У своїх спогадах Надія зазначала, що допомагала вечорами вченим готувати діапозитиви для лекцій, котрі влаштовували у ванній кімнаті своєрідну фотолабораторію, та грала для них на роялі. Вона часто заходила до Костя Віталійовича, щоб помилуватися його етнографічними збірками і приміряти, вишиті перлами старовинні народні головні убори й зовсім не помітила змін у його ставленні до неї з дружнього на “більш ліричне”. Тому і була дуже вражена та збентежена, одержавши згодом в Умані від нього листа “з формальним освідченням”¹¹. Проте у своїх листах до Костя Широцького Надія називала його шановним паном професором. “...Одержала Вашого листа. Дуже тішусь з нього... Зраділа, що згадали за мене... Цікавитесь Ви моєю особою – дуже то мені приємно... Отож “панна Надія” колишня “ясна панна” зараз... голова Комітету повітової Селянської Спільки... дуже часто згадую – і, знаєте, часом жалкую за нашими розмовами в Петербурзі... Міцно стискаю Вашу комісарську

руку, і попрохаю й надалі не забувати свою неспокійну петербурзьку су-сідку”, писала Н.Суровцова вченому у травні 1917 р.¹². А в іншому листі згадувала, як вони збиралися разом подорожувати і сподівалась, що їм ще вдасться здійснити задумане та планувала зустрітися з Костем Віталійовичем у Києві або в Кам’янці-Подільському, щоб серйозно поговорити. Однак історичні події, котрі відбувалися в Україні стали на перешкоді зустрічі й долі їх не перетнулись.

Повернувшись після Лютневої революції 1917 р. до Києва Надія Віталіївна працювала в Центральній Раді, під час Гетьманщини – в секретаріаті Міністерства закордонних справ, де редагувала чужомовні видання¹³. Окрім того вона стала активним членом Селянської спілки, а пізніше її головою та співробітником київського щоденника політичного і суспільно-громадського життя “Трибуна”¹⁴.

31 грудня 1918 року з представниками дипломатичної місії тодішнього уряду України Надія Віталіївна емігрувала до Австрії. У Відні працювала перекладачем в українських видавництвах і була членом багатьох жіночих організацій, зокрема, віденської філії Національної Ради українських жінок, заснованої у Кам’янці-Подільському 1919 р. з метою “провадити національно-пропагандивну українську акцію в міжнародних жіночих колах”¹⁵. Діяльність філії Національної Ради українських жінок у Відні сприяла об’єднанню українського жіноцтва в плані піднесення національної свідомості та пропаганди українського державотворчого питання як у міжнародних жіночих організаціях, так і серед українського громадянства за кордоном. Найширше культурно-просвітницькою роботою серед жіночих організацій у Відні займався Український жіночий союз, створений ще в 1915 р., активним членом якого була й Н.Суровцова. Союз влаштував читання відкритих лекцій, українські вечірки, трьохмісячні курси української стенографії та писання на машині, сприяв створенню української школи для дітей емігрантів тощо. Згодом, а саме 19 жовтня 1920 р. Віденський жіночий союз був приєднаний до Національної Ради, яка вже тоді входила до складу Інтернаціональної Ради жінок. До речі, Інтернаціональна Рада об’єднувала більше ніж 50 націй і трактувалася як “Жіночий Союз Народів”, членство в якому відкрило перед українським жіноцтвом можливість проводити пропаганду української національної ідеї на міжнародних жіночих з’їздах у Римі, Копенгазі, Вашингтоні та інших містах¹⁶.

Окрім цього Н.Суровцова була членом відомої міжнародної жіночої організації “Ліга миру і свободи” поруч з такими видатними українками, як: С.Русова, З.Мірна, Г.Чикаленко-Келлер, І.Лоська, О.Храпко-Драгома-

нова¹⁷. Як доктор історичних наук Надія Віталіївна Суровцова свого часу працювала в Українському вільному університеті у Празі та була знаною в наукових колах за кордоном¹⁸.

У 1925 р. Надія Суровцова повернулася спочатку до Москви, потім у Харків, де працювала в Радіотелеграфному агентстві України і при науково-дослідній кафедрі історії України ім. Д.Багалія. Серед її наукових праць, особливо відомим стало дослідження “Олизар і його відношення до декабристів” (1927)¹⁹. За антирадянські ідеї молоду діячку в цьому ж 1927 р. у Харкові заарештували²⁰. Спочатку були Луб’янка, Бутирка, Ярославський політизолятор (п’ять років за статтею 58), заслання в Архангельськ (3 роки), знову арешт та етап на Колиму. Саме про Надію Суровцову відомий російський письменник Солженіцин в “Архипелаге ГУЛАГ” написав: “Була схоплена в ДПУ і лише через чверть століття ледь живою викарабкалась на Колімі”²¹.

Волею долі 11 квітня 1932 року вона опинилася в сусідній камері-одиночці з російським громадсько-політичним діячем, есером і педагогом Олицьким Дмитром Львовичем 1905 року народження, родом із Курська. Він 12 січня 1931 року був безпричинно засуджений за політичні погляди Трійкою при ОДПУ Московської області до ув’язнення в концтабір на 5 років. А 14 лютого 1932 року Дмитра Львовича за рішенням судового засідання колегії ОДПУ відправили в Ярославський політизолятор. Тут, перестукуючись через стінку тюремною азбукою, він познайомився з Надією Суровцовою. Згодом вони вирішили назавжди бути разом та одружилися. І коли восени 1932 року закінчився термін ув’язнення Надії Віталіївни, вона попросила начальника політизолятора замінити їй три роки заслання в Архангельськ трьома роками ізолятора, щоб бути поруч із чоловіком. Але цього не дозволили. Однак 28 вересня 1935 року Дмитро Олицький був теж засланий на три роки в Архангельськ²².

В Архангельську Надія Віталіївна влаштувалась на роботу в місцевий краєзнавчий музей. Але разом із чоловіком тут вони прожили лише сім місяців. 3 листопада 1936 року Н.Суровцову знову заарештували за статтею 58 у справі “Української контрреволюційної націоналістичної групи в Архангельську”. Згідно справи український контрреволюціонер родом із Кубані, колишній міністр внутрішніх справ Української народної республіки Павло Христюк продовжував нелегальну контрреволюційну діяльність на засланні в Архангельську. Він разом з українським націоналістом Євгенієм Філіповичем та іншими групував навколо себе українських контрреволюціонерів і проводив роботу з метою налагодження зв’язку з контрреволюційним

підпіллям. Окрім них, за цією справою до відповідальності притягнуто ще 5 чоловік, зокрема, націоналіста Миколу Філіповича, літератора Петра Оленченка, Петра Цапенка, машиністку газети “Правда Севера” Олександрю Яковлеву та націоналістку Надію Суровцову-Олицьку. А в “Справці на погодження арешту Олицької (Суровцової) Надії Віталіївни” було зазначено, що УДБ УНКВС має дані про її нелегальну контрреволюційну співпрацю з Є.Філіповичем, висловлювання за незалежність України, дискредитацію членів радянської влади та зв’язок із засланими троцькістами²³.

А 14 квітня 1937 року знову заарештували Дмитра Львовича Олицького, тепер уже у справі “Північного обласного комітету контрреволюційної есерівської організації”. За рішенням суду 3 листопада 1937 року його розстріляли²⁴.

Арешт Надії Суровцової закінчився етапом на Колиму. Зі спогадів рідної сестри її чоловіка Дмитра Олицького Катерини Олицької Надія Віталіївна попала на Колиму у страшний час “гаранинщини”. Вона разом з іншими жінками, засудженими за 58-ю статтею, відсиджувала в карцерах першотравневі та жовтневі свята. Щодня з бараків під час перевірки виводили на розстріл кожного десятого. Взагалі “гаранинщина” – це час, коли люди согнями помирили від епідемії, замерзали в палатках і бараках, коли щоранку по дорозі їхали підводи з мерцями, а голі трупи потім скидали в будь-які ями у лісі. Це не були роки війни, це були табори смерті за часів сталінських репресій наприкінці 1930-х років²⁵.

Після звільнення з табору у травні 1942 року Надія Суровцова залишилася на Колімі. А в лютому 1950 року її заарештували втретє в Нижньому Сеймчані [2, с. 4]. Із таборів ГУЛагу Надію Віталіївну звільнили лише після смерті Сталіна у 1954 р.²⁶ Через два роки вона повернулася до батьківської хати в Умані, не заставши уже живими своїх батьків. Однак роки репресій не знищили її таланту та бажання жити й творити. Вона продовжила досліджувати історію України, історію української літератури й українську культуру, працюючи в місцевому краєзнавчому музеї, до часу, поки їй не сказали “не треба”. Хоча саме за її ініціативою було реставровано стародавній уманський костел та організовано в ньому картинну галерею, на її прохання приїжджали письменники. Крім цього Надія Віталіївна організовувала зустрічі та вечори з місцевими літературними діячами, була гідом усіх вітчизняних і закордонних культурних і письменницьких делегацій²⁷. Не зважаючи на втрату роботи в музеї, вона не залишила писати свої спомини, зокрема “Колимські силуети”, а також статті-есе про українських письменників.

З кінця 1960-х рр. Надія Суровцова приймала активну участь в українському правозахисному русі. Вона познайомилась і подружилась із багатьма як українськими так і не вітчизняними правозахисниками. Тому й стала постійним об'єктом обшуків КДБ у справах багатьох правозахисників, зокрема, Кузьми Матвіюка, Віктора Некіпелова та ін. Хоча були обшуки і з фантастичних приводів, наприклад, із таємничої справи “крадіжки”. Але це лише підстава, адже представників КДБ цікавили насамперед її рукописи та мемуари, які Надія Віталіївна не переставала писати²⁸. Так під час найперших обшуків у будинку Н.Суровцевої в 1972–74-х рр. працівники КДБ ліквідували усі віднайдені рукописи. Черговий обшук 28 вересня 1977 року був проведений під приводом, що 80-річна письменниця виготовляє фальшиві банкноти. Не знайшовши банкнот, забрали друкарську машинку, рукописи і весь літературний архів Надії Віталіївни, який вона збирала роками, в тому числі незакінчені спомини. Тому відомий російський правозахисник В.Некіпелов у жовтні 1977 та березні 1979 рр. звертався з відкритими листами до французького відділення міжнародної неурядової організації, яка об'єднує професійних письменників, редакторів і перекладачів – ПЕН-клубу з проханням заступитися за найстаршу українську письменницю та поставити питання перед радянською владою й Спілкою письменників СРСР щодо повернення Н.В.Суровцовій її літературного архіву, споминів і статей-нарисів. А 30 березня 1979 року до Надії Віталіївни знову прийшли на обшук. Цього разу міліція і декілька осіб у цивільному шукали за “краденими речами”, а вилучили все написане, зокрема спомини про покійного українського письменника Ю.Смолича. Крім цього, у березні 1981 року відбулися три обшуки в Києві, на квартирах родичів і друзів, де зупинялася Надія Суровцова під час своїх поїздок. І тут забрали все, що вийшло з-під пера Н.Суровцевої. Те чого не доконав ГУЛаг, намагався зробити КДБ²⁹. Померла Надія Віталіївна Суровцова 13 квітня 1985 р. у Світлий понеділок³⁰. З нагоди 95-ї річниці від дня народження визначної української громадської діячки та письменниці в Умані був відкритий музей імені Надії Віталіївни Суровцевої-Олицької³¹.

Життєвий шлях Надії Віталіївни Суровцевої ще раз переконливо доводить нам про непереможність жаги до волі та справедливості. Ніякі випробування не зломали її сили духу та не заставили її припинити писати правду про реальне обличчя радянської влади і боротися за незалежність України. Разом з тим Надія Суровцова зі смиренням прийняла свій хрест та з честю пронесла його впродовж життя. А залишила по собі повчальні спогади, реально відображенні історичні події та наглядний приклад для

молодого покоління патріотизму, свободолюбства й високого рівня національної свідомості з одного боку, а з іншого – незрадливості, працелюбства та любові до життя і свого народу.

Примітки:

1. Суровцова, Н. Колимські силуети / Н. Суровцова // Україна. – К., 1990. – № 39. – С. 18-20.
2. Дойков, Ю. Надія Суровцова. На засланні в Архангельську (1933–1937) / Ю. Дойков – Архангельськ, 2005. – 92 с.
3. Комарова, Н. Надія Суровцева – виняткова людина / Н. Комарова // Свобода. – 1981. – Ч. 160. – С. 1, 3.
4. Кульська, І. Суровцова Надія / І. Кульська // Україна. – К., 1990. – № 39. – С. 18.
5. Калужний, Д. Вечір пам'яті Надії Суровцової-Олицької / Д. Калужний // Народна творчість та етнографія. – К., 1992. – № 5-6. – С. 88-90.
6. Іваневич, Л. Викладацька діяльність Костя Широцького / Л. Іваневич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука. – Вінниця : Видавничий відділ Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, 2003. – Вип. 6. – С. 127-134; Іваневич, Л. Петербурзький період життєдіяльності видатного вченого К.Широцького / Л. Іваневич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць. За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції “Національна інтелігенція в історії та культурі України в ХХ–ХХІ століттях”. 28-29 жовтня 2004 р. / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука. – Вінниця : ДП “ДКФ”, 2004. – Вип. 8. – С. 89-96.
7. Суровцова Надія // Енциклопедія Українознавства-ІІ. В 11 томах. – Львів : НТШ, 2000. – Т. 8. – С. 3105.
8. Життя Надії Суровцової // Наука і культура України. – К., 1990. – Вип. 24. – С. 414, 423, 446, 459.
9. Там само. – С. 447.
10. Там само. – С. 449.
11. Там само. – С. 450.
12. Листи К. Широцькому від Н. Суровцової // Інститут рукопису НБ України ім. В.Вернадського. – Ф. 152. – Од. 138-139.
13. Життя Надії Суровцової. – С. 459.
14. Суровцова Надія // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – С. 3105.
15. Наріжний, С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами. Ч. 1. Репринтне видання 1942 року. 2-ге вид. / С.

Наріжний – Львів; Кент; Острог, 2008. – С. 291.

16. Там само. – С. 292.

17. Там само. – С. 293.

18. Там само. – С. 301.

19. Суровцова Надія // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – С. 3105.

20. Суровцова, Н. Колимські силуети / Н. Суровцова // Україна. – К., 1990. – № 39. – С. 18.

21. Дойков, Ю. Зазначена праця / Ю. Дойков – С. 2, 4.

22. Там само. – С. 56-57.

23. Там само. – С. 17.

24. Там само. – С. 56-57.

25. Там само. – С. 3.

26. Життя Надії Суровцової. – С. 459.

27. Комарова, Н. Зазначена праця / Н. Комарова – С. 1.

28. Дойков, Ю. Зазначена праця / Ю. Дойков – С. 4.

29. Комарова, Н. Зазначена праця / Н. Комарова – С. 3.

30. Життя Надії Суровцової. – С. 459.

31. Калюжний, Д. Зазначена праця / Д. Калюжний – С. 88.

Summary

Thanks to new documents earlier unknown facts of the biography and public activity of the famous researcher of Ukrainian history, museum man and a real patriot of her Motherland Nadia Surovtsova (1896–1985) are shown in the article.

Keywords: Nadia Surovtsova, historical, public views, emigrate, Ukrainian women's union, political repressions.

Одержано 20 травня 2011 року

УДК 323.39:008(477)“19”

О.Р.Нелюбов

Специфіка взаємодії політичної та культурної еліт в Україні на рубежі ХХ століття

Досліджується взаємодія українських політичної та культурної еліт в розрізі розвитку окремих сфер культури, стан розвитку української культури наприкінці ХХ століття та фактори впливу української культурної еліти на вирішення існуючих проблем у галузі.

Ключові слова: культура, політична еліта, культурна еліта, державотворення, демократичний розвиток.

Політика і культура – явища, які в суспільстві є нерозривними та безпосередньо пов'язаними між собою. Політична ситуація в країні є показником рівня культури населення і, навпаки, рівень культури вказує на рівень політичної стабільності в державі. Політична еліта завжди скеровує розвиток культури в певні напрямки, які реалізуються в державних програмах, цим визначаючи її рамки. Однак і еліта сфери культури здійснює вплив на державну політику. Чітка взаємодія двох еліт призводить до швидкого розвитку самої держави.

Проблеми взаємодії еліт у своїх дослідженнях частково торкались такі українські науковці, як О.Д.Бойко, В.О.Кудін, М.Є.Култаєва, М.О.Шульга [2; 6; 7; 11]. Однак вона не стала предметом спеціального розгляду. Тому основна мета цієї статті полягає в тому, щоб на основі аналізу джерел показати позитивні та негативні аспекти взаємодії елітарних прошарків політичної та культурної сфер в інтересах розвитку української освіти і культури, вирішенні існуючих в цій сфері проблем.

Історія та життєва практика чітко показують, що під час суспільних вибухів, переломних ситуацій гармонія та порядок в державі досягається лише тоді, коли паралельно з радикальними перетвореннями в політиці, економіці, соціальній сфері відбуваються адекватні зрушення в галузі культури. На сьогоднішній день відомо, що внаслідок діалектичної взаємодії з суспільством, культура відображає стан морального здоров'я суспільства, виступає носієм позитивного досвіду його розвитку, активізує суспільні процеси, інтегрує людей незалежно від їхньої світоглядної та ідеологічної орієнтації [11, с. 2].

У зв'язку з цим, під час переломних моментів в державі використання

культурної політики як ефективного інструменту оновлення суспільства, набрало пріоритетної ваги. В багатьох випадках саме зміни в культурній складовій суспільства спричиняють зміни і в політичній системі держави. Безумовно, так сталося і в СРСР, де культурні зміни були однією з основних причин, які призвели до розпаду республіки.

Незалежна Україна успадкувала від радянських часів командно – адміністративну економіку, яка повністю себе вичерпала і потребувала реформування. Упродовж тривалого часу реформи в країні проводилися вкрай невдало, що ввело економіку у стан глибокої кризи, яка супроводжувалася шаленим підвищенням цін, жорстокою інфляцією, зростанням безробіття як явного, так і прихованого, через зупинку багатьох підприємств, катастрофічне падіння виробництва. Цій кризі сприяли і об'єктивні чинники, а саме: розрив старих господарських зв'язків внаслідок розпаду СРСР, застаріле обладнання та виробничі технології, неправильна структурна побудова економіки та залежність України від імпорتنих енергоносіїв.

Складна економічна ситуація в Україні одночасно поєдналась з процесом руйнування існуючої в радянському суспільстві системи культурних цінностей.

А тому одним з основних завдань, які були поставлені перед новою політичною елітою, що прийшла до влади в незалежній Україні, стало проведення нової культурної політики та формування нової еліти сфери культури.

Правляча верхівка поступово почала впроваджувати зміни в усіх сферах культурного життя країни, починаючи від освіти та закінчуючи театром і кіно.

Насамперед слід відзначити, що правляча еліта української держави, перебудовуючи всі сфери суспільного життя, наприкінці 90-х років ХХ століття дійшла однозначного висновку про те, що освіта, яка є самовідтворенням культури, стала помітно відставати від основних тенденцій розвитку цивілізації [7, с. 74-89]. Проголошені у 1988 р. “Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи” істотно не вплинули на стан освітянських справ і не вирішили існуючих проблем. Особливо актуальним дане питання стало після здобуття Україною незалежності. Школи суверенної держави повинні були враховувати не тільки національні проблеми, специфіку нового соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного розвитку, а й органічно інтегруватися у загально-світові процеси [8].

У зв'язку з цим нагальною стала необхідність створення нової програми державної політики щодо навчання та виховання підростаючого

покоління в умовах незалежності. Реформування системи освіти в державі розпочалось у 1991 році з ухваленням Верховною Радою України Закону “Про освіту”, який сформував основні засади функціонування освіти в Україні та визначив школу як основу духовного та соціально-економічного розвитку держави. Розуміючи подальшу необхідність вдосконалення освіти, у листопаді 1993 р. Кабінет Міністрів України затвердив програму “Освіта (Україна ХХІ століття)”, яка передбачала повну реконструкцію всієї системи освіти [10, с. 426-430].

Навчальний процес в країні характеризувався деідеологізацією, посиленням зв'язку освіти з національною історією, культурою і традиціями, поширенням передового досвіду педагогічної роботи, прискоренням урізноманітнення шкільних структур тощо [6, с. 127].

Однак непослідовність проведення реформ у галузі освіти, а головне – суттєве скорочення обсягів її фінансування призвели до стрімкого зниження загального освітнього рівня населення та неприпустимого пониження соціального статусу вчителя. Для впровадження змін у систему освіти необхідний значний проміжок часу. Вчені зазначають, що, як і все суспільство, школа занурилася в глибоку кризу й продовжувала фінансуватися по залишковому принципу. Держава так і не забезпечила впровадження у школах сучасної матеріально-технічної бази. Тим не менше, найбільших збитків народній освіті завдало падіння соціального престижу педагогічної діяльності. У середині 90-х років через низьку заробітну плату, затримку фінансування шкіл залишили роботу 46 тис. учителів. Подібні явища переживала професійна освіта та вища школа [9, с. 108-117].

Потреби подальшого розвитку України вимагала нової, більш досконалої концепції освіти. Тому у 2000 р. була запроваджена “Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи”, яка передбачала перехід середньої школи до 12-річної системи освіти. В даному випадку законодавець вважав, що перехід спроможний створити надійний фундамент для формування нового, пострадянського демократичного суспільства. Передбачалося, що складовими цеглинами цього фундаменту повинні були стати диференціація та індивідуалізація навчання, розвиток громадського самоврядування, посилення організаторської функції вчителя тощо.

На нашу думку, громадсько-політична та освітянська еліти у згаданий період постійно вишукували нові, більш ефективні форми і методи навчально-виховного процесу. Головні зусилля новацій були спрямовані на створення конкурентоздатної української школи з високим рівнем сертифікації та сучасними педагогічними технологіями.

Варто наголосити, що одночасно із змінами в освіті держава та громадсько-політичні структури відшукували ефективні шляхи подальшого розвитку вітчизняної науки, зокрема через збільшення загальної чисельності наукових кадрів.

Звісно, наука завжди була важливим чинником розвитку суспільства. Без потужної наукової бази економіка просто не може ефективно розвиватись. Проте, у взаємовідносинах між державою та науковими центрами республіки існували труднощі, які мали застарілий характер. До здобуття Україною незалежності українська наука була надто зорієнтована на потреби військово-промислового комплексу. Це заважало розвиватися повноцінно усім іншим її сферам.

Водночас, після розпаду СРСР в Україні спостерігалось постійне зниження витрат на науку у внутрішньому валовому продукті. Якщо в 1991 р. планові витрати на науку з державного бюджету становили 3,1 % ВВП, то у 1995 р. – 0,62 %, а у 1999 р. – лише 0,4 %. В результаті за внутрішніми валовими витратами на одного науковця Україна в кінці 90-х років поступалась Греції у 8 разів, Туреччині – у 2,5 раза, США та Великобританії – у 50 разів [2, с. 609].

В результаті недостатньої фінансової підтримки державою наукових установ почалося невпинне падіння рівня наукоємності валового внутрішнього продукту України. За 10 років (з 1991 по 2001 рр.) цей показник знизився у 2,5 раза [2, с. 609].

У перші роки незалежності також стало очевидним, що в Україні дуже слабка система інформації, без чого вона як держава не може розбудовуватись і, найголовніше, приєднатися до світової співдружності країн, які створили інформаційне суспільство. Після розпаду СРСР Україна мала гарні стартові можливості для інформатизації і створення постіндустріального суспільства. Однак за 1991–1995 рр. майже ніяких зрушень у сфері інформатизації не було зроблено. Більше того, за цей період тут намітилось значне відставання від передових країн.

В державі впродовж років система забезпечення інформацією та документальними джерелами була надзвичайно відсталою і не давала змоги організувати ефективне забезпечення вчених та спеціалістів часописами, книжковою продукцією, компактними оптичними дисками, доступом до зарубіжних баз даних. В Україні не було реферативних журналів (крім медичних), не видавались аналітичні огляди різних галузей науки і техніки, різко скоротилась кількість наукових журналів. Не було електронних каталогів бібліографічної інформації. Всі органи наукової, технічної, патентної

та іншої інформації, створені в СРСР, залишились в Росії. Літописи журнальних і газетних статей ставали дедалі тоншими. Не було централізованої каталогізації всіх друкованих в Україні видань.

Та найбільшим курйозом в розв'язанні організаційних проблем у діяльності науково-дослідних установ була недооцінка державою фундаментальних досліджень. В українській науці переважали прикладні розробки, що в перспективі мало призвести до значного відставання українських науково-дослідних установ від аналогічних в інших країнах на основних наукових напрямках.

Одночасно значною проблемою була проблема так званого “відпливу умів”. Вчені засвідчують, що Україною щороку на рубежі тисячоліть в результаті міграції втрачалось до 10 тисяч дипломованих спеціалістів [10, с. 406-408].

Безумовно, даний процес таїв в собі катастрофічні економічні наслідки для країни. Адже за розрахунками фахівців ООН підготовка одного спеціаліста з вищою освітою та вченим ступенем, а також можлива вигода від його використання обраховується в 300 тис. доларів. Наукові прогнози вважають, що процес деградації науки став незворотним, оскільки країну і сьогодні продовжують залишати 10–15% найперспективніших молодих вчених. Державу, наукових менеджерів повинно насторожити і те, що за останні роки понад 20% науковців перейшли працювати в комерційні структури [9, с. 90-107].

У підсумку, невдала співпраця еліт держави та науки не дозволила в повній мірі використати Україні власний потенціал. Фінансова недооцінка науки занурила її науково-дослідні установи в кризу, яка може стати незворотною, якщо державна та наукова еліти, особливо їх керівний склад, не об'єднають свої зусилля і не зупинять згадані вище негативні тенденції.

Перебудовні процеси були б неможливими, якби не спрямовувалися спільними зусиллями громадсько-політичних, літературних та мистецьких лідерів, іншими словами, якби у цій важливій справі не була об'єднана енергія елітарних прошарків усіх зазначених сфер.

Так, українська інтелігенція, особливо її літературна частина, в окреслений період провела значну роботу щодо повернення донедавна забутих і заборонених імен. Стало звичайним явищем поповнювати книжкові полиці читачів творами літераторів української діаспори. Це дозволяє формувати читачу цілісне уявлення про українську літературу, прищеплювати українському народові неоціненний для подальшого розвитку художньо-естетичний досвід.

Одним з найважливіших для розвитку української літератури стало питання про національну мову. У 1989 р. Верховною Радою був ухвалений Закон “Про мови в Українській РСР”. Статус української мови як державної закріпила Конституція України. З прийняттям нового законодавства почався процес переходу на українську мову державних органів, засобів масової інформації, установ культури, освіти.

Розпад СРСР призвів до виникнення затяжної кризи у видавничій та літературній сфері. Фінансові проблеми перешкоджали збільшенню накладів українських книг, комерційна література в основному завозилась з-за кордону. Стало очевидним, що для успішного розв’язання проблеми не достатньо адміністративних заходів, а потрібна чітка культурно-просвітницька робота, державна економічна підтримка. В Україні продовжували скорочуватись тиражі книг. Оптимальним показником, як зазначають дослідники, вважається такий, коли на одного громадянина друкується 12–14 книг на рік. У 1989 р. в Україні було видано 8 449 назв книг накладом 189 млн. примірників, що становило 3,65 книг на одного громадянина. Наприкінці лютого 1995 р. Президент України Л.Кучма видав Указ “Про Державну програму розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 р.”. Головні цілі програми передбачали визначення пріоритетів у галузі видавничої справи, усунення негативних деформацій, удосконалення якісної структури друкарства, оптимальне реформування форм власності, розширення участі України у міжнародному співробітництві у сфері книговидання і преси, поліпшення наукового, інформаційного і кадрового забезпечення галузі, й основне – збільшення кількості видань. Проте за роки дії Програми значно погіршилися показники книговидання. Фактично жодне положення програми не було виконане. І видання 7 примірників на одного громадянина, як це планувалося, реально перетворилось на 0,36 книги у 1999 р. Якщо за назвами випуск поступово зростає, то обсяги за накладом не сягали навіть рівня 1930 р., коли в Україні видавалося понад 130 млн. примірників [1].

Одночасно можна стверджувати, що у той період Україна переживала високу політизацію суспільства. За цих обставин безумовно зростала пристрасна роль публіциста. У їх працях все більше обговорювались та піддавались критиці пануючі донедавна погляди, мовна політика держави, екологічні проблеми тощо. Сьогодні ми з певністю можемо сказати, що характерними рисами літературного процесу у вказаний період стало утвердження світоглядно-естетичного плюралізму. Українська література знаходилася у стані творчого пошуку, в якому простежувалося розширення

жанрового і стилевого спектрів; збереження і творче осмислення традицій; синхронний розвиток та взаємодія традиції, авангарду, модерну та пост-модерну [9, с. 273-279].

Варто зауважити, що економічні негаразди не вибили з колії діяльність українського театру. Культурологи відзначають: щороку на зламі тисячоліть глядачі України мали змогу побувати на 30-ти тисячах вистав. Важливим є те, що український театр намагався утвердитися в європейському культурному просторі. Яскравим прикладом цього позитивного факту були гастролі Національного академічного драматичного театру ім. І.Франка в Німеччині, Львівського академічного театру ім. М.Заньковецької – у Великобританії, участь вітчизняних театрів у багатьох міжнародних фестивалях [10, с. 475-481].

Одночасно традиційними стали зарубіжні гастролі колективів Національної опери, театрів опери та балету Дніпропетровська, Донецька, Львова, Одеси, Харкова. Голоси вітчизняних оперних співаків А.Кочерги, В.Луцьк'янець, В.П'ятнички, А.Шкургана звучали на найпрестижніших сценах Європи. Донецьк став місцем Міжнародного конкурсу артистів балету. На сцені Національної опери провели Міжнародний конкурс артистів балету імені Сержа Лифара.

Неоднозначною виглядала ситуація у сфері українського кінематографу. Ще 20 років тому на державних кіностудіях щорічно знімалося до 50 ігрових повнометражних, 12 анімаційних та майже 500 короткометражних фільмів. Фільм “Лебедине озеро. Зона” (С.Параджанова, Ю.Льєнка) 1990 р. вперше в історії українського кіно одержав нагороди найпрестижнішого у світі Канського кінофестивалю. Фільми “Фучжоу” Ю.Льєнка, “Астенічний синдром” К.Муратової та “Толос трави” Н.Мотузки мали значний резонанс на кінофестивалях у Каннах, Роттердамі, Берліні [10, с. 484-488]. Успіхом вітчизняних кінематографістів став також фільм В.Криштофовича “Приятель небіжчика”. Так, на кіноринку 46-го Берлінського міжнародного кінофестивалю восени 1996 р. було представлено вісім фільмів, створених на українських студіях. Однак 90% кінопродукції на вітчизняних телеканалах продовжували займати американські картини, частка українських фільмів становила лише 1% екранного часу.

Аналізуючи динаміку розв'язання елітою проблем в галузі культури, не можна не помітити процеси, що відбуваються і в царині популярної української музики. Молоді виконавці дедалі впевненіше заявляли про себе на фестивалях “Червона рута”, “Таврійські ігри”, “Доля” (Чернівці), “Мелодія” (Львів), “Оберіг” (Луцьк), “Тарас Бульба” (Дубно) та ін.

Одночасно у згаданий період розширилися міжнародні зв'язки еліти зі сфери культури. Після здобуття незалежності десятки країн світу уклали з Україною угоди про культурну співпрацю. Українське товариство дружби і культурних зв'язків із зарубіжними країнами стало підтримувати контакти з громадськими організаціями та відомими громадськими діячами із різних країн світу. Також розширило свою діяльність Товариство культурних зв'язків із українцями за кордоном "Україна".

Важливою проблемою для української культури на межі тисячоліття стали недоліки у справі створення україномовної літератури, цієї найболючішої проблеми українського національного буття.

Отже, характерною особливістю стану культури наприкінці ХХ ст. була неоднозначність процесів у гуманітарній сфері. Розпад СРСР призвів до виникнення затяжної кризи в сфері культури, подолати наслідки якої ми не можемо і до сьогодні. Водночас спільні зусилля елітарних прошарків з громадсько-політичних інституцій та сфер культури створили сприятливий ґрунт для домінування плюралізму в духовному розвитку суспільства, сприяли тому, що широкий загал українського суспільства одержав можливість знайомитися з шедеврами світової культури, які раніше з ідеологічних міркувань були недоступними.

Список використаних джерел:

1. Афонін, О. Національна книга: нинішній стан, його причини, наслідки і перспективи / О. Афонін. – К., 2000. – 16 с.
2. Бойко, О. Д. Історія України: посібник / О. Бойко. – К. : Академія, 2003. – 656 с.
3. Закон України "Про освіту" // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – С. 451.
4. Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформаційної, видавничої та бібліотечної справи. Тематична добірка. У 2-х ч. – Ч. II. Правове регулювання у сфері видавничої та бібліотечної справи. – К., 2002. – 234 с.
5. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Ярослав Ісаєвич. – Львів : Інститут українознавства, 2002. – 520 с.
6. Кудін, В. О. Якою бути нашої Україні? / В. О. Кудін – К., 1994. – 160 с.
7. Култаєва, М. Є. Футурологічні розвідки сучасної філософії освіти: теоретичні побудови та проблеми їх здійснення / М. Култаєва // Філософська думка. – 2002. – № 4. – С. 74-89.
8. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/news/23806>.

9. Україна: Інтелект нації на межі століть: монографія / [кер. автор. колективу В.К. Врублевський]. – К. : Інтелект, 2000. – 508 с.

10. Україна: утвердження незалежної держави (1999–2001) / [під ред. Н.П. Барановської, В.Ф. Верстюка, С.В. Віднянського та ін.]. – К. : Альтернативи, 2001. – 704 с.

11. Українське суспільство на порозі третього тисячоліття: кол. монографія / [за ред. М. О. Шульги]. – К. : Ін-т соціології НАН України, 1999. – С. 684.

Резюме

Исследуется взаимодействие украинских политической и культурной элит в разрезе развития отдельных сфер культуры, состояние украинской культуры на рубеже XX столетия и факторы влияния украинской элиты на решения существующих проблем в отрасли.

Ключевые слова: культура, политическая элита, культурная элита, государственность, демократическое развитие.

Одержано 1 вересня 2011 року

Етнокультура, конфесійне життя і побут подолян

УДК 94:726.1(477.43)

А.А.Заводовський

Історія собору Олександра Невського у Кам'янці-Подільському

У розвідці проаналізовано місце храму Олександра Невського в духовному житті Кам'янця-Подільського XIX – початку XXI ст.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, цеква, репресії, духовне відродження.

Поділля одно з перших серед українських земель прийняло Благую Вість. Давні свідчення принесли нам оповідь про те, як рятуючись від переслідувань у роки правління візантійського імператора-іконоборця Лева III Ісавра (717–741 рр.), шанувальники ікон утікали з володінь імперії, зокрема у район межиріччя Південного Бугу та Дністра, “піднімаючись усе вище й вище по Дністру, вони потроху осідали, утворюючи нові колонії й засновуючи печерні монастирі на землях тіверців”. Нечисленні згадки говорять нам про учнів святих учителів слов'янських Кирила і Мефодія, посланих ними для проповіді до східних слов'ян приблизно у 870–880 рр. – Мознопона і Наврока, які проповідували на подільських землях до річки Ущиці.

Подоляни за всю свою багатотисячову історію створили чимало православних архітектурних споруд – храмів, монастирів, скитів тощо. Усі вони неповторно красиві у своїй різноманітності: великі і величні, маленькі і затишні, суворі і радісні. Усі вони для нас сьогодні – безцінні скарби, що втілюють у собі творчу думку, працю і мистецький хист численних поколінь. Вони – відбиток духу епохи, зріз життя народу, прояв його естетичних смаків. Одна з перлин православного зодчества на Поділлі – храм Олександра Невського у Кам'янці-Подільському, має свою неповторну і трагічну

історію... Із щасливим кінцем.

На момент входження Подільської землі до Російської імперії православна церква у краї не мала кафедрального собору. У XVI–XVIII ст. за церковну кафедру руської громади слугувала Троїцька церква [10, с. 8]. Після створення Подільської єпархії у 1795 р. кафедра була перенесена у церкву святого Іоанна Предтечі. З 1826 по 1848 рр. цей храм перебудовувався двічі [9, с. 1321]. Однак, незважаючи на реконструкцію, його невеликі розміри та більш як скромне оздоблення не відповідали потребам часу та статусу головного собору найбільшої (у європейській частині) губернії Російської імперії.

У 1842 р. Кам'янець відвідав російський імператор Микола I, який звернув увагу на тісноту і убогість православних храмів [10, с. 45]. Тоді і зародилася ідея побудувати новий православний кафедральний собор. На початку під забудову було вирішено віддати центральну міську площу – ринок. У 1856 р. плани змінилися і собор було заплановано звести на західному кінці Губернаторській площі – Вірменському ринку. Однак жоден з цих проєктів не був реалізований, перш за все через брак коштів на будівництво.

Тимчасово вихід із скрутного становища був знайдений преосвященим Леонтієм, який очолював Подільську єпархію у 1863–1874 рр. Після закриття у 1867 рр. костелу Босих Кармелітів приміщення почало перебудовуватися під собор Матері Божої Казанської. Роботи тривали більше десяти років. Новий кафедральний собор був освячений 30 серпня 1878 р. єпископом Веніаміном [6, с. 78].

У 1893 р. мало відзначитися сторіччя інкорпорації Поділля у Російську імперію. Ще в середині сімдесятих років серед православної громади Кам'янця виникла думка відзначити цю подію спорудою нового православного кафедрального храму. Цей храм мав стати виразом вдячності подолян Богові за збереження православної віри у часи тяжких випробувань, а своєю величчю засвідчити високе місце православ'я у житті подолян. Храм було вирішено побудувати на честь святого благовірного великого князя Олександра Невського, який здавна шанувався як захисник православної віри “народу руського і його державності” [15, с. 9].

Для збору коштів на будівництво була створена громадська організація “Олександро-Невське попечительство”, до якої увійшли представники різних прошарків суспільства. Її очолив преосвящений Димитрій. На заклик організації про пожертвування відгукнулося духовенство, дворяни, селяни, міщани та ін. Серед жертводавців храму знаходимо відомого на всю імпе-

рію святиителя Іоанна Кронштадтського. В числі найбільших добродійців виступив Святий Синод, який виділив 29 600 руб. [13, с. 393-394]. Таким чином була зібрана чимала сума – 50 000 руб.

Проект був розроблений губернським архітектором М. Баллогом та інженером І. Калашниковим за зразком церкви Божої Матері, що милує, збудованої в Галерній Гавані Санкт-Петербурга. Архітектуру храму витримано у пізньовізантійському стилі, головною особливістю якого є хрестово-купольна система. В основу храму закладене хрестоподібне приміщення. Будівлю увінчував великий головний купол на бані діаметром близько 12 метрів з чотирма масивними тричетвертними куполами на банях над раменами хреста і чотирма кутовими одноярусними прибудовами.

Конструктивно складний перехід від прямокутних рамен хреста до круглих бань бічних куполів і від центрального підкупольного квадрата до бані купола було вирішено через трюпи. Сталактити на трюпах були винесені на фасад, що значно покращувало архітектурний вигляд споруди. Храм за класичним принципом був з'єднаний з низькою дзвіницею критим переходом. Довжина і висота церкви була запланована однаковою – 18 сажень (майже 40 метрів). Міська управа безоплатно виділила ділянку землі у районі нових забудов, на так званому “Новому плані”, звідки відкривався чудовий краєвид на Старе місто та околиці.

На початку будівництва з'ясувалося, що кошторис витрат на храм значно перевищує зібрану суму, однак, враховуючи бажання віруючих мати новий собор, було вирішено почати заготівлю каменю, вапна, піску, металевих та дерев'яних конструкцій тощо. Домовилися здійснювати будівництво більш дешевим, “господарським способом”, який був традиційним для спорудження храмів на Поділлі. Розраховували витратити на храм трохи більше 72 000 руб., однак насправді будівництво храму, розпис стін і придбання богослужбового начиння для нього обійшлася у більш як 100 000 руб. [15, с. 16].

Закладка храму була урочисто здійснена 2 травня 1891 р. преосвященим Димитрієм (Самбікіним), єпископом Подільським і Брацлавським. Після архієрейського богослужіння в Казанському кафедральному соборі розпочався хресний хід на чолі з єпископом Димитрієм до місця закладки храму. У хресній ході взяли участь більше 80-ти благочинних Подільської єпархії, міське духовенство, представники цивільного і військового відомств, вихованці духовної семінарії та духовного училища, учні ремісничого училища. У цей загальний хресний хід вливалися струмочки окремих хресних ходів, які йшли від Архирейської церкви, Троїцького монастиря,

Іоанно-Предтеченської, Миколаївської, Петропавлівської та інших церков. Цей хресний хід, як писав часопис “Подольские епархиальные ведомости” став “справжнім символом торжества православ’я над інославною впливами на Поділлі” [9, с. 1325].

У вівтарній частині під фундамент церкви була закладена металева пам’ятна дошка з написом, що засвідчував, коли, ким і в пам’ять якої події була здійснена закладка храму. У пресі за 1891 р. повідомлялося, що відразу ж після освячення місця під храм було отримано телеграму про чудесний порятунок спадкоємця російського престолу Великого князя Миколи Олександровича, який перебував тоді в Японії. Тому було вирішено влаштувати в храмі три престоли: головний – на честь св. Олександра Невського, і бокові – в ім’я святої Великомучениці Катерини та в ім’я трьох святих – Миколая Мирлікійського (на згадку про порятунок життя майбутнього імператора Миколи II*), Митрофана й Тихона Воронежських [9, с. 1323].

Усі будівельні роботи велися під керівництвом досвідчених фахівців, при ретельному нагляді представників “Олександро-Невського попечительства”. Терміни завершення будівництва храму переносилися тричі. Будівлю не вдалося закінчити до першого запланованого строку – 21 квітня 1893 р., коли відзначалося сторіччя приєднання Поділля до Російської імперії. Не вдалося закінчити будівництво і до відзначення сторіччя заснування єпископської кафедри у 1895 р. Головна причина полягала у складнощах при роботах у ґрунті, усунення яких вимагало багато часу і додаткових витрат.

У 1896 р. “Олександро-Невське попечительство” знову зверталося до подолан, особливо до дворянства, як матеріально заможної верстви, за матеріальною підтримкою. У нарисі “Храм-пам’ятник у м. Кам’янці-Подільському”, що вийшов друком як додаток до “Подольских епархиальных ведомостей” [15], було подано ретельний звіт керівників та членів “попечительства” про витрачені кошти і пророблену роботу та містилася інформація про необхідні витрати для облаштування іконостасів, розпису стін, влаштування ризниці, придбання дзвонів тощо. Протягом нетрива-

* Царевич Микола Олександрович (майбутній російський цар Микола II) у квітні-травні 1891 р. відвідав Японію. Після зустрічі з відомим самітником і провісником – буддійським монахом Теракуто на царевича напав японський поліцейський, завдавши йому удар шаблею по голові. Однак у момент помаху шаблі той обернувся і клинок ковзнув по голові Миколи, лише злегка поранивши спадкоємця. Шрам на його обличчі залишився на все життя.

лого часу додатково було зібрано ще 10 000 руб. Завдяки енергійним розпорядженням єпископа Іриней, який у 1896 р. заступив на кафедрі преосвященного Димитрія, будівництво було успішно завершено.

Довгоочікуване освячення храму відбулося 24 листопада 1897 р. Преосвященний Іриней, за участю преосвященного вікарія Менандра, урочисто освятив головний престол храму. Єпархіальна хроніка тих років писала: “При цьому торжестві були присутні представники влади, духовенства, військ, представники всіх установ і станів Поділля. До участі в церковному торжестві прибули благочинні монастирів єпархії, представництво від повітів і багато священників з навколишніх сіл. На торжество прибули представники дворянства і депутати від міст і сіл губернії. Війська місцевого гарнізону влаштували парад” [9, с. 1320]. Для службовців усіх державних установ і учнів навчальних закладів міста було оголошено вихідний святковий день.

У Кам’янець у день освячення храму прибували численні юрби простолюду з навколишніх сіл. “Всі радісно прагнули до храму, товпилися навколо нього, підносячи Богові вдячні молитви про благополучне закінчення цього величного і знаменного храму-пам’ятника” [9, с. 1319]. Організатори свята передбачили такий розвиток подій, тому допуск у храм у цей день здійснювався за заздалегідь розданими запрошеннями.

Відвідувачів вразив розпис та оздоблення храму. Іконостас був двоярусним, виконаний московським майстром Ахапкіним. У храмі біля стін середньої частини знаходилися великі кіоти з іконами, подаровані різними закладами губернії. Священні сосуди, хрест і напрестольне Євангеліє були пожертвовані самою імператрицею Олександрою Федорівною. Будівля церкви зігрівалася паровим опаленням.

Збереглися докладні відомості про перший причт Олександро-Невської церкви. Штат храму складався з двох священників, диякона та двох штатних псаломщиків. Першим настоятелем церкви був священник В.Г.Чекан. На час відкриття храму йому виповнилося лише 35 років*.

* Чекан Віктор Георгійович (народився 11 листопада 1862 р.) у Бессарабській губернії. Випускник Київської Духовної Академії, яку закінчив зі ступенем кандидата наук. Деякий час займав посаду доцента на кафедрі Пастирського богослов’я і педагогіки в Академії. З 1890 р. викладач Подільської духовної семінарії. Викладав Святе Письмо і німецьку мову. В 1897 р. був висвячений преосвященим Іринеем (8 листопада – в диякона, 9 листопада – у священника). Нагороди: орден Св. Станіслава 3-го ступеня (1893 р). У 1897 р. нагороджений набедреником і скульфією. Мав дружину і 4-х дітей.

Першим дияконом був С.Г.Крюк. На момент відкриття храму йому виповнилося 26 років*. Першими штатними псаломщикам були син священника М.Г.Бохневіч** і М.К.Маніловський***. Першим церковним старостою став С.І.Соколов****.

Планувалося купити землю для спорудження будинку для причту, однак на це коштів не вистачало. З часом при храмі було засновано Олександро-Невське братство. Велася велика просвітницька робота. У жовтні 1897 р. у навколишніх селах Мукша Китайгородська і Мукша Боришковецька були відкриті дві церковно-приходські школи. З 1901 р. була відкрита школа грамоти при самому храмі, яка утримувалася на кошти приходу. У 1903 р. в цих трьох школах навчалася 98 дітей. За даними “Відомостей про церкву Свято-Олександро-Невської за 1903 рік” при храмі була народна читальня з бібліотекою, що налічувала 57 книг і журналів. Бібліотекою опікувалося Олександро-Невське братство.

На спільні кошти церкви, братства і “попечительства” у 1902 р. було облаштовано залізну огорожу навколо храму на кам’яному фундаменті з цоколем, а у 1903 р. збудовано кам’яний будинок для церковної школи з господарськими будівлями, висаджені дерева на церковному цвинтарі.

Революція і прихід до влади більшовиків спричинили до трагічних змін у житті усіх православних громад на теренах колишньої Російської імперії. Наприкінці 1920 р. в Кам’янці було закрито п’ять православних церков при навчальних закладах. У 20-ті рр. була знищена Подільська єпархія, закрита духовна семінарія. Однак, у часи НЕПу органи влади, як правило, не вдавалися до прямих насильницьких дій проти православної церкви на Поділлі. Більшовики лише час від часу обмежувалися влаштуванням відкритих по-

* Крюк Стефан Григорович, син селянина з містечка Миньківці Ушицького повіту. Закінчив Миньковецьке народне училище. У 1893 р. був прийнятий до числа послушників Троїцького монастиря. У 1897 р. був рукоположений преосвященним Іринеем в диякона і переміщений в Олександро-Невський собор.

** Бохневіч Михайло Гаврилович, син священника, навчався в Кам’янецькому духовному училищі, був учителем церковно-парафіяльних шкіл в селах повіту. До виконання обов’язків штатного псаломщика в Олександро-Невському соборі займав місце єпархіального бібліотекаря.

*** Маніловський Максим Каленикович, закінчив Тульчинське духовне училище. У 1897 р. витримав іспит на псаломщика і був призначений єпископом Іринеем в Олександро-Невський собор.

**** Соколов Семен Іванович, до 1897 р. дійсний статський радник, керуючий акцизними зборами Подільської губернії.

казових судових процесів над священнослужителями.

Наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. становище різко змінилося. Піднялася чергова хвиля гонінь на церкву. 15 травня 1932 р. був виданий декрет уряду за підписом Й. Сталіна “Про безбожну п’ятирічку”. Ставилося завдання до 1 травня 1937 р. “забути про Бога”. На всій території СРСР не повинно було залишитися жодної церкви, як “пережитку середньовіччя і знаряддя гноблення робітничого класу” [12, с. 6].

У 1931 р. група віруючих Кам’янця взяла в оренду церкву Олександра Невського до 1933 р. Однак вже йшла підготовка до знищення храму. Відчутних ударів було нанесено по православним громадам Кам’янця в 1932р. 1 червня ЦВК УРСР ухвалив закрити Іоанно-Предтеченську і Троїцьку церкви. Новий широкомасштабний наступ на діяльність православних громад почався у 1935 р. Влітку місцеві органи влади ухвалили кілька постанов, що стосувалися церковних громад з метою їх подальшої ліквідації. Створювалися спеціальні комісії, які працювали за наступною схемою: проводився ретельний нагляд за усіма громадами за такими критеріями як виконання радянського законодавства, своєчасна сплата за оренду храму тощо. Постійні перевірки супроводжувалися реквізиціями ікон, богослужбового приладдя. Було наказано усі мідні предмети здавати в “Колірметалолом”. Коштовності відправляли до центру [4, 63]. Саме в цей час найбільше постраждав храм Олександра Невського.

12 лютого 1935 р. в місцевій газеті “Червоне Поділля” з’явилася замітка “Замість церкви – квітучій газон”. А 3-го вересня 1935 р. за поданням міської влади ЦВК України прийняв постанову “Про закриття Олександро-Невської церкви у м. Кам’янці-Подільському”. Приводом для закриття став штраф за несвоєчасну сплату податків і те, як вказувалося у документі, що “будівля потребувала ремонту” [4, с. 64].

Драматично склалася доля останнього настоятеля храму – Дмитра Кавецького. За свідченням його невістки – Віри Олександрівни Кавецької (записано в 1997 р.) на середину 20-х рр. церква вже була у занедбаному стані. Опалення не працювало, дітей хрестили на дому у батюшки. У родині Кавецьких було 8 дітей і 2 вихованці. Служіння не давало необхідних засобів до існування, тому о. Димитрій підробляв, даючи уроки з математики та мови. Майже кожен день його викликали в НКВС або приходили додому. Сім’я жила у стані постійних обшуків, погроз і шантажу. Дружину не брали на роботу, дітей трюїли в школі. У 1935 р., не витримавши переслідувань НКВС, Дмитро Кавецький зрікся сану. Однак його навіть тепер не залишили в спокої і змусили, як “нетрудовий елемент”, виїхати з при-

кордонної зони до Кривого Рогу, де його застала війна. Помер у травні 1943 р. У 1948 р. Кавецька повернулася до Кам'янця. В роки “хрущовської відлиги”, як дружина незаконно репресованого домоглася повернення їй родинного будинку. У 1967 р. прах покійного Д.Кавецького було перевезено до Кам'янця та перепоховано поруч з прахом його дружини на місцевому цвинтарі.

У 1936 р. храм підірвали. Будматеріали використали на будівництво готелю “Червоне Поділля” і будівельного технікуму. Спочатку на місці, де стояла церква планувалося збудувати театр. Однак з часом побудували лише магазин квітів і літнє кафе “Чайка”. Тут щороку влаштовувалася міська новорічна ялинка. Влада робила все для того, щоб стерти з пам'яті народу не тільки храм-пам'ятку, а й саму Віру і навіть думку про Бога, однак Бог розпорядився інакше.

На початку 90-х рр. ХХ ст. настав час великих змін, що призвели до можливості духовного відродження подолян. У грудні 1994 р. з благословення високопреосвященнішого Никанора (Юхимюка), першого архієпископа відродженої у 1993 р. Подільської єпархії, була створена ініціативна група мирян з відновлення храму Олександра Невського. 16 жовтня 1994 р. на місці зруйнованого храму було встановлено Хрест і відслужена урочиста молебень [1, с. 387].

21 травня 1995 р. Подільська єпархія урочисто відзначала свій 200-річний ювілей. На урочистості прибув Блаженніший Володимир, Митрополит Київський і всієї України. На місці зруйнованого храму митрополит у зверненні до віруючих висловив сподівання, що собор буде відновлений і це стане доброю ознакою початку відродження “храмів наших душ” [7, 2].

У вересні 1995 р. місцева влада передала православній громаді храму св. Олександра Невського у постійне користування земельну ділянку, на якій колись стояв храм. У січні 1996 р. було отримано дозвіл на реконструкцію колишнього квіткового магазину під недільну школу та господарські приміщення. У цій будівлі тимчасово розмістилася церква в ім'я святих мучениць Віри, Надії, Любові та матері їхньої Софії.

13 жовтня 1995 р. у переддень свята Покрови Матері Божої тут відбулася перша служба. Почалися роботи з відновлення будівлі храму. У 1997 р. був розчищений старий фундамент. Справу відродження головної подільської святині продовжив архієпископ Феодор (Гаюн) [12, 6].

Сьогодні, як і сто “з гаком” років тому відбудований подолянами храм Олександра Невського, легкий і світлий, кличе вірян до Бога, молитви і добрих справ. Збуваються бажання будівничих храму: “храм-пам'ятник

має не тільки нагадувати нам про суворе минуле, але й пробуджувати майбутнє покоління до наступних звершень у майбутньому на засадах православ'я, засадах, які дорогі і близькі подолянам здавна, тільки похитнуті були нещасними історичними обставинами” [8, 393].

Використана література:

1. Блажевич, Ю. Відродження Православ'я на Поділлі наприкінці XVIII – на початку XIX ст. / Ю. Блажевич // Матеріали XII Подільської історико-краєзнавчої конференції / Ред. кол. Завальнюк О.М., Войтенко В.І., Баженов Л.В. та ін. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 1. – 512 с.
2. Будзей, О. Вулицями Кам'янця-Подільського / Олег Будзей. – Львів : Світ, 2005. – 272 с.
3. Вінюкова, В. До історії церковного будівництва в Кам'янці-Подільському (XIV–XIX ст.) / В. Вінюкова // Матеріали X-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції / Ред. кол. Вінокур І. (відповід. редактор), Баженов Л., Блажевич Ю. та ін. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2000. – С. 154-157.
4. Нестеренко, В. Трагічні сторінки з історії релігійного життя Кам'янця-Подільського: маловідомі факти (до 70-ї сумної річниці) / В. Нестеренко // Хмельниччина: Дивокрай. – Всеукраїнський науково-краєзнавчий збірник. – 2005. – № 1-2. – С. 62-65.
5. Пламеницька, О. Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі / Ольга Пламеницька. – Кам'янець-Подільський : АБЕТКА, 2005. – 388 с.
6. Пламеницька, О. Християнські святині Кам'янця на Поділлі / Ольга Пламеницька. – К. : Техніка, 2001. – 304 с.
7. Православне Поділля святкує ювілей // Дзвін. – 1995. – № 3. – С. 6.
8. Слово, сказанное в Каменецком кафедральном соборе на литургии 2 мая – в день закладки в г. Каменце храма во имя Св. Благоверного князя Александра Невского // Подольские Епархиальные Ведомости. – 1891. – № 19. – С. 390-397.
9. Из епархиальной хроники // Подольские Епархиальные Ведомости. – 1897. – № 48. – С. 1319-1325.
10. Ровінський, В. Православ'я на Подолі. Історичні нариси / Ровінський В., прот.; Миханчук О., прот. – Кам'янець-Подільський, 1995. – 176 с.
11. Сецинский, Е. Город Каменец-Подольский. Историческое описание / Е. Сецинский. – К., 1895. – 250 с.
12. Столяренко В. Храм св. Олександра Невського / В. Столяренко // Кам'янець-Подільський вісник. – 7 березня 2008. – № 10. – С. 6.
13. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. – Вып. 9. Приходы и церкви Подольской епархии / Под ред. свящ. Е. Сецинского. – Каменец-Подольский, 1901. – 1064 с.

14. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. – Вып. 7. Исторические сведения о приходах и церквях Подольской епархии / Под ред. Н. Яворовского. – Каменец-Подольский, 1895. – 612 с.

15. Храм-памятник в г. Каменце-Подольском // Приложение к Подольским Епархиальным Ведомостям. – Каменец-Подольский, 1896. – 22 с.

Резюме

В сообщенні проаналізовано місце храму Александра Невського в духовній житті Каменця-Подольського XIX – початку ХХІ в.

Ключевые слова: Каменец-Подольский, церковь, репрессии, духовное возрождение.

Одержано 20 травня 2011 року

УДК 94:726.1(477.43)

А.Б.Задорожнюк

Храм Олександра Невського в історії та планувальній структурі Кам'янця-Подільського

У статті простежено етапи становлення храму Олександра Невського в місті Кам'янці-Подільському. Проводиться порівняння із періодом виникнення першої такої церкви та часом сьогоденного відродження храму уже в якості кафедрального собору. Акцентовується увага на місці цих пам'яток в історії та планувальній структурі міста.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, церква, собор, архітектурна домініанта, планувальна структура.

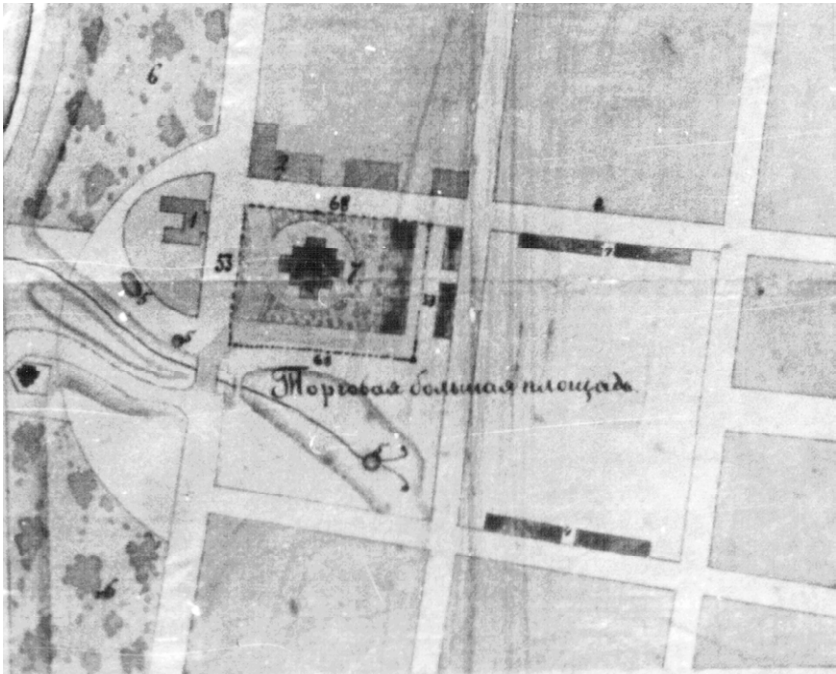
У ХІХ – на початку ХХ ст. життя Кам'янця-Подільського традиційно протікало довкола культових споруд, які залишалися закладами культури, освіти, духовності. Саме на той час припадає період найбільш бурхливого розвитку міста. На 1913 р. в місті налічувалося 18 православних храмів, 4 католицьких, 1 лютеранський та 31 іудейська божниця¹.

Завданням даної розвідки є окреслити основні етапи становлення храму Олександра Невського у XIX ст. та його відродження на початку XXI ст., з'ясувати місце обох храмів у топографічній історії Кам'янець-Подільського.

Вивчення минулого храму Олександра Невського не набуло в історіографії значної уваги, що пояснюється тим, що зводився він наприкінці XIX ст., а після буремних революційних подій релігійно-духовне життя суспільства перестало бути предметом дослідження. Отже, окремі аспекти будівництва церкви у XIX ст. окреслені в роботах Ю.Сіциньського², О.Прусевича³, А.Крилова⁴, відродження храму найкраще висвітлено у виданні Кам'янець-Подільської єпархії УПЦ за авторством О.Бескровного⁵ та газетній публікації Т.Девіної⁶. Разом з тим, згадані автори основну увагу приділяють різним аспектам будівництва церкви, її оздоблення. Поза їх увагою залишилося місце і роль храму в міському середовищі.

Упродовж віків місто Кам'янець-Подільський обмежувалося територією півострова (Старого міста) і лише у XIX ст. вийшло за його межі. Новий план, а саме таку назву отримали міські землі із східної сторони, став швидко розбудовуватися. Чистота повітря та можливість користуватися джерельною водою вабили кам'ячан на нові землі. Особливе значення для розвитку цієї частини міста мало завершення будівництва у 1874 р. Новопланівського мосту. Міст сполучив Стару частину Кам'янца із новими землями, вивів місто із полону острівного заточення на нові неосяжні простори. Саме тут з'явилися величні адміністративні і житлові будівлі, що відповідали новітнім запитам часу. Власне назва "Новий план" закріпилася через те, що ця частина міста була впорядкована і спроектована за новим, "височайше затвердженим" планом 1872 р. За цим планом з'являються чіткі міські квартали, просторі бульвари та площі, а у 1885 р., в північно-західній частині великої торгівельної площі була виділена ділянка землі під будівництво храму в ім'я Олександра Невського (Лл. 1).

Будівництво храму на Новому плані мало б засвідчувати розвиток міста, утвердження тут православ'я, як державної релігії. Православні церкви Старого міста були невеликими за розмірами і часто просто не вміщали мирян. Навіть російський цар Микола I, який ще у 1842 р. завітав до Кам'янца, звернув увагу на тісноту кам'янецьких церков, і особливо кафедрального. Таке зауваження імператора спонукало місцеву адміністрацію до пошуку вирішення проблеми, намітивши два шляхи. Згідно із першим – планувалося звести новий собор на Центральному майдані Старого міста, розібравши середньовічну ратушу і навколишні споруди. За іншим проектом планувалося зведення собору у західній частині площі Вірменський

Лл. 1. Випіровка із плану Кам'янця-Подільського 1872 р. із зображенням виділеної у 1885 р. частини Торгівельної площі під будівництво церкви в ім'я Олександра Невського.

ринок (на той час площа носила назву Губернаторської і була адміністративним центром міста). Проте, через величезну вартість таких проєктів, новий храм так і не звели, а кафедральний храм до початку ХХ ст. знаходився у перебудованому із Кармелітського костелу Казанському соборі.

З освоєнням нових міських територій відпала необхідність руйнувати старі будівлі і втискувати новітні храми у середньовічну забудову. Для зведення церкви на Новому Плані була обрана ділянка, що височіла над усім містом. Проте, питання коштів на будівництво залишалося відкритим. Тому, ще у серпні 1875 року в Кам'янці було засновано Олександро-Невське опікунство, головою якого став Моїсей Доронович. Членами опікунства були священники, архітектори, купці, судді, викладачі духовної семінарії. Усі вони зобов'язувалися жертвувати і збирати кошти, а також клопотати перед урядом про дозвіл відкрити особливу підписку для збору фінансів

по усьому Правобережжю. За 15 років роботи опікунство зібрало близько 60 тис. крб. Щороку в “Подільських Єпархіальних відомостях” друкувався звіт про зібрану суму та прізвища осіб, які пожертвували гроші на будівництво храму.

Урочиста закладка храму відбулася 2 травня 1891 року, а освятив цю подію єпископ Подільський і Брацлавський Димитрій (Іл. 2).

Іл. 2. Освячення закладки храму у 1891 р.

Храм будувався на добровільні пожертви мирян. За попереднім кошторисом вартість будівництва повинна була скласти 74 208 руб., хоча насправді виявилася значно більшою⁷. У 1893 р. було завершено зведення стін та головного куполу величної церкви, на чому зібрані опікунством кошти скінчились, і будівництво зупинилось. Щоб завершити справу та оформити інтер'єр, грошей уже не було. Тоді члени опікунства звернулися до Синоду з проханням виділити гроші на завершення будівництва. Незабаром місто отримало 29 тис. крб.⁸. На ці гроші були закінчені будівельні роботи, зроблено розпис храму та придбано церковне начиння.

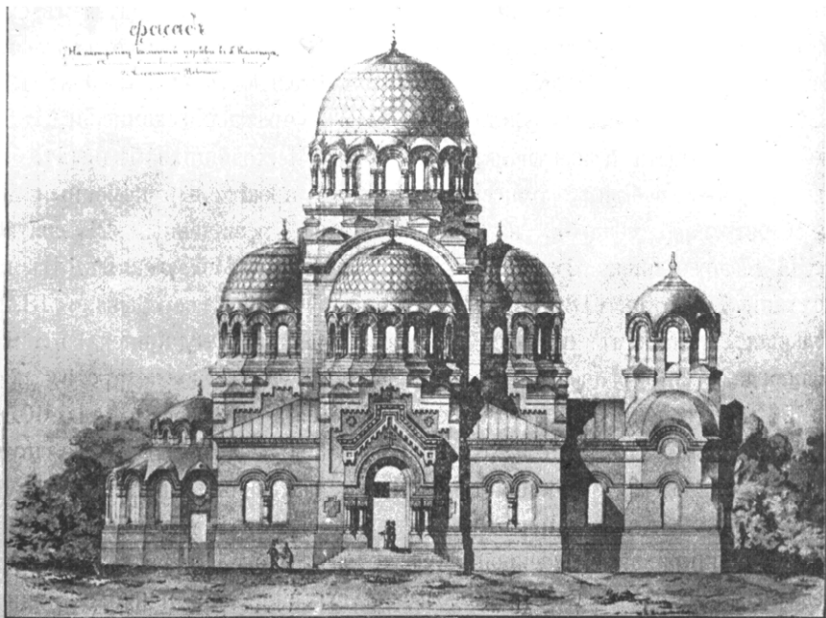
Цікаво, що наприкінці XIX ст. розгорнулося масштабне будівництво церков-пам'ятників у багатьох містах імперії і навіть за її межами. Одно-

часно із кам'янецьким велося зведення аналогічного храму у Санкт-Петербурзі (в Галерній гавані), в Криму (в Феодосія), а також в болгарському місті Варна.

Будівництво таких храмів було пов'язане із трагічною загибеллю російського імператора Олександра II. За його наступника Олександра III по усій Росії будувалися собори на честь св. князя Олександра Невського, який був небесним покровителем загиблого імператора. Проте, Олександро-Невська церква у Кам'янці-Подільському мала свою особливість, вона зводилася як пам'ятник православ'ю, присвячений 100-річчю приєднання Подільського краю до Російської імперії.

В Кам'янці типовий проект храму був прив'язаний до місцевості губернськими архітекторами-інженерами М.І.Балогом і І.П.Калашниковим, після чого розглянутий і схвалений технічним будівельним комітетом, а 19 травня 1891 року затверджений міністерством внутрішніх справ (Іл. 3).

Після шести років напруженої праці, 24 листопада 1897 року ново-збудований храм було освячено. В торжествах узяли участь губернські та

Іл. 3. Ескіз фасаду проєктованого храму Олександра Невського.

міські власті, представники духовенства, військ, делегації всіх установ та станів Поділля. Освята храму розпочалась о 9-ій годині. Вздовж шляху слідування хресного ходу шпалерами було розставлено війська місцевого гарнізону та шеренги вихованців місцевих навчальних закладів. Новий храм вразив присутніх вишуканістю інтер'єру. Двоюрусний іконостас роботи московського майстра Ахапкіна блищав золотом. Золотом і сріблом відблискувало нове начиння. Особливо вирізнялися витонченістю і цінністю свячений посуд, хрест і євангеліє, подаровані храму імператрицею Олександрою Федорівною. Мідь на церковні дзвони була пожертвована артилерійським відомством. Ікони у великих кіотах, що прикрашали інтер'єр були подаровані різними закладами міста. Прекрасний розпис стін, гарна декорована підлога, середина якої була встелена дорогим, художньо вишитим величезним килимом (дар місцевої жіночої гімназії), теплота приміщення, опаленого паром, – усе це, при благозвучному архієрейському служінні, викликало захоплення і вразило присутніх.

По закінченні освяти храму було проголошено многолітня імператорові, імператриці, спадкоємцеві престолу і всьому царському дому. При гармонійному передзвоні прослідував салют у 31 постріл кінної батареї.

Новоосвячений храм мав велику головну баню і чотири напівбани з боків, над західним входом була невелика дзвіниця. Церква належала до типу хрестово-купольних храмів. Конструкція мала вигляд рівностороннього хреста, вписаного у прямокутній простір церкви та доповнений апсидами. Довжина і висота будівлі була однаковою і складала 18 сажнів (38,3 м). Територія, приналежна до храму складала 3604 квадратних сажнів (Іл. 4).

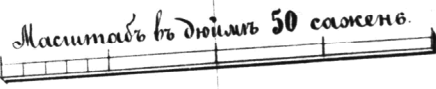
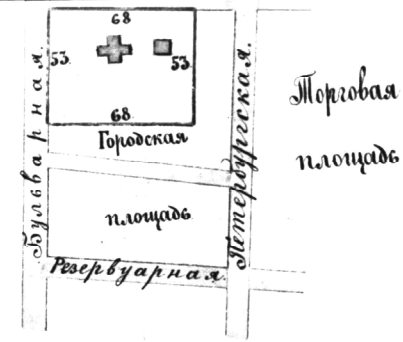
Збудована у суто візантійському стилі, розташована на височині Нового плану, Олександро-Невська церква величаво підносилася над міською забудовою і мала виразно свідчити про торжество православ'я на подільській землі (Іл.5).

Домінантою внутрішнього оформлення храму був великий купол, порізаний численними вікнами з аркадним завершенням. Головний престол нової церкви було освячено в ім'я святого Олександра Невського (покровителя царів Олександра I, Олександра II, Олександра III). Один з бокових престолів висвятили в ім'я святої Великомучениці Катерини (на честь Катерини II, за царювання якої Поділля було приєднано до Росії). Інший боковий престол – в ім'я святого Миколи Чудотворця (на честь правлячого імператора Миколи II, за царювання якого зводився храм).

Новозведена Олександро-Невська церква була приходською, її парафію складав Новий План, а також поселення, розміщені на схід від Кам'янця, а

Планъ участка земли состоящій въ городѣ Наменцѣ Подольскаго, на новомъ планѣ, по Бульварной улицѣ, отведенной Александро-Невской церквѣ. По произведенной, 18 Августа 1900 года, Помощником Подольскаго Губернскаго Землемѣра Аксеномъ поверку границу въ натурѣ, въ означенномъ участкѣ оказалось всего земли 3604 квадратныя сажени.

Настоящій планъ Наменцкомъ городскомъ Землемѣрскомъ ведомствѣ изданъ въ 1900 г. въ соответствии съ постановленіемъ Мѣстной землемѣрской палаты от 24 Октября 1900 г. въ силу закона от 11 Мая 1885 г. о землемѣрствѣ. По повелѣнію Мѣстной землемѣрской палаты от 24 Октября 1900 г. Землемѣромъ Наменцкомъ городскомъ Землемѣрскомъ ведомствѣ изданъ въ 1900 г.

Поверку границу производилъ и планъ сей составилъ Помощникъ Подольскаго Губернскаго Землемѣра Аксеновъ.

Іл. 4. План ділянки, відведеної під Олександро-Невську церкву.

Іл. 5. Видяг Олександрo-Невськoї церквн на початку ХХ ст.

саме Боришкoвeцькa і Китайгородськa Мукшї та хутори. На час відкриття храму парафія налічувала 1225 прихожан: міщан, чиновників та селян.

Штат церквн складався з двох свщеників, диякона та двох псаломщиків. В приході діяли дві церковні школи грамоти: одна – в Боришкoвeцькїй, інша – в Китайгородськїй Мукшї. Обидві школи були відкриті в жoвтні 1897 р. При церквї продовжувало працювати Олександрo-Невське братство, у віданні якого знаходилася бібліoтека-читальня, відкрита 30 грудня 1899 року, що давало парафіянам можливість збиратися у часи дозвілля в теплому приміщенні для поповнення своїх знань релігійно-моральними та життєво-корисними відомостями⁹. Парафіяни безкоштовно користувалися книгами, журналами і газетами.

Олександрo-Невськa церквa стала окрасою міста і центром його суспільно-політичного життя. Жoдна важлива подія в місті не проходила без богослужіння у цьому храмі. Прoте, із становлення більшовицькoї влади для церквн прийшли важкі часи. Спочатку, згідно постанови 1922 р. “Про передачу церковних цінностей у фонд допомоги голодуючим” із храму вилучили начиння із дорогocінних металів, пізніше було заборонено богослужіння, а в середині 1930-х років церкву зруйнували, а на її місці влаштувала сквер. Така ситуація тривала до початку 1990-х рр., коли із постановням українськoї державності стала відроджуватися духовність. У Ка-

м'янці-Подільському створюються релігійні громади, а міська влада, згідно директив уряду, почала надавати їм споруди колишніх храмів та місця, де вони знаходилися раніше, для відбудови. У 1994 р. була створена громада Олександро-Невської церкви, яка встановила на місці зруйнованого храму дерев'яний хрест. Його освячення відбулося 16 жовтня того ж року. Так почалося відродження церкви.

Реальна відбудова церкви розпочалася у 1998 р., коли 19 березня урочисто було закладено у фундамент перший камінь. У будівельних роботах були задіяні тисячі людей, десятки тисяч фінансово сприяли відродженню храму. У 2005 р. було завершено основні будівельні роботи і почалося внутрішнє оздоблення і впорядкування навколишньої території. Повністю роботи були завершені у 2011р., а 12 вересня цього року відбулося відкриття величного собору.

Результатом титанічних зусиль став храм, висота якого складає 33,5 м, а товщина стін близько 1,5 м. Розпис інтер'єру храму тривав три роки. Його майстерно виконали іконописці із Санкт-Петербурга. До внутрішнього оздоблення розписів і мозаїк єпархією були залучені кращі майстри із України, Білорусії, Російської Федерації. Головний іконостас виготовлений в Росії із білого італійського мармуру. На соборній дзвіниці встановлено дванадцять дзвонів, вага найбільшого близько з них двох тон.

Собор має центральний вівтар та два бічних. Один з них, північний – присвячений Новомученикам та Сповідникам Руським, тут в мармуровому кіоті знаходиться однойменна ікона, інший – південний, виконаний на честь Іверської ікони Божої Матері, поряд також в мармуровому кіоті поміщено образ однойменної ікони¹⁰.

Вражає досконалістю і майстерністю розпис храму, підпорядкований єдиній концепції, лейтмотивом якої є тема жертви Христової. Центральна частина вівтаря присвячена сюжету “Воскресіння Христового”, з північного і південного боку його оточують зображення “Жінки-мироносиці біля Гробу Господнього” і “Увірення святого апостола Фоми”. Отже, стінопис присвячений здебільшого євангельським сюжетам, які розташовуються горизонтальними регістрами в раменах хреста і читаються з південно-східної стіни храму за годинниковою стрілкою. Зокрема, сюжети “Різдва”, зображеного на південній стіні та “Розп'яття” – на північній, виділені як ключові моменти новозавітної історії. Склепіння храму підтримують могутні стовпи, на яких зображено фігури святих. Це мученики, воїни – ті, кого прийнято називати “стовпами церкви”. Своім подвигом вони підтримують духовну будівлю церкви, так само, як будівля храму тримається на стовпах¹¹. Творці храму

намагалися показати зв'язок часів через поєднання в одному храмі традицій візантійського мистецтва з руським, простежити шлях православ'я від ранньохристиянських борців за віру до останніх мучеників руських, ствердивши тим самим ідею вселенського характеру православ'я¹².

Урочисте відкриття відродженого храму відбулося 12 вересня 2011 р. В цей день вірні отримали чудовий храм, а місто нову архітектурну доміную.

Таким чином, у 1897 р. в Кам'янці-Подільському була збудована Олександро-Невська церква. Ця подія була пов'язана із розвитком міста і розширенням його території за межі півострівної частини. Церква зводилася як приходський храм, розрахований на мирян Нового Плану, а також мешканців поселень, розміщених на схід від Кам'янця. Вона будувалася як храм-пам'ятник, що мусив засвідчити і увіковічити столітній ювілей входження Подільських земель до складу Російської імперії. Приходська церква швидко стала центром духовного і освітнього життя мешканців Нового Плану, потужною міською доміною. Тоді як кафедральним храмом залишався Казанський собор, причому і вулиця, де він знаходився називалася Соборною (нині Татарська). В часи антирелігійного терору 30-х рр. ХХ ст. з топографії міста зникли і приходська Олександро-Невська церква і Казанський собор.

Нововідроджений сьогодні храм Олександра Невського зводився як кафедральний головний собор не лише міста, а й усієї єпархії. Із завершенням будівництва і відкриттям храму місто отримало потужну архітектурну доміную, а миряни чудове місце для спілкування із вічністю.

Примітки:

1. Prusiewicz, A. Kamieniec Podolski. Szkic historyczny / A. Prusiewicz. – Kijow-Warszawa, 1915. – S. 123.

2. Сецинский, Е. Город Каменец-Подольский. Историческое описание / Е. Сецинский. – Киев, 1895. – 250 с.

3. Prusiewicz A. Op. cit.

4. Крылов, А. Населенные места Подольской губернии / А. Крылов. – Каменец-Подольский : Издание Подольского губернского статистического комитета, 1905. – 564 с.

5. Бескровний, О. Ю. Кафедральний собор Святого Благовірного Великого Князя Олександра Невського / О. Ю. Безкровний – Кам'янець-Подільський : Православний взгляд, 2011. – 32 с.

6. Девіна, Т. Всі дороги ведуть до храму / Т. Девіна // Подолянин. – 2011. – 9 вересня. – С. 1, 4.

7. Сецинский, Е. Зазначена праця. – С. 157.
8. Приходы и церкви Подольской епархии. Под редакцией священника Е. Сецинского. – Біла Церква, 2008. – С. 330.
9. Там само. – С. 331.
10. Бескровний, О. Ю. Зазначена праця. – С. 21-23.
11. Там само. – С. 11.
12. Там само. – С. 32.

Резюме

В статье прослеживаются этапы становления храма Александра Невского в городе Каменец-Подольский. Проводится сравнение с периодом возникновения первой такой церкви и временем сегодняшнего возрождения храма уже в качестве кафедрального собора. При этом внимание акцентируется на месте этих памятников в истории и планировке города.

Ключевые слова: Каменец-Подольский, церковь, собор, архитектурная доминанта, планировка.

Одержано 20 травня 2011 року

УДК 94(477.43)“19”:322

І.О.Старенький

Репресії проти церкви на Кам'яниччині в 30-х рр. ХХ ст.

У статті йдеться про діяльність радянської влади по закриттю релігійних установ на Кам'яниччині в 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Кам'яниччина, церква, репресії, радянська влада.

Деякі факти нищення релігійних споруд Кам'янця-Подільського, знайшли відображення в працях А.Задорожнюка, М.Петрова, О.Пламеницької, однак поза увагою залишилися ці процеси в Кам'янець-Подільському районі¹. Автор ставить мету дослідити хід репресій проти церкви на Кам'яниччині в 30-х рр. ХХ ст., актуальну з точки зору відновлення істо-

ричної справедливості проблему.

30-і рр. ХХ ст. за силою тиску на церкву на Кам'янецьчині можна поділити на два етапи:

- 1) 1930–1934 рр. – підготовка до всеохоплюючого натиску на церкву;
- 2) 1935–1936 рр. – нищівний удар по релігії та сакральній архітектурі в районі.

Релігія для партійної номенклатури була явищем ненависним, адже їй потрібна була лише одна віра – віра в ідеї компартії. Релігія і церква заважали втілювати людиноненависницькі ідеї нової влади репресивним шляхом. Звідси беруть витоки спроби викоринити релігію і церкву будь-якими методами. 1930–1934 рр. характеризувалися наростанням ідеологічного тиску, і, в той же час, нерішучістю дій, адже в пам'яті ще жив недавній широкий селянський рух. Тому 21 квітня 1930 р. Кам'янецький окрвиконком навіть скасував постанову президії Солобковецького РВК від 14 лютого про закриття церков у селах Савинці, Татариски, Удріївці. Формальною причиною відміни було перевищення Солобковецьким райвиконкомом своїх повноважень². Насправді – радянська влада ще не була готова до широкого наступу на церкву і боротьбу спрямовувала здебільшого в царину світогляду.

У пресі ще з'являлись публікації такого змісту: “Тривала, глибока й широка антирелігійна робота підміняється адміністративним закриттям церков, зняттям дзвонів... Товариші не зрозуміли, що релігію не можна знищити адміністративним закриттям церков, в той час, коли людина не пірвала з релігійними забобонами, не усвідомила шкідливості релігії. Примусом знищити релігію неможливо. Це дасть лише від'ємні наслідки і буде утруднювати антирелігійну роботу. Треба пам'ятати, що лише переборюючи свідомість людини можна знищити релігію... Треба й далі вести антирелігійну роботу, не припускаючи при цьому жодних перегинів, викривлення та адміністрування...”³.

У той же час починають все гучніше лунають заклики до боротьби з релігією: “Куркулі і непмани використовують релігію як зброю в своїй зривницькій роботі”⁴. Ставилось завдання: “Всі партійні, комсомольські та інші громадські організації повинні негайно розгорнути антипасхальну кампанію. Викриваючи контрреволюційну роль релігії і релігійних організацій, під час антипасхальної кампанії треба ще раз дати відсіч всім глитайським і попівським сектантським вихваткам і вилазкам...”⁵.

Постанова НКО УРСР від 16 грудня 1932 р. наголошувала на необхідності проведення антирідзвяної кампанії, “викриття контрреволюційної

суті релігії”, боротьби з різдвяними звичаями. Увага концентрувалася на “втягненні широких мас трудящих у боротьбу проти релігії”, посиленні низової ланки Спілки войовничих безвірників. Ставилася вимога посилити виховання на засадах марксистсько-ленінської теорії⁶.

У пресі все частіше з’являлись замітки-заклики: “Колективізуєтесь, закриваємо церкву”⁷, “Дзвони – до фонду індустріалізації”⁸, “Релігійний одяг – для утильзбору”⁹.

Газета “Червоний кордон” закликала: “Безвірницькі організації” мають розпочати перед Великоднем жваву роботу, бо “куркулі і церковники” через святкування хочуть зірвати план сівби¹⁰.

Для відриву людей від звичаїв та обрядів використовувалися різні трудові кампанії, заклики: “під час антипасхальної кампанії, до якої треба приступити негайно, треба скупчити всю увагу на успішному проведенні весняного засіву”¹¹, “...вжити всіх заходів, щоб величезні кошти, які витрачаються в дні пасхи на попів, церкву, горілку були використані на трактори, колгоспні і культурно-побутові потреби села”¹².

1931 року газета “Червоний кордон” неприхованою радістю зазначала: “Попівсько-куркульський “великдень” колгоспи Кам’янецьчини відзначили ударною працею в полі”. Так, у селі Мілівці на Великдень було зорано 16 га землі¹³.

Партійні осередки посилювали ідеологічну роботу серед жіноцтва, оскільки саме жінки найбільш консервативно трималися релігії; посилювали діяльність осередків Спілки войовничих безвірників¹⁴, підміняли обрядовість (наприклад, проведення “червоних весіль”)¹⁵ і т.д.

Тиск на релігію не мав якогось певного конфесійного напрямку, а був тотальним. В одній з тогочасних кореспонденцій вказувалося, що кам’янецька єврейська фабрична семирічка розгорнула активну антивеликодню кампанію. Було організовано виставу антирелігійної п’єси “Хомец”, створено 18 бригад “для залучення всіх учнів школи”, які виступали на підприємствах (друкарня, “Червоний ткач”, Промкооп, “Жовтень”, Комбід). 1931 року в одній з міських синагог було відкрито єврейський будинок культури¹⁶.

Піддавалися тиску і протестанти. Так, активіст – автор публікації “Широко розгорнути антирелігійну роботу”, що заховався за криптонімом “К.М.”, зазначав у “Червоному кордоні”, що в с.Рихта існує “група сектантів”, яку очолювали І.Петришин та М.Атаман, підкреслював, що релігійну громаду влада позиціонувала як “клясового ворога”¹⁷.

Слід зазначити, що такі заходи наштовхувалися на опір, хоча несильний

і в латентній формі. Насамперед, це абсолютна бездіяльність сільських антирелігійних організацій, які існували лише формально, зокрема в Суржі¹⁸, Бразі¹⁹ та ін.

Цікавим видається факт, що дружина голови комнезаму с.Слобідка-Малиновецька Куделевича відмовилася від участі в антирелігійній великодній кампанії і “пішла по селу збирати яйці для попа”²⁰.

Проте, у другій половині 30-х років ситуація почала змінюватися, тиск дедалі ставав сильнішим. 1932 року влада дала дозвіл на знесення Казанського собору. 1 червня 1933 р. постановою ЦВК УСРР у Кам’янці-Подільському було закрито Іоанно-Предтеченську і Свято-Троїцьку церкви²¹. Ці храми Кам’янця-Подільського, як і Вірменський католицький костел Св. Миколая та собор Олександра Невського, у середині 30-х рр. ХХ ст. перестали існувати²².

Нищівного удару по церкві було завдано 1935–1936 рр. У цей час була закрита переважна більшість релігійних споруд, а деякі навіть знищені²³. Репресії торкнулися усіх релігійних течій – закривались не тільки церкви і костели, а й синагоги, кірхи, закривались, як правило, на “прохання трудящих”. За таким “проханням” 20 березня 1935 р. указом секретаріату ЦВК УРСР була закрита церква в с.Рункошів²⁴, а 4 квітня 1935 р. – у селах Руда і Конилівка²⁵. У квітні того ж року така ж доля спіткала церкву в с.Бакота²⁶. 25 травня 1935 року указом секретаріату ЦВК УСРР закрито церкву в с.Колодівка і синагогу в Старій Ушиці²⁷. У червні 1935 р. надійшла черга і до релігійних споруд Кам’янця-Подільського.

13 червня 1935 р. влада вилучила з користування релігійної громади для “державних потреб” Архієрейську церкву, мотивуючи, що “церква розміщена на землі, зайнятій для державних потреб”²⁸. 21 червня 1935 р. із за “відсутності статуту, договору оренди і поганого стану будівлі” було закрито єврейську молитовню “Тінзбург” у Кам’янці-Подільському, а уповноваженого громади Кагановича Іцка Мошковича оштрафовано на 200 крб.²⁹ 26 червня міськрада прийняла рішення про знесення Іоанно-Предтеченської церкви. У постанові йшлося: “Зважаючи на те, що молитовний будинок у Кам’янці-Подільському під назвою “Іоанно-Предтеченська”, ще в 1933 р. постановою секретаріату Президії ЦВК УРСР вилучений з користування релігійної громади, до цього часу стоїть без використання, тому молитовню під назвою “Іоанно-Предтеченська” в Кам’янці по Радянській вулиці [сучасна Вірменська, вказана помилково, оскільки храм розташовувався на Іоанно-Предтеченській вулиці – тогочасна Червоних прикордонників. – І.С.] розібрати та будівельний матеріал передати в розпо-

рядження кам'янецької тюрми"³⁰. 25 червня 1935 року закрито "нелегальний єврейський молитовний будинок" в с.Зіньківці через "відсутність статуту і несплату податків", будівлю передали сільраді³¹. 30 червня того ж року припинено діяльність церков у селах Субич (через нібито малу кількість прихожан) та Жванець (із-за "загрозливого стану будівлі"), приміщення передані сільрадам³². У червні 1935 р. були закриті релігійні споруди в селах Ходоровці, Кадиївці, Рихта, Цвіклівці, Пиживка, Привороття³³.

11 липня того ж року "для забезпечення довжоцької гуральні приміщеннями для засипки зерна врожаю 1935 р." у релігійної громади відібрано церкву в с.Довжок, Петропавлівську церкву та кірху в Кам'янці-Подільському³⁴. 29 листопада 1935 р. кірху передано відділу фізкультури, на цей раз "обгрунтувавши" ліквідацію статусу релігійної споруди тим, що вона не функціонувала з 1934 р., відсутній паспорт, числилося лише 14 прихожан³⁵. 29 липня 1935 р. постановою ЦВК УСРР закрито церкву в селах Борсуки та Студениця³⁶. 15 серпня нахлинула нова хвиля закриттів – припинено діяльність церков у Гуменцях (за закриття підписалися 876 жителів із 1151, споруду передано під культосвітню установу) та Голоскові (підписалися 708 жителів)³⁷, а також синагогу "Вайсман" у Кам'янці-Подільському, яку планували використати для "державних потреб"³⁸. Рішенням міськради від 9 вересня 1935 р. передбачалося розірвати договір з католицькою громадою на оренду Кафедрального костелу та розмістити в ньому історичний музей, у Тринітарському костелі – гуртожиток будівель³⁹. 9 квітня 1935 р. також було закрито синагогу "Рубін штейн"⁴⁰, а 29 жовтня 1935 р. було припинено діяльність церков у селах Дерев'яни (не функціонувала з 1934 р., релігійна громада розпалася і залишилося 5 прихожан, більшість селян "висловилися" за закриття), Княжпіль (не функціонувала більше 5 років, громада розпалася), Шутнівці (тихонівського напрямку, не функціонувала більше 4 років, обряди не проводилися), Кудринці (не функціонувала більше 2 років, 76 відсотків виборців висловилися за закриття, перетворення на культосвітню установу) та "нелегальної" синагоги "Миньєн" у Кам'янці-Подільському на вулиці Набережній (сучасна Руська)⁴¹.

Майном закритих релігійних споруд влада розпоряджалась по-своєму. У протоколі №44 засідання Кам'янець-Подільської міської ради від 9 жовтня 1935 року зазначено: "майно молитовні "Тусятинер" передати школі с.Нагоряни, молитовні "Мойше-Йока", "Рубін штейн" – сільраді с.Нагоряни. Молитовні "Вайсман" – першій зразковій школі Кам'янця-Подільського. За розпорядженням Кам'янець-Подільського ОВК від 26.09.1935 р. передати військбуддільниці №116 весь метал від молитовень: Ходоровець-

кої, Кадисевецької, Рихтецької, Цвікловецької, Архієрейської, Петропавлівської, синагог “Вайсман” та Заньковецької”⁴².

З неменшою агресивністю воювала влада з церквою і 1936 року. 12 квітня була закрита церква в с.Нагоряни (за закриття підписалися 697 виборців села з 811)⁴³, 14 квітня припинила діяльність церква в с.Демшин (за закриття підписалися 538 виборців села з 678 (78%))⁴⁴. 19 грудня 1936 р., посилаючись на інструкцію секретаріату ЦВК УРСР та закони СРСР і УРСР, влада для “держпотреб” закрила Велику Стару синагогу в Кам’янці-Подільському, мотивуючи рішення тим, що синагога довгий час не функціонувала, обряди не велись, приміщення засипане зерном, а 3286 виборців-євреїв з 4630 (70,5%) висловилися за її закриття⁴⁵. Дев’ятий вал закриттів 1936 р. припав на 19 лютого. Тоді було закрито церкви в селах Фурманівка (довгий час не функціонувала, обряди не велися, 216 виборців села з 331 (69%) висловилися за закриття), Цибулівка (закрили, спираючись на параграф 371 адмінкодексу, 271 виборець з 387 (70%) – за закриття), Княгинин (не функціонувала з 1934 р., 710 виборців з 889 (80%) – за закриття), цвинтарну церкву по вулиці Вутіша в Кам’янці-Подільському (“знаходилася на землях військової частини 3282”) та синагогу “Літвак” у місті (“знаходилася на території зайнятій для держпотреб”)⁴⁶.

На кінець 1936 року релігійні громади були вже настільки подавлені, що навіть з’явилася постанова “Про скасування недоплат по Держстраху, які рахуються за колишніми релігійними громадами”. За цією постановою скасовувалися недоплати громадам таких сіл: Жванець (костел) – 563,51 крб., Демшин – 481 крб., Рогізна – 408,97 крб., Врублівці – 340,5 крб., Велика Слобідка – 337,28 крб., Жванець – 316,46 крб., Калиня – 280,38 крб., Колубаївці – 235,46 крб., Баговиця – 206,12 крб., Тарасівка – 201,2 крб., Гуменці – 185,67 крб., Вербка – 167,83 крб., Жванець (синагога) – 140,1 крб., Слобідка-Рихтецька – 138,8 крб., Супруньківці – 138,55 крб., Гринчук – 120,32 крб., Вихватнівці – 113,05 крб., Довжок – 106,15 крб., Княгинин – 92,48 крб., Голосків – 77,4 крб., Верхні Панівці – 71 крб., Сокіл – 70,33 крб., Субич – 67,7 крб., Руськофільварецька церква – 64 крб., Зіньківці (костел) – 39,09 крб., Нагоряни – 35 крб., Патринці – 34 крб., Миколаївська церква – 25 крб., синагога в Кам’янці-Подільському по вулиці Рикова (Польські фільварки) – 16,75 крб.⁴⁷.

Як бачимо, під різноманітними за характером тиском репресантів часто громадяни ставлячи свої підписи в різних документах, що сприяло закриттю релігійних споруд. Після кампанії 1935–1936 рр. неважко вже було довершити церковний погром.

Примітки:

1. Задорожнюк, А. Б. Казанський собор у Кам'янці-Подільському / А. Задорожнюк, С. Копилов, М. Петров – Кам'янець-Подільський : Мошак М.І., 2007. – 52 с.; Задорожнюк, А. Б. Вірменський храм Св. Миколи XV–XVIII у Кам'янці-Подільському (Історія пам'ятки) / А. Б. Задорожнюк, М. Б. Петров. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2009. – 64 с.; Пламеницька, О. А. Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі / Ольга Пламеницька. – Кам'янець-Подільський: АБЕТКА, 2005. – 388 с.

2. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р-335. – Оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 222-223.

3. П.Л. Релігія – зброя і спільник клясового ворога / П.Л. // Червоний кордон. – 1930. – 10 квіт. – № 39 (709). – С. 3.

4. Дзекцер. Ще 50 войовничих безвірників / Дзекцер // Червоний кордон. – 1931. – 7 квіт. – № 38 (848). – С. 2.

5. П.Л. Зазначена стаття. – С. 3.

6. ДАХО. – Ф. Р-335. – Оп. 1. – Спр. 573. – Арк. 26-28.

7. В.О. Колективізуючись закриваємо церкву / В.О. // Червоний кордон. – 1930. – 15 лют. – № 18 (688). – С.5.

8. Гречка. Дзвони до фонду індустріалізації / Гречка // Червоний кордон. – 1930. – 8 берез. – № 26 (696). – С. 4.

9. Е. Релігійний одяг для утиль збору / Е. // Червоний кордон. – 1930. – 8 берез. – № 26 (696). – С. 4.

10. Незаможник. Розгорнути наступ на ворога / Незаможник // Червоний кордон. – 1931. – 5 квіт. – № 37 (847). – С. 4.

11. П.Л. Зазначена стаття. – С. 3.

12. Там само. – С. 3.

13. На горе куркулям! // Червоний кордон. – 1931. – 15 квіт. – №41 (851). – С. 1.

14. Дзекцер. Зазначена стаття. – С. 3.

15. Чорнобривець. Колективізацією гонимо релігію / Чорнобривець // Червоний кордон. – 1931. – 7 квіт. – № 38 (848). – С. 3.

16. Безвірники. Розгортаймо проти релігійну роботу / Безвірники // Червоний кордон. – 1931. – 7 квіт. – № 38 (848). – С. 3.

17. К.М. Широко розгорнути антирелігійну роботу / К.М. // Червоний кордон. – 1931. – 5 квіт. – № 37 (847). – С. 4.

18. Зірчук. Паперовий гурток / Зірчук // Червоний кордон. – 1931. – 7 квіт. – № 38 (848). – С. 3.

19. Червонястий. Гурток є та роботи нема / Червонястий // Червоний кордон. – 1931. – 7 квіт. – № 38 (848). – С. 3.

20. Зайцев. Про попа дбас / Зайцев // Червоний кордон. – 1931. – 25 квіт. – № 45 (855). – С. 4.
21. Задорожнюк А.Б. Казанський собор... – С. 25.
22. Там само; його ж. Вірменський храм... – С. 27.
23. ДАХО. – Ф. Р-335. – Оп. 1. – Спр. 394. – Арк. 405.
24. Там само. – Спр. 379 – Арк. 73 зв.
25. Там само. – Арк. 85 зв.
26. Там само. – Арк. 87-90.
27. Там само. – Арк. 152.
28. Там само. – Спр. 394. – Арк. 331.
29. Там само. – Спр. 406. – Арк. 171.
30. Там само. – Спр. 394. – Арк. 405.
31. Там само. – Арк. 402-403.
32. Там само. – Арк. 439-441.
33. Там само. – Спр. 379. – Арк. 165 зв. – 166.
34. Там само. – Спр. 394 – Арк. 523.
35. Там само. – Спр. 397. – Арк. 217, 258.
36. Там само. – Спр. 379. – Арк. 175 зв.
37. Там само. – Спр. 394. – Арк. 666-669.
38. Там само. – Спр. 408. – Арк. 30.
39. Там само. – Спр. 409. – Арк. 25.
40. Там само. – Спр. 395. – Арк. 47.
41. Там само. – Арк. 477.
42. Там само. – Арк. 47.
43. Там само. – Спр. 552. – Арк. 139-140.
44. Там само. – Арк. 141-143.
45. Там само. – Спр. 573. – Арк. 156 зв.
46. Там само. – Спр. 547. – Арк. 76-86, 191.
47. Там само. – Спр. 573. – Арк. 122 зв.

Резюме

В статті розповідається про діяльність радянської влади щодо закриття релігійних установ на Камнетчині в 30-х роках ХХ століття.

Ключові слова: Камнетчина, церква, репресії, радянська влада.

Хроніка наукового життя

УДК [37:008–022.218(438/477)]:061.3(045)

К.М.Біницька

Міжнародна науково-практична конференція “Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти”

У публікації подано інформацію про міжнародну науково-практичну конференцію “Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти”.

Початок третього тисячоліття позначений глобальними процесами, які охоплюють економіку, політику, культуру, інші сфери в усіх країнах світу. Глобалізація все більшою мірою впливає на розвиток практично кожної зі сфер життєдіяльності людини, відкриває для людства нові можливості, але й породжує багато викликів. Саме тому в сучасній Європі та й у світі в цілому, все глибшим стає розуміння, що передумовою успішного розвитку суспільства є високоефективна сфера освіти, яка готує людину до життя у сучасному й майбутньому світі, запровадження міжнародного співробітництва в освітній галузі, обмін досвідом впровадження інноваційних освітніх моделей.

Культурологічний підхід, все більше застосовується як у Польщі, так і в Україні для вирішення таких важливих теоретичних і практичних проблем освіти, як розробка змісту освіти, формування нормативних матеріалів щодо модернізації освіти, зокрема, шкільних стандартів і стандартів педагогічної освіти. У контексті культурологічного підходу освіта розглядається як соціокультурна система, яка забезпечує культурне наслідування (трансляцію культурних норм, цінностей, ідей); розвиток людської індивідуальності; підготовку людини до успішного існування в соціумі, в національній культурі, полікультурному середовищі; як процес прилучення

людини до культури і в той же час результат інтеріоризації культури, включення її в світ людської суб'єктності. Культурологічна освітня парадигма набуває важливого значення для виховання в учнів толерантної поведінки в полікультурному та міжкультурному середовищі, поваги до іншого, відмінного. Оптимальна освітня стратегія сьогодні вибудовується за принципом толерантного узгодження монокультурності і полікультурності. Саме така стратегія розвитку освіти віднесена ЮНЕСКО до глобальних освітніх стратегій XXI століття. З одного боку, людина має усвідомлювати своє коріння, а з іншого – з повагою ставитися до інших культур. Одним із завдань сучасної освіти є виховання людини толерантної, здатної до діалогу, сприймання й творення світу в гармонії його багатовимірності; людини, здатної до життя у полікультурному та міжкультурному просторі¹.

Співробітництво між Національною академією педагогічних наук України і науковими установами й вищими навчальними закладами Республіки Польща є довготривалим і плідним у різноманітних сферах діяльності. Однією з площин цього співробітництва є спільний проект НАПН України і Вищої педагогічної школи Спілки вчителів Республіки Польща “Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції”, започаткований у 2009 р. Особливість цього проекту полягає у наголодженні співпраці між регіональними університетами України, які готують педагогічні та науково-педагогічні кадри і центральною Вищою педагогічною школою, котра стоїть біля витоків модернізації педагогічної освіти Республіки Польща. Метою даної наукової співпраці є узгодження й здійснення спільних дослідницьких проєктів, які порушували б найактуальніші проблеми сучасної освіти й висвітлювали б їх науковий дискурс. У рамках проєкту було проведено дві конференції (Київ – Житомир, 2009 р.; Варшава – Краків, 2010 р.).

13–15 квітня 2011 р. Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, Національною академією педагогічних наук України, Відділенням загальної педагогіки та філософії освіти, Хмельницькою гуманітарно-педагогічною академією, Вищою педагогічною школою Спілки польських вчителів (м. Варшава, Республіка Польща), Київським університетом імені Бориса Грінченка на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії було проведено Міжнародну науково-практичну конференцію “Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти”.

Свідченням актуальності обраної проблематики стала висока активність наукової громадськості України, Республіки Польща. Конференція

проводиться відповідно до плану роботи Національної академії педагогічних наук України у рамках Проекту “Проблеми освіти в Польщі та Україні у контексті процесів глобалізації та євроінтеграції”.

Науковий комітет очолили: В.Г.Кремень – Президент Національної академії педагогічних наук України, доктор філософських наук, професор, дійсний член НАН України і НАПН України (голова); Т.Левовицький – Почесний ректор Вищої педагогічної школи Спілки польських вчителів (м.Варшава), доктор хабілітований гуманістичних наук в галузі педагогіки, професор звичайний, іноземний член НАПН України (співголова); О.В.Сухомлинська – академік-секретар відділення загальної педагогіки та філософії освіти Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України; С.Мешальський – ректор Вищої педагогічної школи Спілки польських вчителів (м.Варшава), доктор хабілітований гуманістичних наук в галузі педагогіки, професор звичайний; І.М.Шоробура – ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Московської академії педагогічних і соціальних наук; В.О.Огнев’юк – ректор Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філософських наук, професор, дійсний член НАПН України; С.О.Сисоева – завідувач науково-дослідної лабораторії освітології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України.

У роботі конференції брали участь вчені України, Республіки Польща, Німеччини. Вони представляли провідні наукові та вищі навчальні заклади, в яких проводяться науково-педагогічні дослідження за тематикою конференції. Всього до оргкомітету на участь у роботі конференції було подано 100 заявок, серед них – 36 доктори наук, професори (в т.ч. 4 дійсні члени НАПН України, 2 член-кореспондента НАПН України та 1 дійсний член Московської академії педагогічних і соціальних наук), 34 кандидати наук, доценти, докторанти, аспіранти вищих навчальних закладів України, Республіки Польща, Німеччини.

13 квітня 2011 р. в сесійній залі Хмельницької обласної ради конференцію відкрила ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії І.М.Шоробура. З вітальним словом до учасників конференції звернулися: В.С.Ядуха – голова Хмельницької обласної державної адміністрації, М.В.Дерикот – голова Хмельницької обласної ради, В.Г.Кремень – Президент НАПН України, Т.Левовицький – Почесний ректор Вищої педагогічної школи Польської спілки вчителів, іноземний член НАПН України,

В.І.Очеретянко – начальник управління освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації, кандидат історичних наук.

З першою доповіддю “Національна освіта в контексті глобальних змін” перед учасниками конференції виступив В.Г.Кремень, який підкреслив, що процеси глобалізації стосуються не тільки економіко-політичної архітектури світу, а й культури в цілому.

Актуальність проблеми полікультурності була розкрита в доповіді Т.Левовицького, який виступив польською мовою на тему: “Wielokulturowosc i edukacja – kwestie ogolne oraz odniesienia polskie i ukraińskie” (“Поліккультурність і освіта – загальні проблеми та польські й українські контексти”). Він виділив два суттєві для між і полікультурної освіти чинники. Одним із них є суспільне пізнання, яке розуміється як процес вмотивований різними свідомими і несвідомими цілями. Другим чинником є толерантність, яка в між і полікультурній освіті визначається як цінність, так і як ціль.

Тематика пленарних доповідей також присвячено уваги актуальним питанням полікультурної освіти в сучасному світі, проблеми національного самовизначення польської та української систем освіти в контексті історії, сучасності та майбутнього. Змістовністю характеризувалися були пленарні доповіді головного наукового співробітника Інституту педагогіки НАПН України, радника Президії НАПН України, доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена НАПН України О.Я.Савченко (“Ідеї толерантності у художньо-педагогічній творчості Василя Сухомлинського”). С.Мешальського (“Poznanie społeczne i tolerancja w edukacji między – i wielokulturowej. Odniesienia polsko-ukraińskie” – “Суспільне пізнання і толерантність в між- і полікультурній освіті. Польсько-український контекст”), дано глибокий аналіз розвитку полікультурної освіти в Україні та Республіці Польща. Оригінально, а іноді дискусійною була доповідь ректора Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктора філософських наук, професора П.Ю.Сауха (“Освіта України і Польщі в дискурсі культурно-цивілізаційної самоідентифікації. Історична матриця і перспектива”) У виступі І.М.Шоробури на тему: “Сучасні проблеми полікультурного виховання в Україні” увага зосереджувалася на актуальності проблем полікультурного виховання у контексті культурно-освітнього простору Хмельницької області. Помітний інтерес викликала доповідь С.О.Сисоевої “Розвиток освіти в умовах глобалізованого полікультурного світу”.

У ході роботи конференції розпорядженням голів Хмельницької облас-

ної державної адміністрації та Хмельницької обласної ради вручили почесні грамоти В.Г.Кременю та Т.Левовицькому. Відповідно до рішення вченої ради Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії ректор І.М.Шоробура та проректор з наукової роботи О.М.Галус вручили їм атестати почесних професорів закладу.

Конференція продовжила роботу в режимі трьох круглих столів Круглий стіл: “Полікультурна освіта та її роль у культурно-історичному розвитку Польщі та України”; Круглий стіл: “Теоретико-методологічні засади полікультурної освіти”; Круглий стіл: “Національне самовизначення польської та української систем освіти: історія, сучасність та майбутнє”.

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська. Регламент роботи конференції: доповіді на пленарному засіданні – до 15 хвилин; виступ на засіданні круглого столу – до 10 хвилин; виступ з інформацією – до 5 хвилин; виступ з повідомленням – до 3 хвилин.

Активну участь в організації і роботі конференції брали науковці Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, а саме: ректор І.М.Шоробура, проректори: О.П.Біницька, О.М.Галус, Л.А.Машкіна, В.І.Плахтій, Ю.В.Телячий; декани: Л.С.Пісоцька, О.І.Попик, І.П.Ящук, а також голова профкому, завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик – Л.В.Зданевич; завідувач кафедри трудового навчання та художнього конструювання – Г.В.Бучківська; начальник відділу педагогічної практики – Н.В.Казакова; завідувачий науковим відділом – Б.С.Кришук.

Під час роботи конференції вперше в Україні відбулася презентація книги співголови наукового комітету конференції Т.Левовицького “Професійна підготовка і праця вчителів”, яка вперше опублікована українською мовою та презентована під час роботи конференції на “малій батьківщині” автора книги (Т.Левовицький народився 1942 р. в с.Нагірянк Чортківського р-ну Тернопільської обл.).

14 квітня 2011 р. відбулась зустріч учасників конференції з науково-педагогічними працівниками та студентами Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Для учасників конференції було організовано екскурсії по Кам’янецо-Подільському та Хотинській фортеці. 15 квітня 2011 р. учасники конференції зустрічалися із науково-педагогічними працівниками та студентами Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Того ж дня учасники відвідали польські освітні установи, культурно-освітнє товариство у м.Городок.. а також здійснили екскурсію по смт.Сатанів. 16 квітня 2011 року для учасників конференції було організовано культурну програму у м.Львів.

Таким чином, проведення вищезгаданого наукового форуму засвідчило про актуальність проблеми культурно-історичної спадщини Польщі та України як чинника розвитку полікультурної освіти у сучасному світі.

Примітки:

1. Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти : зб. наук. праць / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Світлани Сисоевої. – Хмельницький : ПП Заколотний М. І., 2011. – С.15-16.

Резюме

В публікації подана інформація об Міжнародній научно-практичній конференції “Культурно-історичне насліддя Польщі та України в контексті розвитку полікультурного образования”.

Одержано 5 травня 2011 року

УДК 008(477.43/44+100)-054.72:371.122

Ю.В.Телячий, І.М.Шоробура

Подільська еміграція в контексті європейської та світової культури (міжнародна науково-практична конференція, м.Хмельницький, 17–18 березня 2011 р.)

Подільська еміграція – фундаментальне, унікальне явище в історії як України, так і держав Європи, світу. Впродовж сотень років вихідці з Поділля, здебільшого, з територій сучасних Хмельницької, Вінницької, Тернопільської областей, змушені в силу різнобічних обставин залишити Батьківщину, зробили неоціненний та, на жаль, невивчений внесок у соціально-економічний, культурно-освітній розвиток тих країн, де вони опинилися чи за власним вибором, чи за непередбачуваними обставинами.

Будучи за кордоном, багато з них не поривали зв'язків із Україною, з рідним краєм, але чимало з подолян-емігрантів, у силу об'єктивних обставин, втрачали таку можливість. Як наслідок – їхні імена, життя і діяльність відходили в забуття на довгі роки. І лише завдяки дослідникам – ентузіастам (як вітчизняним так і зарубіжним) відбувається справедливе їхнє повернення в Україну.

Враховуючи вищезазначене, члени Хмельницької міської організації Національної спілки краєзнавців України виступили з ініціативою перед керівництвом Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії про проведення на базі цього вищого навчального закладу міжнародної науково-практичної конференції, яка б вперше в історії українського та подільського краєзнавства розглянула внесок подолян-емігрантів у європейську та світову культуру. Варто значити, що дана пропозиція отримала всебічне схвалення ректорату і була включена до плану роботи академії на 2011 р.

Організаторами наукового форуму, що пройшов 17–18 березня 2011 р. в стінах академії, виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Хмельницька обласна наукова державна адміністрація, Хмельницька обласна рада, Управління освіти і науки ХОДА, Українське історичне товариство (США), установа освіти “Білоруський державний педагогічний університет ім. М.Танка” (Республіка Білорусь), Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам’янець-Подільському національному університету ім. Івана Огієнка, Хмельницьке міське товариство української мови “Просвіта” ім. Тараса Шевченка.

Всього на участь у роботі конференції подали заявки 86 дослідників, з них: 21 – доктор наук, професор (в т.ч.: 14 – докторів історичних наук, 5 – докторів педагогічних наук, 1 – доктор філологічних наук, 1 – доктор психологічних наук); 30 – кандидати наук, доценти (в т.ч.: 12 – кандидати історичних наук; 9 – кандидати педагогічних наук; 4 – кандидати філософських наук; 3 – кандидати філологічних наук; 1 – кандидат географічних наук; 1 – сільськогосподарських наук).

У регіональному чиннику учасники представляли: США – 2 особи; Республіку Білорусь – 1 особа; м.Київ – 5 осіб; м.Хмельницький – 54 особи; м.Вінницю та область – 8 осіб; м.Тернопіль – 2 особи; м.Кам’янець-Подільський – 7 осіб, міста Львів, Рівне, Чернівці, Івано-Франківськ та Запоріжжя – по одному представнику.

Упродовж роботи форуму було заслухано 80 доповідей і повідомлень (з них: 14 – на пленарному засіданні та 66 – на трьох секційних засіданнях).

З привітанням до учасників конференції звернулися В.С.Ядуха, голова Хмельницької обласної державної адміністрації, М.В.Дерикот, голова Хмельницької обласної ради, В.І.Очеретянюк, начальник управління освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації, митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський Антоній, І.М.Шоробура, ректор академії.

Змістовністю характеризувалися виступи доповідачів на пленарному та трьох секційних засіданнях, де порушувалися різнобічні аспекти з минулого та сучасного подільської еміграції в контексті історії переселенського руху подолян, формування й функціонування подільських діаспорних груп, етнокультурних процесів у середовищі подільської еміграції, формування й функціонування подільських діаспорних груп, етнокультурних процесів у середовищі подільської еміграції, її культурно-освітньої спадщини, а також популяризації маловідомих сторінок життя й діяльності видатних постатей подолян-емігрантів у різних країнах Європи, світу.

Підсумовуючи роботу форуму, його учасники прийняли рішення наступного змісту:

1. Визнати порушену проблему такою, що носить актуальний характер та пропонувати проведення даної конференції регулярно терміном через два роки в другій половині березня місяця на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

2. Розширити напрямки роботи конференції, включивши до них проблеми релігійного життя, міжетнічних відносин.

3. Рекомендувати активізацію рекламної кампанії даного наукового форуму для закладів культури, мистецтва, культурно-освітніх установ як в Україні так і в середовищі української еміграції за кордоном.

Все вищезазначене засвідчило вдалий вибір теми науково-практичної конференції, її актуальність та перспективність розробки інтегрованими зусиллями краєзнавців, науковців-подолян, представників України та інших світових держав. Можна з впевненістю констатувати, що подільська еміграція зробила вагомий внесок у скарбницю світової культури, що відкриває орієнтири фундаментальних монографічних, дисертаційних досліджень у даному напрямі.

Одержано 5 травня 2011 року

О.В.Кеба, І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва

Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році

У 2010 році науково-дослідна, дослідно-експериментальна та інноваційна діяльність колективу університету була організована на 51 кафедрах, у 12 науково-дослідних центрах, 25 науково-дослідних лабораторіях, докторантурі та аспірантурі. Важливу роль у цьому процесі відігравали 17 наукових шкіл. Науково-дослідну та дослідно-експериментальну діяльність здійснювали 766 науково-педагогічних працівників, 13 наукових працівників, 164 аспіранти і докторанти, а також у рамках НДРС понад 80 відсотків загальної чисельності студентів і магістрантів. Серед тих, хто виконував найважливіші наукові проекти, – 62 доктори наук, професори та 301 кандидати наук, доцентів. Кількість викладачів, які працюють над докторськими дисертаціями, становить 90 осіб. 270 осіб зайняті підготовкою кандидатських дисертацій.

Загалом силами науково-педагогічних і наукових працівників університету розроблялось 73 колективних теми, 3 держбюджетних, 4 госпдоговірних і грантових науково-дослідних проектів, які були спрямовані на дослідження важливих теоретичних і прикладних проблем, написання докторських і кандидатських дисертацій, підручників, навчальних посібників і методичних розробок. Із державного бюджету на виконання запланованих (продовжуваних) тем було виділено 281,7 тис. грн. Обсяг фінансування наукових проектів за рахунок всеукраїнських і міжнародних грантів – 141,0 тис. грн.

В університеті успішно функціонує аспірантура і докторантура. Загальна чисельність докторантів і аспірантів університету склала відповідно 6 осіб і 158 осіб, у тому числі 77 аспірантів денної форми навчання та 81 – заочної форми навчання. Державну стипендію отримують 6 докторантів і 77 аспіранти університету денної форми навчання. На стипендії впродовж звітнього року з державного бюджету було виділено 1165,947 тис. грн.

За звітний рік аспірантами і викладачами – випускниками аспірантури й здобувачами наукових ступенів здійснено захист 4 докторських та 32 кандидатських дисертацій. Результативність аспірантури за 2010 р. склала 34,4 %.

Значна робота здійснювалася в університеті у напрямку підготовки та видання наукової продукції. Загалом за результатами наукової діяльності колективу університету в 2010 році опубліковано 2820 одиниць наукових,

науково-методичних і навчально-методичних праць проти 2469 у 2008 р. і 2511 у 2009 р. Серед публікацій – 38 монографій і книг; 1 підручник, 154 навчальних і навчально-методичних посібників (19 – з грифом МОН України), 66 методичних розробок, 57 наукових збірників та 2504 статті (1498,9 др.арк.).

З ініціативи і на базі університету в 2010 році було проведено 29 наукових форумів (у 2009 р. – 23), у тому числі 15 міжнародних, 12 всеукраїнських і 2 регіональних.

Упродовж 2010 року за кордоном побувало 72 наукових і науково-педагогічних працівників, в тому числі 9 з метою стажування та підвищення кваліфікації; 2 – викладацької роботи; 40 – для участі в міжнародних конференціях і семінарах, 21 – для проведення наукових досліджень.

Підвищення кваліфікації здійснили 119 науково-педагогічних працівників університету: 52 з гуманітарного та соціально-економічного циклів, 49 з професійної та практичної підготовки, 18 з природничо-наукового циклу. Підвищення кваліфікації у формі стажування на базі вищих навчальних закладів України пройшли 93 особи, в наукових установах НАН України – 12 осіб, у системі НАПН України – 4 осіб, 9 осіб – на базі закордонних закладів освіти і наукових установ та 1 особа – навчання за кордоном.

Фундаментальні дослідження у галузі природничих, суспільних і гуманітарних наук

У 2010 році в університеті здійснювалося виконання трьох наукових проєктів, що фінансувалися з державного бюджету. У межах проведених досліджень отримані значні наукові результати.

1. “Управління процесами формування фахових компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічного профілю в умовах Євро інтеграції”. Мета проєкту полягає в теоретичному обґрунтуванні, апробації та практичному впровадженні методології управління процесом формування професійних компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічних спеціальностей.

Впроваджено (Україна, Болгарія, Росія, Словаччина, Молдова) технологічні схеми створення цільових освітньо-професійних програм підготовки майбутнього фахівця; спроектовано дидактичну модель управління дієвою (на компетентнісному та світоглядному рівнях) фаховою підготовкою майбутніх учителів природознавчо-математичної та технологічної освітніх галузей на засадах впровадження особистісно орієнтованих, пошуково-

креативних схем навчання, відповідно до вимог двоступеневої освіти (бакалавр, магістр), створено інноваційні сценарії орієнтування навчального процесу (в аспектах методології, методик та технологій) на досягнення прогнозованих (за критеріями найвищої цінності) професійних якостей майбутнього фахівця.

За результатами дослідження опубліковано підручник для студентів вищих навчальних закладів “Методика і техніка навчального фізичного експерименту в основній школі” (авторський колектив – П.С.Атаманчук, О.І.Ляшенко, В.В.Мендерецький, О.М.Ніколаєв; Кам’янець-Подільський, 2010) і низку навчальних і навчально-методичних посібників:

1. Атаманчук, П. С. Дидактичне забезпечення семінарських занять курсу методики викладання фізики (загальні питання): навчально-методичний посібник / П. С. Атаманчук, О. М. Семерня, Т. П. Поведа. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 392 с. (рекомендовано МОН України).

2. Атаманчук, П. С. Інтегрований курс безпеки життєдіяльності (теоретичні основи). / П. С. Атаманчук, В. В. Мендерецький, О. П. Панчук, О. Г. Чорна. – Кам’янець-Подільський, 2010. – 285 с. (рекомендовано МОН України).

3. Атаманчук, П. С. Безпека життєдіяльності та охорона праці (Практичний курс). / П. С. Атаманчук, В. В. Мендерецький, О. П. Панчук. – Кам’янець-Подільський, 2009. – 152 с. (рекомендовано МОН України).

4. Атаманчук, П. С. Збірник завдань з фізики для тематичного та підсумкового контролю. / П. С. Атаманчук, І. В. Оленюк – Гусятин, 2009. – 192 с. (рекомендовано МОН України).

5. Атаманчук, П. С. Планування та виконання науково-методичних проєктів (курсова, дипломна, магістерська та дисертаційна роботи, наукова публікація): методичні рекомендації / [укладачі: П. С. Атаманчук, Ю. В. Гнатюк, Ц. А. Криськов, А. М. Кух, В. С. Щирба] – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 28 с.

6. Пташнік, Л. І. Портфоліо педагога: систематичний підхід, критичний аналіз, поширення досвіду: Методичний посібник. / Л. І. Пташнік, О. В. Пташнік – Кам’янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2010. – 64 с.

7. Пташнік, Л. І. Основи матеріалознавства: Навчальний посібник / Л. І. Пташнік, П. В. Дмитренко – Кам’янець-Подільський: Думка, 2010. – 84 с.

2. При виконанні держбюджетної науково-дослідної теми **“Проблеми історії Поділля середини XVII – початку XX ст.: джерелознавчий та**

історіографічний аспекти” отримано такі результати:

Здійснено роботу з вивчення печаток-матриць із сфрагістичної частини колекції Музею Шереметьєвих (м.Київ), що використовувались у діловодстві й приватному листуванні на теренах Поділля наприкінці XVIII – середини ХХ ст., а згодом стали предметами колекціонування. Зокрема, було проведено детальний опис кожної із печаток, з’ясовано їх приналежність державній установі чи приватній особі, здійснено їх аналіз на тлі історичної епохи як матеріальних свідків свого часу. У ході підготовки книги до друку було укладено додатки, що включали роз’яснення окремих історичних термінів.

Виконано порівняльний аналіз і підготовку до друку описів Поділля кінця XVIII – початку ХІХ ст. Карла Екстера із фондів відділу рукописів Російської національної бібліотеки (м.Санкт-Петербург) і Держархіву Хмельницької області.

Виявлено і всебічно проаналізовано історіографічні джерела (праці вчених-істориків, матеріали їхньої творчої лабораторії, що дозволило визначити головні тенденції та реконструювати історіографічний процес на Поділлі в новітній період історії, зокрема, в частині вивчення історії регіону. Уперше було використано архівні матеріали персональних фондів Л.Коваленка й О.Крижанівського із Кам’янець-Подільського міського архіву, архіву Кам’янець-Подільського національного університету.

Основні положення і результати першого етапу дослідження оприлюднено в монографії А.Задорожняка “Подільські печатки кінця XVIII – середини ХХ ст. (за матеріалами сфрагістичної колекції музею Шереметьєвих)” (16,75 др. арк.), розділі “Розвиток історичної науки на Хмельниччині у 1920-х – на початку 2000-х рр.” колективної монографії (1,8 др. арк.), навчальному посібнику з історичного краєзнавства (4,2 др. арк.), а також в 19 статтях в академічних збірниках і збірниках матеріалів наукових конференцій (11,2 др. арк.). Загальний обсяг публікацій, які опубліковані за матеріалами досліджень, становить 38,13 др. арк.

3. За результатами виконання проекту **“Дослідження сучасного стану стилістичної системи української мови як національної”** отримано такі результати.

Коваленко, Б. О. Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики: монографія / Б. О. Коваленко – Кам’янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2010. – 160 с. – Бібліогр. С. 146-159:

У монографії з’ясовано мовні особливості й екстралінгвістичну зумовленість публіцистичного стилю, показано джерела формування та попов-

нення стилістично зниженої лексики в мові сучасної української публіцистики, схарактеризовано особливості вживання в мові газет стилістично зниженої лексики (розмовної, просторічної, жаргонної, діалектної), простежено функціонування найчастотніших типів словотворення стилістично зниженої лексики у ЗМІ, виявлено функції стилістично зниженої лексики в авторській мові газетних матеріалів.

Беркешук, І. С. Структура словотвірних парадигм іменників у сучасній українській мові (назви знарядь праці, частин тіла, металів): монографія / І. С. Беркешук. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2010. – 160 с.:

У монографії встановлено типові словотвірні парадигми лексико-семантичних груп іменників у сучасній українській мові; виокремлено блоки словотвірної парадигми за частиномовною належністю дериватів та виділено структурні типи словотвірних парадигм залежно від кількості таких зон; розкрито специфіку словотвірної поведінки назв знарядь праці, частин тіла і металів та визначено основні мовні й позамовні чинники, що впливають на дериваційний потенціал твірних.

Опубліковано колективну монографію “Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька обл.” / ред. рада вид.: В. Г. Кремень (гол.) [та ін.]; редкол. тому: О. М. Завальнюк (гол.) [та ін.]. – К. : Знання України, 2010.

Монографія – одна із серії книг, присвячених комплексному аналізу педагогічної освіти і науки в Україні. Характерні риси педагогічної освіти Хмельницької області висвітлюються в площині історії розвитку, природно-географічних і екологічних умов Хмельницької області. Послідовно розкрито багатство інтелектуально-культурного потенціалу краю в єдності науки і культури. Простежено історичний розвиток педагогічної освіти Хмельницького краю, показаний громадсько-педагогічний рух у ХХ столітті, боротьба передових сил за перетворення педагогічної освіти і науки Хмельницької області на демократичних засадах.

Опубліковано низку навчальних посібників з грифом МОН України:

Попович, А. С. Українська мова в засобах масової комунікації: навчально-методичний комплекс / А. С. Попович, Л. М. Марчук. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2010. – 359 с.; Буракова, С. О. Дипломне проектування. Розділи з охорони праці: навчальний посібник / С. О. Буракова, М. П. Супрович, І. С. Беркешук, К. В. Замойська, В. І. Дуганець, Т. М. Супрович; за ред. С. О. Буракової. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2010. – 360 с.; Марчук, Л. М. Словник актуальної

фахової термінології / Л. М. Марчук, А. С. Попович; за ред. Л. М. Марчук. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2010. – 75 с.

Перспективні прикладні дослідження

Спосіб створення захисту радіоелектронної апаратури літальних апаратів від дії електромагнітного імпульсу (Автори: О.М.Воробйов, М.Г.Курило, В.М.Гераськін).

Основні характеристики, суть розробки: Спосіб створення захисту радіоелектронної апаратури літальних апаратів від дії електромагнітного імпульсу, при якому виявляють факт застосування електромагнітного імпульсу за допомогою приладів спостереження на літальному апараті, виконують екранування за допомогою обшивки фюзеляжу і між внутрішніми екранами та пристроями захисту виводів, який відрізняється тим, що додатково виконують нейтралізацію внутрішніх струмів за допомогою приладів захисту при цьому прилади захисту встановлюють для кожної системи (елемента) літального апарата. Корисна модель відноситься до сфери захисту радіоелектронної апаратури літальних апаратів від дії електромагнітного імпульсу автоматики і може бути використана в засобах захисту радіоелектронної апаратури. Економічна привабливість визначається можливостями практичного застосування в системах захисту радіоелектронної апаратури літальних апаратів від дії електромагнітного імпульсу.

Пневматичний привід системи гальмування мобільно-енергетичного засобу (Автори: А.М.Божок, В.П.Кримський).

Пневматичний привід системи гальмування мобільно-енергетичного засобу, що містить джерело стисненого повітря, корпус, кришку і основну діафрагму, утворюючі порожнину, безпосередньо сполучену з джерелом, пружину, установлену між основною діафрагмою й корпусом, і шток, з'єднуючий основну діафрагму з гальмом, який відрізняється тим, що він додатково обладнаний двома, центральною і периферійною, концентрично розміщеними діафрагмами, установленими в корпусі співвісно з основною діафрагмою, причому основа центральної діафрагми з'єднана з пружиною і штоком, а основа периферійної діафрагми додатковими, розміщеними через 120°, трьома тягами – з основою основної діафрагми, при цьому порожнина, утворена корпусом, центральною, периферійною і основною діафрагмами, із джерелом стисненого повітря сполучається додатково установленою пневмолінією безпосередньо, а порожнина, утворена корпусом, кришкою і основою діафрагмою, – через пневмолінію і додатково установлений регулюючий дросель. Економічна привабливість ви-

значається можливостями практичного застосування в проектах Міністерства оборони України.

Лічильник сипучих матеріалів (Автори: О.М.Воробйов, М.Г.Курило, В.М.Гераськін).

Лічильник сипучих матеріалів містить замкнений конвеєр з привідним і натяжним механізмами, перетворювач ваги сипучого матеріалу у пропорційний сигнал і інтегратор, зв'язаний з привідним механізмом і перетворювачем, який відрізняється тим, що в ньому додатково встановлено гідравлічний демпер з регулюючим дроселем, з'єднаний з натяжним механізмом, а перетворювач виконаний у вигляді натяжного механізму, а інтегратор – у вигляді корпусу з встановленим в ньому з можливістю обертання підпружиненим диском, ролик з механізмом переміщення, взаємодіючим з диском, причому ролик виконаний сферичним, зрізаним з двох боків конусним протилежно розміщеними заглибленнями і встановлений на сферичну вісь, а механізм переміщення виконаний у вигляді тяги, кінематично зв'язаної з натяжним механізмом і сферичною віссю й додатково встановлений шліцьовий вал із зубчастою передачею, одне із коліс якої з'єднано з додатково встановленим покажчиком ваги сипучого матеріалу, а друге посаджено на шліцьовий вал з обмеженим уздовж осі ходом, оснащений шпильовою втулкою, з можливістю обертання і переміщення вздовж вала і фрикційної взаємодії із сферичним роликом. Економічна привабливість визначається можливостями практичного застосування в різних галузях промисловості.

Транспортер для перевезення поранених, хворих і легкопошкоджуваних вантажів (Автори: В.М.Гераськін, А.М.Божок).

Транспортер для перевезення поранених, хворих і легкопошкоджуваних вантажів, що містить раму, розміщені на ній кабіну, вантажну платформу, силову установку і передачу, ходову частину з встановленим на ній гусеничним ланцюгом, взаємодіючі з ним ведучі і напрямні колеса, підтримуючі і зв'язані через торсіонну підвіску, опорні котки, який відрізняється тим, що він додатково оснащений двома двоплечними важелями, відновлювальною пружиною і гідравлічним демпфером з регульованим дроселем, причому важелі своїми середніми точками шарнірно встановлені на рамі, верхні плечі важелів зв'язані шарнірно один з другим через відновлювальну пружину і демпфер, а нижні приєднані до кінців підвіски у вигляді додаткової встановленої пружної стрічки, на якій закріплено опорні котки. Економічна привабливість визначається можливостями практичного застосування в проектах Міністерства оборони України та цивільній медицині.

Пристрій для захисту систем опалення та водопостачання від розморожування (Автори: А.М.Божок, В.П.Кримський).

Пристрій для захисту систем опалення та водопостачання від розморожування, що містить вентиль з нерухою кришкою, рухомим шпинделем з обмежувачем переміщення, золотником і пружним елементом, з'єднаним різьбою з кришкою, нерухоме сидло, що взаємодіє через пружний елемент і золотник зі шпинделем, який відрізняється тим, що в ньому додатково установлений диференціюючий датчик температури, виконаний у вигляді двох сильфонів, з'єднаних один з другим першим рухомим фланцем, а другий торець першого сильфона зв'язаний з нерухомим фланцем, і установлених у напрямній, розміщений усередині другого сильфона третій сильфон, з'єднаний одним торцем з першим рухомим фланцем, а другим торцем з другим рухомим фланцем і вихідною тягою, з якими зв'язаний другий торець другого сильфона, а також установлений четвертий сильфон, усередині якого розміщений перший сильфон, при цьому торець четвертого сильфона жорстко зв'язаний з нерухомим фланцем першого сильфона, а другий торець – з першим рухомим фланцем, в якому установлений регулюючий дросель, а також додатково установлений підсумовуючий елемент у вигляді двоплечого важеля, одне плече якого шарнірно зв'язане з вихідною тягою диференціюючого датчика, середня точка – із золотником, а друге плече – зі шпинделем. Економічна привабливість визначається можливостями практичного застосування в системах опалення та водопостачання для захисту від розмороження.

Конкурентоспроможні прикладні розробки та новітні технології за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки

Пріоритетний напрям: *Збереження навколишнього середовища (довкілля) та сталий розвиток.*

Тема: *“Антропогенна трансформація рослинного покриву національного природного парку “Подільські Товтри” та його охорона, збереження і відтворення”* (виконавці – Л.С.Балашов, М.Д.Матвєєв, Л.Г.Любінська, М.І.Козак, В.А.Колодій, М.О.Тарасенко, Н.В.Казанішена).

Здійснено обстеження стану екосистем; проведення популяційних досліджень; опрацювання архівних матеріалів з лісовпорядкування. Проведено оцінку загроз, проаналізовано стан екосистем, виявлено напрямки антропогенної трансформації. Визначено основні загрози біорізноманіттю НПП “Подільські Товтри”. Проведено популяційні дослідження раритетних видів. Проаналізовано рівень загроз екосистемам і біорізноманіттю,

розроблено класифікаційну схему екосистем різних рівнів, описано сезонно-логічний стан раритетів та шляхи охорони екосистем.

Апробація досліджень здійснювалася в межах діяльності НПП “Подільські Товтри” і Кам’янець-Подільського Ботанічного саду.

Результати розробки можуть бути впроваджені в практику діяльності НПП “Подільські Товтри”, а також Кам’янець-Подільського ботанічного саду, Кам’янець-Подільського та Ярмолинецького держлісгоспів, комунальних лісових господарств “Надра Кам’яниччини”, “Агроліс”, “Городоцький ліс”, “Хмельницькоблагроліс”.

Пріоритетний напрям: *Нові речовини та матеріали.*

Тема: *“Створення пристроїв мікро- та оптоелектроніки”* (виконавці – Ц.А.Криськов, А.А.Криськов, О.М.Рачковський).

Предмет дослідження: механізми роботи пристроїв мікро- та оптоелектроніки. Об’єкт дослідження: халькогенідні напівпровідники, зокрема їх використання в процесах технологічного і прикладного характеру.

Створено технологічне обладнання для додаткового очищення вихідних речовин методами вакуумної сублимації й зонного плавлення, а також для здійснення процесів синтезу сполук та вирощування кристалів методами сплавлення, вакуумної сублимації, хімічного транспорту та Бріджмена-Стокбаргера. Отримано 2 патенти: № 43897 “Спосіб отримання однорідно легованих кристалів А4В6” та патент № 43898 “Спосіб отримання високо однорідних халькогенідних напівпровідникових матеріалів А4В6” на корисні моделі для створення високооднорідних та однорідно легованих сполук та тонких плівок методом пульверизації з наступним піролізом. Виготовлено тонкі плівки халькогенідних сполук на підкладках монокристалічного кремнію та показано їх перспективність для просвітлення прямого та відбитого світла. Створено технологію та виготовлено дослідні зразки термоелектричних перетворювачів енергії на основі телуриду свинцю. Управління фізичними параметрами сполук можливе зміною: температури синтезу, швидкості охолодження, хімічного складу, легуванням. Такими методами є змога виготовляти матеріали для волоконної оптики, здійснювати переходи “діамагнетик–парамагнетик”, отримувати стан спінового скла.

Синтезовані сполуки мають певні переваги над вітчизняними або зарубіжними аналогами, оскільки володіють достатньою структурною досконалістю, а розподіл легуючих домішок за їх об’ємом – високою однорідністю, що підтверджено двома патентами на корисні моделі. Пристрій для пульверизації тонких плівок має істотні відмінності від наявних віт-

чизняних і зарубіжних моделей, що також підтверджено патентом.

Апробація розробки здійснювалась у науково-дослідній лабораторії напівпровідників університету, в навчальному процесі на фізико-математичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та в Прикарпатському національному університеті імені В.С.Стефаника.

Є попередня домовленість з КП "Арсенал" м.Київ про виконання спільних наукових досліджень з вирощування монокристалів германію для створення пристроїв інфрачервоного діапазону. Розробка може викликати зацікавлення у науково-дослідних організаціях, які мають потребу у створенні напівпровідникових сполук, на підприємствах твердотільної електроніки.

Пріоритетний напрям: *Нові речовини та матеріали.*

Тема: *"Пристрій для захисту дизелів армійських машин"* (виконавці – А.М.Божок, В.А.Мельник)

Пристрій для захисту дизелів армійських машин містить датчик аварійної частоти обертання у вигляді відцентрового вантажу, установленого на маховику, виконавчого механізму у вигляді підпружиненої повітряної заслінки у всмоктувальному тракті, мікровимикач і електромагніт, взаємодіючий з виконавчим механізмом, а мікровимикач – з датчиком, який відрізняється тим, що датчик аварійної частоти обертання і додатковий датчик засмічення повітроочисника виконано у вигляді підпружиненої діафрагми, утворюючої із всмоктувальним трактом герметичну порожнину, а основою зв'язаної зі штоком, оснащеним упором і виконавчим механізмом у вигляді клапана, установленими у герметичній порожнині поза впускним трактом, причому упор взаємодіє із додатково установленим фіксатором у вигляді ролика, зв'язаного з електромагнітом, а мікровимикач виконаний у вигляді першого і другого рухомих контактів, розміщених на штоці, і першого і другого нерухомих контактів, розміщених на всмоктувальному тракті, при цьому перший рухомий контакт взаємодіє з першим нерухомим контактом, з'єднаним із додатково установленою сигнальною лампою засмічення повітроочисника, а другий рухомий контакт – з другим нерухомим контактом, з'єднаним з електромагнітом.

Результати розробки випробовувались у діяльності факультету військової підготовки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Кам'янець-Подільського військового гарнізону.

Розробка може викликати зацікавлення в інженерних і обслуговуючих підрозділах збройних сил України та у проектах Міністерства оборони України.

Пріоритетний напрям: *Нові речовини та матеріали.*

Тема: *“Пристрій для захисту систем опалення та водопостачання від розморожування”* (виконавці – А.М.Божок, В.П.Кримський)

Пристрій для захисту систем опалення та водопостачання від розморожування містить вентиль з нерухою кришкою, рухомим шпинделем з обмежувачем переміщення, золотником і пружним елементом, з'єднаним різьбою з кришкою, нерухоме сидло, що взаємодіє через пружний елемент і золотник зі шпинделем, який відрізняється тим, що в ньому додатково установлений диференціюючий датчик температури, виконаний у вигляді двох сильфонів, з'єднаних один з другим першим рухомим фланцем, а другий торець першого сильфона зв'язаний з нерухомим фланцем, і установлених у напрямній, розміщений усередині другого сильфона третій сильфон, з'єднаний одним торцем із першим рухомим фланцем, а другим торцем з другим рухомим фланцем і вихідною тягою, з якими зв'язаний другий торець другого сильфона, а також установлений четвертий сильфон, усередині якого розміщений перший сильфон, при цьому торець четвертого сильфона жорстко зв'язаний з нерухомим фланцем першого сильфона, а другий торець – з першим рухомим фланцем, в якому установлений регулюючий дросель, а також додатково установлений підсумовуючий елемент у вигляді двоплечого важеля, одне плече якого шарнірно зв'язане з вихідною тягою диференціюючого датчика, середня точка – із золотником, а друге плече – зі шпинделем.

Апробація пристрою здійснювалась у котельнях навчальних корпусів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та котельнях КП “Міська лазня”.

Може використовуватись у будь-яких системах опалення та водопостачання, зокрема на підприємствах міських комунальних господарств.

Пріоритетний напрям: *Науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань.*

Тема: *“Сучасні моделі організації навчання, виховання і реабілітації дітей з порушеннями психофізичного розвитку”* (виконавці – С.П.Мирнова, О.В.Гаврилов, М.П.Матвеева).

Розробка здійснена в руслі перспективних напрямків розвитку корекційної педагогіки. Актуальність запропонованої розробки зумовлена переосмисленням ставлення до організації навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку. Запровадження сучасних моделей організації навчання, виховання і реабілітації таких дітей потребує підготовки фахівців, оскільки ефективність інтегрованого та інклюзивного

навчання залежить від правильного психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями психофізичного розвитку, який забезпечують як вчителі-дефектологи, так і вихователі, вчителі, психологи загальноосвітніх закладів. Наказом МОН України за № 691 від 02.12.2005р. “Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю” передбачено включення до навчальних планів дисципліни “Основи корекційної педагогіки” у вищих навчальних закладах, які готують фахівців за напрямом “Педагогічна освіта”. Проте в Україні наразі відсутній відповідний сучасний підручник. Пропонована розробка за структурою та змістом повністю відповідає сучасній навчальній програмі з основ корекційної педагогіки для ВНЗ за напрямом “Педагогічна освіта”. Висвітлено проблеми корекційної освіти дітей з різними порушеннями у психофізичному розвитку, психолого-педагогічної допомоги дітям з вадами емоційно-вольової сфери. Окремий розділ присвячено психолого-педагогічній корекції відхилень у поведінці дітей. Подано розроблені авторами методичні рекомендації щодо індивідуального навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку як форми організації корекційно-педагогічного процесу та особливостей індивідуального підходу до дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інтегрованої та інклюзивної освіти.

Апробація розробки здійснювалася в межах навчального процесу на факультеті корекційної та соціальної педагогіки і психології К-ПНУ імені Івана Огієнка, в Кам’янець-Подільському багатoproфільному навчально-реабілітаційному центрі.

Розробка може бути використана вчителями, психологами у процесі психолого-педагогічного супроводу дітей з вадами психофізичного розвитку в умовах загальноосвітніх закладів, а також у спеціалізованих навчально-реабілітаційних закладах.

Найважливіші розробки, відкриття, роботи із значним економічним та соціальним ефектом

Назва розробки: *Спосіб створення захисту радіоелектронної апаратури літальних апаратів від дії електромагнітного імпульсу.*

Автори: О.М.Воробійов, М.Г.Курило, В.М.Гераськін

Основні характеристики, суть розробки: Спосіб створення захисту радіоелектронної апаратури літальних апаратів від дії електромагнітного імпульсу, при якому виявляють факт застосування електромагнітного імпульсу за допомогою приладів спостереження на літальному апараті, виконують екранування за допомогою обшивки фіюзеляжу та між внут-

рішніми екранами та пристроями захисту виводів, який відрізняється тим, що додатково виконують нейтралізацію внутрішніх струмів за допомогою приладів захисту, при цьому прилади захисту встановлюють для кожної системи (елемента) літального апарата.

Патентно-, конкурентноспроможні результати: Робота конкурентноспроможна, захищена авторським правом (патент № 52516; зареєстровано в Державному реєстрі патентів України 25.08.2010 р.).

Порівняння з світовими аналогами: Станом на 2010 р. аналогічні розробки відсутні.

Економічна привабливість розробки для просування на ринок, впровадження та реалізації, показники, вартість: Економічна привабливість визначається можливостями практичного застосування в системах захисту радіоелектронної апаратури літальних апаратів від дії електромагнітного імпульсу.

Галузі міністерства, відомства, підприємства, організації, де можуть бути реалізовані результати розробки: Результати розробки можуть бути реалізовані в проєктах Міністерства оборони України.

Стан готовності розробки: Має завершений характер.

Результати впровадження: Корисна модель відноситься до способу створення захисту радіоелектронної апаратури літальних апаратів від дії електромагнітного імпульсу автоматики і може бути використана в засобах захисту радіоелектронної апаратури.

Назва розробки: ***Пневматичний привід системи гальмування мобільно-енергетичного засобу.***

Автори: А.М.Божок, В.П.Кримський

Основні характеристики, суть розробки: Пневматичний привід системи гальмування мобільно-енергетичного засобу, що містить джерело стисненого повітря, корпус, кришку і основну діафрагму, утворюючі порожнину, безпосередньо сполучену з джерелом, пружину, установлену між основною діафрагмою і корпусом, і шток, з'єднуючий основну діафрагму з гальмом, який відрізняється тим, що він додатково обладнаний двома, центральною і периферійною, концентрично розміщеними діафрагмами, установленими в корпусі співвісно з основною діафрагмою, причому основа центральної діафрагми з'єднана з пружиною і штоком, а основа периферійної діафрагми додатковими, розміщеними через 120°, трьома тягами – з основою основної діафрагми, при цьому порожнина, утворена корпусом, центральною, периферійною і основною діафрагмами, із джерелом стисненого повітря сполучається додатково установленною пнев-

молінією безпосередньо, а порожнина, утворена корпусом, кришкою і основою діафрагмою, – через пневмолінію і додатково установлений регулюючий дросель.

Патентно-, конкурентноспроможні результати: Робота конкурентноспроможна, захищена авторським правом (патент № 51393; зареєстровано в Державному реєстрі патентів України 12.07.2010 р.).

Порівняння з світовими аналогами: Станом на 2010 р. аналогічні розробки відсутні.

Економічна привабливість розробки для просування на ринок, впровадження та реалізації, показники, вартість: Економічна привабливість визначається можливостями практичного застосування в проектах Міністерства оборони України.

Галузі міністерства, відомства, підприємства, організації, де можуть бути реалізовані результати розробки: Результати розробки можуть бути реалізовані в проектах Міністерства оборони України.

Стан готовності розробки: Має завершений характер.

Назва розробки: *Лічильник сипучих матеріалів.*

Автори: О.М.Воробйов, М.Г.Курило, В.М.Гераськін

Основні характеристики, суть розробки: Лічильник сипучих матеріалів, що містить замкнений конвеєр з привідним і натяжним механізмами, перетворювач ваги сипучого матеріалу у пропорційний сигнал й інтегратор, зв'язаний з привідним механізмом і перетворювачем, який відрізняється тим, що в ньому додатково встановлено гідравлічний демпер з регулюючим дроселем, з'єднаний із натяжним механізмом, а перетворювач виконаний у вигляді натяжного механізму, а інтегратор – у вигляді корпусу з установленим у ньому з можливістю обертання підпружиненим диском, ролик з механізмом переміщення, взаємодіючим з диском, причому ролик виконано сферичним, зрізаним з двох боків конусним протилежно розміщеними заглибленнями і установлений на сферичну вісь, а механізм переміщення виконано у вигляді тяги, кінематично зв'язаної з натяжним механізмом і сферичною віссю й додатково установлений шліцьовий вал із зубчатою передачею, одне із коліс якої з'єднано з додатково установленим показчиком ваги сипучого матеріалу, а друге посаджено на шліцьовий вал з обмеженим уздовж осі ходом, оснащений шпівцевою втулкою, з можливістю обертання і переміщення вздовж вала і фрикційної взаємодії із сферичним роликом.

Патентно-, конкурентноспроможні результати: Робота конкурентноспроможна, захищена авторським правом (патент № 51415; зареєстровано

в Державному реєстрі патентів України 12.07.2010 р.).

Порівняння з світовими аналогами: Станом на 2010 р. аналогічні розробки відсутні.

Економічна привабливість розробки для просування на ринок, впровадження та реалізації, показники, вартість: Економічна привабливість визначається можливостями практичного застосування в різних галузях промисловості.

Галузі міністерства, відомства, підприємства, організації, де можуть бути реалізовані результати розробки: Результати розробки можуть бути реалізовані в проектах Міністерства оборони України.

Стан готовності розробки: Має завершений характер.

Результати впровадження: Розробка апробована на військовому факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Назва розробки: *Транспортер для перевезення поранених, хворих і легкопошкоджуваних вантажів.*

Автори: В.М.Гераськін, А.М.Божок

Основні характеристики, суть розробки: Транспортер для перевезення поранених, хворих і легкопошкоджуваних вантажів, що містить раму, розміщені на ній кабіну, вантажну платформу, силову установку і передачу, ходову частину з установленим на ній гусеничним ланцюгом, взаємодіючі з ним ведучі і напрямні колеса, підтримуючі і зв'язані через торсіонну підвіску, опорні котки, який відрізняється тим, що він додатково оснащений двома двоплечними важелями, відновлювальною пружиною і гідравлічним демпфером з регульованим дроселем, причому важелі своїми середніми точками шарнірно установлені на рамі, верхні плечі важелів зв'язані шарнірно один з другим через відновлювальну пружину і демпфер, а нижні приєднані до кінців підвіски у вигляді додаткової установленної пружної стрічки, на якій закріплено опорні котки.

Патентно-, конкурентноспроможні результати: Робота конкурентноспроможна, захищена авторським правом (патент № 50294; зареєстровано в Державному реєстрі патентів України 25.05.2010 р.).

Порівняння з світовими аналогами: Станом на 2010 р. аналогічні розробки відсутні.

Економічна привабливість розробки для просування на ринок, впровадження та реалізації, показники, вартість: Економічна привабливість визначається можливостями практичного застосування в проектах Міністерства оборони України та цивільній медицині.

Галузі міністерства, відомства, підприємства, організації, де можуть бути реалізовані результати розробки: Результати розробки можуть бути реалізовані в проєктах Міністерства оборони України.

Стан готовності розробки: Має завершений характер.

Відомості про науково-дослідну роботу та інноваційну діяльність студентів, молодих учених

Науково-дослідна робота студентів і молодих учених у 2010 р. здійснювалася за координації Ради молодих учених і Студентського наукового товариства університету. Науково-дослідною та творчо-креативною роботою було охоплено понад 4500 студентів університету, які працювали у 298 наукових гуртках і проблемних групах, 15 творчих групах при наукових школах, науково-дослідних центрах і лабораторіях, а також у колективах із розробки комплексних, колективних наукових проєктів; 43 студенти брали участь у розробці держбюджетної та госпдогвірної тематики (археологічні розкопки). До керівництва діяльності науково-дослідною роботою студентів було залучено майже всіх науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації.

Школою наукового зростання студентів ВНЗ 3-4 рівня акредитації є Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт та Всеукраїнська предметна олімпіада. Цінність їх полягає як в охопленні значної кількості студентської молоді, так і в можливості для кожного учасника більш глибоко засвоїти обраний фах, ті чи інші навчальні дисципліни.

Результати участі студентів нашого університету у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук є загалом позитивними. У жовтні-грудні 2009 р. було проведено I тур конкурсу студентських наукових робіт, за результатами якого відібрано 14 кращих робіт і направлено на II етап у відповідні базові вищі навчальні заклади. Шість з них були удостоєні дипломів.

Дипломом Першого ступеня на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з математичних наук нагороджений магістрант фізико-математичного факультету Сидорук Володимир Антонович (науковий керівник – доктор фізико-математичних наук, професор І.М.Конет) та дипломом Третього ступеня нагороджений магістрант фізико-математичного факультету Старик Сергій Володимирович (науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук, доцент В.О.Гнатюк).

Дипломом Другого ступеня на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт у галузі “Педагогічні науки” нагороджений магістрант фізи-

ко-математичного факультету Шуліка Віктор Сергійович (науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор В.В.Мендерещький).

Дипломом Першого ступеня на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з розділу “Романо-германські мови і літератури” нагороджена магістрантка факультету іноземної філології Гуска Анна Михайлівна (науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Л.О.Іванова).

Дипломом Першого ступеня на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з української мови і літератури нагороджена магістрантка факультету української філології та журналістики Книш Олена Вікторівна (науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент А.С.Попович) та дипломом Другого ступеня нагороджена студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики Піво Наталія Василівна (науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Л.М.Марчук).

Вагомими є результати участі студентів у щорічному Міжнародному конкурсі з української мови імені П.Яцика. У 2010 році студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики Кашуба Зореслава Сергіївна на IV етапі X Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика стала переможцем у номінації “За творчий потенціал” (науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Л.М.Марчук).

Студент 5 курсу історичного факультету Ростислав Майор став переможцем Всеукраїнського студентського конкурсу “Завтра. ua”, став стипендіатом фонду Віктора Пінчука, упродовж року отримуватиме стипендію у розмірі 980 грн. (науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент А.А.Заводовський).

Студент 4 курсу історичного факультету Руслан Савчук переміг у конкурсі “Україна-3000”, ставши річним стипендіатом, отримуватиме стипендію у розмірі 350 грн.

У 2010 році в університеті проведено 1 Міжнародну, 1 Всеукраїнську і 2 регіональних студентських наукових конференцій. Здійснено 623 студентських публікації.

Проблеми ефективного розвитку наукових досліджень молодих вчених Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка постійно перебувають у центрі уваги керівництва університету, деканатів факультетів, фахових кафедр, науково-дослідного сектору університету, відділу аспірантури і докторантури. З метою стимулювання подальших наукових досліджень молодих вчених в університеті передбачено низку заходів, зокрема, проведення II наукової конференції молодих вчених, присвяченої 92-й річниці від дня заснування Кам’янець-Подільського націо-

нального університету імені Івана Огієнка (20–21 жовтня 2010 р.); опублікування монографій молодих вчених та авторефератів дисертацій аспірантів і здобувачів (коштом університету); відрядження молодих вчених на наукові конференції, школи, семінари (коштом університету); участь молодих вчених у виконанні держбюджетних науково-дослідних робіт; преміювання аспірантів і здобувачів наукових ступенів у зв'язку із захистом дисертацій і отриманням дипломів кандидатів наук (упродовж року).

Упродовж 2010 року стипендію Кабінету Міністрів України для молодих учених отримували доценти університету О.А.Смалько і О.М.Семерня. Академічну стипендію імені М.С.Грушевського отримувала аспірантка кафедри журналістики Т.І.Кріль. Викладач кафедри інформатики В.А.Іванюк нагороджений Премією Національної академії наук України для молодих учених (рішення Президії НАН України від 24 лютого 2010 року).

Відомості про наукове співробітництво із закордонними організаціями

Відповідно до чинного національного законодавства міжнародна співпраця у 2010 році зосереджувалась навколо 9 основних напрямів: виконання державних програм, зокрема інформування громадськості про євроатлантичний вибір України та співпраці з закордонним українством; налагодження співпраці з зарубіжними організаціями, установами, фондами; здійснення грантової політики; проведення міжнародних конференцій, симпозіумів, круглих столів; наукове стажування; обмін викладачами та студентами; мовна практика та діяльність літніх шкіл; участь у заходах міжнародного характеру – фестивалях, конкурсах, виставках, спортивних змаганнях тощо; організація роботи наукових міжнародних центрів та спільних збірників наукових праць із зарубіжними установами та організаціями.

Вдосконалювалися форми і методи організації міжнародного співробітництва. На це було спрямовано розгляд у листопаді місяці на ректораті питання “Робота кафедр та факультетів університету із забезпечення членства у міжнародних організаціях з профілю діяльності” та у грудні місяці на вченій раді питання “Стан виконання університетом міжнародних договорів та завдання щодо вдосконалення цієї роботи”. За цими рішеннями ректором університету видано накази, згідно яких розроблено детальні заходи щодо вдосконалення цих напрямів. Крім цього всі 44 кафедри на своїх засіданнях слухали питання про міжнародну співпрацю. Варто підкреслити, що в університеті сформовано окремі структури, що займаються

вивченням і популяризацією міжнародного досвіду, зокрема: Центр Європейської інформації, котрий діє на базі наукової бібліотеки університету, Міжнародний семінар для науково-педагогічних працівників при методичній раді університету, Центр американо-англійських студій при кафедрі англійської мови, Кабінет полоністики тощо.

Університет співпрацює із 86 зарубіжними установами, організаціями та фондами 17 країн світу. Є членом Євразійської (квітень 2007 р.) та Міжнародної (квітень 2008 р.) асоціацій університетів і співзасновником Консорціуму університетів України та Варшавського університету (2008 р.).

Станом на 1.01.2011 р. університет мав із зарубіжними партнерами 51 підписану угоду. Упродовж звітного періоду 2010 року університетом підписано нові договори про співпрацю з Краснодарською крайовою громадською організацією “Співдружність Кубань-Україна” (м.Краснодар, Російська Федерація), Саратовським державним університетом ім. М.Г.Чернишевського (Росія), Академічним товариством Міхала Балудянського (м.Кошице, Словаччина), Спортивним клубом “CO-VER Sportiva MAREI”, м.Домодосола (Італія), Євроакадемією (м.Таллінн, Республіка Естонія), Тамбовським державним університетом імені Г.Р.Державіна (Росія), Державним освітнім закладом вищої професійної освіти “Магнітогорський державний університет” (Росія), Державним освітнім закладом вищої професійної освіти “Забайкальський державний гуманітарно-педагогічний університет ім. М.Г.Чернишевського” (м.Чита, Росія), Вищою державною професійною школою у Глогуві Республіка Польща); крім цього природничим факультетом укладено угоду про співпрацю з інститутом ботаніки Ягелонського університету (м.Краків, Республіка Польща) та Природничим музеєм у Будапешті (Угорщина). 19 з цих угод передбачають обмін студентами та науково-педагогічними працівниками. Це дало змогу з 01.01.2007 року навчатися або пройти практику, стажування в зарубіжних ВНЗ 379 студентів, з них 100 за період з 01.01.2010 по 27.12.2010.

Наявна договірно-правова база дозволила налагодити роботу з виконання міжнародних проектів та грантів. З 01.01.2007 року по 27.12.2010 їх виконано або в стадії виконання 154, в тому числі 41 за період з 01.01.2010 по 27.12.2010.

У контексті Болонського процесу в університеті продовжував діяти міжнародний лекторій з вивчення зарубіжного досвіду у сфері освіти і виховання, який розпочав діяльність у 2007 році. Так, у квітні 2010 у ньому виступали французькі працівники освіти з округу Леон: Патрісія Бержірон, Жісель Мустафа, Анн Шану, Елен Дешарм, Бернадет і Мішель Роше. Пе-

ред студентами університету виступали іспанські студенти, учасники волонтерського руху. 29–30 березня – прочитали лекції викладачі з Університету Південної Кароліни Кортні Толлісон та Джефф Янкофф. 18 листопада в університеті виступав Тібор Міклош Попович – член асоціації українців, географічного товариства Угорщини, 30 листопада – Дворжіков Віктор Вікторович представник бельгійської компанії “Сафез” Україна-Бельгія, 20 – грудня представник Корпусу Миру в Україні Курт Фогельман.

Університет став місцем проведення міжнародних заходів. Так, методична Літня школа для викладачів англійської мови “Комп’ютерні технології у викладанні англійської мови як іноземної” працювала з 21 по 25 червня 2010 року на базі двох мультимедійних навчальних аудиторій кафедри англійської мови факультету іноземної філології. Її організаторами виступили Всеукраїнська спілка викладачів англійської мови як іноземної “TESOL-Ukraine” (очолює спілку викладач кафедри англійської мови нашого університету Миколайчук Аліса Іванівна), факультет іноземної філології. Школа працювала за фінансової підтримки Відділу освіти і преси Посольства США в Україні. Організаційний комітет очолила заступник декана факультету іноземної філології Федірко Світлана Михайлівна.

У роботі Літньої школи брали участь 42 викладачі з 32 вищих та середніх навчальних закладів України. Учасники семінарів мали змогу ознайомитися з найсучаснішими новинками у використанні Інтернет- та комп’ютерних технологій у викладанні та вивченні іноземних мов. Ділились досвідом і проводили заняття гості зі США пан Томас Таскер та пан Шон Конлі. Пан Шон Конлі працює заступником декана з наукової роботи коледжу Марлборо, м.Бретлборо, штат Вермонт (США). Пан Томас Таскер – доцент Пенсильванського університету, Пенсильванія (США). Упродовж 2009–2010 н.р. Томас Таскер працює у Києво-Могилянській Академії за програмою Державного департаменту США “English Language Fellow Program”.

Подальшого розвитку міжнародне співробітництво дістало в сфері науки. У Міністерстві юстиції України зареєстровано з іноземними партнерами і побачили світ 4 збірники наукових праць: з Жешівським університетом (Республіка Польща) – для науково-педагогічних працівників “Гуманітарний збірник: Україна – Польща”; з Вищими державними професійними школами у Перемишлі і Саноці (Республіка Польща) – для науково-педагогічних працівників “Проблеми філології та культури: Україна-Польща”, збірник студентських наукових праць “Національно-культурний аспект вивчення україністики і полоністики”, з Державним навчальним

закладом “Придністровський державний університет імені Т.Г.Шевченка” – українсько-молдовський збірник наукових праць “Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та здоров’я людини”. Вжиті заходи дозволили збільшити кількість наукових публікацій вченими університету до 267 проти 127 у 2009 році. З числа публікацій за кордоном вийшло 9 навчальних посібників обсягом 104,8 ум. друк. арк.

Завдяки налагодженому співробітництву електронний ресурс наукової бібліотеки поповнився на 487 тис. видань, а книжковий – на 4 тисячі книг французькою та польською мовами, 155 Гб записів світової музики. У цьому контексті плідні міжнародні зв’язки вибудовує наукова бібліотека, зокрема з Російською національною бібліотекою в Санкт-Петербурзі та науково-технічною бібліотекою університету “Краківська політехніка”.

У відповідності з угодою, підписаною 2007 року, працівники відділу наукової бібліографії і краєзнавства Російської національної бібліотеки взяли участь у 2-х міжнародних конференціях, що проходили в нашому університеті 2008 і 2010 рр. У вересні цього року делегація університету – директор наукової бібліотеки В.С.Прокопчук, завідувач відділу наукової бібліографії Т.М.Опря та завідувач відділу комплектування і наукової обробки літератури Л.В.Литвиненко – взяли участь і виступили на Міжнародному бібліографічному конгресі, що проходив у Санкт-Петербурзі на базі Російської національної бібліотеки. Публікації у наукових збірниках сторін, підготовка спільних бібліографічних праць, допомога і підтримка нашим здобувачам – це те, що наповнює договір про співпрацю між двома книгозбірнями.

Одночасно взяли участь у міжнародній конференції з бібліотекознавчих проблем, яка проходила у вересні 2010 р. в університеті колеги з Кракова, директор науково-технічної бібліотеки Краківської політехніки Марек Гурський і заступник директора Дорога Буздиган. У червні 2011 р. наша делегація візьме участь у конференції в Кракові, планується підписання договору про співпрацю.

Такі контакти дозволили розширити географію міжнародних зв’язків, що позначилось на інтенсивності міжнародних відряджень. У 2010 році науково-педагогічними працівниками та студентами їх виконано 282 проти 188 у минулому році. З цього числа з метою наукової роботи та наукового стажування було 25 відряджень, 147 з метою участі у конференціях, з’їздах та ін., 76 студентів здійснювали частковий курс навчання або навчалися на мовних курсах. Уперше в 2010 році 2 студенти історичного факультету брали участь у роботі Міжнародної археологічної академії у м.Глогув, яку

організували Інститут археології ПАН та місцеві владні структури. В роботі літніх шкіл у Жешівському університеті та Університеті Миколая Коперніка (Республіка Польща) – четверо осіб. Декан факультету корекційної та спеціальної педагогіки та психології В.І.Співак, декан факультету психології А.В.Михальський, магістрантка факультету іноземної філології Судець Наталія та факультету психології Мальченко Тетяна здобули наукові стипендії ЮНЕСКО для праці на базі Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської у Варшаві.

Про міжнародне визнання університету засвідчує те, що університет відвідало 319 іноземців з 34 організацій, 14 країн світу. У 2010 році науково-педагогічними працівниками та студентами університету на різного роду міжнародних конкурсах виборено 16 дипломів, а на міжнародних спортивних змаганнях 21 медаль та встановлено 5 рекордів. З проблем, які необхідно вирішити, найбільш актуальними є такі: університет, ведучи міжнародну діяльність, бере активну участь у виконанні програми “Зарубіжне українство”. Щорічно в університеті проходить мовне стажування від 30 до 50 осіб українського походження з-за кордону. Ця діяльність стримується тим, що на фінансування цього напрямку діяльності в університеті кошти відсутні, відтак його активізації могла б сприяти підтримка у вигляді державного фінансування.

Одержано 20 травня 2011 року

П.С.Атаманчук, І.М.Конет

Міжнародний форум з інноваційних освітніх технологій

29–30 вересня у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка на базі фізико-математичного факультету кафедраю методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі (завідувач кафедри – П.С.Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВО України) проведено Міжнародну наукову конференцію “Інноваційні технології управління компетентнісно-світоглядним становленням учителя: фізика, технології, астрономія”.

29 вересня о 9:30 в актовій залі університету конференцію відкрив В.О.Савчук, проректор з міжнародних відносин і зв'язків із органами самоврядування, державної влади та засобів масової інформації.

Далі конференція розпочала роботу у режимі першого пленарного засідання. З цікавими і змістовними доповідями виступили:

Атаманчук Петро Сергійович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АН ВО України, завідувач кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “ІННОВАТИКИ КОМПЕТЕНТІСНО-СВІТОГЛЯДНОГО ВИМІРУ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ”,

Льїн Вадим Олексійович, доктор фізико-математичних наук, професор кафедри загальної і теоретичної фізики Московського педагогічного державного університету “ИННОВАЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ ФИЗИКИ С УЧЕТОМ ИНТЕГРАЦИИ В ЕДИНОЕ ЕВРОПЕЙСКОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО”,

Нікіфоров Костянтин Георгійович, доктор фізико-математичних наук, професор, академік РАПН, проректор з науково-дослідної роботи Калузького державного педагогічного університету ім. К.Е.Цюлковського “ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ БАКАЛАВРОВ ФИЗИКИ К РАБОТЕ В ПРОФИЛЬНЫХ КЛАССАХ”,

Нікорич Валентина Захаріївна, доктор наук, професор, конференціар кафедри прикладної фізики і інформатики Молдавського державного університету імені Т.Г.Шевченка “ИЗУЧЕНИЕ ТЕРМОМАГНИТНЫХ ЭФФЕКТОВ В ПОЛУПРОВОДНИКАХ В РАМКАХ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО ЯВЛЕНИЯМ ПЕРЕНОСА”,

Сусь Богдан Арсентійович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної і теоретичної фізики Національного технічного

університету України “Київський політехнічний інститут” “ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФІЗИКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ”.

У другій половині дня конференція продовжила роботу в режимі другого пленарного засідання на якому з доповідями виступили:

Величко Степан Петрович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізики та методики її викладання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка “ЕЛЕКТРИВНИЙ СПЕЦКУРС З ОПТИКИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ФІЗИКИ”,

Садовий Микола Ілліч, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізики та методики її викладання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка “ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ МЕХАНІКИ”,

Сиротюк Володимир Дмитрович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики навчання фізики і астрономії Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова “ВИКОРИСТАННЯ КОМП’ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРОЦЕСІВ АНАЛОГОВО-ЦИФРОВОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ”,

Іваницький Олександр Іванович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізики та методики її викладання Запорізького національного університету “ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ НА ЗАСАДАХ КОНТЕКСТНОГО ПІДХОДУ”,

Гордієнко Тетяна Петрівна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, заступник директора з науково-педагогічної роботи Кримського економічного інституту ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” “АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОБУЧЕННЯ В ВИСШЕЙ ШКОЛЕ”,

Куліш Віктор Васильович, доктор фізико-математичних наук, професор, професор кафедри теоретичної фізики Національного авіаційного університету, заслужений діяч науки і техніки України “ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В КУРСІ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЗИКИ ДЛЯ АВІАЦІЙНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ”,

Орищин Юрій Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізики Національного лісотехнічного університету України

“ЗМІНА АКЦЕНТУ У ФОРМУВАННІ ЗМІСТУ ФІЗИКИ ВІД ІДЕАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ДО РЕАЛЬНИХ – ВИМОГА ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ”,

Савченко Віталій Федорович, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології, педагогіки та методики викладання фізики Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка “ЛЕКЦІЯ ЯК ПРОВІДНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ В ПЕДАГОГІЧНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ”;

Семеріков Сергій Олексійович, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри фундаментальних дисциплін Криворізького металургійного факультету Національної металургійної академії України “МОДЕЛЮВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИПАДКОВИХ ЧИСЕЛ”;

Богданов Ігор Тимофійович, доктор педагогічних наук, професор кафедри фізики та методики викладання фізики Бердянського державного педагогічного університету “ПРОГРАМНИЙ КОМПЛЕКС MATLAB WAVELET TOOLBOX У ЛАБОРАТОРНОМУ ПРАКТИКУМІ З ФІЗИКИ”.

30 вересня конференція продовжувала роботу в режимі секційних засідань. Працювали дві секції:

Секція 1. Принципи формування предметних дидактик в умовах євроінтеграційних процесів. Прогнозування професійних якостей фахівця

Керівники секції:

Атаманчук Петро Сергійович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АН ВО України, завідувач кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

Шут Микола Іванович, доктор фізико-математичних наук, професор, дійсний член НАПН України, дійсний член АН ВО України, завідувач кафедри загальної та прикладної фізики Інституту фізико-математичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Секретар секції:

Поведа Тетяна Петрівна, асистент кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Доповідачі:

Атаманчук Петро Сергійович, Бахтіна Олена Юріївна, Благодаренко Людмила Юріївна, Бордюг Олександр Васильович, Бугайова Поліна Вікторівна, Бурдейна Наталія Борисівна, Вовкотруб Віктор Павлович, Волинець Тетяна Василівна, Галатюк Михайло Юрійович, Гаффаров Ахмаджон Ад-

хамжонович, Голбан Ольга Олександрівна, Головка Микола Васильович, Гордієнко Тетяна Петрівна, Грищенко Геннадій Опанасович, Губанова Антоніна Олександрівна, Дмитренко Петро Васильович, Дмитрук Сергій Іванович, Заболотний Володимир Федорович, Засєкін Дмитро Олександрович, Збаравська Леся Юріївна, Ільїн Вадим Олексійович, Кириленко Олена Іванівна, Коваленко Ірина Володимирівна, Коробова Ірина Володимирівна, Кудрявцев Василь Володимирович, Кулик Людмила Олександрівна, Куликова Ольга Василівна, Кульчицький Віктор Іванович, Лазарчук Володимир Васильович, Ляска Оксана Петрівна, Ляшенко Олександр Іванович, Мендерецький Вадим Владиславович, Меньяйлов Сергій Миколайович, Михайлишина Гузель Фаниловна, Моклюк Микола Олексійович, Мислїнська Ніна Леонідівна, Недеогло Дмитро Дем'янович, Нікіфоров Константин Георгійович, Нікорич Валентина Захаріївна, Оленюк Ірина Василівна, Опачко Магдаліна Василівна, Оришин Юрій Михайлович, Осауленко Людмила Борисівна, Павлюк Олександр Миколайович, Панчук Олег Петрович, Пастушенко Сергій Миколайович, Поведа Тетяна Петрівна, Подопрігора Наталія Володимирівна, Попова Тетяна Миколаївна, Пташнік Леонід Іванович, Рибалко Андрій Володимирович, Рибалко Олена Славянівна, Рогожнікова Олеся Анатоліївна, Роздобудько Максим Олександрович, Савош Валентин Олексійович, Савченко Віталій Федорович, Садовий Микола Іллч, Семерня Оксана Миколаївна, Сергієнко Володимир Петрович, Сліпухіна Ірина Андріївна, Смирнова Оксана Юріївна, Стецик Сергій Павлович, Стрюк Андрій Миколайович, Сусь Богдан Арсентійович, Сусь Богдан Богданович, Ткаченко Анна Валеріївна, Торчук Михайло Васильович, Точиліна Тетяна Миколаївна, Трифонова Олена Михайлівна, Фоменко Володимир Валентинович, Форкун Наталія Володимирівна, Холзенева Марина Олександрівна, Швай Роксоляна Іванівна, Шут Микола Іванович.

Секція 2. Формування компетентнісно-світоглядних професійних якостей майбутніх вчителів фізики. Мультимедійні засоби та інтерактивні технології управління навчанням

Керівники секції:

Мендерецький Вадим Владиславович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

Кудін Анатолій Петрович, доктор фізико-математичних наук, професор, директор Інституту інформатики Національного педагогічного універ-

ситету імені М.П. Драгоманова.

Секретар секції:

Дмитрук Сергій Іванович, асистент кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Доповідачі:

Архипський Олександр Олегович, Атаманчук Петро Сергійович, Бендера Іван Миколайович, Бендес Юрій Петрович, Білик Роман Миколайович, Білюнас Анастасія Володимирівна, Богданов Ігор Тимофійович, Бодненко Тетяна Василівна, Бузько Вікторія Леонідівна, Величко Степан Петрович, Гнатюк Оксана Володимирівна, Головіна Ніна Анатоліївна, Гордієнко Тетяна Петрівна, Грабовський Сергій Васильович, Грищенко Геннадій Опанасович, Грунтей Тетяна Іванівна, Гур'євська Олександра Миколаївна, Дінділевич Євген Михайлович, Дима Ярослав Юрійович, Єфіменко Юрій Олександрович, Єфіменко Світлана Миколаївна, Єчкало Юлія Володимирівна, Жабєєв Георгій Володимирович, Ільїн Вадим Олексійович, Іваницька Наталія Анатоліївна, Іваницький Олександр Іванович, Івченко Володимир Валерійович, Каленик Михайло Вікторович, Кархут Володимир Якович, Кенєва Ірина Петрівна, Кудін Анатолій Петрович, Кудрявцев Василій Владимирович, Кузнєцова Олена Яківна, Кузьменко Ольга Степанівна, Кузьменков Сергій Георгійович, Кузьминський Олександр Володимирович, Куліш Віктор Васильович, Кух Аркадій Миколайович, Кух Оксана Михайлівна, Лазаренко Дмитро Сергійович, Лапека Ігор В'ячеславович, Лещенко Марія Петрівна, Лозовенко Оксана Анатоліївна, Мартинок Олександр Семенович, Менафова Юлія Валентинівна, Мисліцька Наталія Анатоліївна, Мінаєв Юрій Павлович, Муравський Сергій Анатолійович, М'ястковська Марина Олександрівна, Налєпа Наталія Василівна, Ніжегородцев Владислав Олександрович, Ніколаєв Олексій Михайлович, Одарчук Катерина Миколаївна, Остапович Наталія Володимирівна, Пархоменко Сергій Григорович, Пастушенко Сергій Миколайович, Пасько Ольга Олександрівна, Пильнюк Олександр Олександрович, Пінчук Ольга Павлівна, Поведа Руслан Анатолійович, Портяний Ігор Петрович, Пришляк Оксана Юріївна, Прокопова Ольга Петрівна, Рудь Анатолій Володимирович, Садовий Микола Ілліч, Саєнко Олег Васильович, Свириденко Олена Федорівна, Семеріков Сергій Олексійович, Сидорчук Людмила Андріївна, Сиротюк Володимир Дмитрович, Сичевська Наталя Сергіївна, Скиба Юрій Андрійович, Слободяник Ольга Володимирівна, Смирнова Оксана Юріївна, Смержевський Людвіг Октав'янович, Смор-

жевський Юрій Людвігович, Соловійова Наталія Вікторівна, Соменко Дмитро Вікторович, Стеценко Максим Олександрович, Тарасенко Богдан Миколайович, Теплицький Ілля Олександрович, Теплицький Олександр Ілліч, Ткаченко Ігор Анатолійович, Федчишин Ольга Михайлівна, Чижська Тетяна Григорівна, Чорна Оксана Григорівна, Чуйко Геннадій Петрович, Шатковська Галина Іванівна, Шевчук Олександр Володимирович, Ширина Тетяна Олександрівна, Шишкін Геннадій Олександрович, Штофель Ольга Олександрівна, Шубчинський Василь Дмитрович, Шуліка Віктор Сергійович, Щирба Віктор Самуїлович, Щирба Олеся Вікторівна, Шука Галина Петрівна, Яблочников Сергій Леонтійович, Яремчук Ольга Миколаївна.

У роботі конференції брали участь понад 180 осіб, у тому числі 3 представники Росії, 5 – Молдови, 2 – Словаччини. Серед учасників форуму понад 30 докторів наук, професорів; понад 50 кандидатів наук, доцентів; докторанти, аспіранти, вчителі, магістранти та студенти. 30 вересня для студентів 3-го курсу фізико-математичного факультету доктором педагогічних наук, професором С.П. Величком (Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка) проведено майстер-клас з проблем хвильової оптики в шкільному курсі фізики.

За результатами конференції опубліковано “Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Випуск 17” обсягом 41,25 умов. друк. арк.

У передмові до збірника зазначено, що “Сьогодні престижність педагогічної діяльності, спрямованої на підготовку майбутніх учителів фізико-технологічного профілю видається безсумнівною: саме такі фахівці є носіями та популяризаторами ідеології науково-технічного прогресу, тлумачами і коментаторами сучасних уявлень про наукову картину світу, новаторами та трансляторами науково-технологічних впроваджень (нанотехнології, енергозберігаючі технології, агротехнічні технології, технології створення матеріалів з наперед заданими властивостями, космічні технології тощо).”

Матеріали 17-го випуску збірника є специфічним відображенням ідеології управління компетентнісно-світоглядним становленням майбутнього учителя фізико-технологічного профілю, що втілено у таких змістових частинах:

- принципи формування предметних дидактик в умовах євроінтеграційних процесів,
- освітньо-професійна програма та освітньо-кваліфікаційна характеристика як засіб прогнозування професійних якостей фахівця,

- формування компетентнісно-світоглядних професійних якостей майбутніх вчителів фізики (астрономії) та трудового навчання,
- мультимедійні засоби та інтерактивні технології управління навчанням студентів (учнів): фізика, технології, астрономія,
- Лісабонська стратегія європейської інтеграції в галузі освіти як визначальний чинник інновацій у підготовці фахівця.

О.В.Кеба, І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва

Звітна наукова конференція викладачів, докторантів університету за підсумками НДР у 2010–2011 навчальному році

Відповідно до програми 16–17 березня 2011 року проведено звітну наукову конференцію викладачів, докторантів і аспірантів за підсумками НДР у 2010–2011 навчальному році. 16 березня конференція відбувалася в режимі секційних засідань у навчальних корпусах факультетів університету. Працювали 15 секцій: історії, української філології та журналістики, українського мовознавства, педагогіки, мовознавства, літературознавства, фізико-математичних наук, психології, корекційної та соціальної педагогіки і психології, економічних дисциплін, природничих наук, теорії і практики дошкільної та початкової освіти, теорії мовознавства і методики його викладання в початковій школі, мистецьких дисциплін, фізичної культури. 17 березня проведено пленарні засідання, на яких підведено підсумки роботи секцій і підсекцій та намічено перспективні плани НДР у 2010–2011 навчальному році.

Секція “Історії”

16 березня на історичному факультеті працювали такі підсекції: “Давньої і середньовічної історії України”, “Нової історії України”, “Новітньої історії України”, “Регіональної історії”, “Історіографії та джерелознавства”, “Всесвітньої історії та методики викладання історичних дисциплін у ВНЗ”, “Філософських дисциплін”, “Політології та соціології”.

Під час роботи підсекції “Давньої і середньовічної історії України” заслухано доповіді А.Ф.Гуцала, В.І.Гуцала, В.І.Якубовського, О.Л.Баженова, С.О.Семенчука. Особливий інтерес викликали виступи В.І.Якубовського, О.Л.Баженова.

Надзвичайно плідно працювали підсекції “Нової історії України” і “Історіографії та джерелознавства”.

Під час роботи підсекції “Нової історії України” (керівник А.Г.Філінюк, секретар С.А.Сидорук) було заслухано 12 виступів науково-педагогічних працівників, аспірантів і здобувачів. Доповідачам було поставлено багато цікавих запитань, а в обговоренні взяли участь усі учасники засідання.

З метою покращення роботи наступних конференцій було висловлено такі пропозиції:

- професори В.С.Степанков та А.Г.Філінюк запропонували надалі проводити засідання секцій і підсекцій конференції не після навчальних занять, а хоча б після 1-ї пари, що сприяло би створенню сприятливих умов для виступів усіх заявлених у програмі учасників і належному обговоренню їх доповідей;

- необхідно залучати до роботи підсекцій магістрантів, членів студентських наукових гуртків і проблемних груп.

На засіданні підсекції “Історіографії та джерелознавства” (керівник Л.В.Баженов, секретар В.В.Верстюк) було заслухано 19 виступів науково-педагогічних працівників, аспірантів і здобувачів.

Учасники засідання ухвалили такі пропозиції:

- зобов’язати доповідачів активніше брати участь у роботі підсекцій;
- викладачам вчасно подавати матеріали до збірника.

Активно проходила робота також в інших підсекціях. Загалом, переважна більшість викладачів, докторантів та аспірантів, які подали свої теми для участі в конференції, виступили з відповідними доповідями, відбулися обговорення цих доповідей та наукова дискусія.

За результатами роботи конференції на історичному факультеті було ухвалено наступні пропозиції:

1. Визначити спеціальні дні науки та організувати роботу секцій так, щоб на засіданнях були присутні також магістранти і студенти старших курсів.

2. Для більш ефективної роботи підсекцій рекомендувати кількість виступаючих не більше 10 осіб.

3. За умови вчасного подання матеріалів видавати збірник статей до кінця поточного навчального року.

Секція “Української філології та журналістики”

Секцією “Української філології та журналістики” керували М.Г.Кудрявцев, доктор філологічних наук, професор (завідувач кафедри історії української літератури та компаративістики), М.С.Васьків, доктор філологічних наук, професор (завідувач кафедри журналістики), Ю.О.Маркітантов, кандидат філологічних наук, доцент (декан факультету української філології та журналістики), Т.Й.Франчук, кандидат педагогічних наук, доцент (завідувач кафедри педагогіки) – відповідно до наукового спрямування і профільності наукових досліджень керівників.

Секцію “Української філології та журналістики” було поділено на підсекції “Давньої та нової української літератури, фольклору і народознавства” (керівник – Н.О.Лаврусевич, кандидат педагогічних наук, доцент), “Новітньої української літератури” (керівник – М.С.Васьків, доктор філологічних наук, професор), “Теорії літератури та компаративістики” (керівник – М.Г.Кудрявцев, доктор філологічних наук, професор), “Журналістики” (керівник – Є.І.Сохацька, кандидат філологічних наук, професор), “Історії української мови та діалектології” (керівники – Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор та Б.О.Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент, докторант), “Лексики, фразеології та методики мови” (керівник – А.С.Попович, кандидат філологічних наук, доцент), “Лінгвостилістики” (керівник – Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор), “Граматика” (керівник – Я.М.Чопик, кандидат філологічних наук, доцент).

На факультеті української філології та журналістики працювали три секції та дев’ять підсекцій. Таке розмежування наукових інтересів дало можливість науковцям глибше проникнути в сутність проблеми, що вивчається та розширити коло своїх наукових поглядів.

У роботі підсекцій було задіяно 69 осіб, 22 із яких є офіційними аспірантами кафедр історії української літератури та компаративістики, журналістики, педагогіки та української мови й один – аспірантом кафедри мови та стилістики ЗМІ Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Це свідчить про високий рівень наукової роботи кандидатів, докторів наук та аспірантів і докторантів.

Загалом, конференція пройшла успішно, і жодних зауважень з боку керівників секцій щодо організації її роботи на факультеті української філології та журналістики не було. Щоправда, окремі підсекції довелося об’єднати через відсутність керівників та окремих аспірантів. Так, наприклад, було об’єднано підсекції “Давньої та нової української літератури,

фольклору та народознавства” і “Новітньої української літератури” через перебування керівника першої підсекції Н.О.Лаврусевич на стажуванні та відсутність двох осіб цієї ж секції через хворобу. До роботи цих же підсекцій довелось долучити і підсекцію журналістики, оскільки її керівник Є.І.Сохацька перебувала у відражденні, а сама підсекція була представлена лише чотирма особами.

За підсумками роботи наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів за підсумками НДР у 2010 році було винесено на обговорення і підтримано такі пропозиції щодо організації роботи конференції:

1. Покласти відповідальність за забезпечення участі у роботі конференції аспірантів і докторантів на керівників кандидатських та докторських дисертацій.

2. Завідувачам кафедр задалегідь повідомляти заступника декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу про можливість відсутності штатних працівників кафедр через проходження стажування чи відраждення з метою забезпечення якісної роботи підсекцій.

Секції “Літературознавства” та “Мовознавства”

Наукова конференція підвела підсумки НДР викладачів, докторантів та аспірантів факультету іноземної філології у 2010 р. і засвідчила зростання якісного показника цієї роботи. Учасники працювали в двох секціях (“Літературознавства” та “Мовознавства”) та 10 підсекціях. Основні напрямки досліджень визначалися як проблематикою колективних тем, які розробляються на кафедрах факультету, так і проблемами індивідуальних наукових розвідок. У роботі підсекцій використовувалися різні форми роботи, що сприяло виникненню дискусій та ґрунтовному обговоренню проблем.

Робота в секції “Літературознавства” проходила в двох підсекціях (“Російської літератури та теорії літератури” і “Зарубіжної літератури та порівняльного літературознавства”). Із заявлених у програмі 29 учасників з доповідями у підсекціях виступили 16, з них 6 аспірантів. Показово те, що з доповідями на конференції виступили аспіранти 1-го року навчання. Тематика доповідей засвідчує розмаїття наукових інтересів учасників конференції. У центрі уваги опинилися проблеми структури літературного твору та художнього образу, проблема жанрів та їх модифікацій, засоби художньої виразності, специфіка компаративного аналізу. Значна кількість доповідей була присвячена дослідженню поетики творчості окремих письменників. Жваву дискусію й інтерес викликали доповіді, присвячені проблемам викладання російської та зарубіжної літератури у вищій школі.

Приємно вражає зростання наукового рівня досліджень аспірантів, молодих викладачів.

Робота в секції “Мовознавства” проходила у 8 підсекціях (“Слов’янського мовознавства”, “Методичних аспектів фахової підготовки сучасного вчителя”, “Актуальних проблем дискурсивного аналізу”, “Когнітивно-прагматичних особливостей мовних одиниць”, “Мовних явищ в аспекті інтерпретації та перекладу”, “Актуальних проблем лінгвістики та навчання іноземних мов”, “Теорії та методики викладання іноземних мов”, “Міжкультурних та соціолінгвістичних факторів у навчанні німецької мови”). Із заявлених у програмі 70 учасників з доповідями у підсекціях виступили 63. Доповіді викладачів та аспірантів відзначалися новизною, актуальністю і засвідчили як широту інтересів науковців, так і їх високий фаховий рівень. Основна увага зосереджена на подальшій розробці актуальних мовознавчих проблем, серед яких: основні тенденції розвитку сучасних мов, мовні явища в аспекті інтерпретації, теорія і методика викладання іноземних мов. Доповіді учасників були присвячені різним аспектам мови та мовлення: лінгвокультурологічному, комунікативному та когнітивному.

В підсекції “Міжкультурних та соціолінгвістичних факторів у навчанні німецької мови” було розглянуто широкий спектр проблем: Дидактичні проблеми навчання німецької мови аналізувалися у доповідях викладачів і аспірантів кафедри – Г.Г.Братиці, Т.В.Боднарчук, Т.В.Зданюк, О.С.Шмирко, Ю.А.Крецької, Т.В.Калинюк, різноманітні лінгвістичні аспекти – у виступах Л.О.Іванової, В.Ф.Казимір, Л.Б.Іото, Ж.Г.Гуменюк, Т.В.Сторчової, М.І.Микуляк, І.М.Яремчук, Н.М.Стрельчук, А.М.Гуски; проблемам літературознавчого характеру були присвячені дослідження Г.В.Фоміної, О.О.Добринчук, В.Г.Притуляка, Т.А.Гавловської. Серед аспірантів кращими відзначено виступи Т.В.Калинюк, Т.В.Сторчової, О.О.Добринчук.

В підсекції “Когнітивно-прагматичних особливостей мовних одиниць” з доповідями виступили 11 викладачів. Найбільш об’ємними та досліджуваними виявилися розвідки А.П.Ситника та Т.Л.Гурман.

Із заявлених у програмі 10 доповідей на засіданні підсекції “Актуальних проблем дискурсивного аналізу” було заслухано 8. У доповідях було відображено наукові інтереси учасників підсекції: характеристики мовленнєвого спілкування у стандартних/нестандартних комунікативних ситуаціях з урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних та ін. чинників. Ефективними та послідовними виявилися наукові виступи з художнього дискурсу (А.А.Марчишина, А.О.Хоптяр, О.В.Лівіцька, І.А.Свідер, О.М.Марчук, Н.І.Фрасинюк).

В підсекції “Методичних аспектів фахової підготовки сучасного вчителя” з доповідями виступили 6 викладачів. Кращими доповідачами визнано О.В.Яковлеву та Н.Г.Коваль.

Викладачі кафедри іноземних мов працювали у трьох підсекціях: “Мовних явищ в аспекті інтерпретації та перекладу”, “Актуальних проблем лінгвістики та навчання іноземних мов”, “Теорії та методики викладання іноземних мов”. У роботі підсекцій взяли участь і виступили з доповідями 20 викладачів та аспірантів кафедри. Учасники конференції представили доповіді з актуальних проблем філологічної та педагогічної наук. Виступи викликали жвавий інтерес і спонукали до цікавої й плідної дискусії. Учасники продемонстрували розмаїття тем і підходів. Кращі доповіді були представлені кандидатом педагогічних наук А.О.Трофименко, викладачами А.О.Крук, О. В.Моштак.

Активне обговорення викликали доповіді учасників підсекції “Слов’янського мовознавства”, присвячені проблемам розвитку російської мови.

Всі представлені доповіді були цікавими, змістовними, аргументованими.

Важливим результатом роботи конференції було прийняття практичних висновків та рекомендацій, у яких відображено позицію учасників. Звітна конференція показала, що викладачі факультету іноземної філології ведуть плідну науково-дослідну роботу, розробляють актуальні проблеми, що мають вагоме теоретичне та практичне значення. Результати їх досліджень відображено у фахових наукових збірниках та у збірниках наукових праць університету.

Водночас конференція засвідчила певні недоліки в її організації та проведенні. Перш за все це стосується терміну проведення конференції, публікації її матеріалів. Обговорення результатів конференції на пленарному засіданні дає підстави для визначення наступних пропозицій щодо організації та проведення звітної конференції за підсумками НДР викладачів, докторантів та аспірантів у 2010 р. та поліпшення НДР:

1) проводити конференцію в спеціально визначений для цього день (наприклад, День науки);

2) урізноманітнити форми проведення звітних конференцій;

3) ширше використовувати мультимедійні засоби;

4) запрошувати на конференцію вчителів та викладачів навчальних закладів різних типів з метою обміну досвідом викладання предметів;

5) для ефективного проведення конференції здійснювати друк матеріалів до початку конференції;

6) вивчати і впроваджувати досвід організації та проведення Інтернет-

конференцій;

7) аспірантам другого та третього років навчання активізувати роботу над темами дисертаційних досліджень;

8) молодим викладачам більш чітко окреслити рамки проблематики наукових досліджень та дотримуватися їх;

9) у доповідях більше звертати увагу на прикладний характер дослідження та його практичне застосування.

Секція “Фізико-математичних наук”

Секція фізико-математичних наук працювала у складі 7 підсекцій: алгебри та математичного аналізу; диференціальних рівнянь, різницевих та інтегральних рівнянь; методики викладання математики; фізики; методики навчання фізики та трудового навчання; формування фізико-технологічних компетентностей у процесі професійного навчання студентів; інформатики.

Підсекція “Методики викладання фізики та трудового навчання” (керівник: А.М.Кух, кандидат педагогічних наук, доцент; секретар: О.М.Павлюк) працювала у складі 11 осіб, було виголошено 8 доповідей.

Робота секції проходила відповідно до програми. Було залучено практично всіх доповідачів із вказаної тематики. Їх автори – переважно викладачі кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі (А.М.Кух, О.М.Ніколаєв, О.М.Семерня, Т.П.Поведа, Є.М.Дінділевич, М.О.Роздобудько, О.М.Павлюк, М.О.Мястковська).

В обговоренні доповідей взяли активну участь усі члени підсекції. Розпочав роботу підсекції кандидат педагогічних наук, доцент А.М.Кух з темою “Засоби формування професійно-методичної компетенції майбутнього учителя фізики”. Завершила роботу підсекції С.В.Дембіцька. Найбільшу увагу привернула доповідь кандидата педагогічних наук, доцента О.М.Семерні “Методичні особливості формування професійних компетенцій майбутнього вчителя фізики у вищих навчальних закладах”. Цікавими були доповіді асистента кафедри Є.М.Дінділевича та докторанта О.М.Ніколаєва.

Підсекція “Формування фізико-технологічних компетентностей у процесі професійного навчання студентів” (керівник: О.П.Панчук, кандидат педагогічних наук, старший викладач) працювала у складі 11 осіб, було виголошено 7 доповідей.

Тематика доповідей стосувалась таких напрямків: формування експериментальної компетентності учнів старшої школи (В.В.Мендерецький, доктор педагогічних наук, професор), зв’язок трудового навчання з ос-

новами наук як важливий принцип політехнічної освіти (О.П.Панчук, кандидат педагогічних наук, старший викладач). Кращими визнано доповіді: “Розвиток пізнавального інтересу учнів у процесі розв’язування фізичних задач в основній школі” (В.С.Шуліка, аспірант кафедри), “Формування предметної компетентності у процесі складання та розв’язування фізичних задач студентами вищих навчальних закладів” (С.А.Муравський, аспірант), “Сучасні проблеми навчального фізичного експерименту” (С.О.Дмитрук, асистент кафедри МВФ і ДТОГ).

На підсекції “Диференціальних рівнянь, різницевих та інтегральних рівнянь” (керівник: Ю.В.Теплінський, доктор фізико-математичних наук, професор, секретар: В.А.Недокіс, кандидат фізико-математичних наук, старший викладач) було заслухано три доповіді із вказаної тематики. Робота підсекції проходила відповідно до програми. Їх автори – переважно викладачі кафедри диференціальних рівнянь та методики викладання математики (Ю.В.Теплінський, М.А.Михацький, В.А.Недокіс, С.О.Кріль). Доповіді та їх обговорення активно залучили всіх учасників підсекції. Пропонується для відзначення доповіді Ю.В.Теплінського “Деякі проблеми диференціально-різницевих рівнянь із нескінченною кількістю відхилень аргументу” та С.О.Кріль “Розв’язування задачі Лагранжа теорії керування проекційно-ітеративним методом”.

На підсекції “Методики викладання математики” (керівник: Л.О.Сморжевський, кандидат педагогічних наук, професор, секретар: Ю.Л.Сморжевський, кандидат педагогічних наук, старший викладач) було заслухано 4 доповіді. Доповіді присвячені проблемам методики використання наочності при вивченні многочленів у курсі алгебри 7 класу. Кращими визнано доповіді: кандидата педагогічних наук, старшого викладача кафедри диференціальних рівнянь та прикладної математики Ю.Л.Сморжевського “Про методику використання наочності при розв’язуванні задач на складання рівнянь і систем рівнянь у курсі алгебри 7 класу” та кандидата фізико-математичних наук, доцента В.В.Мойка “Прямі в геометрії трикутника”.

Під час роботи підсекції “Фізики” (керівник: Ц.А.Криськов, кандидат фізико-математичних наук, доцент, секретар: А.О.Губанова, кандидат фізико-математичних наук, доцент) заслухано 6 доповідей. Після дискусії кращою визнано доповідь викладачів кафедри М.В.Беркешука та С.В.Оптасюка “Дослідження метричних параметрів квантових точок селеніду кадмію оптичним методом”.

Робота підсекції “Інформатики” (керівник: В.А.Федорчук, кандидат

технічних наук, доцент, докторант, секретар: Г.В.Кудрявцева, асистент) проходила відповідно до програми. Тематика доповідей стосувалася математичного моделювання, методів викладання інформатики у ВНЗ, використання інформаційних та мережевих технологій. Було заслухано 17 доповідей із вказаної проблематики. Їх авторами є викладачі кафедри інформатики і методики викладання інформатики (І.І.Водяник, В.А.Федорчук, В.А.Іванюк, О.Б.Розумовська, О.А.Смалько, В.А.Власов, Г.В.Кудрявцева, А.Б.Андруховський, В.В.Понеділок, М.О.Мястковська та ін.). Доповіді та їх обговорення активно залучили всіх учасників підсекції. Найкращими визнано доповіді кандидата технічних наук, доцента, докторанта В.А.Федорчука “Просторово-оборотні комп’ютерні моделі розподілених динамічних ланок”, асистента кафедри інформатики М.О.Мястковської “Використання програмних засобів математичного моделювання в навчальному процесі”.

Підсекція “Алгебри та математичного аналізу” (керівник: Ю.В.Гнатюк, кандидат фізико-математичних наук, доцент, секретар: Н.М.Сорич, кандидат фізико-математичних наук, доцент) було представлено 11 доповідями, тематика яких стосувалася дослідження необхідних та достатніх умов екстремального елемента для задачі найкращого у розумінні опуклої функції рівномірного наближення неперервного компактно-значного відображення множиною неперервних однозначних відображень. Найкращою визнано доповідь кандидата фізико-математичних наук, доцента В.І.Годича “Інтегральне подання антилінійного самоспряженого оператора”.

До значимих можна віднести виступ кандидат фізико-математичних наук, доцента Ю.В.Гнатюка “Необхідні, достатні умови та критерії екстремального елемента для задачі найкращого у розумінні опуклої функції рівномірного наближення неперервного компактнозначного відображення множиною неперервних однозначних відображень” та кандидата фізико-математичних наук, викладача О.В.Зеленського “Властивості жорстких допустимих сагайдаків матриць показників”.

На конференції було заплановано заслухати 61 доповідь, а було заслухано загалом 56 доповідей, зміст яких оформлено у вигляді статей і подано до друку до університетського збірника.

Пропозиції:

1) Звернути увагу на організацію та умови проведення незалежного тестування з фізики, зокрема, на раціонально-логічне та почуттєво-ціннісне начало учня, а не тільки контролювання репродуктивної складової навчального процесу з фізики.

2) Покращити матеріально-технічну забезпеченість кафедри методики викладання фізики та ДТОГ з метою підвищення якості сприйняття методичного матеріалу виступів фахівців на конференціях та семінарах.

3) Якісне виконання наукових досліджень експериментального характеру вимагає значних затрат часу, тому варто хоча б частково враховувати цей час у ході планування навчального навантаження викладачів.

4) Колективно працювати над спорідненими проблемами.

5) Розробити систему преміювання кращих доповідей.

Секція “Психології”

Наукова конференція викладачів та магістрантів факультету психології проходила в 4 підсекціях, на яких було заслухано 47 доповідей. Так, у підсекції “Загальної та практичної психології” взяли участь 18 викладачів. Потрібно відзначити такі роботи:

1. Історія створення першої експериментальної психологічної лабораторії В.Вундтом (А.І.Шинкарюк, доктор психологічних наук, професор).

2. Проблеми діагностики депресії у дітей дошкільного віку (Н.І.Бігун, кандидат психологічних наук, доцент).

3. Чинники шкільної неуспішності молодших школярів (О.В.Гудима, кандидат психологічних наук, доцент).

4. Особливості психопрофілактики суїцидальності у середовищі студентської молоді (А.В.Олійник, кандидат психологічних наук, асистент).

5. Розуміння душі українського народу в історико-психологічних та літературних працях Й.Й.Ролле (О.А.Чеканська, асистент).

У підсекції “Психології освіти” виступили 13 викладачів. Цікавими та змістовними були такі роботи:

1. Значення соціальної взаємодії для розвитку психіки та особистості студента (Дуткевич Т.В., кандидат психологічних наук, професор).

2. Використання майстер-класу у підвищенні кваліфікації психологів (В.М.Федорчук, кандидат психологічних наук, доцент).

3. Становлення професійних цінностей майбутнього вчителя у процесі соціалізації (Н.П.Панчук, кандидат психологічних наук, доцент).

4. Формування громадянськості у педагогічних поглядах С.Ананьїна (І.О.Кучинська, кандидат педагогічних наук, доцент).

5. Інтерактивні якості особистості вчителя (В.А.Терещенко, кандидат психологічних наук, доцент).

У підсекції “Психології праці та управління закладами освіти” виступили 8 викладачів. Відзначалися актуальністю та змістовністю такі роботи:

1. Умови формування готовності до професійної діяльності на етапі професійного навчання (О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент).

2. Зміст та особливості креативного потенціалу особистості (В.М.Сич, кандидат психологічних наук, доцент).

3. Методи підвищення показників логічної класифікації у молодших школярів (С.В.Дорофей, кандидат психологічних наук, старший викладач).

4. Шляхи реалізації індивідуального підходу у навчанні в старшій школі (Л.П.Скорич, старший викладач).

У підсекції “Медико-біологічних дисциплін і клінічної психології” взяли участь 8 викладачів. Необхідно відзначити такі роботи:

1. Психологічні та медико-біологічні аспекти психічного здоров’я (А.В.Михальський, кандидат медичних наук, доцент).

2. Генетичні складові етіології раннього дитячого аутизму (Т.О.Богущка, кандидат біологічних наук, доцент).

3. Динаміка та порівняльний аналіз захворюваності студентів за 2008–2010 роки (В.Т.Грубляк, кандидат медичних наук, доцент В.В.Грубляк, кандидат медичних наук, старший викладач, І.І.Антонюк, головний лікар центру “Довголіття”).

4. Цілі і принципи шкільної психологічної освіти (С.О.Ренке, кандидат психологічних наук, асистент).

Потрібно зазначити, що робота секції пройшла на належному науково-теоретичному рівні. Доповіді були змістовними та актуальними.

Секція “Корекційної та соціальної педагогіки і психології”

У ході роботи секції було заслухано наукові доповіді, що стосувалися проблем корекції, діагностики, соціального супроводу дітей з порушеннями психічного розвитку. Робота була організована у трьох підсекціях, за результатами роботи яких було визначено найкращі виступи.

У ході роботи підсекції логопедії та спеціальних методик було заслухано 10 доповідей:

1. Доцент Н.С.Гаврилова у виступі “Сучасний стан вивчення дислексій у дітей на Україні” висвітлили актуальні питання дослідження проблеми дислексії у дітей.

2. Асистент Ю.В.Галецька у виступі “Особливості викладання курсу “Соціально-побутове орієнтування” в допоміжній школі” розкрила особливості викладання курсу “Соціально-побутове орієнтування” у допоміжній школі, визначила форми та методи формування соціально-побутових

навичок у дітей з вадами психофізичного розвитку.

3. Доцент О.В.Гаврилов у виступі “До питання правового розумово відсталих учнів” відображені особливості правового виховання розумово відсталих школярів, дано характеристику дітей з легкою розумовою відсталістю.

4. Доцент В.Е.Левицький у виступі “До питання про формування комунікативних вмінь в учнів старших класів з порушеннями інтелекту” розглянув актуальні психолого-педагогічні проблеми формування комунікативних вмінь в учнів з порушеним інтелектом засобами використання лексичних, стилістичних, лексико-граматичних і граматико-стилістичних вправ.

5. Асистент О.В.Константинов у доповіді “Організація трудового виховання розумово відсталих дітей” розкрив системний підхід щодо організації трудового виховання розумово відсталих учнів в умовах спеціальної школи.

6. Старший викладач О.П.Мілевська у доповіді “Корекційні можливості образотворчої роботи з дружокласниками із ЗНМ” висвітлила результати теоретико-практичного дослідження корекційних можливостей образотворчої діяльності з учнями 2-х класів із специфічною мовленнєвою патологією – загальним недорозвитком мовлення, які вказують на об’єктивні розвивальні фактори цієї діяльності щодо мовленнєвої стимуляції учнів, активізації у них словника спеціальних понять і термінів, розвитку оптико-просторових функцій та мілкої моторики.

7. Асистент О.І.Швец у доповіді “Використання нетрадиційних методів у роботі з дітьми з вадами психофізичного розвитку” розглянула питання можливості використання нетрадиційних методів у корекційній роботі з дітьми з психофізичними вадами в умовах навчально-реабілітаційного центру.

8. Асистент Сімко А.В. у доповіді “Розвиток психомоторних якостей дітей дошкільного віку з вадами інтелекту у повсякденній трудовій діяльності” розкрила теоретичне обґрунтування та значення психомоторних якостей (сила, спритність, витривалість) у дітей-олігофренів дошкільного віку та їх вплив на повсякденну трудову діяльність.

9. Асистент С.М.Гуменюк у доповіді “Особливості індивідуальної психологічної роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку в умовах реабілітаційного центру” висвітлила особливості індивідуальної роботи психолога з дітьми з ДЦП та комплексними вадами в умовах реабілітаційного центру.

10. Асистент О.Б.Белова у доповіді “Обґрунтування методик дослідження агресивності у дітей молодшого шкільного віку з ПМР” здійснила аналіз наукової літератури, який розкриває основні методики, що досліджують агресивну поведінку особистості. Діагностичні методики розподілені за віковою періодизацією, а також за усвідомленим та неусвідомленим рівнем агресії. Визначено, що більшість їх направлено на вивчення агресивного стану у підлітків, юнаків та дорослих ніж для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

УХВАЛИЛИ: Найкращою доповіддю вважати виступ старшого викладача кафедри логопедії та спеціальних методик О.П.Мілевської на тему “Корекційні можливості образотворчої роботи з другокласниками із ЗНМ”

У ході роботи підсекції “Соціальної педагогіки і психології” було заслухано 14 доповідей.

ВИСТУПИЛИ:

Доцент Л.П.Мельник з доповіддю “Дитяча бездоглядність як соціально-педагогічна проблема”, яка висвітлює проблему дитячої бездоглядності як поширену в Україні внаслідок соціально-економічних, політичних конфліктів, духовної кризи українського суспільства. Дитяча бездоглядність набуває загрозливих масштабів і свідчить про неготовність та небажання суспільства включитися у процеси вирішення проблеми. Автор пропонує шляхи вирішення проблеми шляхом проведення превентивних заходів соціальними педагогами.

Доцент В.І.Співак у доповіді “Особливості навчання та виховання дезадаптованих школярів” в якій розкрив проблеми появи важковиховуваних дітей та розглянув особливості застосування методів психологічної діагностики таких дітей.

Доцент О.М.Опалюк у доповіді “Особливості соціально-педагогічної роботи з підлітками з девіантною поведінкою” розкрив питання визначення ролі інклюзивної освіти у соціалізації дітей з вадами психофізичного розвитку.

Доцент О.В.Коган у доповіді “Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами” дала визначення і обґрунтувала поняття “діти-сироти” та розкрила особливості соціально-педагогічної роботи з такою категорією дітей.

Асистент Н.М.Дідик у доповіді “Педагогічні засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів” розкрила педагогічні засоби розвитку професійно-значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Старший викладач Ю.В.Сербалюк у доповіді “Соціальна допомога населенню в Республіці Польща” висвітлив досвід, специфіку роботи соціального працівника в Республіці Польща. Він зазначив, що основним нормативним документом у Європі, що регулює правовідносини у сфері соціального захисту, є Європейська соціальна хартія, яка Україною підписана 7 травня 1996 р. і ратифікована 14 вересня 2006 р. Здійснюючи формування системи соціального захисту за європейськими стандартами в нашій країні, важливо буде вивчити досвід Республіки Польща, яка недавно розпочала реформування цієї сфери у зв’язку зі вступом до ЄС. Досвід налагодження соціального захисту у Республіці Польща заслуговує на увагу в плані заміни субсидій і пільг на адресовану грошову допомогу та широкого залучення до справи соціальної підтримки неурядових організацій.

Доцент О.М.Приданнікова у доповіді “Особливості організації самовиховання у допоміжній школі” розглянула основні проблеми організації самовиховання учнів допоміжних шкіл. Зазначила, що на заваді самовиховання розумово відсталих підлітків стоїть особистісна незрілість. Формування самосвідомості, вольової саморегуляції та привласнення мотивів соціальної поведінки сприятимуть самовихованню розумово відсталих підлітків.

Доцент М.П.Матвеева у доповіді “Корекція емоційної сфери дітей з психофізичними вадами” в ході якої висвітлила проблему особливостей емоційного розвитку дітей дошкільного віку залежно від соціально-психологічних умов виховання.

Асистент Ж.В.Мельник у доповіді “Формування самостійності у стосунках з дорослими у процесі становлення самосвідомості у дошкільників” розкрила осмислення процесу формування самостійності у стосунках з дорослими у процесі становлення самосвідомості у дошкільників, визначила сутність поняття самостійності як динамічної характеристики особистості.

Асистент Т.І.Сметанюк у доповіді “Кадрова робота в установах соціального спрямування” ознайомила з особливостями роботи волонтерів у процесі студентського самоврядування та кадровою роботою в установах соціального спрямування.

Асистент О.С.Смоліна у доповіді “Напрями формування комунікативних здібностей у дошкільників із порушеннями психофізичного розвитку” відмітила сучасні принципи та основні етапи комплексної й індивідуальної діагностики затримки психічного розвитку у дітей в умовах роботи психолого-медико-педагогічної консультації.

Асистент Н.С.Гевчук з доповіддю на тему “Досвід психологічної та соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів у місті Кам’яні-Подільському” зазначила, що розглядаючи проблему виховання дітей трудових мігрантів, не можна обійти одного важливого аспекту, саме виховання такої категорії дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу. В умовах вищої педагогічної школи оптимальним варіантом підготовки майбутнього соціального педагога до здійснення соціально-педагогічної діяльності з дітьми трудових мігрантів є введення до навчального курсу “Технології соціально-педагогічної діяльності” окремих тем щодо виховання дітей трудових мігрантів в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Н.С.Гевчук зазначила, що готується до друку навчально-методичний посібник “Організація виховної роботи з дітьми трудових мігрантів в умовах загальноосвітнього навчального закладу”, що дозволить сформулювати професійні уміння соціального педагога по роботі з дітьми трудових мігрантів.

Асистент Т.М.Харькова у доповіді “Основні шляхи вирішення конфліктних ситуацій у сім’ї”, де вказала причини виникнення та основні шляхи попередження сімейних конфліктів відповідно до соціально-психологічних закономірностей розвитку сім’ї.

Асистент О.В.Ковальчук з доповіддю “Сучасний стан та перспективи розвитку дистанційної форми навчання у вищій школі” наголосила, що дистанційне навчання – новий засіб реалізації процесу навчання, в основу якого покладено використання сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, що дозволяють навчатись на відстані без безпосереднього, особистого контакту між викладачем і учнем.

УХВАЛИЛИ: Найкращою доповіддю вважати виступ асистента кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Н.С.Гевчук на тему: “Досвід психологічної та соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів у місті Кам’яні-Подільському”.

У ході роботи підсекції “Дефектологія” було заслухано 12 доповідей.

ВИСТУПИЛИ: Доцент О.М.Вержиковська у доповіді “Особливості проведення діагностичної діяльності при підготовці розумово відсталих дітей до навчання у школі”, яка дослідила теоретичні аспекти проблеми проведення діагностичної діяльності при підготовці розумово відсталих дітей до навчання у школі, а саме розкрила сутність, структуру, зміст та етапи даної діяльності.

Професор С.П.Миронова у своїй доповіді “Організація трудового вихо-

вання та профорієнтаційної роботи у сучасній допоміжній школі” розкрила питання, які висвітлюють мету, завдання та особливості трудового виховання і профорієнтаційної роботи у допоміжній школі.

Доцент І.Л.Рудзевич у доповіді “Формування історичних понять на уроках історії в допоміжній школі” охопила такі аспекти: уявлення про історичний час і часові стосунки та умови їх корекції у розумово відсталих учнів; створення в учнів уявлень віддаленості, тривалості і синхронності історичних подій на уроках історії; основні дидактичні прийоми і засоби формування часових уявлень у розумово відсталих учнів на уроках історії.

Доцент В.А.Гурський у доповіді “Просвітницька діяльність та педагогічні погляди Е.Канта” розкрив культурно-просвітницьку діяльність Е.Канта, його погляди на виховні ідеали підростаючого покоління.

Старший викладач О.М.Бонецька виступила з питанням “Образно-переносні засоби вираження квантитативності” у якому детально проаналізувала контекстуальні вияви категорії квантитативності й показала можливості її реалізації та експресії в авторському художньому мовленні.

Асистент Л.А.Кирилюк у своїй доповіді “Характеристика становлення сенсорно-перцептивної сфери дітей дошкільного віку” охарактеризувала сенсорно-перцептивну сферу дошкільників з розумовою відсталістю, розкрити особливості сенсорного розвитку дошкільників.

Асистент Ю.Ю.Бугера доповіла з проблеми “Теоретичні аспекти проблеми оптимізації уваги молодших школярів з розумовою відсталістю у навчальному процесі”, у якій розглянула питання становлення та оптимізації процесу уваги у розумово відсталих молодших школярів під час навчальних занять.

Асистент Н.І.Коваль свій виступ присвятила висвітленню проблеми “Особливості співпраці батьків і допоміжної школи у формуванні громадянськості”. Доповідь була присвячена проблемі громадянського виховання старшокласників з вадами розумового розвитку, зокрема, показано роль та особливості співпраці батьків і допоміжної школи у формуванні громадянськості учнів старших класів допоміжної школи.

Асистент А.В.Козак виступила з доповіддю “Особливості морального виховання розумово відсталих дошкільників”, у якій характеризує особливості морального розвитку розумово відсталих дошкільників.

Асистент О.Л.Копилова під час виступу розкрила питання “Теоретичні основи емоційного сприймання навколишньої природи розумово відсталими дошкільниками”, звернувши увагу на проблеми емоційного сприймання навколишньої природи розумово відсталими дошкільниками у

процесі екологічного виховання.

Асистент Т.О.Докучина у своїй доповіді “Залежність успішності від мотивації навчання молодших школярів з розумовою відсталістю” розкрила теоретичний аналіз формування мотивації навчання для розвитку інтересу, позитивного ставлення та бажання досягати успіху в розумово відсталих учнів у навчально-виховній діяльності.

УХВАЛИЛИ:

Найкращою доповіддю вважати виступ аспірантки кафедри дефектології Т.О.Докучиної на тему “Залежність успішності від мотивації навчання молодших школярів з розумовою відсталістю”.

Секція “Економічних дисциплін”

Робота секції проходила під керівництвом кандидата економічних наук, доцента П.А.Стрельбіцького й охоплювала роботу трьох підсекцій: “Економічної теорії”, яку очолював кандидат економічних наук, професор Ю.С.Латер; “Економіки підприємства” очолив кандидат економічних наук, професор М.І.Каньоса; “Управління персоналом і економіки праці” – кандидат економічних наук, доцент П.А.Стрельбіцький.

У роботі підсекції “Економічної теорії” взяли участь 14 осіб, серед них професор, 5 доцентів, 3 старших викладачі і 5 асистентів. У доповідях розглянули актуальні проблеми політичної економії, макроекономіки, мікроекономіки та сучасних економічних теорій.

У виступі професора Ю.С.Латера акцент було зроблено на особливостях сучасної структури виробництва національної економіки.

Докторант І.В.Ящишина досліджує вплив людського капіталу на інноваційний розвиток економіки.

Доцент В.С.Поліщук продовжив дослідження в галузі макросередовища маркетингу.

Доцент Г.Г.Зелик акцентувала увагу на інверсійних процесах в економіці України.

Т.П.Драганова, кандидат економічних наук у доповіді “Методичні основи дослідження фінансового розвитку” розглянула теоретичні аспекти методики дослідження фінансового розвитку в Україні.

Доцент С.М.Сідлярчук ознайомила з результатами дослідження теорії економічного лібералізму та визначила її вплив на ринкові реформи в Україні.

Старший викладач О.М.Тітаренко свій виступ присвятила соціалізації економічного розвитку, а саме методичного аспекту.

Старший викладач О.П.Свідер продовжив дослідження у сфері інвестиційного маркетингу, а саме як інструмента підвищення ефективності використання і залучення іноземних інвестицій.

Н.І.Мозолюк, старший викладач здійснила статистичний аналіз розвитку інноваційного комплексу України.

Основні аспекти трансформаційних відносин власності в перехідній економіці знайшли своє відображення у доповіді асистента кафедри І.В.Музичук

Асистент М.О.Гофман розкрила результати аналізу потенціалу попиту на молокопродукти в Хмельницькій області.

Асистент О.М.Чарановська темою свого дослідження обрала єдність соціальної держави, соціально відповідального бізнесу як основи соціально ринкового господарства.

Питання Європейської хартії місцевого самоврядування як чинника розвитку місцевих органів влади стосувався виступ асистента О.А.Стояновської.

Заслуговує на увагу спроба асистента Л.І.Шпак розглянути концептуальні підходи до визначення категорії “людський потенціал” у системі управління персоналом.

Серед кращих виступів підсекція відзначила доповіді І.В.Ящишиної, Т.П.Драганової, О.М.Чарановської.

У роботі підсекції “Економіки підприємства” із запланованих 11 взяли участь 13 осіб: доктор економічних наук, професор, 2 доценти, 3 старших викладачів, 4 асистенти, фахівець Центру регіональних досліджень, старший лаборант.

Розглядалися актуальні проблеми, які стосуються функціонування вищих навчальних закладів та підприємств.

З доповіддю “Оцінка сучасного стану демографічного потенціалу регіону” виступила доктор економічних наук, доцент С.Д.Лучик, у якій дала глибокий аналіз ситуації в Подільському регіоні. Продовжив тематику у своїй доповіді “Методи забезпечення державної регіональної політики” кандидат фізико-математичних наук, доцент В.С.Лучик. Також проблеми регіону, тільки вже з іншого боку, прозвучали у доповіді “Фактори і резерви підвищення якості праці на регіональному рівні”, яку зробила фахівець Центру регіональних досліджень Л.А.Яневич.

Досить цікавою була доповідь кандидата економічних наук, професора М.І.Каньоси на тему “Як вижити ВНЗ в умовах демографічної кризи”, у якій запропоновано конкретні пропозиції щодо виживання вищих навчаль-

них закладів в умовах цієї досить скрутної ситуації та запропоновано такі варіанти, за яких можна було б вийти з кризи з користю для закладу, покращивши якість кадрового професорсько-викладацького складу. Ця доповідь була доповнена співповіддю кандидата історичних наук, доцента А.М.Каньоси. Вони викликали жваве обговорення, яке іноді переходило у дискусію. Запропоновані доповіді продовжили цілу серію попередніх, спрямованих на вивчення конкурентності вишу та збереження його економічної безпеки.

Проблеми впливу на конкурентоспроможність підприємства як однієї із найважливіших на сучасному етапі зробив спробу розкрити у доповіді “Управління конкурентоспроможністю підприємства” старший викладач А.П.Бурковський, яка також є продовженням попередніх досліджень автора.

В руслі своїх дисертаційних досліджень зробили доповіді старший викладач О.С.Олійник “Вплив виробництва спирту на рівень надходження акцизного збору до державного бюджету”; старший викладач О.М.Рибчинський “Корпоративні підприємства в умовах фінансової нестабільності та забезпечення їх економічної безпеки”; асистенти кафедри Т.В.Вишня “Рационалізація структури і ролей менеджерів у сільськогосподарських формуваннях”; В.Ю.Лисак “Вітчизняний досвід щодо методики оцінки людського капіталу”; Л.М.Шевчук “Техніко-технологічне оновлення підприємств: необхідність та особливості його проведення”.

Зробили свої перші серйозні наукові спроби асистент кафедри С.В.Бочуля з доповіддю “Психологічне забезпечення навчального процесу у вищому навчальному закладі” та старший лаборант І.В.Гевелюк з доповіддю “Оптимізація формування структури капіталу та її вплив на вартість підприємства”.

У роботі підсекції “Управління персоналом і туризму” взяли участь 8 науково-педагогічних працівників (3 доценти, 2 старших викладачі, начальник відділу моніторингу якості підготовки фахівців, 2 асистенти).

Доцент П.А.Стрельбіцький запропонував доповідь на тему “Рівень зайнятості населення Хмельниччини в умовах ринкових трансформацій”, в якій проаналізував рівень зайнятості населення на регіональному ринку праці за умов ринкових трансформацій.

Доцентом І.А.Андрейцевою проведено дослідження теоретичних аспектів оподаткування доходів юридичних та фізичних осіб, а саме, величини доходу, що є основним показником рівня розвитку соціально-економічної системи України. Свої дослідження вона узагальнила в доповіді

“Теоретичні аспекти оподаткування доходів юридичних та фізичних осіб”.

Зацікавило присутніх питання територіальної організації зв’язку та його вплив на соціально-економічний розвиток регіонів України, висвітлене кандидатом географічних наук, старшим викладачем І.І.Ковтуник.

Доцент Н.Ю.Олійник у виступі “Дидактичні і методичні засади підручника шкільного курсу економіки” розкрила методику викладання економіки у школі з метою підвищення якості шкільної освіти.

Старший викладач Л.П.Дитко продовжила дослідження у сфері економіки праці, дослідивши економічну сутність інституту трудових доходів населення за допомогою інституціонально-категоріального аналізу.

Начальник відділу моніторингу якості підготовки фахівців Л.В.Горчак свій виступ присвятила нормативно-правовому регулюванню туристичної діяльності в Україні.

З доповіддю “Особливості моніторингу кредитних ризиків сільськогосподарських підприємств” виступила асистент Н.В.Кузовенкова, яка зробила спробу розкрити особливості моніторингу кредитного ринку в аграрному секторі економіки.

Асистент О.В.Рарок у доповіді “Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва” окреслив проблемні моменти розвитку малого підприємництва в Україні.

Серед кращих виступів підсекція відзначила доповіді І.А.Андрейцевої, Л.П.Дитко, Н.В.Кузовенкової.

Висловлено такі пропозиції:

- до проведення звітної наукової конференції варто залучати студентів старших курсів (як слухачів), цим зможемо долучати їх до розуміння і значення науково-дослідної роботи, інформувати про наукову роботу науково-педагогічного складу, який бере участь у їх навчанні;
- на такі й аналогічні конференції запрошувати викладачів інших навчальних та наукових закладів регіону;
- практикувати підготовку доповідей у співавторстві з студентами-відмінниками випускного курсу, чим зможемо краще й глибше долучати їх до наукової роботи.

Секція “Природничих наук”

Наукова конференція викладачів, докторантів та аспірантів за підсумками НДР у 2010 році на природничому факультеті відбувалася 16-17 березня 2011 року. Робота проводилась в одній секції Природничих наук, яка включала 3 підсекції – “Біології”, “Фізіології та валеології”, “Географії”,

картографії і екології”. Було виголошено 30 доповідей, що свідчить про чисельні дослідження у різних напрямках природничих наук.

Варто відмітити кращі доповіді, виголошені на конференції. Так, у підсекції “Біології” вразили своєю науковою змістовністю та актуальністю доповідь Л.Г.Любінської “Оцінка загроз біорізноманіття НПП “Подільські Товтри” і М.І.Козака “Флористична репрезентативність водойм Західного Поділля”.

Доповідь Любінської Людмили Григорівни викликала жваве обговорення, оскільки сьогодні біорізноманіття, зокрема фіторізноманіття перебуває під загрозою зменшення чисельності. Це відбувається навіть на території НПП “Подільські Товтри”, на якій, здавалося, повинен бути особливий підхід до охорони довкілля.

Козак Максим Іванович представив аналіз флористичного різноманіття природно-заповідних об’єктів Західного Поділля щодо виявлення регіонально рідкісних та червонокнижних видів флори водойм. Зазначив, що актуальними завданнями подальшого вивчення флори водойм регіону є з’ясування впливу антропогенних факторів. Отримані матеріали повинні бути покладені в основу опрацювання заходів її активної охорони та розробки менеджменту.

У підсекції “Фізіології та валеології” кращими доповідями визнано доповіді П.Д.Плахтія і А.М.Сьомка “Використання продуктів бджільництва у лікуванні хронічного абактеріального простатиту”, І.В.Сущевої “Оцінка діагностичних досліджень комплексу умов збереження здоров’я учнів” та О.І.Циганівської “Дослідження взаємозв’язку індивідуального розвитку студентів зі станом опорно-рухового апарату”.

Плахтій Петро Данилович у своїй доповіді навів позитивні результати лікування хронічного простатиту стандартними методами лікування в комбінації із використанням ректальних свічок з прополісом і спиртової витяжки з трутневого гомогенату. Доповідач звернув увагу на те, що варто продовжити більш глибоке вивчення зазначеного нетрадиційного методу лікування.

Сущева Ірина Володимирівна дала оцінку діагностичних досліджень комплексу умов збереження здоров’я учнів, а саме умови оздоровчого спрямування.

Циганівська Оксана Іванівна за результатами своїх досліджень зробила висновки, що переважна кількість студентів першого року навчання у закладі III–IV рівнів акредитації має дисгармонійний фізичний розвиток за рахунок подовження та збільшення маси кістяка. Причиною дисгар-

монійного розвитку є порушення співвідношення між показниками маси тіла і окружністю грудної клітки, що вказує на порушення формування скелету та відхилення у функціонуванні опорно-рухового апарату.

У підсекції “Географії та картографії і екології” кращими визнано доповіді В.М.Самара “Неотектонічні рухи Подільського плато”, В.З.Миська “Туристично-рекреаційна інфраструктура НПП “Подільські Товтри””. Так, Самар Володимир Миколайович здійснив аналіз формування рельєфу та гідромережі Подільської плити з метою реконструкції розвитку неотектонічних рухів досліджуваної території. Цього ж питання стосувалася доповідь Касіяника Ігора Петровича, виступ якого був настільки дискусійним, що учасники конференції зголосилися на більш детальному обговоренні цієї проблеми на науковому семінарі, який вирішили провести 24 березня цього року.

Загалом усі доповіді були цікавими, змістовними і викликали здорову наукову полеміку.

ПРОПОЗИЦІЇ

1. З метою активізації та популяризації наукової діяльності запрошувати на конференцію студентів, науковців з НПП “Подільські Товтри”.

2. Проводити систематично наукові семінари та круглі столи з актуальних питань регіональних проблем охорони природи, збереження біорізноманіття тощо.

Педагогічний факультет

Робота звітної конференції викладачів педагогічного факультету проходила у 3 секціях і 8 підсекціях.

Усього у роботі конференції взяли участь 86 викладачів і аспірантів.

Зокрема, у секції “Теорії і практики дошкільної та початкової освіти” – 29 осіб (підсекції “теорії та історії педагогіки” – 8, “методики дошкільної і початкової освіти” – 12, “математики і природознавства з методикою викладання” – 9), у секції “Теорії мовознавства і методика його викладання у початковій школі” – 15 осіб (підсекції “Теорії і методики викладання української мови в початковій школі” – 10, “Теорії і методики викладання іноземної мови” – 5), у секції мистецьких дисциплін – 48 осіб (підсекції “Теорії, історії музики, гри на музичних інструментах” – 12, “Методики муичного виховання, вокалу і хорового диригування” – 14, “Образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, реставрації творів мистецтва” – 22).

Ухвала та пропозиції педагогічного факультету:

1. Доповіді викладачів і аспірантів схвалити; відмітити активну наукову роботу викладачів, чітку організацію та проведення конференції на належному рівні.

2. Відмітити активність молодих викладачів у роботі всіх секцій, результати їх роботи рекомендувати до апробації на конференціях різного рівня, у навчально-методичних посібниках.

3. Викладачі підсекції образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва широко використовували новітні форми виступів (стендові доповіді, проектування, мультимедійні презентації).

Пропозиції підсекцій:

- У процесі організації звітної конференції використовувати мультимедійні установки, стендові доповіді та інші форми виступів (підсекція методики дошкільної і початкової освіти);

- науково-дослідні матеріали викладачів апробувати на засіданнях наукових гуртків, проблемних груп та круглих столів; рекомендувати до друку у збірнику статей за підсумками звітної наукової конференції; розширити співпрацю наукового осередку кафедри з відділом міжнародних зв'язків з метою популяризації досліджень подільського мистецтва в країнах ближнього зарубіжжя (підсекція образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва);

- відмітити змістовні виступи викладачів З.С.Запорожан, А.Ф.Ковальчука, С.І.Бацяя, Р.В.Моцика, О.С.Довгань. Зважаючи на актуальність і перспективність тем доповідей, рекомендувати їх здійснювати апробацію у наукових дослідженнях, видавництві науково-методичних посібників (підсекція "теорії і методики викладання математики у початковій школі").

У звітному 2010 році на факультеті надруковано три збірники наукових праць "Педагогічна освіта: теорія і практика" (4-6 випуски), 2 студентських збірники за матеріалами звітної конференції студентів і магістрів.

Секція "Фізичної культури"

16–17 березня 2011 року відбулася звітна наукова конференція викладачів та аспірантів, у якій взяли участь усі викладачі факультету фізичної культури. З доповідями виступили 58 викладачів та аспірантів. Аналіз доповідей та повідомлень дозволяє зробити висновок, що спрямованість досліджень актуальна, охоплює широкий спектр проблем фізичної реабілітації та фізичного виховання дітей різного шкільного віку і студентської молоді.

До друку подано 60 статей.

Кращими визнано доповіді:

1. Кафедра спорту і спортивних ігор – аспіранти А.О.Петров “Підвищення якості складових професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури”; О.О.Алексєєв “Сучасні уявлення про теорію спортивного тренування в індивідуальних видах спорту”.

2. Кафедра медико-біологічних основ фізичного виховання і фізичної реабілітації – асистенти Р.С.Бутов. “Лікувальне харчування в системі фізичної реабілітації слабозорих дітей шкільного віку”, Г.А.Усов “Формування знань і навичок майбутніх вчителів фізичної культури в процесі вивчення медико-біологічних дисциплін”, В.В.Зданюк “Фізіологічні чинники впливу рухової активності на організм людини”.

3. Кафедра легкої атлетики з методикою викладання – викладачі В.А.Мазур “Фізичний розвиток та критерії диференціації школярів за рівнем здоров’я у процесі фізичного виховання”; О.В.Ротар “Педагогічні засоби впливу на спортсменів з метою формування системи рухів в спринтерському бігу”; А.Б.Ладиняк “Вдосконалення планування підготовки бігунів на середні дистанції в річному тренувальному циклі”

4. Кафедра теорії і методики фізичного виховання – асистент А.О.Боднар “Аналіз виступу легкоатлетів України на Іграх ХХІХ Олімпіади (Пекін. 2008): підсумки, уроки, проблеми”; магістр В.В.Одайник “Особливості психофізіологічної підготовки гравців баскетбольних команд у гуманітарних ВНЗ”.

5. Кафедра фізичного виховання – викладачі А.А.Іщук “Фізична активність як одна з умов формування ЗСЖ студентської молоді”; О.А.Клюс “Негативні наслідки втоми від розумової діяльності – головний чинник погіршення здоров’я молодших школярів”.

Пропозиції:

1. У наступному році викладачам кафедр передбачити тематику наукових досліджень, спрямованих на підвищення якості навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах.

2. Більш коректно і відповідально відноситись до написання та оформлення наукових статей.

3. Для кращого сприйняття викладеного матеріалу доповідачам використовувати мультимедійні засоби.

4. Відзначити кращі доповіді викладачів на пленарному засіданні університету.

У кожній підсекції за результатами даних протоколів секретарів підсекцій було визначено 12 кращих доповідей:

1. Викладача В.А.Мазура “Зміст та технологія здійснення контролю за фізичним вихованням учнів”,

2. Викладача О.В.Ротара “Впровадження в галузь фізичного виховання новітніх педагогічних технологій”,

3. Викладача А.Б.Ладияка “Еволюція методики тренування бігунів на середні та довгі дистанції”,

4. Викладача Р.С.Бутова “Психофізичні особливості розвитку дітей з порушенням зору”,

5. Доцента О.П.Бодян “Особливості медико-соціальної реабілітації людей похилого віку”,

6. Викладача В.В.Зданюк “Впровадження тестової програми для оцінки самостійної роботи студентів факультету фізичної культури”,

7. Старшого викладача Е.Л.Левицького “Формування професійно-спрямованого мислення у студентів факультету фізичної культури засобами спортивних ігор”,

8. Викладача І.І.Стасюка “Використання модельних тренувальних завдань у процесі фізичної підготовки футзалістів”,

9. Викладача М.В.Прозара “Особливості психологічної підготовки гравців високого класу у волейболі”,

10. Аспіранта Ю.В.Юрчишина “Формування здорового способу життя студентської молоді засобами фізичної культури”,

11. Кандидата педагогічних наук, старшого викладача Д.М.Солопчука “Організаційно-методичні основи діяльності спортивно-оздоровчих клубів з формування здорового способу життя школярів”,

12. Кандидата наук з фізичного виховання і спорту, доцента В.М.Мисіва “Стан здоров’я людини під впливом рухової активності”.

Учасники конференції внесли пропозицію: для покращення якісного рівня науково-дослідної роботи викладачів і студентів факультету фізичної культури забезпечити галузеву науково-дослідну та проблемну лабораторії діагностичним обладнанням.

Одержано 12 травня 2011 року

І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва

Звітна наукова конференція студентів та магістрантів університету за підсумками НДР у 2010–2011 навчальному році

Відповідно до програми 20–21 квітня 2011 року проведено наукову конференцію студентів та магістрантів університету за підсумками НДР у 2010–2011 навчальному році. 20 квітня конференція відбувалася в режимі секційних засідань у навчальних корпусах факультетів університету. Працювали 17 секцій: історії, філософських дисциплін, політології та соціології, української літератури та журналістики, педагогіки, українського мовознавства, іноземної філології, фізико-математичних наук, психології, корекційної і соціальної педагогіки та психології, економічних дисциплін, природничих наук, теорії і практики початкового навчання та дошкільного виховання, теорії і методики початкового навчання та середньої освіти, мистецьких дисциплін, фізичної культури, військово-технічних наук. 21 квітня проведено пленарні засідання на факультетах, на яких підведено підсумки роботи секцій і підсекцій та намічено перспективні плани НДРС у 2010–2011 навчальному році. На конференції планувалося заслухати понад 1000 доповідей, більшу частину з яких було виголошено.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

На факультеті працювало три секції: історії, філософських дисциплін, політології і соціології.

Згідно тематики доповідей робота *секції історії* відбувалася у дев'яти підсекціях:

- Давньої і середньовічної історії України та археології
- Історії України XVII–XVIII ст.
- Історії України XIX – початку XX ст.
- Новітньої історії України
- Регіональної історії
- Історіографії та джерелознавства
- Всесвітньої історії (з найдавніших часів до XX ст.) та права
- Всесвітньої історії XX – початку XXI ст.
- Історії Росії.

Секція філософських дисциплін:

- Філософії та її проблематики
- Етики та естетики

- Української та зарубіжної філософії.

Цьогорічна конференція виявилася рекордною за кількістю заявлених доповідей (саме це стало причиною виокремлення великої кількості підсекцій). Загалом до програми конференції було включено 195 доповідей студентів та магістрантів, що свідчить про зростаючий інтерес студентів до науково-дослідної роботи, а також про ефективну роботу викладачів факультету в плані організації НДРС. Заслухано було 156 доповідей, що становить 80%.

Згідно протоколів засідання підсекцій, конференція пройшла плідно, практично всі доповіді викликали інтерес, супроводжувалися дискусіями. З числа виголошених доповідей було визначено кращі, які посіли призові місця. Ці доповіді були рекомендовані до друку у збірниках наукових праць студентів та магістрантів, а студенти – до нагородження відповідними грамотами й подяками.

1 місце зайняли доповіді студентів:

- Кримський Юрій Володимирович, студент 4 курсу історичного факультету
- Савчук Руслан Олександрович, студент 4 курсу історичного факультету
- Клапків Віктор Степанович, студент 4 курсу історичного факультету
- Філінюк Вадим Анатолійович, студент 6 курсу історичного факультету
- Ткачук Ярослав Анатолійович, студент 6 курсу історичного факультету
- Рязанцева Валентина Сергіївна, студентка 5 курсу історичного факультету
- Восковнюк Єлизавета Валентинівна, студентка 3 курсу історичного факультету
- Майор Ростислав Іванович, студент 6 курсу історичного факультету
- Козак Тетяна Віталіївна, студентка 5 курсу історичного факультету
- Вахітов Олександр Маратович, студент 2 курсу історичного факультету
- Різник Наталія Сергіївна, студентка 2 курсу факультету іноземної філології
- Павловський Богдан Григорович, студент 2 курсу історичного факультету
- Найчук Антон Антонович, студент 4 курсу історичного факультету

2 місце зайняли доповіді студентів:

- Петрів Андрій Васильович, студент 5 курсу історичного факультету
- П'ятковська Оксана Анатоліївна, студентка 5 курсу історичного факультету

- Омаров Сергій Маратович, студент 5 курсу історичного факультету
- Шевцова Ніна Вікторівна, студентка 5 курсу історичного факультету
- Стасюк Наталія Іванівна, студентка 4 курсу історичного факультету
- Пагор Валентин Віталійович, студент 4 курсу історичного факультету
- Яблонська Діана Русланівна, студентка 1 курсу історичного факультету

• Потребко Світлана Дмитрівна, студентка 5 курсу історичного факультету

- Зуй Надія Яківна, студентка 2 курсу історичного факультету
- Бондарчук Анна Сергіївна, студентка 2 курсу факультету іноземної філології
- Балан Ірина, студентка 2 курсу факультету іноземної філології
- Коваленко Дмитро Борисович, студент 2 курсу факультету української філології та журналістики
- Споденюк Тетяна Миколаївна, студентка 2 курсу історичного факультету

3 місце зайняли доповіді студентів:

- Яжук Яна Сергіївна, студентка 1 курсу історичного факультету
- Тимків Степан Анатолійович, студент 5 курсу історичного факультету
- Передерій Олексій Вікторович, студент 5 курсу історичного факультету
- Вапничний Ярослав Валентинович, студент 3 курсу історичного факультету
- Перхайло Альона Едуардівна, студентка 5 курсу історичного факультету
- Лопатовський Юрій Миколайович, студент 5 курсу історичного факультету
- Бучковський Олександр Володимирович, студент 2 курсу історичного факультету
- Хоптяр Андрій Юрійович, студент 6 курсу історичного факультету
- Шиманська Інна Анатоліївна, студентка 4 курсу історичного факультету
- Стельмах Віта Олександрівна, студентка 4 курсу історичного факультету
- Буртний Степан Ігорович, студент 5 курсу історичного факультету
- Болюх Олег Васильович, студент 4 курсу історичного факультету
- Перекуча Ірина, студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

- Кузнецова Христина, студентка 2 курсу педагогічного факультету
- Кунда Світлана Володимирівна, студентка 5 курсу історичного факультету

Стосовно проблем та пропозицій, слід відзначити, що основна проблема полягала у необхідності узгодження графіку та місця проведення засідань секцій конференції з природничим факультетом, який проводить заняття у другу зміну. Відтак означені секції змушені були проводити роботу з 10.30 до 14.00. Через це окремі керівники підсекцій, які мали в цей час заняття на інших факультетах, не змогли бути присутніми під час роботи конференції. Виходячи з цього, повертаємося знову до пропозиції, щодо визначення окремих днів Науки, під час яких заняття не будуть проводитися.

Наступна пропозиція порлягає у необхідності чіткого визначення кількості студентських статей (для кожного факультету), які можна подати до університетського збірника.

ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Секція *української філології та журналістики* працювала у складі 10 підсекцій: методики викладання літератури; теорії літератури й компаративістики; новітньої української літератури; педагогіки; діалектології; лексики і фразеології; стилістики; граматики та методики української мови; давньої та нової української літератури, фольклору та народознавства; журналістики (причому, підсекція лексики і фразеології була розбита на дві підгрупи, що працювали осібно одна від одної).

У роботі підсекції *“Методики викладання літератури”* (керівник: Л.І.Громик, асистент; секретар: Л.О.Кудрик, студентка 4 курсу) взяли участь 26 студентів. Заслухано 12 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. “Вивчення повісті “Тіні забутих предків” М.Коцюбинського у школі” Михайлюк Вікторії Миколаївни (3 курс). Науковий керівник: Громик Лариса Іванівна, асистент.

2. “Особливості вивчення історичних пісень на уроках української літератури” Кудрик Лесі Василівни (3 курс). Науковий керівник: Громик Лариса Іванівна, асистент.

У роботі підсекції *“Теорії літератури й компаративістики”* (керівник: М.Г.Кудрявцев, доктор філологічних наук, професор; секретар: П.І.Святкевич, студентка 5 курсу) взяли участь 20 студентів. Заслухано 8 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. “М.Гоголь та українська класика: проблема історизму” Григор’євої Тетяни Анатоліївни (5 курс). Науковий керівник: М.Г.Кудрявцев, доктор філологічних наук, професор.

2. “Антиутопія як художнє явище: ідейно-естетичні засади” Святкевич Павлини Ігорівни (5 курс). Науковий керівник: В.П.Атаманчук, кандидат філологічних наук, доцент.

3. “Філософсько-художні основи екзистенціалізму” Побережної Лариси Олександрівни (магістрант). Науковий керівник: В.П.Атаманчук, кандидат філологічних наук, доцент.

У роботі підсекції **“Педагогіки”** (керівник: Т.Й.Франчук, кандидат педагогічних наук, доцент; секретар: Л.П.Заводна, студентка 4 курсу) взяли участь 15 студентів. Заслухано 8 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. “Аналітична діяльність студента у системі особистісно орієнтованої освіти” Заводної Любові Петрівни (4 курс). Науковий керівник: Т.Й. Франчук, кандидат педагогічних наук, доцент.

2. “Основи саморозвитку аналітичної діяльності студента” Каспрук Діани Сергіївни (4 курс). Науковий керівник: Т.Й.Франчук, кандидат педагогічних наук, доцент.

3. “Співпраця школи і сім’ї щодо залучення дітей молодшого шкільного віку до самостійних оздоровчих занять” Макарчук Діани Олександрівни (3 курс, факультет фізичної культури). Науковий керівник: Т.І.Конькова, кандидат педагогічних наук, доцент.

У роботі підсекції **“Діалектології”** (керівник: Н.Д.Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент; секретар: Т.О.Лагутіна, студентка 3 курсу) взяли участь 22 студенти. Заслухано 16 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. “Подільські сталі вислови з компонентами “пан” та “бідняк” Музичук Юлії Вікторівни (магістрант). Науковий керівник: Н.Д.Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент.

2. “Відбиття рис подільського говору в мовотворчості С.Руданського” Наконечної Вікторії Петрівни (5 курс). Науковий керівник: Н.Д.Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент.

3. “Просторова семантика применників у говірці села Романівка Чемеровецького району Хмельницької області” Сухарської Аліни Миколаївни. Науковий керівник: О.М.Мозолок, старший викладач.

У роботі підсекції **“Лексики і фразеології”** (керівники: Ю.О.Маркітан-

тов, кандидат філологічних наук, доцент; Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор; секретарі: У.Я.Чернієнко, студентка 5 курсу; З.С.Кашуба, студентка 5 курсу) взяли участь 43 студенти. Заслухано 28 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

(підсекція № 1)

1. “Прагматичний та культурологічний аспект імен у мовотворчості Марії Матіос” Чернієнко Уляни Ярославівни (5 курс). Науковий керівник: Р.В.Козак, кандидат філологічних наук, доцент.

2. “Прагматичний аспект кольороназв у духовній ліриці” Нечик Людмили Віталіївни (3 курс). Науковий керівник: Р.В.Козак, кандидат філологічних наук, доцент.

3. “Фразеологізми з компонентом-фролономеном у сучасній українській літературній мові (на матеріалі Фразеологічного словника української мови)” Гесь Оксани Дмитрівни (2 курс). Науковий керівник: Л.В.Мужеловська, асистент.

(підсекція № 2)

1. “Джерела походження біблійних фразеологізмів” Ковальчук Любові Степанівни (5 курс). Науковий керівник: Ю.О.Маркітантов, кандидат філологічних наук, доцент.

2. “Концептуалізація антиномій добра і зла в романі Ірени Карпи “Добло і зло” Кашуби Зореслави Сергіївни (4 курс). Науковий керівник: Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор.

3. “Лексичні засоби стилізації розмовності в текстах драматургії Івана Франка” Зінчук Юлії Анатоліївни (5 курс). Науковий керівник: Н.Б.Ладинак, кандидат філологічних наук, старший викладач.

У роботі підсекції “*Стилістики*” (керівник: Я.М.Чопик, кандидат філологічних наук, доцент; секретар: Е.І.Шапінська, студентка 5 курсу) взяли участь 18 студентів. Заслухано 8 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. “Специфіка мовної особистості в епістолярії” Шапінської Ельвіри Ільгарівни (5 курс). Науковий керівник: Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор.

2. “Стилістична диференціація фразеологічних одиниць Марії Матіос” Тарадай Зіни Вікторівни (магістрант). Науковий керівник: А.С.Попович, кандидат філологічних наук, професор.

3. “Особливості поетичного ідіостилю” Винник Роми Михайлівни (магістрант). Науковий керівник: Я.М.Чопик, кандидат філологічних наук, доцент.

У роботі підсекції **“Граматики та методики української мови”** (керівник: Р.В.Козак кандидат філологічних наук, доцент; секретар: І.С.Горобець, студентка 5 курсу). У роботі взяли участь 20 студентів. Заслухано 12 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. “Експресивні синтаксичні конструкції в публіцистичному тексті” Михайлової Аліни Іванівни (магістрант). Науковий керівник: Н.Б.Ладиняк, кандидат філологічних наук, старший викладач.

2. “Засоби вираження невластивої прямої мови у романі Уласа Самчука “Марія” Горобець Інни Сергіївни (5 курс). Науковий керівник: Н.Б.Ладиняк, кандидат філологічних наук, старший викладач.

3. “Взаємозв’язок словотвору і семантики у найменуваннях особи-виготовлювача” Миколук Тетяни Петрівни. Науковий керівник: І.С.Беркешук, кандидат філологічних наук, старший викладач.

У роботі підсекції **“Давньої і нової української літератури, фольклору та народознавства”** (керівник: А.В.Тимофєєв, кандидат філологічних наук, старший викладач; секретар: Ю.О.Радецька, студентка 5 курсу) взяли участь 38 студентів. Заслухано 13 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. “Роман О.Кобилянської “Апостол Черні” в контексті інтелектуальної прози XIX століття” Ялохи Інни Володимирівни (5 курс). Науковий керівник: Л.І.Починок, кандидат філологічних наук, доцент.

2. “Байкарська спадщина Л.Глібова: традиції і новаторство” Кушнір Валентини Олегівни (5 курс). Науковий керівник: Є.І.Сохацька, кандидат філологічних наук, професор.

3. “Історія України в українській драматургії (на матеріалі драм М.Старицького та Лесі Українки)” Фастішевської Алли Болеславівни (5 курс). Науковий керівник: Л.І.Починок, кандидат філологічних наук, доцент.

У роботі підсекції **“Журналістики”** (керівник: М.С.Васьків, доктор філологічних наук, професор; секретар: А.О.Паламар, студентка 4 курсу) взяли участь 42 студенти. Заслухано 27 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. “Прояви насильства в ефірі вітчизняних телеканалів” Грицай Катерини Володимирівни (2 курс). Науковий керівник: О.М.Бикова, асистент.

2. “Етичний аспект використання “методу маски” в умовах сучасного інформаційного простору” Мухи Юлії Анатоліївни (4 курс). Науковий керівник: О.І.Почапська-Красуцька, кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач.

3. “Особливості німецької пропаганди в українській пресі періоду Другої Світової Війни” Ящишена Андрія Миколайовича (2 курс). Науковий керівник: А.В.Тимофєєв, кандидат філологічних наук, старший викладач.

4. “Провідна тематика молодіжних видань” Гарматюк Наталії Констянтинівни (2 курс). Науковий керівник: О.М.Бикова, асистент.

У роботі підсекції **“Новітньої української літератури”** (керівник: В.П.Атаманчук, кандидат філологічних наук, доцент; секретар: А.В.Лис, студентка 5 курсу) взяли участь 20 студентів. Заслухано 10 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. “Морально-етичні проблеми у прозі Є.Кононенко” Когунь Наталії Володимирівни. Науковий керівник: Г.Й.Насмінчук, кандидат філологічних наук, професор.

2. “Солярні мотиви в оповіданнях В.Винниченка” Юркової Олени Анатоліївни. Науковий керівник: Г.Й.Насмінчук, кандидат філологічних наук, професор.

3. “Мотив кари у поезії Є.Маланюка” Петрук Інни Анатоліївни. Науковий керівник: І.П.Прокоф’єв, кандидат філологічних наук, доцент.

Планували заслухати 136 доповідей, було заслухано 134. Кращі доповіді оформлено у вигляді статей і подано до друку до університетського та факультетського збірників.

Пропозиції:

1. У наступному році проводити конференцію в останній тиждень місяця квітня – це дасть можливість студентам та магістрантам краще осмислити власні наукові роботи і представити їх у найкращому вигляді.

2. Визначити і встановити фіксований час проведення секційних засідань для усіх факультетів, аби уникнути неявки доповідачів, котрі беруть участь у роботі декількох секцій.

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Сприяння розвитку студентської науки є одним із пріоритетних напрямів роботи факультету іноземної філології. За останні роки значно зросла кількість студентів, які активно займаються науково-дослідницькою роботою. Однією з форм організації роботи є участь студентів у науково-практичних конференціях різного рівня. В цьому навчальному році, у порівнянні з попереднім, кількість студентів, що взяли участь у загальноуніверситетській науково-практичній конференції студентів та магістрантів за підсумками НДРС, зросла з 70 до 153. Наукова конференція підвела підсумки НДРС студентів та магістрантів факультету іноземної філології

2010–2011 навчального року і засвідчила зростання як кількісного, так і якісного показника цієї роботи.

Учасники працювали в секції *Іноземної філології* та 14 підсекціях. Основні напрямки досліджень визначалися як проблематикою колективних тем, які розробляються на кафедрах факультету, так і проблемами індивідуальних наукових розвідок (курсівих, бакалаврських, дипломних, магістерських робіт). У роботі підсекцій використовувалися різні форми роботи, що сприяло виникненню дискусій та ґрунтовному обговоренню проблем.

У трьох підсекціях *“Літературознавства”* із заявлених у програмі 71 учасників з доповідями виступили 53. Засідання підсекцій продемонструвало достатню наукову зрілість магістрантів та студентів 4–5 курсів. Показово те, що в роботі підсекцій взяли участь студенти молодших курсів, доповіді яких справили приємне враження. Тематика доповідей засвідчує розмаїття наукових інтересів учасників конференції. У центрі уваги опинилися проблеми поетики, структури літературного твору та художнього образу, проблема жанрів та їх модифікацій, засоби художньої виразності, специфіка компаративного аналізу. Значну кількість доповідей було присвячено дослідженню поетики творчості окремих письменників. Приємно вражає зростання наукового рівня досліджень студентів та магістрантів. Серед кращих було відзначено доповіді:

- в підсекції *Літературознавства №1* – магістрантки А.С.Сімаковської, студентки 4-го курсу Г.С.Мельничук – 1 місце; магістранта І.І.Закреницького, студентки 4-го курсу Я.Івасишиної – 2 місце; студентки 3-го курсу Я.В.Павленко, студента 5 курсу В.Кушніра – 3 місце; подяку отримали студентка 2 курсу Л.В.Леськова, студентка 5 курсу В.С.Палагнюк;

- у підсекції *Літературознавства №2* – студентки 4-го курсу В.А.Ляски – 1 місце; магістрантів Н.А.Судець, М.В.Юрчишина – 2 місце; студентки 4-го курсу О.С.Гарячої, магістрантки О.А.Чернишової – 3 місце; подяку отримали студентка 4 курсу Х.Р.Канцір, магістрантка М.І.Стефанів;

- в підсекції *Літературознавства №3* – магістрантки А.А.Сорокопуд – 1 місце; магістрантки Т.С.Кулик, студентки 5 курсу Н.А.Боско, студентки 2 курсу А.С.Боднарчук – 2 місце; студентки 2 курсу Ю.П.Спектор, студентки 4 курсу Е.Й.Врублевської, магістрантки Т.А.Левчук – 3 місце; подяку отримали магістрантки – О.В.Юрчишина, О.Ф.Мимка.

У підсекції *“Слов’янського мовознавства”* виступили з доповідями всі 9 із заявлених у програмі учасників. Дослідження студентів відповідають актуальним проблемам сучасної лінгвістики і повністю узгоджені із сучас-

ними досягненнями в різних галузях мовознавства. Багатоаспектні доповіді зацікавили слухачів актуальними питаннями міжнаціонального спілкування, міжкультурної комунікації, впливу політичних стосунків на мову тощо. У своїх виступах студенти продемонстрували вільне володіння матеріалом, і достатній рівень самостійності своїх досліджень. Кращими були доповіді студентки 2-го курсу Ю.П.Спектор – 1 місце, студентки 5-го курсу В.В.Дрікер – 2 місце, магістрантки Н.Ю.Тишук – 3 місце.

У підсекції *Соціолінгвістичних та міжкультурних аспектів дослідження німецької мови* було заслухано 10 доповідей із заявлених 13. Основну увагу було зосереджено на подальшій розробці актуальних соціолінгвістичних та міжкультурних проблем. Під час виступів студенти та магістранти використовували мультимедійні засоби, різні види наочності і цим сприяли кращому сприйняттю інформації слухачами. У доповідях учасники акцентували увагу на особистому внеску у проблему, що досліджується. Всі представлені доповіді студентів були цікавими, змістовними, аргументованими. Особливий інтерес викликали дослідження магістрантки І.Л.Онуфрієвої – 1 місце; студентки 5 курсу В.Б.Гаврилюк, студентки 4 курсу Л.В.Архіпенко – 2 місце; магістрантки А.П.Сливки, студентки 4 курсу А.А.Кошонько – 3 місце. Подяку за змістовні доповіді отримали студентки 3 курсу А.А.Антіпова, В.П.Ковальчук.

У підсекції *Новітніх підходів у дослідженні сучасної німецької мови* було заслухано 10 доповідей. Основну увагу було зосереджено на подальшій розробці актуальних мовознавчих проблем у межах германістики, зокрема, розглянуто основні тенденції розвитку сучасної німецької мови. Кращими відзначено доповіді: студентки 4 курсу А.П.Макаревич – 1 місце; студенток 4 курсу І.Б.Волоховської, Л.О.Басистої – 2 місце; студенток 4 курсу Я.І.Білик, С.О.Кордончук – 3 місце. Подяку отримали студентка 5 курсу М.І.Дранус, студентка 4 курсу О.В.Шпак.

У підсекції *Лінгво-дидактичних особливостей мовних одиниць* було заслухано 19 доповідей. Основні напрями досліджень стосувалися інноваційних тенденцій методики викладання англійської мови, лінгво-стилістичних особливостей англійських текстів, питання країнознавства в системі викладання іноземних мов та ін. Переважна більшість доповідей відзначалася позитивною результативністю, а також практичною та теоретичною спрямованістю. Потрібно відзначити високу активність учасників в дискусії та обговоренні доповідей. Призерами стали: магістрантка А.С.Маєвська (1 місце); студентка 4 курсу К.Р.Ткаченко, студентка 5 курсу В.Р.Макогончук (2 місце); магістрантка М.Б.Козак, студентка 4 курсу

Л.С.Каправчук (3 місце); студентка 5 курсу А.В.Ягольник, магістрантка А.А.Шевчук (подяка).

У роботі підсекції *Функціонально-когнітивного аналізу мови* брали участь студенти 1–5 курсів та магістранти. З доповідями виступили 12 учасників. Домінуючою ознакою роботи підсекції була інтелектуальна активність всіх її учасників. Тематика представлених наукових доповідей відповідала сучасним проблемам лінгвокогнітивного аналізу мовних одиниць, а саме концептуальному, дискурсивному, концептуально-зіставному, когнітивно-семантичному, лексико-семантичному тощо. Загалом доповідачі продемонстрували достатню “якість” виконання своєї науково-дослідної роботи, яка включає такі компоненти як компетентність, володіння методикою лінгвістичного аналізу та презентацію результатів дослідження. Кращими доповідями визнано ті, які шляхом таємного голосування на основі визначених критеріїв – актуальність проблеми, її логічна відповідність, презентація виступу – набрали найбільшу кількість балів. Суттєво те, що думки студентів різних курсів, магістрантів та викладачів майже повністю співпадали. Переможцями було визначено: студентка 1 курсу Р.В.Невмержицька, магістрантка М.В.Геник (1 місце); студентка 4 курсу С.А.Дворська, студентка 2 курсу Ю.О.Мислива (2 місце); студенти 4 курсу А.А.Найчук, М.А.Павловська (3 місце); студентки 4 курсу Л.А.Романок, Т.Ю.Ошовська (подяка).

У роботі підсекції *Перекладу як важливого інтеграційного чинника у розвитку культур* виступили з доповідями 11 учасників. Коло проблем, які прозвучали в доповідях, надзвичайно широке: гендерні ознаки мовлення, концептуальний простір, евфемія, неологізми, фразеологічні одиниці. Необхідно зазначити змістовність виступів та належний рівень підготовки учасників, які вміло ілюстрували теоретичні положення мовним матеріалом. Це сприяло розумінню почутого студентами молодших курсів і викликало зацікавленість доповідями. За результатами роботи підсекції призерами стали: студентка 5 курсу А.С.Небеснюк (1 місце); студентка 5 курсу Ю.В.Тимчук, магістрантка Н.О.Клімова (2 місце); студентки 5 курсу М.П.Голованчук, Н.М.Віспінська (3 місце); магістрантки І.О.Рарок, Ю.Є.Боднар, студентка 5 курсу Т.М.Фурман (подяка).

У підсекції *Польської мови* було заслухано 5 доповідей. У доповідях підіймалися актуальні проблеми методики викладання польської мови, зокрема, питання джерел збагачення польської мови, техніки роботи зі словником у процесі формування мовної компетенції. Виступи відзначалися практичною та теоретичною спрямованістю і викликали жваву дис-

кусію серед учасників конференції. Кращими було визнано виступи: студентки 4 курсу М.А.Павловської (1 місце); студентки 4 курсу М.-Е.О.Расшупкіної (2 місце); студентки 5 курсу Ю.В.Данчук (3 місце).

Кафедра *Іноземних мов* працювала у чотирьох підсекціях. У підсекції *Мовних явищ в аспекті інтерпретації та перекладу* було заслухано 4 доповіді із заявлених 5. Дослідження студентів та магістрантів відзначалися новизною та актуальністю. У роботі підсекції використовувалися різні форми роботи, що сприяло цікавій дискусії і ґрунтовному обговоренню проблем. Кращими були доповіді магістрантки В.В.Байдюк (1 місце), студентки 4 курсу І.С.Казимір (2 місце), студентки 4 курсу О.О.Лобанової (3 місце).

До роботи у підсекціях *Англійської мови, Німецької мови, Іноземних мов* було залучено студентів різних факультетів. І хоча іноземна мова не є для них профільюючим предметом, їм вдалося продемонструвати свої знання і зацікавленість предметом. Тематика доповідей була актуальною, доповіді – теоретично, практично та фахово спрямованими. Основними напрямками досліджень були: актуальні проблеми лінгвістики, мистецтва, педагогіки, економіки, фізики, історії, проблеми екології, Збройних Сил, сучасні засоби мас-медіа та ін. У доповідях висвітлювався стан дослідження кожної проблеми, яка подавалася з точки зору сучасної наукової думки. У роботі підсекцій широко використовувалися мультимедійні засоби, різні форми наочності. Варто зазначити також активну участь студентів в обговоренні дискусійних питань. Місця у цих секціях було розподілено так:

1. У підсекції *Англійської мови*: 1 місце – А.Д.Ганичко (студент 2-го курсу історичного факультету); 2 місце – Г.П.Білоусець (студентка 2-го курсу історичного факультету), Г.П.Вінярська (студентка 2-го курсу факультету української філології та журналістики); 3 місце – Т.М.Расік (студент 1-го курсу факультету військової підготовки), С.В.Гребенюк (студентка 2-го курсу історичного факультету).

2. У підсекції *Іноземних мов*: 1 місце – А.Л.Немет (студентка 1-го курсу педагогічного факультету); 2 місце – О.С.Сотнікова (студентка 2-го курсу економічного факультету), У.В.Гостинська (студентка 1-го курсу факультету корекційної педагогіки та психології); 3 місце – А.В.Марущин (студентка 2-го курсу педагогічного факультету), Н.А.Ліщук (студентка 2-го курсу історичного факультету).

3. У підсекції *Німецької мови*: 1 місце – Ю.О.Сокальська (студентка 2-го курсу економічного факультету); 2 місце – А.В.Бакалова (студентка 2-

го курсу фізико-математичного факультету), В.В.Сологуб (студент 2-го курсу історичного факультету); 3 місце – В.О.Бризіцька (студентка 2-го курсу природничого факультету), Б.І.Циканюк (студент 2-го курсу фізико-математичного факультету).

Загалом студенти та магістранти у всіх підсекціях продемонстрували достатній рівень виконання своєї науково-дослідної роботи.

До публікації в університетський та факультетський збірники було рекомендовано кращі доповіді (56).

Робота у підсекціях показала, що критерієм “якісної наукової продукції” є зворотній зв’язок з аудиторією, коли доповідачі та слухачі творять єдиний науково-пізнавальний простір. Запитання, зворотні коментарі, пояснення, що мали місце під час обговорення доповідей, красномовно підтверджують це. Істотною перевагою як при презентації виступу, так і при його сприйнятті, є використання мультимедійних засобів, що, з однієї сторони, значно “полегшують” подання та візуальне сприймання матеріалу, а, з іншої, вимагають значно більше зусиль, вмінь та навичок для їх ефективного використання.

Підсумки роботи ще раз підтвердили, що студентська науково-практична конференція є єдиною, безальтернативною формою репрезентації сформованих вмінь та навичок науково-дослідної роботи.

Обговорення результатів конференції на пленарному засіданні дає підстави для визначення пропозицій щодо організації і проведення наукової конференції студентів та магістрантів:

- проводити конференцію в спеціально визначений для цього день, вільний від занять (наприклад, День науки);
- урізноманітнити форми проведення звітних конференцій;
- ширше застосовувати сучасні комп’ютерні технології;
- забезпечити роботу кожної із підсекцій мультимедійним обладнанням;
- друкувати тези конференції до початку конференції і виступати тільки тим, хто зазначений у програмі;
- зобов’язати викладачів, незалежно від того, чи є вони науковими керівниками студентських дослідницьких робіт, активніше брати участь у роботі підсекцій з метою сприяння подальшому конструктивному обговоренню та об’єктивного розподілу призових місць;
- активніше залучати студентів молодших курсів до науково-дослідної роботи;
- залучати до участі в конференції учнів старших класів шкіл, гімназій, ліцеїв міста та студентів інших навчальних закладів;

- запровадити практику проведення міжвузівських студентських конференцій;
- впроваджувати досвід організації та проведення студентських наукових інтернет-конференцій;
- популяризувати здобутки обдарованої молоді, кращого педагогічного досвіду роботи з нею;
- розробити дієвий механізм стимулювання обдарованої молоді та її наставників.

СЕКЦІЯ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

Секція фізико-математичних наук працювала у складі 10 підсекцій: математичного аналізу; функціонального аналізу; диференціальних, різницевих та інтегральних рівнянь; теорії інтегральних перетворень та рівнянь математичної фізики; методики математики; фізики; методики фізики; інновацій у навчанні фізиці та дисциплін технологічної освітньої галузі; інформаційних технологій; інформатики.

У роботі підсекції *Диференціальних, різницевих та інтегральних рівнянь* (керівник: Ю.В.Теплінський, доктор фізико-математичних наук, професор, секретар: К.О.Шамрай, студент 5 курсу фізико-математичного факультету) взяли участь 51 студент. Заслухано 10 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. Інваріантні тори диференціально-різницевих рівнянь Прожонко Аліни Володимирівни (5 курс). Науковий керівник – Ю.В.Теплінський, доктор фізико-математичних наук, професор.

2. Наближені методи розв'язування задач теорії керування Баран Юлії Анатоліївни (5 курс). Науковий керівник – С.О.Кріль, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

3. Рівняння з додатковими умовами та методи їх дослідження Машталер Вікторії Геннадіївни (5 курс). Науковий керівник – С.О.Кріль, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

У роботі підсекції *Теорії інтегральних перетворень та рівнянь математичної фізики* (керівник: І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор, секретар: О.Ю.Сердюк, студент 5 курсу фізико-математичного факультету) взяли участь 33 студенти. Заплановано 6 доповідей. Заслухано 5 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. Задача Діріхле-Неймана для випадкових коливань прямокутної мембрани – Сердюк Олена Юріївна 5 курс. Науковий керівник – М.А.Михаць-

кий, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

2. Гіперболічні крайові задачі в однорідному клиновидному необмеженому суцільному циліндрі. – Мендрик Оксана Леонідівна, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор.

3. Параболічна крайова задача в двоскладовому циліндричному просторі. – Швець Інна Миколаївна, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор.

4. Гіперболічна крайова задача в двоскладовому циліндричному просторі. – Слупська Катерина Миколаївна, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор.

5. Гіперболічна крайова задача в тришаровому циліндричному просторі. – Паламарчук Ірина Ігорівна, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор.

У роботі підсекції **Інновацій в навчанні фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі** (керівник: П.С.Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор; секретар: Гаврілова Олена, магістрантка фізико-математичного факультету) взяли участь 53 особи. Було виголошено 18 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. Методичні особливості використання детектора електромагнітних хвиль на уроках фізики. – Смірнов Олексій, студент 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – П.С.Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор.

2. Використання мультимедійних засобів навчання в навчально-виховному процесі з фізики. – Осіпов Вадим Вікторович, студент 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – П.С.Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор.

Підсекція **Методики викладання фізики** (керівник: О.М.Семерня, кандидат педагогічних наук, доцент; секретар: Шульга Ірина, студентка 3 курсу фізико-математичного факультету) працювала у складі 42 осіб. Представлено 11 доповідей, було виголошено 7 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. Сутність проблеми використання мультимедійних засобів в освітній практиці. – Боднар Анатолій Феліксович, магістрант фізико-математичного факультету. Науковий керівник – В.В.Мендерецький, доктор педагогічних

наук, професор.

2. Проблемне навчання як один із головних чинників розвитку творчості учнів. – Мельник Ярослав, магістрант фізико-математичного факультету. Науковий керівник – О.М.Ніколаєв кандидат педагогічних наук, доцент, докторант.

3. Поняття моделювання як метод наукового дослідження. – Браїк Михайло Анатолійович, магістрант фізико-математичного факультету. Науковий керівник – В.В.Мендерецький, доктор педагогічних наук, професор.

Підсекція: *Функціонального аналізу* (керівник: Н.М.Сорич, кандидат фізико-математичних наук, доцент, секретар: Т.В.Головата, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету) працювала у складі 53 осіб і була представлена 16 доповідями, виголошено 12 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. Сумісне наближення класів Вейля-Надя інтерполяційними тригонометричними поліномами з парним числом вузлів на періоді. – Зборовець Тетяна Русланівна, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – В.А.Сорич, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

2. Наближення періодичних функцій узагальненими сумами Зігмунда в інтегральній метриці. – Степчук Наталія Анатоліївна, магістрантка фізико-математичного факультету. Науковий керівник – І.Б.Ковальська, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

3. Сумісне наближення класів Вейля-Надя сумами Фейєра. Пугач Ганна, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – Н.М.Сорич, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

4. Задача Колмогорова-Нікольського для сум Фур'є на класах у рівномірній метриці. – Головата Тетяна Василівна, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – Н.М.Сорич, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

Підсекція *Методики викладання математики* (керівник: Л.О.Сморжевський, кандидат педагогічних наук, доцент, секретар: Л.В.Крайнічук, магістрант фізико-математичного факультету) представлена 16 доповідями, було заслухано 14 доповідей, у роботі взяли участь 59 студентів.

Кращими визнано доповіді:

1. Методика навчання учнів розв'язуванню стереометричних задач у середніх загальноосвітніх навчальних закладах різного типу. – Воробель Діана Ярославівна, магістрантка фізико-математичного факультету. Науковий керівник – Л.О.Сморжевський, кандидат педагогічних наук, професор.

2. Методика вивчення функцій, їх властивостей та графіків у курсі алгебри і початків аналізу 10 класу. – Руссу Наталя Володимирівна, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – Л.О.Сморжевський, кандидат педагогічних наук, професор.

3. Методика вивчення тригонометричних функцій у курсі алгебри і початків аналізу 10 класу. – Єдинак Ольга Володимирівна, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – Ю.Л.Сморжевський, кандидат педагогічних наук, старший викладач.

Підсекція **Інформаційних технологій** (керівник: О.А.Смалько, кандидат педагогічних наук, доцент; секретар – В.В.Лозовий, студент 4 курсу фізико-математичного факультету) представлена 19 доповідями, заслухано 17 доповідей. У роботі взяли участь 52 студенти.

Кращими визнано доповіді:

1. Програмування і використання сучасних інтелектуальних сенсорів. – С.В.Місінкевич, студент 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – А.М.Кух, кандидат педагогічних наук, доцент.

2. Спрощення дробово-раціональних передатних функцій високого порядку за допомогою неперервних дробів. – А.В.Омельчук, студент 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – В.А.Іванюк, кандидат технічних наук, старший викладач.

3. Розробка програмного забезпечення для прихованої передачі зашифрованих даних. – О.М.Кінзерявий, студент 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – В.А.Власов, кандидат технічних наук, доцент.

Підсекція **Фізики** (керівник: Ц.А.Криськов, кандидат фізико-математичних наук, доцент, секретар: О.В.Змерзлюк, студент фізико-математичного факультету) представлена 18 доповідями, заслухано 12 доповідей. У роботі взяли участь 52 студенти.

Кращими визнано доповіді: Єремчук Віктора Олександровича (43 група); Турніцького Віталія Олександровича (53 група); Коріневської Інни Олександрівни (магістрантка); Нусь Андрія Анатолійовича (53 група); Бугери Сергія Івановича (33 група); Трипалюк Максима Святославовича (33 група).

Підсекція **Інформатики** (керівник: А.Б.Андруховський, старший викладач, секретар: Г.А.Вжишкевич, студентка 4 курсу фізико-математичного факультету) працювала у складі 54 студентів. Представлено 20 доповідей, заслухано 18 доповідей.

Кращими визнано доповіді:

1. Розробка програмних засобів чисельної реалізації інтегральних моделей з використанням ітераційних методів. – О.В.Паламар, студент 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – А.Ф.Верлань, доктор технічних наук, професор.

2. Моделювання малих архітектурних форм у T-Flex. – О.С.Сіньков, студент 4 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – І.В.Бейко, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

3. Застосування структурно-алгоритмічного методу для дослідження інтегральних динамічних ланок. – В.А.Ришук, студентка 4 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – А.Ф.Верлань, доктор технічних наук, професор.

4. Розробка проблемно-орієнтованої інформаційної системи на основі імітаційної моделі. – Ю.П.Кшановський, студент 5 курсу фізико-математичного факультету. Науковий керівник – О.Є.Коваленко, кандидат технічних наук, доцент.

Підсекція *Математичного аналізу* (керівник: Ю.В.Гнатюк, кандидат фізико-математичних наук, доцент, секретар: Задорожна Оксана Валеріївна, магістрантка фізико-математичного факультету) була представлена 14 доповідями, заслухано 13 доповідей. У роботі взяли участь 63 студенти.

Кращими визнано доповіді:

1. Методи і засоби чисельної реалізації нелінійних інтегральних моделей. – Пономаренко Юлія, магістрантка фізико-математичного факультету. Науковий керівник – В.А.Іванюк, кандидат технічних наук, старший викладач.

2. Питання єдиності та сильної єдиності екстремального елемента для задачі найкращої одночасної рівномірної апроксимації кількох неперервних абстрактних функцій. – Павлюк Микола Олександрович, магістрант фізико-математичного факультету. Науковий керівник – В.О.Гнатюк, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

3. Методи еквівалентних та апроксимаційних перетворень математичних моделей динамічних. – Корж Віталій, магістрант фізико-математичного факультету. Науковий керівник – В.А.Іванюк, кандидат технічних наук, старший викладач.

4. Чисельний метод розв'язування задачі відшукування чебишовської точки кількох опуклих компактів лінійного нормованого простору відносно скінченновимірною підпростору цього простору. – Музика Оксана Сергіївна, магістрантка фізико-математичного факультету. Науковий керівник – Ю.В.Гнатюк, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

5. Задача найкращої за нормою рівномірної апроксимації абстрактної функції скінченновимірним підпростором з додатковим обмеженням та ігровий метод її розв'язування. – Казаченко Вікторія Вікторівна, магістрантка фізико-математичного факультету. Науковий керівник – Ю.В.Гнатюк, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

Перед початком роботи конференції було заплановано заслухати 140 доповідей, заслухано 127 доповідей. Кращі доповіді оформлено у вигляді статей і подано до друку до університетського та факультетського збірників.

Пропозиції:

1. У наступному році проводити конференцію в останній тиждень місяця квітня.

2. Узаконити відповідними розпорядженням не лише дату, але й час проведення наукових конференцій, що унеможливить різні підходи до призначення часу проведення наукових конференцій різними кафедрами, факультетами та й окремими науковими керівниками.

СЕКЦІЯ ПСИХОЛОГІЇ

У секції Психології працювало 7 підсекцій. Було виголошено 117 доповідей. Тематика доповідей стосувалася різноманітних напрямків: загальної психології, вікової та педагогічної психології, психології особистості, історії психології, гендерної психології, психології праці, психології управління, організаційної психології, клінічної психології та медико-біологічних дисциплін.

У роботі підсекції Психології освіти №1 було заслухано 14 доповідей студентів та магістрантів, а у роботі підсекції Психології освіти №2 – 18. Із запропонованих до розгляду необхідно відзначити такі роботи:

Підсекція *Психології освіти №1*:

1 місце – “Соціально-психологічний феномен брехні” – Циканюк Богдан Ігорович, студент 2 курсу фізико-математичного факультету (науковий керівник – І.М.Білецька, асистент);

2 місце – “Психологічні особливості невербального спілкування в організаціях різного типу” – Рудзік Оксана Олександрівна., студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – Н.П.Панчук, кандидат психологічних наук, доцент);

2 місце – “Психологія щастя” – Кондратюк Леся Олександрівна, студентка 6 курсу педагогічного факультету (науковий керівник – І.М.Білецька, асистент);

3 місце – “Особливості психологічних чинників вибору стилю управ-

ління в організації” – Козярьська Тетяна Вікторівна, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – Н.П.Панчук, кандидат психологічних наук, доцент);

3 місце – “Образ лідера студентської групи” – Ялик Олеся Вікторівна, студентка 1 курсу природничого факультету (науковий керівник – Н.П.Панчук, кандидат психологічних наук, доцент);

3 місце – “Способи вирішення конфліктів працівників організацій у ході невербального спілкування” – Німець Інна Вікторівна, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – А.І.Куриця, асистент);

Подяка – “Ділові взаємовідносини в управлінській діяльності” – Ю.Корнійчук, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – Н.П.Панчук, кандидат психологічних наук, доцент).

Підсекція Психології освіти №2:

1 місце – “Вплив української фольклорної та літературної спадщини на становлення гендерної ідентичності сучасної молоді” – Каспрук Діна Сергіївна, студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики (науковий керівник – Л.М.Римар, асистент);

2 місце – “Психолого-управлінські умови самореалізації вчителів ЗНЗ” – Продан Майя Володимирівна, студентка 6 курсу факультету психології (науковий керівник – Т.В.Дуткевич, кандидат психологічних наук, професор);

2 місце – “Психологічні особливості труднощів у педагогічному колективі” – Чевелюк Оксана Григорівна, студентка 6 курсу факультету психології (науковий керівник – Т.В.Дуткевич, кандидат психологічних наук, професор);

3 місце – “Мотивація художньої творчості студента” – Камбарова Наталія Миколаївна, студентка 3 курсу педагогічного факультету (науковий керівник – Г.П.Осика, кандидат психологічних наук, старший викладач).

У роботі підсекції **Психології праці** було заслухано 14 доповідей студентів та магістрантів. Кращими визнано доповіді таких студентів:

1 місце – “Вплив комунікативних особливостей студентів на ефективність навчання у вищому навчальному закладі” – Гладій Людмила Борисівна, студентка 6 курсу факультету психології (науковий керівник – О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент);

2 місце – “Взаємозв’язок захопленості професією та “професійне вигорання”” – Стасюк Галина Володимирівна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент);

2 місце – “Психологічні чинники трудової мотивації працівників центрів зайнятості” – Козярук Ольга Григорівна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – Л.П.Скорич, старший викладач);

3 місце – “Соціально-психологічна адаптація студентів до навчання у виші” – Зубаль Сергій Сергійович, студент 4 курсу факультету психології (науковий керівник – С.В.Дорофей, кандидат психологічних наук, старший викладач);

3 місце – “Гендерні особливості самореалізації жінок” – Бишок Ірина Віталіївна, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент);

3 місце – “Психологічний супровід професійної адаптації педагога” – Левицька Юлія Володимирівна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент);

Подяка – “Причини та прояви професійних деформацій особистості педагога передпенсійного віку” – Звершхановська Яніна Олегівна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент).

У роботі підсекції *Психології управління* було заслухано 18 доповідей студентів та магістрантів. Кращими визнано виступи таких студентів:

1 місце – “Психологічні особливості професійної спрямованості особистості майбутніх керівників навчальних закладів” – Чайчук Ірина Олегівна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент);

2 місце – “Прояви тривожності у студентів професійно-технічних училищ” – Циганівська Ольга Валентинівна, студентка 3 курсу факультету психології (науковий керівник – О.С.Толков, асистент);

2 місце – “Вплив професійного стресу на управлінську діяльність керівника організації” – Мальченко Тетяна Сергіївна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – В.М.Сич, кандидат психологічних наук, доцент);

3 місце – “Психологічні аспекти ділових взаємовідносин керівників організації” – Розгонюк Уляна Михайлівна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – В.М.Сич, кандидат психологічних наук, доцент);

3 місце – “Психологічні особливості провідного стилю управління у керівників медичної сфери” – Гриньків Іванна Василівна, студентка 3 курсу факультету психології (науковий керівник – О.С.Толков, асистент);

3 місце – “Психологічні особливості задоволеності працею персоналу

організації” – Морзюк Тетяна Андріївна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – В.М.Сич, кандидат психологічних наук, доцент);

Подяка – “Прийняття ефективних рішень у трудовому колективі” – Райчук Катерина Вікторівна, студентка 4 групи факультету психології (науковий керівник – О.С.Толков, асистент)

Подяка – “Особливості готовності керівника організації до управлінської діяльності” – Ковальчук Василь Юрійович, студент 5 курсу факультету психології (науковий керівник – В.М.Сич, кандидат психологічних наук, доцент).

Серед найкращих робіт підсекції *Соціальної та педагогічної психології*, на якій було заслухано 18 доповідей, потрібно відзначити:

1 місце – “Гендерна детермінація вибору стратегії поведінки в конфлікті” – Каправчук Інна Анатоліївна, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент);

2 місце – “Статеві особливості психологічної готовності сучасної молоді до створення сім’ї” – Мельник Оксана Федорівна, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – Л.П.Скорич, старший викладач);

2 місце – “Особливості стилю взаємовідносин у педагогічному колективі та його вплив на взаємовідносини між учнями” – Баліцька Ірина Вікторівна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – Л.П.Скорич, старший викладач);

3 місце – “Психологічні основи професійної спрямованості студентів ВНЗ” – Войтенко Інна Іванівна, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – В.М.Сич, кандидат психологічних наук, доцент);

3 місце – “Причини ізоляції підлітка в шкільному колективі” – Щебетюк Оксана Іванівна, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – Л.П.Скорич, старший викладач);

3 місце – “Соціально-психологічні чинники правової поведінки молоді” – Єсаулова Марина Олегівна, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – С.В.Дорофей, кандидат психологічних наук, старший викладач);

Подяка – “Вплив особливостей спілкування в мережі Інтернет на соціалізацію студентів” – Кукуруза Юлія Олегівна, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент).

Подяка – “Психологічні чинники формування сімейних цінностей сту-

дентської молоді” – Малюта Людмила Анатоліївна, студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – Л.П.Скорич, старший викладач)

У роботі підсекції *Загальної та практичної психології* було заслухано 18 доповідей студентів та магістрантів. Virізнялися виступи таких студентів:

1 місце – “Особливості особистісної готовності студентів-психологів до професійної діяльності” – Роман Оксана Володимирівна, студентка 6 курсу факультету психології (науковий керівник – Н.І.Бігун, кандидат психологічних наук, доцент);

2 місце – “Особливості подолання дизгармонійних емоційних станів у підлітків” – Чичановська Мар’яна Миколаївна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – А.І.Шинкарук, доктор психологічних наук, професор);

2 місце – “Динамічна характеристика національної самосвідомості в студентів факультету психології” – Жеребкова Ольга Вікторівна, студентка 6 курсу факультету психології (науковий керівник – Л.В.Долинська, кандидат психологічних наук, професор);

3 місце – “Особливості морально-ціннісного розвитку особистості в ранньому юнацькому віці” – Димнікова Наталія Юріївна, студентка 6 курсу факультету психології (науковий керівник – Н.І.Бігун, кандидат психологічних наук, доцент);

3 місце – “Психологічні особливості Я-образу в юнацькому віці” – Федорів Оксана Василівна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – О.В.Гудима, кандидат психологічних наук, доцент);

3 місце – “Характеристика чинників міжособистісних конфліктів у підлітків” – Гноянко Юлія Анатоліївна, студентка 6 курсу факультету психології (науковий керівник – Л.В.Долинська, кандидат психологічних наук, професор);

Подяка – “Особливості самосвідомості молодших школярів з низькою навчальною успішністю” – Гаврилюк Віта Миколаївна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – О.В.Гудима, кандидат психологічних наук, доцент);

Подяка – “Психологічні умови розвитку здатності до самореалізації у майбутніх педагогів” – Уланівська Анна Вікторівна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – Шинкарук А.І., доктор психологічних наук, професор).

У ході роботи підсекції *Медичної психології* (18 студентів та магістрантів) було відзначено такі виступи студентів:

1 місце – “Психогенні фактори порушення здоров’я у старших дошкільників” – Тихолаз Земфіра Тофіківна – студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – С.О.Ренке, кандидат психологічних наук, асистент);

2 місце – “Психологічні особливості людей з онкологічними захворюваннями” – Латюк Світлана Петрівна, студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – Михальська С.А., асистент);

2 місце – “Я-концепція як фактор особистісного самовизначення в ранній юності” – Глуховська Мар’яна Вікторівна – студентка 4 курсу факультету психології (науковий керівник – Н.С.Славіна, кандидат психологічних наук, старший викладач);

3 місце – “Психологічні особливості розвитку підлітків з акцентуаціями характеру” – Глуховська Мар’яна Вікторівна – студентка 5 курсу факультету психології (науковий керівник – С.О.Ренке, кандидат психологічних наук, асистент);

3 місце – „Особливості психологічного обстеження хворих з межуючими формами психічних розладів” – Ринда Оксана Вікторівна., студентка 2 курсу факультету психології (науковий керівник – Михальський А.В., кандидат медичних наук, доцент);

3 місце – “Психологічні прояви гіпертонії” – Гриньків Іванна Василівна, студентка 3 курсу факультету психології (науковий керівник – В.П.Молев, кандидат медичних наук, доцент);

Подяка – “Психологічні особливості мовленнєвого розвитку дітей 3-7 років” – Оздоба Надія Петрівна, студентка 5 курсу заочної форми навчання факультету психології (науковий керівник – С.А.Михальська, асистент);

Подяка – “Психологічні особливості агресивності у підлітковому віці” – Чемес Ірина Андріївна, студентка 5 курсу заочної форми навчання факультету психології (науковий керівник – С.А.Михальська, асистент).

СЕКЦІЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ

У ході роботи секції було заслухано наукові доповіді, що стосувалися проблем корекції, діагностики, соціального супроводу дітей з порушеннями психічного розвитку. Робота була організована у трьох підсекціях. За результатами роботи кожної з них було визначено найкращі виступи.

У підсекції *Логопедії та спеціальних методик* було заслухано 15 доповідей.

Виступили:

1. О.В.Машуль у виступі розглянула окремі аспекти організації корекційної роботи дефектолога з розвитку мовлення у дітей з розумовою відсталістю в поєднанні із порушеннями зору та мовленнєвим недорозвитком.

2. З.Я.Гретчук розглянула особливості реалізації корекційної роботи на уроках ручної праці в молодших класах спеціальної школи та обґрунтування методичних пропозицій щодо посилення корекційної акцентованості педагогічної роботи.

3. М.С.Молдован у виступі висвітлила явище діагностики та корекції психологічної дезадаптації дітей із вадами мовлення дошкільного віку, що перебувають в інтернатних умовах.

4. Л.В.Росінська розкрила у доповіді результати теоретико-експериментального вивчення стану тривожності у дітей-логопатів у контексті вивчення та реалізації засобів арт-терапії для корекції високої тривожності, можливості арт-терапії у розвитку і корекції емоційної сфери дитини.

5. О.В.Сельська у доповіді розглянула питання діагностики та комплексної корекційно-виховної роботи з усунення дисграфії в учнів молодших класів спеціальної школи.

6. Г.О.Сис у виступі розглянула процес діагностики рівня готовності до успішної навчальної діяльності у спеціальній школі дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

7. О.В.Боєчко висвітлила питання організації роботи розумово відсталих учнів на початкових етапах вивчення математики, визначаються основні завдання пропедевтичного періоду.

8. С.В.Гаяля розкрила особливості використання новітніх підходів до системи оцінювання математичних знань розумово відсталих учнів, виділила чотири рівні досягнень учнів з математики, що дозволяє оптимізувати формування у дітей цієї групи системи знань.

9. П.Янтолик висвітлив особливості формування навичок спілкування у розумово відсталих учнів, які проживають у діалектичних зонах Закарпаття; показано шляхи втрати інформації через недостатнє розуміння мовлення оточуючих; вказано на основні напрямки проведення роботи з формування навичок вербальної комунікації.

10. О.М.Логвінова дала коротку характеристику процесу читання як особливого виду інтелектуальної діяльності і розглянула основні труднощі, які виникають у розумово відсталих учнів у процесі оволодіння навичками читання в умовах спеціальної школи.

11. О.М.Севастьянова розглянула сучасні науково-методичні підходи стосовно розвитку у дітей із синдромом Дауна комунікативних умінь, аль-

тернативних по відношенню до вербальної комунікації.

12. М.В.Шиделко подала результати двохрічного експериментального вивчення проявів дисграфій у школярів загальноосвітніх шкіл, на основі чого розглянула динаміку такого порушення у молодших і старших класах.

13. Н.Б.Зелінська розкрила результати експериментального дослідження фонематичних процесів у дошкільнят з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, розглянула структурні типи їх недорозвитку у визначеній категорії дітей.

14. А.Верхогляд у виступі висвітлила особливості розвитку фонематичних процесів у дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, з загальним недорозвитком мовлення і розумовою відсталістю, вказала на характерні відмінності та описала структуру порушення фонематичних процесів у цієї категорії дітей.

15. Т.Юрчук у виступі охарактеризувала відмінності у розвитку просторового інтелекту у дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, з загальним недорозвитком мовлення та розумовою відсталістю, визначила низку залежностей та ієрархічність у побудові просторового інтелекту цих дітей.

Ухвалили:

Найкращою доповіддю вважати виступ студентки Т.Юрчук на тему “Особливості розвитку просторового інтелекту у дітей у нормі, при порушеннях мовлення та розумовій відсталості”, науковий керівник Н.С.Гаврилова, кандидат психологічних наук, доцент.

У підсекції *Дефектології* було заслухано 10 науково-методичних доповідей студентів та магістрантів, які були присвячені теоретичним і практичним дослідженням у галузі дефектології.

Виступили: О.В.Бандирська, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, яка розглянула питання щодо професійно-трудового навчання та виховання розумово відсталих учнів, звернула увагу на теоретичні положення проблеми трудового виховання розумово відсталих учнів.

І.В.Білоус, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, яка розглянула практичні положення становлення адекватної самооцінки та реалістичного рівня домагань у розумово відсталих підлітків.

М.П.Гриб, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, у доповіді розглянула теоретико-практичні положення щодо проблеми розвитку емоційної сфери у підлітків з розумовою відсталістю.

Р.В.Калатіна, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, у своїй доповіді розкрила питання впливу художньої літератури на формування поведінки учнів допоміжних шкіл.

О.І.Коцюрмаха, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, яка свій виступ присвятила теоретичним основам розвитку сюжетно-рольової гри у розумово відсталих дошкільників.

В.В.Кульчицька, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, розкрила проблему використання методів заохочення та покарання у вихованні дітей з вадами інтелекту.

Н.П. Любчак, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, висвітила основні положення змісту та характеристики методик і результатів дослідження мисленнєвої діяльності у розумово відсталих учнів

М.М.Маслак, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, у доповіді висвітлила корекційне значення ігрової діяльності у процесі навчання розумово відсталих учнів.

В.Постевка, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, розглянула питання особливостей виховання розумово відсталого дитини у сім'ї.

К.Рожелюк, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, розкрила особливості пам'яті молодших школярів з вадами інтелекту та важкими порушеннями мовлення.

Ю.М.Трасковський, магістрант факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології присвятив свій виступ корекційно-розвивальному значенню уроків соціально-побутового орієнтування у допоміжній школі.

Ухвалили:

Найкращими доповіддями вважати такі:

Р.В.Калатіна, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології. Тема доповіді: "Вплив художньої літератури на формування поведінки учнів допоміжних шкіл", науковий керівник: С.П.Миронова, доктор педагогічних наук, професор.

В.Постевка, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології. Тема доповіді: "Особливості виховання розумово відсталого дитини у сім'ї", науковий керівник: О.М.Вержиховська, кандидат педагогічних наук, доцент.

У підсекції *Соціальної педагогіки і психології* було заслухано 14 доповідей.

Виступили:

1. А.Л.Атаманова студентка 4 курсу, у доповіді розкрила вплив сімейного виховання на формування особистості дитини дошкільного віку.
2. Ю.О.Балагур, студентка 4 курсу, висвітлила дезадаптацію в школі як соціально-педагогічну проблему.
3. А.Біньковська, студентка 4 курсу, у доповіді розкрила актуальність соціально-педагогічної роботи з неповними сім'ями.
4. А.Григораш, студентка 2 курсу, у виступі охарактеризувала особливості роботи соціального педагога з дітьми трудових мігрантів.
5. С.Гудз, студентка 2 курсу, висвітлила особливості виховної роботи з дітьми у сільській місцевості.
6. Н.А.Дузяк, студентка 2 курсу, виступила з доповіддю, яка характеризує неформальні об'єднання підлітків як соціально-педагогічну проблему.
7. О.В.Зарічна, студентка 2 курсу, присвятила доповідь проблемі тютюнопаління в дитячому віці та шляхи її подолання.
8. Н.В.Кисіль, студентка 2 курсу, у доповіді висвітлила дослідження особливостей встановлення мотивації шлюбних відносин серед молодих сімей.
9. М.І.Маркевич, студентка 3 курсу, охарактеризувала підходи до спілкування як соціально-психологічного феномену.
10. Т.Панчук, студентка 4 курсу, розкрила вплив неповної сім'ї на розвиток самосвідомості дитини.
11. К.В.Петрук, студентка 5 курсу, розкрила особливості використання соціальної реклами в роботі соціального педагога.
12. Д.В.Потемковський, студент 5 курсу, висвітлив проблему адаптації молодших підлітків при переході з молодшої школи у старшу в закладах інтернатного типу.
13. Д.В.Романишина, студентка 3 курсу, охарактеризувала соціально-психологічні аспекти взаємодії суспільства і молодіжних субкультур.
14. А.В.Рябокляч, студентка 5 курсу, висвітлили особливості роботи соціального педагога з дітьми-сиротами, які перебувають у закладах інтернатного типу.
15. М.І.Сметанюк, студентка 4 курсу, охарактеризувала соціально-педагогічну роботу з психологічними проблемами сиріт.
16. Я.А.Тюліна, студентка 4 курсу, розкрила використання ігрових технологій для адаптації до навчання у школі.
17. М.С.Фокіна, студентка 4 курсу, висвітлила соціальну перцепцію суїциду як маргінального явища суспільства.

Ухвалили:

Найкращою доповіддю вважати виступ К.В.Петрук, студентки 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології. Тема доповіді: “Особливості використання соціальної реклами в роботі соціального педагога”, науковий керівник – Л.П.Мельник, кандидат педагогічних наук, доцент.

За результатами роботи наукової конференції було прийнято рішення про присудження першого місця – Р.В.Калагіній, за наукове дослідження “Вплив художньої літератури на формування поведінки учнів допоміжних шкіл”, науковий керівник: С.П.Миронова, доктор педагогічних наук, професор; другого місця – Т.Юрчук за наукове дослідження “Особливості розвитку просторового інтелекту у дітей в нормі, при порушеннях мовлення та розумовій відсталості”, науковий керівник Н.С.Гаврилова, кандидат психологічних наук, доцент та В.Постевка, за наукове дослідження “Особливості виховання розумово відсталого дитини у сім’ї”, науковий керівник: О.М.Вержиховська, кандидат педагогічних наук, доцент; третього місця – К.В.Петрук, за наукове дослідження “Особливості використання соціальної реклами в роботі соціального педагога”, науковий керівник – Л.П.Мельник, кандидат педагогічних наук, доцент.

СЕКЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

На факультеті працювало 3 секції: економічної теорії, економіки підприємства та управління персоналом і туризму. В роботі наукової конференції взяли участь студенти економічного і фізико-математичного факультетів. Було заслухано 75 доповідей. Виступи учасників відзначалися логічною побудовою виступів, змістовним викладом матеріалів досліджень, обґрунтованістю висновків та мали прикладний характер.

Особливо варто відзначити виступи у підсекціях:

У підсекції *Управління персоналом і туризму*

Керівник: І.А.Андрейцева, кандидат економічних наук, доцент

Секретар: Н.В.Романюк, студент 4 курсу економічного факультету

“Необхідність побудови системи справедливої оплати праці як основного мотиваційного фактору підвищення ефективності роботи” (В.О.Собань, студент 4 курсу економічного факультету, науковий керівник – Л.П.Дитко, старший викладач),

“Особливості використання тестового матеріалу на уроках економіки” (О.С.Харченко, студент 3 курсу економічного факультету, науковий керівник – Н.Ю.Олійник, кандидат педагогічних наук, доцент),

“Самостійна робота учнів з економіки як напрям активізації навчання” (Ю.В.Атаманчук, студентка 3 курсу економічного факультету, науковий керівник – Н.Ю.Олійник, кандидат педагогічних наук, доцент),

“Оцінка ефективності діяльності підприємства та його фінансові аспекти” (Л.В.Калайда, студент 2 курсу економічного факультету, науковий керівник – П.А.Стрельбіцький, кандидат педагогічних наук, доцент),

“Державна політика у сфері видатків бюджету” (В.Р.Захаров, студент 2 курсу економічного факультету, науковий керівник – П.А.Стрельбіцький, кандидат економічних наук, доцент),

“Аналіз профорієнтаційної роботи в Кам’янець-Подільському міському центрі зайнятості” (О.А.Лисий, студент 3 курсу економічного факультету, науковий керівник – І.А.Андрейцева, кандидат економічних наук, доцент),

“Фондові біржі в Україні: стан на перспективи розвитку” (Н.О.Ратушняк, студент 3 курсу економічного факультету, науковий керівник – І.А.Андрейцева, кандидат економічних наук, доцент).

У підсекції *Економічної теорії*

Керівник: Ю.С.Латер, кандидат економічних наук, професор

Секретар: Ю.Ю.Мельник, студентка 4 курсу економічного факультету
“Формування економіки знань та її розвиток в Україні” (Ю.Ю.Мельник, студентка 4 курсу економічного факультету, науковий керівник – Ю.С.Латер, кандидат економічних наук, професор),

“Формування ринків землі і нерухомості” (О.Є.Козак, студент 4 курсу економічного факультету, науковий керівник – Ю.С.Латер, кандидат економічних наук, професор),

“Аналіз динаміки якості життя” (Д.І.Данчук, студентка 3 курсу економічного факультету, науковий керівник – І.В.Яцишина, кандидат економічних наук, доцент, докторант),

“Індекс розвитку людського потенціалу: суть та складові” (І.О.Стрільчук, студентка 3 курсу економічного факультету, науковий керівник – О.П.Свідер, старший викладач),

“Економічні аспекти розвитку інтернет-індустрії” (О.М.Пирогівська, студентка 3 курсу економічного факультету, науковий керівник — О.П.Свідер, старший викладач),

“Теоретичні основи індустріальної економіки” (К.С.Весельська, студентка 4 курсу економічного факультету, науковий керівник – Н.І.Мозолук, старший викладач),

“Освіта: суспільне благо чи товар” (К.С.Завальнюк, студентка 3 курсу економічного факультету, науковий керівник – І.В.Музичук, асистент).

У підсекції *Економіки підприємства*

Керівник: М.І.Каньоса, кандидат економічних наук, професор

Секретар: Т.О.Кропива, студент 3 курсу економічного факультету

“Актуальність управлінської стратегії у виробництві” (О.В.Гіль, студентка 5 курсу економічного факультету, науковий керівник – О.С.Олійник, старший викладач),

“Іноземні інвестиції і Україні – шлях до економічного зростання чи загроза національній безпеці?” (Т.О.Кропива, студент 3 курсу економічного факультету, науковий керівник – Т.В.Вишня, асистент),

“Проблеми розвитку приватного підприємництва в аграрному секторі” (І.В.Фанатюк, студентка 21-ФКП групи Кам’янець-Подільського відділення Київського фінансово-економічного коледжу НУ ДПСУ, науковий керівник: М.І.Каньоса, кандидат економічних наук, професор),

“Планування діяльності підприємства як функція виробничого менеджменту” (О.В.Процюк, студент 4 курсу економічного факультету, науковий керівник: М.І.Каньоса, кандидат економічних наук, професор),

“Роль і значення фінансового оздоровлення підприємства” (О.А.Архипенко, студентка 4 курсу економічного факультету, науковий керівник: М.І.Каньоса, кандидат економічних наук, професор),

“Підходи до забезпечення конкурентоспроможності підприємств” (П.А.Бурковський, студент 3 курсу економічного факультету, науковий керівник: М.І.Каньоса, кандидат економічних наук, професор),

“Інформаційне забезпечення оцінки фінансового стану підприємства” (Ю.С.Бузікова, студентка 5 курсу економічного факультету, науковий керівник: М.І.Каньоса, кандидат економічних наук, професор),

“Матеріальне та нематеріальне стимулювання працівників” (І.В.Волошина, студентка 5 курсу економічного факультету, науковий керівник: М.І.Каньоса, кандидат економічних наук, професор),

“Дослідження теорій мотивації” (А.П.Ярошенко, студентка 5 курсу економічного факультету, науковий керівник: А.М.Каньоса, кандидат історичних наук, доцент).

Рекомендації секції Економічних дисциплін

1. Роботу конференції доцільно розпочинати з 9 години.
2. Розробити систему матеріального стимулювання кращих студентських доповідей.
3. Продовжити практику опублікування кращих студентських статей у загальноуніверситетському збірнику наукових праць студентів та магістрантів.

4. Для ефективного проведення наукової конференції забезпечити мультимедійними проєкторами, що сприятиме презентабельності наукових досліджень студентів.

СЕКЦІЯ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

Наукова конференція студентів та магістрантів за підсумками НДР у 2010–2011 році на природничому факультеті проходила в одній секції Природничих наук, яка включала 5 підсекцій – “Біології”, “Фізіології та валеології”, “Екології”, “Географії та картографії” і “Методики викладання”. Було заявлено 96 доповідей, що свідчить про чисельні дослідження у різних напрямках природничих наук. Окремі студенти працювали в кількох підсекціях, зокрема Горбуленко Віталій – у підсекціях “Біології” і “Географії та картографії”, Білецька Ірина – “Біології” та підсекції “Фізичного виховання”. У роботі підсекції “Фізичного виховання” секції “Фізичної культури” взяли участь такі студенти природничого факультету: К.М.Горбацька (2 курс), Т.В.Касап (2 курс), В.В.Долішняк (2 курс), Н.А.Пустова (2 курс), О.Б.Журинська (2 курс), Р.В.Сікора (2 курс), М.С.Войцехівська (2 курс). У підсекції “Англійської мови” взяли участь такі студенти природничого факультету, як А.Ганечко (2 курс), Г.Нестерук (2 курс), підсекції “Німецької мови” – В.О.Бризцька (2 курс), підсекції “Психології освіти” – М.Олійник (1 курс), О.Ялик (1 курс), підсекції “Філософії та її проблематики, етики й естетики” – Д.Ганаба (2 курс), підсекції “Української та зарубіжної філософії” – І.Копистинська (2 курс), О.Боднарчук (2 курс).

Варто зазначити, що кращі доповіді, виголошені на конференції, було відзначено грамотами і подяками:

Підсекція Екології

I місце – Кучерява Марина В’ячеславівна (студентка 53-Ек групи) за наукову доповідь “Еколого-ландшафтна характеристика Кельменецького району Чернівецької області”.

II місце – Вальчук Мар’яна Валентинівна (студентка 43-Ек групи), за доповідь “Еколого-економічний аналіз ефективності будівництва очисних споруд ВІОТАЛ на станціях технічного обслуговування” та Бойко Зоряна Анаталіївна (студентка 53-Ек групи) – “Вища водна рослинність р.Збруч та її обумовленість екологічним станом водойм у межах Чемеровецького та Кам’янець-Подільського районів Хмельницької області”.

III місце – Леонтюк Анастасія Валентинівна (студентка 53-Ек групи) за виступ “Напрямки оптимізації природокористування (на ландшафтній основі) нижньої течії басейну р.Студениці” та Чарановська Яна Володи-

мирівна (студентка 53-Ек групи) – “Запасання здобичі сорокопудом сірим в зимовий період у межах Кам’янецького Придністер’я”.

Подяки було висловлено Кохановській Вікторії Анатоліївні (студентка 53-Ек групи) за цікаву доповідь “Вдосконалення гідрохімічного моніторингу р.Смотрич у межах м.Кам’янець-Подільський” і Войталюк Наталії Вікторівні (студентка 43-Ек групи) за доповідь “Ландшафтна характеристика долини р.Смотрич у межах м.Кам’янець-Подільський”.

Підсекція Біології

I місце – Бондар Оксана Іванівна (магістрантка) за доповідь “Лепідоптерофауна Хмельницької частини північного Поділля”.

II місце – Николаєва Наталія Володимирівна (студентка 41-БГ групи), яка виступала за доповідь “Аналіз роду *Astragalus* L. в умовах НПП “Подільські Товтри” та Шимчук Марія Сергіївна (студентка 51-БГ групи) за виступ на тему “Аналіз видового різноманіття грибів в урбоекосистемах м. Кам’янця-Подільського”.

III місце – Ветошка Роман Миколайович (студент 41-БГ групи) за доповідь “Видовий склад водно-болотних птахів штучних водойм у верхів’ї р.Смотрич” та Різник Володимир Володимирович (студент 42-БГ групи) за виступ “Ареалогічні особливості *Gypsophilla thuraica* A. Krasnova в Кам’янецькому Придністров’ї”.

Подяки висловили Поліщук Юлії Василівні (студентка 25-Ек групи) за виступ “Алелопатія як засіб взаємодії між рослинами” та цікаву доповідь Брико Валентини Володимирівни (студентка 51-БГ групи) – “Особливості виділення і ідентифікації збудників маститів у корів”.

Підсекція Географії та картографії

I місце – Серветник Микола Миколайович (студент 52-ГБ групи) за доповідь “Ерозійні процеси як лімітуючий чинник рекреаційної діяльності”.

II місце – Червінський Віталій Людвикович (студент 52-ГБ групи) за доповідь “Природно-регіональні комплекси річки Збруч у нижній течії” та Мала Оксана Олександрівна (магістрантка) – “Геоморфологічні параметри річкових долин лівих приток Дністра в межах Хмельницької області”.

III місце – Федчук Роман Ігорович (студент 52-ГБ групи) за доповідь “ПТК басейнової системи річки Мукша у середній течії” і Юхимчук Олександр Володимирович (студент 42-ГБ групи) – “Антропогенні ландшафти Подільського Придністров’я”.

Подяки висловили Гарбару Владиславу Васильовичу (студент 42-ГБ групи) за виступ на тему “Економіко-географічна характеристика водних

об'єктів з позиції гідро електроенергетики” і Крайчак Антоніні Володимирівні (магістрантка) – “Туристично-рекреаційний комплекс Хмельницького Придністер’я (поза межами НПП “Подільські Товтри)””.

Підсекція Методики викладання

I місце – Шкільняк Ірина Василівна (студентка 51-БГ групи) за доповідь “Шляхи підвищення мотивації навчальної діяльності учнів з біології”.

II місце – Кмитюк Наталія Павлівна (магістрантка) за виступ “Методика використання методу проектів на уроках географії в 6 і 9 класах” і Андрухівський Володимир Анатолійович (студент 41-БГ групи) – “Методика формування навичок здорового способу життя учнів основної школи”.

III місце – Вапнична Оксана Павлівна (студентка 41-БГ групи) за виступ на тему “Оцінка ролі комп’ютерних технологій та інтернет-джерел у навчальному процесі з біології у 8 класі” і Чорна Таїсія Володимирівна (студентка 52-ГБ групи) – “Порівняльна оцінка ефективності проведення комбінованого уроку та уроку вивчення нового матеріалу в шкільному курсі географії”.

Подяки висловили Вавшку Віктору Михайловичу (магістрант) за доповідь “Методи діагностики ціннісного ставлення школярів до природи” і Гарболінській Наталії Валеріївні (студентка 42-ГБ групи) – “Екологічна стежка – як засіб пізнавальної діяльності учнів”.

Підсекція Фізіології та валеології

I місце – Лисюк Валентин Михайлович (студент 31-БГ групи) за доповідь “Дослідження взаємозв’язку групової приналежності крові і стану ОРА”.

II місце – Волохівська Вікторія Вікторівна (магістрантка) за виступ “Формування психологічної складової учнів початкових класів на уроках “Основи здоров’я”.

У кожній підсекції були присутні викладачі, наукові керівники студентів, студенти молодших курсів. Конференція пройшла успішно, доповіді студентів супроводжувались відеопрезентаціями. Високою була активність студентів, ставилось багато запитань доповідачам. Студентів, доповіді яких було відмічено як кращі, рекомендовано до участі у регіональній молодіжній науково-практичній конференції “Молоді дослідники – Природі Поділля”, яка відбудеться 28 квітня 2011 року на базі Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Загалом конференція відбулася успішно, доповіді були цікавими, змістовними і викликали дискусії, що свідчить про зацікавленість слухачів до досліджень.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Засідання проходило у трьох секціях – теорії і практики дошкільної і початкової освіти; теорії та методики початкового навчання та середньої освіти; мистецьких дисциплін; 16-ти підсекцій: педагогіки, історії педагогіки, методики викладання української мови; дошкільної освіти; теорії та методики викладання математики і природознавства у початковій школі; теорії та методики викладання рідної мови в початковій школі (1); теорії та методики викладання рідної мови в початковій школі (2); теорії та методики викладання рідної мови в початковій школі (3); методики викладання рідної мови й розвитку комунікативних умінь в учнів початкових класів; теорії і методики викладання іноземної мови в початковій школі; теорії і методики викладання англійської мови в початковій школі; образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва; образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в контексті сучасного мистецтва; вокально-хорових дисциплін методики музичного визовання, вокалу і хорового диригування; теорії та історії музики й гри на музичних інструментах; музики та інструментального виконавства виконавства.

Загальна кількість секцій – 3, підсекцій 16 (у минулому році – 10).

Всього у роботі конференції взяло участь 243 студенти і магістранти (у минулому – 137).

<i>№ з/п</i>	<i>Назва секції</i>	<i>Назва підсекції</i>	<i>к-сть допов.</i>
1	<i>теорії і практики дошкільної і початкової освіти</i>	<i>педагогіки, історії педагогіки методика викладання української мови дошкільної освіти Всього у секції</i>	11 14 14 52
2	<i>Теорії і методики початкового навчання та середньої освіти</i>	<i>теорії та методики викладання математики і природознавства у початковій школі теорії та методики викладання рідної мови в початковій школі (1) теорії та методики викладання рідної мови в початковій школі (2) теорії та методики викладання рідної мови в початковій школі (3)</i>	14 14 9 13

		<i>методика викладання рідної мови й розвитку комунікативних умінь в учнів початкових класів</i>	13
		<i>теорії і методики викладання іноземної мови в початковій школі</i>	10
		<i>теорії і методики викладання англійської мови в початковій школі</i>	10
		<i>Всього у секції</i>	83
3	<i>мистецьких дисциплін</i>	<i>образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва</i>	17
		<i>образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в контексті сучасного мистецтва</i>	18
		<i>методики музичного визовання, вокалу і хорового диригування</i>	17
		<i>вокально-хорових дисциплін</i>	18
		<i>теорії та історії музики й гри на музичних інструментах</i>	20
		<i>музики та інструментального виконавства</i>	18
		<i>Всього у секції</i>	108

Загалом у роботі конференції взяли участь студентів і магістрантів 243

Одночасно на конференції було заслухано доповіді студентів-дипломників та магістрантів, це стало своєрідним попереднім прослуховуванням їх дипломних робіт (секція мистецьких дисциплін).

До початку конференції у фойє педагогічного факультету діяла виставка “Українська лялька”, на якій демонструвалися вироби гуртка “Умілі руки” (керівник – А.Ф.Ковальчук); у мистецькому – виставка реставрованих картин, виготовлених студентами групи реставраторів.

Після засідання у підсекціях викладачами було підведено підсумки роботи і визначено кращі доповіді. При цьому враховувалася думка і побажання аудиторії. Велись протоколи засідання підсекцій, витяги з ухвалою були окремо представлено у науково-дослідний сектор після проведення конференції 20 квітня. Нагородження студентів проводилось 26 квітня на засіданні ради факультету.

Усі роботи, виголошені на конференції, рекомендували до друку у факультетських збірниках студентських наукових робіт, по одній роботі з підсекцій до збірника наукових праць студентів і магістрантів університету.

У 2011 році студентка ІV курсу педагогічного факультету, спеціальність “Музика” Свинар Вікторія взяла участь Всеукраїнській науково-практичній конференції “Ціннісно-сміслові орієнтири студентської молоді” (16 березня 2011 р., Київський міський педагогічний університет ім. В.Д.Грінченка, Київ) з доповіддю “Методичне забезпечення дисциплін музичного циклу – важливий чинник формування ціннісних орієнтацій молоді” (науковий керівник – М.А.Печенюк, кандидат педагогічних наук, професор).

Божумінська Стефанія 15 квітня взяла участь у Всеукраїнській студентській науковій еконференції “Здобутки та перспективи педагогічної науки та практики в умовах інноваційної перебудови української національної освіти”, яка проходила в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, подала до друку статтю у збірник конференції зазначеного університету (науковий керівник – М.А.Печенюк, кандидат педагогічних наук, професор).

СЕКЦІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

На факультеті фізичної культури, працювало 5 підсекцій: Теорії і методики фізичного виховання, Спорту і спортивних ігор, Медико-біологічних основ фізичного виховання і фізичної реабілітації, Легкої атлетики з методикою викладання, Фізичного виховання.

У роботі секції **Фізична культура** брали участь 100 студентів. З доповідями виступили 88 студентів та магістрантів. Аналіз доповідей і повідомлень дозволяє зробити висновок, що спрямованість досліджень актуальна, охоплює широкий спектр проблем з фізичної реабілітації, фізичного виховання і спортивного тренування дітей різного шкільного віку й студентської молоді.

До друку подано 100 статей.

Кращими визнано доповіді:

Підсекція Легкої атлетики з методикою викладання – Тимошенко Олексій Ігорович, 3 курс, Медвідь Михайло Михайлович, 2 курс, Парашук Діана Вікторівна, 1 курс, Подліпчук Григорій Михайлович, 3 курс, Мельник Юлія Віталіївна, 2 курс, Музика Михайло Андрійович, 4 курс, Рогулько Андрій Васильович, 3 курс, Грабчук Сергій Сергійович, 2 курс.

Підсекція Теорії і методики фізичного виховання – Репйова Олена Анатоліївна, магістрант.

Підсекція Спорту і спортивних ігор – Ільницький Андрій Володимирович, 4 курс; Щербина Костянтин Валерійович, 4 курс, Коржиньовський Віталій Васильович, 5 курс (заочна форма навчання), Пасенко Дмитро Васильович, 4 курс.

Підсекція Медико-біологічних основ фізичного виховання і фізичної реабілітації – Циганівський Анатолій Олегович, магістрант, Воронецький Вадим Борисович, магістрант, Ромах Андрій Вікторович, 5 курс, Криворучко Ігор Борисович, магістрант, Шулиндіна Крістіна Валеріївна, 3 курс, Сіротіна Лілія Володимирівна, магістрант, Баценко Іван Олексійович, 5 курс.

Окремо хочеться відзначити роботу підсекції Фізичного виховання, у якій брали участь не тільки студенти факультету фізичної культури, але й інших факультетів, що не є байдужими до проблем фізичного виховання та здорового способу життя, особливо студентської молоді. Серед них було визнано найкращими такі доповіді – Ткачук Іван Петрович (12-УП група економічний ф-т), Белінська Марина Миколаївна (31-БГ група природничий ф-т), Палійчук Мар'яна Василівна (23-УП група економічний ф-т), Горбацька Катерина Миколаївна (22-БГ група природничий ф-т), Касап Таїса Вікторівна (24-ГБ група природничий ф-т); Лихолат Оксана Андріївна (I курс фізико-математичний ф-т), Вус Євген Сергійович (магістрант фізична культура ф-т).

На пленарному засіданні було відзначено грамотами та подяками кращі доповіді студентів та магістрантів.

Загалом конференція пройшла на належному науковому рівні, при високій активності студентів, що проявлялась не тільки в подачі інформації, але й у дискусії між слухачами і доповідачами.

Разом з тим було виявлено низку недоліків:

1. Не всі студенти та їх наукові керівники були присутні на секційних засіданнях, особливо це стосується студентів заочної форми навчання.

2. У деяких виступах не достатньо використовувались мультимедійні засоби.

3. Оформлення статей повинно відповідати висунутим вимогам.

Пропозиції:

1. У наступному році передбачити тематику наукових досліджень, спрямованих на підвищення якості навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах.

2. Більш коректно й відповідально відноситись до написання та оформлення наукових статей.

3. Для кращого сприйняття викладеного матеріалу доповідачам використовувати мультимедійні засоби.

4. Відзначати кращі доповіді студентів та магістрантів на пленарному засіданні університету.

5. Зобов'язати всіх наукових керівників разом з виконавцями бути присутніми на секційних засіданнях конференції.

Одержано 12 травня 2011 року

І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва

Про результативність студентської наукової роботи у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (2010–2011 н.р.)

Організація науково-дослідної роботи студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка регламентується “Положенням про студентську наукову роботу”, Статутом студентського наукового товариства університету і безпосередньо організовується кафедрами та радою студентського наукового товариства за безпосередньою координацією науково-дослідного сектору університету.

Це положення регламентує студентську наукову роботу (СНР), що є складовою частиною діяльності К-ПНУ і сприяє удосконаленню професійної підготовки, виявленню обдарованої у професійному плані молоді.

Наукова робота студентів здійснюється з метою реалізації інтелектуального потенціалу студентів, підвищення студентської творчої ініціативи для поліпшення якості підготовки кадрів.

Мета студентської наукової роботи, обов'язкової на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях, – формувати науковий світогляд, сприяти молодим дослідникам в опануванні методологією і методами наукового пошуку. Її ефективність залежить від узгоджуваності всіх компонентів системи професійної підготовки, спрямованості потрібно-мотиваційної сфери сту-

дента на дослідницький пошук з першого і до випускного курсу, особистісного підходу до навчання.

Участь студентів у науково-дослідній та творчій роботі в університеті забезпечується у таких формах:

- науково-дослідна робота як складова навчального процесу;
- участь у виконанні науково-дослідних робіт, зокрема у держбюджетній тематиці;
- членство у науковому студентському товаристві К-ПНУ;
- участь у роботі студентських проблемних груп, наукових гуртків;
- участь у наукових конференціях, конкурсах, предметних олімпіадах, інших заходах наукового і науково-практичного характеру та її результати;
- публікація оригінальних результатів проведених досліджень у наукових виданнях.

Виконання індивідуального науково-дослідного завдання сприяє поглибленню і закріпленню теоретичних знань, виробленню навичок аналізу соціально-економічних явищ та процесів.

Виконання держбюджетної тематики спрямоване на дослідження й розв'язання науково-технічних і економічних проблем виробництва та функціонування підприємств, установ і організацій, які є замовниками таких робіт. Залучення студентів до науково-пошукової діяльності під час виконання держбюджетних тем забезпечує поширення і впровадження результатів досліджень при написанні курсових, дипломних та наукових робіт, а, отже, їх прикладний характер. На цей час лише на фізико-математичному факультеті до виконання таких досліджень залучено 15 студентів.

Студентське наукове товариство органічно пов'язане з навчально-виховним процесом в університеті. Завдяки участі у діяльності СНТ майбутній фахівець привчається до самостійної повсякденної роботи, глибокого аналізу питань, до творчого розв'язання задач та глибшого засвоєння навчального матеріалів, у нього розвивається та закріплюється низка спеціальних професійних навичок й умінь, поглиблюються та поповнюються теоретичні знання.

Студентські наукові гуртки організовуються на кожній кафедрі і є основною структурною одиницею студентського наукового товариства.

Основними завданнями проблемної групи, наукового гуртка є:

- залучення до роботи студентів, які виявляють інтерес до науково-дослідної роботи, яка ведеться на кафедрі;
- організація науково-дослідної роботи студентів за напрямками діяльності кафедри;

- опанування нових принципів та методів наукових досліджень;
- поглиблене вивчення студентами тематичного матеріалу з обраної дисципліни;
- вироблення рекомендацій для впровадження у практику найкращих наукових результатів, отриманих студентами.

Участь у роботі студентських проблемних груп і наукових гуртків (кількість на факультетах)

№ з/п	Факультети	2009–2010	2010–2011
1	Історичний	33	38
2	Української філології та журналістики	60	62
3	Корекційної та соціальної педагогіки і психології	26	28
4	Природничий	17	16
5	Фізичної культури	17	17
6	Психології	36	34
7	Фізико-математичний	30	30
8	Іноземної філології	36	36
9	Педагогічний	48	56
10	Економічний	14	14
	Загальна кількість проблемних груп і гуртків	315	331

Отже, у 2010–2011 навчальному році спостерігається динаміка у зростанні кількості проблемних груп і гуртків в університеті.

Проведення предметних студентських олімпіад, конференцій, конкурсів дипломних і курсових робіт є ефективним засобом об'єктивного виявлення та відбору обдарованої студентської молоді, реалізації творчих здібностей студентів, стимулювання потреби у творчому опануванні знань, активізації навчально-пізнавальної діяльності.

Участь студентів К-ПНУ у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт та Всеукраїнській студентській олімпіаді регламентується відповідними Положеннями Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Конкурс студентських наукових робіт проводиться для активізації наукової роботи студентів як найважливішого фактору формування фахівців нового типу, створення системи широкого залучення студентів до участі у науково-дослідній діяльності.

**Досягнення студентів університету
у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт
(2009–2011 рр.)**

<i>№ з/п</i>	<i>ПІБ студента</i>	<i>Назва конкурсної роботи</i>	<i>Науковий керівник</i>	<i>Результат участі в конкурсі</i>
<i>2009–2010 н.р.</i>				
<i>Фізико-математичний факультет</i>				
1	<i>Сидорук Володимир Антонович</i>	<i>Параболічні крайові задачі в однорідних циліндричних областях (математичні науки)</i>	<i>І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор</i>	<i>Диплом I ступеня</i>
2	<i>Шуліка Віктор Сергійович</i>	<i>Модернізація процесу розв'язання задач з фізики на основі особистісно орієнтованого підходу (педагогічні науки)</i>	<i>В.В.Мендерецький, доктор педагогічних наук, професор</i>	<i>Диплом II ступеня</i>
3	<i>Старик Сергій Володимирович</i>	<i>Задача найкращого наближення компакта лінійного нормованого простору множиною інших компактів цього простору (математичні науки)</i>	<i>В.О.Гнатюк, кандидат фізико-математичних наук, доцент</i>	<i>Диплом III ступеня</i>
<i>Факультет іноземної філології</i>				
4	<i>Гуска Анна Михайлівна</i>	<i>Специфіка функціонування фразеологічних одиниць у рекламних текстах (романо-германські мови і літератури)</i>	<i>Л.О.Іванова, кандидат філологічних наук, доцент</i>	<i>Диплом I ступеня</i>
<i>Факультет української філології та журналістики</i>				
5	<i>Книш Олена Вікторівна</i>	<i>Сучасна урбанімія міста Кам'янця-Подільського (українська мова)</i>	<i>А.С.Попович, кандидат філологічних наук, доцент</i>	<i>Диплом I ступеня</i>

6	Піво Наталія Василівна	Функціонування жаргонної лексики в романі Юрія Андруховича "Таємниця"	Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор	Диплом II ступеня
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології				
7	Докучина Тетяна Олександрівна		С.П.Миронова, доктор педагогічних наук, професор	Диплом II ступеня
2010–2011 н.р.				
Фізико-математичний факультет				
1	Толубець Олександр Володимирович	Гіперболічні крайові задачі в необмежених циліндричних областях	І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор	Диплом I ступеня
2	Павлюк Микола Олександрович	Задача найкращої одночасної рівномірної апроксимації кількох абстрактних функцій множиною інших абстрактних функцій з додатковим обмеженням, що задається системою опуклих множин, які неперервно змінюються (математичні науки)	Ю.В.Гнатюк, кандидат фізико-математичних наук, доцент	Диплом III ступеня
Факультет української філології та журналістики				
3	Кашуба Зореслава Сергіївна	Мовні кремації добра і зла в романі Ірени Карпи "Добло і зло" (гуманітарні науки, українська мова і література)	Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор	Диплом I ступеня
4	Піво Наталія Василівна	Концептуалізація жіночого щастя у творах Галини Тарасюк: мовний аспект (гуманітарні науки, українська мова і література)	Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор	Диплом II ступеня

<i>Факультет іноземної філології</i>				
5	<i>Неємер- жицька Романа Валеріївна</i>	<i>Структурно-семантичні особливості портретного опису (гуманітарні науки, романо-германські мови і літератури)</i>	<i>А.А.Марчишина, кандидат філоло- гічних наук, доцент</i>	<i>Диплом II ступеня</i>
6	<i>Павловська Марина Анатоліївна</i>	<i>VII Всеукраїнський конкурс з орфографії польської мови</i>	<i>В.Р.Лічкевич, доцент</i>	<i>2 місце</i>
<i>Факультет психології</i>				
7	<i>Роман Оксана Володими- рівна</i>	<i>Особливості психологічної готовності студентів- психологів до майбутньої професійної діяльності (педагогічна та вікова психологія)</i>	<i>Н.І.Бігун, кандидат психологічних наук, доцент</i>	<i>Диплом III ступеня</i>
<i>Факультет фізичної культури</i>				
8	<i>Бала Анна Ігорівна</i>	<i>Методи непрямой діагнос- тики у визначенні компо- зиції скелетних м'язів дітей</i>	<i>Г.А.Єдинак, доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор</i>	<i>3 місце у II турі Всеукраїн- ського конкурсу студент- ських наукових робіт з фізичного виховання</i>

**Зведена таблиця результатів участі студентів
у Всеукраїнському конкурсі наукових робіт**

№ з/п	ФАКУЛЬТЕТИ	Конкурс							
		2009–2010				2010–2011			
		Кількість учасників	диплом, ступінь			Кількість учасників	диплом, ступінь		
			I	II	III		I	II	III
1	Історичний	0	0	0	0	4	1	1	1
2	Української філології та журналістики	3	1	1	0	3	1	1	0
3	Корекційної та соціальної педагогіки і психології	1	0	1	0	0	0	0	0
4	Природничий	3	0	0	0	4	0	0	0
5	Фізичної культури	0	0	0	0	1	0	0	1
6	Психології	3	0	0	0	2	0	0	1
7	Фізико-математичний	3	1	1	1	4	1	0	1
8	Іноземної філології	2	1	0	0	2	0	1	0
9	Педагогічний	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Економічний	0	0	0	0	0	0	0	0

Участь студентів у наукових конференціях

№ з/п	ФАКУЛЬТЕТИ	У регіональних		В інших ВНЗ України		За кордоном	
		2009-2010	2010-2011	2009-2010	2010-2011	2009-2010	2010-2011
		1	Історичний	120	168	3	3
2	Української філології та журналістики	196	183	3	4	1	2
3	Корекційної та соціальної педагогіки і психології	47	49	0	0	1	2
4	Природничий	102	99	1	0	2	6
5	Фізичної культури	69	99	0	0	0	0
6	Психології	92	117	3	1	0	0
7	Фізико-математичний	106	138	11	23	2	1

№ з/п	ФАКУЛЬТЕТИ	У регіональних		В інших ВНЗ України		За кордоном	
		2009-2010	2010-2011	2009-2010	2010-2011	2009-2010	2010-2011
8	<i>Іноземної філології</i>	70	153	3	0	12	22
9	<i>Педагогічний</i>	106	182	1	0	0	0
10	<i>Економічний</i>	21	60	0	4	0	0
	<i>Загалом по університету</i>	929	1248	25	35	18	33

Студентська олімпіада проводиться щорічно з метою виявлення, відбору та підтримки обдарованої студентської молоді, а також для розвитку та реалізації здібностей студентів, стимулювання творчої праці студентів, науково-педагогічних працівників, підвищення якості підготовки фахівців, активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, системного вдосконалення навчального процесу, відбору студентів для участі у II турі Всеукраїнської студентської олімпіади та інших заходах наукового характеру.

II етап Всеукраїнських предметних олімпіад (2010–2011 н.р.)

№ з/п	ПІБ студента, курс	Назва дисципліни	Фахова кафедра	Базовий ВНЗ	Результат участі в олімпіаді
<i>Природничий факультет</i>					
1	<i>Федчук Роман Ігорович, 5 курс</i>	<i>Географія</i>	<i>Кафедра географії</i>	<i>Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди</i>	<i>6 місце</i>

№ з/п	ПІБ студента, курс	Назва дисципліни	Фахова кафедра	Базовий ВНЗ	Результат участі в олімпіаді
<i>Природничий факультет</i>					
2	Гарбар Владислав Васильович, 4 курс	Географія	Кафедра географії	Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди	Диплом за кращий результат у I етапі, 4 місце
<i>Факультет іноземної філології</i>					
3	Літвінець Марія Юріївна, 5 курс	Російська мова та література	Кафедра слов'янської філології	Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника	Диплом III ступеня
4	Побут Тетяна Олегівна, 4 курс	Німецька мова та література	Кафедра німецької мови	Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов	10 місце
<i>Педагогічний факультет</i>					
5	Чорна Анастасія Миколаївна, 3 курс	Дошкільна освіта	Кафедра педагогіки та методик дошкільної і початкової освіти	Слов'янський державний педагогічний університет	10 місце

№ з/п	ПІБ студента, курс	Назва дисципліни	Фахова кафедра	Базовий ВНЗ	Результат участі в олімпіаді
<i>Педагогічний факультет</i>					
6	Горпенюк Інна Василівна, 3 курс	Дошкільна освіта	Кафедра педагогіки та методик дошкільної і початкової освіти	Слов'янський державний педагогічний університет	9 місце
<i>Історичний факультет</i>					
7	Кунда Світлана Володимирівна, 5 курс	Соціологія	Кафедра політології і соціології	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	9 місце
8	Перхайло Альона Едуардівна, 5 курс	Педагогіка	Кафедра педагогіки	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	Грамота за III місце у творчому турі
<i>Факультет української філології та журналістики</i>					
9	Остапова Ольга Михайлівна, 5 курс	Українська мова та література	Кафедра української мови, кафедра історії української літератури та компаративістики	Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя	Диплом II ступеня

№ з/п	ПІБ студента, курс	Назва дисципліни	Фахова кафедра	Базовий ВНЗ	Результат участі в олімпіаді
10	Заводна Любов Петрівна, 4 курс	Педагогіка	Кафедра педагогіки	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	II місце у творчому турі, грамоти у номінаціях: "За кращий захист наукової роботи", "За ерудицію"
Факультет фізичної культури					
11	Марчук Леся Миколаївна, 4 курс	Фізична реабілітація	Кафедра медико-біологічних основ фізичн. вихован. та фіз. реабіліт.	Волинський національний університет імені Лесі Українки	Переможець за творчий підхід у вирішенні завдань з фізичної реабілітації
11	Хорхоль Василь Васильович, 5 курс	Фізична реабілітація	Кафедра медико-біологічних основ фізичн. вихован. та фіз. реабіліт.	Волинський національний університет імені Лесі Українки	Переможець у номінації "Розробка програми та наукове обґрунтування практичного завдання з фізичної реабілітації"

№ з/п	ПІБ студента, курс	Назва дисципліни	Фахова кафедра	Базовий ВНЗ	Результат участі в олімпіаді
<i>Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології</i>					
13	Юрчук Тетяна Миколаївна, 5 курс	Корекційна освіта	Кафедра логопедії та спеціальних методик	Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова	Диплом III ступеня
<i>Фізико-математичний факультет</i>					
14	Бакалова Аліна, Зозуляк Микола, Кулик Володимир, 4 курс	Програмування	Кафедра інформатики	Хмельницький національний університет	Номінація "Досконале знання мов програмування"
15	Вознюк-Ковальчук Олександр, Кондоловський Віктор, Лозовий Віталій, 4 курс	Програмування	Кафедра інформатики	Хмельницький національний університет	Номінація "Краща команда від навчального закладу"
<i>Економічний факультет</i>					
16	Джурбій Юлія, 4 курс	Управління персоналом і економіка праці	Кафедра управління персоналом і туризму	Київський національний економічний університет	1 місце у номінації "Креативність"

№ з/п	ПІБ студента, курс	Назва дисципліни	Фахова кафедра	Базовий ВНЗ	Результат участі в олімпіаді
16	Собань Володимир, 4 курс	Управління персоналом і економіка праці	Кафедра управління персоналом і туризму	Київський національний економічний університет	2 місце у вирішенні завдань з навчальної дисципліни "Мотивація праці"

**Зведена таблиця участі студентів
у II етапі Всеукраїнської олімпіади (2010–2011 н.р.)**

№ з/п	ФАКУЛЬТЕТИ	Кількість учасників	Диплом, ступінь		
			I	II	III
1	Історичний	8	0	0	0
2	Української філології та журналістики	7	0	1	0
3	Корекційної та соціальної педагогіки і психології	3	0	0	1
4	Природничий	7	0	0	0
5	Фізичної культури	2	0	0	0
6	Психології	2	0	0	0
7	Фізико-математичний	3	0	0	0
8	Іноземної філології	5	0	0	1
9	Педагогічний	4	0	0	0
10	Економічний	2	0	0	0
	Загалом	43	0	1	2

Для висвітлення результатів наукових досліджень і пошуків студенти під керівництвом викладачів кафедр публікують наукові статті у журналах, збірниках наукових праць тощо. Наявність таких доробок є вагомим фактором під час розгляду питань щодо нарахування стипендій, преміювання, а також продовження навчання студента в аспірантурі.

Публікації результатів досліджень студентів у наукових виданнях (факультетських, загальноуніверситетських)

№ з/п	ФАКУЛЬТЕТИ	Кількість публікацій у факультетських збірниках		Кількість публікацій у загальноуніверситетських збірниках		Кількість публікацій в інших наукових виданнях (інших закладах)	
		2009-2010	2010-2011	2009-2010	2010-2011	2009-2010	2010-2011
1	Історичний	15	*	17	*	22	3
2	Української філології та журналістики	39	*	23	*	0	4
3	Корекційної та соціальної педагогіки і психології	81	63	3	8	0	0
4	Природничий	97	*	32	*	17	3
5	Фізичної культури	37	66	30	12	0	0
6	Психології	33	*	12	*	3	1
7	Фізико-математичний	42	52	29	29	9	21
8	Іноземної філології	23	30	21	20	23	8
9	Педагогічний	56	**	14	16	2	1
10	Економічний	0	40	21	20	0	4
	Загалом	423	251	202	105	76	45

Примітки: * – готується до друку; ** – у друці.

Підсумовуючи результативність студентської наукової роботи у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка у 2010–2011 навчальному році, вважаємо за необхідне взяти до уваги такі рекомендації:

- заступникам деканів факультетів з наукової роботи та інформатизації навчального процесу, завідувачам фахових кафедр посилити відповідальність за організацію й активізацію студентської наукової роботи і розробити заходи щодо підвищення її ефективності;
- заступникам деканів факультетів з наукової роботи та інформатизації навчального процесу активізувати роботу студентського наукового товариства (СНТ);
- деканам факультетів, заступникам деканів факультетів з наукової роботи та інформатизації навчального процесу, завідувачам фахових кафедр

посилити відповідальність щодо організації, якісної підготовки та результативності участі студентів у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт, II етапі студентських предметних олімпіад;

- завідувачам фахових кафедр посилити роботу з відбору і якісної підготовки студентів до участі у всеукраїнських студентських олімпіадах, всеукраїнських конкурсах наукових робіт студентів з природничих, технічних та гуманітарних наук;

- на фахових кафедрах факультетів розробити план-програму підготовки студентів до участі у всеукраїнських студентських олімпіадах та всеукраїнських конкурсах наукових робіт, залучивши до цієї роботи викладачів високої кваліфікації і працювати відповідно до програми;

- створювати на факультетах творчі групи з числа досвідчених науково-педагогічних працівників для підготовки кращих студентів до участі у міжнародних та всеукраїнських наукових конкурсах, конференціях, олімпіадах;

- деканам факультетів, заступникам деканів факультетів з наукової роботи та інформатизації навчального процесу, завідувачам фахових кафедр підвищити ефективність і результативність роботи студентських проблемних груп, наукових гуртків, урізноманітнити форми й методи їх проведення; активізувати роботу студентських проблемних груп і наукових гуртків у складі наукових шкіл, науково-дослідних центрів і лабораторій університету;

- посилити контроль за дотриманням графіків проведення занять у студентських проблемних групах і наукових гуртках з урахуванням розкладу навчальних занять і змін навчання;

- на фахових кафедрах факультетів розробити план-програму наукової роботи “Обдарована молодь” і працювати за нею, залучивши викладачів факультетів високої кваліфікації;

- започаткувати проведення конкурсу “Кращий студент-науковець”. Запровадити рейтинг наукової діяльності студентів за результатами календарного року, критерії якого вже розроблено науково-дослідним сектором;

- завідувачам фахових кафедр систематично висвітлювати організацію студентської наукової роботи і її результати на сайтах кафедр;

- активізувати самостійну науково-дослідну роботу студентів і магістрантів шляхом залучення їх до виконання індивідуальних й групових проектних завдань, держбюджетних та госпдоговірних тем, які сприяють формуванню умінь й навичок наукової діяльності;

- продовжити практику проведення щорічної звітної наукової конфе-

ренції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка і випуску "Збірника наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка" й відповідних наукових збірників факультетів університету;

- матеріали про переможців наукових конкурсів і олімпіад розміщувати у інформаційному бюлетені про дипломантів всеукраїнських студентських олімпіад та всеукраїнських конкурсів наукових робіт студентів з природничих, технічних та гуманітарних наук;

- розробити систему стимулювання кращих студентів-науковців і їхніх наукових керівників, які активно залучають студентів до наукової роботи та досягли вагомих результатів.

Історіографія та джерелознавство

УДК 378.4(477–25)+[477.43]“1917/1920”:230.2.

О.М.Завальнюк

Джерела про заснування і діяльність Київського і Кам'янець-Подільського державних українських університетів (1917–1921 рр.)

Досліджується комплекс джерел про заснування і діяльність первістків національної вищої освіти – державних українських університетів у Києві і Кам'янци-Подільському, які появилися на освітянській карті країни у 1918 р.

Ключові слова: архіви, преса, мемуари, збірники документів і матеріалів, Київський народний український народний університет, Київський державний український університет, Кам'янець-Подільський державний український університет.

Важливою складовою відродження 1917–1921 рр. стали перші державні українські університети, які започаткували модерну національну вищу освіту. Про їх діяльність відомо чимало, однак поза увагою науковців все ще залишається чимало нез'ясованих питань, які треба дослідити.

Джерелознавчих праць з цієї теми поки що обмаль. Заслужують на увагу розвідки А.О.Копилова¹, В.В.Коваля², І.І.Тюрменко³, В.П.Ляхоцького⁴ та ін. Певний доробок має і автор даної статті⁵. Утім згадані роботи присвячені частковим питанням і далеко не охоплюють усього комплексу джерел.

Метою нашої статті є з'ясування масиву та інформаційної ваги документів і матеріалів про заснування і функціонування українських університетів у Києві і Кам'янци-Подільську.

Цінний фактичний матеріал зосереджений у фондах Центрального дер-

жавного архіву вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). Особливу групу становлять документи центральних органів державного управління – фондів Генеральний секретаріат Української Народної Республіки, Рада народних міністрів (ф.1063), Рада міністрів Української Держави (ф.1064), Рада народних міністрів Української Народної Республіки (ф.1065), за якими можна простежити ідеологічні засади творення державних українських університетів, обговорення і ухвалу цілої низки законів про заснування національних вищих шкіл, розвиток їх матеріально-технічної та навчально-інформаційної бази, підготовку молодих науково-педагогічних кадрів і порядок отримання наукових ступенів і вчених звань, фінансування діяльності держуніверситетів тощо. Частина цих документів публікувалася у 1918–1920 рр. у підсумковому вигляді, без пояснювальних записок і зазначення змін до них у “Державному віснику” (1918 р.) і “Вістнику державних законів для всіх земель Української Народної Республіки” (1919 р.). У 2006 р. зусиллями вчених Інституту історії України НАН України, Дослідного інституту сучасної української історії (Філадельфія, США) і працівників ЦДАВО України побачив світ двотомний збірник документів і матеріалів “Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.”, який вмістив журнали засідань Директорії УНР, журнали і протоколи усіх засідань українських урядів В.М.Чехівського, С.С.Остапенка, Б.М.Мартоца, І.П.Мазепи і В.К.Прокоповича із ухвалами всіх законів і постанов з розбудови національної вищої школи (подаються лише назви юридичних документів)⁶. Про реагування вищого колективного державного органу на ухвалені урядом закони і постанови свідчать матеріали фонду Канцелярія Директорії Української Народної Республіки (ф.1429).

Важливі документи містяться у фонді Головноуповноважений уряду Української Народної Республіки на Поділлі (ф.1131). Прийняті колегіально Комітетом (Радою) Головноуповноваженого уряду УНР і затвержені І.І.Огієнком ухвали щодо кадрових призначень, виділення фінансування на придбання будинків, переклад богослужбових книг українською мовою, підготовки низки словників, а також соціального захисту працівників і студентів стосувалися лише одного державного українського університету – у Кам’янці-Подільському. Цінний документ, який проливає світло на підготовку візиту гетьмана України П.П.Скоропадського на свято відкриття Кам’янець-Подільського державного українського університету, виявлений у фонді Інспектор державної варти при Подільському губернському старості (ф.1794).

Незаміними для дослідників, які вивчають процес становлення національної вищої освіти у 1917–1920 рр., є документальні матеріали низки міністерств, розміщені передусім у фондах Народне міністерство освіти Української Народної Республіки (ф.2581), Міністерство освіти Української Держави (ф.2201) і Міністерство народної освіти Української Народної Республіки (ф.2582). Вони дають змогу простежити формування та реалізацію політики щодо заснування і підтримки молодих українських держуніверситетів, спротив заходам українізації російських вищих шкіл в Україні та спроби їх радикального реформування, формування кадрового потенціалу українських вишів, зусилля із творення матеріально-технічної бази та її розвитку, асигнування на забезпечення діяльності цих університетів, умови формування студентського контингенту тощо. Також тут знаходяться автобіографічні матеріали, які висвітлюють питання щодо особистісного складу науково-педагогічних працівників. Власне, цей аспект, як й інші (наприклад, науково-видавнича, бібліографічна і лекційно-пропагандистська діяльність К-ПДУУ), доповнюють документи фонду Народний комісаріат освіти Української РСР (ф.166), Центральний державний архів літератури і мистецтва України (ф.271) та Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (ф.ф. 12, 21, 81 і 170). У ф.10 Інституту рукопису містяться цінні матеріали, які розповідають, зокрема, про діяльність керівництва і членів Українського наукового товариства із заснування і вироблення нормативної бази Київського народного українського університету, який мав науковий характер і дав поштовх до відкриття інших вищих шкіл. Про діяльність комісії з вироблення політики в галузі національної університетської освіти йдеться в одному із документів фонду Управління Київського учбового округу (ф.707) Центрального державного історичного архіву в м.Києві.

Чимало цінних документів, які сприяють дослідженню окремих аспектів діяльності національних держуніверситетів (розв'язання фінансових проблем, регулювання цінової політики, підтримка повітовим земством національної вищої школи, реквізиція приміщень навчальних закладів тощо) вміщують фонди інших центральних органів виконавчої влади – Міністерства фінансів Української Народної Республіки (ф.1509), Міністерства внутрішніх справ Української Держави (ф.1216), Міністерства внутрішніх справ Української Народної Республіки (ф.1092), Міністерства ісповідань Української Народної Республіки (ф.1072) ЦДАВО України. У значному за обсягом ф.1072 репрезентована цінна інформація про участь викладачів і студентів К-ПДУУ у церковному відродженні Подільського краю, бо-

ротьбі за українізацію Служби Божої, забезпеченні її відповідною україномовною літературою. Документи фонду Головне управління мистецтв та національної культури Української Народної Республіки (ф.3689) дають змогу з'ясувати діяльність найбільш активних професорів і приват-доцентів К-ПДУУ, спрямовану на збереження культурно-історичної спадщини українського народу від анархічних дій частини населення регіону і непродуманих заходів влади щодо використання архівних документів для виготовлення паперу. Частина цих документів опублікована⁷.

Частково про участь студентів К-ПДУУ в політичному житті міської громади можна судити з кількох документів фондів ЦК УПСР, УКП (боротьбистів) і місцеві організації (ф.43) і УСДРП. Центральний комітет та місцеві організації (ф.266) Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

Досить цікаві матеріали про фінансову підтримку університетів і студентів окремими повітовими земствами містять фонди Подільський губернський комісар Української Народної Республіки (ф.538) ЦДАВО України та Канцелярія Київського губернського комісара Українського Народної Республіки (ф.р-2798) Державного архіву Київської області.

Неопубліковані рукописні спогади приват-доцента К-ПДУУ Л.Т.Білецького, які містять чимало цінної, нерідко унікальної інформації про діяльність вишу, сприймання автором подій Української революції в різних містах країни, зокрема в Кам'янці-Подільському, містяться у фонді Білецький Леонід Тимофійович (1882–1955) – літературознавець, доктор філології, член партії соціалістів-федералістів, президент УВАН, ректор Українського високого педагогічного інституту ім. М.Драгоманова у м.Празі (ф.3876) ЦДАВО України. У цьому ж архівосховищі (фонд 3830. Приходько Віктор Кіндратович – громадський і культурний діяч, член Української Центральної Ради, міністр юстиції, товариш міністра фінансів Директорії УНР, викладач Української господарської академії в м.Полтаві) виявлені машинописні спогади В.К.Приходька “З історії повстання Українського університету в Кам'янці на Поділлі”, у яких мемуарист з'ясує передумови, хід і результати роботи місцевої інтелігенції щодо заснування в адміністративному центрі Подільського краю державного українського університету. Цей матеріал ще за життя автора побачив світ у дещо зміненому вигляді на сторінках науково-літературного видання “Наша культура” 1935–1936 рр. до 20-річчя заснування згаданого вишу. У цьому ж ряду мемуари лектора К-ПДУУ С.Ф.Русової, розміщені у фонді 3889. Русова Софія Федорівна (1856–1940) – педагог, громадська й культурно-

освітня діячка, член Української Центральної Ради, професор Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, Українського інституту громадознавства в м. Празі, голова Української національної жіночої ради ЦДАВО України. Ці матеріали побачили світ у Львові незадовго до смерті авторки.

Великий комплекс документів і матеріалів про заснування, підтримку і діяльність державних українських університетів зосереджений у державних архівах Хмельницької області (далі ДАХО) та міста Києва (далі ДАМК). У ДАХО основним фондом, який є унікальною архівною пам'яткою національного рівня про освітнє, наукове, культурне і громадське життя країни в добу Української революції 1917–1921 рр., вважаємо Р-582. Кам'янець-Подільський державний український університет. Він нараховує 1502 справи, 1206 з яких особові. Цей архівний комплекс містить сотні оригінальних документів, а також чимало їх копій про вшанування університету в день його відкриття, формування професорсько-викладацької корпорації і студентського контингенту, навчально-виховний процес, матеріально-фінансові проблеми, розв'язання соціальних питань членів трудового колективу і студентства, діяльність керівних органів – професорської ради і правління, рад факультетів, формування і розвиток фундаментальної університетської бібліотеки, обслуговування читачів. Також простежуються внутрішньо демократичні порядки в університеті, за яких кожен мав право висловлюватися з різних питань, робити не анонімні критичні записи у книзі відгуків, відрито критикувати керівництво закладу у молодіжному часописі. Важливою складовою, яка, за збереженими документами, розкриває громадську активність студентської молоді, згуртованої у різні молодіжні організації, була Рада студентських представників. Тут добре простежується самодіяльність молодих людей, спрямована на виживання в умовах глибокої фінансово-економічної кризи, заробіток коштів для погашення заборгованості за право навчання в університеті.

Частина документів дає змогу з'ясувати вплив на свідомість науково-педагогічних й інших працівників, становище університету загалом молоді за кількарізових змін влади у місті, прихід польського війська тощо, реакцію студентів на утиски чужої влади, порушення автономних прав К-ПДУУ тощо.

З особових справ молоді стає відомо про запис на навчальні дисципліни (обов'язкові і за вибором), частково про біографічні подробиці майбутніх фахівців, їх соціальний і освітній рівень, віросповідання та ін. Справи науково-педагогічних працівників, лаборантів, управлінців значно бідніші

за інформацією, оскільки, як видно, зазнали “чистки”, після чого частина документів була вилучена. У першу чергу це стосується тих осіб, які покинули батьківщину і стали політичними емігрантами, у другу чергу зачепило групу лояльних до нового режиму, з-поміж яких згодом виявили “ворогів” народу. Але і попри зменшення документів справи дають чимало інформації, досить корисної для дослідження ролі науковців у забезпеченні роботи вишу.

Інший фонд ДАХО, який варто залучити до процесу дослідження, це – р-302. Кам’янець-Подільський інститут народної освіти. Кам’янець-Подільський інститут соціального виховання. Кам’янець-Подільський учительський інститут. Кам’янець-Подільський державний педагогічний інститут. Кам’янець-Подільський державний педагогічний університет. Кам’янець-Подільський державний університет. Кам’янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. Із десятків тисяч архівних справ використані ті, які стосуються початку 20-х років і містять десятки документів про роботу університету, заходи із реорганізації його в ІНО, репресії щодо викладачів і студентів, конфіскації музейних цінностей, архівних збірок, української преси доби УНР, а також “контрреволюційної” літератури, і які були у розпорядженні закладу. Особові справи працівників і студентів дають змогу з’ясувати вплив ідеологічного режиму на долю тих осіб, які донедавна були пов’язані з К-ПДУУ.

У фондах Кам’янець-Подільська міська управа (ф.р-249), Подільська губерньська народна управа (ф.р-260), Кам’янець-Подільське середнє восьмикласне технічне училище (ф.66) містяться документи та їх копії щодо прийняття ухвали про заснування університету і створення для нього відповідних умов, виділення на зазначену мету з коштів подільського земства 1 млн. карб., розв’язання питання про спільне використання навчальних площ університетом і технічним училищем тощо. Окремі документи засвідчують закріплення за закладом 100 дес. землі (ф.р-47. Народний суд четвертої дільниці Кам’янецького повіту), стосунків з радянською владою влітку-восени 1920 р. (ф.р-6. Відділ народної освіти Кам’янецького виконавчого комітету Рад робітничих, солдатських і червоноармійських депутатів).

Інший університетський архівний фонд (р-936. Український народний університет. Київський державний український університет), про який уже згадувалось, загалом нараховує 336 справ, причому із них особових – усього 28. В інформаційному сенсі він значно поступається тому, який зберігається у ДАХО, і не дає можливості глибоко висвітлити усі найважливіші

складові діяльності столичного держуніверситету. Складається враження, що такий стан фонду пов'язаний або ж із не зовсім якісним діловодством і станом поточного архіву, або ж “чисткою” його, причому як працівниками вишу напередодні зміни влади у Києві (з кінця 1918 до літа 1920 рр. їх було аж 6), так і працівниками ВУЧК і ДПУ для пошуку “доказів” контрреволюційної діяльності науково-педагогічних працівників Київського державного українського університету (М.П.Василенка, О.С.Грушевського, М.П.Кравчука, А.Ю.Кримського, А.М.Лободи, М.Є.Слабченка, Є.К.Тимченка та ін.). Як би там не було, але нинішнім дослідникам вельми складно скласти на основі зафіксованих в архівних справах значно меншої кількості фактів цілісну і змістовну картину життя первістка національної вищої школи, на який рівнялася регіональна інтелігенція.

Збережені документи (оп.1) дають змогу простежити спочатку механізм формування Київського народного українського університету. 24 справи, у яких вміщені відповідні документи (переважно рукописні), розкривають діяльність спільної громадської комісії із вироблення концепції, статуту та заснування КНУУ, створення навчальних планів за участю членів УНТ, формування лекторських кадрів, роботу ради лекторів закладу із налагодження навчальної праці, формування своєї бібліотеки, створення всеукраїнської мережі народних університетів тощо. У цій групі документів виділяються кілька протоколів засідань ради лекторів, у яких висвітлена реакція її членів на непослідовність політики міністерства освіти щодо створення окремого державного українського університету в столиці та українізації університету св.Володимира, формування кадрового складу КДУУ з лекторів, а студентського контингенту зі студентів народного університету, ухвала загальних зборів українських студентів про можливе об'єднання КНУУ зі столичним російським університетом.

Дещо повніше документи розкривають діяльність Київського державного українського університету (оп.2, 3). Значний інтерес становлять протоколи засідань університетської комісії при міністерстві освіти щодо реформування мережі російських вищих навчальних закладів в Україні, листування щодо заміщення вакантних посад професорсько-викладацьких кадрів, розв'язання проблеми навчальних площ, фінансування кабінетно-лабораторної бази, придбання літератури для бібліотеки, діяльність культурно-просвітньої комісії в регіоні. Також виявлені розклади занять, проекти кошторисів обох державних українських університетів на 1918 р., довідка про стан КДУУ на кінець літа 1919 р., копії платіжних доручень на придбання майна і літератури, протокольні ухвали керівництва вишу

щодо звільнення від плати за навчання або відтермінування внесення її, копія ухвали Наркомосвіти УСРР про об'єднання в столиці українського і російського університетів тощо.

Крім уже зазначених кількох збірників документів і матеріалів, до послуг дослідників є й інші. Це, зокрема, двотомник “Українська Центральна Рада”⁸, “Український національно-визвольний рух (березень-листопад 1917 року)”⁹, “ALMA MATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920”¹⁰, які містять низку цікавих історичних документів про діяльність в галузі національної вищої освіти Української Центральної Ради та її Генерального Секретарства освітніх справ, розгортання в Україні і на етнічних українських землях широкого громадського руху за українізацію старої вищої школи і відкриття нових вишів з українською мовою навчання. Досить важливими є опубліковані протоколи про роботу з'їздів делегатів російських вищих навчальних закладів щодо реформи вищої освіти за УЦР і гетьманату, а також засідання комісії в справах вищих шкіл і наукових інституцій під головуванням академіка РАН В.І.Вернадського (ф.2201 ЦДАВО України).

Варто звернути увагу на збірку документів і матеріалів, де висвітлюється участь студентів КНУУ у боях під ст. Крути і під час придушення січневого більшовицького повстання у Києві¹¹.

Заслуговують на увагу опубліковані у 1917–1918 рр. матеріали про роботу другого всеукраїнського учительського з'їзду, у яких йдеться про необхідність заснування з осені 1917 р. народного українського університету¹², матеріали Подільської¹³ і Київської¹⁴ губернських земств щодо фінансування університетського проекту у Кам'янці-Подільському та виділення коштів на стипендії студентам Київського державного українського університету.

Через складні випробування, яких зазнала наша країна у роки воєн і революції, репресивну діяльність тоталітарного режиму Національний архівний фонд зазнав значної руйнації. Це великою мірою стосується фондів центральних і обласних держархівів, які містять документи з історії Української революції. Компенсувати втрачене неможливо, утім варто ширше залучати до джерельної бази наукових праць збережений фонд періодичних видань того часу. Фахівець з української преси 1917–1920 рр. Г.Я.Рудий дослідив кілька сотень газет і дійшов висновку, що вони активно пробуджували національну свідомість, переконували у важливості культури і духовності, привертали увагу, зокрема, до проблеми формування й функціонування національної вищої школи¹⁵. Опрацювавши понад 700

матеріалів з більш як трьох десятків україно- і російськомовної преси революційної доби, ми маємо підстави цілком погодитися з ним у тому, що питання національної вищої освіти, зокрема державних українських університетів, представлені у цих виданнях досить широко, хоча нерідко траплялися незначні за обсягом матеріали, які майже телеграфним стилем фіксували різні факти з життя конкретного вишу. Найбільш цінні матеріали про роботу із заснування українських університетів та їх багатогранну діяльність вмішували і центральні та місцеві газети різних політико-ідеологічних напрямів, зокрема “Нова Рада” (Київ, 1917–1919), “Рада” (Київ, 1919), “Народна воля” (Київ, 1917–1918), “Відродження” (Київ, 1918), “Державний вістник” (Київ, 1918), “Робітничка газета” (Київ, 1918), “Слово” (Київ, 1918), “Промінь” (Київ, 1919), “Киевская мысль” (Київ, 1918), “Рідне слово” (Полтава, 1918–1919), “Волинська газета” (Житомир, 1918), “Волинська народна газета” (Житомир, 1918), “Свято Поділля” (Кам’янець-Подільський, 1918), “Життя Поділля” (Кам’янець-Подільський, 1918–1919), “Поділля” (Кам’янець-Подільський, 1918), “Подольская мысль” (Кам’янець-Подільський, 1918), “Україна” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Трудовий шлях” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Трудова громада” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Визволення” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Боротьба” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Новий шлях” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Шлях” (Вінниця, 1919), “Республіканські вісті” (Вінниця, 1919), “Наш шлях” (Кам’янець-Подільський, 1919–1920), “Громада” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Слово” (Кам’янець-Подільський, 1920), “Подольський край” (Кам’янець-Подільський, 1920) та ін.

У тогочасній пресі публікувалися матеріали, пов’язані з діяльністю КНУУ, трагедією під Крутами, закони про заснування університетів і відкриття у структурі К-ПДУУ різних факультетів, інтерв’ю з ректорами, матеріали про роботу міністерської комісії на чолі з В.І.Вернадським, різні точки зору щодо політики в галузі вищої школи, звернення професорсько-викладацьких корпорацій і студентських організацій з приводу важливих подій в житті країни, міста, університету і молодіжного руху, інформацію про навчальний процес і підсумковий контроль, наукове життя викладачів і студентів, видавничу справу, розвиток різних підрозділів, роботу читальні, культурно-мистецькі заходи тощо. Окремі періодичні видання (наприклад, “Наш шлях”) виконували роль своєрідного літописця діяльності Кам’янець-Подільського державного українського університету. З’ясовано лише кілька випадків, коли опублікована інформація не відповідала дій-

сності. Тож загалом пресі, як одному з джерел, залучених до бази дослідження теми, можна довіряти.

Важливим джерелом є мемуарна література. Вона почала з'являтися у 20-х рр., хоча окремі рукописи були виконані раніше. Вже у січні-травні 1919 р. П.П.Скоропадський виклав у XVI зошитах спогади про події в Україні з кінця 1917 до середини грудня 1918 р. Машинописний варіант він відредагував у 1920–1922 рр. Повний текст мемуарів¹⁶ вийшов у світ аж 1995 року у незалежній Україні. Приділяючи основну увагу політичним, дипломатичним і військовим аспектам, він з'ясував і питання університетського будівництва в часи гетьманування, зокрема високо оцінив діяльність у цьому напрямку міністра освіти М.П.Василенка¹⁷. Попри окремі фактографічні помилки, свідчення П.П.Скоропадського заслуговують на увагу дослідників. Говорячи про заснування двох держуніверситетів як про досягнення гетьманської влади, з чим треба погодитися, автор допустився принизливого випадку проти Київського народного українського університету, який був створений науково-освітньою громадськістю за попередньої влади, називаючи його пародією на вищий навчальний заклад, де “українського ... майже нічого не було”¹⁸. Скоріш за все у мемуариста не було достовірної інформації про КНУУ.

Значну групу спогадів опублікували колишні викладачі і будівничі державних українських університетів. Усвідомлюючи своє важке емігрантське становище, примарність перспективи у чужому світі, а також потребу донести до українців діаспори свідчення про події і людей періоду державотворення 1917–1921 рр., зрозуміле бажання “не пропасти на чужині”, справедливо вписати до нього і свої імена, автори створювали праці з власної ініціативи, іноді – на пропозицію видавців-українців. Для об'єктивного відтворення канви подій частково використовували літературу і періодичні видання, які встигли захопити з собою, або брали з різних бібліотек, набагато рідше – копії різних документів революційної доби. Це стосувалося тих діячів, які працювали в Україні на різних посадах або були в команді керівників держави. Мемуаристам іноді допомагали матеріалами колеги з різних емігрантських об'єднань, Українського вільного університету у Празі (у цьому виші працювали колишні професори, приват-доценти і асистенти державних українських університетів, такі як Д.І.Дорошенко, В.О.Біднов, Ю.О.Русов, Ф.П.Швець, Л.Т.Білецький, О.Мицюк, В.Тимошенко та ін.), Українського вищого педагогічного інституту Михайла Драгоманова у Празі (тут доля звела колишніх викладачів Кам'янець-Подільського державного українського університету – Д.І.Дорошенка, Л.Т.Бі-

лецького, С.Ф.Русову, Ю.О.Русова, С.Риндика, бібліотекаря С.О.Сірополка, колишнього студента А.П.Животка), інших закладів, наукових товариств¹⁹.

З-поміж мемуаристів-емігрантів передусім треба відзначити зусилля Д.І.Дорошенка, який у 1923–1924 рр. в опублікованих спогадах, зроблених значною мірою на документальній основі, розповів про свою роботу у Кам'янець-Подільському державному українському університеті у січні-квітні 1919 р., навів дані про персональний склад науково-педагогічних працівників і чисельність студентського контингенту та ін. Згодом вони двічі перевидавалися за кордоном²⁰, а у 2007 р. – в Україні²¹.

Спеціально К-ПДУУ присвятив змістовні спогади, які охоплюють дво-річний період роботи у виші, В.О.Біднов²² (вони дістали схвальну оцінку і у 1936 р. були використані Д.І.Дорошенком і С.Наріжним при написанні нарисів про небіжчика В.О.Біднова, зокрема для висвітлення кам'янецького періоду його громадської і наукової діяльності²³). Крім того, він започаткував роботу зі створення життєписів колишніх колег (перший нарис був присвячений приват-доценту О.А.Аленичу, який пішов з життя у 1923 р.²⁴, і перегукувався з менш змістовною газетною публікацією М.Ясінського в УСРР²⁵), на основі документів проаналізував роботу Комісії із перекладу Святого Письма українською мовою, що працювала на базі богословського факультету у Кам'янці-Подільському²⁶.

На початку 30-х рр. К.Левицький випустив у світ книгу “Великий зрив” про події у Східній і Західній Україні в період з березня до листопада 1918 р. У ній знайшлося місце для розповіді про відкриття Київського державного українського університету за спогадами і опублікованими матеріалами української періодики, згадки про появу такого з закладу у Кам'янці-Подільському²⁷.

Ситуацію, у якій зародилася ідея заснувати університет у Кам'янці-Подільському, та основні віхи його діяльності до листопада 1920 р. висвітлив у мемуарно-документальній праці І.І.Огієнко на сторінках часопису “Наша культура”²⁸, який видавався у Львові і Варшаві у 1935–1937 рр. Завершальну частину їх, що стосувалася листопада 1919 – листопада 1920 рр., автор згодом виокремив, розширив і опублікував під назвою “Рятування України. На тяжкій службі своєму народові”²⁹. Кам'янець-Подільському університетові присвятив детальні спогади, насичені різними перевіреними даними, взятими із опублікованих джерел, унікальною інформацією, один із його будівничих В.К.Приходько. Публікувались вони у “Нашій культурі”³⁰, згодом їх видали окремою брошурою³¹. У тому ж пе-

ріодичному виданні з'явилася мемуарна праця О.М.Пашенко, яка в еміграції завершила висвітлення напруженого процесу творення університету в Кам'янці-Подільському місцевою університетською комісією, до якої входила й сама³². З-поміж цих і спомини про роботу в К-ПДУУ асистента Л.В.Бачинського³³ і помічника лікаря й скарбника Ю.А.Гудзія³⁴. У часописі І.І.Огієнка розмістив невеличкі спогади про свою культурну працю у 1918 р. також П.П.Скоропадський³⁵. Загадав він і про заснування обох українських держуніверситетів, і спроби українізації університету св.Володимира. Гетьман був переконаний, що якби його державна праця не перервалася у грудні 1918 р., то завдяки послідовним зусиллям його команди "університет св. Володимира незабаром був би українським цілком"³⁶. У 1978 р. журнальну статтю П.Скоропадського передрукували під іншою назвою видавці збірки "У 60-річчя відновлення Гетьманської Української Держави 29 квітня Р.Б. 1918"³⁷.

У 1937 р. окремим виданням вийшли спогади С.Ф.Русової, яка 1920 року викладала педагогіку в К-ПДУУ. Вона залишила незабутні враження про ставлення студентської молоді до навчальної праці і запровадження в місті більшовицького режиму після поразки Української революції³⁸.

Наступного 1938 р. до 20-річчя відновлення держави Павла Скоропадського вірні гетьманові діячі видали у Львові спеціальний збірник статей "За велич нації", у якому вмістили спогади колишнього професора двох українських держуніверситетів Й.Пеленського, що був свідком відкриття столичного закладу³⁹. Через 20 років збірник перевидали у Нью-Йорку до 10-ї річниці смерті гетьмана⁴⁰.

Після Другої світової війни продовжувалося накопичення мемуарних джерел з історії національного університетського будівництва в 1918–1920 рр. Так, 1949 року у Нью-Йорку побачив світ невеличкий матеріал Л.Биковського про роботу автора в бібліотеці Кам'янець-Подільського державного українського університету, формування книжкового фонду⁴¹. У 1971 р. ці спогади увійшли до більш об'ємної мемуарної праці того ж автора, яка появилася у Західній Німеччині⁴².

Упродовж 50-х рр. мемуарні свідчення про функціонування Кам'янець-Подільського державного українського університету опублікували два колишні студенти цього вишу – Петро Білон⁴³ і невстановлена особа⁴⁴, у яких, зокрема, вони розповідають про ставлення студентської молоді до виконання своїх навчальних обов'язків, до педагогічної майстерності окремих науково-педагогічних працівників тощо. Одні із цих спогадів (невстановленого студента) перевидали в Україні у 2000 р.⁴⁵. Цей ряд продовжує

мемуарне видання В.Гарби, у якому містяться свідчення, зокрема, про фрагменти навчального процесу у тому ж виші⁴⁶.

Про діяльність К-ПДУУ із збереження архівної спадщини українського народу частково засвідчують мемуарні матеріали архіваріуса університету П.Богацького, видані після його смерті в Австралії сином Левком⁴⁷.

У спогадах Г.Костюка, колишнього учня гімназії для дорослих при Кам'янець-Подільському державному українському університеті, вміщені невеличкі згадки про цей середній освітній заклад і товаришів по навчанню⁴⁸.

Крім мемуарно-документальних праць емігрантів, які, на жаль, не збавлені фактографічних й хронологічних огріхів, до джерельної бази роботи залучені видані після смерті авторів в Україні “Спомини” М.С.Грушевського⁴⁹ і щоденники В.І.Вернадського⁵⁰, а в Росії – спогади В.В.Зеньківського⁵¹. Вони містять вельми цікаві свідчення про слабкість української влади щодо українізації російських вищих шкіл в Україні, зокрема університету св.Володимира, підготовчі заходи із формування та діяльність комісії із вищих шкіл та наукових інституцій, викладацьку роботу в КНУУ, ставлення російської професури до появи українського університету тощо. У мемуарах фінського посла у Києві Г.Гумеруса, опубліковані в перекладі українською мовою, зафіксоване враження від його участі у святі відкриття Київського державного українського університету⁵².

Для з'ясування участі студентів КНУУ в бою під ст.Крути певну цінність мають мемуари учасників тієї події І.Лоського⁵³, Л.Лукаsevича⁵⁴, С.Довгаля⁵⁵ та ін.

Отже, для дослідження процесу заснування і діяльності державних українських університетів наявна досить велика джерельна база, яка включає в себе як цінні архівні комплекси, опубліковані різноматичні документальні збірки, так і надзвичайно багатий матеріал періодики, а також мемуарних видань.

Примітки:

1. Див.:Копилов, А. О. Українські державні інституції в Кам'янці-Подільському восени 1919 – влітку 1920 рр.: (за книгою І.І.Отієнка “Рятування України”) / А. О. Копилов // Матеріали ІХ-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції, присвяч. 50-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 319-324.

2. Див.: Коваль, В. В. Газета “Свято Поділля” як джерело вивчення історії Кам'янець-Подільського державного українського університету / В. В. Коваль // Наукові праці історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педа-

гогічного інституту. – Кам'янець-Подільський, 1996. – Т. 2. – С. 87-90.

3. Див.: Тюрменко, І. Відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету в спогадах Микити Шаповала / Ірина Тюрменко // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882–1972) в контексті українського національного відродження: наук. доп. II Всеукр. наук.-теор. конф. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 93-97.

4. Див.: Ляхоцький, В. Фонд Головноуповноваженого уряду УНР на Поділлі як джерело дослідження заключного етапу визвольних змагань 1917–1921 рр. / Володимир Ляхоцький // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1998. – Т. 3. – С. 101-113; його ж. Невідомі документи про життя Івана Огієнка (на матеріалах фонду Українського державного університету у м. Кам'янці-Подільському) / Володимир Ляхоцький // Там само. – К., 1999. – Т. 1. – С. 107-114; його ж. Специфіка мемуарних нарисів Івана Огієнка / Володимир Ляхоцький // Пам'ять століть. – К., 2000. – № 1. – С. 140-143; його ж. Джерела до біографії Івана Огієнка в архівосховищах Києва / Володимир Ляхоцький // Архіви України. – К., 2000. – № 4. – С. 51-58.

5. Див.: Завальнюк, О. М. Емігрантська мемуарна література 20–70-х рр. ХХ ст. про Кам'янець-Подільський державний український університет / О. М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: істор. науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. – Т. 7(9). – С. 490-501; його ж. Архівні джерела про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету / О. Завальнюк // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2003. – Т. 9. – С. 59-64; його ж. Біографія Івана Огієнка за українськими часописами 1918–1919 років / О. М. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Серія: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Вип. 2. – С. 93-100; його ж. Кам'янець-Подільський державний український університет за спогадами Л.Т.Білецького / О. М. Завальнюк // Хмельниччина. Дивокрай: всеукр. наук.-краєзн. зб. – Кам'янець-Подільський, 2005. – № 1-2. – С. 53-57; його ж. Мемуарні праці Івана Огієнка як джерело вивчення історії національної університетської освіти в Україні у 1917–1920 рр. / О. М. Завальнюк // Там само. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Вип. 3. – С. 205-217; його ж. Кам'янець-Подільський державний український університет у спогадах Софії Русової / О. М. Завальнюк // Просвітницька діяльність Софії Русової: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського державного університету. Серія соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : “Абетка-НОВА”, 2006. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 3-11; його ж. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.) у спогадах його колишніх студентів / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 8. – С. 35-45.

6. Див.: Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: док. і матеріали: У 2 т., 3 ч. / [упоряд. В.Верстюк (керівн.) та ін.]. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 688 с.; Т. 2. – 744 с.

7. Див.: Пам'ятки. Monuments: [зб. док. і матеріалів] / [Редкол.: Ляхощкий В.П. (гол. ред.), Матяш І.Б. (заст. гол. ред.), Климова К.І. (відп. секр.) та ін.]; Гол. арх. упр. при Каб. Мін-в Укр., Укр. держ. наук.-досл. ін.-т арх. справи і документознавства. – К., 1998. – Т. 1. – С. 95-96, 121-123, 127-136, 139; Охорона пам'яток історії і культури в Україні (1917–1919 рр.): Зб. док. і матеріалів / [Автори-упоряд.: О.О.Нестуля, С.І.Нестуля, Г.Я.Рудий; відп. ред. В.О.Горбик]; Ін-т іст. Укр. НАН Укр. – К., 2008. – 320 с.

8. Див.: Українська Центральна Рада: док. і матеріали у 2 т./ [Упоряд.: В.Ф.Верстюк (кер.), О.Д.Бойко, Ю.М.Гамрецький, Т.С.Осташко та ін.; відп. ред. В.А.Смолій, заст. відп. ред. В.Ф.Верстюк]. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. – 590 с.; 1997. – Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – 424 с.

9. Див.: Український національно-визвольний рух (березень-листопад 1917 року): док. і матеріали / [Упоряд.: В.Верстюк (відп. ред.), О.Бойко, Р.Піріг, Л.Яковлева; відп. ред. В.Верстюк]. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2003. – 1024 с.

10. Див.: ALMA MATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920: Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. / [Упоряд. В.А.Короткий, В.І.Ульяновський]. – К. : Прайм, 2000. – Кн. 1: Університет св.Володимира між двома революціями. – 702 с.; 2001. – Кн. 2: Університет св.Володимира за доби Української Центральної Ради та гетьманату Павла Скоропадського. – 704 с.

11. Див.: Крути. Січень 1918 року: док., матеріали, дослідження, кіносценарій / [Упоряд. Я.Гаврилук]. – К. : Вид. центр “Просвіта”, 2010. – 880 с.:іл.

12. Див.: Другий Всеукраїнський учительський з'їзд: тези докладів, дебати, постанови. – К. : Вид. Всеукр.тов-ва шкіл. освіти, 1917. – 40 с.

13. Див.: Доклади Подільської Губерніальної Народної Управи Губерніальній Народній Раді Першого чергового народного зібрання. По народній освіті. Сесія з 22 по 26 квітня 1918 року. – Кам'янець на Поділліу : друкарня Поділ. губ. правл., 1918. – 119 с.

14. Див.: Доклади Київської Губерніальної Народної Управи Губерніальній Народній Раді сесії 1918 року. По відділу освіти. – К. : друкарня Київ. губ. нар. управи, 1918. – 80 с.

15. Див.: Рудий, Г. Я. Преса України як об'єкт дослідження української культури: джерелознавчий і методологічний аспекти / Г. Я. Рудий; Ін-т іст. Укр. НАН Укр. – К., 2005. – С. 323, 329.

16. Див.: Скоропадський, П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / Павло Скоропадський; [Гол. ред. Ярослав Пеленський]. – К.; Філадельфія, 1995. – 495 с.

17. Там само. – С. 165-166, 231-232.

18. Там само. – С. 232.

19. Наріжний, С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Вид. 2-е / Симон Наріжний. – Львів; Кент; Острог,

2008. – Ч. 1. – С. 123-127, 174-177.

20. Див., напр.: Дорошенко, Д. Мої спомини про недавнє минуле. Вид.2-е / Дмитро Дорошенко. – Мюнхен : Укр. вид-во, 1969. – 543 с.

21. Див.: Дорошенко, Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки: науково-популярне видання / Дмитро Дорошенко. – К. : Темпора, 2007. – 632 с.

22. Див.: Біднов, В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському. (Уривок зі спогадів) / В. Біднов // Літературно-науковий вістник. Річник XXVII. – Львів : З друкарні Ставропігійського інституту, 1928. – Т. ХСVII. – Кн. XI: листопад. – С. 233-240; Кн. XII: грудень. – С. 325-333.

23. Див.: Дорошенко, Д. Життя й громадська діяльність проф. В.О.Біднова / Дмитро Дорошенко // Пам'яті професора Василя Біднова. Засідання Українського історико-філологічного товариства в Празі дня 30. квітня 1935 року / Видання Українського історико-філологічного товариства в Празі. – Прага, 1936. – С. 9; Наріжний, С. Наукова праця проф. В.О.Біднова / С. Наріжний // Там само. – С. 23.

24. Див.: Біднов, В. Український астроном Олександр Аленич (1890–1923 рр.) / В. Біднов // Літературно-науковий вістник. Річник XXX. – Львів : З друкарні А.Салевича і с-ки, 1931. – Т. CV. – Кн. 1: січень. – С. 80-85.

25. Див.: Ясінський, [М.]. Олександр Аленич / [М.] Ясінський // Червоний шлях. – Кам'янець-Подільський, 1923. – 28 квітня. – № 77 (126). – С. 3.

26. Див.: Біднов, В. Одна з спроб перекладу Біблії на українську мову / В. Біднов // Книголюб: видання Українського товариства прихильників книги. Річник V. – Прага, 1931. – Кн. 1. – С. 1-9.

27. Див.: Левицький, К. Великий Зрив (до історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів) / Кость Левицький. – Львів : Видавн. кооператива “Червона калина”, 1931. – С. 98-103.

28. Див.: Огієнко, І. І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва / Іван Огієнко // Наша культура: науково-літературний місячник, присвячений вивченню української культури / [Гол. ред. і видавець проф. д-р Іван Огієнко]. – Львів, 1935. – Кн. 8. – С. 510-522; 1936. – Кн. 1 (10). – С. 64-72; Кн. 3 (12). – С. 233-236; Кн. 7 (16). – С. 554-557; Кн. 8-9 (17). – С. 628-636; Кн. 10 (18). – С. 710-712.

29. Див.: Огієнко, І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вид.2-е, доп. / Іван Огієнко. – Вінніпег : Тов-во “Волинь”, 1968. – 94 с.

30. Див.: Приходько, В. Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі / Віктор Приходько // Наша культура. – 1935. – Кн. 5. – С. 305-316; Кн. 6. – С. 364-378; Кн. 7. – С. 439-444; 1936. – Кн. 1 (10). – С. 34-42; Кн. 2 (11). – С. 115-126.

31. Див.: Приходько, В. Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі: відбитка з “Нашої культури” 1935–1936 рр. / Віктор Приходько. – Варшава : Друкарня синодальна, 1936. – 60 с.

32. Див.: Пащенко, О. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету / Олімпіяда Пащенко // Наша культура. – 1936. – Кн. 5 (14). – С. 332-346; Кн. 6 (15). – С. 413-420; Кн. 10 (18). – С. 671-677.

33. Див.: Бачинський, Л. Найкращі хвилини мого життя. Мої спомини про Кам'янецький Університет / Леонід Бачинський // Наша культура. – 1936. – Кн. 11 (19). – С. 765-767.

34. Див.: Гудзій, Ю. З життя Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. Спомини лікарського помічника й скарбника Університету. 1918–1920 / Юрій Гудзій // Наша культура. – 1936. – Кн. 3 (12). – С. 229-233; Кн. 4 (13). – С. 291-295.

35. Див.: Скоропадський, П. Українська культурна праця за Гетьманщини 1918-го року / Павло Скоропадський // Наша культура. – 1936. – Кн. 4 (13). – С. 241-246.

36. Там само. – С. 244.

37. Див.: Гетьман Павло про свою працю 1918 р. // У 60-річчя відновлення Гетьманської Української держави 29 квітня Р.Б. 1918. – Торонто : Вид-во “Батьківщина”, 1978. – С. 38-42.

38. Див.: Русова, С. Мої спомини / Софія Русова. – Львів : Видавн. кооператива “Хортиця”, 1937. – 165 с.

39. Див.: Пеленський, Й. Оснування Українського Університету в Києві / Йосип Пеленський // За велич нації. У двадцяті роковини відновлення Української гетьманської держави. – Львів, 1938. – С. 107-112.

40. Див.: Пеленський, Й. Оснування Українського Університету в Києві / Йосип Пеленський // За велич нації. У двадцяті роковини відновлення Української гетьманської держави: зб. ст. / [Редкол.: М.Пасіка та ін.]. – Нью-Йорк, 1955. – С. 137-144.

41. Див.: Биковський, Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. (Спомини) / Лев Биковський. – Нью-Йорк; Вінніпег, 1949. – 9 с.

42. Див.: Биковський, Л. Книгарні. – Бібліотеки. – Академія: Спомини (1918–1922) / Лев Биковський. – Денвер; Мюнхен : Вид-во “Дніпрова хвиля”, 1971. – 154 с.

43. Див.: Білон, П. Спогади / Петро Білон. – Пітсбург, 1952. – Ч. 1. – 164 с.

44. Див.: Кам'янецький Український Державний Університет. Спогади студента // Віра й Культура. – Вінніпег, 1959. – Ч. 9 (69). – С. 46; Ч. 10-11 (70-71). – С. 15-19.

45. Див.: Кам'янецький Український Державний Університет. Спогади студента // Пам'ятки культури: історія та культура. – К., 2000. – № 3-4. – С. 110-113.

46. Див.: Гарба, В. На розпутьях (до історії одного покоління) / Василь Гарба. – Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США; Товариство подолян при ВУАН, 1976. – 351 с.

47. Див.: Архіви / [Зібрав Левко Богацький]. – Сідней, 2003. – 432 с.
48. Див.: Костюк, Г. Зустрічі і прощання. Спогади / Григорій Костюк. – Едмонтон : Канадський ін.-т укр. студій Альбертського ун-ту, 1987. – 743 с.
49. Див.: Грушевський, М. Спомини / Михайло Грушевський // Київ. – К., 1989. – № 11. – С. 24-35.
50. Див.: Вернадський, В. В. Дневники. Октябрь 1917 – январь 1920 / В.И.Вернадский; [Сост. М.Ю.Сорокина, С.Н.Киржаев, А.В.Мемелов и др.; отв. ред. К.М.Сытник, Б.В.Левшин]. – К. : Наук. думка, 1994. – 270 с.
51. Див.: Зеньковский, В. Пять месяцев в власти (15 мая – 19 октября 1918 г.: воспоминания / Василий Зеньковский; [Публ. текста и редакция М.А.Колерова]. – М. : Крутицкое Патриаршее Подворье, 1995. – 218 с.
52. Див.: Гумерус, Г. Україна в переломні часи. Шість місяців на чолі посольства у Києві / [Перекл. з фін., коментарі та передмова Й.Ремі, В.Пилипенка]. – К. : Таксон, 1997. – 200 с.
53. Див.: Лоський, І. Крути / Ігор Лоський // Герої Крут. Лицарський подвиг юних українців 29 січня 1918 року / [Упоряд. І.Пльенко]. – Дрогобич : Вид. фірма “Відродження”, 1995. – С. 49-57; його ж. Історія формування студентського куреня і опис перебігу крутянського бою. Спогад / Ігор Лоський // Героїка трагедії Крут / Київська міська організація Всеукр. тов.-ва “Меморіал” імені Василя Стуса. – К. : ПП Сергійчук М.І., 2008. – С. 87-91; його ж. Крути / Ігор Лоський // Крути: Збірка у пам’ять героїв Крут / [Упоряд. Зінкевич О., Зінкевич Н.]. – К. : Смолоскип, 2008. – С. 95-105.
54. Див.: Лукасевич, Л. Із книги “Роздуми на схилку життя” / Левко Лукасевич // Герої Крут. Лицарський подвиг юних українців 29 січня 1918 року. – С. 57-68; його ж. Бій під Крутами // Крути: Збірка у пам’ять героїв Крут. – С. 133-141; його ж. Спогади / Левко Лукасевич // Героїка трагедії Крут. – С. 61-76.
55. Див.: Зарицький, В. Спогади Спиридона Довгаля / В. Зарицький // Героїка трагедії Крут. – С. 143-145.

Резюме

Исследуется комплекс источников об основании и деятельности первых национальных высших учебных заведений – государственных украинских университетов в Киеве и Каменце-Подольском, которые появились на образовательной карте страны в 1918 г.

Ключевые слова: архивы, пресса, мемуары, сборники документов и материалов, Киевский народный украинский университет, Киевский государственный украинский университет, Каменец-Подольский государственный университет.

Одержано 12 травня 2011 року

УДК 94(477.43):355(477)

С.В.Олійник

Пам'ятна книга Української Галицької Армії: організація написання та реалізація задуму

В статті, на основі аналізу джерел і літератури, з'ясовується процес написання Українською Галицькою Армією власної історії у вигляді Пам'ятної книги.

Ключові слова: Пам'ятна книга, Поділля, Українська Галицька Армія.

Протягом 1919–1920 рр. територія Поділля стала місцем дислокації Української Галицької армії (УГА). Її перебування на теренах краю було пов'язане не лише із збройною боротьбою за українську державність. Протягом усього цього часу галицьке стрілецьтво виступало також важливим національно-політичним, культурно-просвітнім та морально-психологічним чинником державотворення. Ця сторінка історії УГА знайшла своє відображення в значній кількості публікацій¹. Однак у них не достатню увагу приділено такому аспекту, як діяльність УГА по написанню власної історії, що мала втілитись у Пам'ятну книгу.

Ще у ході українсько-польської війни 1918–1919 рр. серед військових, політиків та громадських діячів зародилась ідея написання історії УГА. І першим кроком у її реалізації стало розміщення на сторінках галицьких часописів вирізків із оперативних звітів, інформацій про бойовий шлях УГА, її командирів тощо. Із прибуттям галицького війська на Поділля ця традиція продовжилась. Так, зокрема, у часописі “Стірець” було розгорнуто публікацію серії “життеписів вождів української армії”². А практично у всіх часописах вміщували оперативні зведення з фронту. На сторінках періодичних видань розміщувались публікації роз'яснювального характеру, наприклад, “Організація і завдання етапу армії”³. Не забували згадати в пресі і про значні події з життя і побуту окремих військових підрозділів⁴. Фактично преса стала одним із джерел зберігання накопичених даних з історії УГА.

Після проведення успішної проскурівської операції наприкінці липня 1919 р. та із тимчасовою стабілізацією воєнно-політичного становища УНР з'явилась реальна можливість втілення у життя ідеї написання історії галицького війська. Здійснення задуму зумовлювалось не лише необхідністю, збереження, в умовах вимушеного залишення рідного краю, різнопланових даних про історію цього військового формування, а й популя-

ризацією УГА серед місцевого населення, як подільського краю, так і Наддніпрянщини (адже в перші дні перебування за Збручем окремі подоляни вбачали в галичанах “австріяків”, “англічан”, сприймали їх насторожено, а подекуди і зовсім вороже).

Офіційним початком написання історії УГА можна вважати розпорядження Начальної команди УГА “Для грядущих поколінь (в справі історії армії Західної Области УНР)”, здійснене в порозумінні з Диктатором ЗОУНР Є.Петрушевичем, опубліковане в часописі “Стрілець” 14 серпня 1919 р.⁵. У документі зазначалось, що “збереження традицій, творення і боїв армії Західної Области УНР” матиме важливий вплив на зміцнення національної свідомості і гордоців подальших поколінь, а також висловлювалось сподівання, що цей почин буде підтриманий армією УНР⁶.

У цьому ж номері було опубліковано статтю “Історія армії”⁷. Обґрунтовуючи необхідність написання історії УГА, автор статті зазначав, що “культурна сила кожного народу визначається тим, як він оберігає пам’ять своїх змагань”. У цій же замітці вказувалось на те, що “слід збирати особливо цифри, дати, картини й життєписи”. До складових збирання історії УГА належали дані про кількість війська у різні часи; його організацію, матеріальне забезпечення; з ким і з яким успіхом боролися; втрати понесені у боях тощо. Завдання по написанню історії галицького війська покладалися як на бойові, так і на тиллові структури УГА. Автор публікації, на наш погляд, дуже влучно підкреслив важливість цієї роботи. Він зазначав, що “якщо все це не буде написано, то може скластись враження про те, що УГА й не було, ... а дальші покоління навіть не знатимуть, що це за сили були, ... які люди працювали й боролися, що ними руко водило, чому вони вигравали або програвали”⁸.

Згідно вказаного вище розпорядження, при кожній самостійній частині, бригаді і т.п. призначався окремий старшина, який мав відповідати за збір матеріалів з історії галицького війська. Йому в поміч приділявся підстаршина. Вони на протязі місяця, з часу призначення, мали зібрати книги наказів фронтових і тиллових відділів, бойові і ситуаційні звіти і т.п. Із зібраного матеріалу планувалось написати історію бригад УГА. При цьому, згідно виробленого плану, передбачалось з’ясувати наступне:

- 1) Коли, ким, де і як організовувалась бригада чи інша самостійна частина;
- 2) З яких околиць вона набиралась;
- 3) Хто із старшин і стрільців відзначились при організації куренів і сотень. Для кожної особи вказати дату і місце народження, національність,

де і яку школу чи вищий навчальний заклад закінчив, службу, ступінь і участь в боях в австрійській і українській арміях; перебування закордоном.

4) Як допомагало населення при організації підрозділу.

5) Зафіксувати докладну статистичну інформацію про кількість підрозділу, його матеріальне забезпечення (продукти харчування, одяг, взуття і т. п.).

6) У хронологічній послідовності вказати участь у боях куренів, сотень, чот та місця постою на кожен день (так звана “кровава карта”); погоду під час боїв; втрати; по можливості подати короткий опис битв; які підрозділи чи особи відзначились (все це розділити до і після переходу Збруча)⁹.

Крім цього, кожен старшина мав подати свою автобіографію та фотокартку. Передбачалось також зафіксувати всіх хто загинув чи помер від поранення. До кожного потрібно додати коротку інформацію про його життя. У даному аспекті роботи вважалось доцільним звернутись по допомогу до духовників та комендантів шпиталів.

У документі також наголошувалось необхідність збирання окремими частинами різноманітної літератури, пов’язаної з їх історією. Поза увагою не мали опинитись і ті українські підрозділи колишньої австрійської армії, які брали участь у Листопадовому зриві, а також такі, що приєднались до армії УНР чи припинили своє існування. Поряд із цим передбачалось написання історії Держсеркретаріату військових справ, Начальної команди УГА, всіх старшинських шкіл, жандармерії, окружних, повітових станційних та двірцевих (залізничних) команд. Ті старшини, які брали участь у роззброюванні австрійських частин мали подати інформацію про ці події. У поле зору потрапили також діяльність військових судів, оркестрів, хорів, концерти, вокальні вечірки і т.п.¹⁰.

Для того щоб збір матеріалів з історії УГА пройшов як найуспішніше, всі старшини, причетні до цієї справи звільнялись від інших обов’язків. Їм спеціально виділялось приміщення, транспорт і грошове забезпечення¹¹.

Через декілька днів у часописі “Стрілець” було розміщено спеціальний додаток, інструктивного характеру, присвячений роз’ясненню роботи по написанню історії УГА у вигляді Пам’ятної книги, виданий за вказівкою Диктатора ЗОУНР та Начальної команди УГА¹².

Згідно документу діяльність по збиранню матеріалів для пам’ятної книги УГА мала здійснюватись у двох напрямках: 1) написання історії організації УГА та її бойового шляху; 2) збір мемуарного матеріалу. В інструкції наголошувалось, що написання книги – “це робота наукового характеру, при якій треба звертати головну увагу на те, щоби факти були представлені

систематично та вичерпно”. В документі зазначалось, що основу матеріалів з історії бригад мали скласти накази та звіти, які знаходились в бригадній, полкових, курінних та сотенних канцеляриях. А так як багато документів і матеріалів пропали під час відступу, то велику роль у цьому мали грати данні та свідчення очевидців. Наступним кроком після написання історії бригади слідувало приступити до написання карти маршруту та боїв бригади. Для цього слід визначити на генеральній карті (1:200000) шлях бригади від часу свого заснування. Місця постою рекомендувалось зазначитися однією рисою прямо на вказаному шляху. Місця боїв мали зазначитись двома рисками (одна представляла галицьку сторону, а інша – противника). Місця постою та боїв датувались. В ідеалі передбачалось складання детальних карт боїв в масштабі 1:75000. За основу рекомендувалось брати карту військово-географічного інституту (на якій зазначена вся територія України). Для періоду війни з Польщею дозволялось використовувати карту Галичини Флеммінга. У разі відсутності вказаних карт потрібно використовувати інші наявні карти, а в крайньому випадку нанести бойовий шлях на генеральній карті¹³.

Польові духовники мали допомагати складати списків особового складу, насамперед загиблих (фіксувати дані по походження, дати народження і смерті, а також місця поховання). Інформація про тих, хто відзначились в боях подавалась їх командирами та товаришами. При укладанні мемуарів велика увага приділялась стрільцям із хистом оповідання. Докладну інформацію мали подати мобілізаційні референти.

Ще одним із компонентів роботи було збирання фотографій. Кожна із них мала відповідно підписуватись. Щоб заохотити стрільців та старшин надавати їх для Пам'ятної книги, обіцялось їх повернути після репродукції. Безумовно, такий крок не міг не датись в знаки, адже мало хто із галицьких вояків хотів розлучатись із фотографіями. В ідеалі планувалось зібрати фотографії всього командного складу різних рівнів і по можливості чим більше стрільців. У пам'ятці рекомендувалось під час постою підрозділів робити групові зйомки. Для цього як найкраще підходив формат 9x12. На зворотній стороні в обов'язковому порядку мали вказуватись імена, прізвища та військові звання. Фотографування здійснювалось не лише під час привалів, а й під час маршу, зміни варті, військових виправ тощо¹⁴.

У процесі підготовки Пам'ятної книги відповідальні старшини використовували стрільців із хистом художників. Останні у вільний час виконували портрети, замальовки і т.п.

Важливим атрибутом галицького війська поправу вважається стрі-

лецька пісня. Її роль у вишколі стрільців та старшин добре розуміло командування УГА. Тому не дивно, що складовою Пам'ятної книги мав стати пісенний доробок галицького стрілецтва. В інструкції так і зазначалось, що “на збірку пісень треба звернути особливу увагу”¹⁵.

Весь матеріал, який збирався, надсилався або до пресового референта при Начальній команді УГА, або до Пресової квартири при Диктаторі ЗОУНР¹⁶.

Попри складну воєнно-політичну ситуацію восени 1919 р., поширення епідемії тифу і т.п. відповідальні структури галицького війська не забували й про таке важливе завдання, як написання історії УГА. Одним із ефективних методів фіксації матеріалів з історії УГА продовжували виступати періодичні видання. Слід зазначити, що у порівнянні із серединою липня у період із серпня по листопад 1919 р., як у галицьких військових, так і у подільських часописах значно зросла кількість публікацій присвячених історії галицького війська. Все частішими стали замітки мемуарного характеру¹⁷, а також інформації про тих чи інших осіб, які переважно загинули, або померли¹⁸. Лише з нагоди річниці Листопадової революції у Східній Галичині було опубліковано низку матеріалів. Серед них найбільш вирізняється стаття сотника УСС Д.Кренжаловського “Львів у перших днях листопада”¹⁹. Пізніше вона склала основу брошури “Львів в українських руках”²⁰. Слід відзначити, що дана публікація практично стала першим українським виданням про бої за Львів. Однак, чи не найбільшим успіхом, на наш погляд, може слугувати поява у цей час брошури “Життєпис українських вождів Галицької армії”²¹.

До написанням Пам'ятної книги активно долучився історико-архівний відділ Пресової квартири УГА, очолюваний чотарем Колцуляком. Йому допомагали хорунжі Шкрумеляк, Кривецький, а також фотограф і художники. Фактично на цей відділ і керував роботою по збиранню матеріалів²². Керівниками процесу в корпусах УГА були керівники відповідних структур (1-й корпус – чотар Ганкевич; 2-й корпус – поручник Бабяк; 3-й корпус – сотник Щуровський, пізніше чотар Чайківський)²³. Певну допомогу Пресовій квартирі надавали “Відділ для освіти при Команді етапу УГА”²⁴ та освітні гуртки, які створювались галицькими військовими в місцях постою²⁵. Польові духовники, крім своїх релігійних обов'язків, заповнювали “метрики смерті” військовослужбовців, загиблих у боях чи померлих у лікарнях²⁶.

Нажаль зусилля тих, хто займався збиранням матеріалів до історії УГА не вдалося реалізувати. Листопадова катастрофа та інші події, і врешті по-

разка українських визвольних змагань не дозволили втілити у життя задум по написанню історії УГА, виданню її Пам'ятної книги.

Однак, проведена робота не пропала дарма. Зібрані матеріали, у міжвоєнний та післявоєнний період, хоч і не в цілісному вигляді, вдалось опублікувати. Так, наприклад, інформація про бойовий шлях окремих підрозділів, важливі ключові події і т.п. з'являлась на сторінках збірки документів і матеріалів про УГА та періодичних виданнях²⁷. Ці замітки часто супроводжувались фотографіями, зробленими у ті часи. Стрілецька пісня втілилась у збірці-співаники²⁸. Творчий доробок художників включався до ілюстративного матеріалу “Літопису Червоної Калини”, спогадів і мемуарів в комплектах листівок²⁹ тощо.

Таким чином, під час свого перебування на Поділлі УГА проводила активну роботу з написання власної історії. Згідно задуму результатом такої наполегливої діяльності мала стати поява Пам'ятної книги УГА. На жаль на заваді цього стали воєнно-політичні події, що призвели до поразки визвольних змагань українського народу. Однак зусилля тих, хто займався збиранням матеріалів з історії УГА не пропали дарма. Значна частина того, що вдалося зібрати вдалося опублікувати в міжвоєнний і повоєнний період.

Примітки:

1. Завальнюк, О. М. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): Історичний нарис / О. М. Завальнюк, С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський : Абетка НОВА, 2001. – 148 с.; Олійник, С. В. Галицька армія – національно-політичний, культурно-просвітний і морально-психологічний чинник впливу на населення Правобережної України (літо 1919 – весна 1920 рр.) / С. В. Олійник // II міжнародний науковий конгрес українських істориків “Українська історична наука на сучасному етапі розвитку”. Кам'янець-Подільський, 17-18 вересня 2003 р. Доповіді та повідомлення [Українське історичне товариство, Інститут історії України НАН України, Кам'янець-Подільський державний університет. Ред.: Л. Винар, О. Завальнюк]. – Кам'янець-Подільський; Київ; Нью-Йорк; Острог : Вид-во НаУОА, 2007. – Т.3. – С.301-307; Його ж. Олійник, С. В. Національно-політично-просвітня діяльність Української Галицької армії серед населення Поділля (1919–1920 рр.) / С. В. Олійник // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 8. – С. 10-15 та ін.

2. Генерал Віктор Курманович / Життєпис вождів української армії // Стрілець. – 1919. – 27 липня; – 31 липня; Генерал-четар Мирон Тарнавський // Стрілець. – 1919. – 10 серпня.

3. Організація і завдання етапу армії // Стрілець. – 1919. – 31 липня.

4. Ірчан, М. Перегляд бригади УСС в Кам'янці / М. Ірчан // Стрілець. – 1919.

– 5 серпня.

5. Для грядущих поколінь (в справі історії армії Західної області УНР) // Стрілець. – 1919. – 14 серпня.

6. Там само.

7. О. Н. Історія армії / Осип Назарук / Стрілець. – 1919. – 14 серпня.

8. Там само.

9. Для грядущих поколінь (в справі історії армії Західної області УНР) // Стрілець. – 1919. – 14 серпня.

10. Там само.

11. Там само.

12. Для грядущих поколінь. Пропамятна книга Галицької Армії (практичні вказівки до збирання матеріалів) // Додаток до “Стрільця”. – 1919. – 24 серпня.

13. Там само.

14. Там само.

15. Там само.

16. Там само; ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 131. – Арк. 12.

17. В денікінській полоні // Стрілець. – 1919. – 26 жовтня.

18. Посмертні згадки // Стрілець. – 1919. – 7 листопада.

19. Кренжаловський, Д. Львів у перших днях листопада 1918 р. / Д. Кренжаловський // Стрілець. – 1 листопада.

20. Кренжаловський, Д. Львів в українських руках 1-21 XI / Д. Кренжаловський. – Кам'янець-Подільський : Видання газети “Стрілець”, 1919. – 56 с.

21. Життєпис українських вождів Галицької армії. – Кам'янець-Подільський : Пресова Квартира НКГА, 1919. – 40 с.

22. ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 117. – Арк. 54; Левицький, О. Пропаганда й преса / О. Левицький // Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег : Вид. хор. УСС Д. Микитюк, 1958. – Т. 1. – С. 329.

23. Левицький, О. Вказана праця. – С. 330.

24. Там само. – С. 325-326.

25. ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 3. – Спр. 47. – Арк. 1-3.

26. Лебедович, І. Польові духовники УГА / І. Лебедович // Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег : Вид. хор. УСС Д. Микитюк, 1958. – Т. 1. – С. 311.

27. Алиськевич, М. Вишкіл команди Етапу УГА на Україні / М. Алиськевич // Літопис Червоної Калини. – Львів. – 1932. – № 3. – С. 14-17; Д.М. Короткі історичні нариси бригад УГА / Дмитро Микитюк // Українська Галицька Армія: У 40-

річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег : Вид.хор. УСС Д. Микитюк, 1958.– Т. 1. – С. 85-126; Шанковський, Л. Піхота УГА // Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег : Вид. хор. УСС Д. Микитюк, 1958. – Т. 1. – С. 145-175 та ін.

28. Сьпіваник Українських Січових Стрільців. – Відень : Заходом “Артистичної Горстки”: накладом “Центральної Управи Українських Січових Стрільців”, 1926. – 126 с.

29. Козак, Е. В 50-річчя УСС. Ювілейний комплект кольорових листівок / Е. Козак. – Нью-Йорк : Червона Калина. – 24 с.

Резюме

В статтє, на основе анализа источников и литературы, выясняется процесс написания Украинской Галицкой армией, во время своего пребывания на Подолье, собственной истории в виде Памятной книги.

Ключевые слова: Памятная книга, Подолье, Украинская Галицкая Армия.

Одержано 12 травня 2011 року

УДК 94(477)“14-17”

А.А.Трембіцький, А.М.Трембіцький

Історія української освіти XV–XVIII ст. у працях Юрія Гаєцького

У статті на підставі маловідомих праць знаного історика української діаспори США Юрія Гаєцького розкрито деякі аспекти історії виникнення, становлення, діяльності і занепаду освіти в XV–XVIII ст. на теренах України і, зокрема Поділля.

Ключові слова: історія, освіта, Юрій Гаєцький, XV–XVIII ст., Поділля.

У XV–XVIII ст. істотним чинником українського релігійного і національно-культурного відродження стали братства – національно-релігійні громадські організації православних міщан, що організовувалися на засадах моральної і матеріальної взаємодопомоги при православних храмах. Вони

відіграли значну роль у суспільно-політичному й культурно-освітньому житті, в обороні української віри і нації від політики національного і релігійного утиску шляхетської Польщі та католицької церкви, сприяли тому, щоб особистість постійно отримувала підтримки і захист з боку братства, були єдиним засобом збереження української культури¹. В Україні були різні братства: ремісничі (цехи), монахів, милосердя, воєнні – запорізьке “товариство”, студентські (“младенчеські”) та ін., проте найбільш цікавим явищем в історії освіти України була діяльність саме церковних братств, які з метою зміцнення православ’я організовували і утримували братські школи. Бурхливий розвиток педагогічних наук і високий рівень освіти призвів до того, що братські школи почали конкурувати з католицькими і протестантськими, тим самим зберігаючи для України найбільш освічену молодь. Після Берестейської церковної унії 1596 р. українські магнати перейшли в латинський обряд, тільки “худі і неславні” залишилися у старій вірі предків. Справу захисту православ’я, яке “стає вірою хлопською” перебирають на себе клірики, козацька старшина і “люди посполитий”. Вони виступають захисниками православної віри і створюють братства, які стають звичайною формою організації культурних і національних сил².

Історію творення і діяльності братських шкіл в Україні вивчали А.Лазаревський (1862)³, І.Павловський (1904)⁴, М.Грушевський (1912)⁵, І.Огієнко (1918, перевидано 1991)⁶, І.Крип’якевич (1936)⁷ та ін. Проте одним з найважливіших наукових доробків з цієї проблеми є монографія відомого історика Я.Ісаєвича “Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст.” (1966)⁸. Цій тематиці він присвятив й такі праці, як “Найстаріші документи про діяльність братств на Україні” (1966)⁹, “Братства та їхні школи”¹⁰, “Джерела з історії України доби феодалізму XVI–XVIII ст.” (1972)¹¹. Короткі гасла про братства подано в енциклопедично-довідкових виданнях – “Львівське братство”¹², “Церковні братства”¹³ та ін. На думку українських дослідників, “братства поступово з церковних об’єднань перетворювались на могутні культурні і освітні осередки зі своїми школами і друкарнями. Братства існували в Україні з глибокої давнини, але розгорнули вони свою діяльність головним чином з XVI ст.”¹⁴.

До історії виникнення, становлення, діяльності і занепаду освіти в Україні у XV–XVIII ст. зверталися й дослідники української діаспори США – В.Барагура (1968)¹⁵, І.Боднарук (1985)¹⁶, який зокрема у праці “З хроніки високих шкіл в Україні” зауважує, що ще “в Гадяцькому договорі, що його підписав гетьман Литовський 1658 р. з Польщею, говорилося про потребу створення двох університетів в Україні, але це не було здійснене. За Кирила

Розумовського відновлено спробу створити університет у Батурині, але Москва не допустила до того”. Крім того, він розкриває деякі аспекти творення університетів у Львові (1784), Харкові (1804), Києві (1834), Одесі (1865) та Чернівцях (1875), Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918), Українського вільного Університету у Відні (1920), українського таємного університету у Львові (1921), Українського Католицького Університету в Римі (1965), українського історично-філологічного факультету в Полтаві (1918), як зародку “майбутнього повного університету, але большевицька окупаційна влада його зліквідувала”.

На жаль, сьогодні майже ніхто не згадує цінних, але маловідомих для сучасних українських дослідників праць знаного історика Ю.Гаєцького, опубліковані в україномовному часопису української діаспори “Свобода” – “Братські школи у XVI–XVII сторіччях” (1984)¹⁷, “Освіта під час Гетьманщини. Початкові навчання” (1984)¹⁸, “Братства й козаки” (1985)¹⁹, “Роль братств у культурному відродженні України в XV–XVI ст.” (1985)²⁰, “Шкільна конституція братських шкіл” (1985)²¹ та ін., без яких сучасні дослідження історії розвитку освіти в Україні є неповними. Розкриваючи в працях історію творення братств, їх роль у культурному відродженні України в XV–XVII ст., він зосереджує свою увагу на таких аспектах, як:

- ідея творення братств та їх інституцій – бажання змінити незavidний стан українського народу;
- інституції братств – школи, друкарні, шпиталі, проведення широкої організаційної роботи;
- шкільна конституція – “Устав Львовской Братской Школи” або “Порядок школьний” (1586 р.) визначили права та обов’язки вчителів, батьків та учнів, встановили порядок дня, предмети навчання, методичні поради й поведінку учнів²²;
- люди – творці і керівники широкої мережі братств та їх інституцій, координатори їх діяльності з іншими братствами та станами суспільства;
- фінанси – фінансування братств та їх інституцій з регулярних доходів і спеціальних фондів, допомога та пожертви частини української шляхти та козацтва;
- співпраця братств і козаків – матеріальна, моральна, збройна допомога, перейняття на себе частини обов’язків братств та їх інституцій;
- результати продуманої і зорганізованої діяльності братств – збереження українського суспільства від колонізації та православної віри від католицької контрреформації, надання поштовху до відродження української освіти і науки.

Ю. Гаєцький розкриваючи ідея творення братств та їх інституцій, зазначає, що в XV–XVI ст. українські землі під Польщею і Литвою перебували в стані занепаду, адже українські шляхетські роди в своїй більшості прийняли римо-католицьке віросповідання. Для виходу з цього загрозливого становища необхідні були “ідеї чи візії”, люди, які б мали бажання змінити цей незавидний стан, фінанси, а також організаційна структура, яка була б прийнята польським урядом. Такою структурою, не зважаючи на величезні практичні перешкоди, стали “станові організації українського міщанства – братства”, які наприкінці XV–XVII ст. “дали дороговказ та засоби до відродження українського суспільства”. Організатори братств добре розуміли, що “тільки наука дасть дорогу до повернення гідності українському народові”. Про це, член братства Юрій Рогатинець у “Пересторозі” писав: “Шкіл і наук посполитих не фундовано, бо коли б науки мали, тоді через неучтво своє не прийшли б були до такої загибелі”. Ідею змінити незавидний стан в Україні через освіту народу “застосували князь К.Острозький, братчики Львівського Ставропігійського Братства, митрополит П.Могила та козацькі гетьмани П.Сагайдачний, Б.Хмельницький, І.Виговський, П.Дорошенко, І.Самойлович та І.Мазепа”, які всіляко підтримували українське шкільництво.

Висвітлюючи інституції братств, учений вказує на те, що найважливіше значення для організаційного становлення та унормування їх діяльності, заснування ними інституції – шкіл, друкарень, шпиталів та проведення широкої організаційної роботи мало “Львівське Ставропігійське Успенське Братство, яке в 1586 р. зреформувало свою структуру” і структуру трьох Ставропігійських братств – “Св. Духа у Вильні, Богоявленське у Києві та Воздвиження Чесного Хреста у Луцьку”, а також “кермувало і координувало діяльність інших братств в Україні”²³. Затверджений в січні 1586 р. антиохійським патріархом Йоакимом IV статут “встановлював за братством право зверхності над іншими братствами та контроль за духовенством, у т. ч. єпископами”. Згодом статут братства, яке домоглося права ставропігії – непідлеглості місцевим православним єпископам, “став зразком для ряду православних братств Західної та Правобережної України”²⁴.

Братчиками в своїй більшості були “міщани – патриції, які мешкали на Руській вулиці у Львові та мали свої крамниці (“лавки”) на львівському ринку”. За своїм станом вони поділялися на братчиків:

- старших (найбільш заможніші й впливовіші) – “відповідали за збирання фінансів, за школу, друкарню, книгарню, ведення книг, процесування з міським урядом”, як депутати їздили “до сеймиків і сойму, до воєводи, до короля... переписувалися з патріярхами, ієрархією”;

• молодші – “відповідали за порядок на зборах, писання “циркулярів” до інших братств, за братські пири, заїздний дім, шпиталь, прикрасу братської церкви, порядок на братських відправах, похоронах, хрищеннях тощо”²⁵.

Братства розгорнули велику культосвітню діяльність, збираючи основні культурні сили навколо таких структурних інституцій, як школи (колегії, академії), друкарні та шпиталі. Ю.Гаєвський зазначає, що однією “з причин сильного наступу з Польщі був брак шкільництва” й тому “в багатьох містах України постали церковні братства для охорони українського суспільства від польонізації та для створення нових засобів, щоб дати відпір ворожій заті”²⁶. Для усунення цієї перешкоди, церковні братства і міщанська верства “з допомогою інших станів суспільства” створювали школи з відповідною методикою навчання²⁶, які “мережею вкрили Західню і Північну Україну в кінці XVI ст. і перейшли на Правобережжя на початку XVII ст.”²⁷. Перша і найважливіша братська школа заснована в 1585 р. при Успенському Ставропігійському Братстві у Львові, проіснувала “при братстві майже чотири століття”²⁸ і “стала моделем до наслідування” братськими школами Вільно, Києва, Луцька²⁹, які були колегіями, а після заснування в 1632 р. Києво-Могилянської колегії (з 1701 – академії) стали вищими школами³⁰.

Крім Київської, Львівської, Луцької та “можливо, ще й Вінницької шкіл вищого типу”, впродовж XVII–XVIII ст. по всій Україні, “стали з’являтися початкові школи, що утримувались самим населенням: на Наддніпрянщині – громадою”³¹, “на західноукраїнських землях – братствами”³². Такі початкові братські школи існували в Бересті, Галичі, Дубні, Замості, Комарні, Любліні, Меджибожі, Немиріві, Перемишлі, Пінську і Рогатині³³.

Для друкування підручників, грецьких, латинських і церковнослов’янських граматик, катехізисів, октоїхів, псалтирів, требників та різних богослужбених книг для шкіл і “для вжитку церковного” братства засновували свої друкарні³⁴. Так, у 1585–1727 рр. Львівська братська друкарня видала понад 200 000 примірників книг, у т. ч. 35 000 букварів та граматик. Існували такі друкарні у Вільно та Луцьку, їх книги мали “великий фінансовий успіх” і “продавалися в книгарнях, посилались до братств, по ярмарках в цілій Україні”³⁵.

Крім того, Львівське братство “організувало у Львові шпиталь – притулок для непрацездатних, подавало матеріальну допомогу своїм незаможним членам”³⁶.

Усі братські школи мали свої спеціальні правила – шкільну конституцію (“Порядок школьний” Львівської школи). Учні “були з різних верств суспільства, найбільше з міщан”³⁷. Ю.Гаєвський розглядаючи шкільну кон-

ституцію стверджує, що “на свій час недогматичний і доволі демократичний” “Устав Львовской Братской Школи” або “Порядок школьний” (1586 р.), визначав права братства, обов’язки вчителів, батьків та учнів, встановлював порядок дня, предмети навчання, методичні поради й поведінку учнів. “Порядок школьний”, який уклали братчики за допомогою першого ректора школи, єпископа Еласонського Арсенія, став наріжним каменем без модифікацій в усіх братських шкіл в Україні, тільки Луцька Братська Школа в 1624 р. впровадила деякі зміни. Відповідно до цієї “конституції братської школи”, братство “призначало двоє осіб, які наглядали за станом учнів, приймали учителів, були присутні при вписі учнів на початку року, та фінансували школу. Учителі відповідали за провадження науки, дисципліну в школі, нагляд над учнями, перевірку домашніх завдань, підготову учнів до Літургії. Вони були з дітьми сім днів, бо в неділю йшли з ними до церкви і стежили за їхньою поведінкою під час Служби Божої”. Учителі мали право “карати дітей фізично але “не по тиранську, но по учительки”. Навчання проводилося шість днів з 9 ранку до “3-ої по полудні”, починався кожний день навчання молитвою. Дисципліну в класі підтримували двоє чергових, які підмітали в класі, палили в печі, “перевіряли присутність і довідувалися чому учень не був у школі”. Учні в цих школах ділилися на три класи:

- нижчі, в яких вчилися азбуки і складів;
- середні, в яких вчилися читати і на пам’ять вірші;
- вищі, в яких вчилися дискутувати.

Ю.Гаецький пише, що бідні й багаті в класі не різнилися за станом, а сиділи з урахуванням знань на окремих місцях – “мудріші напереді, менше розумні ззаду (“на подлейшом месци”)”. На його думку, можливо що це стало початком т. зв. “ослячої лавки”. Відповідно до спеціального п’ятого параграфу учитель мав “учити й любити багатих і бідних зарівно”. Важливо зазначити, що в суботу учні “півдня вчили астрономії (“лунного течення”), рахунків, і церковну музику”, а потім “учитель навчав дітей поведінки, добрих манер, поводження себе серед старших, супроти інших станів і в церкві”, як же цього не вистачає в сучасних українських школах. Якщо учень мав “погану поведінку та згіршення”, або “забагато опускав науку” то його “викидали”, також “викидали” за пиятику, злодійство³⁸.

Братські школи в королівському привілеї 1590 р. названо “школою для зайняття вільними мистецтвами”. Вони мали класичну систему “тривіуму” – вільні мистецтва – науки (граматика, риторика, діалектика) і “квадривіуму” (арифметика, геометрія, музика, астрономія). Відповідно до цього

учні вивчали грецьку, латинську, польську і церковнослов'янську мови, а “часом і “по-руськи” (по-українськи)”, а також астрономію, геометрію, історію, математику і музику. Метода викладання мов включала азбуку, граматику, діалектику, поетику і риторику, що давало можливість підготувати “учнів до вищих шкіл, або до праці на церковнім полі чи в суспільстві”³⁹. Вчитель Львівської братської школи Лаврентій Зизанія стверджував, що “слов'янська граMATика є “ключом розуміння”, дає змогу пізнати риторику, філософію і весь «нероздільний союз наук”. В педагогічному середовищі побутувало твердження, що шлях навчання і пізнання пролягає “від граматики, через сім вільних наук”, до філософії, медицини і теології⁴⁰.

Знання історик характеризує творців і керівників широкої мережі братств та їх інституцій, координаторів їх діяльності з іншими станами суспільства, вказує на те, що основу братств склали міщани.

Однак у реєстрах Львівського братства значилися й багаті купці – Костянтин Корняк, “мільйонер”, який “торгував східними товарами”; Хома Барич “торгував сіллю, рибою і волами”; брати Андрій та Юрій Рогатинці “купували камені й площі” у Львові й передмісті⁴¹; Іван Красовський “мав велику кравецьку майстерню”; Лесько Маленький “позичав гроші на лихву”; Яній Афенлик “торгував винами і золотими виробами”.

До братств також “належали шляхта і навіть великі достойники” – митрополити М.Рогоза, П.Могила і С.Косій, князі Адам Вишневецький та Кирило, Яким і Роман Ружинські, княжна Анна Могилянська, воєводи Теодор Тишкевич з Новорудка і Богдан Сапіга з Мінська, які “додавали повагу і значення братським делегаціям чи петиціям до короля”.

Підтримували братства й козаки. Так, братчиками були – гетьмани П.Сагайдачний, І.Виговський, П.Тетеря, козацькі старшини Г.Гісницький, І.Золотаренко та Жураківські⁴², І.Креховецький та І.Кравченко⁴³, генеральні осавули Хмельницького і Виговського. До Львівського братства записалися в 1632 р. Павло Тетеря (гетьман в 1663–1665) та Іван Виговський (гетьман 1657–1659), а в 1662 р генеральний суддя Григорій Лісницький⁴⁴.

Братства мали й колективних членів: гетьман П.Сагайдачний в 1617 р. вписав у Київське братство ціле Військо Запорозьке; полковник Ф.Вовк у 1629 р. вписався зі старшиною і своїм полком у Луцьке братство. Така кількість козаків-братчиків не раз “стримувала польський уряд чи льокальну владу від переслідувань братських установ”. Після заснування Гетьманщини братства виникли в козацьких містах і місцевостях – “Чернігові, Стародубі, Срібнім, Золотоноші, Полтаві, Лубнях, Борзні та Нових Санджарях”.

Розглядаючи проблему фінансів братств, Ю.Гаєцький звертає увагу на те, що вони фінансувалися з регулярних доходів (братські вклади, доходи з друкарської діяльності та розпродажі книг, з “братських пирів і з зайжджих домів”), спеціальних фондів, які “склалися з тестаментів, датків, “фундуків” і окремих збірок на означені цілі”. Їм надавали допомогу та пожертви частина української шляхти та козацтва. “З таких “фундуків” відомий запис гетьмана П.Сагайдачного та митрополита П.Могили на братські школи Львові, дари молдавських воевод на будову Успенської церкви й братську школу”⁴⁵. Належному освітньому рівні шкіл сприяли “спеціальні фундації з тестаментів, окремі дари грішми чи реальностями та опіка братствами”⁴⁶. Значна частина витрат братств “покривалися за рахунок внесків його членів, прибутків від нерухомого майна, відсотків від позик”⁴⁷.

Роль і значення братств та їх інституцій, добре розуміли козацькі гетьмани й старшина, які щедро жертвували на школи. Так, Петро Конашевич-Сагайдачний у заповіті (1622 р.) записав “Львівському Ставропігійському Братству 1.500 злотих (250 доларів) на школу “на науку і на цвичення (вишкіл) бакалавров учених”, а також “дав 2,000 таларів Київському Богоявленському Братству на потреби братства і на братську школу”⁴⁸ і “подарував 1.500 золотих на братську школу у Вильні й 2.000 золотих на школу в Києві”. Пожертви Луцькій школі в 1629 р. робили козацькі старшини Вовк, Данилев й Скороход⁴⁹.

Джерелом фінансування братських шкіл були кошти, які учні-спудеї отримували під час вистав “на Різдво, коли з вертепом і звіздою ходили по домах багатих міщан” і на Великдень, коли “великодні вірша допомагала наповнити миркачівський міх усяким добром”. У Великодні свята школярі вітали громадян віршами, в яких натякали на “свою недолю, щоб у цей спосіб попросити від громадян більше пожертв”. За це “діставали від них гроші, поживу й одержу”. Учні ставлячи великодні драми “ширили культуру, а й самі крім духової поживи мали з цього ще й бублики, калачі та мідяки і в цей спосіб мали змогу здобувати освіту”⁵⁰.

Ю.Гаєцький зазначає, що початкову освіту в братських школах “здобували “міські сини”, навчання яких оплачувалося батьками, і вбогі діти (“павпри”), звільнені від плати за навчання”, при цьому більшість “павпрів”, в т. ч. й співаки дитячого хору, мешкали в бурсі при школі”. Вони “не лише допомагали дякам-вчителям “в послузі церковній”, а й виконували різні доручення братства: копіювали і перекладали документи, ходили з листами, носили книги та шрифти з друкарні на склад”⁵¹. Щоквартально

батьки платили “від 6 до 16 грошів”, а діти “братчиків вчилися за півціни. Крім того платили продуктами і возами дров на опал”. Наприкінці XVII ст. через брак коштів, братські школи почали занепадати, хоча й “продовжували своє існування через ціле XVIII ст.”⁵². У початкових школах навчалися й дівчата, про це антиохійський патріарх Макарій у своїх подорожніх записках по Україні в 1654 р. писав: “по всій землі руській козацькій більшість їх включно з жінками і дочками вміють читати і знають порядок церковних служб”⁵³.

Висвітлюючи співпрацю братств і козаків, Ю.Гаєцький відзначає, що це була матеріальна, моральна, деколи збройна допомога, перейняття на себе більшість обов’язків братств, зокрема на Східній Україні. Саме колективний запис козацької старшини й всього Війська Запорозького в братчики Київського братства, значно зміцнило його й дало “йому змогу безбоязно працювати, маючи в своїх рядах козацьке військо”. Так, у 1620 р. Київські братчики разом із “православним духовенством і козацтвом брали участь у відновленні Ієрархії Української Православної Церкви” та забезпечували охорону єрусалимського патріарха Теофана, під час його візиту в Україну. Федір Вовк, вписавшись з усією старшиною та козаками в 1629 р. до братства Воздвиження Чесного Хреста, надав “Луцькому братству охорону проти польських зазіхань”.

Львівське Ставропігійське Братство надавало козацьким посольствам, що їхали до Варшави, приміщення братства для нарад, а також заїжджий дім. Водночас козаки “радили братчикам, як боронитися проти польської міської влади”. В 1632 р. козацькі послі і послі Львівського Братства “спільно повезли петиції в обороні прав українського народу на коронаційний сойм короля Володислава IV”. Зв’язок з братством в 1648 і 1655 рр. тримав гетьман Богдан Хмельницький під час облоги Львова. Голова братства Павлом Лаврисевичем двічі очолював репрезентантів братства до гетьмана “просити пощади для міста”. В 1672 р. під час облоги Львова турецько-козацьким військом, його син Степан Лаврисевич, за дорученням міського уряду передав апеляцію гетьману Петру Дорошенку. Львівські братчики їздили на Гетьманщину як купці та торгівці, а на ярмарках в козацьких містах продавали “свої книги безмитно”. Деякі з братчиків переселилися на Гетьманщину і увійшли до козацької старшини, а їхні діти стали “частиною козацької верхівки на Гетьманщині”. Братство у Срібному займалося викупом християнських бранців від татар і турків, а на Гетьманщині – обороною прав українського народу й віри. На жаль, після її скасування братства втратили підмогу від козацької адміністрації і “при-

нишкли” свою діяльність⁵⁴, проте освітні процеси не зупинилися.

Ю.Гаєцький в своїй праці “Освіта під час Гетьманщини. Початкові навчання” пише: “Загальновідомо, що рівень освіти населення Східньої України в XVII та XVIII ст. був вищий, ніж у XIX ст. Найважливішою причиною було існування української козацької держави – Гетьманщини з широкою внутрішньою автономією та мережею” початкових і середніх шкіл-колегіумів.

Так, у початкові школи при монастирях, наприклад, при Михайлівському Золотоверхому монастирі в Києві, до монахів “посиляли дітей на науку”, яких опісля зазвичай “скеровували на службу в церкві”. В часи Гетьманщини братські школи хоча й існували в багатьох містах, проте відіграли “меншу роль в піклуванні над освітою ніж на Правобережній та Західній Україні” і не відрізнялися від парафіяльних. У 1770 р. при Білоуській, Волинській, Городницькій та Слабинській сотнях Чернігівського полку існували школи при сотенних канцеляріях, де сотні канцеляристи “обмежену кількість козацьких дітей вчили читати й писати”, а також військовій науці. Була початкова школа й на Запорізькій Січі, в якій у 1754–1768 рр. навчалося “80 юнаків читати, писати, музику і спів. Вчили їх дяки та окремі помічники назначені курінним отаманом”. Діти козацької верхівки, зазвичай, “діставали початкову освіту вдома”, батьки наймали для них “приватних учителів, студентів Києво-Могилянської Академії”.

Проте найважливішими тогочасними освітніми “інституціями були парафіяльні або церковні школи, які існували при церквах по містах, містечках і селах Гетьманщини”. В 1748 р. у десятих полках Козацької України було понад тисячу таких шкіл і в них навчалося біля “10 000 учнів” віком від п’яти до вісімнадцяти років. Зокрема, у Чернігівському полку “було 118 шкіл, а в них 461 учнів з козацького стану, а про учнів з інших станів немає відомостей”. Учнями у містах були “діти козаків, священників та міщан, а по селах сільські хлопці”, а також і дівчата. Зокрема, у шістьох парафіяльних школах Чернігова в 1780 р. навчалося 121 учень, “між ними 18 дівчат”. Науку їм викладали “священники, дяки парафіяльні або так звані “мандрівці дяки-пиворізи”, школярі з вищих клас Києво-Могилянської Академії та Колегії”, за що їм платили “на рік грішми (4–5) рублів) і “натурою” себто припасами”. Загалом же наука в школах тривала три роки і “шкільний рік ділився на три триместри або “третії”: 1) “генварська третія” (вересень до січня), 2) “майська третія” (січень до травня) та 3) “октябрська третія” (травень до вересня). У початкових школах “вчили читання, писання, церковний спів”: “в першій класі вчили азбуку з букваря та по-

чатки писання, а другій клясі читання і вивчали напам'ять часослов й псалтир, а в третій клясі концентрувалися на вивченні октоїха й церковних співів”. При цьому, підручниками здебільшого були церковні книги. Крім того, всі три роки “учні мали лекції каліграфії (“писем”) і опрацювали на дошці та на папері”. В цілому “парафіяльні школи сповнили свою ціль”, хоча після скасування Гетьманщини в 1786 р. деяким з них надано статус “народних училищ”, а в 1803 р. скасовано “бродящих дяків і їх школи”, тобто парафіяльні школи⁵⁵.

Лише в середині XIX ст. розпочалось відновлення братств та їх інституцій на Східній Україні, а на Західній – вони “стали локальними організаціями, що дбали про своїх членів і свою церкву”, а не про освіту. Львівське братство “проявляло деяку загальнонародну діяльність, але після приходу Австрії братство було переорганізоване в інститут і йому дано іншу організаційну структуру”⁵⁶.

Підсумовуючи результати (наслідки) продуманої і зорганізованої діяльності братств та їх інституцій, Юрій Гаєвський вказує на те, що братства були “дуже корисні для українського суспільства”, адже вони сприяли збереженню українське суспільство від колонізації та дали поштовх до відродження української науки і шкільництва, зберегли православну віру від католицької контрреформації. Братські школи “виховали цілі генерації духовної та світської інтелігенції, яка зайняла провідні місця в церкві та в адміністрації Гетьманщини”. Друкарні братств видали сотні богослужбових книг, полемічної літератури й шкільних підручників. Крім того, братства будуючи багато церков “давали роботу малярам, архітекторам та скульпторам, себто дали почин до меценатства, яке при кінці XVII ст. вистворило новий стиль козацького барокко”. Вони, співпрацюючи з іншими верствами українського суспільства “були великими помічниками у повстанні Богдана Хмельницького та в організації нової козацької держави”, залишившись важливою національною інституцією.

Таким чином можна зробити висновки, що “братства як станова організація міщан з ідеєю, що наука принесе гідність українському народові, з організаційною мережею, з фінансуванням і відповідними людьми з різних станів розпочали культурне відродження України при кінці XVI ст., що знайшло свій розквіт в козацькій Гетьманщині та в козацькiм барокко”⁵⁷.

Крім того, “школи провідних братств стали істотним чинником пожвавлення освітнього руху в Україні, мали тривкий і багатогранний вплив на розвиток культури”⁵⁸. Наслідком цілеспрямованої, підпорядкованої завданням релігійно-національного відродження діяльності братств стало

піднесення освіти в Україні наприкінці XV – у першій половині XVII ст.⁵⁹.

Братські школи, підтримувані в більшості українськими міщанами, “втримали українське суспільство у своїй вірі й культурі, піднесли рівень навчання українського духовенства, ставили опір латинізації та колонізації” й “створили відродження української культури й держави у Києві та козацькій Гетьманщині”⁶⁰. “Здавна українці виявились як гарні педагоги”, майже кожне село “мало свою братську школу. Україна виробила під впливом польським свою оригінальну педагогічну систему”, яку в XVII ст. перенесли до Москви, де заклали “Слов’яно-грецьку-латинську академію, на зразок своєї київської і у XVIII ст. викладачами у ній були майже самі українці. На всіх вищих посадах духовних – митрополитами, архієпископами, єпископами та ігуменами, сиділи по всій Росії українці”⁶¹.

Важливий внесок у розвиток українського шкільництва внесли й парафіяльні школи, які “дали початкову освіту великій більшості українського населення, приготували учнів до вищих шкіл та до кар’єри в церкві й по інституціях Гетьманщини”⁶². Таким чином, можна із впевненістю стверджувати, що історія творення, розвою і діяльності освітніх закладів XV–XVIII ст., є досить значною складовою всієї історії українського шкільництва.

Примітки:

1. Церковні братства // Вікіпедія – вільна енциклопедія: [Електрон. ресурс]. – Режим доступа.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Розвиток міст, ремесла і торгівлі в Україні. Церковні братства: [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://pidruchniki.com.ua/15060913/istoriya/rozvitok_mist_remesla_torgivli_ukrayini_tserkovni_bratstva
3. Лазаревский, А. Статистические сведения об украинских народных школах и госпиталях в XVIII веке / А. Лазаревский // Основа. – 1862. – № 5. – С. 82-89.
4. Оригінал статуту: Центральний державний історичний архів України м.Львів (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 68; Копії: Спр. 1116.
5. Грушевський, М. Культурно-національний рух на Україні в XVI–XVII ст. / М. Грушевський – К.; Львів, 1912.
6. Семчишин, М. І. Огієнко і його великі заслуги для української культури / Мирослав Семчишин // Свобода. – 1992. – Ч. 83. – 2 травня. – С. 2.
7. Крип’якевич, І. 350-ліття середньої школи у Львові / І. Крип’якевич // Життя і знання. – 1936. – № 1. – С. 281-282.
8. Ісаєвич, Я. Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. / Я. Д. Ісаєвич – К., 1966.
9. Ісаєвич, Я. Д. Найстаріші документи про діяльність братств на Україні / Я. Д.

Ісаєвич // Історичні джерела та їх використання. – К., 1966. – Вип. 2. – С. 12-22.

10. Ісаєвич, Я. Д. Братства та їхні школи / Я. Д. Ісаєвич: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult237.htm>

11. Ісаєвич, Я. Д. Джерела з історії України доби феодалізму XVI–XVIII ст. / Я. Д. Ісаєвич – К., 1972.

12. Гаєцький, Ю. Братства й козаки / Юрій Гаєцький // Свобода. – 1985. – Ч. 132. – 13 липня. – С. 2.

13. Церковні братства // Вікіпедія.

14. Розвиток міст, ремесла і торгівлі в Україні.

15. Барагура, В. Великдень у школі Давньої України / Володимир Барагура // Свобода. – 1968. – Ч. 62. – 1 квітня. – С. 2.

16. Боднарук, І. З хроніки високих шкіл в Україні / Іван Боднарук // Свобода. – 1985. – Ч. 129. – 10 липня. – С. 2-3.

17. Гаєцький, Ю. Братські школи у XVI–XVII сторіччях / Юрій Гаєцький // Свобода. – 1984. – Ч. 240. – 18 грудня. – С. 2-3.

18. Гаєцький, Ю. Освіта під час Гетьманщини. Початкові навчання / Юрій Гаєцький. // Свобода. – 1984. – Ч. 217. – 14 листопада. – С. 2.

19. Гаєцький, Ю. Братства й козаки / Юрій Гаєцький // Свобода. – 1985. – Ч. 132. – 13 липня. – С. 2.

20. Гаєцький, Ю. Роля братств у культурному відродженні України в XV–XVI ст. / Юрій Гаєцький // Свобода. – 1985. – Ч. 154. – 14 серпня. – С. 2, 4.

21. Гаєцький, Ю. Шкільна конституція братських шкіл / Юрій Гаєцький // Свобода. – 1985. – Ч. 111. – 13 червня. – С. 2.

22. Там само.

23. Гаєцький, Ю. Роля братств у культурному відродженні України... – С. 2.

24. Львівське братство // Вікіпедія – вільна енциклопедія: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

25. Гаєцький, Ю. Роля братств у культурному відродженні України... – С. 2.

26. Гаєцький, Ю. Братські школи... – С. 2.

27. Гаєцький, Ю. Братські школи... – С. 2; Гаєцький, Ю. Шкільна конституція братських шкіл...

28. Гаєцький, Ю. Шкільна конституція братських шкіл...

29. Гаєцький, Ю. Братські школи... – С. 2.

30. Гаєцький, Ю. Роля братств у культурному відродженні України... – С. 2.

31. Лазаревський, А. Названа праця...; Павловський, И. Приходские школы в старой Малороссии и причины их уничтожения / И. Павловський – Киев, 1904 (відб. з “Киевской старины”). – С. 23.

32. Ісаєвич, Я. Д. Братства та їхні школи...
33. Гаєцький, Ю. Роля братств у культурному відродженні України... – С. 2.
34. Гаєцький, Ю. Братські школи... – С. 2.
35. Гаєцький, Ю. Роля братств у культурному відродженні України... – С. 2.
36. Львівське братство // Вікіпедія...
37. Гаєцький, Ю. Братські школи... – С. 2.
38. Гаєцький, Ю. Шкільна конституція братських шкіл...
39. Гаєцький, Ю. Братські школи... – С. 2; Його ж. Роля братств у культурному відродженні України... – С. 2.
40. Ісаєвич, Я. Д. Братства та їхні школи...
41. Грушевський, М. Названа праця... – С. 2.
42. Гаєцький, Ю. Роля братств у культурному відродженні України... – С. 4.
43. Гаєцький, Ю. Братства й козаки...; Його ж. Роля братств у культурному відродженні України... – С. 4.
44. Гаєцький, Ю. Братства й козаки...
45. Гаєцький, Ю. Роля братств у культурному відродженні України... – С. 4.
46. Гаєцький, Ю. Братські школи... – С. 2.
47. Церковні братства // Вікіпедія...
48. Гаєцький, Ю. Братства й козаки...
49. Гаєцький, Ю. Братські школи... – С. 2.
50. Барагура, В. Великдень у школі Давньої України...
51. Ісаєвич, Я. Д. Братства та їхні школи...
52. Гаєцький, Ю. Братські школи... – С. 2.
53. Гаєцький, Ю. Освіта під час Гетьманщини...
54. Гаєцький, Ю. Братства й козаки...
55. Гаєцький, Ю. Освіта під час Гетьманщини...
56. Гаєцький, Ю. Братства й козаки...
57. Гаєцький, Ю. Роля братств у культурному відродженні України... – С. 4.
58. Гаєцький, Ю. Школа в гетьманщині: початкова ланка: Осередки національної культури й освіти / Юрій Гаєцький // Освіта. – 1996. – 3 квіт. – С.14.
59. Ісаєвич, Я. Д. Братства та їхні школи...
60. Гаєцький, Ю. Братські школи... – С. 3.
61. Семчишин, М. І. Зазначена праця...
62. Гаєцький, Ю. Освіта під час Гетьманщини.

Резюме

В статті на основаних малоизвестных работ известного историка украинской диаспоры США Юрия Гаецкого раскрыты некоторые аспекты истории возникновения, становления, деятельности и упадку образования в XV–XVIII ст. на территории Украины и, в частности Подолья.

Ключевые слова: история, образование, Юрий Гаецкий, XV–XVIII ст., Подолье.

Одержано 13 травня 2011 року

УДК 37:93(477)(075.8)

Ю.П.Присяжнюк

Українська освіта як історична система: методологічні орієнтири досліджень

На основі досягнень української та зарубіжної історіографії, а також інших гуманітарних наук, здобутків філософії сформульована проблема осмислення модерної української освіти як історичної системи, що її автор уявляє певним пізнавальним зрізом реальності, об'єктивно існуючого явища.

Ключові слова: українська освіта, історична система, культура, ментальність, методологія, досвід

Авторові вже доводилося висловлюватися з приводу культурно-традиційної детермінованості різних, трапляється навіть політично “ворожих” періодів історії, коли мова заходить про певні цілісні культурні пласти буття людини/суспільства. Утім, визнавати жорстку залежність або “вроджену” подібність епох також не було б раціонально. Надто якщо йдеться про умовно поверхневі пласти ментальності, що мають властивість відносно швидко змінюватися в історичній динаміці. Порівняно більший інтерес маємо все ж до однорідної складової культури, яку за “підказкою” со-

ціологів і психологів вочевидь виправдано окреслювати несвідомим соціуму. Його справді напрочуд важко перевірити емпірично, чим можна пояснити й почасти виправдати традиційне ігнорування професійними істориками [1, с. 16-17]. І все ж власне сучасний стан проблеми характеру мислення багатьох явищ та процесів позначається визнанням розмаїття суспільних трансформацій на основі як вроджених механізмів, так і “ментального досвіду” індивіду/особистості [2, с. 57].

Термін “освіта”, який у цьому конкретному дослідженні виступає своєрідним аналітичним тлом, має два основних значення. Найчастіше його розуміють як сукупність (чи процес) засвоєння знань, здобутих під час навчання. У такому контексті синонімічний ряд освіти виправдано репрезентувати освіченістю (письменністю, грамотністю) або, що звичніше для сприймання у непрофесійних колах, рівнем інтелектуально-статусного поцінування людини (приміром, “середня освіта стала потребою для працівника... суспільства”) [3, с. 152]. Ще частіше термін “освіта” використовують для окреслення системи навчально-виховних заходів чи сітки закладів і установ, через котрі здійснюють такі заходи [4, с. 138].

Мета розвідки: окреслити методологічні орієнтири аналізу української освіти як самобутньої, історично сформованої системи, обравши для цього одну з “незручних”, але потенційно продуктивних парадигм – культурно-антропологічну. Є сподівання, що залучення комплексу відповідних понять і категорій дасть змогу не лише узагальнити накопичені раніше результати дослідження в цій царині, а й прояснити існуючі в них суперечності*, закласти підґрунтя для отримання нових знань. Досягнення такої по суті метамети, зрозуміло, суттєво перевищує межі можливостей однієї статті.

Об’єктом дослідження у найширшому сенсі є українська освіта як історичне суспільне явище в усьому розмаїтті “його внутрішньої природи” [5,

* На такі суперечливі положення натрапляємо навіть у докторських дисертаціях. У тексті дослідження, підготовленому Миколою Виговським, читаємо: “Номенклатура є функціональним і системним явищем, яке не можна ототожнювати з персоналіями, тому що його складовими були структурні підрозділи державних установ, їх функції, організаційні форми, а також особовий склад – персоналії”. Відзначаючи конструктивність запропонованого автором структурно-системного підходу, зазначимо, що у сформульованому ним прикінцевому висновку важко збагнути ту “системну грань”, де персоналії (соціально-професійний склад управлінців), котрі працюють у державних установах, ще ні, а де вже варго ототожнювати з номенклатурою. Див.: Виговський, М. Ю. Становлення та функціонування номенклатури радянської системи освіти в Україні 20–30-х рр. XX ст. / М. Ю. Виговський: Автореф. дис... докт. істор. наук. – К., 2006. – С. 15, 27.

с. 53]. Синтезоване використання традиційних термінів і неологізмів у цьому разі цілком виправдане. На погляд автора, корисним буде приділяти увагу всім тим аспектам категоріального, залучаючи й включаючи до нього не лише зовнішні, а й власне внутрішні властивості, “речі самі в собі” [6, с. 74]. Сиріч усього того багатого й напрохуд розмаїтого, яке в кінцевому підсумку породжує щось одне, що його репрезентує загальнонаукова категорія “система”. Утім, завдання як оптимізувати розуміння її сутності – як вищого філософського чи епістемологічно-смислового поняття, а, можливо, абстрактного об’єкта або форми мислення – залишається актуальним і концептуально потребує додаткових студій.

Автор далекий від думки пропонувати свою візію, а тим більше узагальнення, відповідні оцінні міркування в ідеологічній, політичній, індивідно-кон’юнктурній (персоніфікованій) чи ще якихось “поверхових” площинах*. Саме тому, скажімо, історичні трансформації умовно дорадянського, радянського та пострадянського періодів, що зумовили творення сучасного українського освітнього простору, тут і надалі трактовано не в річищі усталених у суспільстві поглядів, світоглядних переконань людей чи, скажімо, адресних ідеологічних замовлень/замовлянь партійної бюрократії, а з огляду на культур-антропологічне підґрунтя та системний вимір власне освіти. Такий теоретико-методологічний вибір дає змогу нетрадиційно й, як видається, набагато продуктивніше розпорядитися освітньою спадщиною, зокрема й багажем напрацьованих уже положень та узагальнень. Приміром, думкою видатного українського педагога радянської доби В.О.Сухомлинського, що “ідея людяності насамперед реалізується через розвиток усіх потенціальних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Усебічно розвинена особистість втілює в собі повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість” [7, с. 387]. Априорно підтримуючи такі міркування, цілком виправдано було б подавати їх як одне з першочергових завдань теперішньої модернізації української освіти, попередньо “зміцнивши” положеннями про історичні умови, в яких усебічно розвинена особистість має оптимально себе стверджувати. Передусім ідеться про демократизацію (засади якої виразно простежуємо вже в “комуністичних” розмислах метра В.О.Сухомлинського), але також про визнання факту ринкової трансфор-

* Див. приміром: Петренко, І. М Церковнопарафіяльні школи Лівобережної України в системі освітньої урядової політики царської Росії (1884–1917 рр.) / І. М. Петренко: Автореф. дис... канд. істор. наук. – К., 2005. – 16 с.

мації спільноти, відповіді на виклики глобальних процесів чи, кажучи лаконічніше, інтеграцію [див. 8].

Як сферу людського буття, освіту досліджує чимало наук. Серед них варто виокремити педагогічну систему знань, якій, здається (з огляду на останні зримі успіхи спеціалізованих рад із захисту дисертацій), не так уже й важко доводити свою причетність до науки*. Нагадаємо, слово “педагог” давньогрецького походження й означає “пайс” – дитина, “агогейн” – вести. У стародавніх Афінах так називали “дітоводів” – рабів, які супроводжували дітей рабовласників до школи й на зворотному шляху. Розпочинаючи аналіз освіти як історично сформованої системи, доречно буде акцентувати увагу на цій, здавалося б, цілком призабутій традиції, позаяк уже давно настали ті часи, коли аналогія між педагогами й рабами має викликати хіба що посмішку. А може, все ж таки, щось від первинного залишилося у тій довготривалій трансформації і теоретики останніх століть, котрі звично спираються на традиції багатьох ранньомодерних і модерних ідейно-культурних рухів (зокрема гуманізм, Просвітительство, романтизм), а також власне модернізм та навіть постмодернізм, дещо поспішають із категоричністю висновків? Якщо так, залишилося, то вочевидь не тільки символічного, цього своєрідного умовного переклику епох? Нашу увагу привертає характер ставлення владного істеблшменту (“системи”) до всього, що освітня царина включає в себе. Передусім до творчих педагогів, цих самовідданих трудяг і водночас офірних “цапів-відбувайлів”, проте не лише до них [9].

А втім, наукова позірність українського досвіду виявляється не тільки в ігноруванні чи зневажанні людського чинника. У сучасній Україні освіту прийнято репрезентувати як “національну” за характером, що її наразі уявляють як сегмент загальнонародської культури. У численних студіях, які побачили світ у 1990-х рр. – на початку XXI ст., акценти досить виразно зміщено саме на термінологію про “українську національну систему виховання”, “національні прикмети української педагогіки”, трактованих до того ж із “ознаками європейськості”. У навчальному посібнику за редакцією О.О.Любара читаємо: “Національними є ті науки, що стосуються етносу, природи, екології, мови, фольклору, історії, нації, держави, матеріальної й духовної культури, географії, виховання, школи, мистецтва, еко-

* Визначний російський педагог українського походження Костянтин Ушинський вважав педагогіку (як і політику та медицину) такою, що не може бути названою наукою у строгому значенні цього слова. Див.: Ушинский, К. Д. Собрание сочинений / К. Д. Ушинский. – Т. 8. – М. : АПН РСФСР, 1950. – С. 12.

номіки, освіти, родинного й громадського устрою, побуту, літератури, філософії, релігії, права, війська, міжнародних відносин, ментальності, долі, історичної місії” [7, с. 10]. До таких, цитуємо далі, відносять зокрема й “українську педагогіку, бо є українське довкілля й українське шкільництво, українська національна система виховання, українська школа, українська родина, бо є український народ, нація, незалежна Українська держава” [7, с. 11]. Логічно уточнити: якою мірою теоретично виправдане прагнення пояснити освіту через парадигму “націоналізованої історії”, зважаючи на той факт, що власне нація, як історичне явище, є продуктом епохи модерності? Вочевидь, сучасний (власне модерний) патріотизм аж ніяк не може обійтися без “національної” складової. А проте він створює серйозні перешкоди в наближенні до осмислення домодерної історичної спадщини, яка *de facto* відіграла чи не найважливішу роль у визначенні самобутності української освіти, більше того – не поспішає втрачати свої позиції і сьогодні. З другого боку, ствердження засад формування особистості саме з притаманними їй національними рисами та почуттями (як справжня чи гіпотетична головна виховна мета сучасної української освіти) є виправданим. Бо, “незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети” [10, с. 47]. Отож, саме модне, а не натуральне, сутнісне зміщення акцентів на “національне” створює щонайменше дві труднощі. По-перше, підміняє, нівелює, як не дивно, сутність самого поняття національного, зумовленого епохою модерності; по-друге, споруджує бар’єри для пізнання тих пластів освіти, які репрезентують культурно інакший домодерний світ. На нашу думку, завдання адекватно розставити тут акценти передусім всій подальшій дослідницькій роботі.

Тож, аби проаналізувати історичне “наповнення” чинної системи освіти, потрібно абстрактно відмежуватися від тисяч нав’язливих зв’язків і мікрозв’язків. Насамперед тих, які буденно пов’язують автора(-ів) та його (їх) професійне оточення з цим напрочуд живим і на свій лад динамічним, дарма, що й дивовижно консервативним суспільним організмом. Зробити це вкрай важливо, позаяк існує ризик повсякчасного “сповзання” до бажання банально відтворювати його нормативно-правові засади, усталені дидактичні прийоми, традиції виховної моралі. А така залежність означатиме тривіальне продукування позитивістського досвіду освітнього буття й відволікатиме від проникнення в його історико-культурні таїни. Зрештою, ми постаємо перед проблемою ґрунтового осмислення сутності си-

стеми, бо, зрештою, це і є тим визначальним, що цікавить нас у цій сфері. У пропонованій розвідці вкажемо лише на деякі особливості та зробимо попередні методологічні зауваги.

Ще у середині 1970-х рр., запроваджуючи у методологію історичних досліджень категорію “світ-система”, американець І. Валеррстайн вважав, що принцип системності передбачає “аналіз усебічних відносин детермінації, опосередкованих і безпосередніх просторово-часових кореляцій, позитивних і негативних зворотних зв’язків, потенційних та актуальних властивостей елементів і їхніх взаємних переходів, пов’язаних із ступенем інтеграції в систему” [11, с. 11]. Відтак будь-яке історичне явище, якщо допитливий пошукач поетапно виявляє його в самій історичній дійсності, далі мисленнево абстрагує, формуючи його подобу як організовану систему сукупностей стійких зв’язків між її елементами, набуває рис об’єкта дослідження. У нашому ж разі власне сама система перетворюється на об’єкт пізнання, а це означає синхронне залучення/включення кількох аспектів розуміння цієї структурно складної категорії: СИСТЕМА – ОБ’ЄКТ (уявлення цілого через частини, через масу систем, кожна відносно певної якості; двокомпонентний абстрактний об’єкт, котрий включає відношення тотожності та ін.), СИСТЕМА – ПРИНЦИП (абстракція, абстрактне уявлення певного зрізу; реалізація достатніх підстав, коли зміст будь-якого знання обмежений та ін.), зрештою СИСТЕМА як УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ПІЗНАННЯ, більш предметно – як СПОСІБ ПІЗНАННЯ, що задовольняє... (словами В. Садовського, “метасистемна парадигма”) [2, с. 61]*.

* Такий підхід принципово відрізняється від усталеного погляду на систему освіти, в контексті якого її модернізацію прийнято зводити всього-на-всього до “подальшого структурного реформування мережі закладів освіти; запровадження нового переліку напрямів підготовки та спеціальностей, нових механізмів формування державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою з урахуванням державно-регіонального підходу; продовження політики впровадження гнучких короткотермінових програм підготовки й перепідготовки із залученням матеріальних та кадрових ресурсів відповідних галузей економіки; зваженого підходу до впровадження нових принципів діяльності вищої школи на засадах Болонської системи; створення єдиної системи збору, обробки і просування новітніх технологій на зовнішній і, насамперед, внутрішній ринок; сприяння створенню ефективної системи оцінки прав на інтелектуальну власність, відкриттю у ВНЗ країни відділів з комерціалізації інтелектуальної власності, які стануть сполучною ланкою між науковими установами і ринком”. Див.: Сафонова, Н. М. Реформування системи вищої освіти в Україні (90-ті рр. XX – початок XXI ст.): історичний аспект / Н. М. Сафонова: Автореф. дис... канд. істор. наук. – Луганськ, 2005. – С. 18.

Зрозуміло, навіть цим поважним переліком сцієнтистська суть справи не вичерпується. У пошуках оптимізації підходів до викладу задуманого, автор звертає увагу на ліпший педагогічний досвід, який йому свого часу випало спостерігати й сприймати, і котрий також позначений “тавром системності”. Мова йде про стиль проведення лекцій та семінарських занять доцентом Володимиром Коржавіним із історії СРСР “періоду капіталізму” (у “периферійних” ВНЗ професори тоді читали рідко, бо їх просто не було, хіба що ті, яких уряди-годи запрошували з провідних навчальних закладів Києва, Дніпропетровська, Харкова, Львова). Ці навчальні вправи пам’ятні всім, хто у 1980-х рр. здобував вищу освіту на історичному факультеті Кіровоградського державного педінституту ім. О.С.Пушкіна. Від курсів інших викладачів – фахівців здебільшого також творчих і самовідданих – їх вирізняла низка організаційних і методичних переваг, а ще ерудованість, почуття глибокої поваги, ба навіть захоплення минулими та відповідальність перед сучасними поколіннями людей, спадковий аристократизм справді чудового майстра слова. З-поміж решти варто виділити вміння доцента Коржавіна давати студентам власне системні, позитивно інтегровані знання. Йдеться про ті навички в арсеналі викладача вищої школи, які й дотепер, незважаючи на згаданий вище бурхливий розвиток педагогічних наук, що ми його спостерігаємо в нашій країні, трапляється не так уже й часто. І хоча безпосереднє спілкування автора цих рядків (тоді випускника історичного факультету) припинилося з Володимиром Костянтиновичем влітку 1988 р., саме ці спогади дають додатковий імпульс, на свій лад визначають концептуальний замисел пропонованих розмислів про освітню систему.

У цілому ж системна парадигма чи, другими словами, комплексний підхід до системних студій, що охоплює результат великої кількості наукових і філософських праць, сформувався не так давно – протягом другої половини ХХ століття. Головна ідея пізнання системи як складного суспільного феномену (у формулюванні Л. фон Берталанфі), полягає в тому, що для всіх явищ і процесів має існувати ізоморфізм виду закономірностей. На цьому ґрунті постала науково-філософська течія, котра з середини ХХ ст. отримала назву “системний рух”. Пік її розвитку припав на 1960–1980-ті рр., проте не вичерпав своєї динаміки й дотепер [2, с. 60].

Ключовим положенням, яке, пропри “системну” появу нових і нових напрацювань, не втрачає свого значення, є твердження, що “система – це сукупність елементів..., які утворюють певну цілісність, єдність” [12].

Звідси першочерговим засобом виявлення історичної сутності освіт-

ньої галузі є дослідження генезису та еволюції її організаційної структури. Цей висновок ґрунтується на згаданих закономірностях довколишнього світу [див. 8].

На авторитетну думку Р.Ф.Карвалью, І.Д.Ковальченка, Ф.І.Перегудова, Ю.А.Святця та інших фахівців, сама форма (структура) природного об'єкта є джерелом передачі інформації про його сутність. А вся природа, до якої зараховуємо людську практику та мислення, мають системний характер, унаслідок чого функція (мета, призначення) будь-якого утворення реалізується через його структуру. Окрім того, інформація про утворення (об'єкт) виявляється на функціональному рівні, тобто за умов взаємодії його з навколишнім світом (іншими утвореннями) [5; с. 14–16].

Водночас автор стоїть перед вибором того, що його умовно можна окреслити “стилем дослідника”. Справді, якщо запропонувати надто критичний аналіз існуючого стану справ у системі української освіти, то є ризик наштовхнутися на нерозуміння, розчарування й навіть образи окремих “системних людей”. І це підтверджує надмірно нестримана реакція більшості колег. Зокрема й тих, котрих виправдано було б зачисляти до творчої (а не адміністративної) частини педагогічного корпусу – учителів, науковців, студентів-практикантів. Принаймні, коли вони вперше знайомляться з антропологічним поглядом на систему, до якої самі так чи так стають причетними, їхня реакція, зазвичай, саме така. І надто дивуватися тут не доводиться, адже і в згаданому спілкуванні, і цією розвідкою передусім претендуємо на те, аби вирішення проблеми здійснювати через діалог, навмисне обравши його тематикою унікальний і заодно емоційно вразливий світ культури (уявлення, стереотипи мислення, ментальні риси). А без спеціальної підготовки та тривалого звикання людині сприйняти це “дратівливе” питання надто складно. Часто-густо й тоді, коли вона є кваліфікованим спецом, тобто інтелектуально підготовленою й поінформованою. Ба більше – навіть коли демонструє, що хоче слухати або вже й слухає, то почути здебільшого буває неспроможною.

Якщо ж вдається до надмірно лояльного висвітлення заявленої проблеми, то напрацьований наратив може здатися малоцікавим, “буденним”, і, зрештою, в сучасного читача, який внутрішньо більше налаштований на “фінанси”, “державну допомогу”, “кар'єру”, “кадри”, “чергову грамоту” чи іншу відзнаку, цілком прогнозовано постануть запитання: “Чого цей автор своєю писаниною добивається?”, “Що ж тут нового?”, “А навіщо це філософствування потрібне взагалі?” Сказати по-іншому, залишатися у площині поверхового, спрощеного оцінювання ситуації також видається неви-

правданим. Аби в тому переконатися, варто лише послухати риторику, яка звучить на поважних зібраннях від причетних до освіти посадовців. Змістовно вона напрочуд примітивна, нерідко настільки, що, на перший погляд, не повинна була б задовольняти найліберальнішого й найтолерантнішого слухача-аналітика. Проте, якимось дивом задовольняє, і не лише його. До речі, не в захопленні від неї і самі “люди системи”, які знаходять порятунок тільки в одному – доведеною до досконалості подвійністю ціннісних стандартів і такою ж відшліфованою часом манерою кон’юнктурного поведіння.

Насамкінець спробуємо наголосити на методологічних особливостях дослідження української освіти як історичного явища, використавши прийом алогічності. Запитаємо себе: за що може не любити цю вкрай потрібну, корисну, благородну педагогічну роботу найсумлінніший український освітянин, котрий як і всі з його професійного оточення “вийшов із шинелі” власної історії? Вочевидь – за зневажання людини, людського в людині, навіть у тому разі, якщо це зовсім фрагментарно, на перший погляд малопомітно, хоча час від часу – таки шокує!

Утім, автор не робить тут жодного антигуманного докору “людям системи”, бо закликати будь-кого змінитися, бути ментально інакшим – щонайменше не коректно і зовсім уже мало перспективно. Укажемо лише на видимий і сприйнятливий бік справи: управлінці та підпорядковані їм педагоги-практики раз по раз стверджують, що чинна система освіти в Україні назагал “добра”, а сама освіта, її якість навпаки – “погана”, “недостатня”, “нижче світового рівня”.

Чи насправді це так? Багато років поспіль спостерігаючи й аналізуючи ситуацію в українській освітній галузі, водночас беручи до уваги, що система, як цілісний об’єкт нашого пізнавального зацікавлення, має власну, досить яскраво виражену властивість сукупності, котра в цілому виникає самою цією сукупністю в усій її повноті, сміємо наголошувати якщо не на протилежному, то значною мірою на солідарному.

Використані джерела та література:

1. Докладніше див.: Присяжнюк, Ю. П. Росія більшовицька: методологічні аспекти осмислення багатолікої культури феномену / Ю. П. Присяжнюк // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки: зб. наук. ст. – Черкаси, 2009. – Вип. 160-161. – С. 16-26.

2. Агошкова, Е. Б. Категория “система” в современном мышлении / Е. Б. Агошкова // Вопросы философии. – 2009. – № 4. – С. 57-71.

3. Курило, В. М. Освіта України і науково-технічний та соціальний прогрес: історія, досвід, уроки / В. М. Курило, В. М. Шепотько. – К. : Деміур, 2006. – 432 с.
4. Новий тлумачний словник української мови / Укл.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко: у 4-х т. – Т. 3. – К. : Аконіт, 2001. – 928 с.
5. Ковальченко, И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – 2-е изд., доп. – М. : Наука, 2003. – 486 с.
6. Карпов, А. О. Дискурс: классификация контекстов / А. О. Карпов // Вопросы истории. – 2008. – № 2. – С. 74-87.
7. Любар, О. О. Історія української школи і педагогіки: Навчальний посібник / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко; за ред. О. О. Любара. – К. : Товариство “Знання”, КОО, 2003. – 450 с.
8. Присяжнюк, Ю. П. Українська освіта як традиційне явище в умовах модернізації (історико-антропологічне дослідження) / Ю. П. Присяжнюк. – Черкаси : “Вертикаль”, видавець ПП Кандич С.Г., 2005. – 96 с.
9. Ucraina: Locus amoenus est. Україна як анти-євразійський проект: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua>
10. Ушинський, К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. – Т. 1. – К. : Радянська школа, 1983. – С. 43-103.
11. Царев, Р. Ю. Философско-методологическое значение категории “мир-система” / Р. Ю. Царев // Историческая наука на пороге третьего тысячелетия: Тезисы докладов Всероссийской научной конференции. Тюмень, 27–28 апреля 2000 г. – Тюмень : ТГУ, 2000. – С. 11-12.
12. Див.: Новая философская энциклопедия. – М. : Мысль, 2000. – Т. 1-4. – 2659 с.
13. Стороженко, І. З досвіду застосування історико-системного методу та теорії етногенезу для дослідження військових (соціальних) та етнічних структур українського козацтва кінця XV – середини XVII ст. / І. Стороженко // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків “Українська історична наука на шляху творчого пошуку”. Луцьк, 17–19 травня 2006 р.: Доповіді та повідомлення: в 3-х т. / Голов. ред. І. Коцан. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. – Т. 1. – С. 62-72.
14. Перегудов, Ф. И. Введение в системный анализ: Учебное пособие для вузов / Ф. И. Перегудов, Ф. П. Тарасенко. – М. : Высшая школа, 1989. – 320 с.
15. Карвалью, Р. Ф. Новые технологии, будущее империй и четыре всадника Апокалипсиса / Р. Ф. Карвалью; пер. с порт. В. Якунина. – М. : Мир, 1996. – 84 с.
16. Святець, Ю. А. Кліометрика: у 2-х ч. – Ч. 1: Інформаційні технології та інструменти: Підручник для історичних факультетів ВНЗ / Ю. А. Святець, П. К. Доорн. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. – 248 с., іл.

Резюме

В попытке осмыслить широкий круг вопросов, связанных с современным украинским образованием, внимание сосредоточено на истории, в частности ее первостепенной роли в формировании базовых характеристик этого явления. Категория “система” не просто его репрезентует в основных видимых и наиболее ощущаемых человеком характеристиках, но есть тем мостиком, который призван оправдать решительно иной подход к исследованию в общем “известной” темы. Наращивание новых знаний открывает перспективу объяснить многие проблемы образования как системы в широком смысле этого слова, отказавшись от обыденной практики искать их истоки вне его.

Ключевые слова: украинское образование, историческая система, культура, ментальность, методология, опыт.

Одержано 13 травня 2011 року

Рецензії

В.С.Лозовий

Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи, Матеріали / Укладач, автор переднього слова і досліджень О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 280 с.

Глибокі політичні та соціально-економічні зміни в Україні протягом останніх двадцяти років висувають потребу привести рівень розвитку вітчизняної освіти та науки у відповідність до вимог сьогодення. При формуванні державної політики стосовно вищої школи необхідно враховувати як позитивні так і негативні результати її проведення у минулому. Вивчення національного історичного досвіду, зокрема й досвіду формування системи національної вищої школи у революційну добу 1917–1921 рр., повинно допомогти кращому розумінню діалектики процесів, що відбуваються у сфері університетської освіти в сучасній Україні.

До 90-річчя ювілею Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка вийшла в світ книга, присвячена історії його створення. Поява такого видання – подія знакова, оскільки воно дає змогу простежити складний процес реалізації ідеї формування одного з перших національних українських університетів в історії нашої Батьківщини.

Структура видання, запропонована автором та укладачем, ректором університету О.М.Завальнюком, сприяє повному та системному висвітленню інституційного становлення та розвитку першої вищої школи на Поділлі. Воно складається з двох основних частин – наукового дослідження та значної підбірки документів та матеріалів. Саме така структура дає можливість всебічно та глибоко розкрити обрану тему.

Видання починається переднім словом автора, професора О.М.Завальнюка, в якому констатовано давні традиції національної вищої школи в країні, прагнення українців заснувати свої університети. В умовах Російського імперії це було неможливо зробити. Лише в добу Української революції 1917–1921 рр. склалися сприятливі умови для проведення національно-освітньої політики. Врешті в період Української Держави гетьмана Павла Скоропадського вдалось успішно реалізувати два культурно-освітніх проекти – заснувати Київський та Кам’янець-Подільський українські університети. І незважаючи на складне суспільно-політичне становище саме Кам’янець-Подільський університет продовжував успішно (наскільки було можливо в тих умовах) функціонувати. Яскравою і цікавою сторінкою університетської історії стало велелюдне відзначення його відкриття 22 жовтня 1918 р., яке набуло всеукраїнського розголосу і стало визначною подією розвитку вітчизняної освіти та науки.

Автор, відомий дослідник проблем Української революції 1917–1921 рр., знавець історії становлення вищої школи цього періоду, пропонує науковцям, освітянам, студентам, всім, хто цікавиться історією національної вищої освіти в Україні, ґрунтовне дослідження, а також значну кількість документів та матеріалів, які всебічно висвітлюють процес підготовки до свята відкриття університету і реалізацію сценарію торжества 22 жовтня 1918 р.

У праці поставлено мету на основі архівних документів, матеріалів періодичної преси, мемуарної та наукової літератури проаналізувати громадсько-освітній рух за українізацію вищої школи, хід матеріалізації ідеї заснування та святкові заходи, присвячені відкриттю осередка національної вищої освіти та науки в Україні – Кам’янець-Подільського державного українського університету.

У першому параграфі дослідницької частини видання “Громадський рух за українізацію вищих шкіл і відкриття українських університетів у 1917–1918 рр.” автор відтворює боротьбу української інтелігенції після падіння царизму за створення національної вищої школи. О.М.Завальнюк зазначає, що після лютого 1917 р. в українському національно-визвольному русі були сформульовані та висунуті Тимчасовому уряду вимоги українізації всіх ланок освіти – від шкіл, до університетів. Незважаючи на дозвіл російського уряду, відкрити в діючих університетах України кафедри українознавства не вдалося через спротив зрусифікованого викладацького складу.

Далі дослідник констатує, що в зазначених умовах, не маючи своєї жод-

ної вищої школи, українці Наддніпрянщини використали досвід галичан у боротьбі за українізацію Львівського утравістичного університету. Відтак, восени 1917 р. у Києві було утворено науковий український народний університет, що стало великою подією освітньо-культурного життя України. Однак – стверджує автор – цей перший значний крок в національному університетському будівництві не міг повністю задовольнити українську молодь, оскільки український народний університет був неофіційною вищою школою, а свідоцтво про її закінчення не давало жодних юридичних прав. Відповідно, поширився рух української громадськості за створення своїх класичних університетів, який увінчався успіхом влітку 1918 р.: юридичним оформленням двох національних університетів з державними правами – Київського і Кам'янець-Подільського. Все ж О.М.Завальнюк констатує, що вимоги українізувати російські університети, як осередки антиукраїнських настроїв і підтримки російської національної ідеї, залишилися не задоволеними державою.

У другому параграфі “Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї до юридичного оформлення (кінець 1917 – серпень 1918 рр.)” розглядається процес становлення першої вищої школи на Поділлі. Цей сюжет має безперечну історіографічну цінність, оскільки містить важливу інформацію про значні зусилля української інтелігенції щодо реалізації ідеї заснування університету у Кам'янці-Подільському.

Висвітлюючи етапи створення університету на Поділлі, автор послідовно, крок за кроком, відтворює важливі події, які призвели до постановня вищого навчального закладу. Він стверджує, що справа зрушилася з місця після того, як до загальноукраїнського громадського руху за створення українських вищих шкіл приєдналася подільська інтелігенція, яка на початку 1918 р. поставила перед самоврядуванням Кам'янця-Подільського питання про відкриття у місті університету. Міська дума позитивно поставилася до цієї ідеї і разом з діячами місцевої “Просвіти” ініціювала перед державною владою України питання про заснування в губернському центрі Поділля національного за характером і змістом університетського закладу. Для реалізації університетського проекту місцеві адміністративні органи надали значну фінансову допомогу, забезпечили навчальними і житловими приміщеннями, земельними ділянками, виділили будівельні матеріали для спорудження власних корпусів, делегували своїх представників до університетської комісії у Києві, яка безпосередньо займалася матеріально-технічною і організаційною підготовкою вищого навчального закладу.

У книзі наголошується, що важливу роль у реалізації ідеї Кам'янець-Подільського державного українського університету відіграли подільські земські діячі, патріотично налаштована професура Українського народного університету в Києві, працівники міністерства освіти й мистецтва, комісія в справах вищих шкіл і наукових інституцій, уряд і керівники Української Держави. Автор констатує, що спільними зусиллями зазначених чинників вдалося розв'язати низку складних організаційних і юридичних проблем, пов'язаних з появою першої вищої школи на Поділлі. Цілком слушним є твердження автора, що прийняття закону про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету було не лише відповіддю на запити регіональної еліти, а й засвідчило спроможність українських сил вирішувати підняті широкою громадськістю питання національного відродження всього українства. Вирішальною умовою оперативного юридичного оформлення національного університету в Кам'янці-Подільському стало співпадіння інтересів регіону і державної влади в царині культурного розвитку України, намагання гетьманського уряду компенсувати серйозні втрати в рейтингу через непопулярну в масах соціально-економічну політику.

Торкаючись питання внутрішньої організації новозаснованого університету автор зазначає, що в основному вона нагадувала російські університети, оскільки вибудовувалася за старою нормативною базою. Попри неприйнятність низки норм російського університетського статуту 1884 року для Кам'янець-Подільського державного українського університету він, за відсутністю аналогічного документа вітчизняного походження, мав загалом позитивне значення для налагодження і регламентування праці українського університету, оскільки унормовував різні сфери життєдіяльності університетського організму.

У третьому параграфі “22 жовтня 1918 року: всеукраїнське свято відкриття національного університету на Поділлі” відтворено святкові заходи, що мали місце під час відкриття вищої школи в краї. Автор наголошує на великому значенні цієї культурно-освітньої акції. Він стверджує, що вироблений і реалізований колективно, за участю ректора, Університетської комісії, професорсько-викладацької корпорації, студентства, багатьох помічників з міста, сценарій святкування відкриття Кам'янець-Подільського державного університету забезпечив ще не бачену в історії адміністративного центру Поділля, всього регіону українську освітньо-культурну акцію, в якій вдало поєдналися ідейні, художньо-естетичні, організаційні, моральні, народні, інтернаціональні та ін. засади.

У книзі констатується, що дуже важливою для моральної підтримки новопосталого закладу, піднесення його авторитету була участь у святі представників держави, громадського самоврядування, інтелігентних кіл, а також великий потік привітань, який, по суті, був виявом довіри до політики відродження України, підтримки національної ідеї, конституювання університету в українському духовному, культурно-освітньому просторі. Матеріальна підтримка закладу, його студентства свідчила про розуміння і готовність різних українських чинників брати участь у підготовці кадрів національної інтелігенції, в яких відчувалася величезна потреба. Свято засвідчило згуртованість передової української інтелігенції, що стало запорукою поступу у 1918–1920 рр.

Слід зазначити, що становлення та функціонування першого вищого навчального закладу Поділля в революційний період відбувалося на тлі громадянського протистояння, збройні форми якого довгий час охоплювали територію регіону, що супроводжувалося господарською розрухою, голодом, епідеміями. Складна економічна ситуація не дозволила розгорнути свою діяльність іншим новоствореними вищим навчальним закладам, що призвело до їх закриття. Однак, у Кам'янець-Подільському державному українському університеті продовжувалася не лише освітня, але й навіть науково-дослідницька робота, велася підготовка фахівців, кадрів інтелігенції, так потрібних для українського державотворення.

У роботі відображено роль М.Грушевського, І.Стешенка, М.Василенка, П.Холодного, І.Огієнка та інших політичних та освітніх діячів у створенні системи вищої національної освіти.

Неабияку цінність для розкриття історії становлення української вищої школи революційної доби становить публікація маловідомих і зовсім невідомих матеріалів. Надруковані у книзі документи та матеріали групувалися за такими темами: 1. “Матеріали підготовлені у 1918–1919 рр. до друку в “Записках Кам'янець-Подільського Державного Українського університету” (Т.1)”;

2. “Святкові заходи 22 жовтня 1918 р. у Кам'янци-Подільському у висвітленні часопису “Відродження”;
3. “Спогади про підготовку і відкриття Кам'янець-Подільського університету”;
4. “Трамота Павла Скоропадського, вітальні адреси, листи, телеграми, газетні привітання Кам'янець-Подільському державному Українському університету.

У цілому високо оцінюючи дане видання відзначимо, що воно виграло б, якби автор додав особовий і географічний покажчики. Проте зазначені недоліки суттєво не знижують наукової цінності праці, яка безумовно поглиблює та збагачує вітчизняну історичну науку і поки що є найкращим виданням документів та матеріалів, що стосуються становлення вищої школи на Поділлі в добу революції 1917–1921 рр.

О.М.Завальнюк, І.М.Конет

Актуальні підручники

Не зважаючи на бурхливий розвиток сучасної теоретичної фізики, зумовлений досягненнями в галузі чистої та комп'ютерної математики, фізика в широкому сенсі слова продовжує залишатися експериментальною наукою. Тому актуальною є проблема вдосконалення методики й техніки фізичного експерименту як у наукових дослідженнях, так і при вивченні фізики як навчальної дисципліни у вищих навчальних закладах та загальноосвітній школі. Проблемі вдосконалення і розвитку методики й техніки фізичного експерименту в загальноосвітній школі значну увагу приділяють науковці нашого університету, зокрема викладачі і співробітники кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі. Сьогодні, вперше в Україні (а, можливо, й у світі) побачили світ один (основна школа – 2010 рік) за другим (старша школа – 2011 рік) інноваційні підручники з методики навчання фізики. Концептуальний задум створення названих творів на засадах вимог особистісно-орієнтованого навчання, спрямовальних впливів бінарних цільових програм та впровадження технологій компетентнісно-світоглядного підходу в навчанні належить завідувачу кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Атаманчуку Петру Сергійовичу.

Безпосередня реалізація творчого проекту здійснена групою авторів у складі:

П.С.Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АН ВО України,

О.І.Ляшенко, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, академік-секретар Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті НАПН України,

В.В.Мендерещький, доктор педагогічних наук, професор кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі,

О.М.Ніколаєв, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі.

У 2010 році у видавничому відділі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка опубліковано підручник для студентів вищих навчальних закладів "Методика і техніка навчального фізичного експерименту в основній школі".

Рецензенти: М.І.Шут, доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент АПН України, дійсний член АН ВО України, завідувач

кафедри загальної та прикладної фізики Інституту фізико-математичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;

Ю.В.Теплінський, доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

О.В.Пташнік, старший вчитель, заступник директора з науково-методичної роботи Кам'янець-Подільської загальноосвітньої школи I–III ступенів №10.

Підручник складається з передмови, 3 розділів і списку використаної та рекомендованої літератури.

У розділі 1 “Методичне спрямування експериментальних досліджень в рамках дисципліни “Вибрані питання шкільного курсу фізики”” представлено 10 робіт:

- Два способи вимірювання маси тіла;
- Вивчення закону збереження імпульсу при пружному ударі куль;
- Енергія, робота, потужність;
- Вивчення коливань пружинного маятника;
- Поверхневий натяг рідин;
- Вимірювання температурного коефіцієнта опору міді;
- Зняття вольт-амперної характеристики напівпровідникового діода;
- Вимірювання індуктивності котушки за її опором змінному струму;
- Спостереження спектрів випромінювання і поглинання;
- Дослідження залежності сили фотоструму від поверхневої густини потоку випромінювання.

У розділі 2 “Організація професійно-методичного удосконалення фахівця у творчому використанні лабораторного обладнання” представлено 5 робіт:

- Вивчення шкільних електровимірювальних приладів;
- Джерела електричного струму;
- Ознайомлення з роботою вакуум-насосів та гідравлічного преса;
- Вивчення електронного осцилографа звукового генератора та підсилювача;
- Види проектування.

У розділі 3 “Методика цільової організації та проведення навчального фізичного експерименту” представлено 25 робіт.

7 клас:

- Фронтальні досліди та демонстрації при проведенні перших уроків фізики у 7-му класі;

- Фронтальні досліди та демонстрації при вивченні теми “Починаємо вивчати фізику”;
- Фізичний експеримент у темі: “Будова речовини”;
- Вивчення світлових явищ;
- Використання світлових явищ.

8 клас:

- Навчальний експеримент при вивченні механічного руху;
- Навчальний експеримент при вивченні обертового та коливального рухів;
- Навчальний експеримент при вивченні звукових явищ;
- Навчальний експеримент при вивченні взаємодії тіл;
- Навчальний експеримент при вивченні моменту сили та простих механізмів;
- Навчальний експеримент під час вивчення основних видів сил;
- Тиск, тиск у газах і рідинах;
- Атмосферний тиск;
- Архімедова сила;
- Навчальні демонстрації при вивченні роботи, потужності, енергії;
- Навчальний експеримент при вивченні теплових явищ;
- Експериментальне вивчення властивостей твердих тіл та рідин;
- Фізичний експеримент при вивченні теплових машин.

9 клас:

- Навчальний експеримент при вивченні електричного поля;
- Експеримент при введенні поняття електричного струму;
- Вивчення закону Ома, роботи і потужності електричного струму;
- Експериментальне вивчення проходження електричного струму в різних середовищах;
- Навчальний експеримент при вивченні магнітного поля;
- Електромагнітна індукція. Використання магнітних явищ;
- Атомне ядро. Ядерна енергетика.

Для кожної роботи сформульовано мету і виділено 5 основних етапів її виконання, наприклад: I. Цільова програма; II. Підготовка до роботи; III. Теоретичні відомості; IV. Технологія і техніка виконання експериментів; V. Підсумковий контроль рівня компетентності.

Обсяг підручника – 17 ум. друк. арк.; тираж – 500 примірників.

У 2011 році авторським колективом (П.С.Атаманчук, О.І.Ляшенко, В.В.Мендерецький, О.М.Ніколаєв) опубліковано підручник для студентів вищих навчальних закладів “Методика і техніка навчального фізичного

експерименту в старшій школі”.

Рецензенти: В.Д.Сиротюк, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики навчання фізики і астрономії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор, начальник науково-дослідного сектору Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

І.С.Чернецький, голова Всеукраїнської громадської організації “Асоціація учителів фізики “Шлях освіти – XXI”.

Підручник складається з передмови, 7 розділів і списку використаної та рекомендованої літератури.

У розділі 1 “Експериментально-методична діяльність учителя фізики під час вивчення “Механіки”” представлено 11 робіт:

- Навчальний експеримент в ході вивчення кінематики;
- Організація експериментальних досліджень при вивченні криволінійних та обертових рухів;
- Демонстрації під час вивчення законів Ньютона;
- Експериментальна підготовка при вивченні сил у природі та застосувань законів руху;
- Рівновага та стійкість тіл і конструкцій;
- Закон збереження імпульсу та реактивний рух;
- Експериментальне вивчення “Закону збереження енергії”;
- Дослідження механічних коливань;
- Навчальний експеримент під час вивчення механічних хвиль;
- Дослідне забезпечення вивчення акустичних явищ;
- Дослідження інфра- та ультразвуків.

У розділі 2 “Система дослідів під час вивчення “Рідин та газів” і “Молекулярної фізики” у старшій школі” представлено 6 робіт:

- Вивчення руху рідин і газів. Закон Бернуллі;
- Молекулярно-кінетична теорія;
- Дослідне забезпечення термодинаміки;
- Властивості пари;
- Властивості поверхневого натягу рідин;
- Теплове розширення твердих тіл.

У розділі 3 “Експериментально-методична діяльність майбутнього учителя фізики в процесі вивчення розділу “Електричне поле і струм”” представлено 8 робіт:

- Навчальний експеримент в ході вивчення електростатики;

- Електроємність. Конденсатори;
- Навчальний експеримент при вивченні постійного струму;
- Закони постійного струму;
- Електричний струм в рідинах;
- Електричний струм у газах;
- Електричний струм у вакуумі;
- Електричний струм у напівпровідниках.

У розділі 4 “Система дослідів у процесі вивчення розділу “Електромагнітне поле” у старшій школі” представлено 5 робіт:

- Магнітне поле струму;
- Магнітні властивості речовин;
- Практичне використання магнетизму;
- Електромагнітна індукція;
- Вихрове електричне поле. Явище самоіндукції.

У розділі 5 “Навчальний фізичний експеримент у ході вивчення розділу “Коливання і хвилі”” представлено 7 робіт:

- Вивчення вільних та вимушених електромагнітних коливань;
- Автоколивальні системи;
- Змінний електричний струм;
- Опори в колах змінного струму;
- Випрямлення та трансформація змінного струму;
- Електромагнітні хвилі;
- Технічне застосування радіохвиль.

У розділі 6 “Навчальний фізичний експеримент у процесі вивчення розділу “Хвильова і квантова оптика”” представлено 6 робіт:

- Навчальний експеримент під час вивчення геометричної оптики;
- Навчальний експеримент в ході вивчення хвильових властивостей світла;
- Дисперсія світла. Спектральний аналіз;
- Практичне використання оптичних явищ;
- Вивчення квантової фізики;
- Вивчення фізики атома та атомного ядра.

У розділі 7 “Використання лазера у системі навчального фізичного експерименту в ході вивчення розділу “Хвильова і квантова оптика” у старшій школі” представлено 4 роботи:

- Навчальний експеримент під час вивчення геометричної оптики;
- Демонстрування інтерференції світла за допомогою лазера;
- Використання лазера в ході вивчення дифракції світла;

- Дослідження поляризації світла за допомогою лазерної техніки.

Для кожної роботи сформульовано мету і виділено 5 основних етапів її виконання: I. Цільова програма; II. Підготовка до роботи; III. Технологія і техніка виконання експериментів; IV. Експериментальні завдання; V. Завдання для підсумкового контролю.

Обсяг підручника – 24,4 ум. друк. арк., тираж – 500 примірників.

Підручники репрезентують реалізовану в навчальних закладах України інноваційну модель формування предметних та професійних компетенцій студентів вищих педагогічних навчальних закладів засобами методики і техніки навчального фізичного експерименту. Технологічні та методичні побудови книг орієнтовані на вивчення курсу фізики в основній та старшій школі. Підручники адаптовані як для потреб вищої, так і загальноосвітньої шкіл, оскільки вони побудовані за бінарним принципом: поєднання змісту шкільного курсу фізики та змісту методики навчання фізики.

Безперечно, що підручники будуть корисними для науковців, науково-педагогічних працівників, учителів фізики, магістрантів, студентів та учнів загальноосвітньої школи.

О.П.Григоренко

Внесок у краєзнавчу скарбницю

Наприкінці цього річного літа побачив світ третій том “Наукових записок Центру мархоцькознавства”. Вже стало традицією випускати їх до середини серпня, адже саме в цей час на рубежі XVIII–XIX століть у Миньковецькій державі проводили свято Церери – обжинки в інтерпретації графа-реформатора Ігнація Сцибор Мархоцького (1749–1827). Крім того Центр мархоцькознавства, що є структурною складовою Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту Історії України НАН України, заодно влаштує засідання “круглого столу” у стінах одного з об’єктів Миньковецької держави. Цього разу – в отроківській резиденції. Як свідчить інформація на початку книги, свою участь у “круглому столі” заявили 17 науковців та аматорів. Вони запропонували 18 актуальних тем. А в цілому на сторінках книги надруковано понад 30 статей, повідомлень, перекладів, спогадів сучасників, досліджень дореволюційних істориків та копій тогочасних документів. Зауважимо, що простежується відчутна динаміка наповнюваності томів: якщо в 1-му було 108, у 2-ому – 148, то у 3-ому – 240 сторінок.

Цей том відкриває стаття киянок Лідії Сухих та Наталії Черкаської “Документи з архіву Сцибор-Мархоцьких у Центральному Державному історичному архіві м.Київ”. Головним її месіджем є оптимістичне повідомлення про те, що архів Мархоцьких, який був знайдений наприкінці 1927 року, засекречений владою і ніби-то безслідно зник, виявився втраченим не повністю. Його частини дослідниці виявили в архівних установах та наукових бібліотеках Києва, Харкова, Одеси, Львова та Вінниці.

Вагомо доповнив розпочату тему сучасний польський історик Томаш Цесельський з університету м.Ополе. У статті “На Поділлі і на Чорному морі – родина Сцибор-Мархоцьких” він подав широку картину життя та діяльності роду Мархоцьких у XVIII – на початку XX ст., зробивши посилення на невідомі досі для українців джерела та документи.

Юридичні аспекти існування Миньковецької держави проаналізував у статті “Правові засади “Миньковецької держави” суддя Київського апеляційного адміністративного суду Анатолій Степанюк, а Володимир Захар’єв у статті “Минуле та сучасне архітектурних пам’яток Миньковецької держави графа-реформатора Ігнація Мархоцького” виокремив один з талантів Ігнація Мархоцького – невтомного будівничого. Доречним у цьому розділі є адаптований текст виявленого в Державному архіві Хмельницької області

Указу Подільського губернського правління про розшук та взяття під варту Ігнація Мархоцького від 1.09.1815 р.

Досить значимим, на мою думку, є другий розділ тому “Сподвижники”. Основна його складова – спогади сучасників тих подій, їх оцінка діяльності Ігнація Мархоцького, важливо, що упорядник та організатор випуску “НзЦМ” Володимир Захар’єв вирішив не просто опублікувати переклади джерельної бази, а дати читачам можливість глибше познайомитися і з авторами тих важливих для пізнання діяльності графа-реформатора матеріалів. Цей задум вдалося втілити перш за все завдяки авторці довідника “Відомі поляки в історії Вінниччини” Вікторії Колісник. Вона надіслала для друку біографії Вавжинця Марчинського, Францішека Ковальського, Мауриція Гославського, дві з яких “Вавжинець Марчинський (1779–1845) – один з найвідоміших дослідників Поділля першої половини ХІХ століття” та “Сучасник Мархоцького Францішек Ковальський (1799–1862) про графа та його державу” стали окрасою конкретного розділу.

Досить органічним у розділі є стаття високоповажних науковців Льва Баженова та Олексія Кошеля “Один з перших дослідників історії Поділля та Волині” про Яна Потоцького. Наведені в статті факти вказують, що шляхи цієї різносторонньої людини, 250-річчя з дня народження якої відзначила громадськість Польщі та України цього року, неодноразово перетиналися з Ігнацієм Мархоцьким. І, на мою думку, це ще один з перспективних напрямків прикладання зусиль мархоцькознавців.

Докладніше про церковних діячів православної церкви, які залишили письмові згадки про організатора Миньковецької держави Юліана Лотоцького (1808–1876) і Митрофана Сімашкевича (1845–1928), написали у своїх повідомленнях Володимир та Зоя Захар’єви. До речі, спогади і висновки Ю.Лотоцького та М.Сімашкевича стосовно І.Мархоцького досить критичні. Однак, приємно, що упорядник книги сповна дотримався наукових принципів об’єктивності і не пожалів для них місця.

Третій розділ тому об’єднує матеріали під узагальненою рубрикою “Культура”. Головною в ньому є стаття кандидата мистецтвознавства Майї Гарбузюк. Проаналізувавши театральні сценарії рубежу ХІХ століття, львів’янка висунула сміливу гіпотезу, яку аргументувала в статті “Ігнацій Сцибор Мархоцький як прототип одного з героїв опери “Сирена з Дністра” Я.Н.Камінського (1814)”.

Не стандартно підійшла до потрактування свята Церери ярмолинчанка Алла Гуменюк. Вже самою назвою статті “Свято Церери у Миньковецькій державі: фольклорні традиція чи світська тусовка?” вона заявила про ори-

гінальне бачення суті головного торжества – найкоханнішого дітища Ігнація Мархоцького. Користуючись спогадами Францішека Ковальського, автора статті в “Додатках до “Подільських єпархіальних відомостей”, що сховався під криптонімом АГ, та іншими джерелами, дослідниця провела паралелі з сучасністю і дійшла висновку про обдарованість неспокійного графа талантами геніального режисера-масовика та піарника.

У розділі також опубліковано біографічне оповідання Василя Гарби “Крулеводство Миньковецьке”. І хоч воно вперше побачило світ ще в далекому 1968 році, але для усіх, хто цікавиться родом Мархоцьких і Миньковецькою державою в Україні, є справжньою новинкою, бо надруковане було в США. Відшукав його краєзнавець Сергій Феодосєєв, який і написав передмову про цього маловідомого землякам, представника української діаспори, свого часу жителя Тимкова Василя Гарбу.

Солодкою родзинкою розділу стала також перша частина поеми “Поділля” Мауриція Гославського (1802–1834), в якій автор, зокрема, згадує Отроків та його прекрасні околиці. До речі, це – перший досконалий переклад твору на українську мову. Його здійснив Валерій Шевченко з Городка, а посприяв появі у т.з. “НЗЦМ” відомий видавець та патріот краю Валерій Куфльовський.

З цікавістю познайомиться читач і з публікаціями четвертого розділу “До глибин”. Вони привідкривають завісу над багатьма важливими моментами, зокрема, періодом, що передував появі Мархоцьких на Миньковеччині (Юрій Освінський (Львів) “Миньковецький ключ як власність Жевуських у Подільському воєводстві у другій половині XVIII ст.”), роллю окремих особистостей в перебігу дослідження спадку Ігнація Мархоцького – Валерій Грошко (Хмельницький) “Як знайшлася “Історія Миньковецької держави”, Зоя Захар’єва “Важливий текст із колишнього музею с.Тимків”, Володимир Захар’єв “Приватні музеї як органічна складова відродження “Миньковецької держави”. І серед такого різноманіття особливо вирізняється дослідження хмельницького геральдиста Валентина Лїнського “До питання про так званій “межовий знак” Миньковецької держави”. У ньому на конкретних прикладах доведено, що чи не найвідоміший предмет, який вже ледве не став презентаційним символом Миньковецької держави, насправді належав одному з недругів Ігнація Мархоцького Ксаверію Стадницькому.

Відродно також побачити на сторінках третього тому “НЗЦМ” повідомлення методиста обласного центру учнівського туризму та краєзнавства Володимира Малиновського “Миньковецька держава в учнівських дослід-

женнях Малої академії наук”, адже в ньому опосередковано висвітлено один з важливих результатів діяльності Центру мархоцькознавства – пробудження цікавості подолян до історії оригінального територіально-економічного формування та діянь її засновника.

Органічною складовою книги є і сторінки щоденника передчасно померлого молодого історика Олексія Глушка (1985–2008), який занотував свої враження від перебування на Миньковеччині, а тепер завдяки Центру мархоцькознавства вони стали набутком громадськості, та інша інформація з останнього розділу книги “Про наше”.

Переконаний, що знайомство з вмістом нового тому “Наукових записок Центру мархоцькознавства” буде корисним для науковців, краєзнавців, освітян, бібліотекарів та інших шанувальників історії подільського краю.

Наші автори

Адамський Віктор Романович (м.Хмельницький), здобувач Інституту історії України НАН України, викладач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Алещенко Михайло Іванович (м.Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, соціології і політології Подільського державного аграрно-технічного університету.

Алілуйко Катерина Ігорівна (м.Львів), магістрантка Львівської комерційної академії.

Атаманчук Петро Сергійович (м.Кам'янець-Подільський), доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Біницька Катерина Миколаївна (м.Хмельницький), викладач кафедри шкільної педагогіки та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Бунда Валентина Михайлівна (м.Кам'янець-Подільський), заступник директора наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Гандзюк Віталій Олександрович (м.Вінниця), кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського.

Григоренко Олександр Петрович (м.Хмельницький), доктор історичних наук, професор Хмельницького національного університету, завідувач кафедри міжнародної інформації.

Гринько Андрій Іванович (м.Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Гудима Вадим Валерійович (м.Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, член Національної спілки краєзнавців України.

Донець Анастасія Леонідівна (м. Кам'янець-Подільський), аспірантка кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Єсюнін Сергій Миколайович (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, член Національної спілки краєзнавців України.

Жалюк Оксана Петрівна (м. Вінниця), старший викладач Вінницького соціально-економічного університету "Україна".

Завальнюк Олександр Михайлович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, професор кафедри історії України, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Заводовський Анатолій Анатолійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, проректор з виховної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Задорожнюк Андрій Борисович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Іваневич Лілія Анатоліївна (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, завідувач кафедри природничо-наукових дисциплін Хмельницького інституту конструювання моделювання швейних виробів.

Кеба Олександр Володимирович (м. Кам'янець-Подільський), доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Комарницький Олександр Борисович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, голова міської організації Національної спілки краєзнавців України.

Конет Іван Михайлович (м. Кам'янець-Подільський), доктор фізико-математичних наук, професор кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики, начальник науково-дослідного сектору Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кравчук Олександр Миколайович (м. Вінниця), кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Лозовий Віталій Станіславович (м. Кам'янець-Подільський), доктор

історичних наук, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Маринін Іван Григорович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії, історії музики та гри на музичних інструментах Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Маркова Світлана Василівна (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, доцент, докторант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Марценюк Надія Миколаївна (м. Вінниця), викладач Вінницького технічного коледжу.

Маишталір Андрій Іванович (м. Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Нелюбов Олег Русланович (м. Київ), здобувач Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Нестеренко Валерій Анатолійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та філософії Подільського державного аграрно-технічного університету.

Олійник Сергій Васильович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Онуфрієва Ліана Анатоліївна (м. Кам'янець-Подільський), кандидат психологічних наук, доцент кафедри іноземних мов, заступник начальника науково-дослідного сектору Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Пазор Валентин Віталійович (м. Кам'янець-Подільський), студент V курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Перєва Володимир Степанович (м. Біла Церква), кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства Білоцерківського інституту економіки та управління ВНЗ "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна".

Присяжнюк Юрій Петрович (м. Черкаси), доктор історичних наук, професор кафедри історії та етнології України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Прокопчук Віктор Степанович (м. Кам'янець-Подільський), доктор історичних наук, заслужений працівник народної освіти України, директор

наукової бібліотеки, професор кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Слободянюк Петро Якович (м.Хмельницький), доктор філософії, кандидат історичних наук, професор, заслужений працівник культури України.

Совсцька Тетяна Георгіївна (м.Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та філософії Подільського державного аграрно-технічного університету.

Старенький Ігор Олександрович (м.Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Стецюк Вадим Борисович (м.Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, викладач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Телячий Юрій Васильович (м.Хмельницький), кандидат історичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Терещук Катерина Леонідівна (м.Кам'янець-Подільський), аспірантка кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Трембіцький Анатолій Миколайович (м.Хмельницький), кандидат історичних наук, доцент Хмельницького інституту МАУП, заступник директора з наукової роботи ДІКЗ "Межибіж".

Трембіцький Андрій Анатолійович (м.Хмельницький), магістр історії, член Хмельницького міського відділу Центру дослідження історії Поділля.

Хоптяр Юрій Анатолійович (м.Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, професор кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Шоробура Інна Михайлівна (м.Хмельницький), доктор педагогічних наук, професор, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

ЗМІСТ

Завальнюк О.М., Прокопчук В.С. Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька	3
--	---

**РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ ПОДІЛЛЯ:
СТОРІНКИ ІСТОРІЇ**

Перерва В.С. Учні церковнопарафіяльних шкіл Подільської єпархії XIX – початку XX ст.: спроба спектрального аналізу	12
Стецюк В.Б. Підготовчі школи для офіцерських дітей на Поділлі на початку XX століття	21
Григоренко О.П., Єсюнін С.М. Проскурівське комерційне училище на початку XX ст.	27
Лозовий В.С. Становлення та діяльність першої Подільської Просвіти (1906–1907 рр.)	31
Кравчук О.М., Марценюк Н.М. Подільська “Просвіта” 1908–1914 рр. у спогадах В.Приходька	40
Адамський В.Р. Фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: перші кроки в освітньому просторі	64
Терещук К.Л. Україномовна книжкова продукція і бібліотеки Поділля в добу Української революції	78
Нестеренко В.А. Російські навчальні заклади Поділля у 20–30-роки XX ст.	84
Пагор В.В. Кам'янець-Подільський медичний технікум: проблема підготовки якісних кадрів (1930–1935 рр.)	95
Прокопчук В.С. Грані співпраці	103
Жалюк О.П. Організаційно -методична діяльність в системі клубних закладів Поділля	114

Прокопчук В.С., Бунда В.М. Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 20 років незалежності України: хроніка, факти	121
Слободянюк П.Я., Жалюк О.П. Інноваційні економічні процеси в гуманітарній сфері: проблемно-критичний аспект	147-153

З ІСТОРИЇ СТУДЕНТСТВА ПОДІЛЛЯ

Донець А.Л. До питання про ідею скликання Всеукраїнського студентського конгресу	154
Трембіцький А.А. З історії життя студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920)	160-171
Комарніцький О.Б. Студентство Кам'янець-Подільського педагогічного технікуму у першій половині 1930-х рр.	171

ДІЯЧІ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ І НАУКИ НА ПОДІЛЛІ

Гандзюк В.О. Дмитро Маркович – громадський діяч, редактор, публіцист	194
Єсунін С.М. Брати Смоличі у Кам'янці-Подільському	201
Нестеренко В.А., Совєцька Т.Г. Михайло Васильович Курневич	207
Телячий Ю.В. Від Катеринослава до Кам'янця-Подільського: маловідомі сторінки біографії поетеси Галі Мазуренко (1919–1920 рр.)	213
Нестеренко В.А. І.А.Любарський – визначний провідник політики “українізації” на Поділлі	218
Трембіцький А.М. Життєві і творчі шляхи та мистецька спадщина подолянина Олекси Повстенка	230
Шоробура І.М., Телячий Ю.В. Подолянин Тадеуш Левовицький – видатний польський учений, педагог	253
Маринін І.Г. Вокально-хорова творчість композитора Олексія Беца у контексті розвитку музичної культури південно-західного Поділля (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)	262

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Завальнюк О.М., Прокопчук В.С. Людина творчої вдачі (І.М.Конет)	284
Завальнюк О.М. Юрію Анатолійовичу Хоптяру – 50	300

Хоптяр Ю.А. Олег Григорович Погорілець	307
Алещенко М.І. Валерію Анатолійовичу Нестеренку – 45	314

ІДЕОЛОГІЯ, ПОЛІТИКА ТА КУЛЬТУРА

Машталір А.І. Відзначення Шевченківських роковин в Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст. (1900–1917 рр.)	319
Гудима В.В. Освітньо-професійна підготовка співробітників місцевих органів влади Поділля в добу Директорії УНР	329
Маркова С.В., Алілуко К.І. Освітньо-виховна система УСРР 20-х – 30-х рр. ХХ ст. як чинник легітимізації правлячого режиму	340
Гринько А.І. Викладачі Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання – жертви тоталітарного режиму у 1932–1933 рр.	350
Іваневич Л.А. Політичні репресії у житті Н.В. Суровцової	360
Нелюбов О.Р. Специфіка взаємодії політичної та культурної еліт в Україні на рубежі ХХ століття	368

ЕТНОКУЛЬТУРА, КОНФЕСІЙНЕ ЖИТТЯ І ПОБУТ ПОДОЛЯН

Заводовський А.А. Історія собору Олександра Невського у Кам'янці-Подільському	377
Задорожнюк А.Б. Храм Олександра Невського в історії та планувальній структурі Кам'янця-Подільського	386
Старенький І.О. Репресії проти церкви на Кам'яничині в 30-х рр. ХХ ст.	396

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Біницька К.М. Міжнародна науково-практична конференція “Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти”	404
Телячий Ю.В., Шоробура І.М. Подільська еміграція в контексті європейської та світової культури (міжнародна науково-практична конференція, м.Хмельницький, 17–18 березня 2011 р.)	409
Кеба О.В., Конет І.М., Онуфрієва Л.А. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році	412

Атаманчук П.С., Конет І.М. Міжнародний форум з інноваційних освітніх технологій	434
Кеба О.В., Конет І.М., Онуфрієва Л.А. Звітна наукова конференція викладачів, докторантів університету за підсумками НДР у 2010–2011 навчальному році	440
Конет І.М., Онуфрієва Л.А. Звітна наукова конференція студентів та магістрантів університету за підсумками НДР у 2010–2011 навчальному році	465
Конет І.М., Онуфрієва Л.А. Про результативність студентської наукової роботи у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (2010–2011 н.р.)	503

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Завальнюк О.М. Джерела про заснування і діяльність Київського і Кам'янець-Подільського державних українських університетів (1917–1921 рр.)	519
Олійник С.В. Пам'ятна книга Української Галицької Армії: організація написання та реалізація задуму	537
Трембіцький А.А., Трембіцький А.М. Історія української освіти XV–XVIII ст. у працях Юрія Гаєцького	544
Присяжнюк Ю.П. Українська освіта як історична система: методологічні орієнтири досліджень	558

РЕЦЕНЗІЇ

Лозовий В.С. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи, Матеріали / Укладач, автор переднього слова і досліджень О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 280 с.	569
Завальнюк О.М., Конет І.М. Актуальні підручники	574
Григоренко О.Внесок у краєзнавчу скарбницю	580

ISBN 978-966-2187-35-9

Наукове видання

Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2011. – Т.17 : Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – 592 с.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ №13871-2845 ПР від 22.04.2008 р.,
видане Міністерством юстиції України

Підписано до друку 17.10.2011 р. Формат 64x80 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 34,41. Обл.-вид. арк. 29. Наклад 300 прим.

Редактор С. Трубчанінов
Коректор О. Бачинська

Приватне підприємство «Видавництво “Оіум”»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ХЦ №009 від 12.10.2000 р.
м. Кам'янець-Подільський, пров. Михайлівський, 8/4,
тел. (03849) 9-08-14 oium@meta.ua